

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DEN DANSKE REGERING
OG
NORDSLESVIGS GENFORENING
MED DANMARK

DEN DANSKE REGERING
OG
NORDSLESVIGS GENFORENING
MED DANMARK

EN HISTORISK FREMSTILLING

AF

AAGE FRIIS

FØRSTE BIND

*ARTIKEL V.S TILBLIVELSE OG FORHANDLINGERNE
OM DENS UDFØRELSE*

1864 — 1868

HENRIK KOPPELS FORLAG

KØBENHAVN

• 1921

KROHNS BOGTRYKKERI

FORORD

*»Ich will nur zeigen, wie
es eigentlich gewesen.«*

RANKE

JEG skildrer i det foreliggende Skrift kun en enkelt Side af det nordslesvigske Spørgsmaals Historie, den danske Regerings Bestræbelser for at genvinde den danske Del af Slesvig. Hvad der ligger udenfor dette Emne, maa jeg forudsætte bekendt gennem tidligere foreliggende Arbejder, først og fremmest M. Mackeprangs Bog, »Nordslesvig 1864—1909«. Jeg har kun kunnet tage lidet Hensyn til de forskellige Faser af Nationalitetskampen i Nordslesvig, til vigtige Spørgsmaal angaaende Værnepligten, Optanterne, Udvisninger etc., der i høj Grad har virket tilbage paa Stemningen i Danmark, men i ringe Grad har paavirket de danske Regeringers Overvejelser og Handlinger vedrørende en Genforening.

Det har været mit Ønske at give en overskuelig Skildring, at trænge Enkelthederne og de skiftende diplomatiske Konstellationer tilbage for at faa Hovedlinjerne i den danske Politik frem og vinde Forstaaelse af de ledende Mænds Synspunkter og Handlinger. Polemik mod tidligere Forfatteres Behandling af enkelte Punkter har jeg ganske udeladt; ofte har urigtige Anskuelser beroet paa, at Akterne indtil nu slet ikke eller kun brudstykkevis har været kendt.

Denne Begrænsning er blevet lettere, fordi min Fremstilling ledsages af en Samling Aktstykker og Breve, som jeg

udgiver paa Udenrigsministeriets Foranstaltning og Bekostning under Titlen: »Det nordslesvigske Spørgsmaal 1864—1879«. Deri findes et righoldigt Stof til Belysning af en Række Enkeltspørgsmaal, der fortjener særlig Behandling, og hvortil Læsere med særlige Interesser og Formaal kan søge.

Forhandlingerne om de preussiske Garantikrav 1867—1868 har jeg paa Grund af deres principielle Betydning ment at burde skildre med særlig Udførlighed.

Den nævnte Samling Aktstykker og Breve er Hovedkilden til min Fremstilling, og i Forordet til denne Samling, hvis første Bind vil foreligge trykt samtidig med nærværende Skrift, findes en Redegørelse for Materialet. I min Fremstilling her er dog anvendt et stort Stof, der ikke har kunnet aftrykkes i Aktsamlingen, først og fremmest Akter fra de franske, svenske og østrigske Udenrigsministeriers Arkiver, dernæst Breve og Optegnelser fra Privatarkiver, særlig de Bind af A. F. Kriegers Dagbøger, der indtil nu er udgivet, samt mundtlige Meddelelser fra forskellig Side. Uddrag af det danske Statsraads Protokoller fra 1866 af har været stillet til min Raadighed.

Nærværende første Bind fører Fremstillingen op til Marts 1868, da de direkte Forhandlinger om Udførelse af Pragfredens Art. V ophører. Andet Bind vil særlig skildre de senere Forsøg paa at opnaa en Tilbagegivelse af Nordslesvig, den danske Regerings Politik i 1870 samt Ophævelsen af Art. V i 1878 og de dertil knyttede Forhandlinger.

Saaframt den til Udgivelse i Foraaret 1921 bebudede officielle tyske Publikation af de preussisk-tyske Akter vedrørende det nordslesvigske Spørgsmaal kommer til at foreligge i en nær Fremtid, vil det blive mig muligt i andet Bind at give den Vurdering af Bismarcks Stilling, som jeg har maattet udskyde, da Akterne i Berlin ikke har været mig tilgængelige og de muligvis kan indeholde nyt Materiale.

For Bistand ved disse Arbejder, der har beslaglagt største Delen af min Arbejdstid i de sidste Par Aar, og som antage-

lig først om et Aarstid kan være afsluttet, har jeg i Forordet til Aktsamlingen bragt en Tak til mange, ganske særlig til Lederne af det franske, det østrigske og det svenske Udenrigsministeriums Arkiver, til Direktør P. Vedels Efterladte og Amtmand, Kammerherre Axel Vedel. Jeg gentager denne Tak her, og særlig maa jeg fremhæve, at Udenrigsministrene Erik Scavenius og Harald Scavenius samt Direktøren for Udenrigsministeriet, Kammerherre O. C. Scavenius, har vist mig Tillid ved uden Forbehold at aabne Udenrigsministeriets Arkiv for mig og paa ethvert Tidspunkt velvilligt og interesseret har støttet mit Arbejde.

København, Oktober 1921.

AAGE FRIIS.

INDHOLD

FØRSTE BOG

*Fra Freden i Wien til Freden i Prag.
Efteraar 1864—August 1866.*

Indgang.....	13—17
I. Stemningen i Efteraaret 1864. Det nordslesvigske Spørgsmaal opstaar.....	19—23
II. Ministeriet Bluhme. P. Vedel. Gesandterne.....	24—39
III. Jules Hansen. Wolfhagen i Paris.....	40—49
IV. Ministeriet Bluhmes Standpunkt ved Nytaarstid 1865	50—57
V. Heltzen-Molzen-Hansen Affæren.....	58—77
VI. Sonderinger i 1865	78—89
VII. Ministeriet Frijs.....	90—100
VIII. Overvejelser og Forsøg indtil Juli 1866	101—137
IX. Nikolsburg og Prag.....	138—177
X. Blixen Finecke. Molzens Intriger. Jules Hansens Bestræbelser. (Efteraaret 1865—Sommeren 1866)..	178—213

ANDEN BOG

*Forhandlinger om Artikel V.s Udførelse.
August 1866—Marts 1868.*

I. Bismarcks Taushed. Kronprins Frederiks Besøg i Berlin December 1866	217—228
II. Stemningen i Danmark. Hegeringsudtalelser i dan- ske og tyske Parlater i Vinteren 1866—1867.	229—250
III. Den første franske Henvendelse i Berlin Februar 1867	251—265
IV. Grev Frijs og de nordslesvigske Repræsentanter i Berlin.....	266—279

INDHOLD

V.	Preussens Henvendelse til Danmark Maj—Juni 1867. Danmarks Svar. Anden franske Henvendelse i Berlin Juli 1867	280-348
VI.	De mundtlige Forhandlinger begynder. De preus- siske Garantikrav. (Oktober—November 1867)...	349—358
VII.	Danske Overvejelser og Standpunkter. (Oktober- December 1867).....	359—395
VIII.	Preussens Grænsetilbud. Det endelige danske Stand- punkt. (Februar—Marts 1868).....	396—438
	Henvisninger.....	439—459

BILLEDER

P. Vedel.....	26—27
G. J. Quaade.....	34—35
Jens Julius Hansen.....	40—41
G. E. Frijs.....	90—91

FØRSTE BOG

FRA FREDEN I WIEN TIL FREDEN I PRAG.

Efteraar 1864—August 1866,

INDGANG

EFTER Freden i Wien den 30. Oktober 1864 gled den danske Stat ud af den storeuropæiske Politik, i hvilken den paa Grund af Kampen om Hertugdømmerne siden 1848 havde spillet en i Forhold til sin Størrelse betydelig Rolle. Den danske Regerings Udenrigspolitik antog en helt ny Karakter, fra det Øjeblik Staten blev en ren Nationalstat, og Striden mellem Dansk og Tysk indenfor Riget ophørte at skabe internationale Vanskeligheder. De udenrigspolitiske Opgaver, der stillede Rigets Styrere, blev uendelig mere begrænsede end forud, saa begrænsede, at det, om end i høj Grad med Urette, efterhaanden kunde blive en ikke ualmindelig Paastand, at Danmark slet ingen Udenrigspolitik havde. Danmarks skiftende Regeringer beskæftigede sig mest med de Opgaver, der meldte sig af Hensyn til det nødvendige daglige Samkvem med Naboerne og det øvrige Udland, med hvilket økonomiske Interesser bragte os i Forbindelse. Storpolitiske Synspunkter paavirkede efter Freden i Wien indtil Verdenskrigens Udbrud med et Par Undtagelser ikke i nævneværdig Grad de danske Regeringers udenrigspolitiske Handlinger. Det danske Udenrigsministerium ønskede i disse halvt hundrede Aar at føre en stiltfærdig Fredspolitik, der bortset fra et enkelt Øjeblik udelukkende bestemtes af Ønsket om at holde Landet udenfor alle Alliancer og storpolitiske Kombinationer, hvortil vor farlige Beliggenhed ved Indløbet til Østersøen kunde

tænkes at give Anledning. Stedse truede Muligheden for at Modsætningen mellem Stormagterne ved en storeuropæisk Krig kunde bringe Danmarks Fred i Fare, men først i 1914 kom en saadan Krig til Udbrud. Preussens og Tysklands uhyre Magtforøgelse, hvortil Bismarcks Løsning af det tyskdanske Mellemværende var Indledningen, tilvejebragte en saadan Ligevægt mellem de europæiske Stormagter, at Kampen stadig blev udskudt, og Vandvejene mellem Østersøen og Kattegat uforstyrret lodes i dansk-svensk Besiddelse. Men da Kiel blev preussisk og den tyske Krigsflaade og senere Kielerkanalen blev bygget, kom Danmark indtil Verdenskrigen trods sin Souverænitet faktisk til at ligge indenfor den tyske Magtsfære. Ængstelsen for vor Stilling mellem den mægtige Nabo mod Syd og Stormagterne i Vest og Øst beskæftigede stedse danske Politikere. Det blev det mørke Punkt, der idelig gav Anledning til Overvejelser og offentlige Drøftelser; i den indre danske Politik kom modstridende Anskuelser om det danske Forsvarsvæsens Udvikling og dets Betydning for vor Udenrigspolitik stærkt til Orde. Men i Europas Storpolitik vedblev Danmark helt op til den store Krigs Udbrud lykkeligvis at være en ganske underordnet Faktor. Lejlighedsvis beskæftigede nogle Stormagters Fyrster og Begeringer, som det under Verdenskrigen er blevet afsløret, sig vel med Planer om at inddrage Danmark i en eller anden Alliance, men disse Overvejelser eller Drøftelser affødte ikke positive Skridt overfor os. De fyrstelige Giftermaal, der fandt Sted indenfor den glücksborgske Kongeslægt, var bragt i Stand med den Hensigt at skabe et Rygstød for det ny danske Dynasti og for Danmarks Uafhængighed; disse Familieforbindelser og »Fredensborgmøderne« gav i Aarenes Løb Anledning til mange Kombinationer og Fantasier; de øgede vel en Stund den Mistillid, der i berlinske Regeringskredse næreredes til den danske Regerings Hensigter, men fik derudover ingen positiv Betydning.

Danmarks skiftende Regeringer fastholdt Neutraliteten

som Grundlag for deres Udenrigspolitik og fandt i den danske Rigsdag fuld Tilslutning. To Gange i Perioden fra Oktober 1864 til Juli 1914 var den danske Regering stillet overfor Problemet om Alliance med en Stormagt, overfor Muligheden af et Valg mellem Krig og Fred. I Foraaret 1866, da det trak op til Konflikt mellem Preussen og Østrig, tilbød Ministeriet Frijs Bismarck en Alliance, men fik Afslag; i Juli Maaned 1870 ønskede Frankrig ved Udbruddet af den fransk-tyske Krig en Alliance, men Udenrigsministeriet i Pagt med Kongen satte igennem, at vor Neutralitet blev fastholdt. I hele denne Periode blev den danske Stats Landomraade uforandret. De mørke Spaadomme om en yderligere Formindskelse af Riget, der fra mange Sider lød efter Freden i Wien, gik ikke i Opfyldelse. Preussen røbede aldrig nogen som helst Interesse for at skyde Tysklands Nordgrænse frem over Kongeaen. De Rygter, der ved Begyndelsen af Aaret 1879 gik om Bismarcks Angrebsplaner mod Danmark, var utvivlsomt grundløse. Den pessimistiske Opfattelse af vor Stilling i Norden, der i Aarene efter 1864 jævnlig fik Udtryk i den besynderlige Tro, at de skandinaviske Ideer i Sverige kunde blive omsat i Stræben efter en Deling af Danmark ved Store Bælt, var aldrig andet end Hjernesvind.¹⁾ De Forhandlinger om en Afhændelse af de vestindiske Øer til Nordamerika, der førtes i Aarene 1865—67 og i Aarene 1900—01, og som i Mellemtiden jævnlig dukkede op i Forbindelse med det nordslesvigske Spørgsmaal, fik ikke noget Resultat. Men heller ingen Forøgelse af det Landomraade, hvortil vi i 1864 blev indskrænket, fandt Sted, uaftet Tanken herom uafsladelig beskæftigede danske Sind.

Forhandlinger om en saadan Forøgelse ved Generhvervelse af den danske Del af Nordslesvig spillede imidlertid i en Aarrække en stor Rolle i praktisk dansk Udenrigspolitik og lagde Beslag paa Interesse og Omtanke hos den danske Udenrigspolitik Ledere i langt højere Grad, end det udadtil var kendeligt. Fra 1864 indtil Udbruddet af

Verdenskrigen var det nordslesvigske Spørgsmaal i Virkeligheden Brændpunktet for alt det i Danmarks Forhold til Omverdenen, der til de forskellige Tider havde en mindre fredelig eller kritisk Karakter. Wienerfredens unationale og uretfærdige Magtløsning af det dansk-tyske Mellemværende havde efterladt en dyb Brod i alle danske Sind og avlede en Mistillid til det tyske Riges Hensigter overfor Danmark, der forøgedes ved den preussiske Germaniseringspolitik i Nordslesvig. Det nordslesvigske Spørgsmaal vedligeholdt i store Kredse af det danske Folk en tyskfyndtlig Stemning, med hvilken dansk Udenrigspolitik stadig maatte regne. I Tyskland avlede det danske Folks aktive Interesse for de danske Nordslesvigeres nationale Kamp og de dertil knyttede Ønsker om en Grænseflytning en Uvilje og Mistillid, der under givne Forhold kunde forøge det kritiske i Danmarks internationale Stilling. Enhver dansk Regering maatte stedse have dette Spørgsmaal i Tanke, udnytte enhver Mulighed for dets Løsning eller søge at afværge de Vanskeligheder, der var uadskilleligt knyttet til dets Eksistens.

Dette Spørgsmaals Historie i de tresindstyve Aar fra Frenden i Wien til Verdenskrigens Afslutning falder i to skarpt adskilte Perioder. Fra November 1864 til Aaret 1879 var Nordslesvigs Genforening med Danmark for de danske Regeringer en praktisk foreliggende Opgave, for hvis Løsning man med større eller mindre Held kunde arbejde ved Forhandling med Preussen og Østrig eller med andre europæiske Magter alt efter Omstændighederne. Fra 1879, efter Ophævelsen af Pragfredens Art. V, maatte alle positive Bestræbelser for Grænsens Flytning opgives som haabløse eller farlige. Først efter Tysklands Sammenbrud i November 1918 kunde de genoptages. I Mellemtiden gjaldt det for det danske Folk saa vidt gørligt at værgе den danske Nationalitets Stilling i Nordslesvig.

Efter Forholdenes Natur var det de skiftende Regeringer

umuligt offentligt at meddele og motivere, hvad man gjorde eller undlod at gøre. Til alle Tider udløstes Folkets, enkelte Personers som de politiske Partiers dybe Interesse for Sagen sig derfor jævnlig i Mistillid til de skiftende udenrigs-politiske Ledere, og mod denne Mistillid havde disse ingen Mulighed for at værgе sig. De maatte henskyde Undersøgelsen af deres Ansvar og Dommen over deres Gerninger til det Tidspunkt, da Dokumenterne uden Forbehold kunde fremlægges. Dette kan nu ske. I det følgende skal det nord-slesvigske Spørgsmaals diplomatiske Historie i den Periode, hvor Pragfredens Art. V er Midtpunktet for den danske Regerings Politik, skildres.

I.

Stemningen i Efteraaret 1864. Det nordslesvigske Spørgsmaal opstaar.

I Efteraaret 1864 herskede i Danmark en overordentlig nedtrykt Stemning, i vide Kredse rørte sig Tvivl om, hvorvidt det danske Folk efter Tabet af Hertugdømmerne overhovedet havde nogen Fremtid som Folk. Denne Tankegang bevægede stærkt de faa i Rigsraadet, der som Monrad og Hother Hage stemte imod Godkendelsen af Fredstraktaten, idet de gjorde gældende, at det var bedre, at hele Folket efter en fortsat Krig og et uundgaeligt Nederlag kom ind under Tyskland, end at det lille danske Folk deltes, og Nordslesvigerne blev overladt til deres Skæbne.²⁾ Kun de færreste turde haabe, at den fraskilte lille Folkedel skulde kunne bevare sin Danskhed i en længere Aarrække. Der var dem, der i de første Maaneders Fortvivlelse mente, som A. F. Krieger, den Mand, der havde haft et væsentligt Ansvar for Londonerkonferencens Sprængning, at selvom vi fik en Del af Slesvig tilbage, »saa vilde det danske Folks Liv dog kun blive et Skinliv, dets Tilværelse dog kun en Skyggetilværelse, hvis Bismarcks Preussen satte sig fast i Nordtyskland.«⁸⁾ Han betragtede Danmarks Selvstændighed som rent formel; under det friske Indtryk af Nederlaget og af Europas og Sverige—Norges Svigten, tillagde han endog, i Modsætning til hvad han snart efter kom til at mene, ikke Generhvervelsen af en Del af Slesvig nogen Betydning.³⁸⁾

Den lange nationale Strid i Riget havde bl. a. ført til, at der i visse Kredse fandtes en Mistillid til det nationale Sindelag hos de danske Medborgere, Konservative og Helstatsmænd, der havde bekæmpet den ultra-nationale Ejderpolitik, fordi de forudsaa den Ulykke, den vilde bringe over Staten. Under Krigen, da Jylland var besat, og i Aarene efter Krigen sporede man den bitre Mistillid til en »Tyskhed«, man mente at finde i visse Kredse i Danmark; man finder ikke blot i Privatbreve, men ogsaa i Datidens nationalliberale Presse hadske Udfald mod dem, der havde haft en anden Mening om de store nationale Grundspørgsmaal.⁴⁾ Den Opfattelse hørte man ogsaa ofte udtalt, at de danske Nordslesvigere i Løbet af kort Tid vilde blive germaniserede, og Tyskheden hurtigt trænge frem over Grænsen; mange mente mistrøstigt ligesom C. A. Bluhme, idet han saa tilbage paa sit lange Livs Erfaringer, »at de aandelige Interesser kun altfor let kunde træde i Skyggen for de materielle«. ⁵⁾ Faa havde Fortrøstning til, at den nys opvaagnede Danskhed i det nordslesvigske Bondefolk rummede en Kraft, der i det lange Løb kunde modstaa det mægtige Tysklands kulturelle og politiske Tryk. Om man nærede større eller mindre Haab til Fremtiden, var ikke Maalestokken for Kærlighed til Fædrelandet eller til Slesvig; mange, der havde elsket højest, fortvivlede i Nederlaget dybest.

I »de otte Sogne« Syd for Kolding, der var blevet udskilte af Slesvig, var der blandt Storbønderne nogen Tyskhed af den Art, der fandtes i Slesvig hos dansktalende Hjemmetyskere, der havde følt sig draget til den tyske Overklasse eller til de slesvig-holstenske Idealer. Det viste sig imidlertid hurtigt, at hverken dette eller den Tyskhed, man hist og her mente at kunne spore i Tilknytning til enkelte holstenske Ejendomsbesiddere eller i de Kredse i København, der stod Hoffet nær og sammen med dette i særlig Grad lagdes for Had for Tyskhed, i mindste Maade forandrede

den Kendsgerning, at den danske Stat efter Freden i Wien var blevet en ren national Stat. Hvilke Ulykker Nederlaget end bragte Danmark, saa medførte det den Fordel, at Statens Politik blev ren dansk; den Hensyntagen til den nationale Delthed, der var bleven vor Ulykke, ophørte. Gennem hele sin Historie havde det danske Folk vist Mangel paa Evne til at opsuge eller binde de fremmede Folkeelementer, der som Helheder var kommen indenfor vort Statsomraade; vi var nu fri for at anvende Kræfter paa denne Opgave.

Betegnende for Stemningen hos de ledende Mænd i Danmark i Efteraaret 1864 er en Udtalelse af Direktøren i Udenrigsministeriet, Peter Vedel, i et fortroligt Brev til den tidligere svenske Gesandt i Danmark, Grev Hamilton⁶⁾, og disse Ord har særlig Interesse, fordi de udtaltes af en Mand, der i den efterfølgende Tid øvede afgørende Indflydelse paa dansk Udenrigspolitik. 1. August 1864, da Hovedresultatet af Krigen ikke længere var usikkert, skrev Vedel, at vi jo nu var ved at faa en Fred, der næsten ikke lod os nogen Udsigt til en Fremtid. »Jeg kan godt forstaae, at man fortvivler om, at Danmark kan overstaae en saadan Prøvelse, og naar jeg personligen ikke kan opgive Haabet, saa er det vel snarere et Instinkt end en reflecteret Tro. Og dog er der et Slags Raisonnement, som ligger til Grund for mit Haab, om at det sidste Ord ikke er sagt ved en Fred, som berøver os hele Slesvig med den største jyske Enclave og alle de jyske Vestøer. Jeg hører nu saa Mange beklage, at vi ikke i London toge Aabenraa-Hoyerlinien! Mig forekommer det godt, og uagtet jeg ikke i Alt billigede, hvad vi gjorde eller rettere undlode i London, saa skal jeg dog altid være rede til at forsvare vor Regering og vore Underhandlere i en Politik, som havde store Chancer for sig, og som kunde med lidt Held have ført til et virkelig antageligt Resultat. Saaledes som Forholdene nu ere, vilde jeg ansee det for bedst at bestræbe sig for gode finansielle Betingelser, men ikke at give det mindste for en unyttig Stump af Nord-

slesvig, der desuden kunde give Freden Udseende af at have taget endog det mindste Hensyn til Nationalitetsforholdene. Langt hellere en Fred, som af Alle erkjendes ikke at hvile paa nogetsomhelst Princip, thi den har langt mere Udsigt til ved en Ledighed, der vel ikke vil lade altfor længe vente paa sig, at blive revideret paa en virkelig Basis, den være sig nu politisk-historisk eller national. Lad hellere Tydskerne incorporera den hele danske Nationalitet i Nordslesvig og den største jyske Enclave i Tydskland end en Stump, som maaske vilde mangle Styrke til at gjøre energisk Modstand mod Fortydskningen. Als og Dyppel samt Flensborg maae vi have, hvis Besiddelsen skal have nogen Betydning, og maaske vil nogle Aars tydsk Begering fremme de danske Sympathier langt sydligere i Slesvig, end alle vore positive Bestræbelser kunne det. Jeg haaber altsaa paa en tredie Akt i Dramaet, og jeg nægter ikke, at jeg ønsker det ogsaa for Sverrigs Skyld og for Nordens Fremtid.«

Ængstelse for Fremtiden taler ud af disse Ord, men samtidig udtales Haabet om en Revision af Freden — det, der meget snart efter Nederlaget blev Hovedsynspunktet for dansk Udenrigspolitik. Vi møder Tanken om en Genforening af Danskheden i Slesvig med det øvrige danske Folk.

I August 1864, efter den frugtesløse Conference i London, endnu før den endelige Fred, træffer vi en Ændring af den danske Opfattelse af det slesvigske Spørgsmaal. Man havde hidtil i Danmark kæmpet for hele Slesvig, de historiske og retslige Krav havde i højere Grad end det nationale Synspunkt betinget Maalet for Kampen og de Midler, man havde anvendt. Tanken om en Deling af Slesvig havde ikke slaaet Bod i det danske Folk, og under Konferencen i London havde man fra dansk Side set en Deling, f. Eks. i Mellemslesvig, ikke som et Gode, men som et mindre Onde. Kun med Overvindelse var de Nationalliberale gaaet ind paa Tanken om en Grænse ved Slien—Dannevirke eller lidt Nord derfor i Mellemslesvig, og det skønt man nærrede stor

Tvivl om, hvorvidt en. Folkeafstemning i disse Egne vilde give dansk Flertal. En Grænselinie Nord for Flensborg vilde, som Vedel i sit Brev til Hamilton sagde rent ud, kun give os en unyttig Stump af Nordslesvig. Det, vi i vore Dage forstaar ved Nordslesvig, Landet mellem Kongeaaen og Flensborg Fjord, var, som det rigtig er blevet sagt,⁷⁾ ikke for Datidens Danmark »noget særdeles værdifuldt, ikke for Kongehuset dynastisk, ikke for Helstatsmændene historisk eller kulturelt, ikke for de Ejderdanske retsligt eller økonomisk, ja end ikke for Delingsmændene nationalt, fordi det dog betød en Prisgivelse af talrige Danske under tysk Herredømme«. Med andre Ord, et nordslesvigsk Spørgsmaal eksisterede ikke før Freden i Wien. Først da hele Slesvig var tabt, blev det danske Folk og den danske Regering bragt til at vurdere den Del af Slesvig, hvor Befolkningen bortset fra Byerne var næsten ren dansk. Om Slesvig, hele Landet mellem Kongeaaen og Ejderen, havde der siden attenhundredeogtrediverne været kæmpet; kun de færreste havde knyttet deres Hjerter til den nordlige Del af det omstridte Land, hvor Sproget og Sindelaget endnu var helt eller aldeles overvejende dansk, som det fra Arilds Tid havde været.

I Løbet af Efteraaret 1864 ændredes det dansk-tyske Mellemværende definitivt; *det slesvigske Spørgsmaal blev til det nordslesvigske*, skønt denne Betegnelse først efterhaanden blev den gængse. En Generhvervelse af det danske Nordslesvig blev det Program, for hvis Virkeliggørelse den danske Regering ved Udgangen af Aaret 1864 besluttede at arbejde.

IL

Ministeriet Bluhme. P. Vedel. Gesandterne.

HERTUGDØMMERNE var løsrevet fra Danmark, men deres endelige Skæbne ikke afgjort eller fastslaaet ved Freden i Wien. De stærke Modsætninger, der under Krigen havde været baade mellem de sejrende Stormagter indbyrdes og mellem deres særlige Interesser og Stemningerne i det tyske Folk, bestod ogsaa efter Freden og maatte ventes at ville give sig stærke Udtryk. Det lod sig forudse, at disse Modsætninger før eller senere kunde udløses i et krigerisk Sammenstød; dettes Udfald ansaas for meget tvivlsomt og vilde antagelig komme til at bero paa Udfaldet af den diplomatiske Kamp, der førtes mellem Preussen og Østrig om de øvrige Stormagters, særlig Frankrigs Støtte.

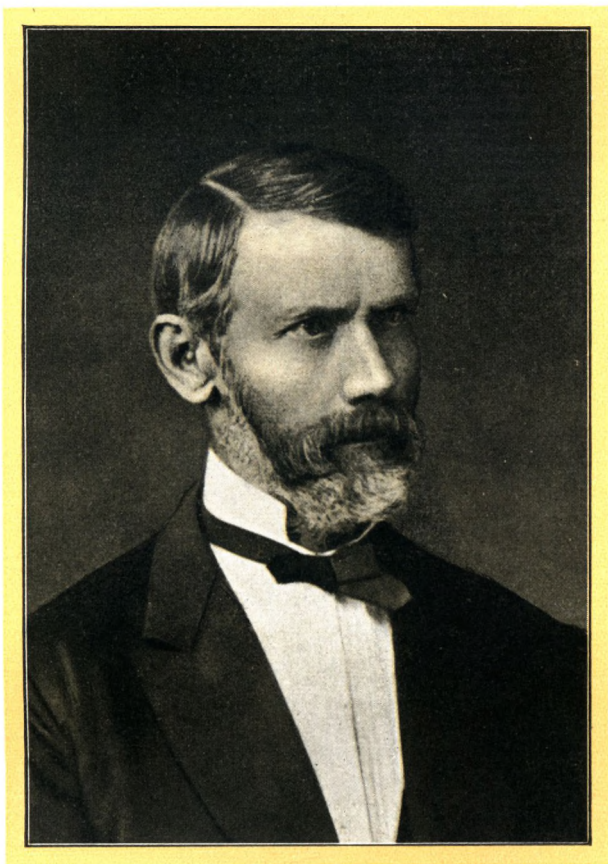
Den danske Regering kunde dels gennem Pressen, dels gennem Diplomaternes Indberetninger iagttagte, hvorledes Østrig søgte at styrke sin Stilling hos de mindre tyske Magter og i den tyske Folkestemning ved at begunstige den augstenborgske Hertug Friedrich; Preussen lagde derimod for Dagen, at det betragtede ham som en Straamand, der havde gjort sin Nytte, men nu maatte kastes til Side. Man var straks efter Wienerfreden paa det Rene med, at Bismarcks Planer gik ud paa en Anneksion af Hertugdømmerne, eller i det mindste paa at skabe en Vasalstat, der vilde give Preussen Magt over sin Hær og Mulighed for at grunde en

Krigshavn i Kiel. I de første Maaneder, medens man i København sundede sig ovenpaa Wienerfreden, blev man klar over, at mange Muligheder vilde frembyde sig under Udjævningen eller Udkæmpningen af disse Modsætninger, og dette vakte hos danske Diplomater og hos Regeringen i København Haab om at opnaa »en Formindskelse af de Ofre, Fredstraktaten af 30. Oktober og de forudliggende Begivenheder havde paalagt Danmark«.⁸⁾

Den Mand, der skulde tage Ansvar for Tilrettelægningen af en dansk Politik, der skulde opnaa dette, var Konseilspræsidenten i det Ministerium, der havde afsluttet Freden i Wien, Christian Albrecht Bluhme, der 11. Juli 1864 havde dannet sit Ministerium og indtil dettes Afgang 6. November 1865 forbandt Stillingen som Udenrigsminister med Konseilspræsidiat.⁹⁾ Bluhme var halvfjerdsindstyve Aar, hans Helbred var nedbrudt af Gigtlidelser, og kun med stor Selvovervindelse havde han forladt sin Alderdoms Otium for at overtage Regeringen i det alvorlige Øjeblik, da den nationalliberale Politik, han stedse havde bekæmpet, havde lidt Skibbrud. I sit Ministerium havde han inddraget en Række aldrende Mænd, saasom David, General C. F. Hansen, Carl Moltke og Tillisch, hvad der forskaffede Regeringen Navn af et »Oldingeministerium«; disse Mænds politiske Indsats laa allerede langt tilbage; kun Pligtfølelse havde bevæget dem til »at anvende deres sidste Kræfter til Kongens og Landets Tjeneste«¹⁰⁾. De medbragte ikke stor Handlekraft, men den Forsigtighed og det rolige Overlæg, som den høje Alder giver. Deres dybe Sorg over Landets politiske Skibbrud var parret med Forstaaelse af de begaaede Fejl. Det var givet, at Ministeriet Bluhme og Bluhmes Ledelse af Udenrigsministeriet kun kunde vare en stakket Tid, indtil Freden blev sikret og Forholdene bragt i Ro efter Nederlaget. Bluhmes personlige Indsats i Udenrigsministeriets daglige Arbejde var, paa Grund af hans Optaget af den indre Politik og stadig mere medtagne Helbred, ringe;

Kammerherre Quaade, Udenrigsministeren i det Monradske Ministerium, der som Minister uden Portefeuille var gaaet over i det ny Ministerium, delte Bluhmes udenrigspolitiske Grundsyn og gav ham Haandsrækninger ved Fredsforhandlingerne og Afviklingen af Hertugdømmernes Forhold, indtil han i Maj 1865 paany gik til Berlin som Gesandt. Vigtigst var det dog, at den egentlige Kraft i Udenrigsministeriet, den, der bar Dagens Møje og Byrde, vedblev at være den samme som hidtil, og at det var en Mand af en saadan Støbning og Karakterbeskaffenhed, at han kunde formidle Overgangen, bevare Kontinuiteten og finde sig til Bette i de helt ny Vilkaar, der var skabt for dansk Udenrigspolitik i det Øjeblik, Danmark var ophørt at have nogen europæisk Betydning. Dette var Udenrigsministeriets Direktør, Peter August Frederik Stoud Vedel.¹¹⁾

Vedel var en Mand af gammel ren dansk Embedsslægt og født 1823. Han havde taget juridisk Embedseksamen, stillede mod Videnskaben og mod Universitetet, men saa sig i Aarene omkring 1848 ogsaa godt om i Europa, hvorved han lærte Politik og Samfundsforhold at kende. Lidt yngre end Kredsen af fremtrædende national-liberale Jurister som Lehmann, Hall, Krieger, Gram og Brock, delte han deres dybe Interesse for de store nationalpolitiske Problemer, der fyldte danske intellektuelles Sind i hine Gennembruddets Aar. Hans nære personlige Forbindelse med *de* national-liberale, der ved attenhundredeoghalvtredsernes Midte blev de ledende, særlig Andræ, Hall og Krieger, bragte ham 1857—58 til at forlade sit Professorat ved Universitetet; efter en Orienteringsrejse i Udlandet indtraadte han i Udenrigsministeriet, hvor han, samtidig med at han den 26. Juli 1858 fik Titel af Gehejmelegationsraad, blev Chef for Udenrigsministeriets første Departement. Han fik her en Stilling, i hvilken hans Intelligens, hans juridiske, historiske og politiske Kundskabsfylde, hans Greb paa at omgaas Mennesker og ganske enestaende stilistiske Evner gav ham store

Peters

Betingelser for at gøre Fyldest. Fra første Færd indtog Peter Vedel en fuldstændig overlegen ledende Stilling i Udenrigsministeriet til stor Misfornøjelse for Mændene af Karriären. Dr. Grimur Thomsen, en velbegavet, ærgerrig og urolig Islænder, var den eneste blandt Ministeriets Embedsmænd, der kunde have haft Betingelser for og ogsaa attraaede at gøre den ny Mand Rangen stridig, men hans Modvirken førte ikke til noget Resultat.¹²⁾ Under Ministeriet Rotwitt Decbr. 1859—Febr. 1860 ønskede Blixen Finecke, der havde Grimur Thomsen til fortrolig Raadgiver og betragtede Vedel som de nationalliberales haandgangne Mand, at skille sig af med Professoren. Det kom til Sammenstød imellem dem, og eneste Gang under sin fyrretyveaarige Embedsgerning udtalte Vedel en Formodning om, at en personlig Modsætning til Udenrigsministeren kunde nøde ham til Afgang; men Ministeriets hurtige Opløsning hindrede en Krise.¹³⁾ Fra nu af sad Vedel urokket, og i Udenrigsministeriet var der, indtil han gik af den 1. Oktober 1899, paa intet Tidspunkt nogen, der i Dygtighed eller Betydning kom paa Siden af ham. I Foraaret 1864 blev han Direktør for det samlede Ministerium, allerede flere Aar iforvejen laa hele den politiske Ledelse i hans Hænder. Som Halls og Monrads fortrolige Tillidsmand gennemlevede han alle kritiske Faser af det dansk-tyske Spørgsmaals Udvikling. Stor saglig Viden og et alsidigt Kendskab til det danske diplomatiske Personale, til de fremmede Gesandter og deres Regeringers Politik stod til hans Raadighed. Hans venskabelige Forhold til og selskabelige Forbindelser i de Højstdannedes Kredse i København satte ham i Stand til at søge Raad og Vejledning paa rette Sted. Folk søgte ham gerne og følte sig berigede i hans Selskab. Han havde en sjælden Evne til at føre en Samtale og gøre ethvert Emne fængslende. Mennesker interesserede ham levende, og han forstod uden at give sig selv hen, og uden at man mærkede hans Hensigt, at faa enhver til at udtale, hvad han just ønskede at vide.

Han skaffede sig derved et bredt Grundlag for sin Dom, og medens han vistnok kun i ringe Grad satte Pris paa de selskabelige Fordele, hans Stilling medførte, og vel ofte trykkes af de selskabelige Forpligtelser, der fulgte med den, supplerede han ved sin store Omgang det Fond af Viden, han gennem Bøger og Akter opsamlede. Hans store Arbejds-kraft var parret med en samvittighedsfuld Flid. Hurtigt satte han sig ind i Sagerne, trængte ind til Kærnen og forstod at formulere de vanskeligste Udfærdigelser, enten det gjaldt Oversigt over et indviklet Spørgsmaal, en uklar politisk Situation, en Betænkning om, hvilket Standpunkt der burde vælges, hvor flere Muligheder frembød sig, eller det drejede sig om at affatte officielle Instrukser eller fortløbig Vejledning i halvt eller helt private Breve. De »Hallske Noter« var alle formede af ham; hvad han skrev, var mønstergyldig klart og koncist, men han kunde, naar det gjaldt, f. Eks. i Meddelelser til Bismarck, hvor hvert Ord var betydningsfuldt, »formulere en Udtalelse saa glat, at den ikke gav Modparten nogen Knag at hænge sin Hat paa«, som en af hans Medarbejdere¹⁴⁾ har udtrykt det. Ikke for intet læste og udgav han Johan Hartvig Ernst Bernstorffs diplomatiske Udfærdigelser; efter den ældre Bernstorff blev han Danmarks eneste Mester i denne Del af Diplomatiets Kunst

Vedels videnskabelige Uddannelse var begrænset til det humanistiske Omraade, men indenfor dette var den meget alsidig, hans fine Kultur, hans livfulde, men fasttøjlede Temperament gav ham blandt danske og fremmede en Autoritet, hvormod der foreligger saare mange Vidnesbyrd.

De bitre Erfaringer i Ulykkesaaet havde modnet hans Personlighed, forøget hans Betænkksomhed og Overblik og udviklet hans Kritik; han blev stedse mere en Fornuftens og Tankens end Følelsens Mand. Af fuldt Hjerte havde han været med i den store Kamp, men Nederlaget havde ikke slappet hans Spændkraft; efter Wienerfreden stod han klog

og kyndig ved Udenrigsministerens Side, indtil Foraaret 1870 som Raadgiver for to selvstændige og betydelige Mænd, siden den længste Tid nærmest som Formynder for en jævn og lidet kyndig Minister.

Vedel tilhørte ved sin Udvikling den nationalliberale Kreds, var groet op af den samme aandelige Jordbund, som havde fostret Mænd som Andræ, Orla Lehmann, Hall, Krieger og Monrad, men hans Personlighed var mindre udpræget end disses, hans Meninger og Idealer ikke saa skarpt udformede. Der var Karakter- og Temperamentsforskel mellem ham og de andre. Vedel var, trods sin Livfuldhed, det kølige Overlægs Mand; han hadede Frasen, de stærkt klingende Ord, i den politiske Tale som i Samtalen i Hjemmet. Dette havde forlængst gjort ham kritisk overfor de ledende nationalliberale; trods al personligt Venskab mellem ham og Mænd som Hall og Lehmann var der en vis Fjernhed imellem dem. Hos Monrad, der tiltalte ham ved sin kraftfulde, »daimoniske« Personlighed, fandt Vedel større Realitetssans end hos nogen af de andre. Ham omfattede han med en beundrende Sympati, som han ikke nærrede overfor nogen anden af Kredsen. Vedels praktiske Anlæg bragte ham til at se skeptisk, stundom noget overlegent medlidende paa en Dogmatiker som Krieger; han vurderede og benyttede Kriegers uhyre Lærdom og Personalkendskab, slog op i ham som i et Leksikon og viste ham Tillid ved stadig at tale med ham om vor Udenrigspolitik's intimeste Problemer, men han kunde ikke med hans Ubeslutsomhed og den næsten sygelige Frygt for Ansvar, der var Kriegers Svaghed og var den dybeste Aarsag til, at denne Danmarks kundskabsrigeste Mand efter 1848 sjældent kom frem i første Linie. Hos Andræ vurderede han det nøgterne politiske Syn og den klare, gennemtrængende Logik, men han fandt ham altfor stivnet i Kritik, altfor passiv. Saaledes stod Vedel inderlig forbundet med, men dog kritisk overlegen over og tydelig

udskilt af den Kreds af nationalliberale Statsmænd, med hvem han indtil Sommeren 1864 alene havde samarbejdet. Han vurderede Intelligens, Kundskab og Dannelse uhyre højt, men politisk samvirkede han helst med kraftige, nøgternt dømmende, praktisk handlende Personligheder, der uden forudfattet Mening vilde bruge hans kyndige Udredning og Tilrettelægning af Sagerne som Grundlag for egne Beslutninger og ikke veg tilbage for Ansvar. I saadanne Mænds Tjeneste stillede Vedel gerne sine rige Evner; den ubegrænsede Myndighed krævede og ønskede han ikke. Ydre Tegn paa politisk Magt lokkede ham ikke, saaledes som de lokkede Mænd som Hall eller Monrad. Vedel attraaede aldrig en Ministerstilling med dens Kamp paa Rigsdagens eller Folkemødernes aabne Arena. De Gange, han fik Tilbud om at blive Minister, sagde han kategorisk Nej. Han var tilvisse en myndig Mand og vilde raade helt ud indenfor sit Departement; hermed hang det sammen, at han aldrig opdrog nogen politisk Kraft indenfor Ministeriet, han kunde og han vilde gøre alt væsentligt selv, og han ønskede næppe at se en jævnbyrdig Efterfølger vokse op ved sin Side og kræve Andel i Indflydelsen. Men i de store politiske Spørgsmaal var det ham nok at udøve »den stille Magt« gennem sin personlige Paavirkning og sit altid fuldt loyale og helt udtømmende, men velberegnete Referat til Ministeren og sin klare, besnærende mundtlige Argumentation. Den egentlige Afgørelse og Ansvar, som fulgte dermed, overlod han baade af Klogskab og af Tilbøjelighed gerne til den ansvarlige Minister. Vedel var, som det er blevet sagt af Marcus Rubin i den eneste udførlige Skildring, vi har af Peter Vedel, mere en Mand af Raad end af Daad.

Han beherskede efter 1864 i alt væsentligt i stort som i smaat det danske Udenrigsministerium. Større Uoverensstemmelser mellem ham og de skiftende Ministre var der vistnok aldrig. Det faldt ham ikke vanskeligt at lempe sig og bøje af for Ministrenes Ønsker i mindre væsentlige Ting,

selv om han ingenlunde var blid, naar Kongen eller Indflydelse fra det noget ubestemmelige Begreb »Hoffet« greb forstyrrende ind ved Ting, han ansaa for væsentlige, og det ikke lykkedes ham gennem sin Minister, særlig i Rosenørn-Lehns Dage at tilvejebringe den Løsning, han ønskede. I de Øjeblikke efter 1864, hvor der var Strid om betydningsfulde politiske Afgørelser, kæmpede han med Kløgt og Energi for det, han ansaa for det rette, og sejrede altid, saaledes til Danmarks store Lykke i Sommeren 1870, men hverken dengang eller i andre mindre kritiske Situationer faldt det ham ind at sætte Sagen paa Spidsen; led han bl ederlag, trak han sig tilbage med den Bemærkning, han ofte fremkom med til sine nærmeste: »Jeg har gjort *mit*; det er Ministeren, der har Ansvaret«. Maaske erkendte den ranke Mand stundom en vis Veghed paa Bunden af sit Væsen, men hvis denne Fornemmelse førte ham til at fastholde sin Begrænsning, saa gav den ham visselig ogsaa Styrke. Han var den ideale Departementschef og vilde kun være dette. —

Det blev for Danmark i de svære Aar efter Nederlaget en uvurderlig Fordel, at en Mand som Vedel blev det faste Midtpunkt i vort Udenrigsministerium, myndigere og roligere, klogere og forsigtigere end nogen anden Mand i vort Udenrigsstyre i det 19de Aarhundrede. Det maatte just være en Mand som ham, der efter Ulykken skulde hindre ny Ulykker, og efter Skibbrudet forsøge paa at bjerge, hvad bjerges kunde.

Efter Ministeriet Bluhmes Tiltrædelse fik Udenrigsministeriet ved Fredsslutningen og Afviklingen med Tyskland en Stund sagkyndig Bistand af Kammerherre Quaade, der var gaaet ind i det nye Ministerium som Minister uden Portefeuille, efter at han havde været Udenrigsminister i Monrads Ministerium. Mellem ham og Vedel var der godt Samarbejde, og dette blev fortsat, da Quaade i Maj 1865 vendte tilbage til den Post i Berlin, han havde forladt kort

før Fredsbrudet ved Nytaarstid 1864. Efter hans Bortgang havde Vedel ingen Hjælper af Betydning i det politiske Arbejde. Den fronderende Dr. Grimur Thomsen var Departementssekretær i Departementet for Handels- og Konsulats-Sager, men han var uden politisk Indflydelse og forlod Ministeriet i 1866. De andre højere Embedsmænd betød intet; Vedel havde Haand med i alt, konciperede alt af Betydning. Hans Forhandlinger med de fremmede Gesandter betød mere end Ministerens; dog var der naturligvis en stor Forskel i denne Henseende mellem de Aar, Grev Frijs var Udenrigsminister, og den lange Periode, da Rosenørn-Lehn beklædte Stillingen. Denne sidste var kun en Topfigur, og hans Forhandlinger med Diplomaterne blev til de mindste Enkeltheder tilrettelagt af Vedel. Til et korrekt Indtryk af det virkelige Forhold naar man, naar man f. Eks. i de franske Gesandters Indberetninger til deres Regeringer i Halvfjerdserne idelig finder Bemærkninger om, at de i denne eller hin Sag var gaaet til Vedel, naar de virkelig vilde have Besked.

Da Vedel i Juli 1864 fik Bluhme til Udenrigsminister, var det en stor Overgang for ham; han havde staaet Hall personlig meget nær, for Monrad havde han næret større Beundring end for nogen anden i den nationalliberale Kreds. Bluhme havde han tidligere staaet fjernt, men Forholdet mellem dem blev godt, og det var, som Vedel ved Bluhmes Afgang udtalte,¹⁵⁾ en Berigelse for ham i fem Fjeringaar bedre end hidtil gennem Bekendtskabet med Bluhme at have lært at forstaa en Mand af denne Type; den havde været ham fremmed, thi Modsætningen mellem Nationalliberale og Helstatsmænd havde været stor, vel omtrent som Modsætningen mellem Venstre og Højre følte omkring 1880. Forberedt ved Erfaringerne fra Nederlaget kunde Vedel lære meget af Bluhmes nøgterne Personlighed, og med Sorg skiltes han fra den nye Minister, da »Oldingeministeriet« Bluhme, som det længe havde været ventet, i November 1865 paa Grund af Vanskelighederne med Forfatningen af-

løstes af Ministeriet Frijs. Han haabede at kunne bevare Bluhme som Ven og Raadgiver,¹⁸⁾ men det fik han kun kort Tid Lov til; i December 1866 døde den gamle Gehejmerraad. I endnu højere Grad end ved det forrige Ministerskifte var han dog heldig; i Grev Frijs fik han til Udenrigsminister en Personlighed, til hvem han blev nøje knyttet for Resten af sit Liv.

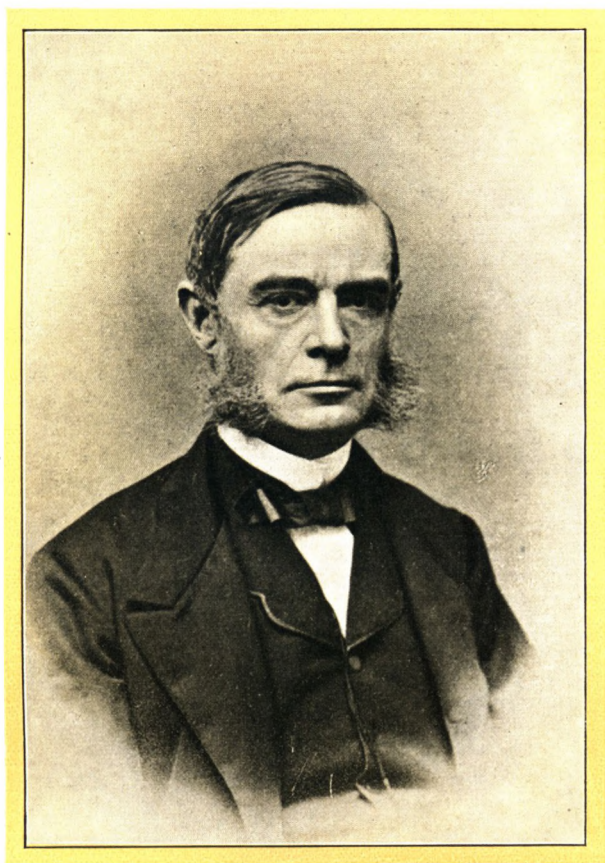
Under P. Vedels Ledelse tjente efter 1864 et Korps af ikke meget betydelige Diplomater. Det blev, da Nationalitetsstriden i Riget i 1848 tilspidsedes, en stor Vanskelighed for det danske Udenrigsministerium, at mange af Diplomatene var Holstenere eller nøje knyttet til de slesvig-holstenske Kredse; enkelte skilte sig straks ud, adskillige havde trods al Loyalitet vanskeligt ved at arbejde efter de nye dansk-nationale Synspunkter. Efter Krigen forsvandt dette tyske Element paa Grev Wulff Scheel-Plessen nær, der indtil 1872 vedblev at være dansk Gesandt i Stockholm, og hans Broder, Baron Otto Piessen, der indtil Udgangen af Aaret 1866 beklædte den tilsvarende Stilling i St. Petersburg.

Holstenernes Afgang berøvede det danske diplomatiske Korps et værdifuldt Element; fremragende Mænd fandtes i det følgende Aarti ikke blandt de danske Diplomater. Dygtige og samvittighedsfulde Mænd var der dog iblandt dem, saaledes en forstandig og erfaren, grundbrav og overmaade paapasselig Mand paa Posten i Berlin, der for det nord-slesvigske Spørgsmaal havde den største Betydning.

Da den diplomatiske Forbindelse med Preussen efter Krigen skulde genoptages, akkrediteredes først som interimistisk Chargé d'affaires 21. Januar 1865 Baron Ludvig Guldencrone, der før Krigen havde beklædt Stillingen som Legationssekretær i Berlin, og i Maj Maaned vendte Kammerherre George Joachim Quaade som Gesandt tilbage til den preussiske Hovedstad, som han havde forladt i de sidste Dage af December 1863, da han af Pligtfølelse meget mod sit Ønske overtog Posten som Udenrigsminister under Monrad.

Han var forbleven i denne Stilling under Krigen indtil Ministerskiftet i Juli 1864 og havde været en af de tre danske Befuldmægtigede paa Konferencen i London. I Ministeriet Bluhme indtraadte han som ovenfor nævnt som Minister uden Portefeuille. Han var selvskreven til at gaa tilbage til Posten i Berlin. Han forblev dér til 1884, da han havde fyldt de halvfjerds, og det var altsaa i hele den Periode, vi her sysselsætter os med, gennem ham, at det nordslesvigske Spørgsmaal behandlede.

Quaades Hovedegenskaber var, som P. Vedel har' sagt: »Flid og Nøjagtighed, Takt og Diskretion«; han var en omhyggelig Iagttager, og han rapporterede objektivt og klart.¹⁷⁾ Med den yderste Samvittighedsfuldhed søgte han at opfylde sine Instrukser, men han var dog ikke bange for under kritiske Forhold selv at tage Ansvaret og handle efter Konduite. Som Gesandt i Berlin i de vanskelige Aar fra Oktober 1860 til December 1863, da Modsætningerne tilspidsedes, havde han sat sig godt ind i Forholdene; at han ikke gennemskuede, hvad Bismarck betød eller havde for, var en Skæbne, han delte med langt mere fremragende Stormagtskolleger. Han gjorde sig respekteret før Krigen, og da man efter denne først og fremmest maatte have en rolig, taktfuld Mand til Berlin, var det naturligt, at man sendte ham, skønt han ingenlunde var skaaret over den store Læst. Hans Syn var stærkt angrebet. En Nethindeløsning havde gjort ham næsten blind paa det ene Øje,¹⁸⁾ og de store blaa Brilller gav den lille pertentlige Mand med det tørre Væsen mere Præg af en stiv, noget kedsommelig og melankolsk Stuelærd end af en Diplomat. Der var noget smaatskaaret over Quaades Tilværelse i Berlin i disse Aartier, da Byen blev tysk Rigshovedstad og Knudepunkt for den europæiske Fastlandspolitik, hvad der for Corps diplomatique gav sig Udtryk i, at Bismarck som Rigskansler normalt kun modtog Ambassadøerne, medens de mindre Staters Ministre

Handwritten signature

henvistes til at forhandle med Understatssekretæren for de udenlandske Anliggender; kun ved særlige Lejligheder, ved Fyrstebesøg, ved Undertegnelse af en Traktat eller lignende var det for en Ikke-Stormagts Gesandt let at faa en direkte politisk Drøftelse med Bismarck. Quaade var ikke Mand for at overskride den Skillelinje, der derved ikke blot politisk, men ogsaa socialt blev draget, og som kun Smaastatsdiplomater med meget betydelige personlige Egenskaber eller sociale Talenter kunde forcere. Han blev ikke lønnet i Forhold til Postens stigende Betydning; saavel af økonomiske Grunde som af Tilbøjelighed »førte han aldeles intet Hus«, ikke blot i den første Tid men ogsaa senere.¹⁹⁾ Det var ikke fængslende eller interesserende Egenskaber, der blev Grundlaget for hans Stormagtskollegers uforbeholdne Anerkendelse af den pligtro Mands beskedne og taktfulde Optræden. De stod ham gerne bi, hjalp ham med Oplysninger og Raad, men de kunde ogsaa raillere¹⁹⁾ over den Ængstelse og Uro, han i kritiske Situationer bar til Skue, hvori de saa en Afspejling af de ret kummerlige Vilkaar, hvormed hans lille Land havde at kæmpe overfor den Bismarckske Politik. I nationalliberale og nordslesvigske Kredse stemplede man hastig den forbeholdne, forsigtige Mand som »tyskvenlig«.

Stilfærdig og resigneret, med redelig Vilje til at sætte alle Kræfter ind, genoptog Quaade sin Gerning i Berlin. Hans politiske Grundstandpunkt havde været moderat konservativt, nærmest helstatligt, og hans Kritik overfor Ejderpolitikens forskellige Faser havde ikke været skjult før Krigen trods hans altid forsigtige Udtryk. Der var ikke faa Berøringpunkter mellem ham og Vedel. Denne sidste respekterede Quaades nøgterne Opfattelse og var tryk for, at denne Mand aldrig paa sin udsatte Post vilde gøre en Dumhed. Det var ikke let for Quaade at gaa tilbage til Berlin, efter hvad der var sket, men han nærrede øjensynlig Haab om, at

det kunde lykkes ham ved direkte Forhandlinger med Preussen at genvinde i alt Fald noget af det, der var tabt, naar man blot gav Tid og tog Omstændighederne i Agt. Hvad der kunde gøres ved Paapasselighed og Takt, vilde blive gjort.

I Paris sad som Gesandt Grev Léon Moltke-Hvitfeldt (1829—1896), der var dansk Gesandt i Frankrig fra 1860 til sin Død.^{19b)} Han var Typen paa en Diplomat af den gamle Skole, en Grandseigneur af rig og højættet dansk Landadel, men uden dansk Særpræg. Efter juridisk Studium uden Embeds-eksamen og et Par Aars Arbejde i Udenrigsministeriet kom han allerede 1852 til Legationer i Udlandet, og 1856 blev han Danmarks Repræsentant i Madrid og Lissabon. Han var smuk og elegant og blev højt skattet ved Dronning Isabellas Hof; da han 1860 blev dansk Gesandt i Paris, skabte han sig hurtigt en udmærket social Position der, støttet af sin yndefulde, kloge Hustru, en født Komtesse Seebach. Deres Hjem blev et af det fornemme Pariserselskabs Mødesteder, men Hjemmet blev internationalt præget; en medfødt Sympati, den selvfølgelige Loyalitetsfølelse og Kærligheden til Glorup, Familiens danske Gods, hvor Somrene i Reglen blev tilbragt, var den eneste Tilknytning til Danmark. Paa mødrene Side var Moltke-Hvitfeldt af russisk Herkomst, hans Hustru var af høj sachsisk Adel, men ogsaa gennem sin Moder af russisk Afstamning; deres Børn blev ved Giftermaal knyttet til Huset Bonaparte, til svensk Fødsels- og amerikansk Pengeadel. Saaledes var Moltke »af et Verdensmandsstof, som nu ikke mere tilvirkes hjemme; national i Roden af sit Hjerte havde han dette Islæt af europæisk Tankegang, der satte ham saa fuldstændig à son aise og gjorde hans Dømmekraft saa fri i Omgang med franske i Almindelighed og franske Statsmænd i Særdeleshed, fra Thouvenel og Drouyn de Lhuys til Gambetta og Hanotaux havde de allesammen Indtrykket af en Mand, der helt fyldte

sin Plads og kunde have fyldt en større«. Et Par Gange fik han Tilbud om at overtage Udenrigsministerposten i København, men vilde ikke forlade Frankrig.¹⁹⁰⁾

Der levede han sig fuldkommen ind, og hans Depecher viser, at han havde ypperlige Forbindelser; at Regerings-systemet 1870 skiftede, at højst forskelligartede Partier afløste hinanden ved Magten forandrede intet væsentligt deri, men særlig i Napoleon den tredjes Dage, da den danske Regerings Overvejelser af det nordslesvigske Spørgsmaal i saa høj Grad hang sammen med det politiske Stormagtsspil, var det for Vedel af overordentlig Værdi at kunne regne med Moltkes Velunderrettethed, hans klare Indberetninger og hans Evne til at finde det centrale i en Sag; han var heller ikke bange for i en given Situation at tage et selvstændigt Initiativ eller udtale og begrunde sin Opfattelse overfor Regeringen hjemme. Kun en enkelt Gang, i 1870, svigtede hans Forsigtighed ham. I afgørende Øjeblikke fik han de franske Statsmænd til at udtale sig aabenhjertigt for sig, saaledes at man i København gennem ham hele Tiden var udmærket underrettet om de franske politiske Synspunkter. Moltke var ikke nogen fremragende Personlighed, hans Interesser var alt for snævert bundet til det Selskabsliv, hvori han og hans Hustru befandt sig saa vel, men han røgtede vel alle de Opgaver, det nordslesvigske Spørgsmaal den Gang stillede en dansk Diplomat i Paris.

I London, der betød meget mindre for det nordslesvigske Spørgsmaals Udvikling i Perioden efter 1864 end før denne Tid, beklædtes Gesandtskabsposten fra April 1865 til Slutningen af 1879 af General Carl E. Johan v. Bülow (1814—1890). Han var en fin og sjældent elskværdig, taktfuld Mand, der uden større Begavelse eller Overlegenhed samvittighedsfuldt røgtede sit Hverv. Han stod det danske Kongehus og Prinsessen af Wales nær og var vel set i London. Han gav solide, stundom noget smaatskaarne Indberetninger,

men spillede for den danske Regerings nordslesvigske Politik ikke paa noget Tidspunkt en fremtrædende Rolle.

I Sverige fungerede Grev Wulff Scheel-Plessen indtil Sommeren 1872, og i Rusland virkede hans Broder Baron Otto Piessen indtil December 1866, da han efterfulgtes af Emil Vind.²⁰⁾ De to Brødre følte sig nær knyttede til Danmark og ganske særlig til det nye glücksborgske Kongehus, hvilket sidste udsatte dem for adskillig Mistillid i de udpræget nationale Kredse, og det Odium, der hæftede ved den tredje Broder Baron Carl Scheel-Plessen, som i disse Aar blev Bismarcks haandgangne Mand, øgede Misstemningen mod dem. De blev ensomme Mænd i det rent nationalt danske Danmarks Tjeneste, repræsenterede en svunden Tid. Mange, der kendte deres Trofasthed og Loyalitet, følte en vis Vemod derved, andre — selv en Mand som Grev Frijs, hvis Uvilje mod Carl Scheel-Plessen var overordentlig stærk — ønskede egentlig helst, at hele Familiens Forhold til dansk Statstjeneste afsluttedes.²¹⁾

Efterhaanden vil vi træffe yngre Efterfølgere af disse ældre Mænd i Arbejdet og erfare, at de under Forhold, der kun frembød yderst begrænset Mulighed for selvstændig Optræden, gjorde deres Pligt, fulgte godt med og indberettede forstandigt.

I Wien varetog Christian Frederik Falbe fra Maj 1865, da den diplomatiske Forbindelse genoptoges, til Maj 1880 de danske Interesser.²¹⁸⁾ Han lignede ikke de andre; der var mere Fart i ham, men han voldte ofte Regeringen Bekymringer. Han var velbegavet og tjenstivrig, men urolig og overfladisk. Hans prisværdige Iver for ikke at lade nogen Mulighed gaa tabt forledte ham ikke sjældent til at vove sig ud paa glat Is, hans Fantasi havde let ved at løbe løbsk, og Grev Frijs havde Grund til at tale om hans »Sensationsberetninger«. Hans Paagaenhed voldte flere Gange Regeringen Vanskeligheder og paadrog ham alvorlige Irette-

sættelser. Dette saarede hans Forfængelighed, og efter at han havde ombyttet Posten i Wien med den i London, kom det til saa stærke Sammenstød mellem ham og Udenrigsministeriet, at Vedel afbrød sin private Korrespondance med ham, et enestaaende Tilfælde, da Vedels gennemhumane Behandling af Diplomaterne ellers sikrede et uforstyrret harmonisk Samarbejde mellem Udenrigsministeriet og dets Hjælpere i Udlandet.

III.

Jules Hansen. Wolfhagen i Paris.

DEn danske Regering samlede i de første Maaneder efter Freden sin Opmærksomhed om det vanskelige indre Opgør og afventede, om den europæiske Situation skulde frembyde Muligheder for at rejse det nordslesvigske Spørgsmaal. Danske Privatmænd tog derimod straks fat paa Arbejdet for en Ændring i den haarde Fred. Altfor dyb var Sorgen over de fraskilte Landsmænds Lod, til at alle roligt kunde overlade Omsorgen for, hvad der skulde og burde gøres i denne Sag til Regeringen og det officielle Diplomati. Alt for stor var Utaalmodigheden hos de mest foretagsomme Politikere udenfor »Oldingeregeringen« overfor den tilsyneladende Passivitet, der prægede Regeringens Holdning, altfor stor Mistillid besjælede de ivrige national-liberale Patrioter til, at de kunde slaa sig til Ro med, at de, der havde det formelle Ansvar, nok følte dette og gjorde, hvad der kunde gøres i Danmarks Livssag. Umiddelbart efter Wienerfreden begyndte et privat, uofficielt Arbejde i den nordslesvigske Sag, der siden stadig blev fortsat. De Motiver, der ledede Deltagerne i dette, var i de fleste Tilfælde omend ingenlunde altid af ideel Natur. Men kun faa Privatmænds Bestræbelser gavnede den Sag, man vilde tjene; oftest generede disse private Bestræbelser den danske Regerings planmæssige Arbejde, naar der vaktes Uro eller letsindigt anvendtes Midler og Veje, som krydsede den ansvar-

J. J. Hansen.

lige Regerings Politik. Nu bagefter, da man kan se til Bunds i disse Forhold, viser det sig, at dette hemmelige Spil, naar det foregik udenom den ansvarlige Regering, betød lidet eller slet intet, men medens det stod paa, turde man ikke gaa ud derfra, og i de første Aar efter 1864 gjorde disse Bestræbelser den danske Regerings i Forvejen vanskelige Hverv endnu mere brydsomt.

Allerede inden Wienerfreden var en privat, men fuldkommen loyal Virksomhed indledet i Udlandet for saavel i Preussen som i Frankrig at undersøge Mulighederne for en Ændring i den Fred, hvis Hovedbestemmelser i September og Oktober var givet. I April 1864 var en ukendt dansk Mand rejst til Udlandet, og han blev dér i hele den Periode, vi har at beskæftige os med, en utrættelig Forkæmper for Kravet om det danske Nordslesvigs Genforening med Danmark.²²⁾ Det var Jens Julius Hansen (1828—1908), Søn af en fynsk Proprietær, der, juridisk Kandidat fra 1852, i 1860 var Kopist i Landover- samt Hof- og Stadsrettens Justitskontor. Hans Families og hans egne økonomiske Forhold var ikke gode, han havde haft noget svært ved at finde roligt Fodfæste, saa han, som en af hans Venner udtrykte sig, siden udfoldede en anerkendelsesværdig Iver for ved at gavne sit Fædreland »at bringe en maaske mindre rosværdig Ungdomstid i Forglemmelse«. ²²⁾) Han var ivrig optaget af Politik, ikke mindst af det slesvigske Spørgsmaal, og kom i Berøring med Journalistiken. Han var Stifter af Ugebladet, det senere Dagblad »Danmark« og skrev Artikler i »Berlingske Tidende«. I 1863 havde han været Korrespondent ved dette Blad fra Fyrstemødet i Frankfurt, og han havde i det hele vendt sin Interesse mod Udenrigspolitik. I Marts 1864 blev han »opdaget« af daværende Overretsprokurator S. F. C. Nyholm, der ikke havde været aktiv Politiker, men i Sommeren 1864 blev Formand for den udpræget konservative »Augustforening«. Han og en Kreds af interesserede, mest nationalliberale Mænd mødtes

i den Opfattelse, at det var nødvendigt at gøre noget for at paavirke Udlandets Presse til Fordel for Danmark og modvirke den stærke tyske Presseagitation. De vilde sende en Mand til Paris, og da den tidligere Redaktør af »Dannevirke« i Haderslev, H. Godske-Nielsen, ikke selv mente sig skikket, gav han Anvisning paa Hansen.²³) Der blev skaffet denne Orlov fra hans Embedsstilling, og han rejste til Frankrig for at virke for danske Interesser. En Privatkomité skød Penge sammen; blandt Medlemmerne nævnes foruden Nyholm »Dagbladets« Redaktør C. St. Bille, Justitiarius i Sø- og Handelsretten Chr. Sophus Klein, Bankier D. B. Adler, den tidligere Minister for Slesvig, Wolfhagen, Overretsprokurator, fhv. Overappellationsraad C. Juel, Agent og Grosserer F. C. Larsen og Overretsprokurator A. V. Ibsen. Den 4. April kom Hansen til Paris. Skønt han var ganske ukendt dernede og den Gang talte et daarligt Fransk, lykkedes det ham ved en behændig Optræden og stor Energi at faa Forbindelse med en Række indflydelsesrige Blade, særlig »La Presse«, hvor en af Lederne, Escudier, i en Aarrække paa Foranledning af Hansen blev pekuniært støttet fra København. Tillige stiftede han Bekendtskab med Grev Chaudordy, en fransk Diplomat, der beklædte en indflydelsesrig Stilling paa Quai d'Orsay, i sin Tid havde været attacheret den franske Legation i København og kendte noget til danske og nordiske Forhold. Hansen — Jules Hansen, som det Navn blev, under hvilket han fra da af var kendt — søgte at vække den franske PresSES Interesse for det danske Spørgsmaal og fik ogsaa Adgang til Udenrigsminister Drouyn de Lhuys. Han fik Lejlighed til naar som helst overfor Napoleon III.s Regering at fremsætte danske og nordslesvigske Synspunkter og Ønsker. Man kom hurtigt i Paris til at sætte Pris paa ham og brugte ham i diplomatisk Agentvirksomhed, der ogsaa tjente franske Formaal uden paa noget Punkt at skade danske Interesser. De franske Akter vidner om den Betyd-

ning, Jules Hansens Informationer og Tilskyndelser fik i det nordslesvigske Spørgsmaal. Før Freden 30. Oktober 1864 satte hans Bestræbelser liden Frugt; Frankrig rokkedes ikke ud af sin Passivitet, men dette afskrækkede ham ikke fra fortsat Virksomhed, da Freden var sluttet. Da en Deputation af Nordslesvigere i Oktober 1864 kom til Paris for at bede Frankrig virke for en national Løsning ved Fredsslutningen, bragte han dem i Forbindelse med Drouyn de Lhuys.

Endnu før Freden var undertegnet, havde Jules Hansen klaret sine Tanker om, hvad der skulde gøres for at ændre dennes haarde Bestemmelser. Han havde, saavidt det kan skønnes, forhen som nationalliberal været Tilhænger af Ejderpolitiken. Nu blev det ham klart, at Maalet maatte blive en national Deling af Slesvig. Paa en Personalunion, der kunde skabe en Forbindelse mellem de nu adskilte Dele af det gamle Monarki og Danmark, troede han ikke. Han havde mistet ethvert Haab om, at Bistand fra Stormagternes Side skulde føre til Bevanche for Danmark. Opgaven maatte blive at udnytte de højst uklare Forhold mellem de europæiske Magter og fremfor alt S sammenspillet mellem Preussen og Frankrig i de svævende tyske Spørgsmaal, saaledes at Freden i Wien kunde blive underkastet en Revision, hvorved den danske Del af Slesvig blev udskilt og forenet med Danmark. Endnu da mange andre var uklare over Retningen, saa Jules Hansen klart, at her maatte Vejen lægges. Frankrig havde foreslaaet det nationale Delingsprincip paa Konferencen i London. I Samtaler med Grev Chaudordy og Drouyn de Lhuys mærkede Jules Hansen Misfornøjelse med, at Danmark ikke havde støttet denne Tanke. Han indsaa, at Napoleon III.s Regering ikke i dette Øjeblik vilde optage den paany, men man var gunstig stemt, og naar Lejlighed bød sig, vilde man gerne have Principet gennemført. Det blev hans Opgave at udvikle den Sympati for Danmark, der allerede fandtes i Frankrig, og derved

underbygge sin Paavirkning af Regeringen. Dette var ikke vanskeligt. Nationalitetsprincippet sad i en mærkelig Grad fast i Kejserens ellers saa upaalidelige Sind. Rundt om i den franske Presse og de politiske Kredse fandt han i de følgende Aar en aldrig svigtende Støtte under sit utrættelige Arbejde for at fremføre de danske Synspunkter for den franske og derigennem for den europæiske Offentlighed. Ved talrige Artikler holdt han det franske Publikums og de franske Politikeres Interesse vendt mod det nordslesvigske Spørgsmaal, efter at den dansk-tyske Strid havde tabt sin europæiske Betydning.

Men fransk Støtte var ikke nok; god Vilje maatte fremkaldes ogsaa paa tysk Side, og det var ikke nok at paavirke de tyske Blade, f. Eks. Kölnische Zeitung, der viste nogen Forstaaelse for de danske nationale Synspunkter; den Mand maatte vindes, hos hvem Tyngdepunktet i Tysklands Udenrigspolitik nu laa. Allerede i Oktober 1864 søgte Jules Hansen derfor med fransk Introduktion Bismarck i Biarritz og udviklede for ham, at det danske Slesvig burde udskilles og ved den endelige Ordning af Hertugdømmernes Forhold knyttes til Danmark, ikke blot af Billighedshensyn overfor det altfor haardt ramte danske Folk, men ogsaa fordi et godt Forhold mellem Danmark og Tyskland derved kunde afløse den bitre Strid. Modstykket til Nordslesvigs Forening med Danmark maatte da blive Tilknytning af den tyske Del af Hertugdømmerne til Preussen under den ene eller den anden Form. Bismarck udtalte sig henholdende, men i Overensstemmelse med sin virkelige Mening paa dette Tidspunkt, at han ikke vilde betragte det som en Ulykke, hvis Nordslesvig ved Lejlighed blev tilbagegivet Danmark. Han fremhævede, at han selv før Krigen og under denne havde fundet en Deling rimelig og lagde Vægt paa et godt Forhold til Danmark og Norden; nu for Øjeblikket var der store Vanskeligheder ved at rejse Sagen, dels det uløste augustenburgske Spørgsmaal, dels den tysk-nationale Stemning hos

Kong Wilhelm og den tyske Almenhed. Samtalen i Biarritz den 12. Oktober 1864 gav Jules Hansen Anledning til sidst i Maaneden at skrive til Bismarck, der brugte alle Slags Folk ogsaa Journalister, og gøre ham bekendt med de stærke Ønsker, der næredes af den danske Befolkning i Slesvig om Genforening med Danmark; da han i December rejste til Danmark, havde han paa Vejen den 16. om Aftenen en lang Samtale med Bismarck i Wilhelmstrasse og udviklede paany sin Tanke om Slesvigs Deling med Fremhævelse af, at hans Informationer om Stemningen i franske, engelske og russiske Regeringskredse gik ud paa, at ingen af disse Magter vilde modsætte sig, at Nord-slesvig blev tilbagegivet til Danmark, samtidig med at Resten af Hertugdømmerne blev overgivet til Preussen. Bismarck udtalte sig omtrent som i Biarritz, velvilligt men henholdende. Med det Indtryk, at der laa Muligheder i det af ham baade overfor franske og preussiske Statsmænd fremførte Program, som han iøvrigt allerede havde slaaet til Lyd for i Artikler i den franske Presse, rejste Jules Hansen videre til København, hvortil han ankom 23.—24. December, og gav Rapport til den Kreds, der havde udsendt ham. Hans Meddelelser gik straks efter videre til Regeringen.

Jules Hansen var ingen Personlighed af store Dimensioner, men et lyst Hoved, en Mand med meget betydelig politisk Begavelse og med Evne til at tilpasse sig efter nye Forhold; han forstod at vinde og interessere meget forskelligartede Mennesker for sine Planer. Der var over hans lille, uanselige og i hans Ungdom hverken særlig tiltalende eller særlig tillidindgydende Person en Væverhed, der ogsaa i hans Vennekreds forskaffede ham det godmodigt harcellerende Tilnavn »Spidsmusen«. Han var i Besiddelse af stor Energi og politisk Ærgerrighed. Han fattede hurtigt det faste Forsæt at bryde ud af de snævre Rammer, der var afstukket for en ubemidlet, juridisk dansk Embedsmand; han vilde spille en Rolle i større Forhold, selvom det væsentligt maatte ske

bag Kulisserne. Men han var tillige, derom er der ingen Tvivl, ideelt optaget af den Sag, han havde viet sin Kraft. Han var ubemidlet og maatte for at kunne rejse ud og senere blive ude have økonomisk Støtte. Dette var naturligvis medvirkende til den Beslutning om at knytte sig fast til fransk Diplomattjeneste, der først blev realiseret adskillige Aar senere. Men der er i alt, hvad der høres om Jules Hansen, ogsaa i hans Modstanderes lidet venlige Omtale, Enighed om, at han i alle disse Forhold optraadte som en fuldkommen redelig Mand. Han var, som han engang i et Brev til Vedel halvt spøgende udtrykte sig, »en ærekjær og brav Karl«²⁴). Han adskilte sig saaledes fra de hemmelige Agenter, der færdes paa det politiske Livs Bagtrapper og ofte anvendes i Staternes Udenrigspolitik. Naar man nu ved Hjælp af Akterne eftergaar den Skildring af sin Virksomhed for det nord-slesvigske Spørgsmaal, han selv har givet i sin Bog »Les coullisses de la diplomatie« (»Femten Aar i Udlandet«), kan man konstatere deres Nøjagtighed og hans Sanddruhed. Han glemte aldrig Danmarks Interesser over Frankrigs, bedømte stedse sit Fædrelands Stilling nøgternt og vilde aldrig drage det ind i det store Spil. Hans Arbejde for Danmarks Interesser i Aarene efter 1864 blev Indledning til hans Indsats i storeuropæisk Diplomati.

Da Kopist Jens Julius Hansen blev udsendt, var han lidet kendt, og at Valget faldt paa ham, var maaske et Tilfælde. Nyttige Direktiver kunde ingen give ham med paa Rejsen; han maatte bane sin Vej selv. Energi og Paagaenhed bragte ham frem, men han havde en Evne til trods sin ringe sociale Position at skaffe sig Tillid hos højst forskellige Mennesker. Han mødte megen Modstand og Mistillid og nedkaldte ubillige Domme over sig. Den tyske Presse angreb ham ihærdigt, da hans Virksomhed næsten øjeblikkelig blev fremdraget dels i Udlandets Presse, dels af hans Fjender i Danmark, der af politiske og personlige Grunde vilde ham til-livs, og æreskændede ham Aar igennem. Et voldsomt An-

greb blev han straks Genstand for i København, og selvom det tilbagesloges, mærkede han vistnok indirekte Virkninger længe efter. De danske Diplomater af Faget i de Hovedstæder, hvor han viste sig, mødte ham paa Forhaand med en Uvilje, der længe fik Næring ved det danske Udenrigsministeriums Ængstelse for, at denne paa-gaaende Privatdiplomat skulde kompromittere Danmark. Men lidt efter lidt aftvang Jules Hansen baade Udenrigsministeriet og dets Gesandter Respekt. Betegnende er en Anekdote²⁴³) om Hansens Henvendelse til den danske Gesandt i London, hvem han engang anmodede om Introduktion til et Par højtstaaende engelske Politikere, med hvem han ønskede at komme i Forbindelse. Gesandten svarede noget overlegent, at derpaa kunde han ikke indlade sig, men da han en Uges Tid efter kom i Selskab i en af Londons fornemste Saloner, saa han til sin Forbløffelse »Spidsmusen« som Midtpunkt for en interesseret Kreds af engelske Politikere, hvem den lille Mand paa en fornøjelig og fængslende Maade underholdt om Dagens brændende Spørgsmaal. I Kredsen befandt sig de Personer, hvis Bekendtskab Jules Hansen havde ønsket at gøre, og bagefter komplimenterede just disse den danske Gesandt i Anledning af den interessante Landsmand, man havde haft Lejlighed til at stifte Bekendtskab med, og til hvis Disposition man gerne vilde stille sig. De danske Diplomater kom til at indse, at man ikke kunde vise Jules Hansen ned ad Trapperne. Man lærte at skelne mellem ham og andre danske Privatmænd, der vilde agere i det nordslesvigske Spørgsmaal. Allerede i 1866 var der venskabelig Forbindelse mellem Vedel og Hansen. Vedel, der fra først af betragtede ham med Mistillid, traadte i Aarenes Løb i et Tillidsforhold til ham, hvorom talrige Breve vidner. Der var vistnok næppe nogensinde Tale om at knytte Hansen til det danske Diplomati. Mindre Pengeunderstøttelser, skiftende efter Tid og Omstændigheder, var det eneste mate-

rielle Baand mellem ham og den danske Regering, efter at han i Januar 1869 var afskediget af dansk Statstjeneste, og man ikke havde ment at kunne bevilge hans Ansøgning om Pension.²⁴⁾ Men ogsaa efterat hans faste Ansættelse i fransk Tjeneste havde løst dette Baand, bistod Jules Hansen af al Formue sit Fædrelands Regering, og Vedel satte øjensynlig stor Pris paa at have denne fortrolige Korrespondent i Paris.

Da Jules Hansen havde faaet Forbindelse med Drouyn de Lhuys, var det ham om at gøre, at ogsaa andre danske Politikere skulde henvende sig til denne for at tage Ordet for Slesvigs Deling; han ønskede, at Hall skulde rejse derned,²⁵⁾ men dette blev opgivet; i Stedet blev Kammerherre F. H. Wolfhagen (1818—1894), der fra 1856 til Udgangen af Aaret 1863 næsten uafbrudt havde været slesvigsk Minister, sendt til Paris. I sidste Halvdel af November havde han en Samtale med den franske Udenrigsminister.²⁶⁾ I en Audiens hos denne udtalte Wolfhagen sin Sorg over Wienerfreden, der skilte 200,000 danske Slesvigere fra deres Moderland, han tolkede Danmarks Ønske om at faa Freden ændret i Overensstemmelse med Nationalitetsprincipets Fordringer, naar nu Hertugdømmernes Skæbne endelig skulde afgøres. Drouyn de Lhuys beklagede Danmarks Ulykke, det havde ikke været Frankrig muligt ved virksom Indgriben at støtte os. Han udtalte sin Sympati for en national Løsning af det slesvigiske Spørgsmaal, men afviste Tanken om en Personalunion mellem Hertugdømmerne og Danmark, en Mulighed, der kom paa Tale mellem ham og Wolfhagen; denne sidste havde sagt, at selvom den danske Konge endnu skulde have Sympati for en saadan Løsning, vilde den blive afvist af hele den danske Nation, og begge var enige om, at den vilde bringe Danmark i et Afhængighedsforhold til Tyskland. Men idet Drouyn de Lhuys betonede, at han af ganske Hjerte »undte Danmark det danske Slesvig«, præciserede han, at Frankrig maatte

betragte Spørgsmaalet om, hvem Holsten og den sydlige Del af Slesvig i Tilfælde af en saadan Løsning skulde tilfalde, som et ganske aabent Spørgsmaal.

Wolfhagen, der rejste videre til Italien, sendte Rapport om sin Samtale hjem, og vistnok gennem Krieger kom den til Regeringen. Den stemte i Hovedsagen med, hvad Jules Hansen indberettede, men indeholdt en stærkere Fremhævelse af, at den Interesse, Frankrig nærede for Magtforholdene i Tyskland, vel kunde tænkes at modificere dets Holdning til Delingsspørgsmaalet, hvis Nordslesvigs Genforening med Danmark skulde have preussisk Anneksion af den øvrige Del af Hertugdømmerne til Følge. Muligheden for en for Danmark gunstig Ændring i Slesvigs Skæbne var nu som før nøje sammenknyttet med Løsningen af det store tyske Spørgsmaal.

IV.

Ministeriet Bluhmes Standpunkt ved Nytaarstid 1865.

I nationalliberale Kredse var man i Oktober—December 1864 ængstelig for, at Bluhme-David, de gamle Helstatsmænd, endnu stadig fastholdt de helstatlige Idealer og mødtes med Kongen i Ønsket om en Personalunion som den endelige Afgørelse af Hertugdømmernes Skæbne.²⁷⁾ Man frygtede, at Hof og Regering tilrettelagde en saadan Plan, hvad der bl. a. fik Udtryk i, at Wolfhagen straks efter Freden berørte og afviste denne Tanke overfor Drouyn de Lhuys. Det er ikke urimeligt, at Kong Christian og hans nærmeste har ment, at Mulighed for en saadan Løsning endnu forelaa, og at de har fremsat Ytringer, der blev Holdepunkt for de Paastande om deres Ønsker i denne Retning, der stadig blev fremsat af ledende nationalliberale og f. Eks. af den franske Gesandt Dotézac, hvis Kilder mest var Gliicksborgernes nationalliberale Avindsmænd.²⁸⁾ Baron Blixen Finecke, hvis Planer vi senere skal omtale, synes ogsaa at have regnet med, at hans Svoger Kongen endnu fastholdt de Ønsker om en personalunionel Løsning, der havde spillet saa stor en Rolle i Foraaret 1864. Derimod er det ikke rimeligt, at Bluhme har været inde paa denne Tanke; i alt Fald tog han ikke længe efter Freden overfor Kongen bestemt Standpunkt imod et saadant Program.²⁹⁾ Det er næppe sandsynligt, at Bluhme har vaklet, inden han den

14. Januar 1865 i en — imod Sædvane af Quaade konciperet — Forestilling fastslog den negative Side af Regeringens slesvigske Fremtidspolitik.³⁰⁾

Lidt vanskeligere har det utvivlsvort været for Bluhme at fastslaa det positive Formaal, for hvilket man skulde arbejde, men det lettedes ham og de øvrige Helstatsmænd blandt hans Kolleger ved, at der ikke var nogen anden Mulighed, naar de opgav Tanken om at tilbagevinde Hertugdømmerne som Helhed, end den nationale Deling af Slesvig. Man paastod ganske vist i nationalliberale Kredse, at Bluhme ikke ønskede en Generhvervelse af den danske Del af Slesvig, naar man ikke kunde faa det hele.³¹⁾ Der foreligger dog intet positivt om, at han har været tilbøjelig til at drage en saadan Konsekvens, hvorimod det er sikkert nok, at han grundigt overvejede de Farer, en Deling af Slesvig med Genforening af den udelukkende danske Del kunde frembyde for Danmark. Derom bærer de første officielle Udtalelser efter Freden i Wien tydelige Spor. Disse Overvejelser maatte paatrænge sig Bluhme efter hele hans Fortid og efter de Erfaringer, han havde gjort om de Farer, Nationalitetsprincipets Gennemførelse rummede. Allerede under Fredsforhandlingerne i Wien havde Bluhme dog i Virkeligheden taget sit Standpunkt, idet han havde givet Danmarks Underhandlere Ordre til at gøre alt, hvad de kunde, for at redde den danske Del af Slesvig.³²⁾ Men han holdt sig klart for Øje, at det vilde udsætte Danmarks Fremtid for store Farer, dersom Regeringen »udelukkende ledet af det naturlige Ønske om at genvinde i det mindste en Del af, hvad der var tabt, glemte, at en saadan Erhvervelse kun under den Betingelse vilde blive en Fordel, at den ikke samtidig lagde Spiren til nye, indenfra eller udenfra kommende Forviklinger«. ³³⁾ Disse Overvejelser sysselsatte i Løbet af Efteraaret baade Bluhme, Vedel og Quaade. Det var Regeringens Overbevisning, at man burde være meget forsigtig, skarpt og uafbrudt iagttage Begivenhedernes Ud-

vikling, men afholde sig fra aktiv Indblanding, saalænge man under den Uklarhed, der beherskede den tyske Politik, ikke med nogensomhelst Sikkerhed kunde skønne, hvilken Fremtid der var forbeholdt Hertugdømmerne. I December kom der imidlertid Rapporter til København, særlig en fra Moltke-Hvitfeldt af 30. Novbr., der fremhævede Muligheden af, at der forberedtes en Forstaaelse mellem Preussen og Frankrig, som kunde hidføre den af Bismarck attraaede preussiske Anneksion af Hertugdømmerne mod Afstaaelse af den danske Del af Slesvig til Danmark. Disse officielle Indberetninger suppleredes ved de Meddelelser, der blev givet af Jules Hansen og Wolfhagen om deres politiske Samtaler i Paris og Berlin. Yderligere Bekræftelse kom i et Brev til Krieger fra den svenske Gesandt i London, Grev Wachtmeister, der i Paris havde haft en Samtale med Kejsers Napoleon.^{33a)} Kejseren havde sagt, at Bismarck nok vilde være tilbøjelig til at gengive Danmark den danske Del af Slesvig, naar han kunde annektere den øvrige Del af Hertugdømmerne. Kejseren yndede i høj Grad en saadan Plan, der »for Øjeblikket var den eneste tænkelige Maade, paa hvilken Danmark kunde generhverve det danske Slesvig«. En saadan Opgørelse maatte imidlertid, havde Kejseren sagt, under de nuværende Forhold tilvejebringes direkte mellem Danmark og Preussen; han kunde ikke gøre mere end at opmuntre Bismarcks Tilbøjelighed, og det var allerede sket og skete stadig. løvrigt syntes Kejseren at betvivle, at den nuværende danske Regering »vilde tage noget Initiativ eller virke kraftigt for hint Øjemed«. Fra nationalliberal Side trængte man ved Hjælp af Krieger³⁴⁾ ind paa Bluhme og Vedel, for at Regeringen ikke ved en Passivitet, der kunde udlægges som Ligeegyldighed, skulde forspilde nogen Mulighed. Krieger forstod dog, at den Tilbageholdenhed, som Bluhme lagde for Dagen over for ham og andre, ikke blot beroede paa Bluhmes Naturel, men var politisk nødvendig.

Omkring Nytaar blev Spørgsmaalet om Regeringens Stil-

ling til denne betydningsfulde Sag for første Gang siden Freden Genstand for indgaaende Drøftelse. Quaae var under Bluhmes Sygelighed som Minister uden Portefeuille med i disse Forhandlinger; han var designeret til Gesandt i Berlin og nøje inde i alt. I første Halvdel af Januar blev Grundlinjerne af Ministeriet Bluhmes nordslesvigske Politik fastlagt dels i en Forestilling til Kongen af 14. Januar, dels i en Ordre til Moltke-Hvitfeldt af 5. s. M.³⁵⁾

Bluhme fastholdt den Overbevisning, han havde haft siden Fredsslutningen, at den danske Politik foreløbig under den højst uklare politiske Tilstand burde bestaa i »fuldstændig Afholdelse fra activ Indblanding i Udviklingen forenet med en lige saa skarp som uafbrudt Opmærksomhed paa Begivenhederne samt paa disses sandsynlige Motiver og Formaal«, saaledes at man til enhver Tid var i Stand til at benytte de politiske Konjunkturer, hvis de frembød Mulighed for at opnaa »det eneste endelige Resultat, hvormed Danmark i Længden kunde være tjent, nemlig en Løsning af de foreliggende Spørgsmaal, der var fremstaaet som en Følge af de paagældende Forholds naturlige Beskaffenhed«. ³⁶⁾

Bluhme afviste, som han allerede tidligere mundtlig havde gjort overfor Kongen, som helt umulig Tanken om en »Generhvervelse af Hertugdømmerne, det være sig i Form af en Personalunion eller i Form af denne Løsning kombineret med en Deling af Slesvig«. Derimod ansaa han det ikke for umuligt, at Forholdene kunde tage en saadan Vending, at en større eller mindre Del af Nordslesvig kunde tilbagevindes for Danmark. Dette byggede han ikke blot paa en abstrakt Betragtning af de forskellige politiske Hensyn og Interesser, der nødvendigvis maatte gøre sig gældende for de Magter, af hvis endelige Bestemmelse Hertugdømmernes Skæbne afgang, og navnlig for Preussen, der for Tiden formaade mest, men ogsaa paa de forskellige Meddelelser, man just havde modtaget fra Gesandterne og fra anden Side.

Alt bebudede en Løsning af Spørgsmaalet ved Tilbagegivelse til Danmark af det danske Slesvig. Preussen ønskede dette, da det var sandsynligt, at Frankrig vilde støtte en saadan Afgørelse, der paa engang forringede de Tab, Danmark havde lidt og medførte en Triumf for det nye Princip, Nationalitetsprincippet, som Kejser Napoleon havde indført i Folkeretten. Rusland vilde holde sig passiv, men være gunstig stemt for en saadan Løsning. England vilde sandsynligvis ikke medvirke til en Kombination, der vilde forrykke den politiske Stilling i Tyskland, og bag hvilken der kunde ligge en Forstørrelse af Frankrig, men en Tilbagegivelse af det danske Slesvig til Danmark vilde stemme med de Russellske Forslag paa Londonerkonferencen. Dette i Forbindelse med det engelske Kabinets Ulyst til alvorligt at blande sig i Fastlandsforholdene vilde maaske afværge en Modstand fra engelsk Side.

Bluhme mente, at de Antydninger af denne Stilling, der nu forelaa, havde faaet saa megen Fasthed, at man maatte overveje dem, men man maatte samtidig vogte sig for ikke at tillægge dem for stor Betydning. »De kunne være sat i Omløb af det preussiske Kabinet selv i den Hensigt dels at forhale en endelig Afgørelse og dels tillige at vinde Frankrigs Connivents, indtil Preussen har konsolideret sin Stilling i Hertugdømmerne, saaledes at en Transaktion med Danmark ikke længer er nødvendig for Bevarelsen af denne Stilling.«

Regeringen ansaa den Generhvervelse, der var Tale om, for meget ønskelig, men den var ikke blind for de Vanskeligheder, der var forbundet dermed. Det var efter Bluhmes Mening en ufravigelig Betingelse for at man kunde modtage nogen Landafstaaelse i Slesvig, at ingen som helst Indskrænkning forbandtes dermed i Henseende til de Principer, hvorefter det paagældende Territorium skulde regeres af Danmark; selv det almindeligste Forbehold til Fordel for den tyske Nationalitet vilde efter de sørgelige Erfaringer,

man havde gjort, kunne udsætte Danmark for en ny Indblanding i dets indre Anliggender. Men dernæst kunde man heller ikke overse, at en Deling altid vilde medføre visse Konsekvenser for Slesvigerne, der i Tidens Løb kunde gøre dem mindre tilfredse med en Skæbne, som de i dette Øjeblik vistnok oprigtig ønskede. Bluhme berørte her et Punkt, som han vistnok ofte havde fremhævet i Samtaler med danske Politikere, og som kan have fremkaldt den Opfattelse, at han egentlig var imod en Deling af Slesvig. Han frygtede, at Tilknytningen mellem den nordligere danske Del og de sydligere tyske Dele af Hertugdømmet skulde vise sig saa fast, at en Gennemskæring kunde volde Vanskelighed, og hans Indtryk af den stærke slesvigske Særfølelse eller af den slesvig-holstenske Samfølelse var øjensynlig stærkt. Han miskendte, fremhævede han overfor Grev Moltke-Hvitfeldt,³⁷⁾ »visselig ikke den patriotiske Stemning, som med saa stor Styrke gjorde sig gældende i den danske Del af Slesvig, men han vidste ogsaa af et langt Livs Erfaring, at naar Prøvelsens Tid med al dens opløftende Kraft var til Ende, kunde kun altfor let de aandelige Interesser træde i Skyggen for de materielle, naar disse følte sig trykkede ved idelig tilbagevendende Vanskeligheder og Savn«. Men denne Fare for et Omslag i Nordslesvigernes Anskuelser voksede, efter Bluhmes Mening, jo mindre det Stykke Land blev, der generhvervedes af Danmark. Han fandt det hverken muligt eller nødvendigt allerede paa dette Tidspunkt at udtale sig besterntere herom, men han angav overfor Gesandten i Paris et Grundsynspunkt, der i de følgende Aar kom til at spille en Hovedrolle i danske Overvejelser, nemlig at Betydningen for Danmark af en Landafstaaelse i Slesvig i høj Grad vilde afhænge af, at den kom til at støtte sig til en naturlig Linje, og at det danske Slesvig ikke kom til at savne et tilstrækkeligt Centrum for sine kommercielle og sociale Interesser. Flensborg blev ikke nævnt, men utvivlsomt tænkte han paa denne By.

Ogsaa den Form, under hvilken Genforeningen kunde ske, maatte nøje overvejes. Bluhme nævnte, at der ofte havde været talt om en Afstemning som det Middel, hvorved Preussen lettest kunde bane Vejen for Tankens Udførelse. Han havde næret Frygt for at anvende dette moderne Princip paa de slesvigske Forhold og navnlig under de nærværende Omstændigheder, og han fastholdt denne Opfattelse.³⁸⁾ Behøvedes Befolkningens Sanktion kunde en Afstemning lige saa godt følge efter som gaa forud for Afstaaelsen; Savoyen forekom Bluhme i denne Henseende at afgive et Præcedens. Hvis Preussen overhovedet var villig til at afstaa en Del af Slesvig, maatte man forudsætte, at det vilde ønske at drage Grænsen saa nordligt som muligt, og det vilde have et fortræffeligt Middel til at opnaa dette Resultat ved en Afstemning, som foretoges under dets Auspicier. Bluhme mente derfor, at det i det mindste var mest ønskeligt at undgaa en *forudgaaende* Afstemning af Befolkningen. Det var dog en Selvfølge, betonedede han, at han ikke vilde fastholde dette som en Betingelse.

Resultatet af alle disse Overvejelser mellem Bluhme, Quaade og Vedel, der blev nedlagt i Forestillingen til Kongen af 14. Januar, var, at der for Tiden intet videre skulde foretages, særlig hos de ikke-tyske Kabinetter. Overfor Moltke-Hvitfeldt blev det fremhævet, at Sagen maatte udvikle sig af sig selv og drives fremad ved Preussens og Frankrigs egen Vurdering af de Fordele, som det for enhver af disse Magter maatte være, at en Deling af Slesvig med Tilbagegivelse til Danmark blev iværksat. Det var ikke væsentlig af Interesse for Danmark, at Tanken var udsprunget, og Danmarks mere eller mindre aktive Optræden vilde ingen synderlig Indflydelse kunne øve paa de to Magters Beslutninger. Hvis man altfor tidligt eller altfor ivrigt udtrykte Tilfredshed med et saadant Arrangement, kunde dette skade vor Stilling med Hensyn til de nærmere Vilkaar, hvoraf et eventuelt Tilbud nødvendigvis maatte komme til at afhænge. Som

Følge heraf skulde Moltke-Hvitfeldt have Ordre til at nuancere sin Optræden overfor den franske Regering efter disse Synspunkter og med Hensyn til Afstemningsspørgsmaalet virke i den Retning, som Rluhme havde antydet

Bluhme foreslog Kongen det positive Skridt at genoprette et dansk Gesandtskab i Berlin, særlig for at kunne iagttage Udviklingen af det slesvig-holstenske Spørgsmaal der, hvorfra dets Afgørelse nærmest vilde blive bestemt I Begyndelsen af Januar 1865 var en ny preussisk Gesandt, Hf. von Heydebrand und der Lasa, indtruffet til København for at akkrediteres hos Christian IX; nu foreslog Bluhme, at Kammerherre Quaade skulde ansættes i Berlin, og Baron Ludvig Guldenchrone, der før Krigen havde været Legationssekretær sammesteds, sendes derhen som midlertidig Chargé d'affaires. Dette skete. Guldenchrone kom endnu før Januar Maanedes Udgang til Berlin, og i Maj tog Quaade Gesandtskabsposten i Besiddelse.

Det Standpunkt, som Ministeriet Bluhme i Januar 1865 indtog, blev bekendt for Krieger, antagelig gennem Vedel, der gennem Aarene holdt Krieger à jour med alt, hvad der foregik i den slesvigske Sag. Krieger bemærkede i sin Dagbog: »at nu gik Bluhmes officielle Ønsker da i national Retning«. Det tilfredsstillende ham, men mørkt saa han paa Stillingen. »Gud skal vide«, tilføjede han med de tidligere nævnte Ord, »at selv om vi fik en Del af Slesvig tilbage — hvormed Folk her i det hele vilde berolige sig — saa blev vort hele Liv dog kun et Skinliv, vor Tilværelse dog kun en Skyggetilværelse, hvis Bismarcks Preussen sætter sig fast i Nordtyskland. Det er Sveriges Brøde, at det ikke har havt Øie herfor eller ikke har havt Mod til at handle, hvis det saae den sørgelige Følge af Preussens Herredømme i Østersøen«. ⁸⁹⁾

V.

Heltzen-Molzen-Hansen Affæren.

MEDENS Ministeriet Bluhme havde tilrettelagt sit Standpunkt og i Hovedsagen fastholdt sin afventende Holdning, havde de Beretninger om Jules Hansens Virksomhed i Efteraaret 1864, der fik Ministeriet til at klare sin Stilling til det nordslesvigske Spørgsmaal, fremkaldt en utiltalende, offentlig politisk Skandale, hidført stærke Brydninger indenfor Ministeriet og tilsidst en Ministerkrise.⁴⁰⁾

Da Jules Hansen kom hjem, forefandt han en højst uvillig Stemning imod sig hos Begeringen; allerede inden sin Afrejse fra Paris havde han mærket den. Som nævnt var han i April 1864 rejst ud med Orlov fra sin Embedsstilling; den var givet ham for ti Uger, men han var, hvad der naturligvis ikke var korrekt, uden videre blevet borte Sommeren over. Hans øverste Overordnede, Justitsminister Heltzen, var imidlertid blevet opmærksom paa hans Færd. Heltzen var meget konservativ og nærere som Helstatsmand den stærkest mulige Uvilje overfor den nationalliberale Udenrigspolitik. Han var nøje knyttet til Kong Christian IX og var særlig oprørt over de skandinaviske Planer, der i Frederik VII's Tid havde ført til Tanker om at ombytte det glücksborgske Dynasti med det Bernadotteske. Han følte sig overbevist om, at disse Planer endnu ikke var bragt ud af Verden ved Krigen, de kunde naar som helst dukke op paany; han ansaa det for givet, at de ledende Nationalliberale spandt

Intriger, knyttet til det slesvigske Spørgsmaal. Selv mente han maaske, at den eneste Mulighed for en Ændring i Wienerfreden var en Personalunion mellem Danmark og Hertugdømmerne i det Øjeblik, de tyske Magter ikke kunde enes om nogen anden endelig Ordning af disses Fremtid. Heltzen havde dyb Mistillid til de Mænd, der havde udsendt Jules Hansen, særlig til Bille og Klein, og han havde faaet Bluhme og Udenrigsministeriet til at dele denne Mistillid. En Grosserer eller Købmand Claus Molzen, hvem vi siden skal skænke nærmere Omtale, havde allerede først paa Efteraaret eller maaske endnu tidligere gjort Heltzen opmærksom paa Jules Hansens Virksomhed; i alt Fald havde han i September advaret Bluhme mod Hansens formentlig farlige Bestræbelser i Paris.⁴¹⁾ 25. Oktober bad Heltzen Udenrigsministeriet om gennem det danske Gesandtskab i Paris at kalde Hansen hjem, da hans Orlov forlængst var overskredet. Dette skete, idet Udenrigsministeriet paa dette Tidspunkt ikke havde noget nærmere Kendskab til Hansens Virksomhed og var betænkelig ved denne private Emissær. Nogle Uger efter offentliggjorde Hansen i »La France« en Artikel om det slesvigske Spørgsmaal, hvori der blev taget stærk Afstand fra Personalunionstanken;⁴²⁾ »denne vilde«, stod der i Artiklen, »være skæbnesvanger for det danske Folk, idet dette vilde blive fuldstændig afhængigt af Tyskland, og Grundlaget for en skandinavisk Union vilde være ødelagt«. Disse Udtryk berørte Bluhme ubehageligt og vakte Heltzens dybeste Forbitrelse; 21. November bad han paany Udenrigsministeriet om gennem Gesandtskabet i Paris at kræve Hansen hjemkaldt. En Anmodning, Hansen havde tilsendt Hof- og Stadsretten om at maatte faa forlængt Orlov til Foraaret, vilde Justitsministeren ikke tage Hensyn til; hvis Hansen ikke i den nærmeste Fremtid efterkom Ordren om at vende hjem, skulde der ske Forestilling til Kongen om hans Afskedigelse. To Dage efter udførte Udenrigsministeriet Justitsministerens Anmodning; Moltke-

Hvitfeldt fik Ordre til at give Jules Hansen fornøden Meddelelse med Tilføjelse af, at den kgl. Regering »misbilligede den Virksomhed, som han udviklede i den franske Presse og som langt fra at stemme med Regeringens Anskuelse og Ønsker meget snarere syntes at staa i Forbindelse med Bestræbelser i visse Organer af den københavnske Presse, der gik i modsat Retning af den nuværende kgl. Regerings«. Først i December fik Hansen Besked om dette, der øjensynlig var et Udtryk for, at Udenrigsministeriet paa dette Tidspunkt delte Heltzens Mistillid til ham.

Den 23. eller 24. December kom Hansen som tidligere omtalt til København og aflagde Rapport til sine Venner. Disse underrettede Hall og Krieger; samtidig havde Krieger faaet tilsvarende Meddelelser om den franske Regerings Synspunkt fra den svenske Gesandt i London, Grev Wachtmeister.⁴³⁾ Denne, der var gammel Skandinav og fra tidligere Gesandtvirksomhed i København 1859—61 stod de national-liberale Kredse nær, havde nogle Uger i Forvejen været paa Gennemrejse i Danmark og havde talt med Krieger, der havde lagt ham Danmarks Sag paa Sinde og bedt ham skaffe Oplysning om Forholdet mellem Frankrig og Preussen. Nu havde Wachtmeister som ovenfor nævnt talt med Napoleon III om det slesvigske Spørgsmaal og havde erfaret Kejsereens Tro til, at Bismarck vilde lade Danmark faa det danske Nord-slesvig tilbage, naar Preussen kunde inkorporere Resten af Hertugdømmerne.⁴⁴⁾ Krieger ønskede, at Kopist Hansens Meddelelser skulde forelægges Bluhme gennem Andræ eller Hall, men da han ansaa Andræ for at være altfor »tilbageholdeliggyldig til at ville røre sig«, og Hall »næppe vilde gøre det med et godt Sind«, blev det Krieger selv, der den 29. December søgte Bluhme for i streng Fortrolighed at forelægge ham en skriftlig Redegørelse af Hansen for dennes Samtaler og Virksomhed.⁴⁵⁾ Samtalen førtes fra begge Sider meget reserveret, formentlig fordi Bluhme paa Forhaand var mistroisk stemt overfor Hansens Virksomhed. Han tog dog efter

Kriegers Referat »forstandigt mod det hele«, »vilde vel til en Begyndelse moralisere«, men Krieger mente at have afvæbnet ham, bl. a. »ved sin aldeles upartiske og fremmede Stilling til det hele«. »Bluhme bed saa i det sure Æble« og bad om Hansens egenhændige Beretning. Krieger henkastede til sidst den Ytring, at Frankrig dog maaske vilde lægge Mærke til, om Hansen fik Lov til at komme tilbage eller ikke; der laa jo heri en Henstilling om, at Hansen burde have forlænget Orlov for at kunne fortsætte sin Virksomhed. Bluhme udtalte ikke overfor Krieger Betæneligheder med Hensyn til det danske Slesvigs Tilbageerhvervelse. Han lovede, at baade Moltke-Hvitfeldt og Gehejmeraad Bræstrup, der paa dette Tidspunkt forhandlede med de tyske Magter om Opfyldelsen af Wienerfredens økonomiske Betingelser, skulde faa en passende Instruktion om, at intet belejligt Øjeblik — hvis det imod Forventning kom — skulde blive forsømt paa Grund af vor Mangel paa Interesse. Krieger mente iøvrigt, »at den Tilbageholdenhed, som Bluhme fulgte af Temperament, var nødvendig«.

Kriegers Indtryk af, at de Meddelelser, Regeringen gennem ham havde faaet om Jules Hansens Virksomhed, havde stillet denne i et andet Lys end tidligere, var rigtigt. Regeringen havde ikke vidst ordentlig Besked om Hansens Forehavende.⁴⁶) Hans Meddelelser virkede utvivlsomt med til, at den, som vi ovenfor har anført, tog hele det slesvigske Spørgsmaal op til Behandling, og baade Bluhme, Finansminister David og Quaade fandt, at det var rigtigt ikke at lægge Hansen Hindringer i Vejen for at fortsætte sit Arbejde i Udlandet.

Inden man tog endeligt Standpunkt, afkrævede man Moltke-Hvitfeldt en Betænkning, og 30. Januar 1865 udtalte Gesandten, at Jules Hansen »med Indsigt og Nidkærhed havde søgt at være sit Fædreland til Nytt«. Han nød Agtelse hos mange af Pariserpressens Journalister, og det var lykkedes ham at komme i godt Forhold til det franske Uden-

rigsministerium, der med Velvilje fulgte hans Bestræbelser, som gik ud paa at motivere, at det danske og dansksindede Slesvig burde tilbagegives til Danmark; Drouyn de Lhuys havde overfor Moltke-Hvitfeldt udtalt sin Tilfredshed med Hansens Pressevirksomhed. Gesandten mente derfor, at det vilde være heldigt, om Hansen fik Lejlighed til fortsat Ophold i Paris; han kunde paavirke den franske Presse og benyttes af det franske Udenrigsministerium, og dette sidste vilde »saa meget lettere kunne ske, som det tidligere havde vist sig, at den kejserlige Regering ved enkelte Lejligheder, naar den ikke vilde udsætte sig for at vorde kompromitteret, hellere benyttede uansvarlige Agenter end officielt akkrediterede Gesandter«.

Resultatet blev, at Udenrigsministeriet 12. Februar 1865 henstillede til Justitsministeren at tilstaa Hansen fortsat Permission; midt i Februar rejste han med en saadan atter til Paris. Hans Ophold i København var imidlertid ikke forløbet uden Brydninger. Den saakaldte Heltzen-Molzen-Hansenske Episode var indledet.⁴⁶⁾

Da Hansen ved sin Ankomst i December fik det Indtryk, at Justitsministerens Mistillid til hans Virksomhed truede med at hindre hans fornyede Orlov, søgte han at paavirke ham, dels ved personlig Henvendelse, dels ved Mellemmænd. Resultatet blev imidlertid et andet end det tilsigtede. Heltzens Mistillid fjernedes ikke. Først søgte han at faa Hansen til at opgive sin Virksomhed i Udlandet eller i alt Fald sine efter Justitsministerens Mening kompromitterende Forbindelser med de nationalliberale Førere. Hvis han gjorde dette, antydede Ministeren, at han kunde vente Belønning f. Eks. ved Ansættelse i et netop ledigt Byfogedembede i Hasle paa Bornholm. Dette lokkede nu slet ikke Hansen; han holdt sin »Komité«, særlig Justitiarius Klein og »Dagbladets« Redaktør Bille nøjagtig underrettet om sine Forhandlinger med Heltzen, men fortsatte stadig sine Bestræbelser for at bibringe denne en rigtigere Opfattelse af hans

Forhold i Udlandet Han sendte til den Ende Justitsministeren forskellige Breve dels fra Bille og Klein, dels fra sine Korrespondenter i Udlandet. Imidlertid var han kommen i Forbindelse med en meget omtvistet Person, nemlig Claus Molzen.⁴⁷⁾

Molzen var efter sine egne Oplysninger født 1817 »i den tysktalende Del af Angel, to Mil Øst for Flensborg«, og opdraget der. Der gik forskellige Bygter om denne smukke, sydlandsk udseende, sortskæggede og sorthaarede Mands Afstamning; han var dog vistnok af en udbredt angelsk Bondeslægt. 1832 kom han til Flensborg i Købmandslære; 1849 udvandrede han til Kongeriget og havde siden 1851 haft Bopæl i København. En Tid havde han Grossererborgerskab, men han beskæftigede sig ogsaa med Handels- eller Agentvirksomhed. Til andre Tider var han Ejendomsmægler og indblandet i saa tvivlsomme Affærer, at de gav Anledning til mangfoldige Processer; flere af dem var af saa chikanøs Natur, at Justitsministeriet, vistnok i 1862, »nægtede ham Meddelelse af en Opreisningsbevilling«, hvilket ellersvar næsten uden Eksempel.⁴⁸⁾ Undertiden var han langt nede i økonomisk Henseende, saaledes efter Krisen 1857, undertiden syntes han at være meget velstillet. Saavidt vides havde han aldrig direkte Konflikter med Politiet, men han var meget ilde anset. Alligevel forstod han at faa Forbindelse med højerestaaende Personligheder, som han hjalp med Ejendomshandler eller lignende. Paa denne Maade fik han at gøre med Mænd som Kaptajn Heltzen, Ministerens Fader, med Minister Heltzen selv, hvem han efter Sigende⁴⁸⁾ hjalp ved hans Køb af Godset Søgaard i Nordslesvig, med daværende Overretsprokurator, den senere Borgmester Lars Chr. Larsen; i 50erne synes han at have været en Slags Tillidsmand for den daværende Prinsesse Louise af Danmarks Broder, Landgrev Frederik af Hessen, som havde været gift med den russiske Storfyrstinde Alexandra og senere med Prinsesse Anna af Preussen. Han indrettede for

Prinsen Sofienholm ved Bagsværd Sø, efter Sigende som Bolig for en Skuespillerinde, til hvem Prinsen stod i Forhold.^{49») Maaske gennem Prinsen kom Molzen i Forbindelse med den russiske Legation, og det var et Udtryk for den meget tvivlsomme Anseelse, han nød, at man i Almindelighed ogsaa i Udenrigsministeriet antog, at han var Spion for det russiske Gesandtskab eller for den russiske Generalkonsul Freitag. Da han efter 1864 viste sig at have meget gode Forbindelser i Berlin, opfattede man ham som en Slags russisk-preussisk Dobbeltspion. Ogsaa med Baron Blixen Finecke havde han Forbindelse; og det er troligt, at Anbefalingen fra Baronen kan have lettet ham den Adgang til Mænd i de Bismarckske Kredse i Berlin, som han havde i Aarene efter Krigen. Om han, som det almindelig mentes, fik Pengeunderstøttelse af Blixen, vides ikke. Han var øjensynlig en paagaende Forretningsmand, og man faar en stærk Fornemmelse af, at hans politiske Interesser og Indblanding i de store nationale Spørgsmaal bestemtes af Forretningshensyn. Men han forstod i alt Fald at yde Tjenester, der bragte Folk med Navn til at se bort fra hans ilde By.}

Det er næppe troligt, at Molzen har haft noget eget politisk Program; de udenrigspolitiske Synspunkter, han gjorde gældende, svarede nogenlunde til, hvad der i Aarene nærmest efter Krigen hørtes i Blixen Fineckes Kreds.^{60) Hovedsynspunktet var, at man hurtigt og resolut burde tage Konsekvensen af Nederlaget, opgive enhver stejl afvisende Holdning overfor det Bismarckske Preussen og ved Tilslutning til Berlin søge at opnaa en Ændring i Freden. Nærmest burde tilstræbes en statslig eller i alt Fald national Deling af Slesvig, eventuelt kombineret med en Personalunion mellem den udvidede danske Stat og den tyske Del af Hertugdømmerne samt et nøje Forbund mellem Danmark og Preussen, en Kombination, der som Baggrund skulde have den skandinaviske Alliance, som stadig var Kærnen i det}

politiske System, som Blixen Finecke i lange Tider havde haft som Ideal, og for hvilket han langt tilbage i Halvtredserne havde søgt at interessere Bismarck. Enkelthederne i de svævende og af mange Grunde fuldkommen urealisable Planer har vel staaet Molzen endnu mindre klart, end de stod Blixen Finecke og andre; men i Aarene efter Wienerfreden optraadte Molzen som en Slags hemmelig Agent for disse Planer, særlig i Berlin, nu og da ogsaa i Paris. Han søgte altid at vække den Forestilling, at han havde meget indflydelsesrige Forbindelser i København. Ved Hjælp af Introduktioner eller Breve, han kunde fremvise, søgte han at dokumentere sin Forbindelse med fremtrædende Mænd som de nævnte. Ogsaa med fremragende Bondevenner saasom Balthazar Christensen og I. A. Hansen synes han lejlighedsvis at have staaet i Brevveksling; det var hans Lyst at give sig Udseende af at have stor politisk Indflydelse, at være »Ministerdræber« eller »Ministerlaver«. Ugebladet »Enhver Sit«, der til Redaktør havde Michael Gjørup, var støttet af Blixen og forfulgte det nationalliberale doktrinære Professorparti med et glødende Had, var i lang Tid Molzens særlige Organ. Han skrev Artikler deri og leverede vistnok Stof til adskillige Notitser og Meddelelser, hvori Michael Gjørup hensynsløst gik løs paa dem, der bar Ansvar for Nederlaget. En af de Mænd, der synes at have haft Tillid til Molzen og regnet med hans Forretningsduelighed, var den førnævnte Overretsprokurator, fra 1863 Borgmester i København Lars Chr. Larsen, der idelig nævnes som hans Støtte og vistnok gjorde Forretninger sammen med ham. Noget senere, under den fransk-tyske Krig og i Tiden derefter spores just denne Forbindelse. Vi møder da Molzen ivrig beskæftiget med Udførelsen af en længe planlagt Forbindelse mellem Nordtyskland og København fra Berlin eller Hamborg over Rostock eller Lübeck ved Hjælp af Færges eller Dampskibe og med Jernbaneanlæg paa Lolland-Falster og Sjælland.⁵¹) De ufuldstændige Spor, der findes

af hans Virksomhed, viser, at han stod i Forbindelse med indflydelsesrige Personer baade i Tyskland og i Danmark; han forhandlede med Regeringsmyndigheder og Senater i Berlin, Hamborg og Lübeck, med ledende Bankmænd saasom Direktørerne Miquel og Hansemann ved Diskontoselskabet i Berlin; han var Mellemmand mellem dem og Tietgen i København, og med denne sidste havde han Forbindelse gennem Borgmester Larsen; Molzen havde nu som altid Konkurrenter at bekæmpe, i Jernbanesagen særlig den bekendte Berlinergründer og Jernbanekonge Dr. Strousberg, og hans Bestræbelser for disse nye Kommunikationer, som først blev til Virkelighed adskillige Aar senere, førte ikke til positive Resultater.⁵²⁾

Molzen førte en højst urolig Tilværelse; »han kom og svandt for atter at indfinde sig og atter forsvinde, altid efterladende en Støvsy af brystne Projekter og hemmelighedsfulde Machinationer«.⁵³⁾ Samtidige fandt, at der var noget besnærende ved den bredskuldrede, undersætsige Mand, »paa hvis gulbrune, sarmatiske Ansigt der altid laa et Smil, der saa ud, som om det var hugget ud med en Mejsel. De store, brune Øjne formelig funkledede i Hovedet af Forstand, og man fik et bestemt Indtryk af, at han gik omkring og gottede sig ved Bevidstheden om sin formentlig overlegne Viden og sit praktiske Greb paa Tingene overfor disse Øboere og Hjemmefødninge, der mente sig saa kloge, men i Virkeligheden, saa ofte de blev sat paa Prøve, viste sig at være nogle Tossier, som et kultiveret Menneske kunde løbe med, om han gad haft Ulejligheden«. De ikke faa Breve, det er lykkedes mig at samle efter Molzen, giver ganske rigtig Indtryk af en saadan Overlegenhedsfølelse hos ham, men ogsaa af stor Mangel paa Kultur og af Overfladiskhed, en »uklar og forvirrende Vidtløftighed«⁵⁴⁾ og en dumdristig Snakken med om Ting, som han ikke havde Forstand paa, som man kan træffe hos Folk af en vis Plattenslagertype, man nu og da kommer ud for. Om han, som

han paastod, har faaet Adgang til politiske Samtaler med Christian IX, maa staa hen,⁸⁵⁾ men det er en Kendsgerning, at han blev taget alvorlig og brugt af Mænd, som skyede offentlig at vedkende sig deres Forbindelse med ham. Dette forklarer, at han i en Aarrække bag Kulisserne spillede en Rolle i det slesvigske Spørgsmaal, hvad der ellers kan synes besynderligt i Betragtning af det Indtryk af en upaalidelig Intrigant og en dristig Eventyrer, man faar gennem de Breve fra ham, der er bevarede, og af de mange Udtalelser fra Mænd, som havde med ham at gøre, der alle gaar i samme Retning. Ingen af dem, der særlig benyttede eller støttede ham, har efterladt sig nogen Vurdering af denne højst problematiske Person.

Allerede i Sommeren 1864 havde Molzen været efter Jules Hansen.⁵⁶⁾ I September havde han advaret Bluhme — og utvivlsomt allerede tidligere ogsaa Heltzen — imod ham. Noget senere gik han op til Bluhme og overgav ham en Række Udclip af franske Blade, der skulde dokumentere Beskyldningen mod Hansen for landsskadelig og regeringsfjendtlig Virksomhed. 30. November klagede han til Konseilspræsidenten over, at et fornylig af Finansminister David ved Bankhuset D. B. Adlers Medvirken i London afsluttet Statslaan var afsluttet til en daarlig Kurs og høj Rente. Han udtalte, at det maatte forbavse enhver sand Ven af Regeringen at se, at Finansministeren til Afslutning af dette Laan havde benyttet en Mand, der — som fremtrædende Nationalliberal — bevislig var en af Regeringens »incarnerede og uforbederligste Modstandere, toneangivende Medlem i Jacobinerklubben, kaldet Martsforeningen«. Molzen og med ham mange havde ikke troet, skrev han til Bluhme, at Finansminister David »ene af Hensyn til sine Troesfæller (Jøderne), thi andet kan vel ikke have været Grunden, havde i den Grad tilsidesat skyldige Hensyn mod Regeringen og det konservative Parti her i Landet, at det kunde falde ham ind at vælge en Mand som

Adler«. Den dybere Mening med denne Klage fremtraadte, idet Molzen meddelte Konseilspræsidenten, at han gerne mod samme Sikkerhed vilde søge at skaffe Regeringen det omtalte Laan til Kurs mellem 95 à 98 med 4, højst $4\frac{1}{2}$ ‰ Rente! Og for at der ikke »skulde ske en lignende Fadæse« med Hensyn til Salget af et Krigsskib, man under Krigen havde erhvervet i England og nu vilde afhænde, tillod Molzen sig ogsaa at meddele, at han havde grundet Anledning til at tro, at »hvis et sligt Ærinde maatte blive ham overdraget, vilde han kunne anbringe dette Skib langt fordelagtigere for Regeringen end nogen anden af dens Afsendinge«. Han tilbød mundtligt at give Konseilspræsidenten nærmere Oplysninger.

Det turde være tvivlsomt, om Bluhme har følt sig foranlediget til nogen Forhandling, men 9. December modtog han et nyt Brev fra Hr. Molzen med indtrængende Advarsel imod Jules Hansen. Molzen henviste til sin tre Maaneder gamle Henvendelse og paastod, at han fra en fremmed Diplomat vidste, at Hansen gererede sig som den danske Regerings Afsending, medens det af hans Virksomhed tydeligt nok fremgik, at han udelukkende arbejdede for det nationalliberale Parti og Skandinavismen, altsaa ligefrem undergravede Tilliden til den nuværende Regering og bragte den i Miskredit, for at de kendte nationalliberale Ledere igen kunde komme til Roret. Dette og intet andet var Planen og Hensigten med Hansens Mission i Paris. Denne Klage støttede Molzen ved at fremlægge en Del Udklip af franske Aviser og henviste til Artikler i »Fædrelandet« og andre Blade. Han nævnede paany, at Finansministeren til London i Regeringens Ærinde havde sendt Adler, en af de værste Agitatorer, der var meget ilde omtalt af de fremmede Diplomater. »Tro mig, oprigtig talt, alt Skriverie i franske Blade er ud af en og samme Fabrik (Kjbhvn.), for atter at kunne her i Bladene udgives for franske Sympathier i den Hensigt at bedrage den offentlige Mening her for da ved Hjælp deraf

at hjælpe Partiet til Roret igen«. Han vidste, at Hansen fra Paris havde skrevet til de Coninck, en Embedsmand i Udenrigsministeriet, for ved Hjælp af ham og sine national-liberale Forbindelser, Bille og Klein, at faa sat igennem, at han kunde blive i Paris. løvrigt ønskede Molzen paany en Samtale med Bluhme; det var muligt, at han da »kunde antyde en Vej, hvorved det vilde lykkes at faa Nordslesvig igen, ligesom og angive en Maade, hvorved vor ophøjede Konge muligvis vilde kunne komme i Besiddelse af Hertugdømmerne«. Herom turde han dog ikke udtale sig skriftligt

Vi har set, at Jules Hansen efter sin Hjemkomst foreløbig trængte den Mistillid tilbage, der havde rejst sig imod ham og hans Virksomhed, og at Bluhme i første Halvdel af Januar bestemt tog Afstand fra den Personalunionsidé, der formentlig just var den Plan til Nordslesvigs Generhvervelse, Molzen tilbød at fremlægge. Ministeren tog ikke imod Molzens Besøg, men lod Quaade tale med ham to, tre Gange. Quaade fik et ugunstigt Indtryk og sluttede sig besterntere end før til Bluhmes og Davids Opfattelse, at man burde lade Hansen fortsætte sin Virksomhed i Paris.⁶⁷⁾ Molzens Kamp mod Hansen havde altsaa ikke haaret Frugt, men i Januar Maaned ser vi den samme Molzen optræde som Mellemand mellem Hansen og Justitsminister Heltzen og derved, uden at Enkelthederne i Spillet fuldt kan oplyses, forarsage en Intrige, der vakte megen ubehagelig Opsigt, da den et Par Maaneder senere kom frem for Offentligheden. Det er ikke klart, hvorledes Molzen kom i Forbindelse med Hansen, men han maa paa en eller anden Maade have forstaaet at insinuere sig og have skjult, i hvilken Grad han havde kabaleret imod ham. Hovedpunktet i Affæren blev, at den heftige, noget godtroende Heltzen lod sig forlede til et Forsøg paa at afsløre, hvad han opfattede som en Slags statsfarlig S sammensværgelse mellem de National-liberale, særlig Klein, og Bille, franske og svenske Politikere

med det forhen omtalte politisk-skandinaviske Formaal. Han indbildte sig at kunne finde Beviser herfor ved Oplysninger og Breve fra ledende Nationalliberale, som Molzen fik ham til at tro, at man kunde fralukke Hansen. Hansen paa sin Side mente, mærkeligt nok, at kunne benytte Molzen til at paavirke Ministeren, saaledes at han kunde faa opfyldt sit Ønske om Orlov til fortsat Ophold i Udlandet og pekuniær Støtte til sin Virksomhed der. Forskellige uvedkommende Personer blev indblandet i Sagen, saaledes Hansens Fader, den forhenværende Proprietær C. H. Hansen, og en underordnet juridisk Embedsmand C. F. Birch, senere Kongens Foged i København; Affæren blev rig paa dramatiske, halvt komiske Episoder, Deponering af hemmelighedsfulde Breve i højtidelig forseglede Konvolutter, Opbrydning af Folks Privatgemmer, paastaaede Forsøg paa Bestikelse etc. Den voksende Kreds, der hørte om Sagen, fik et ubehageligt Indtryk af Justitsministerens plumpt naive Forsøg paa at skaffe sig Beviser for en formodet nationalliberal Sammensværgelse, og Intrigen bidrog til at skærpe Modsætningen indenfor Regeringen, hvor Heltzen allerede var kommet paa Kant med flere af sine Kolleger, særlig David, der følte sig fortrængt ved ham af Kong Christian den IX.s Gunst, som han tidligere i høj Grad havde besiddet. Da Hansen hurtig opdagede, at han ikke kunde faa Heltzen til at opgive sin Modstand, vendte han sig til »den anden Afdeling af Ministeriet«.⁸⁸) David ydede ham under Paavirkning af Krieger Støtte, og som allerede nævnt tog Udenrigsministeriet i Begyndelsen af Februar Stilling til Sagen i Favør af Hansen. Heltzen maatte give Hansen Permission foreløbig til August 1865, og med denne forlod Hansen København. Han fik Rejsepenge og en fast maanedlig Pengesum gennem Gesandtskabet i Paris. Snart efter begyndte hans Rapporter, som han efter Aftale indsendte gennem det danske Gesandtskab i Paris eller en af Udenrigsministeriets Embedsmænd i København, at indløbe. De var forstandige og svarede i

det hele til, hvad Moltke-Hvitfeldt kunde meddele. Da bragtes der Uro i det saaledes fast etablerede Forhold mellem Hansen og Udenrigsministeriet, idet »Fædrelandet« under Paavirkning af den heftige Overretsprokurator C. Juel⁶⁹) uden Hensyn til de Vanskeligheder, der kunde beredes Landet ved Afsløringer af Forhold, der vedrørte Udlandet, den 7. Marts fremdrog den Heltzen-Molzen-Hansenske Affære for Offentligheden, hvormed der indleddes en voldsom Aktion i Pressen og i Rigsraadet med det Formaal at fjerne Heltzen paa Grund af hans Forsøg paa ved Intriger og formentlig utilladeligt Pres paa sin Underordnede Hansen at kompromittere sine politiske Modstandere. Kampen førtes under højst uhyggelige Former, og gav Anledning til hadske gensidige Beskyldninger mellem de nationalliberale Angribere og den konservative og bondevenlige Presse, der tog Heltzen i Forsvar. Den endte efter Forhandlinger baade i Folketing og Landsting den 27. Marts med, at Heltzen den 30. Marts maatte gaa ud af Ministeriet. Han var kompromitteret, ikke ved at være overbevist om noget uhæderligt, men fordi han havde udvist en Lettroenhed og Mangel paa Takt, der hos en Justitsminister var utilgivelig. Mest afgørende for Udfaldet var dog vel nok det almindelige Modsætningsforhold, hvori han var kommen til sine Kolleger, saa at de ønskede hans Afgang, selvom de naturligvis var kede af Skandalen; de ydede ham ingen Støtte. Ministerkrisen voldte Vanskeligheder i Forholdet til Kongen, da denne betragtede Heltzen som en særlig tro Tjener af sig og sit Hus og følte sig dybt saaret over, at Ministeren maatte vige for de Nationalliberale, som Kongen med Rette mente i ligesaa høj Grad var hans egne som Heltzens Avindsmænd. Christian IX havde mange Aar efter, da Jules Hansen var kommen til Vejrs i Samfundet, ondt ved at glemme den gamle Historie og opfattede det — med Urette — som om Hansen havde villet Heltzen til Livs; dette havde slet ikke været Hansens Formaal.

For Ministeriet Bluhmes Politik i det nordslesvigske Spørgsmaal blev den Heltzen-Molzen-Hansenske Affære uden Betydning. Men det forefaldne, der bl. a. for Offentligheden havde afsløret Jules Hansens Virksomhed, maatte paavirke Regeringens Stilling til denne.

Den Betænkelighed, Udenrigsministeriet i Efteraaret havde næret overfor hans Virksomhed, var traadt tilbage ved Nytaarstid, men vaagnede atter i Marts-April. Dagen efter »Fædrelandets« Afsløringer telegraferede Quaade til Guldencrone i Berlin, at Hansen muligvis vilde komme dertil; han maatte da tage imod ham som enhver anden Dansk og indsende hans Breve med Gesandtskabets Post, ligesom Hansen, hvis han vilde, kunde telegrafere i Chiffer til København.⁶⁰⁾ Men iøvrigt maatte Guldencrone ikke indlade sig særlig med ham, og hvis Hansen spurgte, om der var nogen Besked til ham fra København, skulde han svare Nej. Et Par Dage efter udtalte Quaade sig med sikker Lejlighed til Moltke-Hvitfeldt om Forholdet og instruerede ham om at være meget forsigtig overfor Hansen.⁶¹⁾ Hvis denne gennem sine Forbindelser i København i Efteraaret havde sørget for, som han burde, i Tide at meddele Udenrigsministeriet, hvilke Forbindelser han havde knyttet i Paris, saa vilde man, udtalte Quaade, dengang ikke have kaldt ham hjem, og »meget Vrøvl og megen Skandale havde været undgaaet«. Maar nu Hansen var kommet tilbage til Paris, var Forholdet til ham ganske det samme, som om han ikke havde været hjemme; kun havde Genoprettelsen af status quo kostet nogle Penge. Quaade havde meddelt Hansen dette med den udtrykkelige Tilføjelse, at »han ikke kunde betragte sig som andet end en aldeles uofficiel Person, der selv frivillig, for Sagens Skyld, udsatte sig for alle de avanies (Ubehageligheder), som kunde følge af et saadant Forhold. Han var med andre Ord en ligefrem Fribytter eller Friskaremand, som fik sin Løn for Lykken, saa længe den fulgte ham, men ingen Beskyttelse kunde vente, naar Lykken lod ham i Stikken«. Han-

sen fik ingen Anvisning som Grundlag for sin Virksomhed og kunde ikke vente nogen senere Vejledning. Da Regeringen ikke havde udsendt ham og ikke instrueret ham og desuden ifølge hans Virksomheds Natur ikke kunde binde ham til en bestemt Fremgangsmaade, var den aldeles ude af Stand til at bedømme, om han burde gøre dette eller undlade hint. Han maatte handle aldeles paa egen Haand. Moltke-Hvitfeldt burde forholde sig paa samme Maade som Regeringen. Han kunde gerne give ham nødvendig Underretning om Fakta, men skulde behandle ham meget forsigtigt. Det eneste, hvormed Quaade mente, at man turde vove noget, var med Penge, skønt ogsaa her gjorde man bedst i at være varsom. Man havde saaledes ikke sendt Hansen Penge til en Berlinerrejse, han ønskede at foretage, efter eget Sigende paa Opfordring af Grev Chaudordy. Da Hansen skulde sende sine Meddelelser hjem gennem Moltke-Hvitfeldt, kunde denne gøre sig bekendt med Indholdet. Gesandten maatte være ligesaa fuldstændig underrettet som Regeringen om, hvad Hansen foretog sig, men paa den anden Side maatte denne Besørgelse ikke give Hansen mindste Skygge af officiel Karakter.

Efter den Rigsdagsforhandling den 27. Marts, der førte til Heltzens Afgang den 30., hvor Hansens Forhandlinger med den franske Regering og med Bismarck blev udførlig omtalt, tog Udenrigsministeriet endnu langt større Afstand, uden Hensyn til at man i Mellemtiden havde faaet en Række meget forstandige Indberetninger fra Hansen. Den 2. April indskærpede man ved Chiffertelegram Guldenchrone i Berlin, under Henvisning til Regeringens strængt passive Politik, »den største Tilbageholdenhed overfor enhver Suggestion eller ethvert Forslag vedrørende den slesvigske Tilbagegivelse fra hvilken Side den end maatte komme«. ⁸²⁾ Hvis Hansen mødte hos Guldenchrone, maatte denne ikke tale Politik til ham, kunde høre paa, hvad Manden havde at sige, men paa Spørgsmaal om Regeringens Politik,

skulde han svare, at Hansen ikke var Agent for Regeringen, og at denne ikke i nogen Henseende vilde vejlede ham. Hansen var just da i Begreb med at rejse til Berlin, men 2. April gav Bluhme Moltke-Hvitfeldt i Chiffertelegram Ordre til ikke at tillade denne Rejse. Det var da for sent, Hansen var allerede rejst, men 4. April bad Udenrigsministeriet Moltke-Hvitfeldt udtale sig om, hvorvidt det nu, efterat Forhandlingerne i Rigsraadet og Rigsdagen havde bragt Hansens Virksomhed i Udlandet saa stærkt frem for Offentligheden, ikke var tilraadeligst, at han vendte tilbage til København, idet det vel var et Spørgsmaal, om ikke hans fortsatte Ophold i Paris var ligesaa uforeneligt med den danske Regerings Politik som kompromitterende for de forskellige Personer, med hvem han havde knyttet Forbindelse. Gesandts Svar af 11. April indeholdt ikke et bestemt Skøn. Han mente ikke, at Afsløringerne havde vakt stor Opsigt i Paris, da de næsten ikke havde været omtalt i Pressen, men han havde ingen Mening om, hvorledes Hansens Stilling nu var. Da Regeringen ønskede, at Hansen i ethvert Tilfælde maatte bevare sin helt uofficielle Karakter, og intet burde kunne tjene til Bevis for, at han stod i et eller andet Forhold til Gesandtskabet, havde Moltke ikke fundet det hensigtsmæssigt at udspørge de Personer i det franske Udenrigsministerium, med hvilke Hansen havde staaet i Forbindelse, og som var de eneste, der kunde give sikker Meddelelse om, hvorvidt Afsløringen i København havde øvet nogen Indflydelse paa hans Stilling. Hansen selv erklærede, at hans Stilling i Paris var uforandret; men hans Stilling til Bismarck kunde ikke mere være den samme, idet han under sit Ophold i Berlin ikke havde faaet Bismarck i Tale, saaledes som han havde faaet i Efteraaret. Sidst i April tog Udenrigsministeriet sit Parti. Hansens sidste Rejse til Berlin omkring 1. April havde vist, at hans Virksomhed der var umuliggjort; man forudsaa, at ogsaa hans Stilling i Paris var kompromitteret, saa at hans Nærværelse kunde genere baade den fran-

ske Regering, Gesandten og Regeringen i København. Bluhme ansaa det for rigtigt, at i alt Fald Regeringen op-hørte at medvirke til, at Hansens Virksomhed i Paris blev fortsat. Da han ikke havde været udsendt af Ministeriet, kunde og vilde dette ikke paalægge ham at vende hjem, men den pekuniære Understøttelse, han havde oppebaaret, siden han i Januar var rejst tilbage til Paris, burde hurtigst mulig ophøre, for at Stillingen i enhver Henseende kunde blive klar. Moltke-Hvitfeldt skulde sige Hansen, at han ikke læn-gere kunde regne paa maanedlig Understøttelse, men kun paa Rejsepenge, hvis han bestemte sig til at tage hjem, samt yderligere paa Dækning af Udgifter ved hans Opbrud og af de Forpligtelser, han havde indgaaet overfor forskellige franske Journalister.

Efter sin Tilbagekomst til Paris den 15. Februar⁶³) havde Hansen stadig bragt Artikler ind i den franske Presse og havde holdt sine Forbindelser paa Quai d'Orsay til Ilden for at faa Bismarck paavirket til Fordel for Delingstanken. Ved udførlige Breve, dels via Moltke-Hvitfeldt, dels via Kan-cellist Koefoed i Udenrigsministeriet holdt han sin Rege-ring à jour. Han modtog Opmuntringer og Tilskyndelser baade fra den ene og anden Side, men i Virkeligheden blev der ikke Tale om nogen Aktion i Sagen hverken i Paris eller Berlin. I Berlin først i April blev han ikke modtaget af Bismarck, men kun af dennes Medhjælper, Keudell, der ud-talte sig ret afvisende; Preussen havde ingen Hast med at rejse det nordslesvigske Spørgsmaal. Da Hansen efter Op-fordring af Grev Chaudordy i Begyndelsen af Maj skriftlig opfordrede Bismarck til af Hensyn til Frankrig at udtale sine Hensigter med Nordslesvig klart i den af ham ønskede Retning, fik han fra Keudell det Svar, at »Sagen endnu ingenlunde var moden«; der kunde komme Begivenheder, egnede til at frembringe det Resultat, som Hansen ønskede, men alt dette hvilede endnu i Fremtidens Skød, og det var i Øjeblikket ikke muligt at forhandle derom. Bismarcks

Afvisninger skyldtes maaske baade de offentlige Afsløringer i København, der løb rundt i den tyske Presse, og Virksomhed fra Molzens Side, idet denne havde henvendt sig til Heydebrand i København⁶⁴) og vistnok havde givet ham en Afskrift af den skriftlige Beretning, Hansen i December gennem Krieger havde givet Bluhme om sine Samtaler i Udlandet, altsaa ogsaa af Bismarcks Udtalelser.

Midt under denne travle Virksomhed fik Hansen gennem Moltke-Hvitfeldt Besked om, at Regeringen unddrog ham al Understøttelse. I et Brev af 13. Maj til Finansminister David gav Hansen et meget roligt Svar paa den Desavouering, der var bleven ham til Del.⁶⁵) Han gjorde — med Rette — opmærksom paa det mærkelige i, at man havde erklæret hans Stilling i Paris for »uholdbar« uden forud at høre hans Mening derom, uagtet han dog skulde synes at være den, der bedst kunde afgive Forklaring. Han mente, at de udførlige Meddelelser, han stadig indsendte om sin Virksomhed om fortsatte fortrolige Samtaler med franske Statsmænd, om Keudells Brev etc. »vilde bidrage til noget at klare de sindrige Fortolkninger, der hjemme var blevet gjort gældende med Hensyn til Nyttens af hans Mission, Afbrydelsen af hans Forhold til Bismarck, hans »uholdbare« Stilling i Paris etc.«. Men da man nu uden hans Forklaring havde inddraget hans Understøttelse, vilde og kunde han ikke *andrage* paa en Fortsættelse af Subsidierne, men overlod til Ministeriet, om det vilde give ham saadanne proprio motu. Han var klar over, at han, hvis han vendte hjem, »maatte falde som Offer for alskens Ondskab og Had«; han vilde finde dette ubilligt og maatte værge sig saa godt han kunde, idet han dog mente, at Resultatet vilde blive i høj Grad sørgeligt for ham. Han havde allerede under sin Fraværelse paa Grund af den Skandale, han ikke selv havde fremkaldt, mistet sit Avancement i Hof- og Stadsretten, hvor der, medens Heltzen havde været Minister, havde været en Fuldmægtigplads ledig, som han ikke havde kunnet søge.

Han appellerede til Finansminister Davids gode Hjerte, idet han bad ham sørge for, at en Understøttelse paa 42 Rdl. maanedlig, der var ydet hans Familie i København, maatte vedblive, saalænge han var i Udlandet; Meddelelse derom var Klein vistnok villig til at modtage. Yderligere henstillede han, om det ikke var uklogt at lade Understøttelsen til Escudier og Grégoire ophøre; den første havde sin Gang i det franske Udenrigsministerium, den anden var et vigtigt Mellemed med den franske Presse. Herom korresponderede Regeringen med Moltke-Hvitfeldt, og de to franske Herrer fik vistnok i adskillige Aar gennem Gesandtskabet udbetalt Pengesummer som »frais de rédaction« for deres Virksomhed i Presseanliggender. Det drejede sig ikke om store Summer. Escudier fik 300 fr. om Maaneden, Grégoire 150. Hansen selv havde fra Februar til Maj alt i alt kun faaet omkring 1000 fr.⁶⁶⁾

Jules Hansen skrev i Brevet til David, at han under enhver Omstændighed blev i Frankrig og vilde søge privat Understøttelse i Mangel af offentlig; fra fransk udenrigsministeriel Side havde man ladet ham forstaa, at man vilde skaffe ham det fornødne, om ingen andre vilde, men heraf vilde han kun benytte sig i yderste Nødstilfælde. Moltke-Hvitfeldt mente kort efter, at Hansens Forhold til Quay d'Orsay var uforandret; fra nu af arbejdede han for det franske Udenrigsministerium, uden at dette nogensinde kom paa tværs af hans Virksomhed for danske Interesser. Quaade ønskede, at man skulde finde en Form for at hjælpe hans Kone, men mente, da han en Maaned efter i sin første Samtale med Bismarck ogsaa havde drøftet dennes Forhold til Hansen, at Bismarck ikke vilde indlade sig mere med ham, og at man maatte være forsigtig med alt, hvad der kunde udlægges som en mere eller mindre indirekte Forbindelse.

VI.

Sonderinger i 1865.

I de første Maaneder af 1865 inden Quaade endnu havde overtaget Gesandtposten i Berlin, vedblev den europæiske Presse at beskæftige sig meget med den stadig mere tilspidsede Modsætning mellem Preussen og Østrig, og med Mulighederne for en Ændring af Wienerfreden i Forbindelse med endelig Løsning af Spørgsmaalet om Hertugdømmernes Skæbne. Rundt om fra fik Regeringen Referater af Diplomaternes Udtalelser, men det var næsten altsammen Gissninger eller løse Rygter. Hvad man hørte fra London og St. Petersborg, gav stadig Indtryk af ringe Interesse for Sagen. Den russiske Udenrigsminister, Fyrst Gortschakow, der paa dette Tidspunkt tog meget Hensyn til Preussen, havde lejlighedsvis overfor den franske Gesandt i St. Petersborg med et Udtryk fra Jagtsproget bemærket, »at Haren endnu ikke var rejst«, d. v. s. at Tiden endnu ikke var inde for Rusland til at arbejde for Danmarks Interesser i det slesvigske Spørgsmaal, hvortil Moltke-Hvitfeldt, der indberettede Udtalelsen, bemærkede, »at den passive Stilling, Rusland indtog, meget let kunde føre til, at Haren var udenfor Skudvidde, naar man endelig samtykkede i at gaa paa Jagt efter den«. ⁽⁶⁷⁾ I det franske Udenrigsministerium talte man atter og atter baade til Jules Hansen og Moltke-Hvitfeldt om de nordslesvigske Spørgsmaal i Forbindelse med Planerne om en fransk-preussisk Forstaaelse,

der levende interesserede Kejser Napoleon og hans Diplomati.^{67 a)} Man var ivrig for, at Hansen skulde virke derfor i den franske og tyske Presse og ved Henvendelse til Bismarck eller dennes Tillidsmænd i Berlin, men selv gjorde man ikke noget positivt Skridt. Den 30. Marts indberettede Moltke-Hvitfeldt, parallelt med tilsvarende Meddelelser fra Jules Hansen, Udtalelser i den officielt inspirerede franske Presse, der viste den franske Begerings Interesse for Slesvigs Deling, og Hansen gav Referat af en Samtale med Drouyn de Lhuys, der pegede i samme Retning. Udenrigsministeren havde sagt, at Frankrig vilde glæde sig over den for Danmark fordelagtigst mulige Deling af Slesvig, men da Moltke bemærkede, at hvis Nationalitetsprincippet skulde lægges til Grund for en Ændring af Wienertraktaten, burde Danmark nødvendigvis have hele det rent danske Element i Slesvig tilbage, fremhævede Drouyn de Lhuys, idet han viste paa et Slesvigskort, som Jules Hansen havde givet ham, at det, det drejede sig om for Danmark, var at opnaa en Linje umiddelbart Nord om Flensborg til Tønder. Hermed var berørt Spørgsmaalet om den eventuelle Delingslinje, som i Vinterens Løb havde været Genstand for en, naturligvis ganske foreløbig, Overvejelse mellem Jules Hansen, Grev Chaudordy og den franske Udenrigsminister. Det fremgik af disse Samtaler utvetydigt, at de franske Regeringsmænd ikke mente, at Danmark kunde opnaa eller burde kræve saa meget, som der havde været Tale om paa Londonkonferencen, nemlig Linjen Flensborg-Husum, der dengang havde været foreslaet fra fransk Side. Grev Chaudordy havde ret bittert fremhævet overfor Jules Hansen, hvor uklogt Danmark i 1864 havde handlet ved at afvise Delingstanken, og han mente øjensynlig *baade*, at Danmark ikke i Kraft af Nationalitetsprincippet havde Ret til at kræve en ny Grænse draget saa langt mod Syd, som man dengang havde gjort, og, at et Krav derom vilde være uigennemføreligt af Hensyn til Preussens kategoriske Fastholden ved saa

sydlige Egne og ved de militært og historisk betydningsfulde Egne ved Als og Dybbøl. Jules Hansens Virksomhed gik ud paa at overbevise de franske Regeringsmænd og den franske Presse om, at Danmarks nationale Ret begrundede en meget sydligere Linje, men baade han og Moltke-Hvitfeldt mærkede saavel i Ministerens Udtalelser som i den inspirerede franske Presses Artikler en bestemt Fastholden af, at kun den helt danske Del af Slesvig burde genforenes med Danmark. Moltke-Hvitfeldt var glad for den velvillige Stemning i de franske Regeringskredse, men tillagde den dog ikke for Øjeblikket stor praktisk Betydning; da han til Drouyn de Lhuys i den nævnte Samtale havde sagt, at den kejserlige Regering jo havde et godt Middel i Hænde til at virke for en national Løsning af det slesvig-holstenske Spørgsmaal, nemlig den ikke at anerkende nogen anden end den, der stemte med Befolkningens Ønske, gav Drouyn de Lhuys kun et undvigende Svar. Moltke-Hvitfeldt fremhævede derfor meget nøgternt overfor sin Regering, at der, trods alt, hvad der blev sagt eller skrevet i Aviserne, sikkert ikke laa nogen positiv Aftale med Bismarck bag den franske Regerings Ønske om en Deling af Slesvig til Fordel for Danmark, kun en fast Tro paa, at Bismarck, naar Øjeblikket til en Løsning ved en Strid med Østrig kom, vilde søge Støtte i Paris og da vilde tage Hensyn til franske Ønsker. Moltke-Hvitfeldt mente derfor, at det var absolut nødvendigt for Danmark, som Regeringen ogsaa selv havde skønnet, at bevare stor Reservation, men samtidig at skabe den Opfattelse, at Danmark, hvis der engang blev Spørgsmaal om en Generhvervelse af en Del af Slesvig, ikke vilde nøjes med mindre end hele den danske Del; der vilde altid blive Tid til, naar Øjeblikket kom, og det viste sig, at det var umuligt at opnaa Tilbagegivelsen af hele denne Del, at nøjes med mindre. Man kunde ikke skjule for sig selv, at hvis Hertugdømmerne i deres Helhed engang var inkorporeret i Preussen, vilde Haabet om at generhverve en Del

være i mærkelig Grad udskudt, om ikke fuldstændig gaaet tabt.

Bismarck berørte ikke overfor Baron Guldencrone Spørgsmaalet om Hertugdømmerne, men af Bismarcks Udtalelser til andre sluttede Guldencrone, at Preussen rimeligvis vilde annektere Hertugdømmerne, og at man da vilde finde det nødvendigt at afstaa en Smule af Nordslesvig — »l'ongle de Vorteil«, Neglen paa den store Taa, som Bismarck havde udtrykt sig, — til Danmark. Guldencrone havde dog det Indtryk, at Preussen ikke af egen Drift vilde bekvemme sig til at gøre dette; et Skridt fra dansk Side vilde ikke føre til noget Resultat. Det samme mente man i København, og man var i Vintermaanederne ivrig for, at det ikke skulde faa Udseende af, at man tog noget Initiativ. Da man sidst i Februar fik en fortrolig Meddelelse om, at den svenske Gesandt i London, Grev Wachtmeister, havde indberettet, at det skyldtes dansk Initiativ, at den franske Regering, efter hvad der blev paastaet, havde gjort Skridt i det nordslesvigske Spørgsmaal i Berlin, dementerede Regeringen eftertrykkeligt gennem alle sine Gesandter dette urigtige Forlydende. Den danske Politik var foreløbig helt passiv.

I Midten af Maj kom Kammerherre Quaade til Berlin; nu var der Mulighed for en Meningsudveksling med Bismarck, der kunde bryde denne Stilstand.

Opholdet i Berlin under de forandrede Forhold trykkede Quaade mere, end han paa Forhaand havde tænkt sig.⁶⁸⁾ Folk var meget høflige og forekommende mod ham, men han fandt, at det næsten var det værste. Han gik med en vis Fortrøstning⁶⁹⁾ i Gang med sit vanskelige Arbejde, og i den første Audiens, han havde hos Bismarck, ledede denne selv Samtalen hen paa det slesvigske Spørgsmaal. Den 25. Maj 1865 refererede Quaade denne første officielle Drøftelse af Grænsespørgsmaalet.⁷⁰⁾ Bismarck fremsatte en Række Synspunkter, der længe kom til at gaa igen i hans Udtalelser. Han henviste til, at han før Krigen havde næ-

ret et oprigtigt Ønske om at komme til en fredelig Overenskomst med Danmark og undgaa Katastrofen; at det var hans Skyld, at Danmark ved Freden i Wien havde beholdt eller faaet Kompensation for Enklaverne i Slesvig, og sagde, at han maaske endda vilde være gaaet videre, hvis ikke Kong Wilhelm havde bebrejdet ham denne ringe Indrømmelse. Han havde paa et tidligere Trin af Udviklingen, saafremt Afgørelsen havde beroet paa ham alene, kunnet tilstaa Danmark en helt anden Afgørelse end den, der nu forelaa. Han vilde have anset Preussens Interesser for fuldkommen sikrede ved, at dets militære Fornødenheder fyldestgjordes, og dette vilde være sket, naar Danmark aftraadte alt, hvad der laa Syd for Eckernförde. Med en saadan Afgørelse maatte efter hans Skøn Danmark have kunnet være tjent, efterat det nu engang var kommet dertil, at det ikke mere kunde assimilere og altsaa helst maatte udsondre den fremmede Nationalitet; Preussen kunde ogsaa have fundet sig deri, da det preussiske Statslegeme godt kunde undvære, hvad der tabtes derved. En Landafstaaelse paa dette Sted vilde indenfor en vis Grænse altid være af mindre væsentlig Betydning; den vilde aldrig kunne sammenlignes med f. Eks. Afstaaelse af en Del af Posen, der vilde være en ligefrem Lemlæstelse, hvori Preussen aldrig kunde samtykke. Nu maatte det imidlertid være Fremtiden forbeholdt, om disse Bestræbelser kunde faa praktisk Betydning; for Øjeblikket kunde man ikke ændre den Tilstand, der engang bestod, men hele Tilstanden i Europa var jo provisorisk bestaaende. Der vilde maaske senere vise sig Lejlighed til en Modifikation; det skulde da ikke mangle paa Imødekommenhed fra hans Side, men med Hensyn til de Modifikationer, der kunde være Tale om, maatte han bemærke, at Als og Sundeved nu engang var knyttet til den preussiske Vaabenære, og at han ansaa Flensborg for at være en tysk By.

Quaade henviste til Als' og Sundeveds Danskhed og til

det danske patriotiske Sindelag i Flensborg; han gjorde den almindelige Bemærkning, at Fredstraktaten, hvad Bismarck sikkert vilde indrømme, havde efterladt et Saar i Danmark, som vanskeligt kunde læges, og derfor i sig selv indeholdt Spiren til sin egen Kuldkastelse. Wienerfreden havde ved voldelig at adskille en talrig dansk Befolkning fra dens Moderland skabt en Spænding og Uro i Gemytterne og en Agitation baade Syd og Nord fra, som den danske Regering ikke vilde være i Stand til at hindre. Bismarck indrømmede dette og lovede at vise det danske Element den Skaansel, som det havde Krav paa.

Quaade trængte ikke ind paa Bismarck for at fremkalde videre Udtalelser; de Udsigter, som Ministeren havde berørt, laa langt ude i Fremtiden og var højst betingede. Den engelske og især den franske Ambassadør udtalte til Quaade, at de ansaa Mulighederne for Nordslesvigs Tilbagegivelse til Danmark for meget fjerne.⁷¹⁾ Englænderen konstaterede sin Regerings Ligeegyldighed i saa Henseende; den franske Ambassadør, Hr. Benedetti, mente, at den forestaaende Sammentræden af de slesvigske Stænder vilde være egnet til at give Spørgsmaalet om Nordslesvigs Tilbagegivelse en praktisk og aktuel Betydning, og i Overensstemmelse med, hvad man omtrent samtidig i Paris havde sagt baade til Moltke-Hvitfeldt og til Jules Hansen,⁷²⁾ gav han det Raad, at man fra dansk Side burde virke hen til danske Valg og til dansksindede Udtalelser fra de Stænderrepræsentanter, der maatte blive valgt.

Brydningen mellem Preussen og Østrig førte 14. August 1865 til Overenskomsten i Gastein, der betød en foreløbig Sejr for Preussen og et afgørende Nederlag for Slesvig-Holstenerne. Preussen overtog Bestyrelsen af Slesvig og af Kielerhavn, medens Holsten gik ind under Østrigs Styrelse; Østrig overgav sin Del af Lauenborg til Preussen for en Pengesum. Snart efter i September 1865 kom de preussiske Kronjuristers Erklæring om Arveforholdene i Hertug-

dommerne. De erklærede, at Christian IX og ikke Augustenborgerne havde Ret til Hertugdømmerne, saaledes at den danske Konges Afstaaelse til Preussen og Østrig var fuld-
stændig retsgyldig.

Afgørelsen i Gastein kunde ikke opfattes som en endelig Løsning af det tyske Spørgsmaal, men kun som en Milepæl paa Vejen gennem den preussisk-østrigske Krise. Regeringen i København mente, med Rette, at Preussens Overtagelse af Styrelsen af Slesvig, uden at der dertil var knyttet Tilbagegivelse af de danske Distrikter, snarest formindskede Danmarks Udsigter til at faa Nordslesvig tilbage. I August—September 1865 overvejede man derfor alvorligt, om man ikke skulde opgive sin passive Holdning og med stor Forsigtighed sondere, om en Ændring af Wienerfreden ikke nu kunde opnaas.

Ved denne Tid sporedes for sidste Gang, at man overhovedet beskæftigede sig med Tanken om, hvorvidt der kunde være Mulighed for en Personalunion, der paany forbandt de ved Wienerfreden adskilte Dele af det gamle danske Monarki.⁷³⁾ Det var Kammerherre Falbe, der i Foraaret havde tiltraadt sin Plads i Wien, som bragte dette Spørgsmaal paa Bane, nogle faa Dage før Overenskomsten i Gastein blev afsluttet. Samtaler med den østrigske Udenrigsminister, Grev Mensdorff, og den franske Ambassadør, Gramont, havde fremkaldt det Indtryk hos ham, at man maaske vilde stille sig venligt til Tanken om at løse den stadig stærkere Krise i det tyske Spørgsmaal ved at gøre Christian IX til Herre over Hertugdømmerne, efter at der blev draget »en for de sproglige Elementer i Slesvig retfærdig administrativ Grænse«, og saaledes at det sydlige Slesvig og Holsten blev stillet i et Forhold til Tyskland, som det tyske Forbund, Preussen og Østrig kunde finde antageligt. Den danske Konge skulde have aldeles frie Hænder i Nordslesvig, og Sproggrænsen skulde lægges Syd for Flensborg, hvilke to Betingelser Falbe ansaa for ganske nødvendige, om en Bil-

Igelse af denne Plan skulde kunne ventes fra de danske Folkerepræsentanters Side. Den 9.—10. August fremlagde Falbe denne Plan for den danske Regering i Depecher og maaske tillige i privat Brev til Bluhme, som denne forelagde for Kongen; Falbe og hans Familie nød øjensynligt en vis Protektion hos Kongefamilien, hvilket opvejede den ringe Betydning, man i Udenrigsministeriet var tilbøjelig til at tillægge hans Indberetninger og Forslag, der bar Præg af en forbløffende Lettroenhed og af hæsblæsende Iver for at sætte noget i Gang. Inden man havde svaret ham, blev Gasteinoverenskomsten bekendt, men da Falbe den 21. August telegrafisk paany bad om Bemyndigelse til ganske uofficielt og paa egen Haand at fremføre Tanken om en saadan Personalunion for Grev Mensdorff, gav Bluhme ham den 22. August Lov hertil, saafremt det ikke paa Grund af Gasteinoverenskomsten maatte anses for ubetimeligt, og naar det skete med Diskretion og uden at binde Kongens Hænder. Falbe henvendte sig derefter den 23. til Grev Mensdorff og henstillede med Betoning af sin Udtalelses helt personlige og uofficielle Karakter til denne, om en saadan Personalunionordning ikke var en Mulighed. Mensdorff svarede venskabeligt, men ganske henholdende; der kom intet som helst ud deraf. Den Ængstelse, man i nationalliberale Kredse i København stadig nærede for, at Personalunionen skulde dukke op, kunde være sparet. Bluhme udtalte kort før sin Afgang udtrykkelig, at han efter Wienerfreden aldrig nogensinde havde kunnet haabe paa en Udførelse af denne Tanke og aldrig havde gjort den til Formaal for sin Politik.

Det Indtryk, man i Løbet af Sommeren havde faaet af Englands og Ruslands Holdning og i de følgende Maaneder fik bekræftet, var, at disse Magter saa med Ligegyldighed paa Danmarks Interesser og ikke vilde røre en Finger for at skaffe os Nordslesvig tilbage.⁷⁴⁾ Hvad Østrig angik, mente man, at dets Holdning fra nu af vilde være af mindre Be-

tydning; det havde lidt et afgørende Nederlag ved Gastein-Overenskomsten, og Modsætningen til Preussen havde en saa almindelig Karakter, at Spørgsmaalet om *Nordslesvigs* Skæbne kun i yderst ringe Grad interesserede Østrig. Med Rette mente man i København, at Afgørelsen af dette Spørgsmaal fra nu af endnu mere end før laa i Berlin, men skulde man opnaa noget, maatte det være gennem Frankrig. Det var den eneste Stormagt, som formedelst Hævdelsen af Nationalitetsprincippet i nogen Maade var interesseret, og, i alt Fald tilsyneladende, var en Tilnærmelse til Napoleon III foreløbig et Hovedpunkt i den Politik, ved hvilken Bismarck langsomt skød Preussen frem imod Østrig. Skulde nogen kunne bevæge Preussen til en Modifikation af Wienerfreden til Danmarks Gunst, maatte det være Napoleon IIIs Regering.

Overvejelserne i det danske Udenrigsministerium fik Udtryk i forskellige Ordre til Grev Moltke-Hvitfeldt i Paris, f. Eks. af 31. August og 30. September, samt i en Beretning til Kongen af 21. September 1865.⁷⁵) Bluhme fastslog paany, at der ikke var mindste Haab om at genvinde alle de tabte Lande, fordi dette vilde stride mod Nationalitetsprincippet. Men selv om man gik ud herfra, var det overordentlig tvivlsomt, om man kunde opnaa en Ændring i Wienertraktaten, der gav Danmark tilbage, hvad der kunde tilkomme os efter dette Princip. Efter Sejren i Gastein vilde Preussen næppe bekvemme sig til at tilbagegive Sundeved, Als og Flensborg, i ethvert Tilfælde ikke uden at stille Betingelser, som Danmark ikke kunde modtage, nemlig at man maatte indgaa en international Forpligtelse til Fordel for de i Nordslesvig spredte tyske Elementer. Naar Sagen laa saaledes, maatte Regeringen tage principielt Standpunkt til, om man overhovedet skulde tilstræbe en saadan delvis Tilbagegivelse af det danske Nordslesvig. Var en Tilbagegivelse af nogle Kvadratkilometer Land i Haderslev og Aabenraa Amter at foretrække for den nuværende Tilstand?

Imod Tanken om en delvis Tilbagegivelse af det danske Nordslesvig kunde gøres gældende, at Danmarks politiske Magt ikke derved vilde forøges, da man hverken fik en militært rimelig eller nationalt tilfredsstillende Grænse. Hvis man tog imod en saadan ringe Del af, hvad der var Dansk, kunde det opfattes som en stiltiende Opgivelse af Kravet paa de øvrige danske Dele af Slesvig, Krav, som maaske dog under gunstigere Tidsforhold kunde have nogen Udsigt til at blive opfyldt, selvom det vilde vare længe. Paa den anden Side kunde det fremhæves, at det var en uafviselig Pligt mod den danske Befolkning i de nordlige Distrikter af Slesvig, der atter kunde komme tilbage til Danmark, ikke at lade den vedblive at leve under Fremmedherredømme; der kunde vel ogsaa findes Former for Modtagelsen, der sikrede mod, at der deri kunde lægges et Afkald paa Krav om Resten. Det vilde ogsaa kunne være farligt, hvis den danske Regering stillede sig afvisende over for Tanken om at faa lidt tilbage af Nordslesvig; det kunde fremkalde den Tro, at Danmark ikke vilde lade sig nøje med mindre end en saa sydlig Grænse, at den ikke kunde faas ved Gennemførelsen af Nationalitetsprincipet, hvad der kunde bringe Frankrig til at stille sig mindre velvilligt overfor vore Ønsker.

Da Tyngdepunktet laa i Paris, krævede man Betænkning af Moltke-Hvitfeldt, og i en Depeche af 19. September 1865 stillede han sig ubetinget paa det Standpunkt, at vi skulde modtage, hvad det var muligt at faa af det danske Nordslesvig, selv om vi ikke fik alt, hvad der var dansk, og hvortil vi havde national Ret. Efter Samtaler med franske Ministre og Politikere, og efter hvad han havde hørt om Bismarcks Udtalelser, gik han ud fra, at Dybbøl og Als fik vi ikke. Mindre end Landet ned til en Linje Aabenraa—Højer mente Gesandten ikke, at vi skulde modtage, og det maatte ske under Forudsætning af, at der ikke blev knyttet nogen Betingelse til Afstaaelsen. Han fremhævede bl. a.,

at selvom vi kun fik en Del af Nordslesvig tilbage, vilde det være en Formur mod en fremtrængende Tyskhed, der derved lettere kunde holdes borte fra Jylland. Karakteristisk for de Stemninger, der dengang herskede, var en Udtalelse fra ham om, at en Tilbagegivelse af en Del af Slesvig vilde formindske Faren for en ny og definitiv Deling af Danmark mellem Tyskland og Sverige.⁷⁶⁾ Hvis Slesvig først blev delt, vilde der være skudt en Breche i den tyske Paastand om, at Slesvig overhovedet var udeleligt; dette vilde lette en senere Deling, der kunde blive tilfredsstillende for Danmark.

Moltke mente, at man vel ikke vedblivende burde holde sig passiv, men heller ikke burde indlade sig paa direkte Forhandlinger med Preussen. Bismarck vilde have altfor stor Fordel ved at forhandle med en lille og svag Stat. Man skulde søge Sagen fremmet gennem Frankrig.

Ministeriet Bluhme stillede sig paa det Standpunkt, Moltke havde anbefalet. Sagen blev ikke forhandlet i Statsraadet, men i September-Oktober forhandlede Bluhme i København med den franske Gesandt Dotézac⁷⁷⁾ og Moltke i Paris med Drouyn de Lhuys. Kort forinden havde Bismarck paa Gennemrejse været i Paris, og den franske Udenrigsminister havde talt med ham. Kærnen i den danske Henvendelse var en Opfordring til Frankrig om at øve Indflydelse paa Preussen for at skaffe os det mest mulige tilbage af Nordslesvig.

Drouyn de Lhuys gentog sine tidligere velvillige Udtalelser og anerkendte Danmarks nationale Bet til hele det danske Nordslesvig, deri indbefattet Als, Dybbøl og Flensborg.⁷⁸⁾ Dette vilde være en god Forsvarslinje, men, udtalte han, Danmark havde ikke under Krigen i rette Tid besluttet sig til at gøre de Indrømmelser, man dengang havde raadet til, og derfor havde det ikke faaet denne Grænse. Nu maatte man i Danmark ikke gøre sig Illusioner om, at disse vigtige Steder vilde blive afstaaet'af de tyske Magter,

for hvem de desuden var helliget ved militære Minder. Det var end ikke givet, at det vilde lykkes den franske Regering at faa de tyske Regeringer til overhovedet at afstaa noget af Slesvig. Disse lidet forhaabningsfulde Udtalelser fremsatte den franske Minister baade overfor Moltke og nogle Uger senere i en Ordre til Dotézac af 23. Oktober.⁷⁹⁾ Paa en Depeche fra Dotézac af 10. Oktober, hvorpaa denne Ordre var et Svar, havde Drouyn de Lhuys personligt givet den karakteristiske Paategning til Vejledning ved Svaret: »Moderer den danske Regerings Forhaabninger med Hensyn til Genafstaaelsen af en Del af Slesvig; det er ikke vor Skyld, at Danskerne ikke i Tide har kunnet faa draget en acceptabel Linje«. ⁸⁰⁾ Af sin Samtale med Rismarck havde den franske Udenrigsminister det Indtryk, at Rismarck var ret vel disponeret, skønt han ikke skjulte de Vanskeligheder, der var forbundet med en Afstaaelse, især da den offentlige Mening i Tyskland var stærkt herimod. Men Drouyns Hovedindtryk var, at en Tilbagegivelse var »en Mulighed, ikke en Vished, og at den i alt Fald kun vilde blive udført med meget stor Begrænsning«; de Fæstningsværker paa Als og Dybbøl, som Preussen var ved at anlægge, vidnede om Preussens Hensigter. Frankrig vilde gøre sit Bedste for at skaffe Danmark det mest mulige, men dets »moyens d'action« var begrænset; da Frankrig ikke i 1864 havde grebet til Vaaben for at forsvare Danmarks Integritet, vilde det endnu mindre gøre det for nogle nordslesvigske Distrikters Skyld.

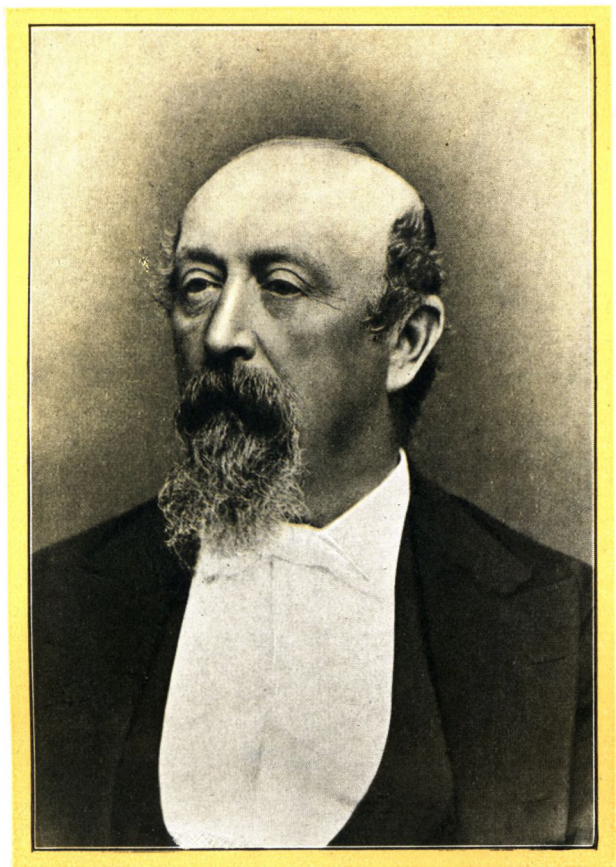
Disse lidet opmuntrende franske Udtalelser suppleredes med Indberetninger om vedvarende fuldkommen Passivitet fra engelsk og russisk Side.⁸¹⁾

VIL

Ministeriet Frijs.

DEN 6. November 1865 afløste Ministeriet Frijs-Frijsenborg Ministeriet Bluhme, og Konsejlspræsidenten overtog Udenrigsministeriet.

Grev Christian Emil Krag-Juel-Vind-Frijs var født 1817, altsaa i 1865 en Mand i den kraftigste Alder, i Stand til at gøre en helt anden personlig Indsats i det udenrigsministerielle Arbejde, end Bluhme havde formaaet, og end nogen anden Minister siden i Vedels Tid kom til at gøre.⁸²⁾ Ingen af de andre Ministre greb ind paa hans Omraade. Hans Overtagelse af Regeringen var en Frugt af den indrepolitisk Udvikling; Kampen om en ny Forfatning, der havde slidt det ikke kraftfulde Ministerium Bluhme op, var naaet til det Punkt, da Forbindelsen mellem Godsejergruppen og en Del af Bondevennerne frembød Muligheder for at tilvejebringe en Løsning. Under denne Konstellation var Grev Frijs traadt saa stærkt i Forgunden, at den Tale, der forlængst havde været ført om, at han maatte blive det ny Ministeriums Mand, maatte blive Virkelighed. Den vanskelige Forfatningssags Løsning og den ny Forfatnings første Indarbejdelse blev hans Hovedopgave, men ogsaa for Regeringens Udenrigspolitik, hvori det nordslesvigske Spørgsmaal nu blev det centrale, var det af Betydning, at Frijs just paa dette Tidspunkt afløste Bluhme. En selvstændig, kraftig, praktisk Mand med Evne og Vilje til at tage et An-

A. Thomsen.

svar blev Vedels Chef; disse to Mænd udfyldte paa en lykkelig Maade hinanden, medens de i de følgende Aar udformede og fastlagde den danske Regerings Udenrigspolitik.

Grev Frijs tilhørte en af de ældste helt danske Adelslægter, der efter Souverænitetens Indførelse havde modtaget den nye Grevetitel. Han kom ind i det offentlige Liv efter en solid Forberedelse, Styrelsen af det største Jordegods i Landet og den Deltagelse i den lokale Forvaltning, der knyttede sig hertil. Han var juridisk Kandidat, Skolekammerat med Regenburg, venskabelig forbundet med Krieger og adskillige af Juristerne i den Kriegerske Kreds, men han stod de Nationalliberale fjernt ved en udpræget Mistillid til den dogmatiske Liberalisme og ved sit konservative Grundsyn, der selvfølgelig i Regelen bragte ham i Modsætning til Bondevennerne, Venstre. I indre dansk Politik havde han været konservativ, i national Henseende havde hans Tilsnit som dansk Landadelsmand og danske Aandspræg ikke hindret ham i at se med Ængstelse og Mistillid paa Ejderpolitiken, og trods en meget uvenlig Stemning overfor, hvad der var tysk, havde han i den dansk-tyske Strid indtaget et Helstatsstandpunkt. Han oversaa aldrig de naturbundne Forudsætninger for Danmarks Stilling til andre Magter, og hvor bitre Følelser han end nærede over Bismarcks Politik, saa var det hans faste Overbevisning, at Danmarks Interesser krævede et godt Forhold til den store Nabo mod Syd. Han var ikke til alle Tider fjern fra den Tanke, at Danmark, trods dets saare begrænsede Magt, kunde komme til at vove Pelsen, men han var gennemtrængt af den yderste Forsigtighed i alt, hvad der vedrørte vort Forhold udadtil. Der var spillet tilstrækkeligt højt Spil i Danmark. Han mente dette før Krigen 1866 og endnu mere, da efter denne »Berlin blev Hovedpladsen, hvor alt skulde afgøres«. Han kunde i sine fortrolige Breve bruge voldsomme Udtryk⁸³⁾ om »Preussens Hovmod, Falskhed og Hykleri«, om Bismarcks »Løgne« og »ædle Sind«, han kunde

udtale Haab om, at »Enden er ikke endda« og »at Gengældens Time snart maatte slaa«, men disse Stemningsudbrud bestemte aldrig hans politiske Handlinger. Han slog altid koldt Vand i Blodet paa sig selv og andre; i et af de første Breve, han efter sin Tiltrædelse skrev om sin Politik, brugte han det Udtryk, at den Kur, han vilde bruge, bl. a. skulde bestaa i Anvendelsen af »kjølede Pulvere«. ⁸⁴⁾ Det var saaledes let for ham at træde i Bluhmes Sted, og maaske mere end denne stod han efter Krigen paa Vagt imod de ultranationale Tendenser, der repræsenteredes af Mænd som Lehmann, Hall, Ploug og Bille. Større Respekt nærrede han for den sagligt underbyggede nationale Interesse hos Krieger, hvis doktrinære Bedreviden og Herskesyge han iøvrigt ofte irriteredes af, især da den var parret med en Ængstelse for i de afgørende Øjeblikke at tage en Beslutning og det deraf følgende Ansvar, som Frijs ikke for sin Død kunde taale. ⁸⁵⁾ Regenburg benyttede han i sin Ministertid stadig som Raadgiver i alle slesvigske Spørgsmaal. Ogsaa hos den kritiske Andræ søgte han ofte Raad. ^{85a)}

Ikke personlig Lyst til politisk Fremtræden havde bragt Grev Frijs frem i første Række, men de Interesser, der knyttede sig til hans sociale Stilling, og den store personlige Anseelse, han nød, havde nærmest imod hans Vilje lidt efter lidt skudt ham i Forgrunden. Han overtog kun modstræbende en Ministerpost og længtes stadig bort fra den. Han var vant til at nyde sin Frihed og de Goder og Glæder ved Friluftsliv og paa Rejser, som hans Stilling som Danmarks største Jorddrot gav ham. Fra sin Ungdom havde han været uvant med at have en »Lænke om Benet«, som han udtrykte sig, ⁸⁶⁾ og det generede ham at ombytte »den jyske Luft, hvori der var mere Kraft og hjemlig Tiltrækning, med Toldbodvejens og Amaliegades forpestede Luft«. ⁸⁷⁾ Han led under at være bundet til faste daglige indendørs Forretninger, til Minister- eller Rigsdagsmøder og den officielle Selskabeligheds »anstrengende evige Suus og Duus med

Diners og Soirées«. ⁸⁸⁾ Dette Liv, der var saa helt forskelligt fra, hvad han var vant til, tog paa hans Helbred. Det var ikke Overdrivelse, naar han idelig klagede derover; han formaede ikke at skaffe sig tilstrækkelig Bevægelse og uden-dørs Adspredelse under det opslidende indendørs Liv. Han blev nervøs og medtaget. Da det i Maj 1870 omsider lykkedes ham at slippe løs fra Regeringen, bemærkede Krieger, der ofte saa ham, at han ikke var det samme Menneske som i 1865. Han var blevet ganske forandret, legemlig nedbrudt.

Grev Frijs havde ingen Tilbøjelighed for Ministergerningen. Han følte mere Kald til at leve som Privatmand end til at sysselsætte sig med at styre Mennesker, »hvorfor jeg har en afgjort Modbydelighed, endskønt jeg erkender, at dette baade er en Svaghed, Mangel paa Mandighed og en Fejl; thi uden Strid og Kamp kan ingen Udvikling og Fremgang finde Sted. Men jeg erkender i den Henseende at være spæget ved Livets Medgang, idet jeg ikke uden gennem Overanstrengelse kan tilkæmpe mig Bevidstheden om Stridens forædlende og nødvendige Tilstedeværelse for den menneskelige Udvikling«. ⁸⁹⁾ Han mente dog, at han havde den Pligt at opfylde »den ham paahvilende politiske Værnepligt som aktiv Statsborger«, ⁹⁰⁾ eller som han, kort før han blev Minister, ved det bekendte »Fønixmøde« mellem de store og smaa Bønder, udtrykte det: »Jeg vil med mit Hus og med alt, hvad jeg ejer, tjene gamle Danmark, mit elskede, men sønderrevne Fædreland«. ⁹¹⁾ Men naar han havde taget Embedet, kendte han sit Ansvar og tog sine Pligter med samvittighedsfuld Grundighed. »Hovedsagen er Arbejde og dette med Alvor og Ærlighed, overladende Udbyttet eller Udfaldet trøstigt til vor Herres Omsorg«, skrev han en Gang til Vedel. ⁹²⁾

Grev Frijs var en aandrig interesseret Mand med Viden ogsaa uden for Omraader, hvor hans Virksomhed som Godsherre, som praktisk Landmand havde skabt hans Anseelse. Han læste megen historisk Litteratur, fulgte i Aviser, Tidsskrifter og Bøger paa de tre Hovedsprog med i europæisk

Politik; han dannede sig sine egne Meninger og kunde udtale dem i træffende, stundom bizarre Vendinger.⁹³⁾ Af Natur og Væsen var han den jyske Godsejer, »en republikansk Bonde, snarere plump end fiin, uden Principper med adskillig bonsens og en vis dansk Adelsfølelse«, som Krieger en Gang med en vis Malice sagde om ham,^{93a)} paa hvis elskværdige, men meget sikre Optræden det mærkedes, at han traadte fast i sin egen Jord og var bedre skikket til at færdes i egne Marker og Skove end til at sidde inde over diplomatiske Aktstykker eller som Deltager i politiske Raadslagninger eller Debatter. Han var ubehjælpelig som Taler, og hans Breve var for brede og knudrede, de indeholdt ukorrekt opbyggede Sætninger og uheldige Orddannelser, men af Kampen med Formen fremgik selvstændige Tanker og positive Forslag, der kunde føre en Sag videre. Han kunde en enkelt Gang forse sig paa en Person, Blixen Finecke f. Eks. irriterede ham ud over det rimeliges Grænse, men i Reglen var hans Dom klar og rolig.

Han var en myndig Mand, vant til at raade, men han havde Respekt for andres Dygtighed og var villig til at høre og uforbeholdent anerkende det værdifulde, der kom fra anden Side. Han mente med Rette at have den Karakterbeskaffenhed, at han til sin Dødsdag kunde vedblive at belæres.⁹⁴⁾ Det førte ham til ofte at søge Raad, ogsaa hos sagkyndige Modstandere, og dette kan have bidraget til den besynderlige Opfattelse, man undertiden ser fremsat, at han var usikker og uselvstændig og lod sig lede af denne eller hin.⁹⁵⁾ Dette var mindst af alt Tilfældet; Grev Frijs var saavist ikke bange for at tage sit Ansvar. Det er karakteristisk, at paa et afgørende Punkt af Forhandlingerne om Nordslesvig med Preussen, erklærede han udtrykkelig, at han vilde have Forhandlingerne tilrettelagt med saa udtømmende og bestemte Instrukser til vedkommende Underhandler, »at han personlig kunde komme til at bære det fulde Ansvar for Transaktionens Stranding, da han hverken

vilde eller kunde henskyde sig under mindre heldig Ledelse af denne Sags diplomatiske Førelse«. ⁹⁶⁾ Han var en Realiteternes Mand, og trods sit almindeligvis gode Humør saa han ikke lyst paa Livet og var ikke for tillidsfuld; han var, som han lejlighedsvis sagde, ⁹⁷⁾ »ingen Sangviniker, men en god gammel Jyde«. Han var forsigtig, og de grundige Overvejsers Mand, men han havde ogsaa Vovemod, og denne Side af hans Natur fik Udtryk ved Lejligheder, hvor Tanken dukkede op om, at han kunde komme til at staa ved Roret i en storeuropæisk Krig, under hvilken Danmark maaske kunde komme til at tage sit Parti. Det lokkede Grev Frijs at staa ved Styret i et saadant Øjeblik, hvor en skæbnesvanger Bestemmelse skulde træffes, og ikke mindst lokkede det ham at tage en Beslutning ganske uafhængig af den offentlige Mening, af Døgnets Stemninger, for hvilke han nærede dyb Ringeagt. Han vilde handle efter modent Overlæg, som han ansaa for rigtigt. Betegnende er en Udtalelse, han kom med overfor Quaade i 1868 ved Tanken om, at man kunde komme til at opleve en stor Tvekamp mellem Preussen og Frankrig: ⁹⁸⁾ »Da vil naturligvis alle Sind komme i Bevægelse«, skrev Grev Frijs, »dog skulde jeg staa ved Roret endnu til den Tid, da vil der ikke blive taget nogen uoverlagt Beslutning; jeg har ikke nogen som helst Forkærlighed. Skulde jeg vedblive at være Minister, da maa jeg for Skams Skyld tilstaa, at saa vilde jeg endda foretrække at være dette i en bevæget Tid, hvis en saadan Eventualitet frembød sig, hvor man med velberaad Hu maatte sætte alt paa eet Kort. Siden jeg er bleven gift, rører jeg aldrig et Kort, men Spil har tidligere haft en stor Tiltrækning for mig, og det vilde have det endnu mere, naar man med fuld Nødvendighed førtes til et saadant højt Spil, og det blev een klart, at nu maatte man vove det yderste«. Grev Frijs troede paa det Tidspunkt ikke, at et saa skæbnesvangert Valg vilde komme til at foreligge; han mente, at en streng og samvittighedsfuld Neutralitet vilde blive den sande

Frelse for Danmark, men »da denne rimeligvis vilde faa Landets og Befolkningens øjeblikkelige Sympatier imod sig, kunde han have Lyst til at staa i Spidsen for slig fornuftig, men upopulær Politik, og den Strid og Kamp vilde bringe ham en Interesse for Posten og Arbejdet, som den daglige Gerning ikke kunde have«. »Han indsaar tilfulde, hvilke Vanskeligheder der vilde være at overvinde saavel foroven som forned, hvor Følelse og Indtryk havde altfor mægtig Indflydelse«, men det var hans Overbevisning, at Regeringen ikke burde lade sig lede af de stærke tyskfiendtlige Stemninger i Folket; han var — som det fik Udtryk i Sommeren 1870 — rede til, om det behøvedes, at gaa ene lige mod Strømmen.

Ved sin Regeringsdannelse havde Grev Frijs, efter hvad der blev sagt, tilbudt Grev Moltke-Hvitfeldt Udénrigsministerportefeullen. Kun med stor Ængstelse havde han efter Moltkes Afslag selv taget den.⁹⁹⁾ Det var hans stadige Ønske at komme bort fra Regeringen; idelig ønskede han, »om man beholdt Fred og Ro, at kunne stikke af med det allerførste«;¹⁰⁰⁾ han betragtede den Dag, da han kunde trække sig tilbage, som sin eneste lykkelige. Men at løbe i Utide, »naar Vognen hældede«,¹⁰¹⁾ faldt ham ikke ind, selv om han følte, at han i København satte Helbred og Velvære til. Da der siden i 1875 var Tale om, at der vilde blive lagt Pres paa ham for under en ny Ministerkrise atter at faa ham til at danne Ministerium, erklærede han, at han ikke vilde undslaa sig for at sætte Livet til, naar han kunde gøre sit Fædreland Nytte, men dette vilde ogsaa blive Resultatet, mente han, hvis han atter i to Aar skulde tjene som Minister. Men skulde det være, maatte det »ikke være for Smaaakjævleriens Skyld vedrørende indre Spørgsmaal, men for noget, der for Ens Blik synes at være af afgørende Betydning for Landets nærmeste Fremtid og for at det kan vedblive at eksistere, imens Bølgerne gaae saa højt i vor Nærhed«. Han vilde lide for sine Børns Fremtid, var hans Ord; »vore

Fædre havde det ondt at begynde med og endte bedre; hos os er Enden ikke saa god som Begyndelsen, og man frygter bestandig for, at den bittreste Skaal endnu ikke er tømt«. Nu da han saa hen imod Enden af sit Levemaal, ønskede han, at han selv »maatte faa den sidste bedske Drik, naar derved Børnene kunde komme til at trække lidt friskere og sundere Luft«. ¹⁰²⁾

Grev Frijs var i mange Maader en storsynet Mand, trods det nøgternt jordbundne, der ofte kunde være over hans Betragtninger, og selv om det, som han en Gang udtrykte sig, ¹⁰³⁾ var hans Mening, at man maatte »handle som Høker« i en lille Stat, der ikke kan tillade sig de samme Kunster som en stor og mægtig Stat. Han skøttede ikke om almindelige Teorier. De nationalliberale Akademikers Doktrinarisme var ham en Pestilens, og den evindelige »Tærskens Langhalm« i Rigsdagen plagede ham. Naar Grundtvig — »Profeten eller Sagamanden« — optraadte, eller »grundtvigianske Præster og Skolelærere sang i Kor«, var han tilbøjelig til at føle sig hensat »i et Galehus«. ¹⁰⁴⁾ Han vilde ikke som Fantasterne leve i en indbildt Verden, men i den virkelige; han ønskede at bygge sin Politik paa nøjagtig lagttagelse af Livets Realiteter og en fordomsfri Bedømmelse af de Mennesker, man havde at arbejde med. Han bebrejdede stedse det danske Folk dets Mangel paa bon sens, »der viser sig i, at vi Danske aldrig kunne holde Maade, hverken i vor Kærlighed og Had, ej heller i vor Tro og Mistro«. ¹⁰⁵⁾ Springske, pseudogeniale Naturer af Baron Blixen Fineckes Art, der handlede efter Luner og Indskydelser, og paa hvis Ord man ikke kunde stole, var ham i allerhøjeste Grad imod. Han lagde i stort som i smaat i den hele Styrelse Vægt paa »Orden og Disciplin«. ¹⁰⁶⁾ Han krævede en absolut ærlig Politik, og afskyede den Falskhed, der ofte fandtes i Politik eller Diplomati, efter hans Mening særlig i Bismarcks Diplomati. Det eneste hæderlige og tillige det eneste, der betalte sig, var »at beflitte sig paa fuldstændig bor-

gerlig, ja endog sørensensk Ærlighed i at holde indgaaede Forpligtelser« og overhovedet i alle Forhold, ogsaa overfor Preussen, der behandlede os ilde.¹⁰⁷⁾ For ham var »den væsentlige Basis for en klog Politik for en lille Stat, der ikke ved Vaabenmagt kan sætte sin Vilje igennem, Loyalitet og Ordholdenhed, ingen Gaaen paa Kattekløer«; »kun herigennem kunde dens Tilforladelighed faa nogen Betydning ved indtrædende Kriser«. ¹⁰⁸⁾ Han hadede derfor Intriger og alt, hvad der havde med Bagtrapppolitik at gøre; Privatdiplomater, der virkede uden om eller bag om Regeringen, frygtede han, »al Forbindelse med Molzener og Hansener maa ophøre«, sagde han kort efter sin Tiltrædelse, »ogsaa fordi de udgivne Penge er kastede i Vandet, thi ligesaalidt som de have kunnet frelse for Modgang og Afgrundens Rand, ligesaalidt vil man ved denne Hjælp kunne bevare Restens tilsyneladende Selvstændighed«. ¹⁰⁹⁾ —

Vedel begyndte ved Ministerskiftet i Novbr. 1865 »at betragte sig som Kobberskillingen, der fortæller sine Hændelser og Vandringer fra Haand til Haand«; det var ham »overordentlig penibelt saaledes at afleveres og skulle begynde fra forfra igen«, ¹¹⁰⁾ men han fik straks et godt Indtryk af Grev Frijs, ¹¹¹⁾ »føjte sig tiltalt af hans loyale og brave Væsen og spaaede godt af hans sunde Dømmekraft«. ¹¹²⁾ Grev Frijs paa sin Side havde af Bluhme, da de talte sammen om Skiftet, hørt varme Ord om Vedel. Bluhme havde sagt, at han i Udenrigsministeriet ganske kunde stole paa Vedel, og Kong Christian havde, efter hvad der fortæltes, udtalt sig paa tilsvarende Maade. ¹¹³⁾ Maaske var der ydet Vedel denne Støtte, fordi man fra visse Sider ønskede at benytte Lejligheden til at faa ham fjernet, som de Doktrinæres formentlig svorne Mand og derfor »farligt Selskab« for en Minister. ¹¹⁴⁾

Mellem Frijs og Vedel opstod der øjeblikkelig en stærk Sympati trods den store Forskel i Temperament og Optræden, der var mellem den jyske Godsejer og den københavnske Professorembudsmand. De var begge loyale, hensynsfulde

Mænd; de supplerede hinanden, som sjældent en dansk Minister og hans Departementschef har gjort det Deres Samarbejde blev præget af en ubrydelig Harmoni, deres Brevveksling, der fortsattes efter Grev Frijs' Afgang i Maj 1870 indtil hans Død i 1896 viser, at der i Samarbejdets Aar var blevet grundlagt et varmt Venskab mellem disse to kraftige, usentimentale Mænd.

I de halvfemte Aar, Grev Frijs var Minister, passede han omhyggelig sit Ministerium og var virkelig Udenrigsminister.¹¹⁵⁾ Bluhme havde, da Christian IX raadførte sig med ham om Valget af ny Ministre, sagt¹¹⁶⁾ om Guds-ejerne, at de i Modsætning til de nationalliberale Akademikere og de gamle konservative Embedsmænd, som han selv og David hørte til, hverken havde Erfaring eller Forretningsdygtighed, saa Kongen burde egentlig forlange, at de, hvis de blev Ministre, af deres egen Lomme skulde betale dygtige Direktører. Dette behøvedes ikke for Grev Frijs' Vedkommende. Selvfølgelig passede den dygtige Direktør, han havde ved sin Side, Detaillerne og formede alt, da Frijs absolut ikke var nogen Formens Mand. Men Greven havde sin Mening om, hvad han formelt skulde staa inde for; i hans ofte højst ubehjælpssomme Udkast laa der ædle Stene, som Vedel sleb til; Grev Frijs rettede — utvivlsomt til Forfærdelse for Ministeriets øvrige Embedsmænd — rask væk i Vedels Koncepter. Han var ikke som Rosenørn-Lehn siden bange for sin kloge Direktør, men sagde ham imod i en ligefrem, elskværdig Form, som han visselig gerne fandt sig i. Det har været en almindelig Mening, at Vedel helt og fuldt var vor Udenrigsminister lige fra 1864—65 til 1899. Denne Opfattelse maa modificeres, selv om Vedel beholder Æren for at have formuleret alt i hin Tid. Den danske Udenrigspolitik fra Efteraaret 1865 til Efteraaret 1870 var Grev Frijs' og Vedels; først derefter blev den indtil Aarhundredets Udgang Vedels alene.

Grev Frijs' og Vedels indbyrdes Forhold er et lysende

Eksempel paa loyalt og frugtbart Samarbejde mellem to meget forskelligartede, kraftfulde Mænd, der føres sammen af levende Interesse for deres Fædreland og ensartet Opfattelse af, hvad der tjener dets Tarv. Her samvirkede ved Overgangen til den helt demokratiske Epoke i vort Statsliv, hvor Mænd af nye Samfundslag snart skulde tage Magten, en Ætling af den gamle danske Herregaardsadel med en Repræsentant for den højest kultiverede gamle danske borgerlige Embedsstand. Vi møder her paany i Danmarks Historie sammen Navnene Frijs og Vedel, som tre Aarhundreder tilforn, da Mænd som Johan Friis og Anders Sørensen Vedel, begges Ætmænd, indtog en hæderfuld Plads i vort Lands Historie.

Der vil være delte Meninger om Grev Frijs' Indsats i vor indrepolitiske Udvikling, Vedtagelsen af Grundlovsændringen 1866, der blev Grundlaget for en Menneskealders oprivende Kamp, da Gennemførelsen kom til at ligge i Hænderne paa J. B. S. Estrup, til hvem Frijs ingenlunde følte sig knyttet, og af hvis Væsen og Tankegang Vedel stedse følte sig frastødt. Derimod turde der maaske, nu da Akterne kan lægges paa Bordet, ikke blive væsentlig Uenighed i Bedømmelsen af Grev Frijs' og P. Vedels Udenrigspolitik.

VIII.

Overvejelser og Forsøg indtil Juli 1866.

GREV Frijs kunde slutte sig til Ministeriet Bluhmes Standpunkt i den slesvigske Sag. Han var enig med Bluhme i, at intet overilet Skridt maatte foretages; det drejede sig om langsomt at overvinde Følgerne af den store Katastrophe i 1864. Han syntes, at hele Udviklingen i Danmark »endnu befandt sig i en underlig geleeagtig Tilstand, der ikke spaaede nogen hurtig Helbredelse; Folket var sygt efter al den Strid og Modgang og efter alle de fejlslagne Forhaabninger; efter hans Begreb kunde Kuren kun bestaa i kølende Pulvere og i en vis Omhyggelighed og Ømfindtlighed med ikke at hindre Saarene i at blive lægte«. Han ønskede, som han videre udtrykte det, ikke »nogen stærk Kraftudvikling indadtil, da han ikke havde Midlerne til at udfolde en saadan, men en bestemt og sejt Vilje, saa længe han havde Ansvaret, til at bestræbe sig for at genindføre Disciplin og Orden i den hele Styrelse«. ¹¹⁷⁾ Disse Grundsynspunkter bestemte ogsaa hans Holdning til de udenrigspolitiske Spørgsmaal i det Øjeblik, han tiltraadte Begeringen. Han lod straks fremhæve overfor Udlandet, at Ministerskiftet ikke betød nogen Ændring i Danmarks Politik; det havde udelukkende haft sin Aarsag i indrepolitiske Vanskeligheder. Vi skal senere se, at indrepolitiske Forhold ogsaa satte sig Spor i den underjordiske Aktion mod Ministeriets Udenrigspolitik, i Intriger, der dreves af Molzen og dem, der stod bag ved ham, og som

i de følgende Aar voldte Grev Frijs ikke ringe Bekymring og Ærgrelse. De paavirkede dog i ingen Henseende hans Videreførelse af Bluhmes Udenrigspolitik.

Grev Moltke-Hvitfeldt var, da Ministerskiftet fandt Sted, i Færd med at rejse fra Paris paa Orlov; da han skulde søge en Samtale med Drouyn de Lhuys før sin Afrejse, ønskede Regeringen, at han skulde udtale sig udførligere til Ministeren dels om Kontinuiteten i den danske Udenrigspolitik, dels om visse Punkter i det slesvigske Spørgsmaal, som Grev Frijs lagde særlig Vægt paa. Som Grundlag for denne Samtale udfærdigedes der den 13. November dels en Depeche, der kunde forevises, dels en fortrolig Ordre til Moltke.¹¹⁸⁾ Greven skulde sige den franske Udenrigsminister, at det nye Ministerium ligesom det afgaaede var overbevist om, at Danmark burde søge sin væsentligste Støtte i Frankrig og haabede paa Bistand dér til at faa den danske Del af Slesvig tilbage. Endvidere skulde Gesandten om muligt fremføre nogle Betragtninger vedrørende Delings tanken.

Hvad Grev Frijs stillede i Spidsen, og det som efter hans Anskuelse maatte beherske enhver anden Betragtning og navnlig Hensynet til den danske Befolkning i Slesvig, som maatte befrygte at se sig denationaliseret og aandelig undertrykt under det tyske Herredømme, var Hensynet til det nuværende Danmark, til den frie og selvstændige Udvikling af de 1.600.000 Undersaatter, der endnu befandt sig under den danske Konges Scepter. Hvis det skulde vise sig, at de Betingelser, hvorunder man eventuelt vilde være villig til at gengive Danmark nogen Del af Slesvig, eller andre Omstændigheder kunde virke *imod* dette Formaal, vilde Grev Frijs ikke af noget Billigheds- eller Menneskelighedshensyn lade sig afholde fra at fraraade den danske Konge at modtage en kun altfor farlig Gave. Men yderligere maatte det Omfang, i hvilket en Tilbagegivelse kunde tilbydes, faa den største Indflydelse paa Regeringens eventuelle Beslutning.

»Hvor meget end de sidste Aars Begivenheder havde kunnet bidrage til at gøre Slesvigerne fortrolige med den Tanke at se deres Land delt, saa vilde dog, efter Grev Frijs' Mening, i lang Tid endnu Attraktionen mellem Egne, som tidligere var nær forbundet, gøre sig gældende«. »Men da det større altid udøver den overvejende Attraktion paa det mindre, vilde en Deling, hvorved kun en ringe Landsstrækning tillagdes os, let blive illusorisk og endog i Tidens Løb berøve os den til Slesvig nærmest grænsende Del af Jylland, som ved Grænsens Ophævelse var traadt i nær Forbindelse med det afstaaede Stykke af Slesvig«. Dette var den ene Betragtning. Et andet Moment, som Gehejmeraad Bluhme havde berørt i Samtaler med Dotézac, og som Grev Frijs nu fremførte som Støtte for at opnaa Frankrigs Bistand, var af storpolitisk Natur.

Han fremhævede, at Frankrig havde Interesse af baade at fjerne Hindringerne for et venskabeligt Forhold mellem Preussen og Danmark, og af at tilvejebringe en Tilstand, der ikke gjorde Danmarks Eksistens ganske afhængig af Preussen. »Thi efter Omstændighederne maatte Frankrig formentlig kunne ønske, at Preussen dækkes i sin Flanke mod Nord af en dansk Alliance, eller at Danmark kan indtage en hemmende Holdning mod Preussen, alt efter som Frankrig opererer sammen med denne Magt eller maa befrygte dens Forbindelse med Frankrigs Fjender«. »Men i begge Henseender er det en nødvendig Betingelse, at Linjen for en eventuel Tilbagegivelse af Nordslesvig drages saa gunstigt for os som muligt«. »Tilstedeværelsen af en betydelig dansk Befolkning Syd for Linjen vil altid være en Kilde til Mistro og Animositet, og preussiske Befæstninger paa Als og i Sundeved vil stadig true baade Jylland og den fynske Øgruppe og altsaa hindre enhver selvstændig politisk Aktion fra vor Side.«

Inden denne Depeche var afsendt, var Grev Moltke paa Vej til København. Depechen blev derfor overgivet ham

personlig af Grev Frijs, og først efter sin Tilbagekomst til Paris midt i December fik han Lejlighed til at meddele Drouyn de Lhuys sin Ministers Betragtninger. Inden sin Afrejse dernedefra havde han imidlertid talt med en indflydelsesrig Person i Udenrigsministeriet — vel Grev Chaudordy — om de Muligheder, der kunde frembyde sig for en Generhvervelse af Nordslesvig. Da Moltke havde spurgt, om der kunde være en Chance for, at Danmark paa et givet Tidspunkt kunde faa Als og Dybbøl tilbage, havde Vedkommende i de mest absolute Udtryk sagt ham, at man ikke i Øjeblikket burde tænke derpaa. Da Moltke forklarede ham de Grunde, af hvilke Danmark maaske kunde finde det ønskeligt at give Afkald paa en saa begrænset Del af den danske Del af Slesvig, svarede Vedkommende ham med en saa livfuld Betonning, at der ikke kunde være nogen Tvivl om, at han mente, hvad han sagde. »Nuvel, hvis i saa Tilfælde Danmark sagde nej, kunde det være sikker paa, at det ikke vilde faa noget hverken nu eller i Fremtiden; i Løbet af 10 Aar vilde det danske Slesvig være fuldstændig germaniseret takket være den preussiske Duelighed til Afnationaliseringsarbejde, og desuden maa De forstaa, at efter et Afslag fra Deres Side vilde Frankrig have mere vigtige Spørgsmaal at løse end Deres. Man bør ikke tro, at der ikke for Danmark er reelle Fordele selv ved en delvis Genforening; en saadan Genforening vil i Virkeligheden konstatere, at Slesvig ikke, som man har sagt, er fuldkommen tysk, og naar Principet om Hertugdømmets Udelelighed engang er skaffet af Vejen, vil det ikke længere være umuligt, at endnu en Grænseregulering engang iværksættes. En anden Fordel af denne Gengivelse vilde bero paa, at det, at den danske Grænse var rykket dem nærmere, væsentlig vilde bidrage til at vedligeholde og styrke den nationale Følelse i de Dele, som ikke blev genforenet«.

Moltke-Hvitfeldt gjorde opmærksom paa, at disse Ord, som var faldet fra »et Organ for det franske Udenrigsmini-

sterium«, nøje svarede til, hvad han i September havde udtalt som sin Mening. Det havde Betydning, mente han, for den sunde Vurdering af Danmarks Stilling at fastslaa denne Overensstemmelse mellem hans Synsmaade, der ikke beroede paa nogen ydre Tilskyndelse, og den, som var gængs i de officielle franske Kredse.

Da Moltke i December kom til Paris og fremførte Betragtningerne i Grev Frijs' Ordre af 13. November for Drouyn de Lhuys, maatte han i en Depeche af 20. December indberette, at den franske Udenrigsminister havde været meget tilbageholdende. Han beklagede, at Frankrig, hvis Velvilje mod Danmark var uforandret, ikke var i Stand til at udrette noget væsentligt.

Ved Nytaarstid 1865—66 stod Sagen saaledes ganske stille. Den 12. Januar meddelte Quaade, at Bismarck til ham havde udtalt, at hans Stemning med Hensyn til en Forandring i Wienerfreden endnu bestandig var den samme. Naar det var afgjort, at Befolkningen i Nordlesvig selv ønskede at komme til Danmark, vilde der ingen Hindring blive lagt i Vejen derfor, inden for de Grænser, der svarede til Preussens militære Fornødenheder. Under denne Forudsætning kunde den Landstrækning, hvorom der blev Spørgsmaal, ingen Betydning have for Preussen. Opgivelsen var et Offer, man kunde bringe for en varig og god Forstaaelse med Danmark. Men, mente Bismarck, Tiden til at træffe en saadan Ordning var endnu ikke inde for Preussen eller Danmark. Skulde Tidspunktet komme, var det dog indlysende, at en Ordning lettest og sikrest kunde ske under en fredelig Udvikling. I den Samtale, hvor Bismarck udtalte dette, havde det været berørt, at »Norddeutsche Allgemeine Zeitung« havde skrevet, at Stemningen i Danmark unde' Indtryk af de mange Rygter om et preussisk-østrigsk Sammenstød, var krigersk. Quaade havde gendrevet denne Betragtning, og Bismarcks Udtalelser om, at en fredelig Udvikling vel var, hvad den danske Regering ønskede, sigtede her tik

I Løbet af Vintermaanederne voksede Misstemningen mellem Preussen og Østrig, der kun tilsyneladende og kun for en kort Tid havde været dæmpet ved Gasteinoverenskomsten. Sidst i Februar 1866 syntes Situationen saa tilspidset, at den danske Regering blev stillet overfor det Spørgsmaal, om den ikke nu burde optræde aktivt og ved en Tilslutning til en af de tyske Stormagter sikre sig en Ændring i Wienerfreden som Resultat af det forventede krigerske Sammenstød.

Den østrigske Udenrigsminister Grev Mensdorff udtalte paa dette Tidspunkt til den danske Gesandt Falbe, efter hvad denne indberetter i en Depeche af 21. Februar,¹¹⁹⁾ at han ansaa en Krig mod Preussen for meget sandsynlig, og tilføjede, at han haabede, hvis det skulde komme til Krig, at kunne gøre Regning paa Støtte fra Danmark. »Vi ville i saa Fald snart kunne blive enige med Hensyn til Hertugdømmerne«. Gesandten kunde indberette lignende Udtalelser, der tidligere var faldet i Wien; han mente, at man dér lagde megen Vægt paa en Alliance med Danmark. Han ansaa sig imidlertid ikke for berettiget til at gaa nærmere ind paa et saa vigtigt Spørgsmaal som en fremtidig Alliance med Østrig og drejede derfor i Samtalen med Grev Mensdorff af ved at ytre, at han haabede, at vi ogsaa uden Krig skulde naa en tilfredsstillende Løsning af Spørgsmaalet.

Under Indtrykket af, at en Krig var nær forestaaende, rejste Kammerherre Quaade det Spørgsmaal, om Øjeblikket ikke nu var kommet til, at Danmark maatte opgive sin fuldkomne Passivitet. Det skete overfor Grev Frijs i en fortrolig Privatskrivelse, der ledsagede en Depeche, hvori han fremstillede den truende Krigsfare.¹²⁰⁾ Det vilde efter hans Opfattelse være af Betydning for Preussen, naar det besluttede Krigen mod Østrig, at kunne have et Forbund eller en Aftale med Danmark. Vilde Danmark ikke bedre kunne opnaa en gunstig Ændring af Wienerfreden, hvis det

i dette kritiske Øjeblik ydede Preussen sin Støtte? Dette burde den danske Regering efter hans Mening just i dette Øjeblik tage under Overvejelse, men selvfølgelig burde man intet Skridt foretage i Berlin »uden Frankrigs Billigelse, om end muligvis uden dets Understøttelse«.

Straks efter Modtagelsen af Quaades Skrivelse afsendte Grev Frijs den 26. Februar en Ordre til Moltke-Hvitfeldt.¹²¹⁾ Han spurgte, om det var rigtigt, at der var afsluttet en Traktat mellem Preussen og Italien med Frankrigs Billigelse, og bad Gesandten undersøge, hvilken Politik Frankrig ønskede, at Danmark skulde følge, hvis Krigen udbrød. Den 28. svarede Moltke telegrafisk, at Drouyn de Lhuys havde erklæret, at der endnu ikke var afsluttet nogen preussisk-italiensk Traktat, og i de følgende Uger blev Krisen udskudt, saaledes at det varede til hen i April, før Moltke var i Stand til fra Paris at give et positivt Svar paa Grev Frijs' Spørgsmaal om Frankrigs Opfattelse. I en Depeche af 13. April, der ankom til København den 16., meddelte Moltke, at man nu i Paris mente, at Krigen var uundgaelig.¹²²⁾ Han havde derfor den 10. April paa et Hofbal, der blev givet til Ære for den danske Kronprins Frederik, der just den Gang var paa Besøg i Paris, skaffet sig Samtale først med Grev Chaudordy og derefter med Drouyn de Lhuys og spurgte denne, hvad den franske Regering mente om, hvorledes Danmark bedst kunde udnytte den foreliggende Situation til at faa noget af Slesvig tilbage; man vilde i Danmark ikke handle mod Kejserens Interesser og Anskuelser. Grev Moltke havde en fjorten Dages Tid før ment,¹²³⁾ at det rigtigste, Danmark kunde gøre, var rolig at afvente Begivenhedernes Udvikling og rette sig efter, hvad Frankrig eventuelt vilde gøre; at afslutte en Alliance enten med Preussen eller med Østrig vilde, mente han, være et va banque, som man vanskelig kunde inlde sig paa. Nu sagde han imidlertid til Drouyn de Lhuys, at efter hans Mening var en Alliance med Preussen den Kombination, som tilbød Danmark den

største Udsigt til Held og mindst Fare. »Maa jeg have Lov til at spørge Dem om Deres Mening?« Drouyn svarede, at Spørgsmaalet var delikat og hans Stilling vanskelig, men af virkelig Sympati for den danske Regering vilde han svare: »Jeg synes, at Danmark vil gøre fuldkommen ret i at søge at drage Fordel af de Begivenheder, som er ved at foregaa. Der er virkelig, som De har sagt, kun en eneste Vej at følge for Deres Regering: at komme til en Forstaaelse med Preussen. Men optræd med Klogskab; Deres Henvendelse bør finde Sted i Berlin, thi jeg finder, at De bør tage Initiativet, saa Deres Henvendelse bliver mundtlig, og der maa ikke gives Hr. Bismarck noget skriftligt, før man er sikker paa at komme til Enighed. Jeg tror, at hvis De afgiver Løfte om Neutralitet, saa kan De opnaa en Afstaaelse af de nordlige Distrikter af Slesvig, altsaa Linjen Aabenraa-Højer som Grænse; i Tilfælde af Alliance en Linje Nord for Flensborg, som giver Dem Als- og Dybbøllstillingerne. Maaske vilde Preussen afstaa Flensborg; — jeg tror det dog ikke, men ikke desto mindre burde De gøre Forsøg paa at opnaa det. Hvis Hr. Bismarck erklærede, at han kun kan love en Tilbagegivelse af de nordlige Distrikter, saa sig til ham, at Deres Land er altfor medtaget af Udmattelsen ved den sidste Krig til, at det nu kan løbe Risikoen ved en ny Kamp til Gengæld for saa lidet vigtige Indrømmelser, og træk Tilbudet tilbage. Men frem for alt, lad Dem ikke binde ved Ord eller Løfter fra Hr. Bismarck«.

»Tilsagnene maa være formelle og gives gensidigt i Form af en Traktat. De vigtigste Punktér i en saadan burde efter min Mening være følgende:

- 1) Danmark skulde forpligte sig til med sine Tropper at deltage i Forsvaret mod Preussens Modstandere af den Del af Slesvig, som vilde være afstaaet til det af Preussen.
- 2) Danmark skulde til Preussens Disposition stille den danske Flaade, hvis Aktionsomraade dog skulde indskrænkes til Østersøen og Nordsøen.

3) Preussen skulde garantere Danmark Besiddelsen efter Krigen af den afstaaede Del af Slesvig mod Angreb fra de Magter, som under Kampen havde været Danmarks og Preussens Fjender.

Paa disse Vilkaar vilde De kunne indgaa en Overenskomst med Preussen, som naturligvis burde bevare sin Værdi, selv om Preussen opnaaede at annektere Hertugdømmerne uden Anvendelse af Vaaben. Disse Betingelser er alle fordelagtige for Dem. Thi paa den ene Side vil Østrig, naar det engang er inde i Krigen, ikke kunne tænke paa at sende sine Flaader til Norden, da de vilde være nødt til at kæmpe mod den italienske Flaade. Paa den anden Side løber De næppe nogen Risiko, selv i Tilfælde af, at Østrig skulde gaa sejrrigt ud af Krigen. Men vær alligevel kloge og sørg for, at Deres Regering handler med den allerstørste Diskretion.«

To Dage efter denne Samtale søgte Moltke en Audiens, og Drouyn bekræftede den 12. April for ham Hovedpunkterne i sine Udtalelser.¹²⁴⁾ Ministeren tilføjede, at han ikke havde nogen positiv Kendsgerning til Støtte for sin Tro paa, at Preussen vilde inklade sig paa en Forstaaelse med Danmark. Moltke mente, at Bismarck maaske ikke vilde finde Alliancen fordelagtig under de angivne Betingelser, men dertil svarede Drouyn de Lhuys, at Alliancen virkelig havde en reel Betydning for Preussen, og paa den anden Side vidste den preussiske Regering, at den ved at tilbagegive Nordslesvig vilde gøre noget, der var Frankrig til Behag, hvad den var nødt til at tage væsentlig Hensyn til. Moltke viste paa et Slesvigskort, Ministeren havde i sit Kabinet, de forskellige Grænselinier, hvorom der kunde blive Tale, men Drouyn kunde ikke nærmere angive den Linje, som Danmark burde kræve; det var den danske Regerings Sag, om den vilde modtage en Linje, som ikke gav Flensborg tilbage. Drouyn de Lhuys endte Samtalen med at sige: »I Betragtning af Frankrigs hele Stilling burde jeg ikke have

sagt Dem alt det, jeg har sagt; — jeg har ikke talt til Kejseren derom, men jeg véd, at jeg kan bære Ansvaret for mine Ord«; han indskærpede stærkt Diskretion i Sagen. I samme Indberetning fortalte Moltke, at Kejseren i en Samtale med den danske Kronprins, der samtidig var paa Besøg i Paris, havde sagt, at Preussen, hvis det blev Herre over Situationen, efter hans Mening vilde være tilbøjelig til at tilbagegive Danmark den danske Del af Slesvig.

Kronprins Frederik, der var treogtyve Aar gammel, var ikke i politisk Mission i Paris, men ude for at se sig om og lære. Det var dog forudset, at hans Ophold der vilde give Anledning til politiske Drøftelser mellem ham, hans Følge og franske Hof- eller Regeringsmænd. Grev Frijs og Vedel havde omhyggelig udarbejdet en Instruktion til Rejsemarskallen, Chefen for Kongens Adjudantstab, Generalmajor Heinrich August Th. Kauffmann (1819—1905), med Vejledning om den Holdning, som Kronprinsen og hans Følge skulde indtage.¹²⁵⁾ Det indskærpedes, at endog selvfølgelig Udtalelser om Danmarks materielle og moralske Lidelser ved Krigen ikke maatte faa Skin af at indeholde Dadel mod tidligere danske Regeringers Holdning eller politiske Retninger. Hensynet til de bitre Stemninger mod de National-liberale, der herskede i Hofkredse, gjorde sig her gældende, løvrigt fremhævedes det, at man fra dansk Side holdt sig passiv og rolig afventede, hvad Tiden vilde bringe; med Hensyn til Ønsket om en Ændring af Grænsen mod Syd »accepterede man Principet om Slesvigs Deling efter Nationaliteten, om end Resten af dette gamle danske Kronland tilligemed Holsten derved tabes«. »Kejseren har selv i sin Tid angivet Flensborg—Husumlinjen som den naturlige og nationale Delingslinje, og den Stemning, der uforandret har vist sig hos Befolkningen i den nordlige Del af Slesvig trods alle Løfter, har kun kunnet tjene til at bestyrke Kejseren i hans Anskuelse om, at saavel Retfærdighed som en rigtig Politik anbefaler, at hvad der er Dansk og vil være Dansk, ogsaa

bør blive ved Danmark.« Det indskærpedes Generalmajor Kauffmann som den politisk mest modne i Rejseselskabet ved Lejlighed at fremhæve, at man i Danmark ikke nærrede andre Forhaabninger eller vilde arbejde for andre Planer.

Den 16. April kom Moltke-Hvitfeldts Indberetning om Samtalerne med Drouyn de Lhuys til København, overbragt af Legationssekretær Bille, og i de følgende Dage var man i Regeringen optaget af alvorlige Overvejelser om, hvad man burde gøre.¹²⁶⁾ Den 17. telegraferede man til Moltke, at man i Principet bifaldt Drouyn de Lhuys' Forslag, men spurgte, om Drouyn, da Forholdet mellem Preussen og Østrig Dag for Dag undergik Forandringer, endnu fandt det betimeligt, at den danske Regering gjorde de indledende Skridt i Berlin. Den 19. svarede Moltke, at Drouyn endnu fandt Skridtet betimeligt; han raadede til at holde paa Flensborg og indskærpede yderste Diskretion med Sagen.

Den 20. havde Regeringen taget sin Beslutning, der fik Udtryk i en Forestilling til Kongen af samme Dag.¹²⁷⁾ Man erindrede om, at allerede Ministeriet Bluhme havde opgivet den strengt afventende Holdning i det slesvigske Spørgsmaal og havde besluttet ikke passivt at afvente, at Begivenhederne skulde give os alt det tabte tilbage, men naar Lejlighed gaves at arbejde hen til en Generhvervelse af en Del af de røvede Provinser. Nu var Spørgsmaalet blevet praktisk, og Regeringen lagde Hovedvægten paa, at den franske Regering efter Moltkes Indberetning »paa indtrængende Maade havde tilraadet Danmark at indlede direkte Forhandlinger i Berlin tilsigtende et Forbund med Preussen, der medførte bestemte Forpligtelser og bestemte tilsikrede Fordele for Danmark«.

Den danske Regering opfattede altsaa Drouyn de Lhuys' Udtalelser som »indtrængende Raad« og tillagde dem »overordentlig Vægt«. I Fremstillingen til Kongen erklæredes det, »at medens Danmarks politiske Stilling overhovedet var

saaledes, at vi næppe kunde regne paa en aktiv og udholdende Understøttelse fra nogen anden Stormagts Side, vilde vi løbe stor Fare for at forskjertse ogsaa Frankrigs Bistand, hvis vi — og da ikke for første Gang til vor Skade — satte os ud over Frankrigs Raad, hvor det blev givet uinteresseret«. Yderligere lagde Regeringen Vægten paa, at der af Drouyn de Lhuys var talt om »en umiddelbar Tilbageerhvervelse, større i Omfang end det tidligere har været tænkt eller antydet, og som ogsaa sammenligningsvis var stor i Forhold til de Forpligtelser, for hvilke den skulde købes.« Grev Frijs mente, at der var Grund til at anse endog Flensborgs Erhvervelse som en Mulighed. Yderligere lagde man Vægt paa, at det umiskendelig var en ledende Tanke i den franske Udenrigsministers Forslag at holde Danmark udenfor en egentlig aktiv Deltagelse i en eventuel Krig mod Øst-rig. Ved forsigtigt at fastholde denne Tanke vilde man maa-ske under Krigen og ved en Fredsslutning kunne indtage en Stilling, som folkeretlig ikke ganske faldt sammen med den aktivt krigsførende Magts.

Regeringen tilraadede at følge de franske Raad og gøre en Henvendelse i Berlin. Man ønskede imidlertid gennem Moltke-Hvitfeldt at lade udtale i Paris, at man vilde sætte stor Pris paa og se nogen Betyggelse for Udfaldet af det vanskelige Skridt deri, at den franske Regering mere eller mindre direkte understøttede dette hos den preussiske Regering. Selv om man ikke opnaaede, at den franske Ambassadør i Berlin fik Instruks om konfidentielt at meddele det preussiske Kabinet, at Frankrig billigede Danmarks Tilbud, vilde det allerede være en Fordel, at den preussiske Regering, naar det danske Forslag kom, vidste, at det var *kendt* i Paris.

Grev Frijs havde overvejet, hvorledes og ved hvem man skulde gøre Henvendelsen i Berlin. Man havde Betænk-ligheder ved at lade Quaade overbringe den. Man ønskede ikke at gøre hans personlige Forhold i Berlin vanskeligt,

hvis den paatænkte Forhandling ikke førte til noget positivt Resultat, eller, hvad man øjensynlig ansaa for muligt, førte til et »Sammenstød«. Derfor var man glad, da »Omstændighederne begunstigede en Kombination«, som Grev Frijs fandt var den heldigste.¹²⁸⁾ Baron Otto Piessen, den danske Gesandt i St. Petersborg, var den 19. April ankommet til København, før han fra et Ophold i Sydtyskland begav sig til St. Petersborg. Man ansaa Baronen for særdeles vel egnet til at forhandle med Bismarck; han havde forhen staaet paa en meget god Fod med den preussiske Ministerpræsident, han havde udmærkede Forbindelser i den holstenske Adel og ved det preussiske Hof og havde under den hele dansk-tyske Konflikt bestræbt sig for en Udsoning. Hans Mission i Berlin kunde forblive hemmelig, da der intet mærkeligt var i, at han paa Gennemrejse til sin Post talte med Bismarck; nogle Uger senere skulde Piessen af private Grunde atter til København; en ny Forhandling med Bismarck ved ham kunde da eventuelt finde Sted uden at vække Opsigt. Ogsaa Quaade var meget glad ved, at Piessen kom til at overtage det delikate Hverv, og følte sig, hvad Frijs og Vedel et Øjeblik synes at have frygtet, ingeniende krænkede ved, at en anden end han kom til at udføre det.¹²⁹⁾

Christian IX billigede Grev Frijs' Indstilling. Otto Piessens Instruks blev udstedt den 21. April, og samme Dag rejste han til Berlin. Den 20. havde man telegrafisk forespurgt hos Moltke-Hvitfeldt, om man konfidentielt turde lade forstaa i Berlin, at Frankrig kendte det danske Forslag. Den 21. svarede Moltke, at Drouyn ikke vilde give Lov hertil, Bismarck vilde vistnok straks forstaa den franske Regerings Initiativ.¹⁸⁰⁾

Da Baron Piessen kom til Berlin, var det preussisk-øst-rigske Forhold, der allerede i de foregaaende Uger tilsyneladende havde været mindre spændt end tidligere, blevet endnu mere fredeligt. Offentligheden troede, at Freden foreløbig var sikret, og vidste ikke, at den preussisk-italienske

Traktat, om hvis Afslutning der længe havde gaaet Rygter, var blevet underskrevet den 8. April, hvorved Bismarck havde faaet et fast Grundlag for en endnu skarpere Politik. Quaade mente, at den foreliggende Situation ikke lovede nogen praktisk eller øjeblikkelig Nytte af den for Bismarck bestemte Ouverture, men var enig med Piessen i, at man nu maatte udføre det paatænkte Skridt, saa meget mere som det var indledet i Paris, og den franske Regering ventede, at det blev foretaget.¹³¹⁾ Den 23. April fik Baron Piessen en Sammenkomst med Bismarck, og samme Dag afgav han Beretning om denne Samtale.¹³²⁾ Beklageligvis er hverken den Instruks, der nøjagtig viser, hvorledes han havde at udtale sig, eller hans Beretning bevaret, kun en senere sammentrængt Gengivelse af denne sidste findes i Udenrigsministeriet

Efter at Baron Piessen havde udviklet det danske Tilbud, svarede Bismarck, idet han først henviste til det for Tilbudets Modtagelse lidet stemmende Øjeblik, at han i Principet ikke forkastede disse Forslag. Han havde før Krigen i 1864 ønsket at komme i god Forstaaelse med Danmark, og var nu, forsaavidt det afgang af ham, villig til at søge at læge de Saar, Krigen havde slaet Danmark. Han vilde for sin Del »faire bon marché« med alt, der var virkelig Dansk i Slesvig, men han kunde ikke altid sætte sine Anskuelse igennem overfor Kong Wilhelm — en Paastand, hans Fortrolige, Keudell, omtrent samtidig fremsatte, saaledes at den kom Quaade for Øren.¹³³⁾ Bismarck vendte i Samtalen oftere tilbage til Kongens Modstand mod Realisationen af de danske Ønsker; der maatte et mere krigerisk Øjeblik til for at besejre denne. Han berørte ogsaa den Modstand, den offentlige Mening i Tyskland stadig rejste.

En Linje Syd for Flensborg var for meget forlangt, Flensborg var hovedsagelig tysk, og selv i Nordslesvig var der ikke faa tysktalende. Han miskendte ikke Fordelene for Preussen ved en Alliance med Danmark, men han havde

forøvrigt tænkt i Krigstilfælde at besætte Hertugdømmerne med mecklenburgske og kurhessiske Tropper. Han skattede den moralske Betydning af den danske Flaades Medvirken, men synderlig materiel Vigtighed havde den ikke, da den østrigske Flaade vilde faa nok at gøre med den italienske; skulde en anden Stormagt indtræde i Krigen, vilde de forenede Flaader ikke være stærke nok.

Baron Piessen resumerede Resultatet af Samtalen derhen, at Bismarck hverken sagde Nej eller Ja til de danske Forslag, men fandt Øjeblikket ubelejligt og ønskede, at Danmark, naar Lejlighed kom, af Hensyn til den preussiske Konges Stemning ikke skulde forlange for meget, medens han paa den anden Side ikke selv vilde paalægge Danmark for store Byrder. Bismarck var efter Piessens Mening ikke uvillig til en Alliance med os, men vilde have den for godt Køb; derimod bekymrede han sig næppe meget om det gunstige Indtryk, som en Tilbagegivelse af en Del af Slesvig vilde fremkalde i England, Frankrig og Rusland.

Otto Piessen rejste efter Aftale fra Berlin til St. Petersborg og havde efter sin Instruks af 21. April¹³³) Bemyndigelse til at berøre sin Mission hos Bismarck overfor Fyrst Gortschakow. Da Drouyn de Lhuys overfor Moltke-Hvitfeldt lagde megen Vægt paa, at Rusland blev holdt udenfor Sagen, og at Forhandlingen i Berlin i det hele blev holdt absolut hemmelig, fik Piessen 25. April Ordre til ikke at omtale Henvendelsen til den russiske Regering, men bevare den mest absolute Hemmelighed. Da han i Begyndelsen af Maj atter kom til Berlin, modtog han i Gesandtskabet der en ny Instruks, dateret 1. Maj. Bismarck havde i Mellemtiden ikke overfor Quaae omtalt Piessens Henvendelse, og det danske Forslag havde saaledes hidtil ikke ført til noget umiddelbart Resultat. Dette havde ikke vakt nogen Forstemthed i København; man forstod, at Øjeblikket var mindre vel valgt paa Grund af den hele usikre Situation, og Grev Frijs udtalte, at det var kun, fordi Drouyn de Lhuys havde fast-

holdt sin Mening om det hensigtsmæssige i straks at stille Forslaget i Berlin, at man havde foretaget det.^{133b}) Paa den anden Side mente man i København, at det var en betydelig Fordel for Danmark, at Henvendelsen til Bismarck var foretaget. Overfor Frankrig havde man bevist, at man nærede Tillid til dets Raad, og at man var tilbøjelig til ærlig at modtage den Løsning, som Frankrig altid havde anset for den eneste mulige. Preussen maatte nu opgive enhver Mistanke om, at Danmark var bundet ved nogen hemmelig Aftale med dets Fjender, da vi tværtimod havde været rede til at erkende, »at vore politiske Interesser under visse Betingelser kunne lade sig forene med Preussens endog indtil Afslutningen af en Alliance«. Bismarck kendte nu de Betingelser, man havde haft Lejlighed til skarpt og bestemt at opstille, og vilde ikke undlade at overveje dem, naar det Øjeblik kom, da han maatte tage sin Beslutning. Han maatte erkende, at kun ved at give Danmark en sydligere Grænse kunde man nogenlunde sikre Rigets Tilværelse og Forsvarskraft; hvis Preussen ærligt og oprigtigt vilde have en Allieret i Danmark og ikke tænkte paa at fortsætte en Erobringspolitik overfor os, maatte det ogsaa ville tilstaa os, hvad vi forlangte.

Den danske Regering havde ikke fortrudt sin Henvendelse, men da Bismarck ikke havde svaret, ønskede man, at Baron Piessen under sit nye Ophold i Berlin skulde sondere ham. Det var jo muligt, at Bismarck under den stadig veksellende Situation fandt det belejligt at genoptage Sagen. Paa den anden Side vilde man ikke vise sig altfor ivrig, og man bad derfor Baron Piessen udelukkende give sit Besøg Karakter af en personlig Visit. Hvis Bismarck genoptog Emnet for deres sidste Samtale, skulde Piessen gaa nærmere ind paa Sagen, i modsat Tilfælde skulde han lade Sagen hvile.

Efter Ordre søgte Piessen Bismarck og fortalte om Samtalen i et Brev af 8. Maj, der ligesom hans Beretning om den første Samtale kun kendes gennem et sammentrængt

Referat.¹³³⁰) Bismarck berørte mange politiske Emner, men ikke det slesvigske Spørgsmaal. Da Baron Piessen spurgte ham, om han ikke havde noget Bud til København, bad han ham blot hilse Grev Frijs. Piessen sagde derpaa: »De giver mig ingen Besked til Grev Frijs vedrørende de Meddelelser, som jeg gjorde Dem, da jeg første Gang rejste igennem Berlin«. Bismarck svarede, »at der vel kunde komme noget ud deraf, men vi forlangte for meget; jeg ansaa ham i al for høj Grad for at være Situationens Herre, dersom jeg troede, at det Øjeblik nu var kommet, hvor han kunde bekæmpe sin Suveræns indgroede Meninger og paadrage sig den Upopularitet, som det baade i Preussen og Tyskland vilde medføre for ham, hvis det Forslag, jeg havde at drøfte med ham, blev iværksat«. Da Baron Piessen dertil svarede, at den ridderlige Konge af Preussen næppe kunde have noget imod Tilbagegivelsen, som oven i Købet af en Modstander vilde skabe en nyttig Ven, svarede Bismarck: »Jeg misken-der ikke disse Fordele; jeg ser længere end som saa, og man kender hos Eder mine Synspunkter, men jeg maa have Lov til at gøre Dem opmærksom paa, at i dette Tilfælde overdriver De dog en Smule de Fordele, som De tilbyder os«. Han gentog, hvad han havde sagt i den første Samtale, at han kunde finde tyske Tropper, der var villige til at besætte Hertugdømmerne i Preussens Navn. Da Baron Piessen søgte at modbevise hans Paastand om det upopulære ved en Tilbagegivelse af Nordslesvig, og i den Henseende henviste til forskellige Udtalelser af »Kölnische Zeitung« og af enkelte tyske Politikere, svarede Bismarck, at disse Udtalelser kun repræsenterede en meget lille Del af den offentlige Mening.

Resultatet af de to Plessenske Henvendelser var negativt. Man var i København klar over, at der ikke var videre at gøre; man maatte afvente en eventuel Forandring i Bismarcks Stemning. Man ydede Baron Piessen Tak for hans Optræden, men han fik Ordre til ikke paa sin Tilbagerejse

til Rusland at lægge Vejen gennem Berlin, for at et gentaget Besøg ikke skulde give Anledning til Kombinationer.¹⁸⁴⁾ Hvis Sagen skulde genoptages, maatte det ske gennem Kammerherre Quaade eller gennem Hr. von Heydebrand.

I Paris havde man, som Moltkes Indberetninger viser, ikke været glad ved det negative Udfald.

Den danske Regering havde baade gennem Grev Moltke og den franske Gesandt i København, Dotézac, meddelt Drouyn de Lhuys alt, hvad den lod foretage i Berlin; den 5. Maj havde den franske Minister til Moltke udtalt sin fuldkomne Billigelse af den Instruks, efter hvilken Piessen var optraadt i Berlin, og han raadede til, at man skulde holde paa Sli-Linjen, i intet Tilfælde tage mindre end Syd for Flensborg.¹³⁶⁾ I en Depeche af 2. Maj havde Moltke, da han indberettede sin Samtale med Drouyn de Lhuys om Resultatet af Piessens første Besøg hos Bismarck, tilkendegivet, at Drouyn var meget bange for at engagere sig for stærkt i Sagen og for, at der skulde sive noget ud om Frankrigs Stilling.¹³⁶⁾ Dotézac havde i et fortroligt Brev til den franske Minister gengivet et Udtryk af Grev Frijs om, at Piessen vidste, at Danmark gjorde Skridt i Berlin »à la suggestion de la France«.¹⁸⁷⁾ Drouyn de Lhuys bemærkede dertil, at det ikke var nøjagtigt, at den kejserlige Regering havde suggereret den danske en mod Preussen sympatisk Politik. »Suggerere«, havde Ministeren sagt til Moltke, »vil sige at tage Initiativet til et Raad, og De véd bedre end nogen, at det er Dem, som henvendte Dem til mig og bad mig om en »avis«, og ikke mig, som først har givet Dem et Raad«. »Desuden«, fortsatte Ministeren, »er det ikke først i denne sidste Tid, at der har været Tale om et Forsøg paa en Ordning mellem Danmark og Preussen med Henblik paa en Løsning af Spørgsmaalet om Hertugdømmerne, og jeg véd, at hemmelige Pourparlers alt for længst har fundet Sted i Berlin i denne Sag. Den kejserlige Regering ønsker visselig, at Danmark skal have den danske Del af Slesvig tilbage, men

den vil ikke kunne engagere sin Ansvarlighed i Spørgsmaalet«.

Moltke svarede, at det maatte bero paa en Fejltagelse, at Dotézac i denne Forbindelse havde benyttet Ordet »suggestion«; Grev Frijs kendte alle Detailler vedrørende de Samtaler, der omtrent for tre Uger siden var ført mellem ham og Grev Chaudordy og derefter med Drouyn de Lhuys, og vidste, at det var Moltke, der havde taget Initiativet til den omtalte Samtale. Hvad de hemmelige Pourparlers i Berlin angik, gjorde Moltke Drouyn opmærksom paa, at den danske Regering stod absolut fremmed overfor disse, og at Grev Frijs ikke havde villet træde i nogen Forbindelse med Personer, hvis Karakter ikke kunde indgyde ham Tillid.

Der sigtedes her vel til Baron Blixen Fineckes, Jules Hansens eller Molzens Privataktioner, der voldte den danske Regering adskillig Bekymring, men ikke influerede paa dens Holdning.¹³⁸⁾

Moltke fik af Samtaler med Drouyn de Lhuys Indtryk af, at det var den franske Regering overmaade meget om at gøre, at man intetsteds og særlig ikke i St. Petersborg fik det allermindste at vide om den Del, som den franske Regering havde haft i det Skridt, man havde gjort i Berlin. Uagtet Drouyn de Lhuys ikke gjorde nogen direkte Bemærkning om Valget af Otto Piessen til at overbringe Bismarck det danske Forslag, mærkede Moltke tydeligt, at dette Valg havde overrasket ham,¹³⁹⁾ Øjensynlig frygtede den franske Minister for, at Piessen havde faaet Ordre til under sit Ophold i St. Petersborg at sikre sig det russiske Kabinets Sympati for den Mission, han havde at udrette hos Bismarck. Moltke forstod Grunden til den franske Frygt for, at Czaren eller Fyrst Gortschakow skulde faa den mindste Underretning; Forholdet mellem Frankrig og Rusland i dette Øjeblik var meget lidt intimt, Rusland var ivrig for at opretholde Freden og mistænkte Frankrig for at virke i mod-

sat Retning. Hvis den russiske Regering fik det mindste at vide, vilde dette klart angive Frankrigs Stilling til den almindelige europæiske Situation; dette vilde let give Anledning til et Skridt fra russisk Side eller en Anmodning om Forklaring i Paris, og sligt vilde kunne øve en højst uheldig Indflydelse paa Kejser Napoleons og hans Regerings Holdning overfor Danmark.¹⁴⁰⁾ Derfor havde Moltke straks efter sin Samtale med Drouyn de Lhuys telegrafisk gjort saavel Grev Frijs som Quaade opmærksom paa, at det var af den yderste Vigtighed, at Frankrigs Stilling til det danske Skridt i Berlin blev hemmeligholdt

Hemmeligheden synes at være blevet bevaret; de Rygter der gik i København og Berlin og f. Eks. indberettedes af den østrigske Gesandt i Danmark¹⁴¹⁾ beroede vistnok paa løse Gætninger, eller paa Blixen Fineckes Bevægelser.¹⁴²⁾ Den Misforstaaelse, der var opstaaet ved Dotézacs Indberetning med Ordet »Suggestion«, satte sig ikke yderligere Spor. Naar man erindrer de Udtryk, der var benyttet i Udenrigsministeriets Indstilling til Kongen af 20. April, hvor der lægges stor Vægt paa, »at det var den kejserlige franske Regering fra hvem Opfordringen var rettet til Danmark« om et Alliancetilbud til Berlin, synes det ikke usandsynligt, at Grev Frijs overfor Dotézac har udtrykt sig saaledes, at denne havde Grund til at bruge Ordet »Suggestion«.¹⁴³⁾ Man har vistnok i København ikke skelnet saa skarpt som Drouyn de Lhuys, iøvrigt med fuld Ret, gjorde. Det er klart, at den franske Udenrigsminister den 28. April paa Grund af den almindelige europæiske Situation kan have været mere ivrig for ikke at engagere Frankrig med noget Initiativ, end han var i første Halvdel af April. Stor Betydning fik dette nu ikke, men maaske er Hensynet til, at Frankrig var indblandet i denne Sag, Aarsag til den overordentlige Hemmelighedsfuldhed, hvormed Akter vedrørende Piessens Henvendelse — hans Instruks og hans Beretninger — er fjernet baade fra det danske Udenrigsministeriums Arkiv og fra Quaades

og P. Vedels Papirer, uden at dog alle Spor af Episoden blev udslettet.

Man forstod i København i Maj Maaned, at man ikke kunde vente aktiv Støtte i Paris. I en Note til Moltke af 10. Maj, som var ledsaget af en Afskrift af Baron Piessens Beretning af 8. Maj om sit andet Besøg i Berlin, udtalte man Haabet om, at Drouyn de Lhuys vilde billige Regeringens Handlemaade og opgive sin Bekymring for, at vi skulde have misforstaaet Frankrigs Stilling.¹⁴⁴⁾ Man vilde være erkendtlig for yderligere Antydninger fra fransk Side i Sagen; selv om det Forslag, man havde gjort, ikke førte til noget Resultat, ansaa den danske Regering det for at være af stor Vigtighed for Fremtiden, »at den franske Regering — omend kun med Varsomhed — i Virkeligheden havde begyndt at engagere sin moralske Ansvarlighed overfor Danmark ved at ville lede vore Skridt«. Moltke blev anmodet om saavidt muligt at føre den franske Udenrigsminister videre paa denne Vej.

I Løbet af Maj Maaned traadte Spørgsmaalet om en Stormagtskonference til Løsning af de europæiske Stridsspørgsmaal i Forgunden, og 18. Maj meddelte Quaade, at Forholdet mellem Danmark og Preussen havde været paa Bane i en Samtale, han Dagen før havde haft med Bismarck.¹⁴⁵⁾ Der var i et tysk Blad i en Korrespondance fra København, som man mente skrev sig fra Molzen eller Blixen Finecke, fremkommet Meddelelse om, at Bismarck havde gjort »Avancer« overfor Quaade, hvilke denne havde tilbagevist. Disse Rygter var ganske grebet ud af Luften; i de danske Regeringskredse mente man, at de stammede fra Blixen og hans Venner, der ivrig udlod sig med, hvad vi ogsaa ser fremskinne af et Brev fra Blixens Hustru, Prinsesse Augusta, til Dronningen, at Regeringen ikke benyttede de Muligheder, der frembød sig i Berlin.¹⁴⁶⁾ Den danske Gesandt havde søgt Bismarck for at konstatere Usandfærdigheden af disse Meddelelser, men havde egentlig gjort Besøget for at give Bis-

marek Anledning til at udtale sig om Aarsagen til sin Tilbageholdenhed overfor det Plessenske Tilbud. Bismarck begyndte ogsaa af sig selv at forklare sine Grunde. Meget af, hvad han ved denne Lejlighed fremførte, var en Gentagelse af tidligere Ytringer. Han sagde, som ofte tidligere, at han var villig til at tilbagegive Danmark den Del af Slesvig, hvis Befolkning selv maatte foretrække at høre til Danmark fremfor at staa under tysk Herredømme, alene med den Indskrænkning, som Preussen maatte tage af militære Hensyn. Preussen led intet Tab ved en saadan Afstaaelse, thi et Par Hundrede Tusinde Indvaanere eller Skatteydere og nogle Batailloner mere eller mindre betød intet i Sammenligning med den Fordel, det var for Preussen at staa paa en god Fod med Danmark og med Sverige.

Den svenske Gesandt havde, bemærker Quaade som Indskud i sit Referat, ofte talt med Bismarck om Tilbagegivelsen af Slesvig, som en Mulighed, der ogsaa var i ren svensk Interesse, idet Sverige ligesaa meget som Danmark maatte frygte en Fortyskning af den jyske Halvø. Dette var efter Quaades Opfattelse Grunden til, at Bismarck i denne Forbindelse havde nævnt Sverige.

Bismarck mente imidlertid, at det i det mindste foreløbig var bedst for Sagens Fremme, at den blev overladt til sin egen naturlige Gang og ikke paavirket i nogen Retning af Danmark og Preussen i Forening. Danmark behøvede ikke nu at yde noget Vederlag for det, som det dog vilde ligge i Preussens egen Interesse at give; Preussen havde altsaa ingen Grund til at forlange et saadant. Det vilde yderligere være en mislig Sag for den preussiske Regering at betinge sig det Vederlag, som var budt gennem Baron Piessen. Den offentlige Mening i Tyskland var paa Forhaand langt fra gunstigt stemt mod den nuværende preussiske Regering, og den vilde blive endnu mere ophidset, dersom Preussen indgik en Alliance med Danmark, der indeholdt Bestemmelse om en delvis Tilbagegivelse af Slesvig. Dette var, sagde Bis-

marek, Grunden til, at han ikke for Tiden havde kunnet gaa ind paa de gjorte Tilbud, men den Tid kunde jo komme, da hans Regering enten var saa stærk, at den ikke længer behøvede at tage Hensyn til den offentlige Mening eller i den Grad havde den offentlige Mening imod sig, at den ikke tabte noget ved yderligere at trodse den. Endelig kunde den jo ogsaa i andre Henseender lide saadanne Tab, at Danmarks Bistand kunde være af stor Betydning for den, navnlig hvis Preussen ikke kunde stole paa den italienske Flaade. Maar en af disse Eventualiteter indtraadte, sagde Bismarck, vilde Tiden til et Arrangement være kommet.

Bismarck omtalte derefter ogsaa, hvor stor en Del af Slesvig, der eventuelt kunde gives tilbage til Danmark, og ytrede sig omtrent som i sine tidligere Samtaler med Quaade. Dog nævnede han ikke Als og Sundeved, men gentog, at man ansaa Flensborg for tysk, dens Indbyggere vilde følge Sydslesvig, at endog Nord for Flensborg ønskede en stor Del af Befolkningen at gaa til Tyskland, naar Flensborg gik Syd paa, selv om den var af dansk Nationalitet. »For mit Vedkommende«, tilføjede han, »kommer alt an paa Befolkningens Ønske«.

Quaade mente, at de Grunde, Bismarck havde anført til sin Stilling overfor Danmarks Tilbud, vistnok var ærlige, men han kunde dog vel ogsaa have andre Motiver. Han kunde frygte, at han ved at forelægge det danske Forslag for Kong Wilhelm kunde mishage denne og styrke sine mange Modstandere; han kunde have tænkt paa den Mulighed, at en eventuel Overenskomst mellem Danmark og Preussen let paa Grund af hans isolerede Stilling kunde blive forraadt før Tiden. Herpaa tydede det efter Quaades Opfattelse, at Bismarck, da Samtalen næsten var til Ende, havde rakt sig over Skrivebordet, hvorved han sad, meget nær henimod Gesandten og sagte: »Dersom man kunde slutte en Overenskomst, hvoraf intet blev nedskrevet«. ¹⁴⁷⁾

Efter den Instruks, der var givet Baron Piessen, og som

Quaade maatte anse som gældende ogsaa for sig, kunde han ikke gaa ind paa den »Avance«, der muligvis laa heri. Dette Standpunkt svarede til, hvad der fra fransk Side stærkt var blevet tilraadet, nemlig at en eventuel Overenskomst med Preussen absolut burde have en formelt bindende Karakter. Quaade svarede derfor til denne Bemærkning kun, at efter Bismarcks Udtalelser erkendte ogsaa han, at det var bedst at vente. Nu kendte den preussiske Minister den danske Regerings Tanker.

Faa Dage efter fik Quaade Meddelelse om, at Molzen, hvis Bevægelser i Berlin paa dette Tidspunkt senere skal blive omtalt,¹⁴⁸⁾ den 21. Maj havde haft en Samtale med Bismarcks Fortrolige, Keudell, om det nordslesvigske Spørgsmaal som Led i fantastiske Allianceplaner, hvormed det Molzenske »Privatdiplomati« sysselsatte sig.¹⁴⁹⁾ Keudell havde, efter et Andenhaandsreferat, »im Auftrage Bismarcks« udtalt, at den preussiske Regering gerne vilde gaa ind paa en Linje fra Flensborg til Vestkysten, »men Kong Wilhelm vilde ikke opgive Dybbøl og Als, og lige saa lidt som det var muligt for Ministeriet at bevæge Kongen til at give et kvart Aars Afslag i de preussiske Soldaters Tjenestetid, lige saa lidt vilde Kongen være at bevæge til at opgive Dybbøl og Als«. Keudell havde sagt til Molzen, at denne og hans politiske Venner i Danmark burde søge at udbrede Overbevisningen herom blandt deres danske Landsmænd. Preussen billigede enhver Ordning, der kunde tilvejebringe en Udsoning med Danmark, men Dybbøl og Als maatte blive hos Preussen.

Endnu i Maj Maaned bestod Muligheden for, at en europæisk Stormagtskonference vilde træde sammen for at ordne de store Stridsspørgsmaal, og den danske Regering havde naturligvis sin Opmærksomhed henvendt paa at faa det nordslesvigske Spørgsmaal behandlet der. Den henvendte sig derfor gennem sine Gesandter i Paris, London og St. Petersborg til de tre Stormagtsregeringer og lagde dem paa

Sinde at stræbe hen til paa Konferencen at gennemføre en Forandring i Wienerfreden, der kunde give Danmark en bedre militær og national Forsvarsstilling.¹⁶⁰) Man fremhævede den Uret, der saavel fra den tidligere Rets som den nye Rets Synspunkter var tilføjet Danmark; man gjorde opmærksom paa, hvilken Skade det havde været for Danmark, at den europæiske Kongres, som Napoleon i 1863 havde villet samle, ikke var kommet i Stand. Man paapegede, hvor farligt det var, hvis Preussen kom i Besiddelse af Dybbøl og Als og derved ikke blot truede hele den danske Øgruppe og Halvøen, men ogsaa beherskede Østersøen og forstyrrede Ligevægten i Norden. Til Skrivelserne med disse Synspunkter, der skulde meddeles de tre Stormagtsregeringer, føjedes fortrolige Ordre til de danske Gesandter, og det blev lagt dem paa Sinde at fremhæve, at Danmark eventuelt maatte have baade Dybbøl, Als og Flensborg, »Nordslesvigs naturlige Hovedstad«, tilbage. Disse Ordre af 5. Juni fik imidlertid ingen praktisk Betydning; den europæiske Conference blev ikke sammenkaldt. Udenrigsministrene i de tre Hovedstæder udtalte velvillige Ønsker for Danmark, men intet forbindende. Den engelske Lord Clarendon benyttede Lejligheden til som oftere før at betone, at Danmark havde haft sin Skyld i Londonerkonferencens Udfald; Drouyn de Lhuys bemærkede, at man i Danmark ikke burde tvivle om, at Frankrig vilde søge at haandhæve sine os bekendte Synspunkter om det nordslesvigske Spørgsmaal, naar det belejlige Øjeblik kom.

Midt i Maaneden kulminerede Krisen i Tyskland; 15.—16. Juni rykkede Preusserne ind i Hannover og Sachsen, og Krigen begyndte.

Just i dette Øjeblik fandt den østrigske Regering sig foranlediget til et ganske vist meget usikkert Forsøg paa at bevæge den danske Regering til en Diversion i Ryggen paa Preussen eller i hvert Fald til at indtage en Holdning, der kunde binde Preussens Stridskræfter i Hertugdømmerne.

Denne Episode fik ingen som helst praktisk Betydning, men er et karakteristisk Bidrag til Belysning saavel af den østrigske Politik som af danske Personligheders Optræden¹⁸¹⁾

Østrig havde, eftersom Modsætningen til Preussen tilspidse sig, vist stigende Interesse for Danmarks mulige Holdning under en Krig og havde tilkendegivet Ængstelse for, at Preussen ved Løfter om Tilbagegivelse af Nordslesvig skulde sikre sig Danmarks direkte eller indirekte Bistand, i alt Fald saaledes, at det kunde føle sig betrygget mod Nord og følgelig anvende sine Tropper paa andet Hold.

Østrigske Indberetninger fra København i Vinterens og Foraarets Løb gik ud fra, at Danmark under Grev Frijs' faste Ledelse vilde holde sig neutralt.¹⁸²⁾ Hof og Folk var østrigsk sindet, men tilbageholdende. Det maatte dog ikke overses, at der fra visse Sider — og her nævnedes stadig Baron Blixen Finecke — blev gjort Forsøg paa at tilvejebringe Forstaaelse, maaske en Alliance med Preussen, der kunde opfylde Danskernes brændende Ønske om en Generhvervelse af den danske Del af Slesvig. Der gik stadig Bygter om Afslutningen af en dansk-preussisk Alliance, men man troede i Wien ikke paa, at en saadan forelaa. Man mente, at ogsaa de franske og engelske Gesandters Indvirkning i København vilde bidrage til, at Danmark fastholdt sin Neutralitet. De østrigske Statsmænd, med hvem Falbe stadig forhandlede, saavel som den franske Ambassadør i Wien, Hertugen af Gramont, fremkom i Vinterens Løb, saaledes som vi allerede har nævnt,^{182 a)} overfor Falbe med Antydninger om, at Østrig haabede under en eventuel Krig at kunne gøre Regning paa Danmarks Støtte, og at man til Gengæld fra østrigsk Side var rede til at byde ligesaa meget eller endnu mere, end Preussen kunde være villigt til at ofre i Slesvig for at knytte Danmarks Interesser til sig. Vi har nævnt Grev Mensdorffs Udtalelser herom i Februar 1866; siden kunde Falbe stadig indberette tilsvarende Antydninger.¹⁸³⁾ Grev Mensdorff udtalte i stærke Ord sin Beklagelse

af den »Dumhed«, Østrig havde begaaet ved at indlade sig paa en Krig med Danmark, der kun havde styrket Preussens Stilling.

De østrigske Akter fra denne Tid viser, at tilsvarende Stemninger eksisterede, men karakteristisk nok fremhævedes i den Ordre, som Grev Mensdorff den 13. Maj gav den nye Gesandt, Baron von Franckenstein, der just da afløste Herr von Wimpffen i København, tillige, »at Østrigs tyske Stilling paalagde Hensyn, som maatte afholde fra at søge en formelig Krigsalliance med det danske Hof eller at gøre det bestemte Tilbud«. Det var visselig ønskeligt i hvert Fald at opnaa en saadan Opstilling af den danske Hær og Marine, at Friherre von Manteuffel, den preussiske Overfeltherre i Hertugdømmerne, blev nødt til at anvende alle sine militære Kræfter til at sikre Stillingen ved Sønderborg, og man maatte gøre alt for at afholde Danmark fra at slutte sig til Preussen, men Herr von Franckenstein skulde holde sig til nøjagtig Observation og ikke gøre noget Forsøg paa at foregribe Begivenhedernes Udvikling ved vovede Diskussioner og blotte Muligheder.

Det sidste svarede nøje til, at Wimpffen i en Indberetning fra København den 12. April havde erklæret, at ethvert Forsøg paa at bryde Danmarks Passivitet til Fordel for Østrig kunde hidføre det modsatte Besultat.

Grev Mensdorffs Udtalelser om de Hensyn, Østrig maatte tage til Stemninger i Tyskland ved Tilbud til Danmark i det nordslesvigske Spørgsmaal, var et nyt Bevis paa den Dobbeltthed, der efter Sagens Natur maatte præge Østrigs hele Politik; man kunde ikke imødekomme Danmark for at fjerne det fra Preussen uden at lægge sig ud med de Tysk-nationale og derved styrke Preussen. Dette forklarer den Løshed, der kom til at præge Mensdorffs Udtalelser overfor Falbe ved Krigsudbrudet.

Det var gaaet Falbe, som det meget ofte gaar mindre overlegne Diplomater, der føler en ikke unaturlig Trang til for

enhver Pris at skaffe positive Resultater af de Forhandlinger, som de personlig er med i; han var hurtig blevet paa-
virket af Trangen til at imødekomme Ønsker hos det Hof,
hvor han var akkrediteret. Han saa lidt efter lidt alt gen-
nem østrigske Briller, blev som man i Diplomatsproget i
slige Tilfælde plejer at udtrykke sig »ganske østrigskindet«. I sine Rapporter tilskyndede han den danske Regering til at
bygge sin slesvigske Politik paa Østrig, og i Anledning af
de opdukkende Rygter om en dansk-preussisk Alliance ad-
varede han mod at inlade sig for meget med Berlin.¹⁵⁴⁾
Han var meget misfornøjet med, at man i København lagde
ringe Vægt paa hans Ord og ikke tillagde Østrigs »gode Stem-
ning« stor Vægt.¹⁵⁵⁾ Han syntes ikke om, at Grev Frijs eller
Vedel betragtede Grev Mensdorffs Ytringer som løse, og var
irriteret over, at han ved »ikke milde Tilrettevisninger« fra
København blev holdt i alt for kort Tøjr, saa han end ikke
i Fortrolighed turde ytre sig overfor Grev Mensdorff om,
hvad han personlig »ansaa for nyttigt og gavnligt«. Rege-
ringen havde ringe Tillid til hans Takt og holdt ham fuld-
stændig udenfor Forhandlingerne om den Plessenske Mis-
sion i Berlin.

Den 13. Juni havde Falbe haft en Samtale med Grev
Mensdorff om den politiske Situation, og Mensdorff havde
da gjort den Bemærkning, at Lejligheden nu, da en stor Del
af de preussiske Tropper var trukket Syd paa, vist var god
for Danmark til at rykke ind i Slesvig, hvad Østrig visselig
ikke havde noget imod.¹⁵⁶⁾ Den følgende Dag havde Falbe
haft en Samtale om Krisen i Hertugdømmerne med en me-
get indflydelsesrig udenrigsministeriel Embedsmand, Hof rat
von Biegeleben, der havde udtalt til ham, at den nærværende
Tilstand i Hertugdømmerne ikke alene stred mod Preussens
Forpligtelser ligeoverfor Østrig, men ogsaa for Danmarks
Vedkommende kunde mødes med Indsigelse.¹⁵⁷⁾ Han ud-
viklede dette nærmere; Kongen af Danmark havde afstaaet
sine Hertugdømmer til Kejseren af Østrig og Kongen af

Preussen i Forening. Idet denne sidste nu egenmægtig bemægtigede sig den Kejseren af Østrig tilhørende Andel og alene tog Dispositioner med Hensyn til Landene, kunde den danske Regering i Henhold til Artikel 3 i Wienerfreden ikke være bundet ved saadanne Dispositioner eller være pligtig til at anerkende dem. Paa Falbes Spørgsmaal, om han da overhovedet ansaa os for løst fra Wienerfreden, svarede han, at saavidt Preussen angik, der selv ikke respekterede nogen Overenskomst eller Traktat, maatte dette vel være Tilfældet. Da Falbe meddelte ham, hvad Grev Mensdorff Aftenen før havde sagt om den danske Indrykning i Slesvig, udtalte Herr von Biegeleben sin Tilslutning, og Falbe mente, at man kunde tillægge denne sidstnævnte Herres Udtalelse fuldt saa megen Vægt, som om de var udtalt af Grev Mensdorff selv.

Nu forekom det Falbe, at Tiden var kommet til at gøre visse Forberedelser, for paa et givet Tidspunkt at kunne gaa over til Aktion.¹⁸⁸⁾ Mellemstaternes Rustninger gjorde det umuligt for Preussen at sende flere Tropper mod Nord; Slesvig stod os aabent, og vi kunde besætte det uden derfor at slutte Forbund med Østrig, f. Eks. under Foregivende af fremdeles at ville sikre os Efterkommelsen af de forskellige Forpligtelser, særlig i økonomisk Henseende, som Hertugdømmerne havde overfor Danmark. Den 19. Juni kom Falbes Indberetninger med Opfordring hertil til København, men allerede den 20. efterfulgtes de af Telegram om, at han havde vigtige Meddelelser at gøre¹⁸⁹⁾ og bad om Befaling til personlig at komme til København, da han ikke stolede paa Brevsikkerheden. Grev Frijs svarede, at han ikke turde bemyndige ham til selv at rejse, han maatte sende en eller anden ung Dansk eller en Tjener som Kurer til det danske Posthus i Lübeck. Den 23. kom der atter Telegram fra Falbe; Instruksen var umulig at udføre, han nødtes derfor alligevel til at rejse. Han fik fra Vedel Besked om, at han maatte behage at afvente en yderligere Instruks fra Grev Frijs, og den

25. Juni telegraferede Grev Frijs, at da han ikke kendte de Grunde, der bevægede Falbe til at tro, at han kunde fra-vige Ordren om ikke at indfinde sig personlig men sende en paalidelig Mand, maatte han indskrænke sig til at gøre Gesandten ansvarlig for de eventuelle Følger.

Man vilde i København afgjort ikke have Falbe af sted, idet man frygtede Mistydning af en saadan Rejse under de da-værende Forhold.¹⁶⁰⁾ Man skrev til Quaade, at Falbe hand-lede uden — ja, man kunde næsten sige imod — Ordre, og man var bange for, at han uden tilstrækkelig Grund af utidig Iver for at gaa Østrigs Ærinder kunde bringe Regeringen Ubehageligheder. Quaade kunde, hvis han hørte noget om Falbes Rejse i Berlin, paastaa, at den danske Regering ikke »havde nogen som helst Tripotage med Østrig«; Anskuel-serne i København var stadig de samme, som baade Quaade og Bismarck kendte.

Chiffertelegraferingen fik da heldigvis i Tide stoppet Falbe. Han maatte indskrænke sig til at sende udførlige Depecher, dateret den 24. Juni og besørget med østrigsk Kurér over Paris, og derfra med sikkert Bud fra Moltke-Hvitfeldt til København. Disse Depecher kom til København den 30. Juni; den 27. var Preussen efter Sejren ved Langensalza ble-vet Herre over hele Nordtyskland, og det var derfor dob-belt heldigt, at man ikke havde tilladt et Skridt, der i denne Situation vilde have taget sig højst uheldigt ud.

Falbe havde ikke indskrænket sig til at modtage de løse Antydninger, der var gjort ham af Mensdorff og Biegeleben den 13.—14. Juni. Han havde paany henvendt sig til Grev Mensdorff¹⁶¹⁾ for at faa konstateret, hvorvidt han maatte anse de Anskuelser, som Hr. von Biegeleben havde fremsat, for Regeringens. Den østrigske Udenrigsminister var der-efter blevet ført til, særlig i en Samtale den 24. Juni, at frem-sætte yderligere Erklæringer overfor Danmark. P. Vedel re-sumerede Hovedindholdet af disse, som Falbe havde med-delt i Depecherne af 24. Juni, saaledes:¹⁶²⁾ Grev Mensdorff

mente, at den danske Regering ikke var bundet lige overfor Preussen ved dettes egenmægtige Dispositioner i Hertugdømmerne; Østrig vilde vel ikke engagere den kgl. Regering til nogen aktiv Optræden, men fandt det billigt, at vi søgte ved en Besættelse af Slesvig — det hele eller en Del — at tage materielle Garantier for Fremtiden, og navnlig ansaa den østrigske Regering Danmark for berettiget til at beskytte de danske Elementer, forsaavidt den preussiske Regering maatte ville foretage en Udskrivning af Mandskab i Hertugdømmerne eller besætte disse ved ikke-preussiske Tropper. Endelig vilde den østrigske Regering, saafremt den preussiske Regering havde givet den danske nogensomhelst Forsikring om en Tilbagegivelse af en Del af Slesvig, indrømme Danmark fuldt saa meget, ligesom vi i det hele taget med Hensyn til Følgerne af vor Optræden kunde stole paa Østrigs Velvillie og Bistand.

I det af Vedel konciperede Svar til Falbe fremhævede Grev Frijs, at Grev Mensdorff ikke havde udført en Hensigt, han oprindelig havde udtalt overfor Falbe, at skrive et egenhændigt Brev til Grev Frijs for formelt at bekræfte Rigtigheden af hans Referat. Denne Undladelse gjorde paa Forhaand den østrigske Henvendelse endnu mere ubestemt, end den efter hele sit Indhold var, og den militære Situation i de sidste Dage af Juni Maaned gjorde det naturligvis fuldkommen givet, hvorledes den danske Regerings Svar maatte blive, om der i Forvejen havde været nogen Tvivl — hvad der efter den saavel for Falbe som for den østrigske Regering ubekendte Plessenske Henvendelse i Berlin i April ikke var. Selv uden dette Skridt vilde der fornuftigvis i København ikke have været nogen Tale om at gaa ind paa den Mensdorffske Avance, men det fremgaar tydeligt af Falbes Depecher, at han ingen som helst Forstaaelse havde af, hvor Landet laa. Han troede paa Østrigs Sejr.

Det danske Svar blev en Afvisning af den østrigske Hensstilling, bestemt, men i den allerhøfligste diplomatiske Form,

dog iblandet med en vis Ironi, mere beregnet paa Falbe end paa Grev Mensdorff. Den Skrivelse af 30. Juni, hvori Svaret gaves, var stilet til Falbe, der skulde gengive Indholdet for Østrigerne.¹⁶³)

Grev Frijs fandt ikke tilstrækkelig Anledning til at diskutere det folkeretlige Spørgsmaal, om den danske Regering var løst fra Wienerfreden ved, at der var opstaaet en Strid mellem de to tyske Stormagter om det vundne Bytte. Man fremhævede dog, at det var klart, at den kejserlige Regering ikke var nogen upartisk Dommer, naar den i Haab om at fremkalde en Diversion i Ryggen paa sin Fjende opstillede den Sætning, at Danmark ved de senere Begivenheder var blevet løst fra sine Forpligtelser mod Preussen, medens Østrig vedblev at være i Besiddelse af den ved Wienerfreden stiftede Adkomst. Det hele reducerede sig iøvrigt for Grev Frijs til Spørgsmaalet om, hvorvidt det turde anses for hensigtsmæssigt for den danske Regering under de nærværende Omstændigheder og navnlig i Betragtning af Grev Mensdorffs Ytringer at bryde med Preussen. I denne Henseende var Stillingen klar, hvad enten Grev Mensdorff vilde kalde det en mer eller mindre aktiv Optræden, at danske Tropper bemægtigede sig det hele Slesvig eller en Del af dette — Grev Mensdorff havde for Resten ogsaa talt om en Indmarch i Holsten af danske Tropper. Der var ingen Tvivl om, at den preussiske Regering vilde opfatte det som en Krigserklæring, og hvad vi udsatte os for ved et saadant Skridt, vilde Østrig efter de sidste Erfaringer næppe miskende; alle de tyske Smaastater var jo i dette Øjeblik overvældede af Preussen. Lige overfor de Farer, for hvilke Danmarks Eksistens vilde udsættes, var Grev Mensdorffs mundtlige Løfter af meget begrænset og ubestemt Natur. Man bød end ikke Danmark nogen Alliance, man lovede ikke at anvende sin hele Magt for at sikre os mod, at Preussen bemægtigede sig eller ved en endelig Fred beholdt Jylland; alt, hvad

der stilledes i Udsigt, var, at vi kunde stole paa Østrigs Velvilje og Bistand, og at Østrig for sit Vedkommende ved en endelig Afgørelse vilde indrømme os fuldt saa meget, som Preussen nu maatte have lovet os.

Hr. Falbe skulde indskrænke sig til at takke Grev Mensdorff for, at den østrigske Regering nu anerkendte, at Stillingen i Slesvig var saaledes, at den danske Regering var berettiget til en Besættelse og deri kunde søge Garantier for Fremtiden. Den danske Regering turde vel da holde sig forvisset om, at det østrigske Kabinet var kommet til Erkendelse af, at det virkelig var i dets Interesse, at Danmark vandt en Grænse mod Syd, som svarede til vore politiske, militære og kommercielle Interesser, og til sin Tid vilde vide at gøre denne Betragtning gældende. Den danske Regering havde bevaret sin fuldkomne Handlefrihed, og hvis det Øjeblik skulde komme, da Danmark kunde handle saaledes som Grev Mensdorff havde forudset det, vilde Regeringen forbeholde sig paany at optage Sagen med det østrigske Kabinet, »paa hvis oprigtige Velvilje for danske Interesser den tror at have fuld Grund til at stole.«

Til denne Ordre, som Falbe formentlig har læst med meget blandede Følelser og næppe har opfattet som et Udtryk for den Anerkendelse af Østrigs gode Hensigter, han var saa ivrig for at fremkalde i København, føjedes en almindelig Instruktion til Gesandten om at være i høj Grad varsom i sine Samtaler med Grev Mensdorff og hans underordnede Embedsmænd. Det var ganske vist rigtigt at holde os Østrig saa velvilligt som muligt, thi det lod sig ikke forudse, hvorledes Begivenhederne kunde vende sig, men lige saa vist var det ogsaa, at »medens Samtaler ikke kompromitterer endsige forbinder den kejserlige Regering, kunde de derimod, gengivne og maaske overdrevne ved Indiskretion og ond Vilje, kompromittere Danmarks Stilling i høj Grad, og det vilde kun altfor meget ligge i Østrigs Interesse at

lade Preussen befrygte, at det muligen kunde blive angrebet fra Nord«. Falbe maatte derfor vise den yderste Forsigtighed i sin Optræden.

Denne »ikke milde Tilrettevisning« og Ordre blev sendt over Paris aabent til Moltke-Hvitfeldt, der fik Lov til at give Drouyn de Lhuys Meddelelse om det østrigske Initiativ og om det danske Svar.¹⁶⁴⁾

Dette skete, idet Moltke overfor den franske Udenrigsminister fremhævede Vigtigheden af, at Preussen ikke ved en Indiskretion fik Nys om Sagen og kunde tillægge den en urimelig Betydning, der kunde skaffe Danmark Ubehageligheder. Drouyn de Lhuys takkede for Meddelelsen og lovede, at han skulde bevare det som en Hemmelighed; hvis der nogensinde i Fremtiden skulde blive Spørgsmaal derom, skulde han altid være rede til at bekræfte, hvorledes Sandheden var.¹⁶⁵⁾

Kort efter talte Grev Frijs i København med Dotézac om Sagen og udtrykte sin Glæde over Drouyn de Lhuys' Billigelse. Dotézacs Meddelelse herom i en Depeche til Paris er det eneste Spor, der i de franske Akter har kunnet findes af dette Incident.¹⁶⁶⁾ Maaske skyldes den absolute Tavshed f. Eks. i den franske Korrespondance med Gesandtskaberne i Berlin og Wien Hensyn til det danske Ønske om Diskretion; men muligvis kan der ogsaa ligge andet bagved Tavsheden.

Den franske Ambassadør i Wien, Hertugen af Gramont, havde som ovenfor berørt været meget interesseret i at forestille Falbe,¹⁶⁷⁾ at Danmark, saasart Preussen var ret medtaget af Krigen, skulde rykke ind i Slesvig og ved et fait accompli sikre sig Besiddelsen, førend en Fredskonference traadte sammen.

Falbe fremhævede den 24. Juni, at Gramont havde givet dette Raad lige efter sin Tilbagekomst fra Paris, og ansaa det for Bevis paa, at man i Paris ønskede en saadan anti-preussisk Holdning fra dansk Side. Har Gramont været

uvidende om de Raad, Frankrig i første Halvdel af April gav Danmark, eller er hans Udtalelser hele Foraaret igennem overfor Falbe Udtryk for en Svingning i den franske Regerings Politik, som ikke ad anden Vej blev fremført for den danske Regering og paa Grund af de hurtige og afgørende preussiske Sejre i Slutningen af Juni ikke fik Lejlighed til at udvikle sig? Den franske Politik i hin Periode var dobbeltydig, tvestrænget. Ønskede man i disse Maaneder snart at føre Danmark ind i en Alliance med Preussen, snart ind i en med Østrig? Er det Modsætningen mellem en Kejser Napoleons Privatpolitik eller den krigslystne Kreds, som Gramont uden Kejserens Vidende repræsenterede, og den officielle franske Regeringspolitik, repræsenteret gennem Drouyn de Lhuys, man her finder Udtryk for? Hverken de franske eller østrigske Akter giver Oplysning herom. For Danmark blev det i alt Fald en Lykke, at man ikke under nogen Form kom ind i Spillet.

Med Spænding iagttog den danske Regering Forløbet af den korte Krig, men holdt sig helt passiv, der fandt ikke den mindste ekstraordinære Rustning Sted.¹⁶⁸) Det var grundløst og helt uforsvarligt, naar der af Danske, som var fjendtlighedsindet mod Ministeriet Frijs, udspreddes Rygter om, at Regeringen ønskede at fiske i rørt Vande og var tilbøjelig til sammen med Frankrig at indlede en vis Aktion mod Preussen.¹⁶⁸) Der var, saa vidt vides, fuldkommen Enighed indenfor Regeringen om, efter den preussiske Afvisning i April—Maj, at forholde sig absolut neutral. Lige efter Krigsudbrudet skrev Grev Frijs til Quaade,¹⁷⁰) at Gesandten vel af Erfaring maatte vide, at naar slige krigerske Begivenheder var i Gang, saa »findes der Uro selv hos dem, der ikke skulle fungere ved den store Akt«. »Dette gælder saaledes ogsaa en hel Del af vore Indfødte, men jeg haaber ikke, at disse Bestræbelser skulle faa nogensomhelst praktisk Betydning; i det mindste saalænge jeg staar ved Roret, skal jeg gøre mit bedste for at slaa koldt Vand i Blodet; ubegri-

beligt, at sjældent noget Menneske eller nogen Nation kan drage Nytte af de gjorte Erfaringer«.

Den 9. Juli traadte den danske Rigsdag sammen til endelig Behandling af Forslaget om den reviderede Grundlov, hvis Gennemførelse var Ministeriets indre-politiske Hovedopgave. Skønt Resultatet var givet efter Valgenes Udfald, optog Forhandlingerne Regeringen stærkt, og Grev Frijs var medtaget baade legemlig og aandelig af Rigsdagsforhandlingerne.¹⁷¹⁾ Efter den Vending, Krigen i Tyskland havde taget, frygtede man næppe at blive inddraget. Man var imponeret af den Energi og Dygtighed, hvormed Preussen førte Felttøget, men man var visselig ikke glad ved den mægtige Forøgelse af Preussens Magt. »Jeg nærer ingen Kærlighed til Østrig«, sagde Grev Frijs til Dotézac, »men hvad bliver der af Europa, hvis Preussen ikke standses i sin umættelige Ærgerrighed.¹⁷²⁾ Den svenske Gesandt, Grev Wachtmeister, indberettede efter Sadowa, at Preussens Sejr forøgede den Nedslaaethed, der siden Krigen 1864 havde hersket i Danmark. Man haabede ganske vist stadig, at Danmark, hvad end Resultatet af Krigen maatte blive, ved Frankrigs og andre venlige Magters Bestræbelser vilde opnaa Tilbagegivelse af en Del af Slesvig, men Skabelsen af en stor Magt i Nordtyskland som Herre over Hertugdømmerne gjorde Danmarks fremtidige Uafhængighed meget tvivlsom, og ingen Alliance kunde byde Danmark den Sikkerhed, som vilde være nødvendig for at det kunde vedblive at eksistere som uafhængig Stat. Danmarks militære Kræfter kunde ikke komme i Betragtning ved Siden af Preussen, og Grev Wachtmeister mente, at Danmark kun med Resignation maatte afvente den Skæbne, som Freden vilde berede det.¹⁷³⁾

Efter Sadowa den 3. Juli var man stærkt optaget af, hvorvidt de indledede Forhandlinger vilde føre til Fred eller fortsat Krig. Man vidste saare lidet om, hvad der gik for sig. Den 21. Juli var Grev Frijs tilbøjelig til at mene, at en

Grænseregulering med Danmark vilde komme paa Dagsordenen; han vilde af den Grund ikke give Quaade Lov til at tage Sommerferie.¹⁷⁴) Vedel derimod mente, at Fredsforhandlingerne med Østrig ikke egentlig vilde berøre dette Punkt, der derimod snarere kunde fremkomme som en særlig Forhandling mellem Danmark og Preussen eller som et sekundært Punkt under Forhandlingen paa en europæisk Kongres, der vilde have at sanktionere Europas nye Form. Han erkendte dog, at det ikke var let at forudse, hvorledes dette Punkt vilde fremkomme — hvis det overhovedet kom frem — og han billigede, at Quaade for alle Tilfældes Skyld blev fastholdt i Berlin.

Da modtog man i Udenrigsministeriet i København den 22. Juli ved Ettiden et Chiffertelegram fra Quaade, der meldte en Kendsgerning, som i næsten to Menneskealdre kom til at virke paa Danmarks Udenrigspolitik.

IX.

Nikolsburg og Prag.

EFTER Preussens Sejr ved Sadowa den 3. Juli 1866 kom gennem Napoleon III's Indblanding Forhandlingerne om Fred. Den 26. Juli underskrevs Fredspræliminærene i Nikolsburg, og i disse fandtes en Art. III, der senere blev optaget i den endelige Fred i Prag den 23. August. Her var indført den Bestemmelse, at naar Befolkningen i de nordslesvigske Distrikter ved fri Afstemning udtalte Ønske derom, skulde den forenes med Danmark.

Den danske Regering havde ingensomhelst Andel i, at denne Bestemmelse optoges i Fredspræliminærene udover dens ihærdige Paavirkning af den franske Regering i den foregaaende Tid. Om de nærmere Omstændigheder ved dens Optagelse er der ikke meget at berette; de sidste Aartiers store Publikationer af Akter og af Bearbejdelser fra tysk, østrigsk og fransk Side forøger paa dette Punkt i meget ringe Grad vor Viden om Fredsslutningens Historie.¹⁷⁵⁾ Bestemmelsen var et naturligt Udtryk for den Interesse for en Løsning af det nordslesvigske Spørgsmaal efter Nationalitetsprincippet, som Napoleon III's Regering stedse havde lagt for Dagen. Da Frankrig efter Slaget ved Sadowa stillede Mæglingsforslag, og Bismarck indlod sig paa Forhandling med Napoleon III om Freden med Østrig, kom Spørgsmaalet om Hertugdømmernes fremtidige Skæbne selvfølgelig paa Bane. Her var da »det belejlige Øjeblik«,

som Drouyn de Lhuys en Maaned tidligere havde nævnt til Moltke-Hvitfeldt, det Øjeblik, da den franske Regering kunde gøre sine Anskuelse i det slesvigske Spørgsmaal gældende til Fordel for Danmark.¹⁷⁶⁾

Under de fransk-preussiske Forhandlinger, som indtil da væsentlig var ført i Paris mellem Napoleon III og den preussiske Gesandt Grev von der Goltz, der modtog sine Instrukser fra Bismarck, blev Spørgsmaalet om Nordslesvig bragt paa Bane.

Den 5. Juli havde von der Goltz i en Samtale med Drouyn de Lhuys om de preussiske Minimumsfordringer ved en Fred med Østrig blandt andre Anneksioner nævnt Indlemmelsen af Elbhertugdømmerne med Genafstaaelse af en Del af Slesvig til Danmark.¹⁷⁷⁾ Under Drøftelsen af de store preussiske Anneksionskrav taltes om den samme Indskrænkning. Den 12. Juli om Aftenen havde Goltz i Paris med Kurér fra det tyske Hovedkvarter modtaget et Udkast til Vaabenstilstanden og Fredspræliminærene, som Bismarck havde formuleret i en Ordre, dateret 9. Juli, da han havde for sig Goltz' Referat af den ovennævnte Samtale med Drouyn de Lhuys. Heri udtalte Bismarck til Goltz, at han ansaa det for selvfølgeligt, at Preussen beholdt Elbhertugdømmerne i definitiv Besiddelse, og, tilføjede Bismarck, »hvis derved andre Ulemper (Nachteile) kunde undgaas, vilde han foreslaa Hans Majestæt i Landstrækningen Nord for Als at gøre det afhængigt af Befolkningens Ønske, om den vilde være dansk eller tysk«. ¹⁷⁸⁾

Spørgsmaalet om en Afstaaelse af Nordslesvig havde, som vi har set, adskillige Gange tidligere været paa Bane mellem den preussiske og den franske Regering. Man vidste, at Spørgsmaalet af Hensyn til dets principielle Karakter interesserede Napoleon. Den 13. Juli gennemdrøftede Napoleon III og Goltz Grundlaget for den preussisk-østrigske Fred under Hensyn til Meddelelserne fra Bismarck, og Samtalen endte med, at Goltz tilbød Kejseren at formulere Grundlaget skrift-

ligt. I det Udkast til Præliminærfreden, som Goltz 14. Juli ved Middagstid overbragte Kejseren, fandtes følgende Punkt: »Les duchés de l'Elbe seront réunis à la Prusse saufs les districts du Nord du Slesvic dont les populations librement consultées, désireraient être réunies au Danemark«. ¹⁷⁹⁾

Den samme Dag, 14. Juli, meddelte Drouyn de Lhuys Benedetti og Gramont det Forslag til Fredspræliminær er, som Napoleon III anbefalede Preussen og Østrig; deri fandtes som sjette Stykke samme Bestemmelse med uvæsentlige sproglige Ændringer, saalydende: »Les Duchés de l'Elbe seront réunis à la Prusse, sauf les districts du nord du Sleswig dont les populations, librement consultées, désireraient être rétrocédées au Danemark«. ¹⁸⁰⁾

I de følgende Dage blev dette franske Forslag til en Præliminærfred Grundlaget for indgaaende Forhandlinger, dels mellem de franske Afsendinge i Berlin og Wien, Benedetti og Gramont, den preussiske og østrigske Regering, dels indenfor de to Regeringer og fremfor alt mellem Bismarck paa den ene Side og Kong Wilhelm og den preussiske Generalstab paa den anden Side. Medens der intet foreligger om, at Forbeholdet vedrørende Nordslesvig paa dette Tidspunkt har givet Anledning til nogen Vanskelighed paa østrigsk Hold, hvor man øjensynlig ikke havde nogen Betænkelighed ved denne Indrømmelse til Napoleon III, selv om man i Wien af nærliggende Grunde ikke yndede Nationalitetsprincippet, synes det, at dette Punkt har spillet en omend underordnet Rolle i de heftige Brydninger mellem Bismarck og Kong Wilhelm, der som bekendt gjorde Dagene indtil 22. Juli saa kritiske i det preussiske Hovedkvarter. ¹⁸¹⁾

Den 16. Juli Kl. 5 om Eftermiddagen videresendte Gramont fra Wien et Telegram for Benedetti, der paa dette Tidspunkt virkede i den østrigske Hovedstad for at formaa Østrig til at antage de franske Fredsforslag, der var ham meddelt, og som han ogsaa havde forelagt for Bismarck. ¹⁸²⁾ Benedetti angav forskellige Modifikationer i Forslaget foranledi-

get ved Samtaler med Kong Wilhelm og Bismarck, men herunder berørtes Spørgsmaalet om Nordslesvig ikke paa anden Maade end ved en Bemærkning om, at Paragraffen vedrørende Hertugdømmerne skulde bevares uforandret («maintenir intégralement»). Dette kan være Udtryk for, at der ikke har været rejst Indvending fra tysk Side, men ogsaa for, at Benedetti har ment, at disse Indvendinger var bortfaldet, eller at man ikke behøvede at tage Hensyn til dem. Der foreligger ikke nogen samtidig Overlevering om, hvilke Udtalelser der er fremsat om Forbeholdet under Kampen i det preussiske Hovedkvarter mellem Bismarck, der ønskede at skaane Østrig for ved relativt maadeholdne Fordringer at bane Vejen for en senere Tilslutning, og Kong Wilhelm og Militærpartiet, der krævede vidtgaende Anneksjoner og større Ofre af Østrig og de øvrige overvundne Fjender. Tre Aar efter sagde Bismarck i en Samtale med Grev Frijs,^{182 a)} at Kongen overfor ham og Moltke, den eneste af Generalerne, der i dette Punkt holdt med ham, »slet ikke havde villet indlade sig paa at afgøre Sagen med at Haderslev Amt restitueredes, hvilket havde været ønskeligt for hans, Bismarcks, Standpunkt, og hvormed Fransk-mændene vilde have været fornøjede, thi de saa ikke saa meget paa Gebetets Størrelse; c'était plutôt pour la forme«. Denne Brydning endte først den 22. Juli, da saavel Østrig som Preussen principielt havde accepteret den franske Mægling, og begge Parters Befuldmægtigede om Aftenen i Nikolsburg mødtes til den første foreløbige fortrolige Samtale. Der vides intet om nogen Drøftelse af det nordslesvigske Forbehold ved denne første Sammenkomst.¹⁸³⁾

Den 23. fandt det første officielle Møde Sted mellem Bismarck og Moltke og de tre østrigske Befuldmægtigede, hvoraf de to var Grev Károlyi og Baron Brenner, der affattede den Beretning til Grev Mensdorff, hvori vi finder det østrigske Beferat. Efter dette, dateret 23. Juli 1866, aabnede Bismarck Forhandlingerne paa Basis af de af Frankrig fore-

slaaede og af Preussen antagne Præliminærer, idet han gjorde disse til Genstand for Omtale et efter et. Efter den østrigske Beretning gav Punktet om Slesvig-Holstens Indlemmelse i Preussen ikke Anledning til nogen Drøftelse, og det nordslesvigske Forbehold blev ikke nævnt i denne første østrigske Beretning.¹⁸⁴⁾ Men efter den østrigske Beretning af 25. Juli om det næste Møde denne Dag havde de østrigske Underhandlere fundet Bismarck »langt mindre gunstig stemt« — hvilket, som vi ved, beroede paa Karakteren af de mellemliggende Forhandlinger mellem ham, Kong Wilhelm og Generalstaben — ; dette gav sig bl. a. Udtryk i, at der i Følge den østrigske Beretning, i Artiklen om Elbhertugdømmernes Indlemmelse af det preussiske Udkast (som Bismarck nu forelagde, medens det franske Udkast havde været Grundlag for Forhandlingerne i det forrige Møde) var udeladt »Bestemmelsen om Folkeafstemningen i de nordlige Distrikter af Slesvig og deres eventuelle Tilbagegivelse til Danmark«. Dette motiverede Bismarck med, »at han betragtede denne Bestemmelse som et Anliggende, der kun var at afgøre mellem Frankrig og Preussen«. »Vi bemærkede derimod«, berettede Károlyi og Brenner, »at ogsaa vi betragtede os som bundne lige overfor Frankrig ved Indholdet af de af Frankrig foreslaaede Præliminærer og derfor maatte ønske at se ovennævnte Tillæg medoptaget, hvorimod Grev Bismarck (om ogsaa ugerne) ikke rejste nogen videre Indvending.« »Vi troede«, tilføjede Beretningen til Forklaring, »at skulle staa fast paa Bibeholdelsen af ovennævnte Bestemmelse af Interesse for vort Forhold til Frankrig«.

Bestemmelsen gik over i Fredspræliminærene i følgende Form, hvis Redaktion formentlig — det vides ikke positivt — skyldes Bismarck: »S. M. der Kaiser von Oesterreich überträgt auf S. M. den König von Preussen alle seine im Wienerfriede von 30. Oktober 1864 erworbenen Rechte auf die Herzogthümer Holstein und Schleswig mit der Maasgabe,

dass die Bevölkerung der nördlichen Distrikte von Schleswig, wenn sie durch freie Abstimmung den Wunsch zu erkennen geben, mit Dänemark vereinigt zu werden, an Dänemark abgetreten werden sollen«.

Det Forsøg, Bismarck her, efter den østrigske Beretning, hvis Rigtighed der vel ingen Grund er til at betvivle, havde gjort for at fjerne det nordslesvigske Forbehold af Fredspræliminærene, er naturligt motiveret ved den principielle Modstand, Kong Wilhelm havde rejst mod den Begrænsning af de preussiske Fordringer, som Bismarck dels af Hensyn til den franske Mægling, dels ud fra almindelige politiske Grundsynspunkter krævede. Den franske Mægling vakte stærk Uvilje hos Kongen og Militæret; den endte Sejrsløbet foran Wiens Porte og formindskede Sejrens Frugter; kun ved Opbydelsen af hele sin Indflydelse og med Bistand af Kronprinsen lykkedes det Bismarck at bøje Kongens og Militærets Modstand. Det er da rimeligt, at han paa det relativt underordnede Punkt om Nordslesvig har søgt at imødekomme Kongens Uvilje. Da han ikke havde kunnet faa Kongen til at gaa ind paa sin Opfattelse af, at Preussen var bedst tjent med at faa Sagen endelig afgjort ved en Afstaaelse straks af Haderslev Amt — hvad han, om man kan tro hans senere Referat, havde foreslaaet, stræbte han at faa Bestemmelsen helt bort. Ved den Motivering, han gav af sit Ønske om Udeladelse af det nordslesvigske Forbehold, mente han vel at finde en Form, der tillod de østrigske Underhandlere, som ikke var direkte interesseret i dette Spørgsmaal, at skyde Bestemmelsen hen til senere Afgørelse mellem Frankrig og Preussen. Det viste sig dog, at Grev Mensdorff efter sin Sysselsættelse med det slesvigske Spørgsmaal i de foregaaende Aar og sine mange Samtaler med Falbe og Gramont, var klar over Napoleon III's Interesse for en national Deling af Slesvig, og fandt det utilraadeligt for Østrig at gaa ind paa Bismarcks Forslag; Østrig havde i disse Dage al Grund til at tækkes Napoleon. Bismarck fast-

holdt ikke sit Krav om Udeladelsen; der blev i Fredspræliminærene iøvrigt vist Frankrigs Ønsker saa ringe Imødekommenhed, at han formentlig fandt det klogt ikke at gøre Vanskeligheder, der ikke var helt nødvendige.

Det har imidlertid Interesse at fastslaa, at vi allerede her møder Uvilje hos Bismarck mod det nordslesvigske Forbehold og Forsøg paa at faa det fjernet, skønt det egentlig stemmede med hans mange Gange tidligere aabent udtalte Synspunkter, og skønt han havde accepteret Principet ved sin Ordre til von der Goltz af 9. Juli. Aarsagen maa formentlig søges i den oprivende Kamp, han havde haft med Kong Wilhelm og Generalstaben. I det Øjeblik Kongens Uvilje blev vakt over at blive standset paa sin Sejrsbane, er det rimeligt, at han kan være blevet særlig ophidset ved Tanken om, at en Genafstaaelse af Nordslesvig kunde tænkes at berøve Preussen Egne, hvortil Minderne om Sejrene i 1864 knyttede sig foruden militære Interesser. Hans Ønske var at fastholde Sejrsgrænsen »bis zur Königsau«. Skulde Napoleon IIIs ubehagelige Indblanding ogsaa hidføre dette Resultat? Fra første Færd af blev det nordslesvigske Forbehold paa skæbnesvanger Maade knyttet til en Episode, som det var baade Kongen og Bismarck pinligt at mindes. Det er næppe for dristigt at antage, at vi her har en stærkt medvirkende psykologisk Aarsag til den haardnakkede Uvilje, som den preussiske Konge siden stedse viste mod ethvert Forsøg paa Gennemførelsen af Forbeholdet. Det er dog naturligvis muligt, at fuldstændig Meddelelse af de preussiske Akter om Nikolsburgforhandlingerne kan styrke eller afsvække denne Formodning. Det fortjener Paaagtning, at Bismarck her ønskede Forbeholdet om Nordslesvig henskudt til speciel fransk-preussisk Forhandling. Da Forbeholdet blev staaende i den tysk-østrigske Fred, hævdede han senere, at Opfyldelsen slet ikke vedkom Frankrig!

Den 23. August afsluttedes den endelige Fred i Prag. Nikolsburgfredens Artikel III blev ordret til Artikel V i Prag-

freden. I den mellemliggende Maaned blev der imidlertid atter gjort Forsøg paa at faa Artiklens Forbehold vedrørende Nordslesvig fjernet.

Enkeltheder om de preussisk-østrigske Forhandlinger m. H. t. det nordslesvigske Forbehold mellem Nikolsburg og Prag kender vi næsten alene fra de østrigske Akter, Baron Brenners Meddelelser til Wien og den østrigske Regerings Svar.¹⁸⁹⁾ Hvad der er oplyst fra preussisk Side, er ufuldstændigt og findes væsentlig i Sybels Referat.¹⁸⁶⁾ Vi ved imidlertid tilstrækkeligt til ved Supplering af, hvad Falbe fik at vide i Wien at kunne fastslaa, hvad det kommer an paa.

Den 7. August overgav Grev Mensdorff Udkast til den endelige Fredstraktat til sin Underhandler, Baron Brenner. Her foresloges Præliminærfredens Artikel III enslydende optaget som Art. IV. I Brenners Instruks hed det, at Art. III (ligesom Art. II og V) »nødvendigvis maatte gaa over ordret i Fredsinstrumentet, fordi ellers Diskussioner af meget vanskelig Natur paany vilde vaagne til Liv. Kun i det Tilfælde at der fra preussisk Side blev bragt i Forslag Forandringer i disse Artiklers Affattelse, som ikke forøgede de østrigske Ofre, men straks viste sig at være fordelagtige ogsaa for Østrig eller for dets Forbundsfaeller, eller dog ufarlige, kunde Brenner indlade sig paa Modifikationer i de omtalte Bestemmelsers Redaktion.«

Den 9. August forhandlede Brenner og den preussiske Underhandler Baron v. Werther i Prag paa Grundlag af dette østrigske Udkast, idet Werther endnu ikke havde noget samlet Forslag, men kun ved enkelte Punkter meddelte Uddrag af Bismarcks Instrukser, der delvis indeholdt Formulering af Paragraffer.¹⁸⁷⁾ Baron Werther udtalte et Ønske, som Bismarck havde fremført om, at Forpligtelsen til at lade foretage en Folkeafstemning i Nordslesvig maatte bortfalde; Brenner »troede at turde forsikre, at hans Regering ikke vilde gøre Vanskeligheder herved.« Han indberettede

den preussiske Henstilling og sin Svarbemærkning samme Dag den 9. til Wien, hvor hans Beretning forelaa for Mensdorff d. 11. Først den 17. August afsendte Mensdorff Svar herpaa, men da Falbe den 14. fik en Samtale med ham om Udsigterne for at faa Præliminæernes Art. III uforandret over i den endelige Fred, sagde den østrigske Udenrigsminister til ham, at den preussiske Regerings Bestræbelser nærmest gik ud paa Udeladelsen af den Sætning i Præliminæerne, som bestemte, at fri Afstemning skulde finde Sted i Slesvig.¹⁸⁸) Falbe forstod paa Mensdorff, »at den preussiske Fordring naturligvis var løkkende for Østrig, som nødigt proklamerede Folkeafstemningsprincippet«. Mensdorff havde sagt ham, at den østrigske Regering med Glæde for Danmarks Skyld havde optaget Bestemmelsen om Nordslesvigs Tilbagegivelse i Præliminæerne, men selv havde den dog kun ringe Interesse af Sagen, og det var Frankrigs Forlangende i saa Henseende, som havde været bestemmende for den. Samtalen med Mensdorff gav Falbe Indtryk af, at Frankrigs Indflydelse i Berlin var stærkt aftagende, og han var ikke uden Frygt for, at Resultatet af den endelige Fred kunde blive lidet tilfredsstillende for Danmark. Hans Indtryk af, at Mensdorffs Holdning var vaklende, var rigtigt, og han handlede meget betænksomt, da han ved Sammentræf med Hertugen af Gramont i Mensdorffs Forværelse benyttede Lejligheden til straks at meddele den franske Ambassadør, at man fra preussisk Side gjorde Vanskeligheder imod Afstemning i Nordslesvig. Medens Gramont lod Meddelelsen gaa videre til Drouyn de Lhuys i Telegram samme Dag Kl. 3,^{2B} med Bemærkning om at han havde den fortrolig fra Grev Mensdorff, sendte Falbe straks telegrafisk Meddelelse om det samme til Moltke-Hvitfeldt i Paris.¹⁸⁹)

Den 16. August havde Baron Werther modtaget Instruktioner fra Berlin, der satte ham i Stand til indgaaende at forhandle med Brenner om de enkelte Artikler i det østrigske Fredsudkast. »Denne Gang omtalte Baron Werther ikke

Udeladelsen af Folkeafstemning i Nordslesvig«, skrev Brenner samme Dag i sin Beretning om Samtalen til Wien, men før denne var afsendt, overgav Werther ham det fuldstændige preussiske Modforslag, som han med et kort postscriptum til sin Beretning sendte til Mensdorff. I dette preussiske Udkast var det østrigske Udkasts Artikel IV bleven til Art. V; Formen var uforandret, men Artiklen havde faaet en Bandnote: »Eventuell wegzulassen«. ¹⁹⁰⁾

Den 17. August havde Mensdorff svaret paa Brenners Meddelelse af 9. August, der som nævnt forelaa for ham den 11. Han skrev: »Hvad angaar Folkeafstemningen i Nordslesvig, saa har som bekendt Hensynet til Frankrig været bestemmende for vort Forslag. Bortset fra dette Hensyn har vi for vor Del ingen Grund til imod Preussens Ønske at staa fast paa, at den omtalte Bestemmelse gaar over i det definitive Fredsinstrument«. ¹⁹¹⁾ Svagheden i det østrigske Standpunkt er umiskendelig.

Det lader sig paa Grund af Mangler ved Brenners Arkiv fra Opholdet i Prag ¹⁹²⁾ ikke nøjagtigt fastslaa, naar disse Meddelelser fra Wien kom den østrigske Underhandler i Hænde, men den 19. August Kl. 5 Eftm. telegraferede Brenner i Chiffer til Wien, hvor hans Meddelelse indtraf Kl. 6, at Preussen lagde »stor Vægt paa, at den hele Passus om Nordslesvig faldt bort, men vilde, hvis Østrig udtrykkelig stod fast derpaa, være beredt til at lade den blive staaende«. Samme Dag udtalte Mensdorff i den Ordre, han gav Brenner som Svar paa dennes Beretning af 16. August om det preussiske Modforslag, »at man ikke havde nogen Betænkelighed ved Bismarcks Henstilling om at lade Forbeholdet om Nordslesvig gaa ud«.

Næste Dag, den 20. Kl. I, ¹⁵ Eftm., øjensynlig inden Mensdorffs Svar pr. Brev var kommen Brenner i Hænde, telegraferede denne atter i Chiffer, da Bismarck skyndede paa Traktatens Afslutning, »at den preussiske Befuldmægtigede paany i sin Begerings Navn anmodede om, at den hele Passus

vedrørende Nordslesvig maatte bortfalde, og at Preussen i saa Tilfælde alligevel var bunden overfor Frankrig«. Dette Telegram, der indløb til Wien den 20. Kl. 2,²⁰ Eftm., havde krydset et Telegram, som Mensdorff havde afsendt fra Wien Kl. 12,²⁶ som Svar paa Brenners Telegram af den 19. Dette sidste Telegram var klart nok. »Wir sind bereit den Passus wegen Nordschleswig wegzulassen«.

Den 19. var det med ikke ringe Møje lykkedes Falbe, der med overmaade stor Iver søgte at komme til Bunds i, hvad der foregik, og holde de østrigske Statsmænd til Ilden, at faa Avdiens hos Grev Mensdorff.¹⁹³) Dagen før, den 18., havde Mensdorff overfor dendanske Gesandt udtrykt sig usikkert og sagt, at han endnu ikke havde gennemlæst Baron Brenners Rapporter fra Prag, der laa paaBordet foran ham; han havde, medens Falbe sad hos ham, bladet i dem og sagt, at han saa, at man fra preussisk Side endnu stod paa Udeladelsen af Bestemmelsen om Folkeafstemningen i Slesvig. Nu den 20. sagde Mensdorff til Falbe, at han havde nogenlunde Haab om, at Artiklen vilde blive opretholdt, og i Sagens Interesse havde anmodet Hertugen af Gramont om at opfordre sin Regering til at gøre nye Skridt i Berlin imod den paatænkte Forandring i Fredspræliminærene. Dobbeltheden i Grev Mensdorffs Holdning er iøjnefaldende!

Den 20. August havde Baron Brenner modtaget Ordre til at gaa ind paa den preussiske Anmodning; der var altsaa Enighed mellem Preussen og Østrig om, at det nordslesvigske Forbehold skulde gaa ud. Alligevel skete det ikke.

Efter sin Samtale med Falbe i Mensdorffs Forværelse den 14. og efter at have faaet Falbes Meddelelse bekræftet af Mensdorff, havde Gramont ufortøvet den 14. Kl. 3,²⁶ Eftm. telegraferet i Chiffer til Drouyn de Lhuys om den preussiske Modstand; i Depeche af samme Dag gav han udførligere Meddelelse om Sagen;¹⁹⁴) og den 16. gik Moltke-Hvitfeldt til Drouyn og gav ham tilsvarende Besked paa Grundlag af Falbes Varsko og efter ængstende Efterretninger fra Køben-

havn og det danske Gesandtskab i Berlin om Bismarcks Uvilje mod Forbeholdet om Nordslesvig.¹⁸⁵) Benedetti havde været i Paris og var den 15. rejst tilbage til Berlin. Drouyn de Lhuys gav paa Grundlag af Meddelelsen fra Gramont Besked til Benedetti i Telegram den 17. og i Depeche den 18. August.¹⁹⁵) Han udtalte, at han ikke kunde tro, at Preussen vilde sætte sig ud over en formel Forpligtelse, der allerede var indgaaet ved Konventionen i Nikolsburg. Den 21. August bemyndigede Drouyn de Lhuys Gramont til at meddele Mensdorff sine Synspunkter og sit Haab om, at de østrigske Forhandlere i Prag vilde støtte det franske Ønske om at se Art. III fastholdt, da den svarede til de Forsikringer, som baade Wiener- og Berliner-kabinettet før Krigen havde givet Frankrig og som nu var en Del af en af Østrig underskrevet Akt.^{195b}) »Forpligtelser har i vore Dage ikke mere nogen stor Værdi«, sagde Drouyn de Lhuys til Moltke-Hvitfeldt; »alligevel synes det mig umuligt, at Preussen, hvor lidt det end tager Hensyn til andre Magter, definitivt vil bryde en Forpligtelse, som det har paataget sig overfor Kejseren og hele Europa.«¹⁹⁶)

Den franske Intervention gjorde sin Virkning. Benedetti henvendte sig¹⁹⁷) til Bismarck og spurgte ham, om det var rigtigt, at Preussen krævede det nordslesvigske Forbehold strøget. Frankrigs Indflydelse i Berlin var utvivlsomt ikke den samme som i Dagene før Nikolsburg-Præliminæernes Formulering; det franske Krav om Kompensation ved Rhinen var i Mellemtiden stillet og afvist; Bismarck følte sig meget stærkere end før Nikolsburg. Men just nu var der kommen en Kurre paa Traaden mellem Italien og Preussen; derfor var en Brydning med Frankrig i dette Øjeblik Bismarck pinlig.¹⁹⁸) Skønt han havde Østrigs Tilslutning, og, hvad han endnu den 20. August i en Samtale med den svenske Gesandt gav hæftigt Udtryk, var yderst forbitret over Forbeholdets Eksistens, gav han dog efter for den franske Pression; han indrømmede overfor Benedetti, at Freds-

underhandlerne i Prag overvejede, om man burde beholde Bestemmelsen vedrørende Nordslesvig, men han tilføjede, at Initiativet til disse Overvejelser var taget af den østrigske Underhandler, der »havde tilbudt at gaa taust henover dette Punkt, hvis Preussen paa sin Side gik ind paa at ændre Formen for Dispositionen vedrørende Venetiens Afstaaelse« — det Punkt, hvorom der var opstaaet den ovenfor nævnte Brydning mellem Preussen og Italien.

Benedetti fandt det overflødigt at søge nærmere Oplysninger hos Bismarck; han nærede øjensynlig Tvivl om, at dennes Fremstilling var helt korrekt. Han nøjedes med at udbede sig en Forsikring, som Bismarck uden Tøven gav ham, og som han den 21. August Kl. 3,²⁶ telegraferede til Paris, at Bestemmelsen i Præliminærfreden vedrørende Slesvig uforandret vilde gaa over i Fredstraktaten.¹⁹⁹⁾ Bestemmelsen maa være truffet om Aftenen den 20. eller om Formiddagen den 21. August. Sidstnævnte Dag Kl. 3,⁶⁸ telegraferede Brenner til Mensdorff, at Grev Bismarck havde telegraferet til Werther, at Preussen ikke mere lagde nogen Vægt paa den nordslesvigske Sag, »siden Østrig havde gjort Meddelelse derom til Frankrig«. Bismarcks Bitterhed over, at Bestemmelsen blev staaende, spores i Forsøget paa at kaste Skylden for, at Planen var bleven røbet, over paa Østrig.

Dagen efter, den 22., bad Brenner under Henviisning til sin Meddelelse fra Gaarsdagen om Anvisning om, hvorvidt den paagældende Passus i Art. V skulde blive staaende eller ikke. Paa dette Telegram, som kom til Wien ved Totiden om Eftermiddagen, svarede Mensdorff Kl. 3,²⁰: »Art. V maa blive staaende som i Præliminærerne, efter at Preussen ikke mere holder fast ved Udeladelsen.«

Hermed var Sagen afgjort. Den 23. August kunde Moltke fra Paris indberette, at Bismarck havde forsikret Benedetti om, at Art. III vilde gaa over i den endelige Fred. Den 22. havde Falbe modtaget en tilsvarende Meddelelse fra Grev Mensdorff, efter at han »daglig havde holdt vaagent Øje med

Gangen af Forhandlingerne i Prag og ingen Møje eller Overtalelse havde sparet for at bevæge den kejserslige Regering til med Standhaftighed at opretholde Præliminærernes Art. III i uforandret Skikkelse«. ²⁰⁰⁾ Den 21. havde han fundet Mensdorff »haabløs og overbevist om, at Preussen ikke vilde give efter i hint Punkt«. Falbe havde foreslaaet ²⁰¹⁾ Grev Frijs at lade ham rejse til Prag for personlig at undersøge Sagens Standpunkt ved Samtale med Baron Werther og Baron Brenner og om muligt endnu gøre et sidste Forsøg inden Fredens Undertegnelse. Nu den 23. blev han omsider beroliget. Da Falbe i varme Udtryk bragte Grev Mensdorff den danske Regerings Tak for hans Medvirken ved den heldige Afgørelse af dette Danmarks Livsspørgsmaal, bevarede Grevens Kontenancen og røbede ikke, hvor lidt denne Tak var fortjent.

Den 21. Juli Kl. 12, ²⁴⁾ havde Quaade af en Embedsmand i Auswärtiges Amt faaet en fortrolig Meddelelse om, at det franske Forslag til Fredspræliminær er indeholdt en Bestemmelse om, at Danmark efter Afstemning skulde have Nordslesvig tilbage. Søndag den 22. Juli gav Quaade telegrafisk Meddelelse derom til København. ²⁰²⁾ Den 23. telegraferede Falbe derom fra Wien; Onsdag den 25. bekræftede et Telegram fra Grev Moltke i Paris Meddelelsen med den Tilføjelse, at Drouyn de Lhuys efter Moltkes Skøn fortolkede denne Artikel i Fredspræliminæerne paa en for Danmark i alle Punkter gunstig Maade. Man gik i København ud fra, at denne Udtalelse betød, at Als og Sundeved i alt Fald maatte høre med til den Del af Slesvig, der vilde komme til at afstemme, hvorimod man ansaa det for mere tvivlsomt, om Flensborg kunde regnes med. ²⁰³⁾

Intetsteds fra fik man klar Besked om, hvor Afstemningslinjen vilde komme til at gaa, eller om hvorledes eller hvornaar Afstemningen skulde finde Sted. Sindene i København var stærkt optaget af den glædelige Efterretning; overfor den

franske Minister Dotézac udtalte Grev Frijs sin levende Glæde og Tilfredshed over, hvad Frankrigs Venskab havde opnaaet.²⁰⁴) Han takkede den franske Kejsers og den franske Regering, og den 2. August skrev Christian IX et egenhændigt Brev til Napoleon III for at give denne Tak Udtryk.²⁰⁶) Ogsaa overfor Drouyn de Lhuys udtaltes varm Erkendtlighed, fordi Frankrig ikke havde ophørt med indenfor det muliges Grænser at arbejde for at bøde paa den Uret, der var tilføjet Danmark ved Wienerfreden.²⁰⁰)

Glæden i København var imidlertid blandet med Følelsen af stor Usikkerhed og Utryghed, baade med Hensyn til Omfanget af den Generhvervelse, der kunde være Tale om, og med Hensyn til Preussens Stilling til den endelige Udførelse. I de første Dage var man især stærkt optaget af Tanken om, at Afstemningsgrænsen absolut burde lægges Syd for Flensborg; der er intet Spor af, at nogen tænkte paa at opnaa en Linje saa sydligt som ved Danevirke eller en Linje, der indbefattede største Delen af Angel. Derimod blev der straks den 26. Juli og 28. Juli skrevet henholdsvis til Moltke-Hvitfeldt og Quaade, at de, saa snart Lejlighed bød sig, maatte gøre alt for, at Flensborg fik Lov til at afstemme.²⁰⁷) Det var fra tysk Side, som det vil erindres, ogsaa af Bismarck overfor Quaade paastaaet, at Flensborgs Ønsker og Interesser drog det mod Syd.²⁰⁸) Fra dansk Side hævdede man, at Historien viste, at Byens Fremgang eller Tilbagegang alene ahang af den større eller mindre Lethed, hvormed den kunde forsyne sit nordlige Opland. Hvad der laa Syd for Byen havde kun haft Betydning som de Kilder, hvorfra den kunde forsyne sine nordligere Markeder. Ikke blot den danske, men ogsaa den tyske Del af Borgerskabet mente, at Flensborgs Handel vilde ødelægges ved en Adskillelse fra Danmark.²⁰⁹)

Den Ængstelse, der skabtes ved Usikkerheden om Afstemningens Omfang, forøgedes ved Meddelelser om, at Preussen vilde lægge Hindringer i Vejen for, at Forbeholdet om Nord-

slesvig fra Præliminæerne gik over i den endelige Fred. Den 31. Juli indberettede Falbe, at Grev Mensdorff i en Samtale samme Dag om Artiklens ubestemte Affattelse havde erklæret, at han for sin Del var villig til at støtte danske Ønsker om at faa Grænselinjen draget paa en for Danmark gunstig Maade, og han tvivlede ikke om, at ikke alene hele Slesvig men ogsaa Holsten vilde stemme for Danmark, hvis det adspurgtes. Men samtidig havde han fremhævet, at Udførelsen af Artiklen rimeligvis vilde støde paa Vanskeligheder og Forhaling fra Preussens Side; at meget vilde rimeligvis afhænge af en Aktion af de tre neutrale Stormagter.²¹⁰⁾

I de følgende Uger kom de meget ængstende Meddelelser fra Wien om, at Preussen bestræbte sig for at faa det nordslesvigske Forbehold ud af den endelige Traktat, og om, at den østrigske Regering trods dens tilsyneladende gode Hensigter ikke syntes at kunne eller ville sætte meget ind paa at bevare det.²¹¹⁾ I København forøgedes Mistilliden til Bismarcks Hensigter, da Hr. von Heydebrand meddelte den danske Regering et Uddrag af Fredspræliminæerne, som ikke indeholdt noget om Artikel III. Fra Hertugdømmerne kom Underretningen om, at der fra tysk Side udfoldedes en stærk og systematisk Agitation mod Bestemmelsens Optagelse i Fredstraktaten; herom skrev bl. a. den franske Konsul Alfred de Valois i Kiel, der var ivrig for Danmarks Interesser og i levende Forbindelse med danske Nordslesvigere og nationalt interesserede i København, særlig Professor P.L.Panum, som længe havde været ansat ved Universitetet i Kiel og lod Valois' Breve gaa videre til »Dagbladets« Redaktør, Bille, eller til Krieger og P. Vedel.²¹²⁾ Valois fortalte, — som ogsaa til det franske Udenrigsministerium — hvorledes Carl Scheel-Plessen, der stod Bismarck særlig nær, udtalte sin dybe Beklagelse over Forbeholdet i Fredspræliminæernes Art. III og sit Haab om, at Bestemmelsen maatte forsvinde. Alt dette og især Meddelelsen fra

Quaade, som man modtog den 12. August, om hvor uvillig Bismarck havde udtalt sig om Sagen i en Samtale den 8., foranledigede Henvendelse fra den danske Regering gennem Dotézac og Moltke-Hvitfeldt til Drouyn de Lhuys om, at Frankrig skulde intervenere i Berlin. Vi har set Resultatet.²¹³⁾

Klarhed fik man i København ikke over, hvorledes det forholdt sig med de modstridende østrigske og preussiske Versioner om, hvorfra Forsøget paa at faa Forbeholdet om Nordslesvig slettet egentlig var udgaet, men fuldt paa det rene var man med, at selv om Art. V kom ind i Pragfreden, var det imod Bismarcks Ønske. Man forstod straks, at det forholdt sig, som Bismarck senere, den 20. December 1866, udtalte i den preussiske Landdag, at dersom Østrig og Tyskland havde været alene i Verden, vilde denne Betingelse ikke være blevet optaget i Traktaten. Et uforglemmeligt Indtryk heraf fik man gennem Quaade, da denne, efterat Bismarck var vendt tilbage fra Hovedkvarteret, efter Ordre fra København straks søgte ham for at faa nærmere Oplysning om, hvad Fredspræliminærene indeholdt vedrørende det slesvigske Spørgsmaal.

Man vil erindre, at Bismarcks Udtalelser om det slesvigske Spørgsmaal lige siden Freden i Wien altid havde været præget af en vis Venskabelighed og Forstaaelse. Krigen med Østrig og Fredspræliminærenes Bestemmelse med Hensyn til Nordslesvig havde tilvejebragt en umiskendelig Forandring heri; Forklaringen finder jeg i det pinlige Indtryk, Bismarck bevarede af Forhandlingerne i Nikolsburg, hvor det franske Krav om Forbehold med Hensyn til Nordslesvig ledsagede den Indblanding, der førte til Bestemmelsen om, at Mainlinjen skulde være Grænse mellem Nord- og Sydtykland og for det Omraade, som Bismarck gennem det nordtyske Forbund fik Ret til at knytte til Preussen. Begge franske Krav bidrog til at ophidse Kongen og Generalstaben og skærpe Krisen mellem den og Bismarck.

Først i August kom saa Napoleon His nye Fordring om Kompensation ved Rhinen for Preussens Magtudvidelse, der øgede Bismarcks Uvilje. Baggrunden for hans Betragtning af det nordslesvigske Spørgsmaal blev straks en anden end før. Før Sadowa havde han jævnlig følt sig paa Randen af en Afgrund, maaske overfor en Katastrofe. Efter Sadowa var han Sejrherr, hans Magtfølelse svulmede, naturlig ogsaa overfor den svage. Forbindelsen mellem Danmark og Frankrig irriterede ham af saglige og personlige Grunde.

Bismarck var vendt tilbage til Berlin om Aftenen den 4. August; den 8. modtog han efter Anmodning Quaade. Gesandten begyndte Samtalen med at ytre, at Ministeren vel nok selv kunde tænke sig, hvorfor han havde ønsket at se ham.²¹⁴) De Fredspræliminærer, der var meddelt i Pressen, kunde ikke andet end frembyde en særdeles Interesse for Danmark; ligesom Ministerpræsidenten tidligere havde ytret sig meget uforbeholdent mod ham om Nordslesvig, haabede han nu at kunne forudsætte, at Ministeren ikke vilde fortænke ham i, at han gav ham Lejlighed til i denne Henseende at sige ham, hvad han kunde og vilde udtale. Det var straks Gesandten klart, at Bismarck ikke gerne indlod sig paa en Diskussion om den Genstand, som hermed var bragt paa Bane. Bismarcks Ytringer og Holdning under hele Samtalen frembød en paafaldende Modsætning til tidligere. Hans hele Holdning mente Quaade at maatte betegne som mere end tilbageholdende. Der forelaa, sagde Bismarck straks, ingen definitiv Fredsslutning, og det var altsaa et Spørgsmaal, om der overhovedet senere vilde blive Tale om Tilbagegivelse af Nordslesvig. Den Bestemmelse, hvortil Gesandten havde sigtet, havde fundet sin Plads i Fredspræliminærene med Østrig, fordi den franske Regering havde sat Pris derpaa, og alene af den Grund, — en Ytring af Bismarck, der stemmer nøje overens med hvad han udtalte, da han i den preussiske Landdag den 22. December 1866 brugte det ovenfor citerede Udtryk, at Bestemmelsen ikke

var kommen ind, hvis Østrig og Preussen havde været ené i Europa.

Det maatte naturligvis være Østrig ligegyldigt, om denne Bestemmelse gik over i den endelige Fred, og for Preussen var der ingen særlig Opfordring til at bringe den ind i det virkelige Liv, da der ingen Udsigt var til, at det som Preussen i saa Henseende kunde gøre, vilde tilfredsstille Danmark. Det var ikke let at finde en bestemt national Grænse; der vilde komme til at bo Tyske Nord og Danske Syd for Grænsen. Man vilde altid fra dansk Side finde Mangler ved Ordningen, og naar saaledes Spørgsmaalet for Preussen ikkun blev, om man i en højere eller ringere Grad skulde tilfredsstille Danmark, var Opfordringen til overhovedet at imødekomme dette Land ikke stor. Der var selvfølgelig ogsaa i de nordligste slesvigske Byer tyske Befolkninger, og disse kunde man da ikke overlade til det danske Herredømme uden Forbehold og andre Bestemmelser, der sikrede dem mod Tilsidesættelse eller endnu haardere Behandling. Det vilde være saa meget mere nødvendigt, som Stemningen i Danmark stadig viste sig i høj Grad fjendsk overfor Tyskland og alt Tysk. Et talende Bevis herpaa var, sagde Bismarck, at et dansk Blad kunde fremsætte det Forslag, at der paa de danske Jernbaner burde indrettes særskilte Kupéer for tyske Rejsende. Bismarck sigtede her til et taabeligt »Indsendt« i Fædrelandet for 23. Juni, som allerede var bleven bragt til hans Kundskab.²¹⁵⁾

Til disse meget lidet imødekommende Udtalelser svarede Quaade, at han selvfølgelig indsaa, at Ministeren ikke kunde udtale sig anderledes end med stor Almindelighed om en Bestemmelse, som endnu ikkun var aldeles foreløbig. Quaade havde heller ikke noget egentligt Hverv i den Henseende, og Bestemmelsen vilde jo overhovedet kun i sin endelige Anvendelse faa virkelig Betydning for Danmark. Dette Land havde i sin Tid ved en Fredsslutning afstaaet Hertugdømmerne og havde saaledes ud fra det strenge Retsstandpunkt

intet at fordre. Men Danmark og Preussen var nu blevet nærmeste Naboer, og disses fælles Opgave maatte altsaa være i deres gensidige politiske Berøringer at indrette sig saaledes, at al Spire til fremtidig Ufred fjernedes. Dette kunde i Quaades Tanke bedst ske derved, at Preussen ganske af set fra Præliminæerne gav Danmark tilbage, hvad det behøvede til at leve ved Siden af Preussen uden Attraa og Frygt, idet Preussen selv beholdt, hvad der var fornødent for dets egen politiske og navnlig militære Øjemed, og disse var fyldestgjort ved Besættelsen af Kiel og Eckernförde. Preussen kunde ikke være tjent med at have en Nabo, som i al Fremtid udelukkende vilde beskæftige sig med Tanken om, hvorledes det skulde finde en Allieret, som kunde gøre det stærkt nok til at tage tilbage, hvad det havde tabt Dette kunde Preussen undgaa ved en ringe Indrømmelse, for hvilken det vilde vinde en Nabo, som i alle Forhold, baade fredelige og krigerske, vilde se sin fornemste Interesse i at leve paa en god Fod med Preussen. Da Danmarks fortsatte Eksistens var i hele Nordens velforstaaede Interesse, vilde et saadant Forhold mellem Danmark og Preussen, at det førstnævnte Land heri kunde se sin egen Fremtid sikret, ogsaa tjene til at styrke det Forhold, som hidtil stedse havde bestaaet mellem Preussen og Sverige.

Quaade kunde gerne indrømme, at Stemningen i Danmark just ikke var venskabelig mod Preussen; det maatte vistnok findes naturligt for Øjeblikket; men en saadan Betragtning kunde dog ikke blive af Betydning ved Spørgsmaalet om for al Fremtid at ordne tvende Staters gensidige politiske Stilling. Stemningen mellem Dansk og Tysk havde forud været meget fredelig, og naar der gaves Danmark, hvad der vilde tilfredsstille dets berettigede Attraa ved at yde det Betingelser for en uafhængig Eksistens, vilde hin Stemning snart forandre sig. Forresten var den tyske Stemning mod Danmark heller ingenlunde gunstig; Quaade kunde f. Eks. i Modsætning til, hvad der i et dansk Blad var ytret

om Jernbanekupéerne, anføre, at han ganske nylig i »Nord-deutsche allgemeine Zeitung« havde fundet en Artikel, som ligefrem tog Ordet for den fremskridende Germanisering af den cimbriske Halvø. Imidlertid var der jo ved nærværende Lejlighed ikke Tale om, at Preussen umiddelbart skulde give Danmark noget tilbage. Det eneste Motiv til det Skridt, Gesandten nu havde tilladt sig at foretage hos Ministeren, var de omhandlede Præliminærer, og dersom de blev omdannet til en endelig Fred, saaledes som de forelaa, var det jo Befolkningen i Slesvig, der skulde udtale, hvorvidt den vilde høre til Danmark. Med Hensyn hertil havde Quaade troet at burde meddele sin Tanke, og denne var, at hvis en Folkeafstemning skulde bestemme den fremtidige Grænse mellem Danmark og Preussen, saa maatte Afstemningen finde Sted i et saadant Omfang, med en saadan Landudstrækning til Grundlag og paa en saadan Maade, at den danske Nation, ihvad Udfaldet end blev, gunstigt eller ugunstigt, deri kunde finde en Beroligelse. Blev derimod enten Grænsen draget for nordligt, eller kunde der siges noget imod de Garantier, hvorunder Afstemningen fandt Sted, vilde der let fra dansk Side blive fundet Mangler ved Afgørelsesmaaden; der vilde saaledes blive efterladt en Spire til fremtidig Ufred, som næppe nogen Regering vilde kunne gøre sig til Herre over.

Hertil svarede Bismarck, at han meget vel forstod alt, hvad Quaade saaledes havde udtalt; han havde sagt sig det selv altsammen, men dels skulde han ikke alene afgøre Sagen, og dels saa han, at den bedste Afgørelse, han maaske kunde skaffe tilveje, dog ikke vilde tilfredsstille Danmark; Preussen maatte derfor helst ingen Ofre bringe eller i alt Fald ikkun gøre sine Indrømmelser i saa ringe et Omfang som muligt.

Bismarck var meget optaget af de definitive Fredsforhandlinger med Østrig og Forhandlinger med de sydtyske Stater. Quaade mente derfor ikke at kunne fortsætte Diskussionen

med ham og forlod ham meget ilde berørt af Samtalen, hvor Bismarck havde vist sig meget irriteret.

Quaade refererede Samtalen i en Depeche af 9. August, og i et fortroligt Brev den følgende Dag gav han forskellige Kommentarer dertil.²¹⁶⁾ Han paapegede bl. a. den i Øjeblikket paafaldende Modsætning mellem Bismarcks Ytringer og Holdning nu og tidligere, og skrev, at den rimelige Forklaring til den store Forandring vistnok var, at den overordentlige og vistnok uventede Lykke, der havde ledsaget de preussiske Vaaben, enten havde bragt Bismarcks egne Fordringer til saaledes at stige, at han nu forsmaaede, hvad der efter Omstændighederne kunde betragtes som en Udsoning med Danmark, eller at Vaabenlykken havde gjort Kongen af Preussen i den Grad utilbøjelig til Indrømmelser, at Bismarck mistvivlede om at kunne gennemføre de Hensigter, han tidligere havde næret. Quaade mente, at man i alt Fald foreløbig maatte fastholde disse Forklaringer, og han for sit Vedkommende kunde ikke paany berøre Spørgsmaalet for Bismarck, før den endelige Fred med Østrig forelaa. Selv om den kom i Stand, troede han ikke, at han for det første ligefrem burde søge en Lejlighed, men han vilde afvente Begivenhedernes Udvikling. løvrigt gjorde han opmærksom paa den Uoverensstemmelse, der var mellem Bismarcks stærke Tilbageholdenhed eller afvisende Udtalelser, og hvad Drouyn de Lhuys havde antydnet overfor Moltke-Hvitfeldt om det relativt store Omfang af de Indrømmelser, der efter den franske Ministers Mening laa i Præliminærfredens Artikel III.²¹⁷⁾ Moltke-Hvitfeldt havde skrevet direkte til Quaade herom, men Benedettis Udtalelser til den danske Gesandt, da denne gav ham en fortrolig Meddelelse om Samtalen med Bismarck, havde ikke indgydt stor Tillid til Bismarcks Hensigter. Quaade tvivlede øjensynlig om, hvorvidt Bestemmelsen overhovedet kom med i den endelige Fred. Han henstillede til den danske Begering fortroligt at meddele Bismarcks Ud-

taleiser i Paris. Dette skete og foranledigede, som vi har set, den franske Regering til en Henvendelse til Bismarck. Resultatet blev, at Reservationen blev bevaret i Pragfredens Art. V, men dette fjernede ingenlunde den dybe Mistillid til Bismarcks Hensigter, som Samtalen med Quaade havde fremkaldt.

Endnu før nogen videre direkte Drøftelse havde fundet Sted mellem den danske og preussiske Regering, bestyrkedes det ugunstige Indtryk ved Meddelelser om Bismarcks Holdning overfor en Henvendelse, som den svenske Regering havde rettet til Preussen til Gunst for Danmark.

Den svensk-norske Regering med Grev Manderström som Udenrigsminister havde lige siden Wienerfreden med levende Interesse og Sympati fulgt alt, hvad der vedrørte det slesvigske Spørgsmaal. Man betragtede Danmarks Stilling som overmaade vanskelig, dets Svaghed overfor det mægtigt opstigende Preussen som overordentlig farlig; ogsaa af Hensyn til det øvrige Norden tænkte man med Ængstelse paa, hvad der videre kunde vederfares det haardt prøvede Frændefolk. Man saa mørkt paa Fremtiden. Grev Wachtmeister, der for anden Gang kom som Gesandt til København i Januar 1866, var udpræget danskvenlig med gammelskandinaviske Sympatier. Han delte de danske Bekymringer ved Preussens Styre og frygtede overhængende Farer for Danmarks Selvstændighed.²¹⁸⁾

Han saavel som den svenske Gesandt i Berlin glædede sig ved Efterretningen om, hvad Fredspræliminærene indeholdt, men begge frygtede de for, at Bestemmelsen skulde glide ud af den endelige Fred og for at Preussen skulde modsætte sig en Afstemning, der kunde tilbagegive Danmark Als, Dybbøl og Flensborg; kun en Grænse Syd for denne By kunde tilfredsstille Danmarks berettigede Krav.²¹⁹⁾

Den 16. August besluttede Manderström, der straks efter Meddelelsen om Nikolsburgfredens Art III havde udtalt sin levende Glæde, at foretage et Skridt til Støtte for Danmark

i Berlin. Der foreligger intet om en Foranledning hertil fra dansk Side; Tilskyndelser kan vel være kommet ad privat Vej; den franske Gesandt i Stockholm, Fournier, tillagde Blixen Finecke en væsentlig Andel,²¹⁹ a) men de Meddelelser man i Stockholm modtog om Preussens uvillige Holdning kan have været Anledning nok.

Den 16. August gav Grev Manderström den svensk-norske Gesandt, Sandströmer, Ordre til at meddele Bismarck Indholdet af en Depeche af samme Dato, hvori den svensk-norske Begering udtalte sin Glæde over Præliminærfredens Art. III og sin Forhaabning om, at denne vilde gaa over i den endelige Fred og finde en loyal og liberal Udførelse.²²⁰) Man betonedede sin Overbevisning om, at dette Skridt, der ikke betød nogen Art Svækkelse for Preussen militært eller politisk, vilde sikre et fremtidigt uforstyrret godt Forhold mellem Preussen og Danmark, betrygge det danske Folks nationale og politiske Selvstændighed og dermed ogsaa fremme et tillidsfuldt Forhold mellem Sverige-Norge og Tyskland, medens den nuværende nationalt og politisk uretfærdige Grænse i Jylland var en stadig Trusel fra tysk Side mod den sydligste nordiske Stat. Man kunde forstaa, udtalte Manderström, at en særlig Fyrste i et selvstændigt Slesvig-Holsten kunde frygte Angreb fra dansk Side og derfor kunde ønske at bevare ogsaa den danske Del af Slesvig for at gøre sin Magt større. Men nu da Hertugdømmet var bestemt til at gaa ind i Preussen, der vilde faa endyderligere Landudvidelser, kunde dette Land aldrig blive alvorlig truet fra Danmark, hvordan saa end Grænsen blev. Tværtimod vilde det være af Værdi for Preussen at yde Danmark Retfærdighed og derved sikre sig dets Venskab; de forenede Riger forstod tilfulde Værdien af en solid Forstaaelse med Preussen, som var Sveriges og Norges naturligste Allierede, og med hvem »der ikke eksisterede nogen anden Anledning til Misforstaaelse end den som kunde opstaa af Undertrykkelse øvet mod en langt mindre mægtig Nabo, med hvem fælles

Oprindelse, Slægtskab i Race og Sprog forbandt dem«. Manderström mente, at denne Betragtning fortjente nogen Overvejelse; en saa klartseende Mand som Bismarck vilde forstaa, at ved en given Lejlighed vilde »en god Forstaaelse og et Forbund med de nordiske Riger byde Preussen langt større Fordele end den materielle Besiddelse af nogle Distrikter, hvis Indbyggere i ethvert Tilfælde — han frygtede ikke for at sige det — aldrig vilde blive meget hengivne Undersaatter af Preussen«. Sandströmer fik Ordre til eventuelt at give Bismarck Afskrift af denne Depeche og desuden i en Apostille Anvisning om, hvis Lejlighed fandtes, at fremhæve, at Afstemningen i Slesvig burde finde Sted indtil en Linje Syd for Flensborg, hvor Flertallet utvivlsomt var dansk, paa Als og i Sundeved, ellers vilde enhver Indrømmelse til Danmark være illusorisk.

Sandströmer havde lige forud overtaget sin Post i Berlin, og umiddelbart efter at han havde overrakt Kongen sine Akkreditiver, udbad han sig hos Bismarck sin første officielle Samtale, ved hvilken han den 20. August udførte Manderströms Ordre af den 16.²²¹⁾ Samtalen gav ikke den nye Gesandt noget absolut behageligt Indtryk af det sejrige Preussens Førsteminister. Gesandten indledede Samtalen med at bemærke, at de forenede Kongeriger ingenlunde beklagede Preussens nylige store Sejre, men at tværtimod Konsolidering af Preussens Magt i Nordtyskland svarede til Sveriges og Norges Interesser. Da han derefter tilføjede, at Præliminærfredens Forslag havde mødt stor Sympati hjemme, blev han afbrudt af Bismarck, som »en Smule livligt« sagde: »Fredspræliminærene! Kender De dem? De er endnu ikke officielt offentliggjorte og kan forresten komme til at undergaa mange Forandringer i den definitive Fred. De fastslaar en Ordning mellem Preussen og Østrig, og jeg vil ikke kunne tillade Deres Regering nogen Intervention i denne Sag«. Sandströmer gjorde da opmærksom paa, »at Præliminærene var blevet offentliggjort i Wien,

om ikke officielt saa dog i det mindste officiøst og derefter gengivet i alle Blade, selv de preussiske«. Den svenske Regering havde aldrig haft til Hensigt at indblande sig i Freden mellem Preussen og Østrig, men under Forudsætning af, at de offentliggjorte Præliminærer var rigtige, troede man sig ved sit gode Forhold saavel til Preussen som til Danmark fuldkommen berettiget til at udtale sin Mening i et Spørgsmaal, som ikke i sig selv savnede Interesse. »Ja«, svarede Bismarck, »jeg vil modtage enhver Meddelelse, som Deres Regering finder det belejligt at give mig«. Sandströmer begyndte da at læse Grev Manderströms Depeche, men straks da han kom til en Sætning »Det er tilladt at tro, at en Del af Hertugdømmet Slesvig er bestemt til at vende tilbage til sit Moderland«, blev han afbrudt af Bismarck paa følgende Maade: »Men hvorledes dog, der er intet derom i Præliminæerne, der er Spørgsmaal om at lade Befolkningerne i en lille Del af Hertugdømmet stemme, men man kunde i høj Grad føle sig fristet til at undertrykke alt det«. Efter nogle Ord om den preussiske Regerings Retfærdighed fik Sandströmer ført sin Læsning til Ende, idet han kun een Gang paa bemærkelsesværdig Maade blev afbrudt; Depechen indeholdt en Appel til den preussiske Regerings kloge og loyale Liberalitet, og dette syntes ikke at være behageligt for Bismarck, der, da han hørte det, »viste Tegn paa Sindsbevægelse, men dog ikke sagde noget«. Den omtalte Afbrydelse kom ved en Sætning, som talte om de Indbyggere i Slesvig, der var af dansk Race og talte dette Sprog. Da brød Bismarck ind: »Sproget er ingen Grund; gør mig da den Fornøjelse at forlange Elsass-Lothringen af Frankrig og Kurland af Rusland, der taler man afgjort kun Tysk«. Da Sandströmer bemærkede, at Sproget alligevel afgav Vidnesbyrd om Beboernes Nationalitet, og at Nationalitetsprincippet blev mere og mere anerkendt, svarede Bismarck: »Men jeg har ikke indrømmet dette Princip, det skal ikke komme til at findes i Fredstraktaten«.

I sin Depeche af 21. August, hvori Sandströmer gav et udførligt Referat af denne Samtale efter telegrafisk at have resumeret Indholdet, nævnede han først disse Afbrydelser og gav derefter en samlet Fremstilling af, hvad Bismarck i det hele efter Oplæsningen af Depechen havde sagt. Greven havde maattet anerkende dens elskværdige Form, men han talte længe om hvor ringe Sympati, der fandtes i Sverige for de skandinaviske Ideer, som efter hans Mening ikke deltes af andre end nogle Professorer og Studenter, »især ved Universitetet i Lund«; »derimod vilde Adelen og hele den oplyste Del af Befolkningen end ikke have Øen Sælland«. Denne »utilladelige Udtalelse« (débordement) besvarede Sandströmer »med en meget bestemt Bemærkning om, at Ministeren tog fejl af Stemningen i Sverige«. Sandströmer gjorde ham opmærksom paa den store Forskel, der var mellem »en Opinion, som à tout prix selv ved "Voldsomme Midler vilde annektere Danmark, og den Anskuelse som med de samme Sympatier kun forlangte Bevarelsen af den danske Uafhængighed og dets Indbyggers Frihed«. »Den første Mening«, sagde den svenske Gesandt, »anerkendes lykkeligvis hos os kun af et meget lille Antal Personer, men hvad den anden Betragtning angaar, saa tror jeg, at den deles af alle oplyste Mennesker i Landet. I Virkeligheden kræver vore egne Interesser, at Danmark ikke opluges af Tyskland«. Bismarck gentog flere Gange, at det var en »skandinavisk Depeche«, som Sandströmer havde faaet Paalæg om at læse for ham og troede sig endog berettiget til at tvivle om den Sympati, denne vilde møde i Sverige. Sandströmer gendrev paa det bedste en saadan Paastand, som var »ligesaa besynderlig som upassende«. »Men jeg tør da vente, at Deres Regering vil offentliggøre Depechen,« sagde Bismarck, »jeg skal offentliggøre mit Svar, saa faar vi at se«. Han talte to eller tre Gange om det samme. løvrigt undlod han ikke at lægge for Dagen, hvor misfornøjet han var med den svenske »Intervention«, med den svenske »Pres-

sion« i Særdeleshed »under disse Omstændigheder«. »Efter hans Mening burde vi i det mindste have afventet Fredstraktaten«. Han begyndte en Gang at tale om den Uvilje mod Preussen, som den svenske Regering havde vist under den danske Krig ved at sende saa mange svenske Officerer ud i denne. Sandströmer korrigerede ham ved at henlede hans Opmærksomhed paa, at denne svenske Enthusiasme var »et eklatant Vidnesbyrd imod den Paa-stand, han lige havde fremført« om de Stemninger mod Danmark, der skulde beherske Sverige. »Nej«, sagde Bismarck, »de unge Mennesker griber den første Lejlighed til at slaas, men forresten saa har jeg glemt dette Incident, og jeg ønsker en Tilnærmelse til Deres Regering«. Sandströmer svarede, at dette fuldkomment svarede til den svenske Regerings Synspunkter og Interesser, og idet han fastholdt Depechens fortrolige og venlige Karakter, søgte han at bevise Bismarck, at dens Fremkomst vidnede om, at man fra svensk Side ønskede et godt Forhold tilvejebragt overfor Preussen.

Bismarck kom ogsaa med nogle Insinuationer med Hensyn til det svenske Initiativ, hvortil Sandströmer forsikrede ham, at man kun havde raadført sig med sig selv, hvorpaa Bismarck nævnede det Skridt, Quaade havde gjort. Samtalen endte med, at Bismarck sagde, at han vilde svare gennem den preussiske Gesandt i Stockholm. Sandströmer mente, at Svaret vilde blive høfligt, men undvigende. Han »maatte pligtmæssig tilføje«, at Bismarck under hele den temmelig lange Samtale stadig havde holdt sig indenfor Formerne, uagtet sin øjensynlige Ophidselse. Forklaringen til denne fandt Sandströmer tildels i, at Bismarck var overlæst med Arbejde, men ogsaa i at han kort i Forvejen havde modtaget en Henvendelse fra den franske Ambassadør, som havde bedt om Oplysning om Bestræbelserne for at slette Forbeholdet ved Nordlesvig i Traktaten. Bismarck havde da formentlig troet paa en fransk-svensk Aftale, og Sand-

strömer mente, at det besynderlige Forslag om at offentliggøre den svenske Henvendelse og det preussiske Svar tog Sigte paa at vække det tyske Had imod en fremmed Intervention.

Bismarcks Optræden vakte ubehagelige Følelser i Stockholm. Den skriftlige Meddelelse, han havde talt om, kom i en Note fra den preussiske Regering til Sandströmer den 29. August og havde en særdeles skarp Form. Det hed deri, »at Grev Manderströms Iver for at intercedere i Preussens Forhandlinger med en anden Magt, endogsaa før disse Forhandlinger var sluttet, kun havde kunnet overraske den preussiske Regering, som havde nogen Vanskelighed ved at forklare sig den i det mindste forhastede Pression, som Grev Manderström havde øvet i et meget vanskeligt Spørgsmaal, i hvilket Sverige hverken var delagtigt eller blot tilstrækkelig underrettet om Forhandlingernes Stilling. Det Spørgsmaal, hvorom det drejede sig, var langt fra at være modent til at kunne gøres til Genstand for en international Diskussion«. Manderström blev vred; det er ikke utroligt, at han som en fransk Diplomat siden, efter Samtaler med Sandströmer vidste at fortælle,²²¹³⁾ har sagt, at »dette skulde blive gemt, men ikke glemt i Stockholm«. Han sendte 24. August, inden han havde faaet Bismarcks skriftlige Svar, Wachtmeister i København til fortrolig Information en Kopi af Sandströmers Indberetning og bad ham meddele Grev Frijs, der i Forvejen havde faaet Besked om den svenske Note, et almindeligt Referat af Samtalen, men dog ikke Sandströmers Depeche in extenso.²²²⁾ »Hvis Bismarck vil offentliggøre min Depeche«, tilføjede Manderström, »saa er han Herre derover, men jeg tænker, at naar han overvejer en Gang til, vil han finde det klogere at lade være«. Da Bismarcks skriftlige Meddelelse var kommet til Stockholm, udtalte Manderström, at han hverken anerkendte Logiken eller Opportuniteten i dette afvisende Svar, men det vilde jo være fuldkomment ørkesløst at vende tilbage til dette Spørgsmaal,

om »hvis Løsning den preussiske Regerings kendte Loyaltitet ikke turde lade nogen Tvivl aaben«. ²²³⁾ Hverken Manderstrøm selv eller de svenske Gesandter i Wien, Berlin eller København lod til at tro meget paa, at denne preussiske Loyaltitet vilde føre til en for Danmark gunstig Udførelse af det nordslesvigske Forbehold, som det takket være Frankrigs Indskriden ikke var lykkedes Bismarck at skaffe ud af Verden. Den svenske Note blev ikke offentliggjort, men i den tyske Presse fremkom Rygter om, at der havde fundet en mindre venskabelig Meningsytring Sted mellem Berlin og Stockholm.

I den Maaned, der forløb mellem Meddelelsen om Nikolsburgpræliminærene og den endelige Fred, medens man i København svævede i ængstelig Uvished om, hvorvidt det nordslesvigske Forbehold blev bevaret, havde man ufortøvet søgt at klare sig, under hvilken Form man burde tilstræbe en Folkeafstemning i Nordslesvig og Løsningen af de forskellige Spørgsmaal, der stod i Forbindelse dermed. Jo længere man kom hen i August Maaned, desto svagere blev Forhaabningen om, at man snarlig kom til at staa overfor Spørgsmaalets Løsning; men man maatte være forberedt paa alle Muligheder.

Allerede den 26. Juli søgte man at paavirke den franske Regering til at gøre, hvad den formaaede, for at det almindelige Udtryk i Fredspræliminærene »de nordlige Distrikter af Slesvig« kunde faa en saa vid Fortolkning som mulig, fremfor alt saaledes, at Flensborg kom med ind under Afstemningen, eventuelt Afstaaelsen til Danmark. ²²⁴⁾

Det naturlige og berettigede, ja det for Danmark nødvendige heri udviklede Grev Frijs i denne Ordre til Moltke-Hvitfeldt: han henviste til sin nylig gentagne Argumentation i samme Retning og vedføjede, som Meddelelse til den franske Regering, en fransk Oversættelse af et tysk Brev fra en fremragende tyskfødt og tyskopdraget Flensborgborger, — hvem det var, vides ikke — hvori det udvikledes, at det

af alle Grunde, nationalt, politisk, økonomisk og kommercielt, var nødvendigt, at Flensborg kom til Danmark, hvis den store Handelsby ikke skulde gaa sin økonomiske Undergang i Møde; den maatte med til Afstemningen og vilde da utvivlsomt stemme dansk. Et Par Dage efter, den 28. Juli, sendtes der Quaade en tilsvarende Instruks med Henvi-
sing til den tyske Flensborgkøbmands Erklæring, som han allerede havde modtaget først i Juni, da der var Tale om, at en europæisk Konference ogsaa kunde komme til at behandle det nordslesvigske Spørgsmaal.²²⁵⁾

Baade Moltke-Hvitfeldt og Quaade udtalte Ønsket om at modtage udførlige Oplysninger om Regeringens Ønsker med Hensyn til Afstemningen og de forskellige Kombinationer, der kunde forudses; Drouyn de Lhuys havde overfor Moltke udtalt Ønsket om lignende Vejledning.²²⁶⁾

I første Halvdel af August var man derfor i København ivrig beskæftiget med at udarbejde en Mémoire om den eventuelle Udførelse af Fredspræliminær er nes Bestemmelse vedrørende Nordslesvig. Den 15. August blev denne Mémoire tilsendt Gesandterne i Berlin og Paris. Man ansaa det allerede paa dette Tidspunkt for meget tvivlsomt, om dette Aktstykke vilde faa praktisk Betydning, men man vilde ikke forsømme at give Gesandterne og specielt den franske Regering Besked om, hvad man ønskede.

Ved Udarbejdelsen havde Regeringen faaet Bistand hos den med slesvigske Forhold bedst kendte Mand indenfor Administrationen, den tidligere Departementschef i det slesvigske Ministerium, Regenburt (1815—1895), der, efter at Krigen og det slesvigske Ministeriums Ophør havde berøvet ham hans Embedsstilling, var sysselsat med forskellige Hverv, der stod i Forbindelse med Fredstraktatens Udførelse; han kendte nøje de nationale og politiske Forhold i Slesvig og var dybt interesseret i en Generhvervelse af det tabte Land.²²⁷⁾ Regenburts Arbejde har sat sig Spor i en Opskrift i Udenrigsministeriets Akter, der indeholder Overvejelser og

Synspunkter vedrørende Afstemningen i Slesvig, som til Dels ordret er gaaet over i den endelige Mémoire, der foreligger i fransk Koncept med P. Vedels Haand.²²⁸) Denne Mémoire af 15. August, der var bestemt til at gives den franske Regering, blev ledsaget af »Konfidentielle Motiver«, ligeledes konciperet af P. Vedel. Disse, der var til yderligere Vejledning for de danske Gesandter, selve Aktstykkerne og Bemærkningerne om dem i de Skrivelser til Gesandterne i Paris og Berlin, hvormed de oversendtes, rummer det danske Regeringsprogram for Udførelsen af Pragfredens Art. V, saaledes som det i første Øjeblik udformedes ved Muligheden af, at Danmark dog maaske kunde opnaa en tilfredsstillende Løsning af det slesvigske Spørgsmaal.

Enkelthederne i de forskellige Overvejelser kan man se i de nu trykte Akter. Hovedsagen er det samlede Standpunkt, paa hvilket den danske Regering stiller sig.

For at faa dette frem maa selvfølgelig Indholdet af den Mémoire, der fremlagdes for den franske Regering, modificeres ved, hvad der fortroligt meddeltes de danske Gesandter og ved, hvad Grev Frijs og Vedel i disse Uger iøvrigt tilkendegav om deres Synspunkter.

Grev Frijs tog bestemt Afstand fra »den barnlige Naivitetstro, i hvilken man politisk levede, at vi vilde faa hele Slesvig tilbage, da det var dansk Land«.²²⁹) Dette haabede efter hans Mening endogsaa Folk, der ikke var Grundtvigianere, »thi disse sidste troede naturligvis fuldt og fast paa Profetens eller Sagamandens Ord«, saaledes som Grev Frijs' egen Svoger Carlsen i 1864, da han skulde være Minister, havde gjort. »Han havde da først forespurgt sig hos den Gamle, om Danmark skulde gaa under, eller om det havde Fremtid, og da den Gamle havde forsikret den Sidste, følte han sig beroliget herved«.

Grev Frijs fandt, at det var en besynderlig Ejendommelighed ved vor Folkekarakter, at der fandtes en Forsigtighed i de smaa Familie- og Livsforhold, som vi aldeles overser

eller forkaster, naar det gælder andres og det Heles Vel; »her skal man kun lade sig beherske af Følelsen og ingenlunde tage Forstanden med paa Raad«. ²³⁰⁾

Grev Frijs vilde afgjort gøre det modsatte, og et forstandigt Overlæg førte ham, ikke blot af Hensyn til de faktiske *Magtforhold*, saaledes som Moltke-Hvitfeldt tilraadede det, til »at søge at nedstemme de glimrende Forhaabninger« Folket gjorde sig efter den glædelige Meddelelse fra Nikolsburg. Vedel og med ham Moltke-Hvitfeldt mente, at det ikke laa i Danmarks Interesse at erholde andet i Slesvig end det, om hvilket man med Rette turde haabe, at det i Længden vilde vedblive at være tilfreds med at være gaet til Norden og ej til Syden. ²³¹⁾

Det drejede sig da om at fastslaa en Demarkationslinje for Afstemningen, og Spørgsmaalet om denne var fra første Færd Genstand for den omhyggeligste Overvejelse i København. ²³²⁾

Da Overvejelserne foreløbig var afsluttet, fastslog Grev Frijs sit Standpunkt ved at udtale, at Preussen »ved at indrømme os Slesvig med en Linje Syd for Flensborg sikkert kunde tilfredsstille os og dog beholde det af Byttet, som havde den væsentligste Betydning«, samtidig med, at det, som han ansaa for ønskeligt og det endog for den store og mægtige, kunde ske, nemlig, at vi kunde komme til at leve i god Forstaaelse med Preussen. ²³³⁾

Man havde i og for sig intet imod en Afstemning i hele Slesvig, den vilde, mente man, ²³⁴⁾ være i Overensstemmelse med det nationale Grundlag for Folkets Selvbestemmelsesret; hvad der var dansk, vilde selvfølgelig stemme dansk, hvad der vilde til Preussen, stemme tysk; blandet og indfiltret som Nationaliteten i Slesvig var, vilde Delingslinjen paa denne Maade blive retfærdigst. Man mente, at der endnu, selv i det sydligste Slesvig, vilde falde talrige Stemmer til Gunst for Foreningen med Danmark, ja Regenbourg mente

øjensynlig, at en Afstemning over hele Slesvig, som Stemningen var, vilde give et gunstigt Udfald.²³⁶⁾

Imidlertid betragtede man det som givet, at en Demarkationslinie vilde komme til at begrænse den Del af Slesvig, der skulde afstemme, og naar man kun ønskede at faa til Danmark, hvad man kunde vente med Sikkerhed at fastholde ved Danmark, var det nærmest taktisk, at man henstillede, som et Offer fra dansk Side, at man gik ind paa en saadan Deling.

Regenburg gjorde gældende, at hvis der skulde stemmes under eet, var der ingen Fare ved at trække Grænsen langt mod Syd; selv om den blev draget fra Slien mod Vest, fra Geltingbugt til Søholmaa eller andet Steds, vilde der i hele Landet Nord derfor under eet være stort Flertal for en Tilknytning til Danmark. Man var dog klar over, at en Afstemning under eet hverken var retfærdig eller gennemførlig, og opstillede derfor Forslaget om en Afstemning i Bælter. Resultatet af de nærmere Overvejelser om Linjen blev, at man bad Gesandten udtale Ønsket om en sydlig Afstemningsgrænse efter en Linje, der fra Geltingbugt gik over til Udløbet af Søholmaa. Man erklærede imidlertid i de fortrolige Motiver, at en saa sydlig Grænse opstillede man væsentlig for lettere at hævde en anden noget nordligere Grænse, som i og for sig »bedst stemmede med de nationale Forhold og tilfredsstillede Danmarks vigtigste Interesser«; det var en Linje fra Munkbrarup Syd om Flensborg Fjord og By over til Vidaaen. Af Hensyn til, at Tyskerne kunde frygte, at det stærkere tyske Element i den sydlige Del ved samlet Afstemning skulde overvældes af den stærke danske Majoritet i de nordlige Distrikter, foreslog man at dele Landet derfra til Kongeaaen i tre Zoner, som skulde stemme hver for sig. Den nordligste Zone skulde være Landet fra Kongeaaen ned til en Linje Syd for Aabenraa By, Vest paa Syd om Højer, det Land som Preussen paa Londonerkon-

ferencen havde tilbudt at give Danmark, og som næsten alle betragtede som et Tilbehør til Jylland. Den anden Zone skulde gaa fra denne Linje til en Linje fra Graasten over til Aventoft og videre langs Vidaaen. Den tredie Zone skulde gaa derfra og ned til »Flensborglinjen«, hvad enten denne kom til at gaa fra Munkbrarup over til Vidaaen eller sydligere fra Geltingbugt over til Søholmaa. Aldeles klare er de forskellige Grænseangivelser ikke; enkelte Udtryk i Memoiren, i Regenburgs Opskrift og i de »konfidentielle Motiver« synes, om end i ganske uvæsentlig Grad, at stride mod hinanden.

Man lagde megen Vægt paa, at Flensborg kom til at ligge i den sydlige Zone. Det havde fra tysk Side været hævdet, at Flensborg By var overvældende tysk og ønskede at forenes med Preussen. Hvis det var rigtigt, vilde Byen faa Lejlighed til at gøre sin Mening gældende, da den utvivlsomt vilde beherske de relativt faa Landsogne i Zonen. Men hvis den foretrak en Forening med Danmark, vilde Danmark opnaa den Grænse, som vort Handelssystem krævede. Med Hensyn til den anden Zone, der omfattede Sundeved og Als, vilde Afstemningen der have Betydning ved at bringe Egne til Danmark, som havde afgørende militær Værdi for os. Øerne i Vesterhavet, foreslog man, skulde have Lov til at deltage i Afstemningen, enten samlet eller hver for sig. I sidste Tilfælde skulde Rømø, Sild, Før og Amrum udgøre hver sit Distrikt. Man kunde ogsaa lade dem stemme i Forening med de respektive Zoner paa Fastlandet; Før og Amrum skulde da stemme sammen med Flensborg Zonen, Sild sammen med Als—Sundeved Zonen, Rømø sammen med Aabenraa Zonen.

Man fremhævede, at det fremsatte Forslag var gunstigere for Tyskland end den Flensborg—Husumlinie, som den franske Kejser i sin Tid havde anbefalet; man paapegede videre, at Frisland var holdt fuldstændig udenfor Afstemningen, og at Vidaaen dannede Grænsen, med Undtagelse

af, at et lille Stykke Land Syd for Vidaaens Udløb (Frederikskogen) var medtaget, fordi det tilhørte Byen Højer.

Foruden Forslag om disse Afstemningsbælter stilledes der Forslag om Afstemningens Form. Afstemningen skulde naturligvis foregaa i fuldkommen Frihed; Ledelsen skulde betros til en preussisk, en dansk og en fransk Statskommissær. Den preussiske og den danske Kommissær skulde vælge hver en Delegeret i hvert Sogn og i hver By; de skulde affatte Stemmelisterne. Reglerne for Afstemningen skulde affattes paa Grundlag af det Forslag til en Valglov for den nye Nationalforsamling, som Preussen den 10. Juni havde foreslaaet for samtlige Stater i det tyske Forbund. Grundlaget var den almindelige og lige Valgret fra den tyske Nationalforsamling i 1848, som Bismarck havde akcepteret. Enhver Mand, der var fyldt 25 Aar og opfyldte de almindelige Betingelser, skulde have Stemmeret, forsaavidt han var født i eller havde været bosiddende 10 Aar i den Del af Nord-slesvig, som deltog i Afstemningen. At de i Slesvig fødte, men ikke længere der bosiddende Personer var medtaget som Vælgere, skyldtes, efter hvad der oplystes i Motiverne, et fransk Forbillede, men var i Praksis næsten uden Betydning; man ansaa det ogsaa for betydningsløst, om Domicilets Varighed blev fastsat til de sidste 5 eller 10 Aar.

Man synes at have tænkt paa at kræve, at de fordrevne danske Embedsmænd skulde stemme med, men Vedel og Moltke-Hvitfeldt mente, at denne Fordring var urimelig, og den blev ikke stillet.²³⁶⁾

Det havde været meget drøftet, om Afstemningen skulde være samtidig overalt eller først i det sydligste eller først i det nordligste Bælte. Resultatet blev et Forslag om Afstemning paa samme Dag. Ligeledes havde der været Diskussion om der skulde ønskes hemmelig eller offentlig Afstemning. Meningerne var nok efter Regenburgs Udtalelser stærkt delt. I Flensborg vilde man helst have offentlig Afstemning og gjorde Regning paa $\frac{7}{8}$ af Stemmerne. I Tønder vilde man

have hemmelig Afstemning, idet man der frygtede Terroris-
men fra de gamle Agitatorer. Regenburg mente, at det var
nogenlunde ligegyldigt, hvad man fik, naar der blot var lige
Frihed for begge Parter. Resultatet blev, at man stillede
Forslag om offentlig Afstemning, da man mente, at de Dan-
ske helst vilde have dette. Stemmerne skulde indskrives i
to Protokoller, der skulde føres af de to Underkommissærer
i hvert Sogn. Overkommissæerne skulde tælle Stemmerne
op under Kontrol af et vist Antal Underkommissærer. De
Vælgere, der var født, men ikke bosat i Afstemningsomraa-
det, skulde kunne indsende deres Stemme, ledsaget af for-
nødne Revisligheder.

Man havde lagt stor Vægt paa, at der kom en upartisk
Autoritet til at lede Afstemningen og til at paase, at de hidtil
værende Embedsmænd og det preussiske Militær ikke øvede
noget Tryk. Derimod mente man, at den preussiske Garni-
son burde forblive i Landet, og at der ingen Fare var ved,
at Embedsstanden forblev der. I de konfidentielle Motiver
bemærkedes det, at der var en saa stor Forbitrelse hos de
Danske i Slesvig, at det, hvis de preussiske Tropper blev
trukket bort, kunde komme til at gaa ud over Embedsmæn-
dene. Disse skulde, som det blev udtrykt, naturligvis have
Lov til at stemme, forsaavidt de var Vælgere efter de fast-
slaaede Regler. Fra det Øjeblik Forberedelserne til Afstem-
ningen begyndte, skulde Vælgerne have Lov til frit at holde
Møder, naar disse ikke gav Anledning til Forstyrrelse af den
offentlige Fred. Enhver Strid om Udførelsen skulde afgøres
af de tre Overkommissærer.

Dette er Hovedtrækkene af det Program for Afstemnin-
gen, som den danske Regering formulerede i det Øjeblik,
den forventede, at Nordslesvigs Genforening med Danmark
stod for Døren.

Det vil vanskeligt kunde bestrides, at dette Program bærer
Præget af Loyalitet og Retfærdighedssans. Det bygger paa
et solidt Kendskab til den nationale Stilling i Slesvig. Af-

stemningsresultatet ved de preussiske Valg i 1867 viste jo en Sindelagsgrænse, der svarede godt til de Krav, der opstilledes i Programmet fra August 1866. I det danske Forslag blev der ikke gjort noget Forsøg paa at forvanske Befolkningens Afgørelse. Zonerne er afgrænset paa en, som Forholdene dengang laa, retfærdig Maade. Udskillelsen af Als og Dybbøl sammen med væsentlige Dele af Aabenraa og Tønder Amt i en særlig Zone har sin naturlige Forklaring i Hensynet til Befæstningerne ved Als Sund, der spillede saa stor en Bolle for Preussen. Rimeligvis har man fra dansk Side ved Udskillelsen af dette Distrikt tænkt paa den triste Mulighed, at Preussen kategorisk nægtede at indrømme Afstaaelse af et saa sydligt Omraade. Der staar intet derom i Motiverne, men man har vel tænkt, at man kunde blive stillet overfor det Alternativ, enten at nøjes med Afstemning i Landet Nord for Aabenraa—Højerlinjen eller slet intet at faa.

Ved Fastsættelsen af den sydlige Linje har man utvivlsomt tænkt sig Muligheden af at faa alt, hvad man kunde ønske, ind under Danmark, forsaavidt Befolkningen gav sit Minde dertil; den sydligste Afstemningsgrænse, man overhovedet udtalte Ønske om, var Linjen fra Geltingbugt over til Udløbet af Søholmaa, medens man ikke lagde Skjul paa, at man ansaa Linjen Syd om Munkbrarup over til Vidaaen for nationalt fuldt tilfredsstillende. Flensborg betragtedes som overvejende dansksindet, og man ønskede i høj Grad at give Byen Lejlighed til at stemme for Danmark. Derimod er der ikke nogen Antydning af, at man mente, at Danskheden havde ringeste Mulighed i Egnene ned mod Dannevirke og Vest derfor. Begenburg antyder vel, at det jo kunde tænkes at danne et endnu sydligere Bælte ned til Slien, men Tanken optoges ikke.

Enkelte andre Spørgsmaal, der i disse Uger sysselsatte den danske Regering, fortjener Paaagtning.

Det laa nær at tænke paa, at Danskerne i Nordslesvig

burde foretage en Demonstration for at støtte den danske Regerings Bestræbelser for at faa det nordslesvigske Forbehold udført saa hurtigt og fyldestgørende som muligt.

Vedel skrev den 2. August til Moltke-Hvitfeldt derom, men denne mente ikke, det vilde være nyttigt, at Slesvigerne just i dette Øjeblik gjorde nogen Demonstration; de preussiske Blade paastod allerede, at Danmark agiterede i Slesvig, nu vilde de naturligvis skrige himmelhøjt, dersom en saadan Demonstration fandt Sted, det vilde endnu mere opirre Gemytterne i Preussen, hvorved den danske Sag ikke vilde vinde; en Adresse til Kejser Napoleon burde opsættes til efter Afstemningen.²³⁷⁾

Grev Frijs og Vedel har vistnok haft Betænkelighed ved at foranledige en Demonstration i Slesvig; Grev Frijs fremhævede ofte, at man fra kongerigsk Side burde undgaa alt, hvad der kunde se ud som Propaganda, alt, hvad der skulde ske fra Slesvig, maatte være fra Befolkningen selv, og den behøvede efter hans Opfattelse ikke en saadan Stimulus.^{237)»}

Imidlertid hørte man i København øjeblikkelig, at der udfoldedes en meget stærk Agitation fra tysk Side for at give det Udseende af, at Flertallet af den slesvig-holstenske Befolkning var mod det nordslesvigske Forbehold, og man bestemte sig derfor til at fremkalde en Adresse og en Deputation.²³⁸⁾

Vedel henvendte sig til Regensburg, og denne sendte den seksogtyveaarige sønderjydske studerende A. D. Jørgensen til Slesvig, hvor han sammen med den senere Generalauditor Steffensen, som han traf paa en Jernbanestation, virkede sammen med Fysikus Madvig og andre i Haderslev og siden i Flensborg.

Jørgensen skrev Udkast til en Adresse, og fik det vedtaget. Vedel havde det Indtryk, at Stemningen for Danmark »var mageløs«; men forskellige Vanskeligheder opstod, der skabte Forvirring og Opsættelse. Landmaaler, Kammerjunker C. F. Linde optraadte tilsyneladende som en Slags

Befuldmægtiget af Grev Frijs. Planen blev modvirket af Hans Krüger, »der var paa Kant med Tilværelsen efter 1864 og saare forknytt«. ^{238a)}

Et Øjeblik saa det ud til, at den paatænkte Deputation helt skulde gaa i Stykker. To Medlemmer fra Flensborg kom til København for hos Regenburg at faa at vide, om det var ønskeligt, at Sagen skulde optages igen. Han spurgte Vedel. Resultatet blev, at den bekendte Deputation af »De 47« i Begyndelsen af September tog til Berlin med Proprietær Nikolaj Ahlmann som Ordfører, for at overrække Kong Wilhelm og Bismarck en Henvendelse fra danske Nordslesvigere med Tak for Art. V, og Henstilling om at Løftet maatte blive til Virkelighed. De blev ikke modtaget, og Adressen fik intet Svar. Den blev offentliggjort og modvirkede de samtidige tyske Demonstrationer. I den følgende Tid blev den tiltraadt af 17,000 myndige sønderjyske Mænd og i November indsendt til den preussiske Landdag. En tysk Adresse kom samme Steds hen, men kun underskrevet af 5680 fra Nordslesvig samt 1456 fra Syd- og Mellemslesvig.

X.

Blixen Finecke. Molzens Intrigen Jules Hansens Bestræbelser.

(Efteraaret 1865—Sommeren 1866.)

MEDENS den danske Regering havde tilrettelagt sin Politik i det nordslesvigske Spørgsmaal og gjort de faa positive Skridt, der havde været mulige, var det private Arbejde, som i Foraaret 1865 havde givet sig Udtryk i den Heltzen-Hansen-Molzenske Episode, blevet fortsat, men som dengang med meget forskelligt Formaal. En Del af disse private Bestræbelser, der førte til utiltalende Intriger, havde i Ministeriet Frijs' første Aar ogsaa den direkte Hensigt at rukke Ministeriets Stilling, om muligt bringe det til Fald; indrepolitiske Hensyn forenedes med udenrigspolitiske. Virkelig praktisk Betydning fik dette ikke, men det voldte Grev Frijs Ærgrelse og, som vi nu kan se, unødigt stor Bekymring. Hans Uvilje over dette Spil rettede sig især imod den eneste fremragende Person, der efter hans Opfattelse var med derved, nemlig Baron Carl Frederik Blixen Finecke (1822—1873), den begavede dansk-svenske Storgodsejer, hvis høje sociale Stilling var blevet yderlig fremtrædende ved hans Giftermaal med Dronning Louises Søster, Prinsesse Augusta²³⁹.) Baron Blixen havde spillet en iøjnefaldende, men kun ved enkelte Lejligheder virkelig betydende Rolle i Danmarks politiske Udvikling efter 1848. Han havde været Udenrigsminister i det kortvarige Rotwittske Ministe-

rium Dec. 1859—Februar 1860, »Danmarks første Venstreministerium«, og havde ved den Lejlighed villet søge en anden Udvej af den dansk-tyske Strid end de National-liberale. Han havde siden villet benytte et mangeaarigt personligt Bekendtskab til Bismarck til at vinde en Forstaaelse med denne om en Løsning af Konflikten. Ideer om politisk Skandinavisme forenedes hos ham med Ønsket om en Ordning af Hertugdømmernes Stilling ved nær Tilslutning mellem de skandinaviske Riger og Preussen. I Efteraaret 1863 blev den saakaldte »Episode Blixen« hans sidste Forsøg paa ved direkte Forhandling med Bismarck at afværge den truende Krise. Det mislykkedes; under Krigen 1864 havde Blixen ingen Indflydelse; det var ham en dyb Skuffelse, at han hverken den Gang eller siden blev kaldet til at indtage den førende Stilling som Konseilspræsident eller Udenrigsminister, til hvilken han mente, at hans Intelligens, sociale Fortrin, uheldede Blik paa indre og ydre politiske Forhold gjorde ham skikket som ingen anden Dansk.

Efter Krigen var Baron Blixens Virketrang og Ærgerrighed stadig levende; han forblev ikke længe Medlem af Folke-repræsentationerne, men ved personlige Indlæg i Pressen, ved Arbejde for politisk Sammenslutning, saaledes i Oktoberforeningen, »de store og de smaa Bønders« Mødested, gennem journalistiske Hjælpere, som han interesserede for sine Ideer eller materielt knyttede til sig, ved impulsiv Korrespondance og Samtale med aktive Politikere henledte han i de sidste Aar af Treserne idelig Opmærksomheden paa sig, indtil han i det sidste Par Aar før sin Død, 6. Januar 1873, var saa legemlig nedbrudt, at hans rastløse Aand intet længere formaaede. I de politiske Kombinationer og Spekulationer, hvorpaa hine vanskelige Aar efter Krigen var saa rige, sysselsatte man sig ofte med Blixens idérige, men urolige og uberegnelige Personlighed. Under Forfatningskonflikten 1865—66 var der ofte Tale om, at han skulde danne det Ministerium, der kunde tilvejebringe et endeligt Resultat.

Han selv higede stadig efter Magten og ansaa det for en Nødvendighed for Landets indre og ydre Vel, at et Venstreministerium med ham i sin Midte kom til Styret for at lægge Kursen om.²³⁹ a) Han forstod ikke, at det, naar det kom til Stykket, ikke var en ekstravagant Personlighed som hans, man havde Brug for, men en solid, fasttrædende Mand som Grev Frijs. Da denne afløste Bluhme, havde der været megen Tale om Blixen, der hørte til de smaa og store Bønder, der bragte det ny Ministerium frem. Blixen var derefter meget bitter paa Ministeriet og fuld af Ringeagt overfor Grev Frijs. Han og hans Venner fandt vistnok endnu, at denne ligesom Bluhme »lod en død Haand hvile tungt paa det stakkels Danmark«. ²³⁹¹⁵⁾

Det er den udenrigspolitiske Side af hans Kritik, der her interesserer os, idet han fra Efteraaret 1865 paany forsøgte aktivt at gribe ind i Løsningen af det tysk-danske Mellemværende, nu i dets nye Form.

Før Krigen havde Blixen uden Held forsøgt at forebygge, at Danmark trak det korteste Straa i Kampen med de tyske Stormagter, nu efter Nederlaget gjaldt det for ham at redde, hvad reddes kunde.²⁴⁰⁾ Forsaavidt var han i fuld Overensstemmelse med Grev Frijs, som begge mente, at dette kun kunde ske i god Forstaaelse med Preussen; begge afviste enhver Tanke om at lade Danmarks Politik bestemme af Revanchetanker eller af den naturlige Bitterhed og Uvilje, som Begivenhederne i 1864 havde affødt. Derimod var der stor Forskel mellem Blixen og Frijs, naar Spørgsmaalet kom til at staa om de Konsekvenser, der skulde drages af en saadan imødekommende Holdning overfor Preussen. Nogen Betydning havde det allerede, at Blixen nærede en vidtgaaende Sympati for det Bismarckske Preussen under Paa-virkning af sin Beundring for Bismarcks Personlighed, medens Grev Frijs nærede en dyb Uvilje mod det preussiske Junkerdømme og Bismarcks Magtpolitik og aldrig af sine Følelser kunde udslette den dybe Uvilje over Preussens Op-

træden i 1864, selvom han kunde samstemme med Bluhme i haard Fordømmelse af den doktrinære nationalliberale Politik, der havde ført os i Ulykke. Grev Frijs nærede en Ængstelse for, at en for nær Forbindelse med Preussen-Tyskland skulde true Danmarks Selvstændighed, som ikke spores hos Blixen, og derfor blev de uenige, naar Talen blev om den politiske Løsning af det slesvigske Spørgsmaal. Grev Frijs kunde, som vi har set,²⁴¹⁾ tilbyde Preussen en Alliance for ved Hjælp af denne at opnaa Nordslesvigs Genforening med Danmark i et Øjeblik, hvor han saa, at Danmark vilde komme paa den rigtige Side, men han ønskede ingen Tilknytning udover en øjeblikkelig militær Samvirken og var afgjort Modstander af en Løsning, der i Form af en Personalunion mellem Danmark og den tyske Del af Hertugdømmerne bragte Danmark i varig og intim Forbindelse med Tyskland og kunde aabne Mulighed for Gjentagelse af Fortidens Ulykker. I denne Henseende stod Grev Frijs de Nationalliberale langt nærmere end han stod Blixen, men dette gav Anledning til, at Blixen mente, at Frijs var helt i Lommen paa disse Nationalliberale, der gennem Vedel beherskede Konseilspræsidentens Politik. Blixen mente, at Frijs, med hvem han stod i en, efter hans egen Mening, venskabelig Korrespondance, var ganske uselvstændig overfor Professorembeds mændene, og beklagede, at Frijs, da han blev Minister, »vandrede med Peter Vedel under den ene og den nationalliberale Justitsminister, Leuning, under den anden Arm«. »Jeg har«, skrev Blixen,²⁴²⁾ »intet imod disse Herrer, og vidste Frijs selv Vej, var der intet i Vejen for, at han lod disse Herrer bære Rejsetøjet, men da han ikke ved Vej selv, er Selskabet farligt, skønt det en Tid lang vil bevirke mild Omtale i »Dagbladet«, »Fædrelandet« og de fremmede Blade, som modtager Korrespondancer fra Spidsmusen«.

Straks efter Grev Frijs' Tiltrædelse meddelte Vedel Quaade,²⁴³⁾ at Blixen Finecke af alle Kræfter ødelagde Frijs'

Stilling og udbredte til de fremmede Gesandter, at han aldeles manglede Duelighed til sin Plads; Vedel mente, at ogsaa Grimur Thomsen hjalp til af al Magt. Han var bange for, at Frijs let kunde blive et Offer for Blixen Fineckes Intriger, idet Frijs var alt for ukendt med sligt; »der hører — langt mere end Kendskab til Affæerne, som jo nok kan erstattes ved Benyttelsen af andre Kræfter og Tillid til de Underordnede — til den nuværende Situation, at Ministrene have et vist rouerie, ikke for at bruge det, men for at kunne forstaa de andres Intriger«. »Det gør«, mente Vedel, »Grev Frijs ikke og i sin Honettet vil han ikke engang anvende det«.

Da Molzen, som det senere skal blive omtalt, straks efter i November 1865 dukkede op i Berlin, mente Vedel, at Blixen stod bag ham eller havde en Finger med i hans Spil, og denne Opfattelse delte Frijs, uagtet der vistnok ikke kom til at foreligge afgørende Beviser. Grev Frijs gik ud fra, at Blixen i den følgende Vinter og Sommer, altsaa i Perioden til efter Pragfreden, ikke blot selv drev udenrigspolitiske Machinationer i Udlandet, men brugte Molzen som Redskab og desuden virkede gennem en anden Mand, mod hvem Grev Frijs næsten nærrede endnu større Uvilje end mod den lavtstaaende Molzen, nemlig Baron Carl Scheel-Plessen.

Blixen Finecke udviklede sit udenrigspolitiske Program overalt, hvor der var Anledning dertil overfor de ledende Politikere af de forskellige Partier, og overfor Medlemmer af Kongehuset, til hvem han havde særlig Adgang gennem sin Hustru, Dronning Louises Søster. Hovedpunktet var, at Danmark burde holde sig langt borte fra den antipreussiske Politik, som Blixen stadig frygtede, Grev Frijs' national-liberale Forbindelser vilde føre ham over i. En tilsvarende Frygt bevægede ham som den, der havde hidset Heltzen saa voldsomt op imod Jules Hansens Virksomhed i Frankrig. Blixen Finecke og hans politiske Venner, der hørte til Bondevennernes Parti, nærrede ogsaa Frygt for, at denne national-liberale Indvirkning skulde sætte sig Spor i Regeringens Po-

litik med Hensyn til den ny Hærordning. De sammen med nogle af Bondevennerne var ivrige for en vidtgaende Indskrænkning af Militærudgifterne og frygtede, at nationalliberale Fantasier om Beredskab til »en tredje slesvigsk Krig« skulde hindre en tilstrækkelig stor Sparsommelighed paa det militære Budget. Blixen mente, at f. Eks. Ministeriet Frijs' største aktive politiske Kraft, Estrup, havde Sympatier »for nationalliberal Tilbageerobringspolitik« og dermed forbunden Rustningspolitik.²⁴⁴) I Vinteren 1865—66 drøftedes disse Spørgsmaal ivrigt mellem Blixen og hans Venner, og en af disse, Godsejeren Regnar Westenholtz til Matrup, der sammen med Blixen havde været Medlem af Ministeriet Rotwitt, gav en Maanedstid før sin Død (den 12. April 1866) i meget skarpe Ord sin Uvilje imod enhver antipreussisk Politik Udtryk, men udtalte sig ogsaa imod Tanken om, at Danmark kunde opnaa noget ved Alliance eller ved Krigsberedskab. »Ethvert Skridt i denne Retning fører nærmere til Danmarks Grav,« skrev Westenholtz til Blixen Finecke den 15. Marts 1866.²⁴⁵) »Man fantaserer om Alliancer. Jeg tror, at vor Styrke skal ligge i, at vi ingen Alliancer ville, og at ingen, selv ikke Preussen, kan have nogen Nytte af vor Alliance og altsaa ikke vil tvinge os til en saadan. Vor Sikkerhed skal derfor ikke bestaa i Rustning. Det er en farlig Stilling for en lille, svag Mand at staa med et draget Sværd i Haanden; han vil, naar Øjeblikket kommer, enten blive tvunget til at anvende det, hvor nødig han vil, eller blive det fravristet under et eller andet Paaskud paa en ydmygende Maade. Englands Rov af Flaaden etc. burde kunne tjene som Eksempel.« »Det er altsaa«, skrev Westenholtz videre med Tanken paa Forhandlingerne om Danmarks militære Beredskab, »en aldeles falsk Politik for Danmark at spille 5 Millioner paa Rustninger — der anvendte i fredelig Syssel vilde give Landet et ukendt Opsving. Al Flikken og Lappen, som det nuværende Rigsraad foretager paa Krigsbudgettet, fører til intet. Smaabesparelser i Lønninger etc. er jo kun »Sand i Øjnene«,

saalænge man bevilger Millioner til Pantserskibe, befæstede Lejre, Kbhvns Søbefæstning — hvilken Latterlighed! — og meget andet. Der maa skiftes System helt og holdent!«

Blixen Finecke udtaler sin Samstemning med Westenholz' Udtalelser, der iøvrigt ikke hos alle deres politiske Venner vandt Tilslutning. Hofjægermester H. R. Carlsen til GI. Køgegaard var i flere Henseender enig med Blixen Finecke og Westenholz, men hans stærke af Grundtvig paavirkede følelsesbestemte Danskhed gjorde ham utilgængelig for Kravet om en saa vidtgaaende Nedsættelse af Militærudgifterne, som her var Tale om. Westenholz udtalte i det ovenfor citerede Brev endog, at Venstre fraktionen, »Carlsen—Balthasar Christensen med samtlige Grundtvigianere endnu sagde »ruste til Tænderne og saa kæmpe til sidste Mand« og mente, at Danmark kunde bestaa og udvikle sig bedst i aabent Fjendskab, ja endog helst paa Krigsfod med Preussen«.

Paa et Punkt var Blixen dog ingenlunde enig med Westenholz eller med Carlsen, idet han kunde gaa ind paa — ja vel endogsaa ønskede en Alliance mellem Danmark og Preussen som Forudsætning for den Løsning, han tænkte sig af det slesvigske Spørgsmaal, nemlig en Personalunion mellem Danmark og den tyske Del af Hertugdømmerne.

Medens vi har set, at Ministeriet Bluhme og Ministeriet Frijs i 1865—66 tænkte sig en hel anden Løsning,²⁴⁶⁾ udformede Blixen, saavidt vi kan skønne efter Optegnelser, der fandtes mellem hans efterladte Papirer,²⁴⁷⁾ og, efter hvad vi ellers erfarer om hans Bevægelser just paa denne Tid et fuldkomment udenrigspolitisk Program. Hovedpunkterne i dette var efter de nævnte Optegnelser en Tilbagegivelse af Slesvig og Holsten til Kongen af Danmark, Udskillelse af Nordslesvig efter en Folkeafstemning til Indlemmelse i Danmark; Dannelsen af en ny tysk Forbundsstat bestaaende af den tyske Del af Hertugdømmerne behersket af Kongen af Danmark, men nøje knyttet til Tyskland og kun i yderst

løs Forbindelse med Danmark; mellem Preussen og Danmark skulde der oprettes et Forbund, idet »begge Magter skulde anse den enes Fjende som Fjende af den anden«. Sine Tanker havde Blixen ogsaa udtalt, omend mindre præcist, i et Brev, han den 23. Februar 1866 skrev til Balthasar Christensen i Anledning af, at denne sammen med Carlsen var indtraadt i en den 2. Februar nedsat Kommission bestaaende af Medlemmer af Rigsdag og Rigsraad samt Officerer til Udarbejdelse af en samlet Plan til Land- og Søforsvarsordningen.²⁴⁷ a) Det var Blixen om at gøre, at Mænd »der i Tider som de nuværende modtog Kaldet at raade, det være i Statsraad eller i Kommissionsmøder, burde drive real Politik«, »ikke ville andet end hvad der er *fornuftigt* og *muligt*«, og skønt han havde Tillid til baade Christensen og Carlsen, »vilde han lægge dem sine militærpolitiske og udenrigspolitiske Synspunkter paa Sinde«.

Han mente, at Spørgsmaalet om, hvilke Hærudgifter der skulde bevilges udover, hvad der var nødvendigt for at sikre lovlig Orden, maatte bero paa Statens politiske Stilling til andre Stater. »Er denne Stilling den, at een eller flere Stater sige til Danmark: Du kan ikke forsvare Dig selv, men vi har Interesse i Dit Forsvar, vi ville i de og de Tilfælde staae Dig bi imod, at Du ogsaa stiller Dine Kræfter til vort Forsvar og er i Stand til at yde os saa og saa stort Bidrag, *da* maa vi prøve, om det som stilles os i Udsigt er værd de Ydelser, som forlanges af os, og i saa Fald sige Ja. Men er Stillingen den, at ingen anden Stat vil eller kan tale saaledes til Danmark, da er dettes vedvarende Bestaaen som Stat ikke sikkert ved Hærudgifter fra vor Side, og militære Anstrengelser ville da ikkun befordre og fremskynde Undergangen«. Man skulde da efter Blixens Mening nøjes med Livgarde og Municipalgarde, om hvis Størrelse der kunde diskuteres, men som vel for Tiden burde normeres til 1000 Mand Kavalleri, 2000 Mand Infanteri og et Par Batterier. »Kan Grev Frijs skaffe Forsvarsforbund til

Veje mod militære Ydelser, velan! saa rust, men kan han ikke det, saa spar Folkets Kræfter. Uden Forsvarsforbund er Rustning fra vor Side afsindig og tjener ikke til andet end at fremme Illusioner, som kunne træde i Vejen for forstandig Benyttelse af indtrædende Konjunkturer. Jeg tror ikke, at Frijs eller nogen anden dansk Minister kan tilvejebringe Forsvarsforbund med den Opgave at for Danmark *tilbageerobre* Slesvig, og selvom vi tilbyder at ville deltage i Tilbageerobringen af Finland for Sverige, vil man ikke udrette noget i Stockholm. End ikke Forsvar af Jylland vil man faae mod Løfte om Forsvar af Finmarken eller anden Del af Sverige«. Selv om der for Sverige forestod en »Magister-Periode beslægtet med vor Professorperiode«, var Blixen overtydet om, at ingen svensk Minister kunde indlade sig paa et saadant Forbund. Forsvarsforbund kunde Danmark have opnaaet til Forebyggelse af Krigen med Preussen, men Betingelsen vilde have været et fredeligt System i Slesvig; efter at Krisen og Krigen med »velberaad Hu«, som Orla Lehmann havde sagt, var blevet fremkaldt og ført uden at Forsvarsforbund var afsluttet, var Blixen overbevist om, at den Tanke var forbi. »Muligheden af et Forsvarsforbund med Preussen tør jeg ikke benægte ligesaa lidet som Muligheden, at vi mod militære Ydelser kunde opnaae Udleveringen af Nordslesvig, f. Eks. ned imod Bov, men det vilde før eller senere føre til en Udvikling, som vi maaske ogsaa vilde komme til uden militære Anstregelser fra vor Side, og for hvis Skyld det derfor næppe vilde være forstandigt at gøre Opofrelser«.

Ganske klar er Blixens Tankegang ikke, men hvad der gærede i hans Sind siden Wienerfreden, faar man dog Indtryk af. Han udvekslede Betragtninger herom med Venner i den Scheel-Plessenske Kreds, og i Vinteren og Foraaret 1866 beskæftigede Planerne ham særlig stærkt af Hensyn til den urolige storpolitiske Situation. I April 1866 rejste han »i private Anliggender« til Berlin. Den 16. April var han i Ham-

burg, hvorfra han telegrafisk spurgte Bismarck, om han kunde tage imod ham. Gennem den preussiske Gesandt i Hamburg, Baron Richthofen, fik han imidlertid et venligt Afbud; Bismarck var af Sygdom forhindret i at modtage ham. I Hamburg traf Blixen Baron Otto Piessen, der just var paa Vejen til København for at faa Ordre om sin hemmelige Mission til Berlin.²⁴⁸) Blixen omtalte til Otto Piessen sin Hensigt at besøge Bismarck, og efter Referat derom til København præciserede han, at han vilde arbejde for en Personalunion mellem Danmark og Hertugdømmerne med et saadant Forhold til Tyskland, at Danmark blev Tysklands Admiralstat. Otto Piessen »stejlede noget ved Erindringen om den Storm, hans egne Personalunionsideer havde fremkaldt«, da han i Juni 1864 var kommet fra St. Petersborg med et saadant Forslag for at redde den danske Stat fra Sønderlemmelse. Hvorledes var det tænkeligt, indvendte Piessen, at Modstanden mod en saadan Tanke nu kunde være opgivet. Piessen havde Grund til sin Tvivl, men Blixen svarede ham, at siden dengang var meget forandret i Danmark.

Blixen rejste fra Hamburg til Berlin, men traf ikke Bismarck, derimod hans Medarbejder, Justitsraad Hermann Wagener, og maaske andre af den Bismarckske Kreds, gennem hvem han forebragte sine Tanker for den preussiske Minister. I en Optegnelse af Dr. Edgar Bauer blandt Quaades Papirer²⁴⁹) af 20. April meddeles det, at Baron Blixen havde talt med Wagener om Slesvigs Deling, men iøvrigt kun »paa Ræsonnementets Omraade«; den østrigske Regering havde gjort venlige Antydninger i København, men Ministeriet Frijs havde ikke engageret sig paa nogen Side, »stehe aber auf dem qui vive«. Blixens Hustru, Prinsesse Augusta, skrev til sin Søster Dronningen den 28. April²⁵⁰) paa en Forespørgsel om, hvad Blixen havde udrettet i Berlin, at han havde villet skaffe sig sikker Viden om, hvorledes man egentlig tænkte dernede, da han mistvivlede om, at den

danske Regering var rigtig informeret og opfattede Quaades Beretninger fra Berlin rigtigt. Blixen havde dyb Mistillid til Ministeriet Frijs og mente, at de »nationalliberale Professorer«, for hvem han nærede den største Ringeagt, beherskede Konseilspræsidenten. »Det er klart, at Frijs er det Skærmbræt, bag hvilket Krieger og Vedel opererer«. Blixen mente efter sin Erfaring i Berlin, at der var et, om end svagt Haab om, at man ikke blot kunde tilbagevinde den danske Del af Slesvig, men ogsaa Holsten og det sydlige Slesvig i Personalunion for Dynastiet. Efter hvad Prinsesse Augusta skrev til Dronningen, var Blixen i Overensstemmelse med Bismarck, med Carl Scheel-Plessen og Otto Piessen, hans gamle Venner, om at ogsaa denne Chance vilde gaa tabt, naar i København kun »legemlig eller aandelig skrøbelige Mennesker kunde blive Ministre«, hvormed han særlig sigtede til Frijs, der efter hans Mening var svag og ganske ude af Stand til at lede Regeringen og særlig Forholdet til Udlandet med den nødvendige Kraft. Blixen talte baade før sin Afrejse og efter sin Hjemkomst med Grev Frijs, sagde ham uforbeholdent sin Mening; »han vilde erklære Ministeriet Krig«.

Frijs nærede megen Mistillid til Blixen, ansaa ham for grundupaalidelig og for en Intrigant, der væsentlig lededes af Ærgerrighed, af Ønsket om at spille en Rolle og komme til Magten.²⁵¹) Han tvivlede paa Blixens forskellige Meddelelser, og vilde først ad anden Vej have dem bekræftet, da han ofte havde fundet Uoverensstemmelser i, hvad Blixen fortalte. Han betragtede Blixens udenrigspolitiske Projekter som Fantasterier.²⁵²) Særlig vred var han over, at Blixen ikke nøjedes med personlig at virke i Udlandet, men anvendte mere eller mindre obskure Redskaber, gennem hvem han lancerede Meddelelser i Pressen eller søgte at paavirke tyske eller franske Statsmænd. Han fandt, at dette var en uværdig Fremgangsmaade, og kunde ikke tilgive Blixen, at denne, efter hans Formening, betalte og benyttede en Skurk og Løgner som Molzen. I og for sig var Grev Frijs ikke ked

af, at Blixen vilde erklære ham og hans Ministerium Krig, ja mente snarere »at kunne gøre Kapital i politisk Forstand af en saadan Krigserklæring«, da højst nogle enkelte Medlemmer af Venstre havde Tillid til ham.²⁵³) Han betvivlede, at Baronen havde større Indflydelse i den danske Kongefamilie eller paa Bismarck, men han kunde dog altid ved at udsprede ensidige eller usande Paastande om den danske Regering skade dens Anseelse og bidrage til at give Udlandet Indtryk af en svækkende Partistrid i Danmark, hvad der under alle vanskelige Forhold først og fremmest burde undgaas. Det stod med Rette for Grev Frijs som noget saare uhyggeligt, naar danske Mænd søgte Tilknytning i Udlandet og f. Eks. hos den preussiske Regering holdt et Haab aabent om gennem Danske at kunne faa Indflydelse paa Mænd og Partier i Danmark. Det mindede om den russiske Politik i sin Tid i Polen.²⁵⁴) Megen Uvilje nærede Grev Frijs ogsaa over, at Blixen stadig plejede Forbindelse med og benyttede Baron Carl Scheel-Plessen, den holstenske Magnat, der havde været den holstenske Oppositions Fører før Krigen og under Krigen og efter denne først og mest bestemt havde indtaget det Standpunkt at arbejde for Hertugdømmernes Anneksion af Preussen. Carl Scheel-Plessen var som Ej er af Lindholm og Selsø dansk Lensbesidder, hans politiske Holdning, der forøvrigt altid havde været fuldkommen aaben, havde paadraget ham stort Fjendskab i Danmark, ganske særlig blandt hans danske adelige Standsfæller.²⁵⁵) Han betegnedes som »Renegat«, og i Grev Frijs' som i mange andres Breve udtaltes de haardeste Domme over den Virksomhed, han i Aarene efter Wienerfreden udfoldede som Bismarcks særlige Tillidsmand i Hertugdømmerne, hvor han efter Pragfreden blev den første preussiske Overpræsident. Det var meget ilde set i Danmark, at den danske Kongefamilie bevarede venskabelig Forbindelse med Carl Scheel-Plessen, hvis Besøg hos Kongefamilien, naar han var paa sine Godser i Danmark, ledsagedes af mange Mishagsytringer. At

Blixen havde Forbindelse med Scheel-Plessen og gav Meddelelse om dennes Synspunkter til det danske Hof og de danske Politikere, ophidsede i høj Grad Grev Frijs. Han havdeden Opfattelse, der ogsaa udtaltes i den danske Presse, at Scheel-Plessen i en særlig Grad var danskfjendtlig og benyttede sin Indflydelse i Hertugdømmerne til paa enhver Maade atvanskeliggøre Opgøret efter 1864, ved hvilket han var den preussiske Regerings Tillidsmand, og senere gjorde sit til at chikanere de Danske. Det er meget tvivlsomt, om denne Opfattelse er retfærdig. Scheel-Plessen havde aldrig lagt Dølgmaal paa, at han følte sig som Holstener og mente, at Slesvig-Holsten, hvis en Overenskomst med Danmark, der tilfredsstillede den tyske Befolkning, ikke kunde opnaas, stod sig bedst ved at gaa ind i Preussen. Men der foreligger ikke Beviser for, at han benyttede sin Indflydelse hos den preussiske Regering til at chikanere Danmark eller den danske Befolkning i Slesvig. Hans hele Karakter, hans Stilling som dansk Godsejer og hans personlig venskabelige Forhold til Kongefamilien gør det usandsynligt, at han har gjort sligt. Hans Broder, Wulff Piessen, hævdede lejlighedsvis, at Broderen absolut ikke bar Ansvar for Haardheder, der lagdes ham til Last.²⁵⁶«) Derimod var han i disse Aar en afgjort Modstander af enhver Tanke om en Tilbagegivelse af noget af Slesvig til Danmark. Han udtaltes ved enhver Lejlighed, bl. a. i Samtaler med den franske Konsul i Kiel, Alfred Méroux de Valois.²⁶⁶) Scheel-Plessen vilde overbevise denne om, hvor uheldig Frankrigs Interesse for en Genafstaaelse til Danmark af Nordslesvig var, og forestillede ham, at en Deling af Slesvig kun vilde fremkalde nye Vanskeligheder, der kunde hidføre en ny og endnu værre Katastrofe for Danmark. Om Piessens Standpunkt vidste man god Besked i København, da Valois ikke blot indberettede til Paris, men gav sin Ven, Professor P. L. Panum i København Referat af sine Samtaler, og denne lod alt gaa videre til Regeringen.

Forbindelsen med Piessen var Grev Frijs et Bevis paa, hvor landsskadelig Blixens Bestræbelser var; hvad der

kunde udvirkes i Forstaaelse med en saadan Mand kunde aldrig under nogen Form gavne Danmarks Interesser.

Det er en Selvfølge, at Grev Frijs i sine Samtaler med Blixen, med hvem han selskabeligt stod paa en meget god Fod, ikke røbede det mindste om Regeringens Udenrigspolitik, ogsaa Bismarck syntes at have holdt tæt overfor Blixen i For aar et 1866. Blixen har, saavidt det kan skønnes, intet vidst om det danske Alliancetilbud, men det var Grev Frijs overordentlig ubehageligt just i de kritiske Foraarsmaaneder 1866 at vide Blixen i travl Bevægelse; hans indrepolitiske Intriger mod Regeringen lagde han mindre Vægt paa, da han ikke troede, at Blixen havde virkelig Autoritet,²⁵⁷⁾ men han foruroligedes ved Tanken om, hvad Blixen og dennes Hjælpere kunde sætte i Omløb af Mistæneliggørelse af den danske Regerings Politik. Han tiltroede i den Henseende utvivlsomt Blixen meget mere, end der var Grund til, og som det undertiden gaar ellers meget nøgterne Mænd, havde Grev Frijs i sin overdrevne Mistillid til Blixen et Punkt, hvor Fantasien løb af med ham. Naar han i Løbet af 1866—67 skruede sig saa stærkt op i Mistillid til Blixen, skyldtes det imidlertid mindre, hvad Blixen selv paaviselig foretog sig, end hvad Udenrigsministeriet efterhaanden fik konstateret om Claus Molzens Bevægelser. Det er rimeligt, at Blixen ogsaa efter Pragfreden direkte og indirekte virkede for sine storpolitiske Ideer, hvor Danmarks Fremtid gennem en dansk-tysk-skandinavisk Entente skulde sikres og det danske Nordslesvig under den ene eller anden Form befries. Nogen Betydning fik hans Bestræbelser, om hvis Enkeltheder der ikke vides klar Besked, ikke.

I Løbet af Sommeren 1865 dukkede Molzen op i Berlin og tog efter et kort Besøg i Danmark atter derned i Oktober kort før Ministerskiftet i København. Quaades Opmærksomhed blev meget hurtigt rettet paa hans Bevægelser.²⁵⁸⁾ Molzen var fra København, uvist af hvem, maaske af Blixen Finecke eller Heltzen, blevet introduceret i Bis-

marckske Kredse, særlig hos den meget foretagsomme Justitsraad Hermann Wagener, Bismarcks fortrolige Ven og Hjælper, tidligere Redaktør af »Kreuzzeitung«, en af de Mænd, der havde haft størst Fortjeneste ved Organisationen af det konservative Parti i Preussen, som Bismarck havde tilhørt. Wagener havde ved de Introduktioner, Molzen havde medbragt, og ved de Meddelelser, han gav om sine Forhold, faaet den Mening, at denne Mand betød meget i Danmark, var i Besiddelse af økonomiske Ressourcer og ved sine betydelige Aands-gaver maatte have en Fremtid for sig. Molzen optraadte som Fjende af Ministeriet Bluhme, og det referedes til Quaade, at han arbejdede for, at den preussiske Regering skulde øve et saadant Tryk paa Forholdene i København, at Ministeriet Bluhme kunde vige Pladsen for et andet. Dette andet blev i November Ministeriet Frijs, men ogsaa overfor dette indtog Molzen en overmaade uvenlig Holdning. Aarsagen fandt man baade i Blixens Stilling til det ny Ministerium og i, at Grev Frijs bestemt havde stillet sig ganske afvisende overfor Molzen; denne havde i lang Tid for-gæves søgt Forbindelse med ham, havde løbet ham paa Dørene og sendt ham det ene Brev efter det andet uden at faa Svar. Han havde kun een Gang taget imod ham og havde fundet, at Molzen var i saa høj Grad konfus, at det nærmede sig en Slags Vildskab;²⁵⁹⁾ han havde udbredt sig over en Mængde Materier, der ikke stod i ringeste Forbindelse, men som han kørte sammen paa den ubegribeligste Maade. Grev Frijs havde formentlig straks tilkendegivet ham, at han var absolut Modstander af den Slags privat eller underjordisk Diplomati, som Molzen vilde drive. Han ansaa »alle Subjekter af den Slags, der lægger store Planer og indlader sig paa Forbindelser, og naar disse ikke findes, fingerer disse« for farlige;²⁶⁰⁾ det var under Danmarks nu-værende Stilling kun skadeligt, at man befattede sig med slige Personer; han vilde af yderste Evne bestræbe sig for, at der ikke selv af de vrangvilligste maatte kunne sættes

nogen som helst Plet paa nærværende Regering.²⁶¹⁾ Denne Grundbetragtning gjorde Grev Frijs gældende, saasnt han efter sin Tiltrædelse blev orienteret af Bluhme og Vedel samt Quaades Indberetninger med Hensyn til Molzen, men klar over Karakteren af Molzens Optræden blev Konsejlspræsidenten, da han den .8. November modtog et Telegram fra Berlin, undertegnet »M«, hvori Molzen tog sig den Frihed at sende ham Meddelelse om sin Ankomst til Berlin fra et Besøg i København og yderligere oplyste, at han vilde rejse til Potsdam for en af de følgende Dage at have en Forhandling. Molzen vilde øjensynlig kompromittere den danske Førsteminister ved et fingeret Venskabs- eller Tillidsforhold. Næste Sommer forsøgte Molzen under Foregivende af Forbindelse med Grev Frijs at slaa Penge af Grevens Tillidsmand i Paris, fhv. dansk Konsul i Marseille Harald Hoskjær, hvad der dog ikke lykkedes.²⁶²⁾ Quaade, der havde et højst ugunstigt Indtryk af Molzen fra forrige Vinter, da han havde set ham under den Heltzenske Affære, fik Ordre til at holde Øje med ham og, om det var muligt, »ad Politivejen i Berlin at paalægge ham en Klemme« ;²⁶³⁾ Frijs vilde selv gøre »sit mulige efter vore Love og Tilstande«.²⁶⁴⁾ Fra nu af fik Quaade meget Bryderi med Molzen, der i de følgende Aar stadig var paa kortere eller længere Besøg i Berlin; han kom gennem Wagener i personlig Berøring med Bismarck, overrakte begge Memoirer og Forslag, Udsklip af danske Aviser og Oplysninger om danske Personers Stilling til Danmarks indre Politik eller Stemning overfor Preussen. Wagener havde ypperlige Forbindelser ved Pressen og introducerede Molzen der. I »Norddeutsche Allgemeine Zeitung« og andre Regeringen nærstaaende Blade dukkede der fra nu af idelig Artikler og Notitser op om danske Forhold, der enten, som det indrømmedes af Bismarck og Wagener, var skrevet eller inspireret af Molzen eller, som Bismarck lejlighedsvis sagde, ogsaa kunde være det af Blixen.²⁶⁸⁾ Molzens Bevægelser i de Bismarckske Kredse

var saa livlige, at de blev bemærket af fremmede Diplomater i Berlin, og han forstod at give sig Udseende af at betyde saa meget i Danmark og have saa god Forbindelse med fremtrædende danske Politikere, at man tillagde hans Udtalelser Værdi. Han førte det store Ord, hvor han kom hen, fremviste Telegrammer og Breve, der konstaterede hans Forbindelse med Politikere som Blixen og I. A. Hansen, med andre, der havde en social Position i København saasom Borgmester Larsen, og med københavnske Dagbladsredaktører, ganske vist af tredje-fjerde Rang som Michael Gjørup, Redaktøren af »Enhver Sit«, der havde helstatlig-konservativ Karakter, i alt Fald var ivrig antinationalliberal og nu og da af Molzen blev fremstillet som nærmest ministerielt. Molzen kolporterede Rygter om Ministerkriser og om et nyt Ministeriums Dannelse i København og udpegede sig selv som Finansminister i et Ministerium Blixen.

Det lykkedes hurtigt Quaade at finde Midler til at holde sig underrettet om Molzens Bevægelser gennem to Mænd, til hvem Molzen ikke fattede Mistanke. Den ene var en oprindelig danskfødt Slesviger, en Skomagermester Kafka, der i mange Aar havde boet i Berlin og før Quaades Tid havde haft Forbindelse med den danske Legation; den anden var den tyske Publicist og Journalist Dr. Edgar Bauer, der i mange Aar og for et beskedent Honorar af en 25 Thlr. maanedlig havde hjulpet Legationen med at følge den tyske Presse.²⁶⁶) Kafka tilhørte det konservative Kreuzzeitungs-parti, Wageners Kreds, og Wagener havde bedt ham opsøge Molzen paa hans Hotel i Berlin. Dr. Edgar Bauer var som Journalist en Bekendt af Wagener, Forbindelsen mellem dem og Molzen blev ad denne Vej let tilvejebragt. Molzen gjorde særlig Bauer til sin Fortrolige, fortalte ham om sine Samtaler med Wagener og Bismarck, gav ham Afskrifter af sine Memoirer til disse, sendte Breve gennem ham til Wagener, naar han var borte fra Berlin, bad ham om hans Hjælp til sine antiministerielle Artikler i tyske Blade, kort

sagt indviiede ham i hele sin Færd. Han anede ikke, at Bauer og Kafka trolig rapporterede alt til Quaade; kun naar Molzen engang imellem omgav sig med en særlig Hemmelighedsfuldhed, blev der Huller i Rapporterne og i Quaades Viden.

Kort efter Ministeriet Frijs' Tiltrædelse, da Molzen, efter hvad man erfarede, havde vundet Indpas hos Bismarck og Wagener, fandt Quaade det rigtigt at henvende sig til Bismarck og udtrykkelig meddele denne, at den Person, der, efter hvad han havde erfaret, var traadt i Forbindelse med ham og med andre for at forhandle eller samtale om politiske Genstande vedrørende Danmark, ikke havde noget Forhold til den danske Regering.²⁶⁷⁾ Bismarck anerkendte, at han efter Introduktion og Anbefaling af Wagener havde modtaget Molzen i den Overbevisning, at denne Mand var »en fuldkommen paalidelig Person, med hvem han kunde indlade sig i Samtale om Forhold, der interesserede saavel Preussen som Danmark«. Bismarck tilføjede, at Molzen havde paaberaabt sig Forbindelser i Danmark, som maatte skaffe hans Optræden i Berlin Tiltro; han havde ogsaa fortalt Quaade, at Samtalen med Molzen væsentlig havde drejet sig om at generhverve for Danmark »Theile von Nordschleswig«, og udtalte i Forbindelse hermed til Quaade, at han, som han havde sagt til Kejser Napoleon, langtfra var utilbøjelig til en eventuel Genafstaaelse af saadanne Dele til Danmark, naar Folkestemningen udtalte sig derfor, men han kunde ikke tage Initiativet dertil. Der foreligger Optegnelser fra Molzen med Paategning af Wagener, som Molzen vistnok havde overleveret Bismarck som nærmere Præcisering af Samtalen. De indeholdt et meget barnligt affattet Udkast til et dansk-preussisk Forbund.²⁶⁸⁾ Dette skulde sikre Danmark imod tyske Erobringslyster, og Preussen skulde ikke blande sig i Ordningen af indre danske Forhold, naar blot Roligheden ved Grænsen ikke forstyrredes, og Dynastiets Sikkerhed ikke udsattes for Fare, da det var Preussen ligegyldigt, hvilken konservativ Forfatning den

danske Stat gav sig. Der skulde stilles i Udsigt Afstaaelse »af den Del af Slesvig, der laa Nord for en Linje fra Aabenraa til et Punkt i vestlig Retning, som senere blev at bestemme«, subsidiært Afstaaelse »af den Del af Slesvig, som laa Nord for en Linje fra Kobbermøllebugten Norden om Bov, Als inclusive, til et Punkt i vestlig Retning, som nærmere blev at bestemme«. Hvis Danmark, naar Preussen blev angrebet, holdt sig strængt neutralt, skulde den mindre Indrømmelse ydes; hvis Danmark gik med i Krigen paa preussisk Side, skulde den større Del afstaa. Der blev ogsaa talt om, at Preussen under visse Forhold og Modaliteter skulde kunne give Samtykke til en Afstaaelse af Slesvig og Holsten til Kong Christian IX efter en national Deling af Slesvig, og Danmark skulde eventuelt understøtte preussisk Anlæg af en Kanal fra Flensborg til Vesterhavet, Preussen have Ret til efter eget Tykke at befæste Bov samt støtte Danmarks Rustninger med Pengetilskud. Bismarck udtalte sig, saavidt det kan skønnes, ganske vagt til Molzen og havde siden leveret Promemorien tilbage til Wagener med Bemærkning om, at Hr. Molzens Ideer ikke ydede noget praktisk Holdepunkt; han var jo ogsaa ganske uden Mandat fra København. Dette vidste Quaade først senere, men han havde, da hans Samtale om Molzen midt i November 1865 fandt Sted, indskrænket sig til overfor Bismarck at fastslaa, at Molzen ikke havde det mindste Mandat fra eller Forbindelse med den danske Regering.²⁶⁹⁾ Han havde paa det Tidspunkt ikke ment, at Molzens slette Hensigter var saa haandgribelige, at man fra dansk Side burde optræde aktivt imod ham og derved berede ham positive Ubehageligheder i Berlin, men han indsaa, at en Fortsættelse af Molzens Virksomhed var meget farlig. I Vinterens Løb maatte Quaades og det danske Udenrigsministeriums Overbevisning herom bestyrkes.

Den Række Oplysninger, der foreligger om Molzen, viser, at Grev Frijs' Karakteristik af ham som en konfus Vildmand

er træffende; det er uforstaaeligt, at en Mand, der har skrevet saa tarvelige Breve, fulde af Praleri og Gasconnader, af fantastiske Historier og løs Sladder, har kunnet skabe den Interesse, som han dog maa have vakt, naar han faktisk fik Adgang ikke blot til Wagener, men endog til Bismarck. Alene de preussiske Akter kan give Oplysning om, hvorledes Bismarck virkelig saa paa ham og brugte ham, men Diplomatiets forsmaar lejlighedsvis ikke selv meget tarvelige Bedskaber eller Informationskilder.

Molzens Virksomhed gik i Hovedsagen ud paa følgende: Han diskrediterede overfor den preussiske Regering efter Evne Ministeriet Frijs og særlig Quaade; han fremstillede ud fra en Tankegang, der meget minder om Blixens, Ministeriet som paavirket af nationalliberale ultradanske og tysk-fjendtlige Stemninger; Grev Frijs var en svag Mand uden Autoritet, Quaade var en uduelig Person, der, skønt han under tre Aars Ophold i Berlin ikke havde kunnet hindre Krigens Udbrud, alligevel var sendt tilbage til den vigtige Post, hvor han aldeles ikke hørte hjemme, og hvorfra han gav urigtige Rapporter hjem og derved umuliggjorde det for Danmark at følge en fornuftig Politik, svarende saavel til Danmarks som til Preussens Interesser. Grundlaget for en saadan dansk Politik kunde kun skabes ved et Personskifte i København; Mænd som Blixen eller den konservative Helstatsmand Grev Sponneck støttet paa de nationalpolitiske maadeholdne Bondevenner maatte til Magten. Danmarks økonomiske Stilling maatte styrkes ved en saadan Regering, hvori Styrelsen af Finanserne passende kunde overdrages til en Mand som Molzen. Midtpunktet for det udenrigspolitiske Program maatte selvfølgelig være en nøje Tilslutning af Danmark til Preussen; ogsaa dette svarede til Blixens Betragtninger, men særegent for Molzen var maaske allerede i Efteraaret 1865 eller blev i alt Fald i Løbet af Foraaret 1866 Planen om at forbinde Spørgsmaalet om Nordslesvigs Tilbagegivelse med Afstaaelsen af de vestindiske Øer. En vi-

dere Kombination førte denne Plan ind i den europæiske Storpolitik, den fransk-preussiske Tilnærmelse.²⁷⁰⁾

De vestindiske Øers Salg til de nordamerikanske Fristater stod i Aarene efter 1864 paa Dagsordenen gennem Forhandlingler ved Gesandten i Washington, Generalmajor Raasløff, der i Oktober 1866 indtraadte i Ministeriet Frijs som Krigsminister, da Grev Frijs paa dette Tidspunkt havde Respekt for hans faglige Dygtighed og Foretagsomhed. Molzens Plan var nu, at Danmark skulde afstaa de dansk-vestindiske Øer til Preussen og til Gengæld have Nordslesvig. Preussen skulde atter afstaa de vestindiske Øer eller i alt Fald St. Thomas til Frankrig, der ønskede at faa en Flaadebasis derovre paa Grund af sine mexikanske Interesser. Til Gengæld skulde Frankrig støtte Preussens tyske Politik og Anneksionen af den tyske Del af Elbhertugdømmerne; det var en Forudsætning, at det udvidede Danmark skulde træde i Forbund med Preussen. Der spores vel en Paavirkning af Blixen Fineckes skandinaviske Ideer og tidligere Drøftelser med Bismarck i, at der ogsaa nævnes Tanker om, at der burde stræbes hen til en »skandinavisk Alliance«, der skulde føre til et udvidet preussisk-nordisk Forbund. Dette sidste bringer en til i høj Grad at studse, da Baggrunden for den Molzen-Heltzenske Aktion mod Jules Hansen og hans Venner jo havde været Uvilje mod en paastaaet nationallib er alskandinavisk Konspiration. Formidlingen af denne Modsætning mellem, hvad man kan kalde de Heltzenske og de Blixenske Ideer, har den bevægelige Molzen øjensynlig ment at foretage ved Antydningen om, at Huset Glücksborg — Heltzens elskede Dynasti, Blixens Slægtninge — skulde forene Sverige-Norge, Danmark og det tyske Slesvig-Holsten paa sin Haand! Konsekvens eller Klarhed maa man selvfølgelig ikke vente at finde i disse politiske Kandestøberier.

For denne Plan, hvis Udformning i Enkeltheder — af gode Grunde — var svævende og til de forskellige Tider ret selvmodsigende, arbejdede Molzen ufortrødent i Løbet af Vinte-

ren og Foraaret 1865—66. Det var alle en Gaade, hvorfra han, hvis Pengeforhold var derangerede, og hvis Familie i København levede i meget trange Kaar, fik Midler til sine Rejser i Udlandet. Man gættede paa, at Blixen Finecke, den danske Bankmand Baron Gedalia eller Borgmester L. Chr. Larsen stod bag ved ham. Andre formodede, at han ogsaa havde Forbindelse med det russiske Gesandtskab gennem en af dets Attacheer, en Baron A. Wrangel, men man forstod ikke, hvad Interesse Russerne havde af denne Forbindelse.²⁷¹⁾ Molzen drev efter Sigende ogsaa Agenturf or retninger og havde Forbindelse med tyske Bankhuse, maaske Indledning til en Virksomhed, han i de følgende Aartier udfoldede for at realisere Prospekter om en Jærnbane-Dampskibsforbindelse mellem Nordtyskland-Berlin-Hamburg-Lübeck-Sjælland over Lolland-Falster. I denne Sag var i 1870—71 paaviselig store tyske Banker og Finansmænd med, og gennem Borgmester L. Chr. Larsen forhandlede Tietgen med Molzen.²⁷²⁾ Da der adskillige Aar efter kom noget ud af disse Planer, høstede Molzen, saavidt det kan skønnes, ingen Frugt. Molzens Brevveksling med Bauer, hvori det ses, at han nu og da kæmpede en haard Kamp for det ene eller andet Sted at rejse et Par Hundrede Rigsdaler, tyder paa, at han lejlighedsvis har haft det overmaade smaat. En Tid lang var Quaade tilbøjelig til at tro, at Molzen optraadte forholdsvis anstændigt, til andre Tider iagttog man, at rent egoistiske Motiver traadte stærkt' frem. Hovedindtrykket af, hvad der foreligger om Manden, er højst ufordelagtigt; han var en politisk Spekulant af reneste Vand og meget lavtstaaende Art.

I de sidste Dage af Januar 1866 kom Molzen til København og medbragte det ovenfor omtalte fra November 1865 daterede »Udkast til en Overenskomst mellem Danmark og Preussen angaaende Tilbagegivelsen af en Del af det nordlige Slesvig«. Ved Hjælp af en ganske intetsigende Paategning af Justitsraad Wagener, dateret 22. Januar 1866, om at

Bismarck var bekendt med Dokumentets Indhold, søgte Molzen straks efter sin Ankomst at vække forskellige Politikeres Tro paa, at han, der »anmeldte sig som politisk Agent«, kendte et Universalmiddel til at løse det slesvigske Spørgsmaal. Han forhandlede bl. a. med I. A. Hansen, der øjensynlig skænkede Molzen Tiltro og skrev til Grev Frijs, at »han vilde anse det for uforsvarligt mod Konge og Land, om Molzen ikke blev sat i Stand til at arbejde videre paa det af ham allerede opnaaede Grundlag« i denne Sag af »allerhøjeste Vigtighed«. Grev Frijs vilde ikke tale med Molzen, men maatte dog tillægge Henvendelsen saa megen Betydning, at han den 30. Januar telegrafisk kaldte sin Svoger og politiske Meningsfælle, Landstingsmand, Kammerherre Wolfgang Haffner fra hans Gods Egholm ind til København og bad ham sammen med en anden politisk og personlig Ven, Lensbaron Zytphen-Adeler, gøre sig bekendt med, hvad Molzen havde at forebringe.²⁷²³) Haffner og Zytphen-Adeler havde 31. Januar og 1. Februar to Sammenkomster med Molzen hos Zytphen-Adeler og fik med stor Højtidelighed og Hemmelighedsfuldhed Dokumentet forelagt, vistnok uden Tilladelse til at tage Afskrift af det. De lod Oplysningerne gaa videre til Grev Frijs og fik fornuftigvis af denne Besked om at svare Molzen følgende: »Den danske Conseilspræsident kan ikke indlade sig i nogen som helst Pourparler med en fremmed Regjering om politiske Spørgsmaal med mindre den Paagjældende ved sin hele Personlighed eller ved Hjælp af en skriftlig Bemyndigelse frembyder tilstrækkelig Garantie for, at han virkelig er autoriseret af den, i hvis Navn han udgiver sig for at tale«.

Molzen var meget utilfreds med denne Afvisning og i Løbet af Februar og Marts søgte han ved alskens Hokus-pokus, tilsidst næsten ved Trusler om de skæbnesvangre Følger, Afvisningen kunde have i Indland og Udlandet, for Ministeriet og for Fædrelandet, at nøde Haffner og Frijs til at indlade sig med ham, i alt Fald saa meget, at han fra

København kunde bringe en eller anden skriftlig Tilkendegivelse med tilbage til Berlin for der at skabe Tro paa, at han i nogen Maade havde Autorisation til Forhandlinger. Den 15. Marts søgte han sent en Aften Haffner og tog ham paa Sengen; omsider den 16. noterede Haffner i sin Kalender, efter en Samtale med Frijs, at han »nu havde givet Molzen endelig Besked og forhaabentlig var fritaget for hans oftere Besøg«. Naar man læser Molzens skriftlige Forslag og Henvendelser, forbavses man over, at alvorlige Politikere har tillagt hans Udgydelser saa megen Betydning, at de mere end een Gang har ladet ham komme indenfor deres Døre. De fik ham dog tilsidst fra Livet, men hans Forbitrelse var stor, og eftersom den tyske Krise tilspidsedes i Løbet af Vinteren og Foraaret 1866, antog hans Intriger en stadig mere ondartet Karakter. Fra Danmark sendte han gennem Bauer Avisudklip og Meddelelser til Justitsraad Wagener.²⁷³) Disse skulde give den preussiske Regering Indtryk af en truende preussiskfjendtlig Stemning i Danmark; han sammenstillede alle Ytringer i den danske Presse og lignende, der skulde vise, hvor let Danmark under en eventuel Krig kunde drives over i Alliance mod Preussen. Han paastod, at danske Rustninger fandt Sted under forskellige Paaskud, men med det Formaal, at de i paakommende Tilfælde kunde anvendes imod Preussen; hans Mistænkeliggørelser i denne Retning gav vistnok Anledning til Ytringer fra den preussiske Understatssekretær til Quaade.²⁷⁴) Han fremstillede sig selv som den, der førte »en meget, meget haard Kamp« for at overvinde Fjendskabet mod Preussen hos de danske politiske Partier, især »fordi Grev Frijs var saa svag af Forstand og vankelmodig«, for derved at hindre, at Danmark i en eventuel Krig med Tyskland gik over paa østrigsk Side og eventuelt ind i en fransk-østrigsk Alliance. Mellemslaterne var diplomatisk virksomme i København, Byen en Tumleplads for antipreussiske tyske Partier.²⁷⁶) 10. Maj 1866 kom han atter til Berlin, og man satte i Kø-

benhavn hans Nærværelse der i Forbindelse med Baron Blixens Forsøg paa at træffe Bismarck.²⁷⁶) Efter hvad Quaade mente at vide, havde Molzen kort i Forvejen faaet et overordentlig daarligt Skudsmaal af sin gamle Forbindelse, fhv. Justitsminister Heltzen. Under et Besøg i Berlin havde han sagt rent ud til Wagener, som ogsaa han kendte, at Molzen var en Løgner. Man mente i den danske Legation, at dette gjorde Wagener noget reserveret overfor Molzen, men det hindrede dog ikke, at baade Wagener og i Særdeleshed Bismarcks anden fortrolige Medarbejder, Keudell, i de følgende Maaneder stod i Forbindelse med Molzen. Denne bevægede sig nu ikke blot frem og tilbage mellem København og Berlin, men han udstrakte ogsaa sine Bejser til Paris for der at virke for den Del af sine storpolitiske Planer, der vedrørte Frankrigs Erhvervelse af dansk Vestindien. Han fremviste i Berlin Breve frå Borgmester L. Chr. Larsen og I. A. Hansen, der dog synes at have været meget intetsigende, og han paastod, at Kong Christian IX »vidste Besked om hans Bestræbelser«²⁷⁷) som han maaske vilde søge at knytte til en vis Forkøbsret til St. Croix, som den franske Regering havde i Henhold til en dansk-fransk Traktat fra det 18. Aarh.²⁷⁸) Han rejste til Paris den 26. Maj og blev der, synes det, til midt i Juli. Saavidt det kan skønnes efter de Meddelelser Quaade fik fra Bauer, gav Keudell Molzen Introduktioner til Grev von der Goltz, den preussiske Gesandt i Paris, og hjalp ham med at affatte en Skrivelse til Kejser Napoleon, hvori han, efter at have givet Omrids af sit Levnedsløb og fremhævet, hvorledes hans slesvig-holstenske Afstamning og ypperlige Forbindelser i København gav ham særlig god Forstaaelse af det nordslesvigske Problem, anmodede om Audiens. Hvad han egentlig fik udrettet i Paris, er uklart. Af hans Breve til Bauer, som denne afleverede til Quaade, synes det at fremgaa, at han nok kom i Forbindelse med Goltz, men var misfornøjet med dennes lidet imødekommende Optræden. Overfor Bauer

kom han med Hentydninger til, at det kunde blive højest ubehageligt for Gesandten, at denne ikke havde arbejdet mere virksomt for ham. Han paastod overfor Bauer og vistnok til sine Forbindelser i København, at han »i Elyseets Have havde haft en længere og senere to kortere Samtaler med Kejser Napoleon«,²⁷⁹) men om det var andet end Praleri, maa staa hen.

Da Quaade i Maj fik Underretning om, at Molzen var kommet til Berlin og med Understøttelse af den preussiske Regering vilde til Paris, informerede han Moltke-Hvitfeldt om hans Komme, men Molzen holdt sig fjernt fra det danske Gesandtskab i Frankrig. Quaade fandt det rigtigt atter at omtale Molzen til Bismarck, idet han som Foranledning benyttede en formentlig af Molzen fremkaldt Artikel i et tysk Blad, der indeholdt Mistæneliggørelser af den danske Regering.²⁸⁰) Bismarck anerkendte Molzens Tilstedeværelse i Berlin og sagde, at han havde faaet et Brev fra ham, men endnu ikke havde bestemt, om han vilde modtage ham; saavidt det kan ses, modtog Bismarck ham ikke, men lod Keudell forhandle med ham. Om Avisangrebet sagde han, at Indholdet vel ligesaa godt kunde skrive sig fra Blixen som fra Molzen. Hans Omtale af de to Mænd var saa flygtig og overlegen, at Quaade ikke fandt Anledning til udtrykkelig at gentage sin Advarsel mod Molzen fra Efteraaret 1865, men »indskrænkede sig til at fremhæve det uheldige og for den danske Regering ulykkelige i, at saa mange forskellige uansvarlige Personer, dels maaske i meget patriotiske Hensigter, men dels ogsaa i andre Hensigter, rejste omkring og saavel forsætlig som uforsætlig skadede den danske Regering«.

I Juli Maaned sendte Molzen dels fra Paris, dels fra Tyskland nye Meddelelser til den preussiske Regering paa Grundlag af Efterretninger, han paastod at have modtaget fra København. Som Hjemmelmænd nævnede han Borgmester Lars Chr. Larsen og Redaktøren af »Enhver Sit«,

Michael Gjørup; han foreviste Breve fra disse for Bauer og optog Uddrag af disse Breve i en Mémoire, han gennem Keudell indsendte til Bismarck. Han paastod, at den danske Regering i Dagene fra 15. til 26. Juni havde været parat til at indgaa Forbund med Frankrig og Østrig; den havde villet »fylde Jylland med danske Tropper« og havde holdt Flaaden sejlklar. Den 26. Juni var der i København indtraadt et Omslag til Neutralitetspolitik, men endnu i første Halvdel af Juli havde Ministeriet Frijs spekuleret i Napoleon III's Indgriben i de tyske Forhold; kun Molzens Forestillinger fra Paris havde, paastod han, hindret en anti-preussisk Aktion fra dansk Side! Naar der blot kunde komme »et tillidsindgydende Ministerium« til Magten i København, kunde der nok komme en Alliance i Stand mellem Preussen og Danmark; efter Nordslesvigs Afstaaelse skulde Preussen faa Danmark til at indtræde i Forbundsforhold, omtrent som det, de sydtyske Stater kom til at staa i til »det nordtyske Forbund«.²⁸¹⁾

Mellem Nikolsburg og Prag fortsatte Molzen sine Bevægelser, han forelagde Keudell den omtalte Mémoire med Fremstillingen af den danske Regerings Politik og af sine Forbindelser med Mænd som Blixen og I. A. Hansen. Han var fra første Færd af misfornøjet med, at Forbeholdet om Nordslesvig var blevet optaget i Præliminærfreden, velsagtes fordi den Maade, paa hvilken Delingen af Slesvig her var fastsat, ikke aabnede nogen Plads for de Kombinationer, han havde knyttet til Tanken, saaledes at Danmark til Gengæld for Tilbagegivelsen af Nordslesvig skulde gaa i Forbund med Preussen. Han var enig med de preussiske Betæneligheder i Anledning af Nikolsburgpræliminærenes Art. III og tilbød Bismarck at anvise Midler til at komme ud over Vanskelighederne. Af et Brev fra ham 10. August til Bauer fremgaar, at han gennem Keudell havde opfordret Bismarck til at faa Art. III strøget, og den 6. August foreslog han Keudell, at man i Nordslesvig skulde stemme efter

Formlen: »Ob Schleswigsch, ob Dänisch«. Keudell meddelte et Par Dage senere Molzen, at han havde refereret hans Meddelelser om danske Forhold til Bismarck. At denne havde lagt Mærke til, hvad der blev ham forebragt, fik Quaade et Bevis paa i den lidet behagelige Samtale, han den 8. August havde med Bismarck. Det Eksempel, Bismarck havde nævnt paa formentlig Tyskerhad i Danmark — et halvt spøgende, men højst usømmeligt Forslag i et dansk Blad om, at der paa de danske Jernbaner burde indrettes særskilte Kupéer for tyske rejsende, da disse opførte sig endnu mere upassende end Hunde — havde han øjensynlig fra Molzens Meddelelser. Det drejede sig om en Udtalelse i »Fædrelandet« for 23. Juni 1866 og dette Citat var allerede 30. Juni gengivet i »Enhver sit«, hvor Molzen var Medarbejder, og hvoraf han stadig sendte Udklip til Forelæggelse for Wagener som Beviser for Stemningen i Danmark. Kendskabet til denne Artikel umiddelbart før Samtalen med Quaade havde altsaa forskaffet Bismarck et Argument til Brug ved hans uvenlige Afstandtagen overfor det nordslesvigske Forbehold, men ud herover fik Molzens Mistænkliggørelser af den danske Regerings Hensigter i Sommeren 1866 ingen praktisk Betydning. Bismarck havde i April-Maj faaet positive Beviser for, at Grev Frijs' Politik var helt anderledes end denne Fremstilling, og den preussiske Regering var sikkert velunderrettet om, at der ikke var foretaget nogen som helst militær Forberedelse i Danmark.

Alligevel er det jo overmaade forstaaeligt, at Molzens Intrigespil i høj Grad oprørte Quaade og Grev Frijs. Quaade følte sig overordentlig ækel derved, og denne Følelse paa-virkede lejlighedsvis ogsaa hans Stemning overfor Jules Hansen, uagtet han nok skelnede imellem hans og Molzens Hensigter og Bevæggrunde. »Det vender sig indeni mig, hver Gang jeg kommer i Berøring med eller hører om disse underjordiske«, skrev han 26. Maj 1866²⁸²) til Vedel paa et Tidspunkt, da baade Molzen og Hansen var i Berlin. Hans

Grundstemning overfor Mænd, der som Molzen og Blixen af indrepolitiske Interesser lod sig bevæge til at modarbejde Regeringen i Udlandet, havde iøvrigt faaet Udtryk i et tidligere Brev til Vedel, da Vedel havde fortalt ham om Intriger mod Grev Frijs.²⁸³) »Jeg havde troet«, skrev Quaade da, »at det ved ydre Vold ødelagte Land nu skulde faae Ro til at samle sig lidt; men jeg seer, at alt det uhumske Kryb, som slap frem da den gamle Bygning styrtede, endnu bestandig river og slider i de fattige Rester. Jeg haabede, at det var en sygelig Indbildning (og jeg troer, at sygelige Indbildninger hos mig maae tilgives), naar Molzens Roderie herovre atter bragte det Billede frem for mig, som jeg saalænge har været Tilskuere ved, og hvori jeg desværre selv har maattet figurere; men nu seer jeg atter »the scramble« lyslevende for mig, og hvorledes næsten hele Besætningen paa det synkende Vrag skubbes og knippes for at komme enten i Baadene eller fremfor Alt op i Masten«. Han skrev til sin Kollega Moltke-Hvitfeldt i Paris,²⁸⁴) at den »forslagne Fifficus« Molzen hørte til de store Skarer af formentlige Patrioter, der, da det gamle Hus styrtede sammen, kom frem af alle Fuger og Kroge, fuldt og fast overbeviste om, at Ingen uden de kunde redde Land og Konge. Men medens Quaade mente, at »der dog altid var Disciplin« i Jules Hansen, saa ansaa han Molzen for ligesaa utilforladelig i alle Henseender, som han var intrigant, og medens Quaade ansaa de fleste af de selvkloge Patrioter, han havde nævnt »for ærlige og oprigtige«, saa gjaldt dette ikke Molzen; for ham, som Quaade kendte ham, »gaar Alt ud paa at komme frem, og kan han se Udsigt hertil ved at nedsætte Andre, da er ingen Løgn ham for dyr«.

Det synes, at den vitterlige Uoverensstemmelse, der var mellem Molzens Efterretninger om den danske Regerings Hensigter i Foraaret og Sommeren 1866 og de virkelige Forhold, i den følgende Tid gjorde Bismarck og hans Medarbejdere mindre tilbøjelige til at indlade sig med Molzen. Bauer

mente allerede i September 1866, at man ikke længere vilde yde Molzen Subventioner; han havde vel gjort sig umulig ved sin Paatrængenhed og turde snart være færdig i Berlin.²⁸⁵⁾ Helt forsvandt han dog ikke, og i de følgende Aar mærkede man stadig til »Hr. Molzens Spilopper«, som Grev Frijs udtrykte sig.²⁸⁸⁾ Man sporede stadig hans Virksomhed i den tyske Presse, som han informerede med for Danmark skadelige Meddelelser. Snart var han i Berlin og snart i København, og skønt Grev Frijs advarede mange i København imod ham,²⁸⁷⁾ var det ikke alle, der lod sig paavirke heraf, selv om nogle efterhaanden blev betænkelige ved ham. Grev Frijs mente, at hans faste Støtter i Danmark var Blixen og Borgmester Larsen, og at disse fortsatte Forbindelsen med ham. Dette var i alt Fald rigtigt for Borgmester Larsens Vedkommende, endnu i 1870—71, et Par Aar før sin Død, var Larsen Mellemand mellem Molzen og Tietgen i Forhandlinger om Gjedserbaneprojektet. Baade Quaade og Frijs var vedblivende ophidsede over »den usle Molzen«, der i Berlin generede Gesandten, medens Frijs i Danmark mærkede mest til Blixen. Da de danske Nordslesvigere fik Bepræsentanter i Parlamenterne i Berlin, søgte Molzen stadig Forbindelse med disse, ligesom han efter Pragfreden havde nærmet sig til den første nordslesvigske Deputation, »De 47«, da disse henvendte sig til Kong Wilhelm og Bismarck,²⁸⁸⁾ men baade denne Deputation og senere Ahlmann og Krüger var advarede og lod sig ikke paavirke af Molzens Praleri om sine store indflydelsesrige Forbindelser i Danmark, Tyskland og Frankrig; de tog sig vel i Agt for ham.²⁸⁹⁾ Gennem Jules Hansen fik man ogsaa Besked om Molzen; de to »Agenter« traf i Efteraaret 1866 sammen i Berlin og kom, trods deres gamle Mellemværende, tilsyneladende godt ud af det med hinanden. De saas paa Restauranter og Kaféer; Molzen udkrammede sin Visdom og sine Planer, ofte i forblommede Udtryk, for Hansen, og denne havde Møje med at slippe fra ham, saa tæt klistrede Molzen

sig op ad ham, vel uden at tænke paa, at Hansen rapporterede alt om ham til sine Venner i København, der lod det gaa videre til P. Vedel.²⁹⁰) I 1867 hørte man endnu adskillig Tale om Molzen; han udsprede Rygter om en dansk-fransk Alliance og bearbejdede ivrigt meget forskellige danske Politikere.²⁹¹) Grev Frijs søgte da at sende ham »en Ven paa Halsene for at lære hans underjordiske Bevægelser at kende og særlig faa at vide, om han fik Penge af Blixen Finecke og Oktoberforeningens Formand, Baron Zytphen Adeler. Det mislykkedes imidlertid for ham, idet Molzen, maaske gennem Borgmester Larsen, fattede Mistillid til Grev Frijs' Spion og ikke vilde betro ham noget.²⁹²) I Sommeren 1867 forsøgte Molzen paany at faa Audiens hos Bismarck og sendte denne Meddelelser om danske Forhold.²⁹³) Han blev imidlertid afvist. Lidt efter lidt tabte Regeringens Interesse for hans Bevægelser sig. Om hans senere Skæbne vides ikke meget, det hed sig snart, at han var beskæftiget i det preussiske Landbrugsministerium,²⁹³«) snart at han opererede med russiske Penge i Galizien. Som ovenfor nævnt var han først i Halvfjerserne optaget af Planerne om dansk-tyske Samfærdelsesforbindelser og arbejdede med ansete danske og tyske Finansmænd. Hans Virksomhed blev dog snart skrevet i Glemmebogen. Estrup var uden Kendskab til ham, da Molzen i 1875 søgte ham, medens han en Tid fungerede som Udenrigsminister, og gjorde gældende, at han havde særlig Fortjeneste af Art. V's Fremkomst!²⁹⁴) Estrup fandt Manden »alt andet end tillidindgydende«, Vedel maatte orientere ham om, hvordan Sagen hang sammen, og Molzen blev afvist. Ogsaa Blixen Finecke gled, efterhaanden som hans Sygdom tog Overhaand, ud af Sagaen.

Det kan nu fastslaas, at baade Blixens og Molzens »Privatdiplomati« i det slesvigske Spørgsmaal efter 1864 ikke har haft den allerfjerneste Betydning for den danske Regerings Stilling, hverken har paavirket dens Initiativ eller de enkelte Skridt, den foretog. Deres uansvarlige Bestræbel-

ser voldte kun Bekymring og Ulejlighed og gjorde ingen Gavn, hvad enten de, hvad der utvivlsomt gjaldt Baron Blixens, foretoges af politiske Bevæggrunde eller som Moltzens var Charlatanen. Samtiden formaaede imidlertid ikke at reducere dette underhaands Arbejde til de rette Proportioner; den lille danske Stats Forhold var saa vanskelige og farlige, at Regeringen ikke turde undlade at tage Hensyn til den Mulighed, at disse Intriger, anvendt af Bismarcks hensynsløse Diplomati, kunde berede Danmark Vanskeligheder. Det var naturligt, at man var paa sin Post. Det har derfor været nødvendigt at dvæle mere udførligt ved denne Natside af det nordslesvigske Spørgsmaal, end den ellers indbyder til.

Af en helt anderledes tiltalende og praktisk frugtbringende Art var Jules Hansens fortsatte Bestræbelser i den nordslesvigske Sag.

Efter at Ministeriet Bluhme i April—Maj 1865 havde taget saa bestemt Afstand fra ham, var Jules Hansen forblevet i Paris, bortset fra kortere Rejser til Tyskland. Han vedligeholdte og udviklede sin Forbindelse med det franske Udenrigsministerium og den franske Presse; han bragte stadig Artikler frem om det nordslesvigske Spørgsmaal og informerede franske Politikere derom, dels med det Formaal at holde Interessen for Spørgsmaalet levende, dels for at hindre, at Napoleon III's øjensynlige Samvirke med Preussen skulde føre til, at Danmarks Interesser, naar det kom til Stykket, blev opgivet.²⁹⁵) Han gav loyalt Moltke-Hvitfeldt og Quaade Meddelelse om, hvad han foretog sig, uagtet de behandlede ham med den største Forsigtighed, ikke gav ham noget privat eller ikke-privat Raad eller Anvisning og sagde ham, at han ikke kunde vente sig at faa noget som helst af den Slags fra Regeringen i København.²⁹⁶) Det skyldtes saaledes hans Virksomhed, at den franske Politiker, Morin de Malsabrier, den 2.—3. Marts 1866 i det franske Deputeretkammer fremdrog det nordslesvigske Spørgsmaal

og sammen med nogle andre Deputerede, bl. a. M. Piccioni, hvis Familie havde været knyttet til de danske vestindiske Øer, under Adressedebatten stillede Forslag om en Tilføjelse til Adressen, hvori skulde udtales Ønsket om, at Befolkningen i Elbhertugdømmerne burde adspørges om sin endelige Skæbne. Forslaget samlede kun 30 Stemmer, bl. a. stemte Thiers derfor, men Debatten viste Sympati for Danmark, uagtet Vicepræsidenten i Conseil d'Etat, M. Parieu, der i Kraft af sin Stilling tilhørte Regeringen, efter hvad man mente, under Paavirkning af den preussiske Konsul i Paris, Felix Bamberg, udtalte slesvig-holstensk farvede Anskuelser om det slesvigske Spørgsmaal.²⁹⁷⁾ M. Parieus Udtalelser gav Moltke-Hvitfeldt Anledning til en Henvendelse til Drouyn de Lhuys, hvori han beklagede en Række urigtige og ufuldstændige Paastande, den højtstaaende Franskmand var fremkommet med; Drouyn de Lhuys beklagede Parieus Udtalelser og erklærede, at disse stod fuldkommen for hans egen Regning, og at den franske Regerings Standpunkt var uforandret velvilligt. I en Artikel i »La France« imødegik Jules Hansen Parieus Udtalelser og arbejdede overhovedet utrætteligt for de danske Interesser.

I November 1865 havde han haft Lejlighed til atter at tale med Bismarck under dennes aarlige Badeophold i Frankrig; han var blevet vel modtaget af den preussiske Førsteminister, uagtet de Meddelelser, der som en Følge af Molzen-Heltzen Affæren var fremkommet i den danske og tyske Presse om Hansens og Bismarcks Samtaler i Efteraaret 1864, ingenlunde havde været Bismarck behagelige, ja endog givet Anledning til Interpellation i det preussiske Deputeretkammer, hvor Bismarck havde taget saa megen Afstand som mulig fra Hansen. Bismarck var under Samtalen i November 1865 noget mere forbeholden end før.²⁹⁸⁾ Han erklærede, at hans Opfattelse af det nordslesvigske Spørgsmaal ikke var forandret; han ønskede stadig en Løsning, der tilbagegav Danmark en Del, men mere end nogen-

sinde vilde han forlange, at visse strategiske Punkter forblev i Preussens Hænder.

Under den optrækkende preussisk-østrigske Konflikt i Løbet af Vinteren og Foraaret 1866 var Jules Hansen i travl Bevægelse; dels i det franske Udenrigsministeriums Ærinde, dels udsendt af et Par franske Blade, foretog han i Foraarsmaanederne flere Rejser til Tyskland for at lære Stemmningen at kende, særlig i Rhinlandene. Han talte med Politikere og Journalister og høje Embedsmænd og havde den 23. Maj og 8. Juni Samtaler med Bismarck,²⁹⁹⁾ hvori denne med Eftertryk gentog, at han ikke havde skiftet Mening med Hensyn til Nordslesvig, siden den første Gang han i Efteraaret 1864 havde talt med Hansen, og at han ønskede at staa paa en venskabelig Fod med Danmark og den danske Regering. Den 8. Juni tilføjede han, at intet forhindrede Preussen i at forhandle med Frankrig om dette Spørgsmaal; han var beredt til at begynde disse Forhandlinger ud fra det Grundlag, han tidligere havde udviklet for Hansen; »Sagen kunde ordnes«. Om disse Samtaler og om sine Indtryk afgav Hansen nøjagtige Meddelelser baade til Moltke-Hvitfeldt, til Quaade og til sine nationalliberale Venner i København. Den danske Regering var dog stadig yderst reserveret overfor ham. Baade Grev Frijs og Quaade var bange for, at Hansens underhaands Diplomati skulde kompromitere dem, uagtet de udtrykkelig skelnede imellem Hansens Virksomhed og de Molzenske Intriger.³⁰⁰⁾ I Foraarsmaanederne 1866, hvor Stillingen i Europa var saa overordentlig kritisk og særlig i det Øjeblik den danske Regering i dyb Hemmelighed skred til at gøre Preussen sit Alliancetilbud, var man ganske særlig omhyggelig for, at Hansen ikke skulde faa nogen Viden, og saavidt det kan skønnes, blev han heller ikke fra Paris informeret om, hvad der foregik. Bismarck havde i Samtale den 23. Maj en passant sagt til Hansen, at han bl. a. til »Baron Piessen« havde talt om Nordslesvigs Tilbagegivelse til Danmark; Hansen havde opfattet

det, som om det var Carl Scheel-Plessen, og Quaade bestyrkede ham i den Tro for ikke at vække hans Opmærksomhed for Otto Piessens Besøg.³⁰¹) Grev Frijs var meget uvil- lig stemt overfor Benyttelse af Pressen; det voldte Vedel nogen Vanskelighed at faa ham til at bevare den ringe aarlige Understøttelse, der blev ydet Mænd som Dr. Edgar Bauer, og- overfor Jules Hansens Virksomhed var Grev Frijs stadig paa Vagt.³⁰²) Quaade fandt, at han »ikke var nogen *fin*. politisk Probenreuter, selv om han var lige- saa god og havde ligesaa gode Motiver som mangen en fin Mand af samme Haandtering baade hjemme og ude«. ³⁰³) Men trods Ængstelsen for alt uofficielt Diplomati kunde man dog i København ikke undgaa at faa Respekt for Jules Hansens utrættelige Virksomhed. Med nogen Malice bemærkede Krieger i en Opregning af de Punkter, hvor Grev Frijs efter hans Mening havde maattet skifte Standpunkt, at han »efter at have raset over Spidsmusens Bestræbelser, var naaet til at understøtte ham«. ^{303a}) Man kunde følge, hvor- ledes han i Paris holdt Drouyn de Lhuys og Grev Chaudordy varme for den danske Sag; før Udbrudet af Kampen mellem Preussen og Østrig modtog han af den franske Uden- rigsminister Forsikring om, at Nordslesvig ikke skulde blive glem- t; hans Bestræbelser for Danmark skulde ikke blive frugtesløse. ³⁰⁴)

Jules Hansen øvede næppe nogen umiddelbar Indflydelse paa de fransk-preussiske Forhandlinger, der i Juli førte til det nordslesvigske Forbeholds Optagelse i Nikolsburgfreden. Det kan ikke paavises, at han mellem Nikolsburg og Prag virkede for, at Bestemmelsen blev fastholdt, men selvfølgelig gjorde han, hvad han havde Lejlighed til derfor i denne Tid, hvor han stadig færdedes paa Quai d'Orsay. Han var en af den franske Regerings vigtigste Kilder til Information om Stemningen i Tyskland, og udførte det meget kildne, men resultatløse Hverv, at virke hos Bismarck for Napoleon III's Ønske om en fransk Landerhvervelse i Vesttyskland

som Kompensation for Preussens store Magttilvækst. Men havde Jules Hansen ikke direkte Andel i det nordslesvigske Forbeholds Tilblivelse, er det vist, at hans utrættelige Iver virkede med til, at Spørgsmaalet om en Tilbagegivelse af den danske Del af Slesvig var blevet saa fast indbanket i Bevidstheden, at det nordslesvigske Forbehold øjeblikkelig gled ind som Led i Fredspræliminærene, at Danmarks og Nordslesvigs Interesser ikke blev skudt til Side for de andre storeuropæiske Hensyn, der i første Række maatte lægge Beslag paa de franske Statsmænds Opmærksomhed.

ANDEN BOG

FORHANDLINGER OM ARTIKEL V.s UDFØRELSE.

August 1866—Marts 1868.

I.

Bismarcks Taushed. Kronprins Frederiks Besøg i Berlin December 1866.

EFTER Kammerherre Quaades Samtaler med Bismarck den 8. August skulde der i over et halvt Aar blive Tavs-
hed mellem Bismarck og den danske Regering om Prag-
fredens Art. V. Der veksledes mellem tyske udenrigsmini-
sterielle Embedsmænd og den danske Gesandt uforbindende
Udtalelser om Sagen, men Bismarck berørte den ikke over-
for Quaade, og den danske Regering fandt ikke Tidspunktet
kommet til ny Henvendelse efter den mildest talt uvenlige
Maade, hvorpaa Bismarck i Samtalen den 8. August var op-
traadt. Muligheden for en Gennemførelse af det, som Grev
Frijs ofte betegnede som Danmarks Livssag, kunde den
danske Regering kun vurdere gennem, hvad der ad Omveje
blev den bekendt om den preussiske Regerings og de øvrige
Magters Stilling, og det, man fik at vide fra Stormagtshof-
ferne, var lidet opmuntrende. Meddelelserne fra Paris i
Løbet af Efteraaret svarede til, hvad Moltke-Hvitfeldt alle-
rede skrev i en Depeche af 29. August, at Spørgsmaalet om
en delvis Tilbagegivelse af Slesvig til Danmark ikke i Paris
vilde finde en mere alvorlig Støtte end den, man fra fransk
Side havde ydet den sachsiske Regering overfor Bismarcks
Brutalitet. I den Samtale Moltke havde haft med Drouyn de
Lhuys den 23. August havde den franske Udenrigsminister
sagt ham, at Danmark ikke burde vente stort af Preussen

under den Sejrsrus, man der var betaget af.^{304a}) Danmark burde tage imod, hvad man kunde faa, men Drouyn de Lhuys var enig med Moltke i, at Danmark aldrig kunde gaa ind paa Krav, som Preussen, at dømme efter Bismarcks Udtalelser til Quaade, kunde finde paa at stille om internationale Garantier for Tyskerne i en genafstaaet Del af Slesvig. »Hvis Danmark nogensinde paatog sig den Art Forpligtelser overfor Preussen, lagde det Spiren til nye Vanskeligheder og til Farer, der vilde true dets egen Fremtid«. Det var Moltkes Indtryk, at det ingenlunde vilde være med sin gode Vilje, at den franske Regering fandt sig i en saadan Ydmygelse, som det i Verdens Øjne vilde være for Kejser Napoleon, hvis Preussen krænkede den indgaaede Forpligtelse.³⁰⁶) Forholdet mellem Preussen og Frankrig blev efter den Afvisning, Napoleon III havde faaet paa sine Fordringer paa »Kompensation« ved Rhinen for Preussens Udvidelse, i Virkeligheden meget spændt; men at Moustier i September afløste Drouyn de Lhuys som Leder af den franske Udenrigspolitik maatte betragtes som en Sejr for den Retning ved Kejserhoffet, der forfægtede en forsigtig og fredelig Politik. Ministerskiftet tydede paa, at Frankrig ikke vilde sætte noget ind paa en snarlig og loyal Gennemførelse af Art. V. Frankrig var paa Grund af den hele Udvikling nødt til stor Forsigtighed og Reservation. Noget Haab om, at Danmark, hvis en Folkeafstemning overhovedet fandt Sted, vilde faa Als og Dybbøl indbefattet under den, kunde Moltke ikke nære. De Meddelelser, der gennem den utrættelige Jules Hansen tilflød den danske Regering, gik, skønt han var noget mere optimistisk, i samme Retning.

I September blev der fra General Bülow i London og fra Quaade indberettet til København om Samtaler, den engelske Ambassadør i Berlin, Lord Loftus, efter sin Regerings Ordre havde haft med Bismarck om Nordslesvig.³⁰⁶) Bismarck havde stillet sig ligesaa afvisende som overfor Sandstrømer eller andre, der havde talt med ham om Sagen, og han var

overhovedet først bragt til at ytre sig om Nordslesvig, efter at den engelske Ambassadør som Motivering af sine gentagne Henvendelser havde paaberaabt sig det nære Forhold, hvori det engelske Kongehus stod til det danske; Prinsen af Wales var jo gift med Prinsesse Alexandra. Bismarck havde da dvælet ved de Vanskeligheder, der frembød sig ved en Afstaaelse af Dele af Nordslesvig; han havde henvist til den tyske Befolkning, der fandtes særlig i Byerne, og da Lord Loftus bemærkede, at det dog maatte være af Vigtighed for Preussen at have en paalidelig Allieret i Danmark, havde Bismarck med større Skarphed, end han efter Quaades Mening ellers havde anvendt, naar han havde været inde paa denne Betragtning, sagt at den danske Nations Sindelag mod Preussen var saa fjendtligt, at man aldrig vilde kunne stole paa Danmark som Allieret. Paa Lord Loftus' Ord om, at, »naar Preussen vilde vise sig rundhaandet og ædelmodig (act largely and generously) mod Danmark, maatte det tilfredsstille de af Danmarks Stilling flydende Fornødenheder (satisfy the exigencies of her position) og give det Flensborg og Als tilbage«, sluttede Grev Bismarck Samtalen med at sige, »at Preussen, som nu havde befæstet Dybbøl og Als, ikke mere kunde opgive disse Stillinger og udsætte sig for atter at maatte erobre dem«. Han tilføjede, at iøvrigt var hele dette Anliggende en Sag, hvis Udførelse var forbeholdt Preussen i Forbindelse med Østrig.

Quaade lagde med Bette megen Vægt paa denne Udtalelse, thi den faldt nøje i Traad med andre tilsvarende, og man var hurtig i København Idar over, at man i denne Sag maatte væbne sig med Taalmodighed og nære de ringest mulige Forventninger. Fra engelsk eller russisk Side kunde man, det fremgik af vore Gesandters Indberetninger, vente endnu mindre aktiv Støtte end fra Frankrig. Man ønskede Danmark alt godt, men man havde holdt sig neutral under Kriegen og vilde ikke udsætte sig for at vække Preussens Uvilje ved ukaldet officiel Indblanding af nogen Art.^{806a)}

Straks efter Quaades Samtale med Bismarck den 8. August havde Grev Frijs 14. August⁸⁰⁷⁾ skrevet til Gesandten: »Det gælder om, trods al uforskammet Behandling, ikke et Haarsbred at vige fra sin imødekommende og forsonlige Holdning«. »At man ikke kunde vente at finde noget aabent Øre under denne Sejrs Tummel, hvor man i Tankerne vist stod i Begreb med at storme Himmelen«, fandt Grev Frijs i August forklarligt, men ogsaa da den første »Sejrs Tummel« i Berlin var forbi, var den danske Konsejlspræsident paa det rene med, at der var liden Udsigt til, at man vilde stille sig mere imødekommende. En meget pessimistisk Stemning kom i Løbet af Efteraaret til Orde i hans fortrolige Breve til Quaade; han mente, at der i Virkeligheden var foregaaet et fuldkomment Omslag hos Bismarck, saaledes at denne end ikke fastholdt det Synspunkt, han tidligere havde givet Udtryk, nemlig at han i og for sig var villig til at tilbagegive Danmark en vis Del af det danske Slesvig, fordi dette ikke havde nogen Interesse for Tyskland, hvorimod det vilde have stor Betydning for Danmarks Eksistens. Grev Frijs havde ingen Tro paa, at der i den storpolitiske Situation i Europa var Momenter, der kunde bevirke, at man »nogetsteds med Varme vilde kunne tage sig af vor Sag«. Han ventede ikke, at der fra nogen Stormagts Side vilde blive lagt Tryk paa Preussen, og uden dette vilde man efter hans Opfattelse ikke give noget væsentligt tilbage af Slesvig. Fik man overhovedet noget, vilde det blive saa lidet og saa ubetydeligt som muligt. Megen Vægt lagde Grev Frijs paa de skarpe Udtalelser, Bismarck fremkom med om den liden Velvilje eller den fjendtlige Stemning, der i Danmark raadede mod Preussen, idet han mente at denne Paastand skulde forsvare, at man ikke skred til Opfyldelse af Art. V. Grev Frijs hævdede, at Bismarcks Paastand var uberettiget.⁸⁰⁸⁾ Begeringen havde tydelig tilkendegivet sin Stilling til Preussen ved Alliancetilbudet i Foraaret, og hvad Folket angik, var der, paa stod Grev Frijs, under den foregaaende Krig og de ved den

stedfundne Omvæltninger ikke foregaaet noget, der kunde berettige Bismarck til hans Udtalelse. »At saavel Regering som Folk ikke kan bortkaste Smerten over de Ulivssaar, der er tilføjede vort lille Land, tror jeg ikke, at man kan beklage sig over, men vi tør ogsaa paastaa, at vi bære vore Genvordigheder med den Ro og Resignation som er menneskelig mulig; jeg tror, at vi ville paadrage os Ringeagt, hvis vi kunde juble over Preussens Seirvindinger saa kort efter at have fristet vor tunge Skæbne«. Grev Frijs hævdede, at den danske Regering, det danske Folk og den danske Presse under den europæiske Krise, som de havde gennemgaaet og endnu ikke havde fuldendt, havde vist en stoisk Ro, og »ingen af de tre Subjekter var løbet efter Lygtemænd, men havde, belært af sørgelig Erfaring, holdt sig fuldstændig paa eget Gebeet«. »De enkelte Angreb, som havde fundet Sted paa Preussen og Tyskland, var i det hele taget selv i vedkommende Presseorganer, hvor de var fremkommet, kommet aldeles sporadisk, og var for det meste meget stærkt blevet imødegaaet andetsteds fra«. Grev Frijs havde den Opfattelse, at det ikke var Alvor, naar Bismarck antydede en vis Ængstelse for, hvad man kunde vente fra Danmark; til sine Venner og Fortrolige talte Bismarck, efter hvad Grev Frijs mente at vide, i en anden Toneart og fremhævede, at Danmark var dødsdømt, og at den cimbriske Halvø naturligt maatte tilfalde Tyskland, etc.

I Oktober Maaned mente Grev Frijs,³⁰⁹⁾ at man maatte opgive det Haab, man engang havde kunnet nære, at Preussen selv i den nuværende Storhed kunde ønske at leve i god og venskabelig Forstaaelse med sin lille Nabo. Hverken i den preussiske Regering eller hos det preussiske Folk var der nogen Tilbøjelighed til at give Slip paa, hvad man engang havde faaet under sin Klo. Hvis Preussen nu skred til en Afstaaelse med god Vilje og i Overbevisning om, at man i 1864 havde benyttet sin Overmagt og Overlegenhed stærkere, end man egentlig kunde være tjent med, vilde det have

fremmet en vis fredelig og forsonlig Udvikling af Danmarks Stilling overfor Tyskland, men der var ikke noget Haab om, at den preussiske Regering eller de højtstaaende Kredse i Preussen vilde dæmpe deres Overmod lige overfor Danmark og faa Øjnene op for, at det ikke alene kunde være til direkte Gavn at stille sig i et godt Forhold til de smaa, men at Preussen ogsaa indirekte kunde have stort Udbytte af at fremvise ædlere Følelser i sin Politik end den blotte Begærlighed.

Grev Frijs' pessimistiske Opfattelse bestyrkedes yderligere ved, hvad han fik at vide om Forbindelsen mellem Blixen Finecke og andre Modstandere af den danske Regering, Scheel-Plessen og Bismarck. Han var dybt forbitret over disse Forsøg paa af indrepolitiske Grunde at undergrave Regeringen i Udlandet, hvoraf de Molzenske Intriger var de uhyggeligste Udslag. I Efteraaret og Vinterens Løb var den danske Regering stærkt optaget af Rygterne om Traade, der spandtes mellem Blixen og hans Forbindelser i Sverige og Preussen med det Formaal at tilvejebringe en svensk eller skandinavisk-preussisk Alliance. Slesvig skulde da afstaa, undertiden hed det sig til Sverige, der skulde overdrage det til Danmark, undertiden direkte til Danmark, men under alle Omstændigheder som Vederlag for en dansk-svensk-preussisk Sammenslutning, der formentlig vilde føre til, at Danmark militært og politisk under den ene eller den anden Form blev knyttet til det nordtyske Forbund. Grev Frijs opfattede disse Machinationer som et yderligere Bevis paa Preussens onde Hensigter. Han mente, »at Bismarck benyttede Blixen til at skabe lidt mere Forstyrrelse og Uorden i Forholdene mod Nord, end der allerede findes«; Bismarck ansaa det øjensynlig for at være i Preussens Interesse at tilvejebringe en saadan Uro og at styrte Ministeriet i Haab om at kunne faa en passende Fangst i det plumrede Vand.

Grev Frijs var i høj Grad led ved Forholdene, og hans

Breve fra Efteraaret og Vinteren indeholder stadig Udtalelser om, hvor inderligt han længtes efter at træde tilbage i det private Liv. Han følte sig legemlig svag og varetog alene Ministergerningen »af en levende Overbevisning om, at det er enhver Statsborgers Pligt at opofre egen Bekvemmelighed, naar der er nogen Udsigt og Sandsynlighed for, at man har kunnet være Konge og Fædreland til nogen Nytte«. Han var dog overbevist om, at i Længden gavnede det hverken Konge eller Fædreland at have Udenrigsministerens Post besat med en Mand, »for hvem dette ikke ret egentlig kunde blive en Livsopgave, hvori han ikke alene fandt sin Glæde og Tilfredsstillelse, men hvor han ogsaa med Liv og Energi søgte at hævde sig«. »Jeg tror ikke at overdrive«, skrev han til Quaade, »naar jeg bekender, at Afskedsdagen vil for min personlige Følelses- og Behageligheds Skyld være den, der kommer til at staa omgivet med det stærkeste Rosenskær«. ³¹⁰⁾

Alligevel endte Greven sine pessimistiske Overvejelser med at fastslaa, at det ikke gik an at trættes, selv om man udførte et Sisyphus-Arbejde. »Saa længe der er Liv, er der Haab, og det er saaledes muligt, at der for Danmark atter kan oprinde Dag, selv om Mørkets og Tvivlens Tid endnu kan vare nogen Tid«. ³¹¹⁾ »Sejghed og Bevarelse af Haab, selv om Sandsynlighed er liden — thi opgiver man sig selv, saa sælger de andre en med Hud og Haar — er vore bedste Vaaben svarende til Landets Situation saavel som til Folkets Ejenommelighed, og det gælder derfor at fastholde, hvad man engang har anset for nødvendigt; tidt kan det usandsynlige ske«. ³¹²⁾ »Desværre er der efter den Erfaring, Danmark har gennemgaaet i dette Aarhundrede, kun lidet Haab om, at der vil vederfares det stor Ret, men et Spørgsmaal bliver det dog, om man vilde betragte dets Opløsning og Tilintetgørelse, naar denne ikke sker af indre Grunde, som et fait accompli ogsaa. Galt er det allerede, at man kan, efter hvad der er sket, nære Tvivl i saa Henseende, men saa længe Preussen endnu ikke er den eneste bestemmende med Hensyn til Euro-

pas Fremtid, bør man trøste sig til, at en Udvidelse udover tysk Omraade vil vække Modstand hos Frankrig, England og Rusland. Desværre har det relative Venskabsforhold mellem disse Magter været en af Hovedgrundene til, at det er blevet Bismarck muligt at udføre sin hidtilværende Gerning, og saa længe dette vedbliver, er Frygten for, at han kan gaa videre paa den betraadte Bane meget berettiget, thi han har paa en vis Maade frit Spil, idet de andres gensidige Jalousi og Umulighed i at komme til en Forstaaelse gør det let for ham at tage overvejende Hensyn til egen Bekvemmelighed og Interesse. Jeg mener, at hvad vi ikke kan opgive, efter at det har vist sig umuligt at kunne vinde Preussen for en ædelmodig og højhjertet Fremgangsmaade imod os, det er, at der engang og dette i en ikke altfor lang Fremtid kan fremkomme en Opposition eller en Fjende imod Preussen, og at vi da er nødsagede til at gribe denne Chance for at tilkæmpe os en mulig Grændse, som indenfor Rimelighedens Grændser kan vedligeholde Illusionen om vor Selvstændighed og frie Bestemmelsesret; dette kan naturligvis, naar det gaar galt, let blive den sidste Trækning, men det forekommer mig at være at foretrække at slukke Lyset selv ved et dristigt Pust, end at det skal gaa ud af sig selv og ved sin Os og slette Dunst forpøste hele Omgivelsen. For Danmarks Fremtid vilde det naturligvis have været langt ønskeligere, at man kunde komme til en Overenskomst med Preussen og saaledes sikre sig et Venskab i sin nærmeste og mægtigste Nabo, men Tilbøielighed fra Preussens Side synes ikke mulig at fremkalde«. ³¹³⁾

Disse Indblik i Grev Frijs' Overvejelser og Stemninger afspejler utvivlsomt tilsvarende i andre politiske Kredse. Ogsaa de Nationalliberale vuggedes paa tilsvarende Maade op og ned, naar de enten som Krieger gennem P. Vedel fik nøje Kundskab til den udenrigske Politiks Udvikling, eller som Bille eller Ploug maatte nøjes med paa anden, tredje Haand at blive delagtige i Rygterne. Men hvordan Stemningerne end

var, gjorde Grev Frijs og hans Regering deres bedste for roligt og forsigtigt at løse de smaa daglige Opgaver, Ventesiden bød dem. De fraveg ikke den imødekommende og forsonlige Holdning overfor den mægtige Nabo, som Greven ansaa for den eneste Mulighed for dansk Politik.

Midt under Bismarcks uheldsvangre Tavshed om det nord-slesvigske Spørgsmaal bragte et Telegram fra Quaade den 31. Oktober en Forespørgsel fra Berlin, som Grev Frijs betegnede som »en Torden fra klar Himmel«. ³¹⁴⁾ Det drejede sig om en underhaands Opfordring fra det preussiske Hof, om den danske Kronprins, Frederik, ikke paa Tilbagevejen fra en Ruslandsrejse vilde aflægge et Besøg i Berlin. ³¹⁶⁾

I September havde Prinsesse Dagmar forladt København for i Rusland den 9. November som Maria Feodorowna at formæles med Storfyrsttronfølger Alexander. Den 23aarige Kronprins Frederik var midt i Oktober over Riga rejst til St. Petersburg, hvor han skulde overvære Formælingen og sin Søsters Fødselsdag den 26. November. Ved Festlighederne vilde han træffe sammen med den preussiske Kronprins Friederich Wilhelm, og nu ønskede det preussiske Hof, at han paa Tilbagerejsen skulde være dets Gæst i nogle Dage. Anmodningen satte Sindene ved det danske Hof og den danske Regering i stærk Bevægelse. Det var første Gang efter Krigen, at en personlig Forbindelse mellem det besejrede og det sejrende Kongehus skulde finde Sted. Tidspunktet var særlig kritisk, thi et Besøg af Kronprinsen omkring 1. December vilde sandsynligvis træffe sammen med en Behandling af det danske Livsspørgsmaal i de preussiske Kamre, hvor Anneksionen af de erobrede Provinser skulde vedtages. Et Udvalg af Deputeretkammeret havde allerede afgivet en Betænkning. Man var i København vel paa det rene med, at der ikke bagved Ønsket om Kronprinsens Besøg laa nogen uvenlig Hensigt fra det preussiske Hofs Side, men Stemningen i Danmark var utvivlsomt imod en saadan Tilnærmelse under det friske Indtryk af Krigen, og

saa længe der ingen Klarhed var med Hensyn til Art. V's Opfyldelse. Resultatet blev dog, som Grev Frijs ogsaa straks ventede, at man besluttede, at Kronprinsen skulde besøge Berlin. Man mente vel,⁸¹⁶⁾ »at det var tvivlsomt, om Besøget kunde virke til Gavn for vor politiske Stilling overfor Preussen, navnlig i det slesvigske Spørgsmaal«, men man ansaa det for sikkert, at Kronprinsens Udeblivelse, saaledes som Sagerne i Øjeblikket stod, vilde virke skadeligt; man vilde fra preussisk Side kunne benytte en Udeblivelse og »Skin af manque d'égards« som et Forsvar for en hensynsløs Fremfærd. Yderverdenen vilde kunne paastaa, at Forsøget burde være gjort, og den formentlige eller antagne Virkning af et sligt Besøg vilde da ikke kunne modbevises. Man lagde Vægt paa, at det saa vidt muligt tydeligt kom til at fremtræde, at Kronprinsens Besøg skete alene paa preussisk Initiativ, ikke paa Initiativ fra København, og heller ikke, som man øjensynlig mente, det let kunde blive udlagt, paa Tilskyn-delse andetsteds fra, vel fra Frankrig eller Rusland. Resultatet blev, at Kronprins Frederik i St. Petersborg af den preussiske Kronprins modtog en Indbydelse til, naar han gennem Tyskland rejste til sin Bedstemoder i Ballenstedt, at besøge det preussiske Hof. Kronprins Friederich Wilhelm optraadte i St. Petersborg med stor Elskværdighed, men naar det hed sig, at han havde udtalt sig om Politik, var det næppe rigtigt. Man var i København ængstelig. Grev Frijs fandt,⁸¹⁷⁾ »at det naturligvis var en tung og haard Gang for vor kære Kronprins«, men han tvivlede ingenlunde om hans Takt; »den havde alt ved mangfoldige Lejligheder stadfæstet sig«. Derimod var han ikke lige saa sikker paa alle de Herrer, der var i Kronprinsens Følge, men han haabede oprigtigt, at Besøget ikke vilde skabe nogen Dissonans. Grev Frijs haabede, at Kronprinsen i Berlin utvivlsomt vilde efterlade »det samme gode Indtryk, som overalt, hvor han havde været, navnlig naar han var forblevet nogen Tid paa Stedet, thi i Begyndelsen er han jo altid meget retiré«.⁸¹⁸⁾

I Begyndelsen af December tilbragte Kronprinsen da et Par Dage i den preussiske Hovedstad. Der fremkom ikke ubehagelige Udtalelser i den danske Presse, hvor Besøget omtaltes saa lidt som muligt; Bille skrev, at naar Frankrig ikke rørte sig af Stedet, kunde der ikke med Føje rejses Bebrejdelser mod Kronprinsens Besøg i Berlin. »Hvad skal vort stakkels lille Land gøre, forladt af alle? Det har ingen sikker Støtte nogetsteds og har derfor ikke Raad til at spille fornemt«.³¹⁹⁾ Opholdet faldt ud til »vor Kronprins' Anbefaling«. Det var naturligvis en »haard Pille for ham at faa ned«, og der havde været krævet baade »en Del Takt og god Vilje fra begge Sider, for at Forholdet under Besøget ikke skulde blive altfor trykkende«.³²⁰⁾ Men det gik dog af uden Mislyd. Der blev ikke talt Politik; i en længere Samtale mellem Kronprinsen og Bismarck sagde denne sidste kun, efter hvad man fortalte i København,³²¹⁾ at han vilde gøre, hvad han formaade, for at befæste det gode Forhold mellem det danske og det tyske Folk. Man fortalte ogsaa i København, uvist om med Rette, at Kong Wilhelm havde modtaget Prinsen med Ordene: »Det har gjort mig ondt, at jeg maatte optræde saaledes imod Dem, men nu ville vi slaa en tyk Streg derover«.³²²⁾ Den Forhandling om Hertugdømmernes Anneksion, der skulde finde Sted i det preussiske Deputeretkammer var, efter hvad man mente,³²³⁾ af Hensyn til Kronprinsens Besøg udskudt til Dagene lige før Jul. Kun virkede det stødende, at man havde dekoreret Kronprinsen med den preussiske Sorte Ørn af I Klasse.

Orev Frijs fandt dette lidet taktfuldt,³²⁴⁾ og var ikke enig med Quaade, der havde fundet, at Dekorationen var en selvfølgelig Sag. Frijs maatte vel give Gesandten Ret i, at Uddelingen af en saadan Dekoration var en ren Høfligheds- og Velvillighedsakt, naar et almindeligt Besøg fandt Sted, men han mente, at ingen uden en Preusser vilde kunne nægte, at her var ganske overordentlige Omstændigheder til Stede; »alle, der stod upartisk overfor denne Sag, d. v. s. alle, der

kunde leve udenfor Magtens Tryk og kunde sætte sig ind i naturlige Følelser, vilde give ham Ret«. »Tronarvingen til et Land, som er blevet frarøvet sin halve Del, eller for at tale korrekte, hvis Fader er blevet frarøvet Halvdelen af Landet, gør efter Opfordring af den, der har erhvervet ommeldte frarøvede Halvdel, et Besøg kun to Aar efter, at denne Amputation er foretaget, for at modarbejde Udbredelsen af den Tro og Tanke, at vedkommende Kongehus kun nærer sig ved sit fanatiske Had til Sejrherren, samt for at vise, at Landets Tarv gaar fremfor personlige Følelser og saaledes forstaar at bære Genvordigheder«. Det var da, mente Grev Frijs, ingen overdreven Fordring om Takt, om man fra preussisk Side havde undladt at tildele Kronprinsen en Dekoration, som det maatte være bittert for ham at bære. Hvad der gjorde Sagen dobbelt ubehagelig, var efter Grev Frijs' Mening, at man fra preussisk Side krævede, at den danske Elefantorden til Gengæld skulde tildeles den tyske Kronprins. »Det er«, skriver Grev Frijs, »ikke let at anbefale at give Elefanten til den, som man for to Aar siden har set som Fjende hæрге sit eget Land, og dér, trods sin uhyre Overmagt lige overfor den mindre, vise sit Overmod ikke alene overfor det enkelte Individ, men ogsaa overfor alt, hvad der kunde kaldes Kongens enten i videre eller mere indskrænket Forstand i det okkuperede Land«. Hvordan Spørgsmaalet om Elefantordenen udviklede sig, vides ikke, men den preussiske Kronprins fik den først 1873.

Besøget havde ikke politisk Betydning. De Ytringer, der faldt, eller de Rygter, man havde opsnappet paa Turen, bragte ingen Klarhed over Preussens Hensigter. Quaade havde under Besøget to Gange haft Lejlighed til at træffe Bismarck og havde den ene Gang kunnet tale længere med ham, men Ministeren havde ikke ytret det mindste om det nordslesvigske Spørgsmaal.³²⁸⁾

IL

Stemningen i Danmark. Regeringsudtalelser i danske og tyske Parlater i Vinteren 1866—1867.

MEDENS den danske og den preussiske Regering bevarede Tavsheden overfor hinanden, fremsatte begge i deres Parlater Udtalelser om Art. V.

Sindene i Danmark var selvfølgelig kommet stærkt i Bevægelse, da Art. V fremkom, og vedblev hermed, eftersom Maanederne gik, uden at Udførelsen fandt Sted. Det ligger udenfor min Opgave her at undersøge, hvilke Udtryk den danske Folkestemning overfor det nordslesvigske Spørgsmaal gav sig i den danske Presse, ved Folkemøder eller andetsteds. I disse Maaneder sporede en Stemning vedrørende Udførelsen af Art. V, der siden holdt sig og satte dybe Spor i det danske Folkeliv Mand og Mand imellem; i Pressen fremkom en Mængde Rygter og Gisninger, der i Reglen udtrykte stærk Bitterhed overfor Preussen og røbede en, som Udviklingen skulde vise, fuldt berettiget Mistillid til Bismarcks Hensigter. Det er forstaaeligt, at denne fik mange Udtryk i den danske Presse, men selvfølgelig var dette ikke klogt; som Bismarck straks i August 1866 havde benyttet tysk-fjendtlige danske Presseudtalelser i sin Argumentation mod en Opfyldelse af Art. V, saaledes leverede siden lignende Udtalelser de skiftende preussiske Udenrigsministre velkom-

ment Materiale og brugelige Paaskud. Afgørende for Bismarcks Politik blev disse Vidnesbyrd om Stemningen i Danmark selvfølgelig ikke, men de voldte idelig den danske Regering og dens Repræsentanter i Berlin Vanskeligheder. Ikke sjældent maatte danske Udenrigsministre og Diplomater klage over den Uforsigtighed og Uklogskab, hvori selv de bedste danske Blade gjorde sig skyldige ved Omtalen af det vanskelige Forhold til Preussen. Man skrev om den store Magt mod Syd med en forbløffende Mangel paa Forstaaelse af, at, for at bruge Bismarcks Udtryk, Landet kom til at betale de Vinduer, som Pressen slog itu. I Oktober 1866 skrev Kammerherre Quaade i Anledning af et »Brev fra Berlin«, der havde staaet i »Fædrelandet«: »Er det ikke muligt at faa de Folk til at holde dem fra at skænde og tirre i disse Tider? Hvad kan det skade at vise en Smule Høflighed og lidt mere Takt? Det nytter os dog ikke noget at vise Humeur; og i alt Fald synes jeg, man kunde gerne vente, indtil det bestemt har vist sig, at vi intet faar og ved Siden heraf, indtil vor Fredstraktat er fuldstændig udført.«³²⁶) Quaade klagede ogsaa over en Artikel i »Enhver sit«, der hørte til den modsatte indrepolitiske Lejr i Danmark, og fremdrog en Passus, hvori der taltes om skumle Planer eller Skumlen fra preussisk Side mod Danmark: »Alt slikt fornærmer den preussiske Regering og giver den Vaaben i Hænderne mod os hos vore Venner, der jo i Grunden ikke bryder sig om at gøre noget synderligt stort for os og derfor altid er rede til at undskylde deres Lunkenhed med den Betragtning, at vi da ogsaa er nogen ganske aparte Folk, der ikke fortjener, at de skal anstrenge sig videre for os«. Disse to Udtalelser angiver Synspunkter, der ofte genfindes i Omtale af den danske Presses Behandling af det nordslesvigske Spørgsmaal. Enkelte Gange kunde Forsøgene paa at paavirke Pressens Optræden efter, hvad de skiftende Regeringer fandt forsvarligt og hensigtsmæssigt, lykkes, f. Eks. gennem Henvendelser fra Vedel til Bille foruden naturligvis gennem de

Direktiver, som Udenrigsministeriet var i Stand til at give »Berlingske Tidende«. Naar den danske Presse viste »Besindighed og Takt«, var Grev Frijs den første til at anerkende dette, og han gjorde Quaade opmærksom paa, hvor vanskeligt det var at afholde den »fri og selvstændige« danske Presse fra at behandle det »uudtømmelige Thema«, den havde i den preussiske Politik mod Nordslesvig.³²⁷) Men i det hele og store blev det ikke den danske Regering muligt i Pressen at opnaa en Hensyntagen til sine Ønsker. Tildels laa dette i den stejle og lidet praktiske, afvisende Holdning, som det danske Udenrigsministerium i Modsætning f. Eks. til Bismarcks og til det franske, men i Overensstemmelse med Sædvanen i mange mindre Lande indtog overfor Pressen. Grev Frijs holdt sig saavidt muligt fri for enhver Berøring med den. Men Grunden var ogsaa den mærkelige Overlegenhed, hvormed den danske Presse, lige siden Baandene om dens Behandling af politiske Spørgsmaal løsnedes, havde ment at kunne behandle Udenrigspolitik. Da Pressens Frihedstid kom i 1848, blev en af dens Hovedopgaver med fuld Kraft at bekæmpe den tyske Presses slesvig-holstenske Agitation; Krigsaarene 1848 til 1850 og den derpaa følgende skarpe nationale Strid med det mangedelte Tyskland, hvis Presse gav os rig Anledning til Polemik, vænnede de danske Blade til uden Hensyn at slaa løs efter Døgnets tilsyneladende eller virkelige Interesser. Da vi efter 1864 indenfor de ny snævre Grænser stod overfor den Bismarckske Politik, lod den danske Presse, for at bruge et i det nordslesvigske Spørgsmaal i et skæbnsvangert Øjeblik benyttet Udtryk, »det skorte paa fornødent Hensyn til den indtrufne Forandring i Preussens europæiske Magtstilling«.³²⁷)

Det er betegnende, at Jules Hansen, der jo selv var Pressemand og havde sine Venner blandt de mest højtalende Danske, de Nationalliberale, da han kom til at se Forholdene udefra, ganske delte den danske Regerings Misfornøjelse med den danske Presses Holdning. Han var straks i August

1866 klar over, at »ethvert ufornuftigt Ord i de danske Aviser blev forelagt den preussiske Konge«. ³²⁸⁾ I November skrev han i et Brev, beregnet til at forelægges P. Vedel, ³²⁹⁾ fra Berlin, at Molzen inspirerede og foranledigede Artikler i »Norddeutsche Allgemeine Zeitung« og andetsteds, hvori man paa Grundlag af uforsigtige Artikler i danske Blade angreb Danmark, baade de Nationalliberale, Ejderdanske og Grev Frijs. Molzen modtog, som Hansen meddelte i et senere Brev, ³³⁰⁾ fra København alt, hvad der fremkom af antipreussiske Artikler, og brugte dem efter Evne i Berlin. »Jeg kan ikke«, tilføjede Jules Hansen, ³³¹⁾ »tilbageholde den Bemærkning, at der desværre er Begrundelse i meget af, hvad »Norddeutsche Allgemeine Zeitung« siger, naar den trækker den danske Agitation frem. Der begaas Dumheder hjemme: (den hæseblæsende Offentliggørelse af den Ahlmannske Adresse, Lehmanns ~~Udtale~~ Tilstedeværelse i Middelfart o. s. v.

mig, vi lide hjemme af en slem Syge: Alle ville være med, en Del af virkelig god Villie for at reparere Ulykken, en Del fordi de nu engang som forrige »Generaler« ikke kunne dye sig for at »være med«, en Del endelig af Forfængelighed. Dette er Fejl. Jeg ved meget vel, at Agitationen ikke behøves i Nordslesvig, men ethvert Skin heraf maa undgaas. Husk paa, at vi ere de Smaa og derfor næsten *Retløse*. Det var meget bedre, om man hjemme fulgte mit Raad, lod Bille skrive i Revuen nogle Kjendsgjæringer, lade altfor meget Raisonnements og Debat, der dog ikke frugter, fare«. I et følgende Brev om samme Sag bad Jules Hansen om, »at Bille endelig maatte holde noget inde med sine Angreb paa Preussen. Tout doucement, blot faktiske Nyheder i Revuen, Skrivelyst hjælper ikke her«. Paa samme Tid udtalte Jules Hansen sin Uvilje over, at Danske, der af indrepolitiske

♦) Ahlmanns Adresse, »de 47«s Adresse til Kongen af Preussen. — Orla Lehmann havde 9. September talt i Middelfart ved et Besøg af 100 danske Slesvigere.

Grunde vilde de Nationalliberale til Livs, benyttede sig af »det dødelige Had«, der i Preussen var mod de Ejderdanske. »Bittert er det at tænke, at Danske nære og puste til en væmmelig fortærende Ild i fremmed Land; i Grunden er det dog ikke Partiet men Fædrelandet, man rammer«.

Ud af Bitterheden mod Preussen, ud af Uvisheden og af Ukendskabet til, hvorledes den udenrigspolitiske Situation og det diplomatiske Arbejde formede sig, spirede der imidlertid op overfor den ansvarlige Begering en Mistænksomhed, der stedse skulde blive ved at være knyttet til det nord-slesvigske Spørgsmaal. Mange udlagde den Tavshed, som Regeringen var nødt til at iagttage overfor Offentligheden, som et Tegn paa, at den manglede Interesse for det nord-slesvigske Spørgsmaal, var lammet eller manglede Handlekraft. Blixen Finecke og hans Kreds mente, at Grev Frijs var for svag og for lidet beslutsom til at kunne udnytte Konjunkturerne ved en resolut Forhandling med Bismarck. Til at føre en saadan ansaa Blixen sig selv for Manden; en vis Tilknytning til Preussen maatte til, mente han, om man vilde have Art. V opfyldt. Efter hvad man sagde, spandt han videre paa sine gamle Traade i den nye Situation, med stærkt skandinavisk Islet, i Breve og Samtaler med Hoffet i København, med Karl den XV under dennes Besøg i Skaane, med Bismarck og Carl Scheel-Plessen. I de store Planer, som blev karrikeret og outreret af Molzen, indgik det Ægteskab mellem Kronprins Frederik og Karl den XV's Datter Louise, der et Par Aar senere uden fantastisk Tilsætning af politisk-skandinaviske Tanker blev til Virkelighed. Enkelthederne i den Blixenske Mistænkeliggørelse af Regeringen i disse Aar er uklare; de fik deres væsentligste Betydning ved at forurolige og irritere Grev Frijs.

Af ganske anden Art var den Mistillid og den Uro, der herskede i de nationalliberale Kredse. Her levede først og fremmest en stærk Uvilje mod Kongefamilien og Mistvivl om dens danske Sindelag. Indtrykket af gamle Uoverens-

stemmelser og Brydninger i Frederik den VII's Tid og i Krigsaarene var endnu ikke udslettet eller mildnet ved Erkendelsen af Kong Christians tiltalende personlige Egenskaber, der siden vandt ham mange Hjerter, end sige udslettet, som det siden blev det, da hans Stilling til den store indrepolitiske Strid skaffede ham Velvilje hos Størsteparten af de gamle Nationalliberale og i Højre. Man havde endnu en levende Følelse af, at Kongen ikke var — og efter sin Slægts Forudsætninger og sin Opdragelse ikke kunde være — besjælet af den højtspændte danske nationale Idealisme, der havde lidt saa sørgeligt Skibbrud i Krigen. Man vidste, at Prinsen af Danmark havde misbilliget den nationalliberale Udenrigspolitik, at han havde anset Holstens Udskillelse i 1858 for et Statskup og den derpaa følgende Udvikling af Forfatningssagen som »i Grunden ulovlig«, som Kong Christian udtrykte sig i et Brev til Hofjægermester H. R. Carlsen

2. Februar 1865.³³²) Prinsen havde visselig ikke i Statsraads-møder eller Samtaler lagt Skjul paa, at han mente, at man fra hint Synspunkt »havde været inde paa en gal og farlig Vej«. Til denne politiske Modsætning, der var tilspidset efter Orla Lehmanns Indtrædelse i Ministeriet i 1861, var kommet Brydninger af en mere personlig Karakter, der fjernede Medlemmerne af Ministeriet Hall stærkt fra Tronfølgeren. De havde vanskeligt ved at forstaa hinanden, var altfor forskellige Mennesketyper til at de kunde tale sig til Rette. De højt begavede, veltalende, glimrende Dialektikere, der sad i Ministeriet Hall, havde ikke en jævnbyrdig Modstander i Prinsen af Danmark; han var en Mand med en jævn Forstand, med »bon sens« og med Blik for Livets Realiteter, men hans Styrke laa ikke paa det intellektuelle Omraade, han var ganske uden Veltalenhed og ikke egnet til den saglige, vedholdende og systematiske Drøftelse, som Overvejelse af vanskelige politiske Spørgsmaal gjorde nødvendig. Om de store nationalpolitiske Spørgsmaal havde Prinsen af Danmark Grundanskuelser, der maaske var præget af større

Forstaaelse af de reelle Forhold i Monarkiet og i Europa end hans nationalliberale Modstandere sad inde med, men han var ikke alsidigt eller grundigt underrettet og uden politisk Overblik; han havde vanskeligt ved at udtrykke sig og kunde let afvæbnes ved sine Modstanderes elegante og slagfærdige Argumentation. Der er noget tragisk i at se ham som Tronfølger eller Konge blive tavs overfor disse Professorers og Advokaters Veltalenhed, uden at de dog formaaede at overbevise ham. Hertil kom den Svaghed hos Prinsen, at han ikke systematisk havde forberedt sig paa at opfylde de Krav, som hans Nutid og Fremtid stillede til ham efter 1852. Blixen Finecke kendte sin Svoger godt og var ikke nogen sympatisk Bedømmer af ham, skønt han anerkendte, »at han havde et godt Hjerte og et ærligt Sind i Forbindelse med Takt; hvor han støder an, vil det som oftest være, fordi han mere fulgte Hovedet end Hjertet«. Blixen, hvis Ord støttes fra anden Side, skrev engang om Prins Christian, at han ikke aabenbarede store Regentegenskaber; han havde ikke lagt to Straa i Kors for at opnaa den Plads, hvorpaa man havde sat ham, han kunde med Berettigelse tænke, at de, som havde taget ham, maatte tage ham, som han var, men, fortsætter Blixen: »Jeg bebrejder ham, at han, siden han modtog den politiske Stilling, ikke har arbejdet for at uddanne sig dertil; jeg tror ikke, at Prinsen tiltror sig stort Talent eller stor Kundskabsfylde, thi Prinsen har mellem mange elskelige Egenskaber ogsaa den at være beskeden, men jo mere denne Dyd pryder ham, jo bedrøveligere er det, at den ikke har bragt ham til at arbejde og det fremfor alt i Tænkning«. ⁸³³) De Mangler ved Prins Christians politiske Personlighed, hvori man faar Indblik gennem denne Karakteristik, vanskeliggjorde Samarbejdet mellem ham og Ministrene; de fik Indtryk af en vis Stejlhed og Upaavirkelighed, der blev Reversen af den Ret-sindighed og Ærlighed, som alle anerkendte i Prinsens Karakter. I Foraaret 1863 gav Forhandlingerne om det græ-

ske Tronfølgervalg Anledning til ret bitre personlige Sammenstød i Statsraadet, idet Ministeriet Hall og særlig Orla Lehmann mente, at Prinsen og Prinsessen af Danmark havde set for smaat og for personligt paa store Ting, da de paa et for sent Tidspunkt havde rejst Vanskeligheder med Hensyn til Prins Vilhelms Overtagelse af den græske Krone, idet de fordrede for vidtgaende Garantier for de usikre Fremtidsmuligheder, deres Søn gik ind til. Krisen i November-December 1863 efter Tronskiftet og ved den nye Forfatnings Stadfæstelse havde skærpet Modsætningen. Kong Christians Stilling i Statsraadet med Ministeriet Hall var i Virkeligheden ganske tragisk. Hans instinktive Fornemmelse af, hvor fortvivlet den danske Politik var, hans Uvilje over en Politik, han ansaa for ulovlig, havde ikke kunnet gøre sig gældende overfor de med Aandens og Veltalenhedens Argumenter tungt væbnede Ministre, der alle, maaske med Undertagelse af Monrad, var fuldt overbeviste om Rigtigheden af deres Politik. Kongen kunde kun mangelfuldt formulere de Grunde, hvorfor han ud fra sin ædruelige Tankegang modsatte sig Ministeriets Beslutninger. Bag Hall og Lehmann svulmede Folkestemningen; Christian den IX var visselig ikke den kraftfulde Personlighed, der kunde dæmme op imod denne. Hans Raadgivere var ham til liden Nytte. David, Bluhme, Carl Moltke, Andræ var alle stærke i det negative, svage i positiv Handling; Cai Hegermann-Lindencrone og Oxholm var ligeledes ude af Stand til at skabe et fast Program for en selvstændig glücksborgsk Politik, om en saadan overhovedet havde været tænkelig. Da det saa gik helt galt, tilsløredes de Nationalliberales Erkendelse af, at Kongen egentlig havde haft Ret i sin Modstand mod deres »*va banque*« Politik ved, at de med Rette kunde fremhæve, at han og hans Tillidsmænd ikke i det afgørende Øjeblik havde kunnet formulere et positivt Program og end ikke havde haft Hovedlinjerne i et saadant paa det rene. Den Personalunionspolitik, til hvilken Kong Christian i Foraar et 1864

klyngede sig, rummede ingen Frelsesmuligheder; den blev saavel af Monrad som af Størsteparten af det danske Folk opfattet som et Vidnesbyrd om, hvor fjernt Kong Christian og hans Dronning med samt Prins Hans og de øvrige Glücksborgere og Hessere vare fra at forstaa de mest elementære Fordringer til en dansk Udenrigspolitik.

Af alle disse Elementer sammensattes efter Krigen Mistilliden til Kongefamilien, og den fik Næring, naar dertil, »efter de bedste Kilder«, genfortaltes en Mængde Smaa-træk, der skulde vise, i hvilken Grad Kongefamilien endnu følte sig knyttet til de tyske Elementer indenfor den tidligere dansk-holstenske Helstat, Piessener, Blomer, Rantzauer og holstenske Reventlower.³³⁴⁾ Kongens Brødræstede i København som fastboende eller paa Besøg, Visiter af Carl Scheel-Plessen, overdreven Anvendelse af tysk Sprog, ringe Kendskab til dansk Litteratur, alt sligt overvaagedes eller kommenteredes med levende Uvilje.³³⁵⁾ I Bladene læstes disse Angreb vel oftest, men ikke altid, mellem Linjerne, i Breve og Dagbogsoptegnelser fra Samtiden kommer de utilslørede frem. En Art Codification finder man i Indberetninger fra den franske Gesandt Dotézac, der i over 20 Aar havde været i Danmark, var Omgangsfælle og Beundrer af de Nationalliberale og i Detailler indberettede, hvad man fortalte og dømte om det nye Dynasti. De ofte urigtige Enkelt-heder er ligegyldige, fra Overdrivelserne kan man se bort; Hovedsagen er, at man i nationalliberale Kredse i Aarene efter 1864 mente, at den Sorg, som Kongen og hans Familie lagde for Dagen over Begivenhederne i 1864, foruden af de rent menneskelige Grunde, om hvis Oprigtighed ingen tvivlede, væsentlig var bestemt af dynastiske og ikke nationale Betragtninger. Fælles for Konge og Folk var vel nok Sorgen over Tabet af Slesvig med Louisenlund og Glücksborg, men det var Tabet af Hertugdømmernes Land og ikke af den danske Befolkning, der efter de Nationalliberales Mening smertede Kongen. Man følte sig stadig ude af Trit med

Glücksborgerne og saa skævt til dem. »Hvad have vi dog ikke tabt«, skrev Krieger i December 1866 i sin Dagbog^{835 a)} under Indtryk at, at Kong Christian under en Rejse i Jylland havde opnaaet at vinde lidt Sympati, »fordi vi i Stedet for en populær Konge med danske Instinkter have haft en tuskende Konge med alt andet end dansk Følelse«. Det var utvivlsomt Folkemeningen paa den Tid. Medens de National-liberale efter Freden i Wien hurtigt opgav at tænke paa den historiske Grænse og fæstede sig ved den nationale, mente de, at Kongen lagde ringe Vægt paa at vinde det danske Nordslesvig tilbage, men stadig arbejdede for en Personalunion med Hertugdømmerne — de dynastiske Interesser. Efter som før 1864 følte man Mangel paa national Samfølelse med det Glücksborgske Hus og frygtede de Farer, der derved kunde opstaa for Danmarks Udenrigspolitik og for Nordslesvigs Generhvervelse. I Erindring om den Otto Plessenske Episode i Juni 1864, da Kong Christian havde søgt sig Støtte for Personalunionen i Rusland, og under Indtryk af Kongefamiliens antiskandinaviske Synspunkter og formodede konservative eller endogsaa reaktionære indrepolitiske Sympatier mente man, at Hoffet var »russisksindet«, det foretrak en Personalunion med russisk Hjælp for at faa Nordslesvig tilbage ved Napoleon den III's Bistand. I Maj 1866 kunde selv en Mand som H. R. Carlsen, omend med stor Tvivl, laane Øre til de besynderligste Rygter, der kom til ham fra Stockholm om Forhandlinger mellem Bismarck, Christian IX og Alexander II. Det hed sig, at der forhandles om, at Rusland skulde have Nordsverige til Luleå og tilsvarende Del af Nordnorge, Preussen hele Slesvig, medens »den øvrige Del af Skandinavien skulde samles under det Glücksburgske Hus«. »Jeg er ikke i Stand til her at bedømme, hvor meget eller hvor lidet sandt der er i denne Efterretning, som jeg tror stammer fra Kong Carl«, skrev Carlsen til Krieger. »Vi leve i Eventyrenes Tidsalder, og det usandsynlige kan gerne være sandt. Om saa er, kan jeg nu

ikke vide, hvor megen Fristelse Forslaget kunde indeholde, naar det kom her til Vedkommende fra Rusland«. ^{335b})

Uklart og selvmodsiggende var meget af, hvad der saaledes blev fortalt og troet om Kongefamiliens Ønsker eller Bestræbelser. Det sikre er, at der intet foreligger om, at Kong Christian paa noget Punkt modarbejdede Ministerier med Bluhmes og Frijs' Udenrigspolitik. Der er intet Tegn paa, at denne i nogen væsentlig Grad er nuanceret ved Ønsker fra Kongens Side. Vi ved intet om, hvorledes Christian den IX i hine Aar personlig opfattede Sagen; Kongens og Prins Hans' Papirer er foreløbig utilgængelige, ad anden Vej vides intet positivt. Jeg kan ikke føre Bevis for, men anser det for sandsynligt, at Kongen efter Wienerfreden ikke har været helt fremmed for den Tanke, at Brydningerne i Tyskland om Hertugdømmernes endelige Skæbne maaske kunde ende dermed, at de kunde komme tilbage til Danmark ved en Personalunion. Jeg skulde tro, at Kong Christian efter de bitre Skuffelser og efter sin hele nøgterne Karakter ikke har vurderet Muligheden for en Ændring af Wienerfreden meget højt, men han kan jo meget vel have udtalt sig til denne og hin om en saadan Løsning som tænkelig og ønskelig. Der ligger vel noget positivt til Grund for de mange Rygter om, at Kongen eller Dronningen har udtalt Sympati for Personalunionen. Men da Ministerierne Bluhme og Frijs efter moden Overvejelse byggede Danmarks nordslesvigske Politik paa Nationalitetsprincippet, har Kongen sikkert ikke haft noget væsentligt at indvende mod denne Form, saafremt noget derved kunde reddes efter Skibbruddet; om han har knyttet noget stort Haab til Art. V maa staa hen. Efterhaanden som det danske Folk samledes i Ønsket om en ren national Grænse, og Nordslesvigerne underbyggede Ønsket ved deres Udholdenhed, blev dette Haab ogsaa Kong Christians, saa meget mere som en saadan Løsning af det dansk-tyske Mellemværende ikke blot frembød Muligheder for at ende den Konflikt mellem Dansk og Tysk, hvis Virkninger

han havde følt siden sin Ungdom, men tillige kunde betrygge det gode Forhold til Tyskland, som han stedse ansaa for en Nødvendighed for Danmarks statslige Tilværelse.

Mistilliden til Kongefamiliens Ønsker fremkaldte i Efteraaret 1866 og senere Tvivl om, hvorvidt Ministeriet Frijs ikke lod sig paavirke i uheldig Retning ovenfra, og om det gjorde, hvad det kunde, for at faa Art. V opfyldt. En Mand som Krieger, der var dybt interesseret i Sagen, havde ganske vist nøje Kendskab til alt, idet han gennem P. Vedel og Regensburg blev holdt à jour med, hvad der foregik, men det er tvivlsomt, om han bibragte andre Nationalliberale en rigtig Forstaaelse af, hvor omhyggeligt og samvittighedsfuldt Regeringen arbejdede. Det kan ogsaa have været vanskeligt for ham, da han vel havde streng Diskretionspligt overfor de Meddelelser, han fik.

Der herskede i nationalliberale Kredse ringe Tillid til Regeringen; »Dagbladets« Redaktør, Bille, en af dem, der var mest aktive i det slesvigske Spørgsmaal, skrev i September³³⁰) til Professor P. L. Panum, der formidlede Breve fra den franske Konsul i Kiel, Alfred de Valois, at »Regeringen sad ganske stille og ventede, medens den ialfald burde søge at blive Ihændelever af den ved Pragfreden stiftede Ret, som endnu næppe var den officielt meddelt fra nogen af Parterne«. Billes Tanke var altsaa, at Regeringen burde sætte sig i Bevægelse for at fremkalde en saadan Meddelelse. Han oversaa, at Regeringen ingen Adkomst havde hertil; uklart møder vi vel ogsaa her Tanken om, at ved Pragfreden var stiftet en Ret for Danmark. Uagtet det var sivet ud, bl. a. gennem Antydninger i tyske Blade, hvor uvillig Bismarck havde stillet sig saavel overfor Quaades som overfor Sandströmers Henvendelser, indsaa Bille ikke, at et dansk Forsøg paa at forcere Sagen kun kunde skade. Naar han til Panum udtalte, at han frygtede for at bringe Sagen paa Bane i »Dagbladet«, var det, fordi han var bange for, at dette skulde, som han udtrykte sig, »gøre Regeringen mere stædig«. Han

erklærede, at han selv ingen Forbindelse havde med Ministeriet, men han opfordrede Panum til at gaa til P. Vedel og vise ham Breve fra Valois, for at »det kunde give ham en Spore, som muligt nyttede uden at skadet. Siden bemærkede han,³³⁷⁾ at Vedel burde holdes i Aande. Hans Tillid til, at Vedel af sig selv viste fornøden Iver, var altsaa ikke stor. I Oktober genoptog Bille en paa Fransk skrevet Ugerevy i sit Blad efter Henstilling fra Valois for at paavirke særlig det franske Udland. I Vinteren 1865 var der i København stiftet en »Dansk Folkeforening«, der blev en Slags Efterfølger af den nationalliberale »Martsforening«. Blandt Indbyderne var Hall, Bille, Klein, Madvig, Orla Lehmann og Krieger. Til dens Formaal hørte ikke blot det almindelige »at styrke og udvikle den nationale Aand og Bevidsthed, saa at den kunde komme til at gennemtrænge det danske Samfund og Statsliv«, men ogsaa »at bevare den i fælles Nationalitet begrundede Forbindelse med de danske Slesvigere«. Orla Lehmann blev dens Formand, den fik Filialer rundt omkring i Landet, og indtil Lehmanns Død i September 1870 blev den et Midtpunkt for de Bestræbelser i det nordslesvigske Spørgsmaal, der bares oppe af de mest fremtrædende Nationalliberale; enten Foreningen som saadan eller dens enkelte Medlemmer skaffede den Bidrag til nationalpolitiske Foretagender og til Hjælp for trængende Slesvigere. Da de danske Slesvigere sendte Repræsentanter til de tyske Parlater, hjalp »Dansk Folkeforening« eller dens Venner dem til at bære Omkostningerne. Sprogkort og Pjecer blev helt eller delvis bekostet fra denne Kreds, og f. Eks. Professor P. L. Panum fik Penge til Anvendelse i politiske Øjemed.³³⁸⁾ »Dansk Folkeforening« var et Slags Modstykke til den konservative »Augustforening« og forsaa vidt ogsaa til Ministeriet Frijs. Saavidt det kan skønnes, stod Grev Frijs dog ingenlunde uvenlig overfor adskillige af dens Bestræbelser i det slesvigske Spørgsmaal, i alt Fald var han altid rede til af sin egen Pung at støtte Foretagender, som han ikke mente,

at Udenrigsministeriet kunde eller burde befatte sig med. Ned igennem Halvfjerdserne spores det, at Grev Frijs, og iøvrigt ogsaa senere Rosenørn-Lehn, havde en aaben Haand, hvor det gjaldt at hjælpe Slesvigerne ved økonomisk Støtte eller til Arbejdet for den danske Nationalitets Bevarelse. Det »sønderjyske Samfund«, der stiftedes af fordrevne Sønderjyder i Marts 1866³³⁹) var vistnok den første Forening af hin Art, men opløstes hurtig. Omtrent samtidig dannedes, væsentlig af nationalliberale Mænd, »Foreningen Dannebrog«, der i Stilhed samlede Midler til Bevarelsen af det danske Folkeliv i Sønderjylland, særlig til Støtte af private Skoler, danske Blade og lignende.³⁴⁰) Først efter 1880 begyndte en mere alsidig og systematisk Organisation af den sønderjyske Bevægelse i Danmark samtidig med at de danske Organisationer paa sønderjysk Grund kom i Orden.

Interessen og Spændingen i Danmark var imidlertid saa stor, at Regeringen ikke lod alt for lang Tid gaa, før den fremsatte en offentlig Udtalelse om det nordslesvigske Spørgsmaal. Efter hvad der fortaltes,³⁴¹) var der delte Meninger i Ministeriet om Betimeligheden heraf, og det skulde være Grev Frijs, der trods megen Ængstelse hos Kongen og hos sine Kolleger satte igennem, at der i Trontalen ved Rigsdagens Aabning, den 12. November, fremkom en Udtalelse om Art. V, formuleret af P. Vedel.

Efter Sigende vakte dens Fremkomst adskillig Overraskelse, men den synes at have virket tilfredsstillende i Danmark, hvad der bl. a. fik Udtryk i en varmt anerkennende Artikel i »Fædrelandet«.

I Trontalen henviste Kongen til, at betydningsfulde Begivenheder havde forandret de politiske Forhold i Mellemeuropa. Uden at berøres af Krigens Ulykker, vilde Danmark ikke forblive uberørt af dens Resultater. »Samtidigt med, at Preussen har forenet Nordtyskland under sin Ledelse, har det i Pragfreden paataget sig den Forpligtelse at

tilbagegive Danmark den nordlige Del af Slesvig, forsaavidt Befolkningen ved en fri Afstemning udtaler sig derfor«. Endnu var denne Afstemning ikke bragt til Udførelse, men Traktatens Ord og den nationale Retning, hvori de europæiske Forhold havde udviklet sig, var Kongen en Borgen for, at vi skulde »naa de for Vor Stat betryggende og for Vort Folk naturlige Grænser, et Maal paa hvilket Vi siden Wienerfredens Afslutning ikke har ophørt at rette Vore Forhaabninger, og hvis Retfærdighed de uinteresserede venskabelige Magter — og navnlig de Franskes Kejser med en Interesse, som Vi dybt paaskønner — forlængst har anerkendt. I Genforeningen med de trofaste danske Brødre i Nordslesvig ser Vi Opfyldelsen af et Retfærdighedskrav imod dem og den danske Nationalitet, og Vi vil tillige med Glæde deri hilse Pantet paa vor mægtige Nabos Hensigt om at stille sine Forhold til Danmark paa et varigt og oprigtigt Venskabs Grundvold«.

Man vidste i København at berette, at den franske Gesandt i København, Dotézac, havde været meget glad over Anerkendelsen af Kejserens Bestræbelser, medens Hr. von Heydebrand ikke skulde have haft meget at indvende mod Ordene i Trontalen.³⁴²⁾ Quaade mærkede dog, at man ikke havde syntes om dem i Berlin, men Bismarck brød selv ikke sin Tavshed om Nordslesvig. Den 22. November havde Quaade³⁴³⁾ været hos Understatssekretær v. Thile, der i Samtalens Løb ytrede, at han haabede, at Kammerherren ikke paa Grund af den Omstændighed, at han hidtil ganske havde undladt at omtale det nordslesvigske Spørgsmaal for ham, antog, at han ikke tænkte herpaa, eller at hans Regering ikke var alvorlig sindet at opfylde Bestemmelsen i Art. V. Han kunde forsikre ham, at dette skulde ske, saa snart det blev muligt, men hertil udfordredes dels, at Preussen kom formelt i Besiddelse af Hertugdømmerne, og dels at Sagen kunde iværksættes i fuldkommen Ro og saa at sige aldeles objektivt. Det var derfor ønskeligt, at der fra dansk Side vistes den

preussiske Regering Tillid. Da Quaade dertil bemærkede, at han troede, at man maatte erkende, at der var vist Tillid fra dansk Side, idet man havde forholdt sig tavs om Sagen i flere Maaneder, og at han kun en eneste Gang straks efter Fredspræliminærens Afslutning havde haft Befaling til at omtale Sagen for Grev Bismarck, der jo tidligere gentagne Gange udførligt havde ytret sig til ham om en Genafstaaelse af en Del af Slesvig til Danmark, udtalte Thile i Tilknytning hertil, at han ønskede og sikkert haabede, at det vilde lykkes at komme til en for Danmark tilfredstillende Løsning, men gentog, at det bedste Middel til at fremme vore Ønsker var at vise den preussiske Regering Tillid. Han kunde dog ikke undlade at bemærke, at den danske Konges Trontale ved Rigsdagens Aabning ikke havde gjort det bedste Indtryk. Der var intet, der virkede ugunstigere paa den ene Part i gensidige Forhold, end naar denne Part kunde tænke sig, at den anden Part havde villet opstille et Skræmmebillede, en »épouvantail«, imod den, og saaledes kunde man fortolke Trontalens Passus om de neutrale Magters og i Særdeleshed de Franskes Kejsers Interesse for Sagen. Herimod protesterede Quaade straks; den omhandlede Passus havde kun haft til Hensigt at konstatere en Kendsgerning for at vise de Franskes Kejser og de neutrale Magter en skyldig Opmærksomhed. Han havde udtrykkelige og positive Udtalelser fra København til Støtte for, at det aldrig havde været Hensigten at vise Mistillid eller at virke paa den preussiske Regerings Beslutninger ved at henvise til andre Magters Stilling til det omhandlede Anliggende. Hr. v. Thile syntes fyldestgjort ved denne Forklaring og lagde ikke yderligere Vægt paa Sagen, men hans Ord gav dog Indtryk af, at det nu som i August ikke gjorde Art. V kærere i den preussiske Regerings Øjne, at Frankrig havde haft med den at gøre.

Dette fik klart Udtryk første Gang, Bismarck offentlig udtalte sig om Art. V, nemlig da han den 20. December i den preussiske Landdags Møde tog Ordet under Behandlingen af

Udkastet til Loven vedrørende Hertugdømmerne Slesvig og Holstens Forening med Preussen. Forslaget havde været forelagt i September, men var blevet henvist til et Udvalg, hvis Betænkning nu behandlede. Ordføreren, Twesten, der, som Bismarck udtrykte det, betragtede hele Verdenshistorien fra et slesvig-holstensk Standpunkt, havde kritiseret Art. V, der stred mod Hertugdømmernes Udelelighed indtil Kongeaaen, som saarende for Slesvig-Holstenernes Æresfølelse, og Udvalget havde udtrykt det Haab, at det vilde lykkes den preussiske Begering at fjerne Bestemmelsen eller i hvert Fald indskrænke den til kun at gælde den nordlige Del af Slesvig; man kunde ikke prisgive Landet helt ned til Flensborg, paa hvis Marker det meste tyske Blod, i Særdeleshed preussisk Blod, var flydt for Hertugdømmernes Uadskillelighed.³⁴⁴) Bismarck tog Ordet overfor Ordføreren og gik udførlig ind paa Sagens Forhistorie: »Stod vi alene med Slesvig-Holsten og Danmark i Verden, vilde en saadan Fredsparagraf ikke eksistere«, sagde han og gjorde udførlig Rede for den politiske Udvikling i Europa, der havde bragt den preussiske Regering til at optage en Fredsartikel, som tydelig nok stod i Modstrid med den almindelige Følelse af, hvor store Resultater Preussen havde vundet. Han fremhævede Frankrigs Interesse i Magtfordelingen i Tyskland og Napoleon III's Interesse for Nationalitetsprincippet. Dette havde betinget Frankrigs Optræden paa Londonkonferencen og i fortrolige Forhandlinger om det slesvigske Spørgsmaal efter Wienerfreden. »Jeg har«, sagde Bismarck, »altid været af den Mening, at en Befolkning, som virkelig utvivlsomt og til Stadighed manifesterer, at den ikke vil være preussisk eller tysk, men tværtimod at den nationalt vil tilhøre en umiddelbart tilgrænsende Nabostat, ikke bliver nogen Styrke for den Magt, fra hvilken den stræber at skille sig. Man kan have tvingende Grunde til alligevel ikke at gaa ind paa dens Ønsker; der kan være Hindringer af geografisk Natur, som gør det umuligt at tage Hensyn hertil. Spørgsmaalet bliver nu, om

hvorvidt dette er Tilfældet her«. En fuldstændig Gennemførelse af Nationalitetsprincippet ved den danske Grænse var dog umulig, men da Frankrig af Østrig var blevet kaldet til Mægler i Striden, havde den preussiske Regering i Betragtning af hele den foreliggende Situation ikke villet spænde Buen for stramt og ikke villet forkaste Enkeltheder i det Mæglingsforslag, Frankrig stillede. Derfor havde man medtaget den paagældende Klausul i Traktaten. »Den vage Affattelse, Traktaten havde faaet«, tilføjede Bismarck, »tillod en vis Frihed i Udførelsen«, men selvfølgelig kunde Regeringen »af Udvalgets og Landdagens Beslutning ikke lade sig løse fra de Forpligtelser, som Preussen var gaaet ind paa«; »vi maa holde dem, men vi vil bringe dem til Udførelse saaledes, at der ingen Tvivl bliver om den Afstemning, paa hvis Grund vi staar, om dens Frivillighed, dens Uafhængighed og om den tydelige Vilje, som derigennem giver sig til Kende«.

Den 24. December vedtoges Indlemmelsesloven. Den 12. Januar 1867 udstedtes Indlemmelsespatentel, men hverken herved eller ved en Række preussiske Foranstaltninger, hvorved den preussiske Grænse forlagdes til Kongeaalen, antydedes, at man ansaa Erhvervelsen af Slesvig for betinget, eller at man tænkte at lade det komme til en snarlig Opfyldelse af Art. V.

Bismarcks Udtalelser om, at den Opposition mod Art. V, der var kommet til Orde i Landdagen, ikke kunde hindre den preussiske Regering i at opfylde sine indgaaede Forpligtelser, vakte vel en vis Tilfredshed i Danmark, men den Uvilje mod Bestemmelsen, der prægede hans Ytringer om de Forhold, der havde ført til dens Optagelse i Freden, var ikke skikket til at fjerne Mistilliden. Nu som tidligere berørte Bismarck ikke Sagen overfor Quaade, og de Udtalelser, i hvilke Understatssekretær v. Thile i de sidste Dage af December kom ind paa Spørgsmaalet, betød ikke meget. Han og Quaade havde talt om Bismarcks Tale; Quaade havde be-

mærket, at det formentlig vilde vare længe, inden det nordslesvigske Anliggende afgjordes, men hertil svarede Hr. von Thile benægtende.³⁴⁵⁾ Han sagde, at efter Anneksionslovens Vedtagelse vilde kun en virkelig »Besitzergreifung« være fornøden, for at Afgørelsen kunde finde Sted. Da Quaade dertil ytrede, at han med stor Tilfredshed nu saa en Mulighed for, at Danmark snart kunde komme paa en virkelig god Fod med Preussen, svarede Hr. v. Thile, at han ogsaa haabede dette, men tilføjede, at han vilde anse det i begge Landes Interesse, »at jeg fremdeles forholdt mig saa passiv som muligt i Sagen og navnlig undlod at rette Spørgsmaal derom til Grev Bismarck; skulde jeg ønske en Antydning eller en Oplysning om et eller andet Punkt, var han stedse villig til at give mig den, eller til efter Omstændighederne at søge den for mig hos Ministerpræsidenten«. Hverken Quaade eller Grev Frijs lagde særlig Vægt paa disse Udtalelser, men var dog enige om, at der under de nuværende Forhold intet var for Danmark at vinde ved at opgive den hidtil fuldstændig tilbageholdende Politik i det nordslesvigske Spørgsmaal. Quaade indberettede, at de Stormagtsgesandter i Berlin, med hvem han havde raadført sig, billigede denne Politik som den eneste rette. Ved Nytaarstid hørte Quaade i Berlin med Ængstelse Rygter om, at det paatænktes i den danske Rigsdag ved en Interpellation eller paa anden Maade at fremkalde en Diskussion om det nordslesvigske Spørgsmaal for at faa Regeringen til at udtale sig paa lignende Maade, som det var sket i den preussiske Landdag ved Anneksionsdebatten.³⁴⁶⁾ Han fandt, at der umuligt kunde vindes noget ved en saadan Diskussion. Tværtimod vilde der i Tilfælde af, at der med Rette maatte næres Tvivl om den preussiske Regerings Hensigter, kunne tabes meget herved, thi det vilde efter hans Mening ikke kunne undgaas, at »Diskussionen fra flere Sider lod en sikkert skadelig Mistillid fremtræde overfor Preussen«. Det der fra preussisk Side anførtes som væsentlig Grund mod Tilbagegivelsen af Nordslesvig, nemlig den

formentlige Umulighed af at tilfredsstille de danske Ønsker, ved hvad man kunde ville give tilbage, kunde ogsaa finde væsentlig Støtte i Udtalelser, som vilde fremkomme ved en saadan Lejlighed i den danske Rigsdag. Han haabede derfor, at en Drøftelse ikke vilde finde Sted.

Vedel troede at kunne berolige ham med, at der ikke var Tale om nogen Rigsdagsdebat, men det viste sig, at Quaade havde Ret. Der var danske Politikere, der i Januar—Februar 1867 ønskede at tvinge den danske Regering frem til positive Udtalelser om Sagen. Den 4. Februar 1867 interPELLEREDe Hofjægermester Hans Rasmussen Carlsen (1810—87) i Folketinget Konseilspræsidenten om det slesvigske Spørgsmaal.

Carlsen indtog en Særstilling blandt de danske Godsejere og i dansk Politik.^{346») Han var, skønt hans Families Adel kun stammede fra 1817, udpræget Aristokrat, men var tidlig blevet grebet af den folkelige og kristelige Vækkelse, der havde fundet Udtryk hos Grundtvig. Han var konstitutionelt sindet, men krævede en meget maadeholden Forfatning, der lagde Tyngdepunktet over hos de Besiddende, særlig hos de store Bønder og Godsejerstanden. Han tog Afstand fra de doktrinære Nationalliberale og arbejdede meget sammen med Bondevennerne, særlig med Balthasar Christensen. Midt i Halvtredserne kom han ind i Rigsraad og Rigsdag og sysselsatte sig særlig med kirkelige og nationale Forhold. Med levende Interesse fulgte han ikke blot det slesvigske Spørgsmaal, men ogsaa Skandinavismen, var dybt inde i Forhandlinger med svenske Venner om politiske Unionsplaner. Hans efterladte Korrespondance, som ligger paa Gammelkøgegaard, der efter hans eneste Datters Død er gaaet over til at blive en Stiftelse med almennyttige Formaal, giver Indblik i hans Forbindelser med Mænd som Blixen Finecke, med Carl XV og med Prins Oscar, den senere Kong Oscar II; med denne brevvekslede han fortroligt.}

Carlsen var Svoger til Grev Frijs, idet han fra 1841—52

havde været gift med dennes Søster. Han var ogsaa ved Slægtskab forbundet med Grundtvig, der i sit andet Ægteskab 1851—54 havde været gift med hans Søster, Enkefru Toft, medens Grundtvig i 1858 i tredje Ægteskab hjemførte Comtesse Asta Frijs, en Slægtning af Lensgreven. Carlsen stod paa en personlig meget god Fod med denne, men nærede ikke Tillid til hans Fasthed i det nationale Spørgsmaal og vilde derfor fremtvinge en Udtalelse af Regeringen. Efter Sigende³⁴⁷) havde han fra Prins Oscar faaet Besked om, at der efter de Meddelelser, man ved Nytaarstid 1867 havde i Stockholm, intet var at udrette i Berlin i Øjeblikket, men dette paavirkede ham ikke.

Medens Carlsen syslede med Tanken om at fremdrage Spørgsmaalet om Nordslesvig i Rigsdagen, kom Sofus Høgsbro, hans Kollega i Folketinget, til ham med et Forslag fra Grundtvig om »at faa Rigsdagen til at udtale sig om det danske Folks Ret i Slesvig og til det danske Slesvig«. ⁸⁴⁸) Carlsen svarede, at han af al Magt vilde fremme Sagen. Han mente til en Begyndelse, at »en saadan Udtalelse lettest kunde skaffes Indgang og Gennemgang, om den knyttedes til Trontalens Ros eller Tak til Frankrig«. »Man kunde derved faa sagt alt, hvad man burde, til hele den civiliserede Verden og lægge et nyt Tryk paa Hr. Napoleon«. Han bad Grundtvig snarest mulig sende ham et Udkast til en saadan Udtalelse, thi »dels var ingen nærmere end Grundtvig til at tale det danske Folks Sag, og dels antog Carlsen, at Grundtvig allerede havde tænkt over, hvorledes en saadan Udtalelse burde lyde, hvilket han ikke selv havde«. I Løbet af Maaneden viste det sig imidlertid, at Carlsen ikke fandt nogen Tilslutning i Rigsdagskredse; han opgav sin Tanke om at indbringe et Forslag om Adresse til Kongen, men ikke Planen om at bringe Spørgsmaalet frem i Folketinget. Grev Frijs misbilligede dette og søgte at faa ham derfra, men da Carlsen var stædig, vilde Konseilspræsidenten ikke forhandle med ham om Interpellationens Form og Indhold, i alt Fald ikke uden

Vidner;³⁴⁹) han vilde overlade Ansvaret helt til Carlsen, da Følgen efter Grev Frijs' Opfattelse ellers vilde have været, at man havde paastaet, at det hele var et aftalt Spil. Derimod raadførte Grev Frijs sig Dagen før Interpellationen med Andræ, hvad han oftere gjorde, hvor det var vigtigt for ham at give et kort og begrænset Svar af den Art, som det særlig laa for Andræ at formulere.³⁵⁰)

Paa Carlsens Udtalelse den 4. Februar mærkede man ikke, at Grundtvig havde været med; Interpellationen fremkom i en overordentlig tør Form, der ikke viste nogen Paavirkning af Grundtvigs Aand eller Stil. Forhandlingen i Folketinget var kort og indholdsløs. Carlsen fremhævede de Lejligheder, ved hvilke de forskellige danske Regeringer havde anset det for fornødent og naturligt at give Rigsdagen Meddelelse om Udenrigspolitikken, og spurgte, om den nuværende Regering ikke vilde gøre noget tilsvarende. Grev Frijs svarede kort, at han vilde give saadanne Meddelelser, naar det var muligt, men at han i Øjeblikket ansaa det for uforsvarligt at meddele Rigsdagen nogen Oplysning. Andre tog ikke Ordet. Grev Frijs havde ikke Uret, naar han mente, at denne Aktion, der umiskendeligt indeholdt en Rrod mod Regeringen, var endt paa en temmelig flov Maade. Man havde almindeligt det Indtryk, at Øjeblikket ikke var egnet til en saadan Aktion. »Fædrelandet« bebrejdede Carlsen det ubetimelige i Forespørgslen; i Trontalen havde Regeringen utvivlsomt sagt alt, hvad den for Tiden kunde sige.³⁵¹)

III.

Den første franske Henvendelse i Berlin

Februar 1867.

DE første Maaneder af Aaret 1867 forløb, uden at Bismarck brød Tavsheden overfor Quaade, og en Udtalelse, Hr. von Thile 11. Februar med en, som Quaade mente, »temmelig betydningsfuld Mine« havde fremført om, »at der dog vel nu snart vilde komme en vigtig Sag for til Forhandling med Grev Bismarck«, førte foreløbig ikke til noget.³⁵²⁾ Det hele uklare og spændte Forhold mellem Preussen og Frankrig gjorde det efter Quaades Mening ikke sandsynligt, at Bismarck for Øjeblikket vilde gøre noget positivt i Sagen.³⁵³⁾ Imidlertid havde Valgene til den nordtyske Rigsdag fundet Sted 12. Februar 1867, og efter Quaades Mening havde det gunstige Resultat for Danskheden vakt Forbavselse i Berlin. Sidst i Februar henstillede Quaade, at den danske Regering nærmere skulde overveje, om der ikke var en passende Lejlighed til at fremdrage Spørgsmaalet for de europæiske Regeringer, naar den nu sammentrædende nordtyske Rigsdags Forhandlinger var afsluttet, og den nordtyske Forbundsstat formentlig skulde have almindelig europæisk Anerkendelse. Quaade mente, at de Forberedelser, der fra dansk Side maatte træffes for at forelægge andre Stormagter Spørgsmaalet, maatte ske med den allerstørste Forsigtighed og Hemmelighedsfuldhed, saaledes at den preussiske Regering ikke skulde faa Grund til at tro, at man fra dansk Side »enten

ikke vilde vise den den Tillid, som den nu engang havde forlangt«, eller at man endogsaa arbejdede paa at fremkalde en fremmed Mellekomst. Grev Frijs bifaldt denne Hensetting, men medens Overvejelserne fandt Sted, havde Bismarck udtalt sig offentlig om det nordslesvigske Spørgsmaal.

I Marts traadte det nordtyske Forbunds grundlovgivende Rigsdag sammen. De to danske nordslesvigske Repræsentanter, Krüger og Ahlmann, protesterede den 18. Marts mod Nordslesvigs Optagelse i Forbundet, og dette gav Bismarck Anledning til i samme Møde at komme ind paa Sagen.³⁵⁴) Han protesterede mod, hvad Krüger havde sagt, at det nordtyske Forbunds Grænse var tvivlsom og ikke fastslaet. Grænsen var, hævdede han, indtil videre den Grænse, som ved Wienerfreden var fastsat mellem Danmark paa den ene, Preussen og Østrig paa den anden Side. Skulde en anden Grænse drages, saa maatte nye Forhandlinger føres derom. Bismarck fastholdt det Standpunkt, han tidligere havde udtalt, at det ikke var af afgørende Vigtighed for den preussiske Stat, om den skulde afstaa nogle Indbyggere af fremmed Nationalitet, men han bestred, at Art. V gav Indbyggerne i Slesvig Ret til at fordrø en Afstemning. Det tilkom alene Kejseren af Østrig. Han fremhævede, ligesom han havde gjort i sin Tale den 20. December, den vage Affattelse, »latitude«, der var givet Art. V. Der taltes ikke i Fredstraktaten om »den nordlige Del af Slesvig«, hvorved man kunde tænke sig Slesvig delt i to Distrikter, et nordligt og et sydligt; derimod om »de nordlige Distrikter«; »man kan tænke sig dem meget smaa, man kan tænke sig dem meget store, skønt saa store, som man forestiller sig dem i København, tror jeg ikke, de bliver«. Yderligere fremhævede han, at det maatte staa hen, om Preussen til Fastsættelsen af den nye Grænselinje behøvede Østrigs Billigelse; hvis det forlangtes af det kejserlige Kabinet, vilde man ikke unddrage sig Forhandling, om man var forpligtet *hertil* eller ikke, men før det kom til en Afstemning, maatte der nødvendigvis

føres Forhandlinger med Danmark om Ordningen af de økonomiske Forhold og om Sikring af de tysksindede Indbyggerses Rettigheder i Nordslesvig.

Heri kunde man nok finde en Antydning af, at en saadan Forhandling vilde blive ført, og dette svarede til Udtalelser, som Bismarck kort i Forvejen havde fremsat som Svar paa en Forespørgsel fra fransk Side.

Den danske Regering havde naturligvis overvejet, om man ikke skulde fremkalde en saadan Henvendelse, men man afholdt sig ganske fra Indvirkning i denne Retning, da man ogsaa af Thiles Udtalelser til Quaade forstod, at det kun vilde irritere Bismarck. Moltke-Hvitfeldt havde længe ikke berørt det nordslesvigske Spørgsmaal til den franske Udenrigsminister, Marquis de Moustier, hvem man en Tid i Modsætning til Forgængeren, Drouyn de Lhuys, ansaa for saa ivrig for en fransk-preussisk Tilnærmelse, at han formentes næppe at ville foretage noget, der ikke var Bismarck behageligt. Heller ikke gennem Dotézac havde man søgt at paavirke den franske Regering. Det var derfor helt uden Tilskyndelse af den danske Regering, at Moustier i Februar gav Benedetti Ordre til at rette en Forespørgsel til Bismarck om hans Stilling til Udførelsen af Art. V. Det er rimeligt, at Jules Hansen, der stadig var det franske Udenrigsministeriums Informator og Tillidsmand i tyske Anliggender, kan have øvet en Paavirkning, men iøvrigt var den franske Regerings Henvendelse tilstrækkelig motiveret ved, hvad Moustier fremhævede i sin Ordre til Benedetti af 19. Februar, at man i Offentligheden begyndte at sysselsætte sig med den lange Udsættelse af det nordslesvigske Spørgsmaals Ordning. Moustier fremhævede overfor Benedetti, hvorledes den franske Regering siden Londonkonferencen havde bestræbt sig for at opnaa en Afgørelse af det dansk-tyske Mellemværende paa Grundlag af »Befolkningernes Ønsker og Nationaliteternes Ret«, et Standpunkt, der svarede til den franske Regerings Principer og til dens upartiske Holdning overfor de to interes-

serede Magter. Man havde som Følge heraf bevirket Opgtagelsen af Artikel V i Pragfreden. Da den preussiske Landdag havde vedtaget en Lov om Hertugdømmernes Annek- sion, havde den franske Regering foretrukket, at de danske Distrikters Skæbne var blevet afgjort forinden, men denne Lov kunde »intet forandre i de internationale Forpligtelser, som Berliner-kabinettet havde indgaaet; Grev Bismarck havde været den første til at anerkende dette, og den fran- ske Regering havde med fuldkommen Tillid modtaget de Forklaringer, som han dengang af sig selv havde givet«. Nu var der i Nordslesvig som i de øvrige Dele af Hertug- dømmerne sket Valg af Deputerede til det Parlament, der skulde træde sammen i Berlin. Offentligheden spurgte, om dette var i Harmoni med de af det preussiske Kabinet ind- gaaede Forpligtelser, og der kunde komme Interpellation til den franske Regering om, hvad den havde gjort for at faa de Løfter, som den havde modtaget af Preussen, op- fyldt. Benedetti skulde derfor hurtigst mulig henvende sig til Bismarck og meddele Moustier, hvilke Skridt Berliner- kabinettet agtede at tage for efter sine gentagne Forsikringer at tilfredsstille det Ønske, som den kejserlige Regering stadig havde udtalt til Gunst for den danske Befolkning i Slesvig.³⁵⁵)

Moltke-Hvitfeldt fik underhaanden Meddelelse om denne Ordre, som Benedetti udførte hurtigst mulig. I Samtalen svarede Bismarck den franske Gesandt, at Preussen vilde være tro mod sine Forpligtelser, og naar man havde udsat Udførelsen, havde Grunden udelukkende været Hensynet til den offentlige Mening; man havde fundet det passende paa en eller anden Maade at faa Parlamentet med ved de Foran- staltninger, der maatte ske i Medfør af Bestemmelsen i Prag- freden vedrørende dette Spørgsmaal ligesom ved denne Akts andre Dispositioner, som interesserede Tyskland. Man havde derfor ventet, til Parlamentet skulde træde sammen; naar det vedtog det nordtyske Forbunds Forfatning, skulde det autorisere den kongelige preussiske Regering til at opfylde

de Forpligtelser, som denne havde indgaaet. Bismarck havde tilføjet, at idet man havde kaldet den nordslesvigske Befolkning til at deltage i Valget af Delegerede til Rigsdagen, havde man villet give den en første Lejlighed til at udtrykke sine Ønsker og ikke lade nogen Tvivl tilbage om dens Attraa efter at forenes med Danmark.³⁵⁶) Benedetti spurgte Bismarck, under hvilken Form Rigsdagen skulde behandle denne Sag, og om han havde forudset det Tilfælde, at Majoriteten tog en Beslutning, der gik imod Pragf redens Dispositioner. Bismarck svarede, at Spørgsmaalet vilde rejse sig af sig selv, naar Forsamlingen skulde udtale sig om Udstrækningen af Forbundsterritoriet, men at det iøvrigt kunde bringes frem af de slesvigske Deputerede; Regeringen vilde i ethvert Tilfælde fremkomme med en Forklaring, der helt vilde tilfredsstille Frankrigs Forventninger. Benedetti fremhævede i sin Rapport, at Bismarck ikke et eneste Øjeblik havde indrømmet, at Parlamentet kunde løse Preussen fra dets Forpligtelser eller gøre det umuligt for det at rette sig derefter.

Efter Benedettis Mening ønskede den preussiske Regering at gøre Parlamentet solidarisk med dens Optræden ved at lade det dele Ansvar for Genafstaaelsen til Danmark. Men han mente at forstaa Bismarcks Udtalelser saaledes, at man, saa snart Nationalforsamlingen havde billiget Forbundspagten, vilde skynde sig at spørge Befolkningen i Nordslesvig og rette sig efter dens Ønsker.

Imidlertid havde den preussiske Konseilspræsident gjort Gesandten opmærksom paa, at de Arrangementer, som skulde træffes, ikke kunde faa en saadan Form, at de kunde berøve Preussen den strategiske Stilling, som det havde erobret. Med andre Ord, Preussen vilde ikke gaa ind paa at afstaa Punkter, hvis Besiddelse forekom det nødvendig for at sikre dets Forsvarslinje.

Det her gengivne Referat af Samtalen havde Benedetti den 23. nedskrevet, men da Bismarcks Udtalelser ikke syntes ham i saa høj Grad, som han havde ønsket det, at tilfreds-

stille den franske Regerings Forventninger, havde han for at hindre enhver Misforstaaelse fundet det rigtigst at meddele ham Depechen, før han afsendte den.³⁵⁷) Han havde derfor sendt ham en Koncept med Meddelelse om, at han vilde rette i den saafremt den ikke nøjagtigt gengav, hvad Ministeren havde sagt. Benedetti fik sit Udkast tilbage sammen med et Brev fra Understatssekretær Thile, hvem Bismarck havde bedt skrive, da han selv ikke var rask.³⁵⁸) Thile skrev, at Bismarck i Udkastet ikke havde fundet nogen Tanke, som havde været fremmed for Samtalen. Naturligvis gengav Benedettis Beretning ikke alle de Bemærkninger, som Bismarck havde gjort, og den indeholdt Vendinger, som Bismarck kunde ønske at give en anden Nuance for i dem at genfinde det præcise Udtryk for sin Tanke. Dette vilde altid være Tilfældet i et Referat af en længere konfidentiel Samtale, men naar det drejede sig om en Depeche, der som Benedetti havde forudsagt, kunde være bestemt til at fremkomme offentlig, vilde en Erklæring af Ministeren om Nøjagtigheden af den franske Gesandts Beretning give det foreliggende Dokument en helt anden Karakter. Hvis Hr. Bismarck gjorde hele Redaktionen til sin, saa vilde han overtage Ansvaret derfor uden nogen Begrænsning. Dette vilde være at sætte sit Navn under et skrevet Stykke, som ikke var udgaet fra hans Pen eller redigeret efter hans Anvisning; hvis han imidlertid skulde levere et officielt Dokument, der kunde offentliggøres, vilde han foretrække, at det helt ud var redigeret af ham, for derved at give hele Aktstykket og enhver Del af dette den Rækkevidde og den Form, som vilde svare til Forfatterens personlige Skøn. Derfor kunde Ministerpræsidenten ikke udtale sig om Benedettis Udkast til en Depeche, men vilde hellere resumere Enkelthederne i den forefaldne Samtale i en Meddelelse til Grev von der Goltz, den preussiske Gesandt i Paris.

Benedetti oversendte Thiles Brev, der var dateret 25. Februar, sammen med sit Referat og tilføjede som Efterskrift

til sin Depeche af 23., at han for sin Del havde ønsket, at Bismarck vilde modtage det Forslag, han havde gjort; det vilde efter hans Mening have været let for dem at blive enige om Formen, da det kun vilde have drejet sig om at gøre nogle Tilføjelser eller retouchere nogle Nuancer.

Den 26. Februar oversendte Bismarck til Goltz den lovede Udtalelse, som Goltz afleverede paa Quai d'Orsay, hvorfra en Afskrift gik gennem Dotézac til Grev Frijs.³⁵⁹) Bismarck udtalte, at skønt Preussen kun havde indgaaet Forpligtelser med Hensyn til det nordslesvigske Spørgsmaal overfor Østrig, havde man gerne villet give Repræsentanten for den Magt, hvis Mægling havde lettet Fredsslutningen, de fortrolige Forklaringer, som han havde forlangt, med hele den Oprigtighed, som det indbyrdes Forholds hjertelige Natur tillod ham at vente. Bismarck havde derfor svaret Benedetti, at de vildledende Vurderinger, der fra den ene eller anden Side var udbredt om det virkelige Sindelag hos Indbyggerne i de omtalte Distrikter, havde gjort det ønskeligt, før de blev raadspurgt, at afvente, at Parlamentsvalgene ydede mere præcise Angivelser med Hensyn til de geografiske Grænser og med Hensyn til det Forhold, i hvilket den ene eller den anden Nationalitet gjorde sig gældende i ethvert af de Distrikter, der blev beboet af forskellige Befolkninger, blandede eller i Enklaver. Parlamentsvalgene frembød for den preussiske Regering en dobbelt Fordel. For det første ydede de nyttige Oplysninger, der kunde vejlede ved Afgrensningen af de Distrikter, hvis Ønsker burde høres, men endvidere derved, at de satte Parlamentet og den offentlige Mening i Stand til at bedømme den numeriske Styrke af de to nationale Principer i Nordslesvig.

»Det er ikke nødvendigt for mig«, skrev Bismarck til v. d. Goltz, »at sige, at uanset de politiske Diskussioner, hvortil dette Spørgsmaal vil kunne give Anledning, vil den kongelige Regering holde sig strengt til de Forpligtelser, som den ved Fredstraktaten har indgaaet overfor Østrig, men jeg er over-

bevist om, at det tyske Parlament, naar det bliver sat i Stand til at vurdere de Anskuelser, de slesvigske Vælgere har udtrykt, samtidig med de Betragtninger, som i sin Tid har disponeret den kongelige Regering til at modtage Pragfredens Betingelser, vil samtykke i at dele Ansvar for en Bestemmelse, hvis for tidlige Iværksættelse uden Tvivl vilde have forøget dens Upopularitet«. Bismarck tilføjede overfor v. d. Goltz, at han overfor Benedetti havde gjort den samme Bemærkning, som han forud ved enhver Lejlighed havde gjort til »saavel franske som danske Agenter, med hvem han havde underholdt sig om dette Spørgsmaal, at vi var forpligtede til fremfor alt at tage Hensyn til vor Grænses strategiske Sikkerhed«.

Nogle Dage efter at Moustier havde modtaget Bismarcks Depeche til Goltz, konstaterede han med Tilfredshed overfor Benedetti, at den indeholdt en ny Forsikring fra Berliner-kabinettet om, at dette vilde holde sig nøjagtig til de indgaaede Forpligtelser; »vi ser i disse Ord et Pant (un gage) paa Preussens faste Hensigter«.

Moustier havde ikke med den preussiske Gesandt villet diskutere Bismarcks Bemærkning om de Vanskeligheder, der opstod for Preussen ved Forpligtelsen til at tage Hensyn til sine Grænsers Sikkerhed. Han havde kun overfor v. d. Goltz udtrykt sin Tillid til, at Berliner-kabinettet vilde »vise Forstaaelse ved sin Fortolkning af denne Betragtning og ikke søge at overdrive dens Rækkevidde«. »For kun eksempelvis at nævne Øen Als, saa havde den stedse været betragtet som hovedsagelig dansk og var derfor et af de Territorier, som mest naturligt syntes at burde vende tilbage til Danmark. Denne Tilbagegivelse vilde ikke svække Preussens Forsvarssystem, og saafremt Danskerne ikke vilde bygge Fæstningsværker paa Als, vilde den danske Besiddelse af Øen ikke kunne give Preussen nogen Anledning til Uro.⁸⁸⁰⁾

Moltke-Hvitfeldt gjorde med Rette opmærksom paa, at det franske Skridt i Berlin var det første i sin Art af officiel

Karakter, som den franske Regering havde gjort i det slesvigske Spørgsmaal siden Pragfreden.³⁶¹⁾ Efter hans Mening havde man fundet det opportunt, dels paa Grund af de imødekommende Dispositioner, der ganske kort i Forvejen var udtrykt i den franske Trontale, dels paa Grund af det bemærkelsesværdige Resultat af de nye Valg i Nordslesvig. I Samtaler med Udenrigsministeriets Embedsmænd og i en Samtale den 28. Februar med Udenrigsministeren selv, der meddelte ham det preussiske Svar, havde Moltke som sin helt personlige Mening fremført et Synspunkt, der havde været fremme i hans Korrespondance med Regeringen i København med Hensyn til den øjensynlige Restræbelse hos Bismarck for at indskrænke Preussens Forpligtelser i det nordslesvigske Spørgsmaal saa vidt som muligt. Han havde nemlig fremhævet, at Danmark eventuelt meget vel for at lette Spørgsmaalets loyale og rimelige Løsning kunde paa tage sig den Forpligtelse overfor Preussen ikke at befæste Dybbøl og Als, hvis de blev gengivet til Danmark.³⁶²⁾ Tanken genfindes, som ovenfor nævnt, i Moustiers Udtalelse til v. d. Goltz. Moltke-Hvitfeldt havde utvivlsomt været klar over, at man i København var parat til en saadan Indrømmelse, selv om man, som Grev Frijs udtrykte det i et Brev fra disse Dage til Quaade³⁶³⁾ ansaa det for noget, man kun skulde gaa ind paa »som yderste Nødsfald«. løvrigt havde saavel Moltke-Hvitfeldt som Moustier udtalt deres Tvivl om, at et saadant Løfte vilde betyde noget for Bismarck. »Hvad vil forøvrigt have nogen Indflydelse paa ham?« havde Moustier sagt. Da Bismarck, uden at Benedetti havde talt til ham om Als og Dybbøl, havde fremført disse Restriktioner og Reserver, gik man ud fra, at Preussen var fast besluttet paa ikke at afstaa Dybbøl og Als til Danmark.³⁶⁴⁾

Man var i København tilfreds med, at Frankrig havde rørt paa sig, medens man fra London og St. Petersborg kun fik Meddelelser om fuldkommen Passivitet overfor Danmark. Da man i Slutningen af Februar havde ladet Vind frem-

stille de danske Synspunkter i Rusland³⁶⁵) i en Form, som Vedel kunde betegne som »saa moderat og saa preussisk, som om Depechen var bestemt til at meddeles i Berlin«, fik man kun det Svar,³⁶⁶) at Rusland ikke kunde sysselsætte sig med Sagen, hvortil underhaanden blev føjet den Opmuntring, »at hvis Preussen kunde tro os, vilde det maaske endog give os Als og Dybbøl, men da det vidste, at vi kun lurede paa en Lejlighed til at gøre det Skade, vilde man ikke styrke os«. ³⁶⁷)

Den danske Regering stode iøvrigt ikke paa, at Frankrig vilde gøre noget alvorligt; man følte, at Interessen for Danmark var et fuldstændig underordnet Led i Napoleons store Spil, hvori Tovtrækningen med Preussen om Hovedindflydelsen i Europa var det afgørende. Nu i Foraarsmaanederne, da den luxemburgske Krise var i Frembrud, fremkaldte Muligheden af en ny europæisk Krig Ængstelse og Uro i København, Forhaabninger hos mange i Folket.

Baade Grev Frijs og Vedel saa overmaade trist paa Stillingen i Marts-April, da allehaande uhyggelige Rygter kolporteredes i Pressen, i de diplomatiske Indberetninger og gennem Jules Hansens Rapporter om de Samtaler eller Brevvekslinger med franske og østrigske Politikere, hvori han ufortrødent erindrede om Nordslesvig.³⁶⁸) Regeringen fastholdt sit Ønske om, at det nordslesvigske Spørgsmaal burde løses i god Forstaaelse med Preussen. Saavel Grev Frijs som Vedel udtalte i deres fortrolige Breve, at det eneste, Danmark havde at ønske, var et aabent og ærligt venskabeligt Forhold til Preussen,³⁶⁹) men de troede ikke, at Bismarck vilde gøre noget for at tilvejebringe dette. Alt hvad Danmark forlangte, var en Nationalitetsgrænse; fik man den, kunde man, hvad der for enhver fornuftig dansk Regering maatte være en væsentlig Sag, leve i god Forstaaelse med Tyskland.³⁷⁰) Man havde dog ikke Indtryk af, at Preussen vilde tilfredsstille vore nationale Fordringer og Trang ved en saadan Grænse.³⁷¹) Under disse Omstændigheder maatte man sysselsætte sig med Tanken om, at en Løsning ogsaa kunde

naas ved en europæisk Krig. Man var glad ved, at de Rygter, der gik om, at snart den ene snart den anden Magt havde henvendt sig til Danmark med Alliancetilbud, var blottet for enhver Grund. Man rustede ikke; alle de militære Forberedelser i København, hvormed Molzen agiterede i Berlin som Beviser paa Danmarks Lyst til at komme ind i Krigen, indskrænkede sig til, at »Rolf Krake«, »Peder Skram« og »Dannebrog« blev sat i sejlklar Stand, og at der blev lagt en lille Besætning paa Søforterne. Man ønskede at blive udenfor Krigen, og baade Vedel og Frijs mente, at hvor bitter end Stemningen var i Danmark, og hvor mange der end fra første Færd af havde drømt om en fransk Alliance,⁸⁷²⁾ vilde alle fornuftige i Danmark dog ende med i fuldt Maal at bifalde, hvis Danmark kom til at staa i et godt Forhold til Preussen. Stemningen var imidlertid med fuld Grund uvillig over Bismarcks Henholden af det slesvigske Spørgsmaal; det er meget forstaaeligt, at Grev Frijs,³⁷³⁾ da han omtalte, at Kong Christian var vendt tilbage fra en Rejse til London en Del forknytt under Udsigterne til Krig, kunde skrive, at han, skønt han godt forudsaa de ubehagelige Situationer, der kunde komme for Danmark, intet vilde bidrage til at forhindre en slig Krigs Udbrud, om han kunde det. »Der er dog en Mulighed for, at Preusserne praktisk kan lære, at de ikke er bestemt til at beherske Verden alene, thi hvor liden Sandsynlighed der end kan være for, at vi som de smaa vil komme til at profitere synderligt selv i det for os gunstigste Tilfælde, saa vil det dog være en stor Lise i det mindste for en føje Tid at være forskaanet for Preussernes utaalelige Over- og Hovmod«. Grev Frijs haabede,³⁷⁴⁾ at hvis det kom til Krig, Danmark saa engang maatte komme til at gøre Bekendtskab med »Heldet«. Han mente, »at Heldet var en Faktor, hvori der i Almindelighed var langt mere Forslag end i nogen som helst menneskelig Forstand«, men »som gammel Spiller kunde han efter sin Erfaring desværre ikke sige, at meget og fortsat Uheld«, som det Danmark havde haft, »gav Chance

for Held«. Han vilde haabe, at han »i Styrelsen af Danmarks Anliggender maatte følges af det Held, som i Almindelighed havde fulgt ham i hans egne Sager, endskønt han tidt havde grebet dristigt og forvovent ind, hvilket sidste der desværre ikke var Raad til at gøre her paa Statens Vegne, idet Spørgsmaalet om Eksistensens Tilsætning laa for nært, for umiddelbart for«.

De Bekymringer, Regeringen havde paa Grund af den spændte internationale Situation, fik en Tilsætning ved en ikke betydningsfuld, men ubehagelig Episode, der var knyttet til det Besøg, Kong Christian IX omkring 1. April aflagde i London, for første Gang efter sin Tronbestigelse.^{374 a)}

De Danske i London havde udtalt Ønsket om at overbringe Kongen deres Hyldest, og dette skete ved en Audiens, som Kongen gav en Tremandsdeputation den 2. April. Efter at Kongen med venlige Ord havde svaret paa Henvendelsen, underholdt han sig i nogen Tid med de tre danske Herrer. Ved Omtalen af det danske Understøttelsesfond i London, til hvilket Kongen havde skænket en Gave, berørtes det, at Slesvigerne endnu, skønt de ikke længere hørte til Danmark, tyede til dette Fond og blev hjulpet deraf. En af Herrerne fik derved Anledning til at sige et Par Ord om det danske Haab om at faa i det mindste en Del af Nordslesvig tilbage og nævnede i denne Forbindelse de sidste Valg til det nordtyske Parlament, der havde givet et interessant Bidrag til Kendskaben til de danske Sympatiers betydelige Udstrækning. Dertil svarede Kongen omtrent følgende: »Ja! det er vistnok rørende, hvor stærk Følelsen for Danmark er i Slesvig. At den er stærk i Nordslesvig tvivler jo vel ingen om, men selv længst sydpaa i den reent tyske Del siges den at være tilstede, saaledes har man nylig fortalt mig, at der i Sydslesvig siges: »Lieber dänisch sterben als preussisch verderben«. Men selv om dette er sandt, saa betyder det jo praktisk Intet; vi have kun at haabe paa en snarlig Opfyldelse af, hvad der er stillet i Udsigt eller lovet os«.

Det faldt ikke den danske Gesandt, General Bülow, ind, at disse Udtalelser kunde blive refereret i Pressen, og han gjorde derfor intet Skridt for at hindre dette. Da en dansk Journalist samme Dags Aften viste ham et Udkast til Meddelelse om Audiensen, der var bestemt til >Berlingske Tidendes fandt han imidlertid ogsaa de citerede Bemærkninger af Kongen refererede, hvilke Gesandten strøg. Næste Morgen fandt han imidlertid et Beferat i de engelske Aviser, som indeholdt ogsaa denne Passus, men her gengivet som en Del af et officielt Svar paa Adressen, i hvilket Kongen skulde have sagt, at han beklagede, at han ikke kunde sige noget opmuntrende eller sikkert vedrørende de danske Brødre i Slesvig. Han frygtede, at det vilde vare nogen Tid, før Sagen blev afgjort. »Even the new principle of nationality which now prevails everywhere seems to be disregarded in our case, where a nationality is torn asunder«. Med dyb Bevægelse havde han lige til de sidste Dage modtaget Beviser paa Slesvigernes urokkelige Troskab. »Even in the southern, most and entirely german districts it is said: »Lieber mit Dänemark sterben als mit Preussen verderben«. Gesandten blev meget forfærdet herover og fik tillige at vide, at en anden dansk Korrespondent i London samtidig havde taget et tilsvarende Referat til »Dagbladet«. Saavel i London som iKøbenhavn og naturligvis ogsaa iBerlin vakte disse Referater en Opmærksomhed, der berørte den danske Regering overordentlig ubehageligt. Den 6. telegraferede Grev Frijs gennem Gesandtskabet i London til Kongen og bad om Tilladelse til at dementere Referatet. Kongen gik, om end nødig, ind derpaa, og 8. April erklærede »Berlingske Tidende«, at den i flere engelske og tyske Blade meddelte Beretning om Kongens Svar »i sit Indhold og i sin Form var urigtig og enhver derpaa grundet Udtydning i fremmede Blade savnede al Berettigelse«.

Imidlertid havde Bülow, der ligesaa vel som Kongen var meget pinlig berørt ved den begaaede Indiskretion, ikke blot

telegrafisk meddelt Quaade og Moltke-Hvitfeldt, hvorledes Sagen hang sammen, men havde tillige henvendt sig til den preussiske Gesandt i London, Grev Albrecht Bernstorff, idet han havde taget Tyren ved Hornene og havde forklaret denne, at Ordene »havde været sagt i en ej alene uskyldig men fuldkommen naturlig Mening«. Efter Generalens Opfattelse havde Grev Bernstorff forstaaet denne Forklaring, men beklaget, at Referatet var kommet ud blandt Publikum i en ukorrekt Form, da det altid satte ondt Blod. Han takkede imidlertid sin Kollega for god Oplysning og vilde derefter indberette Sagen til Berlin overensstemmende dermed. Senere mente Bülow at kunne meddele, at denne Redegørelse havde haft den forønskede Virkning. Dette sidste Skridt forøgede imidlertid kun Grev Frijs' ubehagelige Følelser ved det forefaldne. Han fandt det ganske utilladeligt, at Gesandten ikke havde passet paa, hvad der blev sagt, ikke havde forudset, at der kunde komme Referater, og da han havde set, at Udtalelsen var ved at blive refereret, ikke tillige havde søgt at standse Referatet i »Dagbladet«. Det var en utilladelig Ubetænksomhed, men ganske taabeligt var det efter Grev Frijs' Mening, at Gesandten havde henvendt sig til Grev Bernstorff med en Slags Undskyldning; Bernstorff var efter Grev Frijs' Opfattelse »en af de ubehageligste og Danmark mest personlig fjendske Preussere, der fandtes i hele Tyskland«. Overfor ham havde Gesandten gjort en Slags Undskyldning og derved tilføjet Kongen en Ydmygelse. Det hele var, som Grev Frijs udtrykte sig i et Brev til Vedel, en »Dumhed og i yderste Grad søllet«, men da Referatet af Kongens Udtalelser engang var kommet frem, og man ikke, hvad Grev Frijs havde foretrukket, havde nøjedes med kategorisk at dementere uden nogen Art Forklaring, saa var Sagen uhjælpelig, ikke mindst efter Dementiet i »Berlingske Tidende«. Det hjalp lidet, at General Bülow fik en Tilrettevisning, der trods den slebne Form, den fik i P. Vedels Pen, tydelig røbede Grev Frijs' Ærgrelse og Vrede.

Nogen som helst politisk Betydning havde det forefaldne dog ikke. Den Maade, hvorpaa »Kongen blev nedrakket« i de tyske Blade, virkede endogsaa paa anden Maade heldigt, idet f. Eks. Krüger og Ahlmann, der »under personlig Paavirkning af svensksindede Bedaktører i København« havde lidet gode Tanker om den danske Regering og dens Interesse for den nordslesvigske Sag, kom til at se noget anderledes paa Kong Christian IX's Sindelag gennem den lidet diplomatiske Maade, hvorpaa han havde udtalt sig.³⁷⁵⁾

Foraarsmaanederne 1867 var saaledes en bevæget Tid for Regeringen i København; Freden blev bevaret, men Forventningerne om, at der skulde ske noget i »Danmarks Livs-sag«, blev længe skuffet.

Den tyske Gesandt, Hr. von Heydebrand und der Lasa, havde været borte paa en længere Orlov. Da Grev Frijs den 10. Marts efter hans Tilbagekomst³⁷⁶⁾ var til Middag hos ham, havde Heydebrand for første Gang efter Pragfredens Afslutning udtalt sig til ham om det slesvigske Spørgsmaal. Grev Frijs havde bemærket, at han haabede snart at kunne træde tilbage fra sin Ministerstilling og pleje sit vaklende Helbred ved en Baderejse, og dette havde givet Hr. v. Heydebrand Anledning til at sige, at han haabede, at det slesvigske Spørgsmaal snart vilde komme frem, og at det kunde blive løst til gensidig Tilfredshed, endnu medens Grev Frijs var ved Magten. Frijs havde været glad ved, at Gesandten havde brudt Isen, men da der gik adskillige Uger, uden at der skete noget, tabte han Troen til, at Heydebrands Ord betød noget; Gesandten havde iøvrigt til andre ladet sig forlyde med, at der aldrig kunde blive Tale om, at Danmark kunde faa Als og Dybbøl.

IV.

Grev Frijs og de nordslesvigske Repræsentanter i Berlin.

VED Valget til det nordtyske Forbunds grundlovgivende Forsamling den 12. Februar 1867 afgaves der i hele Slesvig ialt 27,488 danske Stemmer mod 39,593 tyske. Første og anden Valgkreds sendte to danske Repræsentanter til Berlin, Hans Andersen Krüger fra Bevtoft og Nicolaj Ahlmann fra Als. Sindelagsgrænsen som Skel mellem det danske Nordslesvig og den tyske Del af Hertugdømmerne var klart draget og modbeviste den tyske Paastand om, at dansk og tysk Nationalitet var saaledes sammenblandet i Slesvig, at der ikke lod sig sætte noget bestemt geografisk Skel. Linjen gik Sønden om Flensborg over Hanved, Medelby, Burkal, Tønder til Højer, og da der den 31. August 1867 paany blev foretaget Valg til det nordtyske Forbunds ordinære Rigsdag, blev Grænsen yderligere forskudt lidt mod Syd midt i Landet, skønt Omlægning af Kredsene og Nedgang i det afgivne Stemmetal forrykkede Forholdet saaledes, at kun Krüger opnaaede Valg, uagtet der i hele Hertugdømmet var afgivet 25,598 danske mod 24,664 tyske.³⁷⁷⁾ De to danske Repræsentanter var modne Mænd, Krüger var født 1816, Ahlmann 1809.³⁷⁸⁾ Fra 1847 havde Krüger været fremme i det politiske Liv, i Slesvigs Stænderforsamling og siden ogsaa i det danske Rigsraad. Hans Optræden i Marts 1848, da han i Rendsburg repræsenterede Nordslesvigs Danskhed, havde underbygget

hans Stilling, og han havde siden spillet en ikke ringe Rolle i dansk Politik, selv om han som oftest ikke formaaede at gennemføre sine stærkt særprægede Forslag og i de politiske Kredse ikke vandt større Indflydelse eller personlig Sympati. Ahlmann havde ikke tidligere været offentlig fremme, men nød Anseelse som dygtig Landmand og for sin fine og elskværdige Karakter. Krüger var en Bondehøvdingskikkelse, men Ahlmann en mere spinkel, langt mere dannet og intelligent Personlighed; begge var de karakteristiske Repræsentanter for den nordslesvigske Landbostand, men savnede det bredere Grundlag i politisk Forstaaelse og Kendskab til større Forhold, der kunde lette dem deres Optræden i de fremmede og vanskelige Forhold i Berlin.

Da Ahlmann og Krüger i Februar skulde begynde deres parlamentariske Virksomhed, stilledes Grev Frijs overfor en helt ny Side af det nordslesvigske Spørgsmaal. Hvorledes skulde den danske Regering forholde sig overfor de officielle nordslesvigske Repræsentanter, hvis politiske Formaal vel faldt sammen med den danske Udenrigspolitik, men som, fordi de var preussiske Statsborgere, maatte udfolde deres Bestræbelser under ganske andre statsretlige Former.

Dette Spørgsmaal frembød Vanskeligheder, og saadanne har fra Foraaret 1867 stedse foreligget, indtil den preussiske Landdag og den tyske Rigsdag opløstes i November 1918. Baade af Hensyn til Nordslesvigernes Stilling i den preussiske Politistat og til den danske Regerings Stilling overfor den mægtige Nabo var det af største Betydning, at dette Forhold kom til at ligge korrekt og klart—at man, som Grev Frijs udtrykte sig, i alle internationale Forhold optraadte med en »sørensensk Ærlighed«. ^{ST9)} Der maatte tages forskellige, hver for sig overordentlig vigtige, men stærkt modstridende Hensyn. Wienerfreden havde ikke kunnet overskære de uendelig mange Baand, der knyttede den danske Befolkning i Nordslesvig til Kongeriget. Det var utænkeligt, at den naturlige og intime nationalpolitiske Samvirken mellem dé to

unaturlig adskilte Folkedele kunde afbrydes, ikke mindst da Pragfredens Artikel V afgav det traktatmæssige Grundlag baade for de danske Nordslesvigeres politiske Bestræbelser og for den danske Stats udenrigspolitiske Maal. Mellem de politiske Kredse i Danmark, den nordslesvigske danske Befolkning og dens politiske Bepræsentanter var og maatte der være en intim og levende Forbindelse; den danske Regering kunde kun ønske, at denne Forbindelse fik Udtryk i, at de nordslesvigske parlamentariske Repræsentanter i Berlin handlede ud fra Synspunkter, der saavidt Forholdene tillod det, ikke stred mod dem, Regeringen i København gjorde gældende. Paa den anden Side var det nødvendigt, at en direkte Forbindelse ikke fandt Sted, først og fremmest for at der ikke ved given Anledning skabtes internationale Vanskeligheder eller personlige Ubehageligheder for de paagældende Nordslesvigere, men ogsaa af en Grund, som Grev Frijs i et Brev til Quaade 1. Marts 1867 klart paapegede: »De ved«, skrev Greven,³⁸⁰) »at jeg lægger en ganske overordentlig Vægt paa, at der ikke kan gives os Skin af nogen-somhelst Paavirkning; dette er vigtigt saavel ligeoverfor Preussen som ogsaa for enkelte af de neutrale Magter. Den hele national-danske Bevægelse i Slesvig er saa fuldkommen frivillig og selvstændig, at vi paa det omhyggeligste maa vare om, at den beholder denne Karakter«. Grev Frijs havde straks forstaaet, hvor farligt det vilde være for det nordslesvigske Spørgsmaals fremtidige Udvikling, om det nu eller senere med Spor af Ret kunde siges, at den danske Bevægelse i Nordslesvig var kunstig, saaledes som det lige siden Fyrreerne fra tysk Side ofte havde været paastaaet. Muligheden for at Nordslesvig skulde vende tilbage til Danmark beroede paa Danskhedens Livskraft; dette var Forudsætningen for Artikel V's Bestemmelse om Folkeafstemning, der havde fjernet det historiske og traktatmæssige Grundlag for Kravet om Nordslesvigs Tilbagevenden til Danmark og i Stedet for havde proklameret den rent nationale Ret.

Grev Frijs indtog fra første Øjeblik en Holdning, der blev forbilledlig for danske Udenrigsministre lige indtil Verdenskrigens Slutning. Den blev bevaret ned gennem Aarene, selv om den ved sin Forsigtighed og Tilbageholdenhed ofte gav Anledning til Mistydning og til Sigtelse mod det danske Udenrigsministerium og dansk Diplomati for manglende dansk Nationalfølelse. Grev Frijs fastslog, at saavel Udenrigsministeriet i København som det danske Gesandtskab i Berlin skulde afholde sig fra enhver officiel Forbindelse med de nordslesvigske Parlamentarikere, ganske som han ønskede, at man i Danmark ikke gjorde for store Ovationer for Ahlmann, hvor velfortjent saadan Hyldest end kunde være.³⁸¹) Han ønskede overhovedet, at der ogsaa privat skulde være saa ringe Berøring som mulig mellem det danske Udenrigsministerium og Nordslesvig. Han saa kun nødig og kun enkelte Gange Krüger og Ahlmann. Noget tilsvarende kom til at gælde for hans Efterfølgere og de senere nordslesvigske Parlamentarikere helt frem til Verdenskrigens Slutning. I mange Spørgsmaal af rent praktisk Natur, f. Eks. i Undersaats- og Værnepligtssager, hvor danske Nordslesvigeres Ve og Vel stod paa Spil, og hvor personlig Forhandling mellem de nordslesvigske Tillidsmænd og det danske Udenrigsministerium vel kunde være praktisk, blev der næsten altid forhandlet med Mellemmænd. Men enten der i enkelte Tilfælde forhandlede direkte eller gennem Mellemmænd, blev der fra dansk Side i Grev Frijs' Tid som senere i dette ømtaalelige Grænsespørgsmaal handlet med en overordentlig Forsigtighed og Loyalitet overfor den store Nabo. Hverken under Kriserne i 1866 og 1870 eller paa andre Tider er der foregaaet noget som helst, der i mindste Maade begrunder de Sigtelser for »højforræderisk Forstaaelse« med Danmark, der ofte er blevet fremsat i Tyskland mod danske nordslesvigske Folkerepræsentanter. Disses Forbindelser med Danmark har visselig aldrig kunnet udsætte dem for Samvitighedskonflikter, og de danske Udenrigsministre har ikke

blot efter Bogstaven overholdt Grev Frijs' Krav om, at indgaaede Forpligtelser skulde holdes med »sørensensk Ærlighed«.

Regeringen maatte imidlertid nødvendigvis have Føling med Nordslesvigerne, holde sig underrettet om deres Stemninger og Ønsker, raade, vejlede og forhindre, at Repræsentanterne i Berlin løb sig Staver i Livet eller begik Uklogskaber. I Februar Maaned sysselsatte Overvejelser om alt dette, der maatte ske med stor Omtanke, i høj Grad Grev Frijs.

Baade de nordslesvigske Repræsentanter og deres Venner i København var uklare over, hvilken Stilling de burde indtage; allerede ved Juletid havde Ahlmann været i København³⁸²) og havde søgt at faa klareret, hvilken Fremgangsmaade man efter Valget skulde anvende, men sidst i Februar var man endnu ikke paa det rene med, hvad man vilde. Det havde været paa Tale overhovedet ikke at deltage i Valget som Protest imod, at Valg var udskrevet i Nordslesvig, før den i Pragfreden foreskrevne Afstemning havde fundet Sted. Denne Tanke var imidlertid blevet opgivet,⁸⁸³) fordi Tyskerne alligevel vilde have deltaget, og Valg af tyske Repræsentanter vilde have givet Europa et falskt Indtryk. Den franske Konsul i Kiel, der havde livlig Forbindelse med Nordslesvig, havde stærkt fraraadet et saadant Proteststandpunkt. Efter Valget synes det at have været paa Tale, at Krüger og Ahlmann skulde protestere ved at undlade at møde i Berlin, og Krüger var vistnok ivrig for denne Tanke. Det blev imidlertid besluttet, at de skulde give Møde, først og fremmest for at faa Lejlighed til i den grundlovgivende nordtyske Rigsdag at afgive en Protest imod, at Artikel V endnu ikke var bragt til Udførelse, og hævde den nordslesvigske Befolknings Krav i Henhold til Pragfreden.

I de interesserede Kredse i Danmark var der stor Ængstelse for, hvorledes det skulde gaa de to Mænd i Berlin, fremmede for Tyskland og for tysk politisk Virksomhed,

som de var. Krüger havde vel en lang offentlig Virksomhed paa dansk Grund bag sig, men man havde liden Tillid til hans Klogskab og Besindighed. Man frygtede for, at han var mere tilbøjelig til at tale end til, hvor det var nødvendigt, at tie. Ahlmann var højt anset og elsket som Menneske, men han havde aldrig været fremme i Offentligheden. Man var derfor paa det rene med, at de to Mænd maatte raades og vejledes før og under deres Ophold i Berlin. »Samtlige slesvigske Almuesmænd o.s.v. ere saare fortræffelige, men de kan ikke gaa ene og hjælpe sig selv; de har bestandig fra første Øjeblik af maattet have nøjagtig Vejledning«, skrev en Mand, der var nøje kendt med slesvigske Forhold til Regensburg.⁸⁸⁴⁾

Af Grev Frijs' Breve til Regensburg og Quaade fremlyser en lignende Ængstelse. »De to danske Deputerede, Krüger og Ahlmann, er Bønder, som destoværre ikke har meget Hoved«, saaledes udtrykte den franske Generalkonsul i Kiel, Valois,⁸⁸⁵⁾ den Opfattelse, han havde faaet fra sine Forbindelser i Nordslesvig og København. »De har ikke den mindste Autoritet i Parlamentet, og de synes at være meget ængstelige i Anledning af deres Uformuenhed«. Regensburg og Grev Frijs overlagde, hvad der var at gøre. De fandt, at det var nødvendigt, at Krüger og Ahlmann nedlagde Protest, men foreløbig roligt blev i den nordtyske Rigsdag og afholdt sig fra alt Samkvem saavel med »misfornøjede Annekerede som med Polakker«. ⁸⁸⁶⁾ Et Udkast til den Protest, der skulde afgives, blev affattet af Regensburg.⁸⁸⁷⁾ Yderligere vilde man skaffe dem en Vejleder i Berlin. Ahlmann og Krüger maatte holde sig fjernt fra det danske Gesandtskab, men man maatte have en Mellemmand, en der »paa bedste Maade kunde sikre dem imod Overraskelse og Overrumpling«⁸⁸⁸⁾ i den store By, hvor de var omgivet af lutter Fjender, og hvor man ad mange forskellige Veje vilde gøre Forsøg paa at besnære dem. Grev Frijs tillagde de to Slesvigeres Forhold under Opholdet i Berlin en overordentlig stor Indflydelse; han

frygtede, at de skulde begaa Fejl, der kunde udnyttes af Bismarck; han var villig til af yderste Evne, ogsaa pekuniært, at bidrage til, at alt kunde ordnes saa godt som muligt for dem. »Ret af Hjertet vilde jeg ønske, at det maatte kunde lykkes at indføre dem i en huuslig Kreds«. ³⁸⁹⁾ Han følte sig overbevist om, at Ahlmann, der en lang Aarrække havde været Forpagter af Gaarde i den Frijsiske Slægt, ³⁹⁰⁾ havde fuld Tillid til hans Ord og vilde rette sig samvittighedsfuldt derefter; med Hensyn til Krüger var han næppe saa tryk. Valget af en Mellemmand mellem de to Nordslesvigere, den danske Regering og Quaade var dobbelt vigtigt, fordi Ahlmann og Krüger ogsaa burde træde i Forbindelse med den franske Regerings Repræsentant i Berlin, Benedetti, der maatte betragtes som deres naturlige Forbunds-fælle under deres Bestræbelser for at faa Artikel V opfyldt. ³⁹¹⁾

Rimeligvis gennem Anvisning af Regensburg lykkedes det at finde en Mand, der havde fortræffelige Forudsætninger for at blive et saadant Mellemed, nemlig Lægen Peter Ludvig Panum (1820—85). ³⁹²⁾ Denne fremragende fysiologiske Videnskabsmand, der senere gjorde en stor Indsats i den danske Hygiejnes Tjeneste, havde fra 1853 til 1864 været ansat som Professor i Fysiologi og almindelig Patologi ved Kiels Universitet, hvorfra han overflyttedes til Københavns. Panum havde studeret i Tyskland, havde vidtstrakte Forbindelser i tyske videnskabelige Kredse. Han var ikke blot besjælet af en loyal dansk Statsborgerfølelse, men havde næret en varm Interesse for Danskheden i Nordslesvig, medens han i Kiel »ved sin udelte Fordybelse i Videnskaben nogenlunde holdt sig udenfor de voksende politiske og nationale Dissenser i den stærke slesvigholstenske Bevægelse«. Han var nationalliberal og stod stadig i Forbindelse med »Dagbladet« og dets Redaktør, Bille, men i Modsætning til mange nationalliberale Embedsmænd i Hertugdømmerne, der mellem Krigene lagde en aggressiv Virksomhed for Dagen, havde Panum ikke blot af Forsigtighed, men ogsaa af Over-

bevisning, hvor han kunde, ved maadeholden og taktfuld Optræden, søgt at forene de nationale Modsætninger. Ved Siden deraf havde han overfor sine slesvigholstenske Kolleger i Kiel ved passende Lejligheder kraftigt manifesteret sin Danskhed, men ikke desto mindre var han blevet Genstand for ultranationale danske Kredses Uvilje og var blevet udsat for bidske Angreb for en formentlig al for stor Lunkenhed i national Henseende. Dengang og senere blev han vistnok især lagt for Had af den fanatisk tysk fjendtlige Professor Matthias Saxtorph, der bebrejdede ham, at han havde nøje Forbindelse med tysk Videnskab og skrev i tyske Tidsskrifter, »hvorved han formentlig bidrog til at germanisere Universitetet«. I »Fædrelandet« var Panum af nationale Grunde, som han udtrykte sig, blevet »stenet«. ³⁹³⁾ I hvor høj Grad uretfærdig denne Behandling var, derom vidner det Arbejde, han i det stille udfoldede for Danskheden i Nordslesvig. Hans efterladte Korrespondance viser den Varme og Uegennytte, hvormed han arbejdede under skiftende Vilkaar i den danske Sags Tjeneste, før Krigen i Kiel, efter Slesvigs Tab fra København. ³⁹⁴⁾

I Kiel havde Panum sluttet Bekendtskab og Venskab med den franske Vicekonsul, Alfred Méroux de Valois (1819—88), der fra 1858 havde været ansat der og, som vi allerede har haft Lejlighed til at nævne, baade før og efter Freden i Wien ikke blot havde givet Indberetninger af handelspolitisk Indhold, men ogsaa til Stadighed havde holdt sin Begejring underrettet om de national-politiske Forhold i Hertugdømmerne. Dotézac, den franske Gesandt i København, havde ikke nær saa megen Forstaaelse af de særlige Forhold i Nordslesvig som Valois. Dennes Viden stammede for en stor Del fra Panum, der havde sat ham i Forbindelse med mange Danske, saaledes at han ogsaa efter Panums Afrejse fra Kiel var i Stand til at skaffe sig værdifulde Oplysninger. Da Panum var flyttet til København, vedligeholdtes en livlig Korrespondance mellem dem, og Panums Meddelelser gen-

fandtes ofte i Valois' Indberetninger til Paris eller Meddelelser til Benedetti i Berlin. Omvendt lod Panum ofte Valois' Breve gaa videre til »Dagbladets« Redaktør eller gennem Regenburg og Vedel til den danske Regering. Panum var ikke uberørt af de Nationalliberales Mistro til Grev Frijs' Regering eller til Kongefamiliens nationale Paalidelighed; han synes at have været ret langt ude i Ønsker om en krigersk Løsning af det nordslesvigske Spørgsmaal gennem en dansk-fransk Alliance, men han var en saa gennemloyal Mand, at Grev Frijs med fuld Tillid kunde sende ham til Berlin som Mellemand overfor Ahlmann og Krüger.

Før sin Afrejse aftalte Panum alt fornødent med Regenburg og Grev Frijs. Grev Frijs gav ham et Introduktionsbrev til Quaade,³⁹⁶) hvori han skildrede Professoren som en overordentlig paalidelig Mand, hvem Quaade kunde bruge, saaledes at Gesandtskabet kunde blive saa meget som muligt udenfor alting. Den 1. Marts tog Panum af Sted via Kiel. I Breve til Regenburg gav han nøjagtige Meddelelser om sine og Nordslesvigernes Oplevelser. I Kiel var han kun saa længe, som det var nødvendigt for at tale med Valois, af hvem han fik Introduktion til Benedetti. Valois gav det Raad, at Krüger og Ahlmann hurtigst muligt skulde forlange Ordet for at erklære, at de kun havde modtaget Valget for at aflægge Vidnesbyrd om den danske Nationalitet i Nordslesvig, at de ikke betragtede sig som Delegerede for denne Landsdels Befolkning i det nordtyske Parlament, at de ikke havde andet Hverv end at forlange den nøjagtige og loyale Udførelse af Pragfredens Artikel V og endelig, at deres Mandat var tilendebragt, efter at de havde afgivet denne Erklæring, idet de paakaldte Respekt for Traktaten.

I Berlin søgte Panum straks den 3. Marts Ahlmann og Krüger og fandt dem »i stor Quide hvad de skulde gøre«. De havde mest Lyst til at udtale en Protest, hvorved deres Mandat vilde være endt med det samme, altsaa omtrent som Valois havde raadet,³⁹⁶) men under Paavirkning af de Raad,.

man havde ladet dem tilflyde fra København, havde de bestemt sig ikke til at *protestere*, men til at *reservere*. De vidste imidlertid ikke, hvorledes de skulde faa Ordet, og de frygtede »de mange Vanskeligheder og Farer, som kunde opstaa, naar de bleve, paa Grund af alle de Snarer og Hindringer, man vilde lægge dem i Vejen«; Rigsdagens Møder var allerede begyndt.

Panum søgte Quaade og afleverede Grev Frijs' Introduktionsskrivelse.³⁹⁷⁾ Gesandten var meget ængstelig³⁹⁸⁾ for Forbindelsen med de nordslesvigske Repræsentanter; han frygtede baade for at kompromittere dem og sig selv. Han vilde imidlertid retlede dem paa bedste Maade; nu havde han den Mellemmand, han hidtil havde savnet. Quaade fortalte Panum om den Henvendelse, Benedetti lige forud havde rettet til Bismarck, og om Bismarcks Svar.³⁹⁹⁾ Bismarcks Henvisning til den Rolle, den nordtyske Rigsdags Sammentræden spillede, hans Stilling til det nordslesvigske Spørgsmaal gjorde det efter Quaades Mening ganske nødvendigt, at Ahlmann og Krüger opgav blot at fremsætte en Protest og nedlægge deres Mandat; hvis de optraadte saaledes, kunde Bismarck meget vel finde Anledning til at sige, at hans Hensigt at benytte den danske Repræsentations Tilstedeværelse i Rigsdagen til Spørgsmaalets Løsning og til at bringe Sagen frem var tilintetgjort ved deres urigtige Fremgangsmaade.⁴⁰⁰⁾ Quaade mente derfor, at Ahlmann og Krüger »skulde se at sno sig igennem saa godt de kunde« og fremfor alt undgaa ethvert Skridt, der kunde give Anledning til deres »Udstødelse«. Quaade bad Panum paavirke Nordslesvigerne og sendte ham til Benedetti, der gentagne Gange havde opfordret Quaade til ved Mellemænd at skabe Forbindelse med Ahlmann og Krüger.

Panum søgte Benedetti, der, da han var instrueret af Valois og af Quaade, gav klare og bestemte Raad.⁴⁰¹⁾ Nordslesvigerne skulde beholde deres Plads i Rigsdagen, men gribe den første Lejlighed, f. Eks. ved Prøvelsen af deres Valg,

til at erklære, at de lige overfor den Uvished, der svævede over den af dem repræsenterede Landsdels Fremtid paa Grund af Pragtraktatens Art. V, maatte afholde sig fra at votere i alle Spørgsmaal, som angik Konstitutionen af et nyt nordtysk Forbund. De skulde erklære, at de ønskede, at denne Uklarhed hurtigst mulig maatte blive fjernet, og at de ved at indtage deres Plads i Rigsdagen vilde være »une protestation vivante« imod Ikke-Opfyldelsen af Pragtraktatens Art V. Denne Erklæring burde de nedskrive og oplæse, derefter blive siddende i Rigsdagen og ved alle Spørgsmaal afholde sig fra at stemme. Benedetti bad Panum give de to nordslesvigske Herrer disse Raad, som var det eneste, de kunde og burde gøre, men han ønskede ikke sit Navn nævnt. En tilsvarende Udtalelse fremsatte Benedetti til Quaade, der i Mellemtiden havde søgt ham. Quaade tiltraadte ganske Benedettis Raad, og i Løbet af samme og følgende Dag udarbejdede Quaade Udkast til en tysk Erklæring, som Krüger og Ahlmann kunde fremsætte, naar deres Valgprøvelse havde fundet Sted; da de ikke var det tyske Sprog saa mægtig, at de i fri Tale kunde udtale sig, kunde de i Følge Forretningsordenen kræve at oplæse, hvad de havde paa Hjerte. Udkastet var helt igennem bygget paa det Forslag, Regensburg, som ovenfor nævnt, havde givet Grev Frijs. Quaade havde i det væsentlige kun tilføjet formelle Ændringer og formet Slutningen over de af Benedetti fremsatte Tanker.

I et Par Uger blev Panum i Berlin og førte, som han skrev til Regensburg, et fuldkomment Dobbeltliv, af hvilket enhver Side optog ham i den Grad, at han naar som helst »ville kunne bevise sit Alibi i den anden«.⁴⁰²) Han gjorde Besøg hos sin tidligere Kollega fra Kiel, Virchow, og andre, overfor hvilke han »viste den største Indifferens med Hensyn til det nærværende politiske Liv i Berlin«; han mødte i en Klub af yngre Docenter i sit Fag, han gik rundt og købte Instrumenter, men samtidig tilbragte han mange Timer sammen med Ahlmann, Krüger og Quaade for at udføre sin hemmelige Mis-

sion. Da det trak ud, før Rigsdagens Valgprøvelse fandt Sted, og før Nordslesvigerne kunde komme til at tale, maatte Panum rejse hjem og søgte da at skaffe en Stedfortræder. Det blev en ung dansk Farmaceut, Axel E. Schleisner, født 1844, der studerede Kemi i Berlin, og med hvis københavnske Familie Panum havde Forbindelser. Han havde boet et Aarstid i Berlin og var vel orienteret, havde aldrig befattet sig med Politik, men »var en god dansk Patriot, som med Glæde vilde gøre alt, hvad han kunde for at tjene den danske Sag«. ⁴⁰³⁾ Panum blev overmaade indtaget i den unge Mand, der »efter hans fulde Overbevisning netop var den rette Mand med en stærk og dyb dansk Følelse, utvivlsom Diskretion og klar Forstand«. ⁴⁰⁴⁾ Han førte ham sammen med Ahlmann og Krüger, hos hvem han installerede ham som »Cicerone og Maître de plaisir«. Ogsaa til Quaade introduceredes Schleisner, og da Panum forlod Berlin, blev Schleisner Mellemand mellem de to Nordslesvigere og Gesandtskabet. Grev Frijs var meget tilfreds med den Maade, hvorpaa Panum optraadte, selv om han »naturligvis ikke kunde dele Panums Enthusiasme for Hr. Schleisner, da han ikke kendte ham«; han lagde vel »stor Vægt paa ungdommelig sund Friskhed i Følelsen og kunde vurdere dettes Betydning, især ligeoverfor de Herrer Krüger og Ahlmann, for at styrke deres Moral og Tillidsfuldhed, men han vilde ønske, at han var lige saa sikker paa, at Schleisner kunde holde sin Mund«.

Panum havde indberettet, at ikke blot Molzen, hvad man i Forvejen vidste, var i Bevægelse i Berlin, men at ogsaa Jules Hansen ventedes dertil. Frijs mente, at det var meget vigtigt, at de to Nordslesvigere var meget forsigtige overfor disse Personer. Baade de og Schleisner burde undlade at udtale sig overfor Hansen; vel satte Grev Frijs denne i en ganske anden Kategori end Molzen, men der var aldeles ingen Opfordring til at gøre Meddelelser til flere, end til hvem det var absolut nødvendigt; »hvad man ikke ved og ikke har hørt, kan

man ikke fortælle til andre«. Grev Frijs bad Regenburg meddele dette til Vedkommende og tilraadede Ahlmann og Krüger ikke at se »Spidsmusen« for tit; Preusserne vilde udlægge dette som en Indvirkning fra fransk Side.

Medens Panum og med ham Regenburg og Grev Frijs var tilfredse med den ny Mellemand, Schleisner, var der mindre Tilfredshed med, at Quaade havde foranlediget, at Dr. Edgar Bauer havde sat sig i Forbindelse med de to Nordslesvigere og derved indledet et Forhold, der kom til at vare ned gennem Aarene.⁴⁰⁵⁾ Schleisner syntes absolut ikke om Bauer, hans Antecedentia som udpræget Demokrat, der for sine radikale Anskuelse havde udstaaet Fængselsstraffe og var en forbitret Fjende af den preussiske Regering, virkede ikke beroligende paa Schleisner, der syntes, at han i andre Henseender var en udpræget Preusser; der var noget inkonsekvent i hele hans Optræden, som gjorde, at man ikke kunde fæste Lid til ham; derhos havde han, trods sine filosofiske Anlæg, en afgjort Tilbøjelighed for stærke Drikke.⁴⁰⁶⁾ Schleisner havde det Indtryk, at Bauer tjente sine personlige Interesser.⁴⁰⁷⁾ Han anerkendte imidlertid, at Bauer var vel inde i de politiske Forhold, og da han talte og skrev det tyske Sprog, »hvorfor han var en velkommen Lejesvend for Quaade«,⁴⁰⁸⁾ kunde han naturligvis ogsaa gøre Ahlmann og Krüger Nytte; Schleisner fandt dog, at Folk, der som han var til at faa til Købs for Penge, var farlige, og det havde stødt ham, at Bauer de første Gange, de var sammen, havde ironiseret over Krüger og Ahlmann; siden havde han dog holdt sig derfra.⁴⁰⁹⁾ Grev Frijs og Vedel var heller ikke meget glade for Bauer, men Quaade havde megen Tillid til denne, og Forholdet til de to Nordslesvigere fortsattes. Han blev i de følgende Aar fast Hjælper hos Krüger, formede maaske adskillige af Krügers tyske Taler og Artikler, og udgav i Samarbejde med ham siden flere Skrifter og Pjecer til Støtte for Arbejdet for Gennemførelsen af Art. V. Der er intet, der tyder paa, at Bauer svigtede den Tillid, Quaade

og Nordslesvigerne viste ham. Det pekuniære Vederlag, han modtog fra København, var saare beskedent

Det Forslag til en Protest, der var udarbejdet ved Samvirke mellem Grev Frijs, Regenburg, Quaade og Benedetti, blev der ikke Anledning til at benytte i denne Form. Ahlmanns og Krügers forskellige Udtalelser i den nordtyske Rigsdag i Marts—April maatte efter de foreliggende Omstændigheder tilpasses i en anden Form, men Synspunkterne i Udkastet fra København genfandtes. Det blev Schleisner og Bauer, der hjalp dem med Udarbejdelsen, formentlig under stadig Raadførelse med Quaade. Enkelthederne i dette Arbejdes Fordeling kan nu ikke fastslås, og saaledes heller ikke, hvorledes det Brev blev til, som Krüger og Ahlmann den 15. April lod trykke og omdele blandt den nordtyske Rigsdags Medlemmer, da de paa Grund af manglende Støtte ikke fik Lejlighed til at fremsætte et Ændringsforslag under Forhandlingen om det nordtyske Forbunds Forfatning, der skulde forpligte Forbundets Regering til uopholdelig at træffe de fornødne Forholdsregler, forsaavidt en Grænseforandring var betinget af de bestaaende Traktater. Det ses ikke, om nogle af de i det foregaaende nævnte danske Mænd, der i disse Maaneder hjalp Ahlmann og Krüger, direkte eller indirekte har bidraget til at formulere hint Brevs berømte Slutningsord: »Vi ville forblive Danske, vi ville behandles som Danske og det efter Folkerettens Forskrifter«. ⁴¹⁰) Det er vel rimeligt, at Bauer har været med derved, men ikke sandsynligt, at Quaade har ydet noget Bidrag til denne Formulering, hvis kærnefulde Form slet ikke svarer til hans Diplomastil.

V.

Preussens Henvendelse til Danmark Maj-Juni 1867. Danmarks Svar. Anden franske Henvendelse i Berlin Juli 1867.

I April Maaned havde det luxemburiske Spørgsmaal skabt en Krise i det forlængst kølnede Forhold mellem Preussen og Frankrig. Det saa et Øjeblik ud til Krig, men ved russisk Mægling blev man enig om en Stormagtskonference i London, der traadte sammen den 7. Maj. Den danske Regering ventede ikke, at noget andet Spørgsmaal end det luxemburiske vilde blive Genstand for Forhandling paa Konferencen, men man tænkte sig dog Muligheden af, at der kunde blive Anledning til indirekte at berøre ogsaa det nordslesvigske Spørgsmaal ved denne Lejlighed. Den 6. Maj udsendte Grev Frijs derfor en Ordre til vore Gesandter i London, Paris og St. Petersborg om, at de skulde benytte Lejligheden til at faa Stormagterne til at paavirke Preussen til at udføre Tilsagnet i Art. V.

Men just Dagen efter rejste Preussen Spørgsmaalet overfor Danmark ved en Henvendelse gennem sin Gesandt i København. Grev Tassilo von Heydebrand und der Lasa havde fra December 1864 været akkrediteret i København og var meget vel lidt af Regeringen, selv om Bedømmelsen af ham nok kunde svinge lidt. Grev Frijs fandt ham elskværdig, klar og reel at forhandle med og udtalte engang, at der var den særlige Behagelighed ved Heydebrand, at han,

naar man havde ubehagelige Anliggender at forhandle, tog disse paa en rent forretningsmæssig Maade som noget, man skulde igennem, saa hurtigt og knapt som muligt. Frijs stode paa Heydebrands Loyalitet og følte sig overbevist om, at han paalidelig indberettede deres Samtaler. Trods den principielle Uvilje, der mødte den preussiske Gesandt i København, havde han og hans Hustru skabt sig en meget god personlig Stilling i det københavnske Selskab; Grev Frijs beklagede altid, naar Hr. v. Heydebrand tog congé og overlod Sagerne til en Legationssekretær, saaledes som Tilfældet havde været fra November 1866 til Februar 1867. Heydebrand havde tidligere været ansat ved den preussiske Legation i Stockholm, hvor han havde lært at forstaa og tale Svensk. Det gav ham lettere Adgang til at komme Danske paa nærmere Hold, end det ellers vilde have været for en tysk Diplomat, og med blandede Følelser erfarede Grev Frijs og Vedel undertiden, hvor uforbeholdent Danske, baade Almuesmænd og Embedsmænd, havde lagt deres Følelser og Anskuelser for Dagen overfor den ubekendte, svensktalende Herres Spørgsmaal f. Eks. om, hvad den formodede Hensigt var med Indladning af Kanoner i de kritiske Uger i Sommeren 1870.⁴¹¹⁾

Den 7. Maj kom Hr. von Heydebrand til Grev Frijs og gjorde ham, efter Ordre fra sin Regering, følgende mundtlige Meddelelse:⁴¹²⁾

Ved Pragfredens Art. V havde Preussen under visse nærmere angivne Modaliteter lovet eventuelt at tilbagegive til Danmark de nordslesvigske Distrikter. En saadan Restitution forudsatte imidlertid to Betingelser: 1) Garanti for de tyske Beboere i de tilbagegivne Distrikter. 2) Overtagelse af visse Pengeforpligtelser i Forhold til Indbyggernes Antal. Med Hensyn til begge Punkter skulde han henvise til Grev Bismarcks Tale i det nordtyske Parlament af 18. Marts, som medfulgte i fransk Oversættelse. I Henhold hertil var han beordret til at forespørge, hvorvidt den danske Regering var

villig til at indlade sig i Forhandlinger med den preussiske om disse to Punkter.

Grev Frijs modtog Meddelelsen med en Bemærkning om, at han bl. a. savnede enhver Antydning af, hvilket Landomraade en saadan eventuel Tilbagegivelse efter den preussiske Regerings Tanke skulde omfatte; hertil svarede Hr. von Heydebrand, at hans Instruks indskrænkede sig til, hvad han havde sagt, og at han ikke var i Stand til at tilføje noget. Grev Frijs sagde saa, at han straks vilde forelægge Sagen for Kongen, og forbeholdt sig snarest at give officielt Svar enten til ham eller gennem den danske Gesandt i Berlin.

Hermed var den officielle Forhandling afsluttet, men Hr. von Heydebrand bad om Lov til personligt og uofficielt at komme tilbage til enkelte Punkter, i hvad han havde meddelt. Pragfredens Art. V var nu, sagde han, officielt for første Gang meddelt den danske Regering og taget til Udgangspunkt for den eventuelle Forhandling. Af de to Betingelser, hans Regering havde knyttet til den, vilde den ene vedrørende den Pengeforpligtelse, Danmark maatte overtage, vel nok kunne volde nogen Vanskelighed, men han troede dog, det finansielle Hensyn ikke vilde standse den danske Regering. Derimod miskendte han paa ingen Maade de Betæneligheder, som den første Betingelse med Hensyn til Garantierne kunde vække i Danmark. Han maatte imidlertid gøre opmærksom paa, at Grev Bismarck i sin Tale den 18. Marts jo havde opstillet et Alternativ, nemlig enten en Traktat, der tilsikrede den tyske Befolkning i den Del af Slesvig, der kom til Danmark, visse Rettigheder, eller Oprettelsen af tyske Enklaver i Nordslesvig, — og han nævnede som Eksempel Haderslev By. Endelig var Grev Bismarck gaaet ud fra en Forudsætning, der muligvis ikke vilde vise sig at være virkelig, nemlig, at der i de paagældende Distrikter fandtes Tyskere, som forlangte at bevare deres Nationalitet. Hr. von Heydebrand mente, at det dog vilde være

muligt at overvinde de Vanskeligheder, som denne Betingelse ved første Øjekast syntes at frembyde.

Da den preussiske Minister havde fremsat denne personlige Udtalelse, fremførte Grev Frijs overfor ham sine Indtryk af den Meddelelse, der var overbragt ham. Med Hensyn til den finansielle Betingelse gjorde han kun den Bemærkning, at den vistnok ved nærmere Undersøgelse vilde vise sig overdreven; det var notorisk, at de 15 Millioner Thaler, som under Navn af Krigsomkostninger var likvideret i den Krigskontribution, der paalagdes Østrig i Pragfreden, endog meget betydeligt oversteg, hvad Østrig virkelig havde givet ud i Krigen 1864. Naar Preussen var gaet ind paa denne overdrevne Beregning, var det for derved indirekte at tilstaa Østrig en Nedsættelse i den forlangte Krigskontribution. Langt vigtigere var dog, sagde Grev Frijs straks, den politiske Betingelse, som Grev Bismarck havde opstillet, og det var ham ikke muligt at se, hvorledes man kunde indgaa paa den uden at komme ind i de største og betænkeligste Vanskeligheder. En Traktat, hvorved vi paatog os Forpligtelser med Hensyn til vore indre Anliggender, vilde i Praxis medføre en utaalelig Kontrol og Indblanding i vor Administration. Erfaringen viste tilstrækkelig, hvorledes ubestemte og indskrænkede — hermed mente Grev Frijs formentlig uforstandige — Ytringer havde kunnet give Anledning til Komplikationer, hvis Gentagelse frem for alt maatte undgaaes. At dømme efter Grev Bismarcks Tale i den nordtyske Rigsdag skulde der nu være Spørgsmaal om ganske anderledes virksomme Garantier for den tyske Befolkning end dem, der havde været givet 1851—52. Al Administration vilde blive umulig, naar enhver tysk Indbygger i Slesvig, som troede sig forulempet, kunde henvende sig med sin Klage til den preussiske Gesandt i København eller til Regeringen i Berlin, og hele den indre Forvaltning af Nordslesvig saaledes hvert Øjeblik kunde gøres til Genstand for diplomatiske Forhandlinger og eventuelt underkendes af den preus-

siske Regering. Herved vilde ikke blot det danske Slesvig, men hele Riget udsættès for de største Farer, og hvor sørgelig end vor Stilling var blevet ved Freden, saa var Kongen dog nu Herre i sit eget Land; hvor meget det end laa Regeringen paa Hjerte at vinde noget af det tabte tilbage, maatte den første Pligt være ikke at udsætte det, man havde, for nye Farer. Alternativet med tyske Enklaver i Nordslesvig forekom Grev Frijs ligesaa vanskeligt; han havde, da Heydebrand nævnede den Mulighed, trukket paa Skuldrene.⁴¹³) Saadanne Enklaver vilde utvivlsomt idelig give Anledning til Konflikter, saa meget mere som rimeligvis Reboerne i og udenfor Enklaverne let vilde føle sig indbyrdes fjendtlige, og Øvrighedens Bestræbelser for at hindre Sammenstød vilde naturligvis svækkes, naar der ikke var Enighed i Justits- og Politivæsenet; det var vel næppe Preussens Tanke at indgaa en hertil sigtende Overenskomst med os, saaledes som det vistnok ellers overalt var Tilfældet, hvor en lille Enklave laa i et større fremmed Distrikt. Videre udtalte Grev Frijs, at han ikke forstod, efter hvilke Regler man vilde oprette Enklaver i Nordslesvig. Naar Hr. von Heydebrand eksempelvis havde nævnt Haderslev By, saa havde Valgene i Februar 1867 tydelig vist, at der i Haderslev kun fandtes en Minoritet af Stemmeafgivende for den tyske Kandidat, og selv i Christiansfeld var det samme Tilfældet. Skulde da den overvejende danske Majoritet i Betragtning af den tyske Minoritet berøves den Udsigt til at vende tilbage til Danmark, som Pragfreden havde lovet den? Endelig bemærkede Grev Frijs, at han desværre ikke kunde smigre sig med den Mulighed, som Heydebrand havde omtalt, at Tyskerne i Slesvig skulde ville erklære sig villige til at renoncere paa preussisk Beskyttelse, naar de blot kunde sikre sig denne ved et simpelt Ord.

Saaledes var Grev Frijs' foreløbige Indtryk af Betingelserne efter den almindelige Form, de havde faaet i Grev Bismarcks Udtalelser. Han sagde til v. Heydebrand, at jo

oprigtigere han ønskede et godt og varigt venskabeligt Forhold til Preussen, desto mere maatte han frygte, at der her vilde blive nedlagt Spirer, hvoraf der meget hurtigt vilde opvokse de største Farer for det indbyrdes Forhold. Al den Garanti, som tyske Beboere behøvede i Danmark, havde de allerede i de bestaaende Handels- og Venskabstraktater, og han var vis paa, at Hr. von Heydebrand selv vilde erkende, at Tyskerne ikke havde Anledning til at beklage sig over nogen uretfærdig Behandling fra den danske Øvrigheds Side, hvorfor alle videre Garantier var unødvendige, og han haabede, at Preussen vilde kunne gaa ind paa denne Betragtning. Hertil havde Heydebrand svaret med at erindre om »Slagelsehistorien« i Foraaret 1866, da nogle sjællandske Arbejdere havde gjort Optøjer for at faa fjernet Lippe-Detmoldere, der arbejdede ved Antvorskov Teglværk, saaledes at Politiet havde maattet gribe ind — en Begivenhed, der straks af Molzen var blevet rapporteret til Wagener og Bismarck. Grev Frijs havde til Heydebrands Bemærkning herom svaret, at dette jo var et aldeles enestaaende Tilfælde, og naar der ikke overfor de aarligt indvandrende Masser af Lippe-Detmoldske og Osnabrückske Arbejdere var forefaldet andet, saa vidnede dette snarere i det danske Folks Favør, end det ene Tilfælde kunde paaberaabes i vor Disfavør.⁴¹⁴⁾

løvrigt sagde Grev Frijs til Heydebrand, at hvad han havde fremført, kun var hans personlige Mening og ikke noget officielt Svar; et saadant skulde forhaabentlig ikke lade vente længe paa sig. Hr. von Heydebrand svarede dertil, at Sagen aldeles ikke hastede; hans Regering vilde aldeles ikke paaskynde Svaret.

Til denne sidste Bemærkning af den preussiske Gesandt lagde Grev Frijs særlig Mærke, og den blev Udgangspunktet for Overvejelserne for, hvorledes man skulde behandle Sagen.

Den 7. Maj, paa hvilken den første officielle Meddelelse

om Art. V var givet i København, var som ovenfor nævnt samme Dag, som Konferencen i London om det luxemburgske Spørgsmaal var traadt sammen. Man satte, og sikkert med Rette, de to Ting i Forbindelse med hinanden og mente, at den preussiske Regering »kun har gjort denne Overture« i København for at undgaa, at den slesvigske Sag blev omtalt paa Konferencen.⁴¹⁶⁾ Til de Grunde for denne Opfattelse, man fandt i den politiske Stilling, og i hvad man vidste om de Tilskyndelser, der i den foregaaende Tid var sket i Berlin fra fransk Side, og, om end meget vagt, var blevet støttet ved uforbindende Udtalelser fra London og St. Petersborg, kom yderligere, at man fra Wien havde faaet Meddelelse om, at den østrigske Regering havde foretaget Skridt i det nordslesvigske Spørgsmaal, der viste, at man ogsaa derfra tænkte sig Muligheden af en fransk Indblanding, som Preussen kunde have Interesse af at undgaa. Foranlediget ved den Udtalelse om Østrigs Forhold til Art. V, som Bismarck havde fremsat den 18. Marts, havde Grev Beust paa-virket af Kammerherre Falbe og den franske Gesandt, Hertugen af Gramont, ladet sin Gesandt i Berlin, Wimpffen, henstille, at der blev gjort Skridt til at bringe Art. V til Udførelse, under Hensyn til, at en tredje Magt, hvormed selvfølgelig mentes Frankrig, ikke skulde blande sig ind i Sagen. Bismarck havde svaret med en Bemærkning om, at man først maatte vide, hvad den danske Regering forlangte, en Udtalelse, hvis Mening, da den refereredes for den danske Regering, forekom denne noget dunkel, men hvis Betydning blev den klar, da v. Heydebrand den 7. Maj kom til Grev Frijs med sine Spørgsmaal.⁴¹⁶⁾

Naar man i København mente, at den preussiske Henvendelse kun skyldtes Ønsket om at undgaa en Forhandling om den slesvigske Sag under Londonkonferencen, laa det nær at antage, at Preussen ikke havde noget imod, at den skete Henvendelse foreløbig henstod ubesvaret; man kunde da overfor de andre Stormagter henvise til, at man havde rejst

Sagen, og saa, da hele Henvendelsen var saa betinget og upræciseret, senere, naar Forholdene bedre tillod det, finde Anledning til at lade Sagen falde. Derfor fandt man i Heydebrands Bemærkning om, at Sagen aldeles ikke hastede, en Tilskyndelse til netop at behandle Sagen med den allerstørste Hurtighed, og, som Grev Frijs udtrykte det overfor Quaade, med den »største Aabenhed og Decision«. Sagen blev øjeblikkelig taget op til Overvejelse; Grev Frijs nedskrev den 8. et Referat af sin Samtale med Heydebrand; P. Vedel formulerede en Forestilling til Kongen; den 10. Maj billigedes denne i Statsraadet, og Dagen efter afgik Instruks til Quaade med en Note, af hvilken han skulde levere en Genpart til Grev Bismarck.

Alle de Betænkeligheder, som Grev Frijs havde paapeget overfor Heydebrand, kom frem i den danske Regerings Overvejelser, men man behøvede ikke allerede nu at tage nærmere Standpunkt. Hvor store man end fandt disse Betænkeligheder, og hvor nær det end laa at mene, at det vilde vise sig frugtesløst at faa en Forstaaelse med Preussen paa det angivne Grundlag, var der ikke Tale om nu at give noget Afslag; man maatte foreløbig udtale Ønske om at faa de omtalte Garantier bestemt angivet og formuleret og oplyst, i hvilket Omfang Preussen tænkte sig at tilbagegive nordslesvigsk Land.

I Statsraadet den 10. Maj behandlede Sagen. Grev Frijs refererede sin Forestilling, den indeholdt en Redegørelse for Samtalen med Heydebrand, hans egne Overvejelser og Forslag til Svar. Kongen bifaldt ganske Udenrigsministeriets Forslag. Han betragtede det som sikkert, at Preussens Motiv til Henvendelsen just nu var, at man, naar Sagen skulde blive omtalt paa Londonkonferencen, kunde sige, at man stod i Underhandling med den danske Regering. Han paapegede, at den preussiske Henvendelse kun var mundtlig, og ansaa de to Hovedbetingelser, der var stillet, uden at der var nævnt noget om Grænsen, nemlig Garantier og en ubillig

Pengefordring, for »saa afskrækkende og uantagelige som vel være kan«. ⁴¹⁷⁾ Et Forlydende ⁴¹⁷³⁾ om, at Kronprins Frederik fandt det billigt, at man paatog sig Forpligtelser overfor Tyskerne i Nordslesvig, da man jo fra dansk Side ikke havde til Hensigt »at plage de Mennesker«, er ikke sikkert afhjemlet.

Den kongelige Resolution gik ud paa, at man skulde erklære sin Villighed til at indtræde »i Forhandlinger om den Tilbagegivelse af de danske Distrikter i Slesvig, der var forudset i Pragfredens Art. V« og bede om nærmere Præcision af de Betingelser, som Grev Bismarck havde omtalt i sin Tale, og om Udstrækningen af den eventuelle Tilbagegivelse. Samtidig vilde man fortroligt meddele de fremmede Magter og navnlig England, Frankrig og Rusland den Henvendelse, der var sket fra Berlin. Man mente ikke, at der var Tale om at faa eller overhovedet at forlange Sagen bragt frem paa Londonkonferencen, men vilde i Kontinuation af den Henvendelse, der den 6. Maj var rettet til Stormagterne, meddele dem, at den preussiske Regering nu havde udtalt sig, og hvad man havde svaret. Man vilde derved lægge det nær for Stormagterne paa passende Maade at støtte Danmark, hvis der overhovedet kom Forhandlinger i Gang, hvad den danske Regering ingenlunde følte sig sikker paa, saaledes som Sagen var indledet fra tysk Side.

Den 11. Maj afgik der Ordre til Quaade; den 15. Maj havde han en Samtale med Bismarck og læste for ham en Del af den Note, der indeholdt den danske Regerings Svar, samt efterlod paa Grevens Anmodning en Kopi af Noten, for at den kunde benyttes til det Svar, der vilde gaa til København gennem Heydebrand. Bismarck talte i nogle Minutter ganske konfidentielt om de tre Punkter, om hvilke den danske Regering ønskede nærmere Oplysning — Pengespørgsmaalet, Garantierne og Størrelsen af det Omraade, der eventuelt skulde afstaas. Spørgsmaalet om Danmarks Del af Hertugdømmernes finansielle Byrder gav ikke Anledning til videre

Drøftelse, men derimod var det Quaades Indtryk, at Spørgsmaalet om Garantier for de tyske Indbyggere frembød de største Vanskeligheder. Bismarck gav ham ikke en præcis Definition af disse Garantier; han sagde, at de skulde tjene til at sikre de tyske Indbyggerses Sprog og Nationalitet, og at det i sin Almindelighed drejede sig om at vide, hvilke Garantier i denne Henseende »seraient admissibles d'après la constitution danoise«. Samtidig sagde Bismarck, at Udstrækningen af det Omraade man vilde afstaa, afhæng af de Garantier, som den danske Regering vilde være rede til at give; forresten kunde disse Garantier, som i Særdeleshed vilde finde Anvendelse i Haderslev og Aabenraa, ogsaa erstattes ved Enklaver, en Udvej, der vilde være saa meget mere naturlig, som der allerede tidligere havde været Enklaver i Slesvig. »Jeg har særlig omtalt Byerne Haderslev og Aabenraa«, tilføjede Ministeren, »fordi jeg lægger Vægt paa straks at fastslaa, at Afstaaelsen ikke vil kunne strække sig Syd for Byen Aabenraa, og at der i Særdeleshed ikke er Tale om at afstaa Øen Als og Sundeved. Det vil endog blive meget vanskeligt at opnaa Kongens Indvilligelse i den Afstaaelse, hvis betingede Mulighed jeg lige har nævnt, thi efter Hans Majestæts Tanke drejer det sig kun om at afstaa en ubetydelig Del (une partie minime) af Slesvig til Danmark, og hvad Dybbøl og Als angaar, er Hans Majestæts Beslutning uigenkaldelig taget«. Quaade gjorde den Indvending, at de to nævnte Distrikter udgjorde den mest danske Del af hele Slesvig, at der var mange andre Steder, hvor det preussiske Blod var udgydt, og hvor de preussiske Vaaben havde været sejrriige, men som dog alligevel ikke var forblevet i Preussens Magt. Hertil svarede Bismarck, at han mange Gange havde gjort den samme Bemærkning til Kongen, da han, som Gesandten vidste, ikke tillagde Besiddelsen af de omtalte Distrikter nogen reel Værdi for Preussen, men han kunde dog ikke gøre et Kabinetsspørgsmaal ud af dette. Quaade svarede, at han forstod, at Preussen ikke vilde udsætte sig

for paany at erobre disse to Punkter, men at han paa den anden Side ikke kunde tænke sig, at den danske Regering nogensinde skulde vælge disse Steder til Befæstningsanlæg mod en saa formidabel Nabo som Preussen. Yderligere tilføjede han, at hvad enten man valgte de Garantier, der var forlangt til Beskyttelse for de tyske Indbyggere, eller Enklavesystemet, indeholdt begge Alternativer ikke blot de største Vanskeligheder for Landets indre Administration, men vilde ogsaa umuliggøre det for den danske og preussiske Regering at underholde godt Naboskab. Der havde ganske vist fordem været jyske Enklaver i Slesvig, men man burde ikke glemme, at selv i de gottorpske Hertugers Tid havde Landet omkring disse Enklaver stedse været under den danske Konges Højhed. Han havde, fortsatte Quaade, altid troet, og Ministerens udtrykkelige Forsikringer havde bestyrket ham i denne Tro, at Hans Excellence anerkendte, i hvilken Grad det var retfærdigt og tillige god Politik at give Danmark, efter alle de Ulykker, der havde ramt dette Land, en Tilværelse, der gjorde det muligt og let for os at leve i god Forstaaelse med vor nærmeste Nabo; men hvilken Fremtid kunde man spaa det politiske Forhold mellem Danmark og Preussen, naar man fik en Grænselinje, der skilte en talrig dansk Befolkning fra sit Moderland for at lægge det under preussisk Herredømme? Bismarck svarede hertil, at ogsaa han ønskede et hjerteligt Forhold mellem Danmark og Preussen, men han vidste, at naar en saadan Forstaaelse skulde blive fuldkommen, saa var Betingelsen Tilbagegivelsen af Øen Als og Sundeved. Da denne Tilbagegivelse var umulig, var det en Grund mindre for ham til særlig at interessere sig for Udstrækningen af det Territorium, der skulde afstaa.

Idet Quaade refererede denne Samtale til Grev Frijs, gjorde han opmærksom paa, at det var den samme Betragtning, som Bismarck havde fremsat overfor ham i Samtalen 8. August 1866 efter Afslutningen af Præliminærfreden i Nikolsburg. Hans Indtryk var, at hverken den preussiske

Regerings eller den preussiske Konges Dispositioner lovede noget godt Resultat.

Da Heydebrand den 7. Maj gjorde sin første Meddelelse, havde Grev Frijs savnet Iagttagelsen af en Form, der ved slige Lejligheder i Reglen bliver anvendt, idet den preussiske Gesandt ikke havde efterladt en Optegnelse om Indholdet af Meddelelsen. Det havde bestyrket den danske Regering i dens ringe Tillid til Alvoren af dette Skridt fra preussisk Side. Den 28. Maj kom Heydebrand til Grev Frijs med Svar. Han oplæste en Note fra Bismarck af 23. Maj, men denne Gang efterlod han en Afskrift, da Grev Frijs havde udtalt, at han efter Samtalen den 7. Maj havde savnet Iagttagelsen af den Form at give et skriftligt Grundlag for Sagen.⁴¹⁸⁾ Denne anden Samtale var meget kort, idet Hr. von Heydebrand ikke var bemyndiget til at gøre yderligere Bemærkninger⁴¹⁹⁾ til Noten. Grev Frijs kunde derfor indskrænke sig til nogle Bemærkninger om, at den nye Meddelelse ikke efter hans foreløbige Skøn syntes at give Udsigt til et for den danske Regering antageligt Resultat; det var ham en Overraskelse, at Grev Bismarck vilde skyde den Byrde at skulle foreslaa Garantier over paa den danske Regering, samtidig med at han nu ligesom tidligere overfor Quaade havde fremhævet Umuligheden af at tilbagegive Als og Dybbøl.

Bismarcks Note af 23. Maj havde en Form, der bragte Grev Frijs til den Antagelse, at Affattelsen skyldtes den preussiske Minister personlig, hvilket bestyrkedes ved, at Hr. von Thile havde sagt til Quaade, at han ikke havde kendt noget til den.⁴²⁰⁾ Formen var knap og ret bidsk, og Grev Frijs ansaa det for særligt uhøfligt, at en preussisk Minister i en ostensibel Note til sin Gesandt havde kaldt ham simpelt hen »Mr. de Frijs« (det var nu iøvrigt »Hr. Minister von Frijs«), »da min Familie vel alle Dage har haft Grevetitel i Aarhundreder inden Bismarcks«. Grev Frijs bemærkede, at det i og for sig ikke var, fordi han brød sig

om sligt, »thi kan han, den store Matador og Statsmand, finde Fornøjelse i den Slags Drengestreger, saa er den Fornøjelse ham vel undt«,⁴²¹) men det var et Udtryk for den overmodige Tankegang, hvori hele Spørgsmaalet efter Grev Frijs' Mening behandledes. Da Dotézac læste den preussiske Depeche, undrede han sig efter Sigende over »dens Underfundighed og Uforskammedhed«. ⁴²²)

I Bismarcks Note⁴²³) »anerkes gerne« den Beredvilighed, med hvilken man fra dansk Side erklærede at ville træde i Forhandling med Preussen om de paapegede Punkter, og man turde vel ogsaa deri se Tilbøjelighed til at give virkelige Garantier for de tyske Indbyggere, som muligvis i enkelte Distrikter kunde komme ind under Afstaaelsen. »Vi havde rigtignok kunnet vente at finde denne Tilbøjelighed udtalt noget bestemt og mere aabent, og det ligger i Sagens Natur, at den kgl. danske Regering selv maa fremlægge de Garantier, som den tror at kunne byde os i denne Henseende. Vi har ved Pragfreden ikke paalagt os nogen Forpligtelse overfor Danmark, og overfor Østrig ikke paataget os Forpligtelse til at afstaa Højheden over tyske Indbyggere i Slesvig eller overhovedet saadanne, som vilde blive ved Slesvig. Spørgsmaalet har overfor de i Hertugdømmerne herskende Ønsker og overfor den tyske Befolknings Fornødenheder betydelige Vanskeligheder og Ubehageligheder for os. Den kgl. danske Regering kan, naar den vil fremme Sagen, hjælpe os til at lette og fjerne disse Vanskeligheder, og den kan ikke gøre dette bedre, end naar den udtaler sig om Naturen af de Garantier, som den formaar og tænker at give. Da vil vi være i Stand til at fatte vor Beslutning og til at bedømme, om vi er enige med disse, eller om vi maa rette vor Opmærksomhed paa det af mig allerede antydede System med Enklaver. De af den kgl. danske Hr. Minister ønskede nærmere Oplysninger om Udstrækningen af de Territorier, der skal afstaa, vil vi derfor ogsaa først da kunne give«.

Den overlegne og ret irritable Tone, som Bismarck kunde anslaa, naar han skulde udtale sig om Spørgsmaal, der ikke passede ham, træder tydeligt frem i denne Note, og det var med god Grund, at Grev Frijs nærede de ringest mulige Forventninger om det endelige Resultat. Bitterheden mod Preussen i den danske Regering var stor og berettiget; man havde øjensynlig størst Lyst til at bryde straks, men denne Grundstemning forhindrede ikke, at man gik videre med den største Forsigtighed og Besindighed.

Bismarck havde ikke villet give de nærmere Oplysninger, man havde forlangt. Den Maade, hvorpaa han i de ovenfor nævnte Bemærkninger fortolkede Fredstraktaten, var vilkaarlig og angribelig, ganske særlig ved den besynderlige Paastand om, at Preussen ikke havde paataget sig Forpligtelse til at afstaa dem, der eventuelt stemte tysk, en Opfattelse, der jo kunde føre til de mærkeligste Konsekvenser, men dog ansaa den danske Regering det for fornødent, at den ikke lod sig lokke til at afbryde eller faa Skin af at afbryde de paabegyndte Forhandlinger. Preussen ønskede utvivlsomt intet hellere for at kunne lade hele Sagen falde, og man var ikke i København sikker paa, at det maaske ikke vilde passe denne eller hin af de venskabelige Magter, paa hvis Støtte Danmark maatte regne, ganske godt, hvis det fik Udseende af, at Danmark gjorde unødvendige Vanskeligheder.⁴²⁴⁾ Et imødekommende Svar vilde man give, men undgaa alt, hvad der kunde benyttes af Preussen som en Indrømmelse paa det Punkt, hvor en afgørende Fare lurede: Kravet om internationale Garantier, der kunde udsætte os for de største Vanskeligheder.

Det Spørgsmaal rejste sig, om man, inden man svarede Preussen, ikke skulde sikre sig, at de venskabelige Magter billigede Svaret. Man opgav Tanken herom.⁴²⁵⁾ Det vilde ganske vist byde en vis Sikkerhed for, at man ikke kom til at afgive et Svar, som en eller anden af Magterne senere skulde misbillige og bruge som Paaskud til at undlade at

støtte den danske Aktion, men man kunde ogsaa tænke sig den Mulighed, at en eller anden Stormagt kunde besvare en indirekte Forespørgsel fra dansk Side paa en Maade, der mere var dikteret af det vedkommende Kabinetts egne Interesser end af Hensyn til, hvad der tjente Danmarks Vel. Desuden stemmede det, som det blev udtalt i en Forestilling til Kongen af 31. Maj, mere med vor Værdighed i en Sag af denne Beskaffenhed, hvor den danske Regering bedre end nogen som helst fremmed var i Stand til at bedømme, hvilke Følger de internationale Garantier kunde medføre for Rigets Fremtid, selvstændigt at bestemme vor Optræden uden at faa Udseende af at lade sit Skøn afhænge af andre. Risikoen ved at optræde uden Raadførelse med Stormagterne formindskedes ved, at man just i de sidste Uger gennem de udenlandske Gesandter i København og gennem de danske Gesandter i Udlandet havde faaet Vished for, at de fremmede Regeringer fuldkomment forstod Vanskeligheden ved Garantier overfor Preussen. Resultatet blev, at man i et Statsraadsmøde Fredag den 31. Maj, hvor alle erklærede sig enige med Udenrigsministeriets Forestilling og Forslag, straks svarede Preussen, og samtidig konfidentielt meddelte Stormagtskabinetterne den preussiske Note af 23. Maj og det danske Svar.

Dette, der udformedes i en Note til Quaade af 1. Juni, beto- nede den Glæde, hvormed den danske Regering havde mod- taget den preussiske Meddelelse om Iværksættelsen af Art. V i Pragfreden, men fremhævede, at efter den Maade, hvorpaa Regeringen forstod denne Artikel, »skulde Tilbagegivelsen af de nordlige Distrikter i Slesvig kun afhænge af Befolk- ningens frit udtalte Ønske«. Grev Bismarck havde gennem von Heydebrand ogsaa angivet andre Betingelser, der var »af en meget alvorlig Natur«, men Erhvervelsen af denne Del af Slesvig var saa vigtig for Danmark, at Regeringen maatte vise sig beredt til at gøre alt, hvad der var foreneligt med dens Pligt mod sit Land, for at berolige den preussiske

Regering med Hensyn til den Frygt, denne syntes at nære for de tysktalende Indbyggers fremtidige Stilling. Man havde ønsket en præcis Angivelse af de Garantier, som Kabinettet i Berlin ønskede, men da Grev Bismarck nu atter anmodede den danske Regering om at udtale sig, om hvorledes de tyske Indbyggere kunde opnaa den ønskede Sikkerhed, vilde Regeringen udtale følgende:

»Vi nære ikke den mindste Tvivl om, at de traktatmæssige Bestemmelser, der allerede bestaar mellem de to Stater, herunder Wienertraktaten for saa vidt som den fastslaar Individernes Stilling, allerede giver de Tyske, der lever i Danmark, de Garantier, som de har behov; det er notorisk, at hos os nyder Tyskerne alle de Rettigheder og Friheder, som de kan ønske, hvad enten de bestemmer sig til at slaa sig ned for stedse i Landet, eller de kun midlertidig har Ophold her for at leve af deres Arbejde. Efter vor Opfattelse vilde videregaaende internationale Garantier ikke blot være overflødige men uheldbringende. De vilde kunne blive altfor frugtbare paa de alvorligste Konsekvenser, thi de vilde true med at udsætte for Fare det gode Forhold, som den kgl. Regering lægger saa stor Vægt paa at bevare uberørt overfor Preussen«. Som Følge heraf haabede man, at Grev Bismarck vilde modtage disse Overvejelser i den samme Aand, som de var udtalt, og give Afkald paa at forlange Garantier, »som i alt Fald, for saa vidt den kgl. Regering i Øjeblikket var i Stand til at dømme derom, og efter de Angivelser, som hidtil var tilflydt den fra det preussiske Kabinets Side, paa en skæbnesvanger Maade maatte krænke den kgl. Regerings Uafhængighed og kompromittere det indbyrdes Forhold føleligt, hvilket Kabinettet i Berlin ligesaavel som vi ønskede at undgaa«.

Quaade fik Ordre til at oplæse denne Note for Bismarck og overgive ham en Afskrift. I en dermed følgende Instruks om Regeringens Synspunkter fremhævede Grev Frijs, at han ikke i Noten paa ny havde fremhævet den Uvished, der sta-

dig bestod med Hensyn til Spørgsmaalet om, hvilket Omfang den preussiske Regering vilde give den paatænkte Afstaaelse. Hensigten var uden i nogen Maade at give det Udseende af, at man vaklede i sine Anskuelser om Umuligheden af at paatage sig internationale Garantier af den omhandlede Natur, at gøre det umuligt for Preussen at sige, at det sidste Ord var udtalt i Sagen fra dansk Side. Grev Frijs henlede i denne Henseende Quaades Opmærksomhed paa de sidste Linjer af Noten, som egentlig paany opfordrede den preussiske Regering til bestemt at formulere sine Fordringer. Man kunde fra dansk Side kun ønske, at det skulde blive klart for alle, hvad Sagen egentlig drejede sig om.

Samtidig med at Ordren afgik til Quaade, skete den ovenfor omtalte Meddelelse til Stormagtshofferne; overfor England fremhævedes det, at man havde fulgt et Raad, den engelske Udenrigsminister havde givet den danske Gesandt, General Bülow, da han den 20. Maj af den danske Gesandt havde faaet Besked om de indledede Forhandlinger,⁴²⁰) idet man havde bestræbt sig for at svare saaledes, at Forhandlingerne ikke kunde siges at være afbrudt. Med Hensyn til Rusland søgte man at paavirke Fyrst Gortschakow, der paa denne Tid kom til Paris med Zaren; i største Fortrolighed meddeltes det ⁴²⁷⁾ Quaade, at Grev Frijs havde Grund til at antage, at Storfyrst Alexander, der just i disse Dage var i København til det danske Kongepars Sølvbryllup, vilde interessere sig for Sagen hos Zaren.

Med Hensyn til Østrig var man klar over dets Regerings vanskelige Stilling, da man i Wien saavidt muligt vilde »skaa ane de tyske Fordomme«, men ogsaa havde Hensyn at tage til den franske Regering.⁴²⁸⁾ Man mente vel, at den Fortolkning af Østrigs Forhold til Art. V, som Bismarck nu gjorde gældende ved sit Krav om Garantier, var altfor øjensynlig vilkaarlig. Den østrigske Regering kunde i alt Fald næppe overlade til Preussens ensidige Bestemmelse, hvilke Garantier de to Magter ved Pragfreden skulde have kunnet

underforstaa; saafremt man i Wien overhovedet gik ind paa, at der var underforstaaet Garantier i Art. V, hvor saadanne slet ikke nævnedes, maatte det i alt Fald afhænge af en Overensstemmelse mellem de to Kabinetter, hvilke Garantier det maatte være. Man ventede imidlertid meget lidt af Østrig, og dette var, som de østrigske Akter viser, særdeles forstandigt.

I Juli-August 1866 havde Østrigs Regering tydelig lagt for Dagen, at det nordlesvigske Spørgsmaal var af ganske underordnet Interesse for den; mellem Nikolsburg og Prag havde Hensyn til Frankrig ikke engang afholdt den fra at ville bøje sig for Bismarcks Uvilje imod Forbeholdet.⁴²⁹⁾ Trods alle de elskværdige Talemaader, Baron Beust den Gang og siden fremførte over for Falbe, ved passende Lejlighed blandet med bitre Bemærkninger om Bismarck, tænkte Østrig visselig ikke paa at sætte noget som helst ind paa at gennemtvinge Danmarks Ønsker om en snarlig og loyal Opfyldelse af Art. V. Beust var jo iøvrigt fra gammel Tid slesvigholstensksindet. I et Tilbageblik paa sin Stilling til Spørgsmaalet, som Baron Beust gav i en Ordre til sin Gesandt i Berlin, Grev Wimpffen, 28. Marts 1867,⁴³⁰⁾ sagde han med Rette, at Art. V, der jo ikke var fremkommen paa Foranledning af den østrigske Regering, nu da den var en Kendsgering, »paa en visMaade lodØstrig optræde som Repræsentant for en Interesse, som man ellers ikke vilde have følt sig kaldet til at træde i Skranken for«. Østrig havde derfor paalagt sig den mest fuldkomne Tilbageholdenhed og havde ganske overladt den preussiske RegeringValget af Tid og Lejlighed til Udførelsen af Art. V, selv om man forstaaelig nok fra anden Side — d. v. s. fra København og Paris — havde fremført mange Beklagelser over den stadige Udsættelse af Udførelsen.

Først efter at Bismarck, som ovenfor nævnt, i Marts 1867 i den nordtyske Rigsdag havde udtalt, at Østrig alene var berettiget til at kræve Art. V opfyldt, tog Baron Beust Af-

fære og tog under Hensyn til fornyede Samtaler med Falbe, Anledning til at bringe Spørgsmaalet paa Bane overfor Bismarck, men ganske vist i den meget forsigtige Form, at han lod sin Gesandt knytte Udtalelsen til den Betragtning, der havde ligget bag ved Bismarcks Tale i den nordtyske Rigsdag, at en tredje Magts, d. v. s. Frankrigs Indblanding vilde kunne befrygtes, hvis Spørgsmaalet blev holdt for længe hen. En formel Henvendelse fra Østrigs Side var, hvad Beust udtrykkelig betonedede overfor sin Gesandt, ikke nødvendig, da Afstemningen i Nordslesvig efter Art. V's Ordlyd ikke var gjort afhængig af en speciel Fordring fra østrigsk Side. Selvfølgelig kunde Bismarck let til Grev Wimpffen udtale sin Billigelse af dette østrigske Standpunkt; han bad ham iøvrigt om at lade være med at trænge paa.⁴³¹⁾

Dette meget passive Standpunkt fastholdt Østrig Aaret ud under de dansk-preussiske Forhandlinger.⁴³²⁾ Baade gennem Falbe og gennem den østrigske Gesandt i København, Grev Paar, blev Baron Beust holdt nøje à jour med Forhandlingernes Enkeltheder og med den Misfornøjelse, man fra dansk Side nærrede over Preussens Holdning, i Særdeleshed over Kravet om Sammenkobling af Garantier med Begrænsningen af Afstemningsdistriktet. Men Baron Beust nøjedes med elskværdigt at beklage og lod sig ikke drive ud af den reservede Holdning, da den franske Regering gennem Gramont i Juli sonderede, om Østrig ikke var tilbøjelig til at skride ind ifølge den Kompetence, det ifølge Pragfreden havde til at tage Ordet i Berlin. Beust lagde Vægt paa saa vidt som muligt at holde sig udenfor Diskussionen. Han gav Wimpffen Ordre til ikke at udtale nogen Mening om de Stridsspørgsmaal, der kunde opstaa mellem Preussen og Danmark, men »kun ved Lejlighed at ytre det Ønske overfor de preussiske Statsmænd, at det nordslesvigske Spørgsmaal af Hensyn til Fredens Sikring maatte forsvinde af Dagsordenen.«⁴⁸³⁾

Man var i Wien glad over, at den danske Regering respek-

terede denne Reservation og nøjedes med de venskabelige, men højst platoniske Udtalelser, hvormed man i Wien modtog Referater af Forhandlingerne med Preussen. Hen paa Efteraaret paaskønnede man udtrykkelig saavel overfor Grev Frijs gennem Grev Paar som overfor Falbe, at den danske Regering havde undladt »at rette en bestemt Appel til Pragtraktaten eller af Østrig at forlange en positiv Indvirkning paa Forhandlingernes Forløb.⁴³⁴⁾ Fra østrigsk Side blev Danmark saaledes under hele de dansk-preussiske Forhandlingers Forløb ganske overladt til sin egen Skæbne og dermed uden Støtte fra den eneste Magt, der havde direkte Adkomst til at optræde.

Den 1. Juni afgik Svaret til Quaade. Den 3. fik han det i Hænde.⁴³⁵⁾ Da han vidste, at Bismarck den følgende Dag skulde rejse til Paris, hvor der i denne Sommer ved Verdensudstillingen fandt Møder Sted af Kong Wilhelm, Zar Alexander, Bismarck og Fyrst Gortschakow og andre Stormagtsministre og Diplomater, ilede han med at forlange en Samtale. Bismarck erklærede imidlertid ikke at kunne se ham i Dagens Løb, og Quaade frygtede, at det ikke vilde være Bismarck ukært at rejse til Paris uden at have faaet nogen Meddelelse; overfor eventuelle Forespørgsler kunde hele Sagen da holdes hen. Elter skyndsom telegrafisk Forhandling med København afleverede Quaade Noten uden Samtale med Bismarck, ligesom man sørgede for, at Meddelelsen til Stormagterne afgik saa hurtigt, at deres Repræsentanter i Paris og London kunde faa Besked om Sagens Udvikling.

Stemningen i København var meget trykket. Man turde, som Grev Frijs udtrykte det,⁴³⁶⁾ næppe haabe, at Bismarck, »og med ham det nuværende Preussen, havde naaet Kulminationspunktet af Overmod, og at en roligere Stemning ogsaa mod de smaa kunde gøre sig gældende«. »Naar vi ikke kunne faa Flensborglinjen, er den hele Rétrocession ikke meget værd, thi dels vil Nationaliteten ikke kunne komme i Ro, dels vil Synet af Als i fremmed Haand midt

inde i vor Øgruppe for enhver rolig Betragtning være ensbetydende med en knyttet Næve holdt for Øjnene, og Begærligheden samt Tilbøjeligheden efter at tilrive sig Resten ved først given bequem Lejlighed være altfor iøjnefaldende til, at Ro nogensinde kan indtræde i vort Samfund«.

Grev Frijs ærgrede sig over, hvad han hørte om Baron Blixens Bevægelser i Tyskland.⁴³⁷⁾ Han mente, at Blixen sammen med Carl Scheel-Plessen arbejdede for en Politik, der vilde gøre Danmark til en tysk Admiralstat, Blixens stadige Omkvæd var efter hvad der fortæltes,⁴³⁸⁾ at Danmark burde indtage en Stilling som en af de tyske Stater, Sachsen eller Bayern. Blixen skulde da i København være Bismarcks »Satrap«, medens Carl Scheel-Plessen indtog en tilsvarende Stilling i Hertugdømmerne. Trods Ærgrelserne herover og over Ubehagelighederne ved Bismarcks Skrivelser haabede Grev Frijs, at »Vorherre vilde skænke ham saa megen Ligevægt i Sindet, at han kun saa alt fra den nøgternste Side, samt at Bismarcks Ubehageligheder ikke maatte forvolde ham nogen overdreven Galdetilsætning«.

Under Fyrstemøderne i Juni i Paris forefaldt der intet af Betydning i den nordslesvigske Sag. Baade den franske, den engelske og den russiske Regering billigede det danske Svar til Preussen, men intet Sted skete noget med »Vægt eller Eftertryk«, der var til reel Fordel for Danmark.⁴³⁹⁾ I London henvendte General Bülow sig baade i Maj og senere til Udenrigsminister Lord Stanley⁴⁴⁰⁾ og gav lignende fortrolige Meddelelser om Forhandlingerne med Preussen, som der var blevet givet den russiske og franske Regering. Lord Stanley misbilligede Bismarcks Garantikrav og anerkendte den Fare, der kunde opstaa af saadanne, men han var yderst reserveret; England var ikke Medunderskriver af Pragfreden og kunde ikke uden Opfordring fra de kontraherende Magter indblande sig i denne Sag, England kunde og vilde trods alle venskabelige Følelser for Danmark intet gøre. Moltke-Hvitfeldt havde haft en Samtale med Fyrst Gortscha-

kow,⁴⁴¹) som han kendte personlig, og Fyrsten havde sagt ham, at han baade paa sin Gennemrejse i Berlin og siden under Samværet i Paris havde talt om det danske Spørgsmaal med Preusserne. I Berlin havde han overfor Bismarck fremhævet, hvor vanskeligt det var for Danmark at antage de Betingelser, Preussen stillede for Udførelse af Art. V. Bismarck havde ikke givet noget direkte Svar, havde blot sagt, at han var saare velvillig stemt, men var nødt til at bøje sig for Kongens Vilje. I Paris havde Gortschakow nogle Øjeblikke talt med Kong Wilhelm om, at de Sympatier, som den russiske Kejser altid havde næret for Danmark af reelle Grunde, nu nylig var blevet forøget ved Familiebaand. De Garantier, Preussen krævede for de i Nordslesvig spredte tyske Elementer, vilde ubetinget faa skadelige Følger for de to Landes Forhold. Kong Wilhelm svarede dertil: »on compte toujours sur ma longanimité
»Non«, svarede Gortschakow, »sur votre équité, Sire«. Andet havde den preussiske Konge ikke ytret, og Fyrsten syntes ikke at nære Forventninger om en lykkelig Løsning af Spørgsmaalet. Han havde, den Gang han talte med Moltke-Hvitfeldt, ikke drøftet det danske Spørgsmaal med Moustier; han vilde ikke gøre Indtryk af at øve Pression paa denne og søgte øjensynlig at skyde det hele fra sig ved en Bemærkning om, at det jo var naturligt, at det var den franske Begering, der handlede. En Samtale, Gortschakow senere fik med Moustier, gav et lignende Indtryk af Passiviteten og særlig af, at man fra russisk Side ganske havde opgivet Tanken om, at Danmark kunde faa Dybbøl og Als.^{441a)}

Det blev af alt dette klart, at venlige Ord kunde Danmark faa nok af saavel i St. Petersborg som i London, men mere kunde man ikke regne paa.

Meget snart efter sin Tilbagekomst fra Paris ekspederede Bismarck et Svar til Danmark. Den 18. Juni kom Hr. v. Heydebrand til Grev Frijs og oplæste en længere Note,⁴⁴²) som han efterlod i Afskrift med Henvisning til, at de tidligere

Forhandlinger havde haft en mere konfidentiel Natur, men at han nu officielt begærede Svar af den danske Regering paa to Spørgsmaal, hvori en Redegørelse for den preussiske Regerings Stilling udmundede.⁴⁴³)

I Noten udtalte den preussiske Regering sin Reklagelse af, at den danske Note af 1. Juni ikke havde indeholdt en bestemt Erklæring, men kun en Henvisning til de bestaaende Love og Traktater, der efter dansk Opfattelse mentes at gøre videre Garantier overflødige eller endogsaa betænkelige. Den preussiske Regering erklærede, at det var den umuligt under de særlige Omstændigheder i hine Landstrækninger at nøjes med denne Henvisning og den danske Regerings almindelige Tilsikring overfor alle dens eventuelle Undersaatter af en Velvilje, hvis Tilstedeværelse man fra preussisk Side ikke havde betvivlet. Naar Preussen havde erklæret sig beredt til at opfylde mulige Ønsker hos nordslesvigske Undersaatter om at blive genforenet med Danmark, saa havde de i Nordslesvig boende tyske Undersaatters Ønsker og Fornødenheder ikke mindre Betydning. Preussen havde ikke ved Pragfredens Traktat forpligtet sig til at afstaa tyske Kommuner (Gemeinde) imod deres Vilje og med Tab af enhver Ret for deres nationale Ejendommeligheder til et fremmed Land og prisgive dem for Farer, for hvilke der i Erindringen om Fortiden højlydt nok fremtraadte Frygt iblandt denne Befolkning. Den preussiske Regering havde ved Art. V i Fredstraktaten vist, at den saa vidt muligt vilde tage Hensyn til Befolkningens Ønsker og Nationalitet, men den var derved forpligtet til frem for alt ikke at tilsidesætte dette Hensyn overfor sine egne Landsmænd. Den maatte ikke glemme, at Grunden til den Forstyrrelse, der var indtraadt i den fordem bestaaende gode Forstaaelse, hovedsagelig skyldtes den Omstændighed, at den danske Regering, efter at Monarkiets ældre Forfatning var ændret, ikke mere var i Stand til at yde den danske Krones tyske Undersaatter den samme Beskyttelse for deres Nationalitet

og Sprog, som disse tidligere havde glædet sig ved. Den preussiske Regering maatte mere end tidligere frygte, at under Eftervirkningen af de sidste Aars Begivenheder og Kampe vilde Klagerne fra de tyske Indbyggere i Slesvig, som fandt naturlig Genklang i Tyskland, finde berettiget Anledning til Gentagelse, naar tyske Kommuner i Nordslesvig uden Forfatningsgarantier blev underordnet en Regering, som trods den bedste Vilje til at være retfærdig mod sine tyske Undersaatter dog frem for alt havde at tage Hensyn til det forfatningsmæssige Udtryk for en national dansk Folke-repræsentations Stemning. I Henhold til disse Betragtninger maatte Hr. v. Heydebrand derfor anmode den danske Regering om Svar paa følgende to Spørgsmaal:

1) Hvorvidt den troede sig i Stand til at tilvejebringe Indretninger og stille Foranstaltninger i Udsigt, som gav bestemte Garantier for Beskyttelse og Sikring af de nationale Ejendommeligheder hos de Tyskere, som var bosatte enkeltvis eller kommunevis i de Landsdele, der muligvis skulde afstaa, samt af hvilken Art i individuel, lokal og kommunal Henseende disse Garantier burde være? Eller om den danske Regering ansaa en saadan Hensyntagen til og Bevarelse af dens fremtidige tyske Undersaatters nationale Ejendommeligheder for umulig eller i alt Fald vægrede sig definitivt ved at erklære sig besterntere derom paa Forhaand?

2) Hvorvidt den kgl. Regering var villig til at overtage en forholdsmæssig Del af Hertugdømmernes Gæld, naar Afstaaelsen maatte finde Sted?

I Tilknytning til disse Spørgsmaal erklærede Hr. v. Heydebrand, at den Bemærkning ikke var nødvendig, at Omfanget af den paatænkte Afstaaelse var afhængig af Svaret paa disse Spørgsmaal. Den preussiske Regering haabede, at den danske Regering vilde muliggøre den en Fremskyndelse af Afslutningen paa Sagen.

Grev Frijs svarede Heydebrand,⁴⁴⁴) at han ingen definitivt Besked kunde give, men at han ikke gjorde sig store For-

haabninger om, at Sagen paa denne Maade kunde skride frem. Det var ham egentlig ikke klart, hvad man vilde, thi i Noten taltes der i Almindelighed om Kommuner, men han kendte ingen saadanne tyske Kommuner i Slesvig, da han ikke engang troede, at der kunde være Spørgsmaal om at betragte Christiansfeld som en tysk Kommune. Hertil svarede Hr. v. Heydebrand, at der muligvis kunde tænkes paa »Lagumkloster«, hvilket Grev Frijs mente maatte være Lygumkloster, men Gesandten tilføjede dog forsigtigt, at han ikke engang vidste, hvorvidt dette kunde blive retrocederet. Hvad der var ham endnu mere uforstaaeligt, sagde Grev Frijs, var dog Garantierne for Individierne, thi paa den Maade vilde man jo i de tilbageblivende Tyskere faa en ganske særegen og ny Slags Aristokrater. Det var ikke Grev Frijs bekendt af Historien, at man havde taget slige Kauteler uden lige overfor Folket, der stod paa et helt andet Kulturtrin, f. Eks. Japaneserne. Forøvrigt bemærkede Grev Frijs, der ved de citerede Ytringer vel næppe havde formaaet at skjule sin ringe Tilfredshed med Svaret, at det var ham en Glæde at se den venskabelige Tone, der gjorde sig gældende i Noten. Han ønskede, at denne ogsaa kom til at udstrække sig til Fakta.

Den preussiske Regering havde denne Gang i Modsætning til sidst ønsket en hurtig Besvarelse af Noten. Dette foranledigede netop den danske Regering til ikke at skynde sig;⁴⁴⁵⁾ medens man første Gang havde svaret omgaaende, anvendte man nu flere Uger paa en meget omhyggelig Overvejelse. Grev Frijs udarbejdede, som han 2. Juli skrev til Quaade, Svaret i Tankerne hver Dag, lige siden han modtog Heydebrands Note.⁴⁴⁸⁾ Det var ham fuldkomment klart, at det var en overordentlig vanskelig Sag at give et Svar saaledes, at »Balancen kunde holdes«; Svaret maatte ikke foranledige, at Forhandlingerne blev afbrudt, og paa den anden Side maatte man ikke paadrage sig nogen farlig Forpligtelse.

Grev Frijs og Vedel drøftede Sagen mundtlig og skriftlig, de korresponderede med Quaade og indhentede dennes Skøn og Raad om, hvorledes man skulde svare. Quaades Grund-sætning var, at man maatte svare saaledes, at Forhandlin-gerne ikke afbrødes, at der ikke blev givet den preussiske Regering Mulighed for at sige, at Dannjark gjorde Forhand-lingerne umulige. Det drejede sig om at holde det slesvigske Spørgsmaal aabent. Han ansaa det for overordentlig farligt at gaa ind paa at give Garantier, men betragtede det dog ikke som absolut udelukket, at disse under Forhandlingerne kunde indskrænkes saaledes, at det trods de dermed for-bundne Farer maatte foretrækkes at indgaa paa Garantier, frem for at opgive Tanken om at faa noget af Nordslesvig til Danmark. Hvis man overhovedet gik ind paa at give Garantier, maatte en aldeles fyldestgørende national Grænse altid være en ufravigelig Betingelse derfor; medens der f. Eks. muligen kunde være Tale om fra dansk Side at give enkelte Garantier for en Befolkning af ikke under 150,000 Indvaanere, vilde Fordelen ved en Genforening med Konge-riget af et ringere Antal Slesvigere formentlig ikke opveje Faren ved den Lejlighed til Indblanding, som Garantierne kunde give en fremmed Magt.

Yderligere henstillede Quaade,⁴⁴⁷) at man, hvis man gik ind paa Garantier, skulde søge at opnaa, at en eventuel Garantitraktat ikke blev undertegnet med Preussen alene eller maaske i Forening med Østrig, men at ogsaa andre europæiske Magter formelig deltog i den endelige Traktats Afslutning, navnlig de Magter, der i sin Tid i Traktaten af 8. Maj 1852 havde udtalt sig for Nødvendigheden af det danske Monarkis Integritet. Naar dette skete, og Garan-tierne iøvrigt ikke blev altfor vidtgaende, vilde den saaledes stiftede europæiske Solidaritet paa den ene Side gøre en eventuel Indblanding mindre farlig, og paa den anden Side være skikket til at give det nuværende Danmarks Eksistens et Værn, som, hvor lidet der end kunde bygges derpaa under

store Omvæltninger, dog aldrig vilde være ganske uden Betydning. Quaade ansaa det vel for meget usikkert, om enten Preussen eller de omhandlede Magter vilde give deres Samtykke til en saadan Ordning, men hvis Preussen vægrede sig derved, vilde det vise Hensigter, som det mulig var ønskeligt, at de andre Kabinetter i Tide blev bekendt med. Naar man saa hen til det velvillige Sindelag, de øvrige Kabinetter uafbrudt i en større eller ringere Grad viste Danmark og navnlig til den Interesse, de havde lagt for Dagen i det slesvigske Spørgsmaal, var det dog tænkeligt, at de som Vederlag for Opgivelsen af den ovennævnte Traktat vilde være villige til at lette en Transaktion, hvorved et Spørgsmaal, som kunde give Anledning til fremtidige Forviklinger, paa en nogenlunde antagelig Maade løstes. Quaade mente, at en saadan Løsning lod meget tilbage at ønske, men det fortjente den alvorligste Overvejelse, om det ikke var at foretrække foreløbigt at virke hen til dette Resultat, som den danske Regering dog paa alle Stadier af Forhandlingen vilde kunne unddrage sig, frem for at vælge en Fremgangsmaade, som efter al Sandsynlighed straks gjorde en Ende paa alle Forhaabninger om at befri en stor Del af den danske Nationalitet for Fremmedherredømme. Quaade mente, det vilde være umuligt for at kunne bevare Kongerigets Uafhængighed, medens en Del af Slesvig unddroges Preussens Herredømme, at give denne afstaaede Del af Slesvig en aldeles uafhængig Stilling, saaledes at Garantierne for den tyske Befolkning blev uden Virkning paa Kongerigets Forfatningsforhold. En saadan Forholdsregel vilde, mente Quaade, hvis den overhovedet var mulig, dog formentlig være at foretrække for definitivt at overlade de danske Slesvigere til Preussen og det nordtyske Forbund; det vilde i alt Fald hindre, at Spørgsmaalet om Nordslesvigs Forening med Danmark straks fik en definitiv for Danmark ugunstig Afslutning.

Quaade havde talt med Benedetti, der kom lige fra Paris,

hvor han havde været under det preussiske Besøg. Den franske Gesandt syntes ikke at have meget imod, at et Svar fra København gav Preussen Anledning til at afbryde Forhandlingerne, men Quaade advarede imod at lægge for megen Vægt herpaa, idet Benedettis Stilling utvivlsomt skyldtes hans personlige Stemning mod Bismarck, der i Øjeblikket var meget bitter, mindre Hensynet til Danmarks Interesser.

Man indhentede Skøn hos Gesandterne i Paris, London og St. Petersborg, men ligesom forrige Gang forelagde man ikke Svaret for Stormagtsregeringerne, før det blev afgivet. Man vilde ikke beskyldes for at have handlet efter Tilskyndelse fra anden Side, og Grev Frijs skrev til Quaade,⁴⁴⁸) »at han havde gjort sig det til en Hovedregel først at spørge til Raads efter at være selv kommet til en endelig Beslutning«. »Uden dette Princip bliver man under vore Forhold af altfor usikker og gyngende Beskaffenhed, og det er derfor en dobbelt Glæde, naar man bagefter modtager billigende Erklæringer. Det er jo ogsaa klart, at man altid bør selv bedst kunne se, hvad der tjener en til Gavn; vel indrømmes, at man heri kan tage Fejl, saavel naar det angaar en selv, som naar det angaar andre, men uden selvstændig Opfattelse og Erkendelse i saa Henseende vil man ikke kunne virke paa andre«.

Der er Spor af, at man under Overvejelserne ogsaa havde været inde paa Tanken om *den nordslesvigske Befolknings Ret* efter Pragfreden — et Spørgsmaal, som jeg ellers næsten ikke har fundet berørt i den danske Regerings Akter, men som fra 1866 til Nutiden har sysselsat manges Tanker i Nordslesvig og i Danmark.

Quaade strejfede i sin Betænkning af 25. Juni⁴⁴⁹) Spørgsmaalet ved en Bemærkning om, at det for den danske Regering formentlig maatte være en Hovedbetragtning, at den Stilling, som Pragfreden havde skabt for den danske Befolkning i Slesvig, hvad enten denne Stilling nu var en formelig

Retsstilling eller ikke, ved Behandlingen af det Svar, man skulde give Preussen paa Noten af 18. Juni, ikke blev foregrebet eller forrykket. Senere gjorde Quaade Vedel opmærksom paa, at denne i en Udtalelse om Svarets Form ikke tilstrækkelig havde fremhævet,⁴⁶⁰⁾ at Slesvigs Ret efter Pragfreden ikke blev berørt af disse Forhandlinger, men vedblev at bestaa. Vedel havde af Hensyn til Quaades Bemærkning i den Koncept, der blev til det endelige Svar til Preussen »indskudt en lille Passage i den Retning«, formentlig en Vendning henimod Slutningen af den franske Note til Quaade, som denne d. 20. Juli overrakte i Berlin,⁴⁵¹⁾ der lød paa, at den danske Regering havde Tillid til den preussiske Regerings Dispositioner »à tenir compte du titre acquis aux populations du nord du Slesvig«. Vedel bemærkede,⁴⁵²⁾ at denne Passage »ved Sagens yderligere Udvikling kunde bruges til Udgangspunkt for en fyldigere Reservation i den Retning«. Men han mente, at Quaade vist vilde være enig med ham i, at det ikke vilde være rigtigt allerede nu at gaa videre, da denne Tanke i høj Grad vilde irritere Preussen, og dernæst kunde han ikke »tilbageholde, at han egentlig ikke selv troede, at det hele Ræsonnement var rigtigt«. »Hvor have egentlig Slesvigerne vundet en saadan Ret?« »Preussen har lovet Østrig og, om De vil, Frankrig, noget, men hvem har lovet Slesvigerne noget, og hvad de 2 à 3 Magter have gjort, kunne de igen gøre ugjort! Men jeg mener ikke dermed, at det jo nok kan siges og bruges, men kun ikke for stærkt og ikke i fuldt Omfang netop nu«. Det blev dog vistnok aldrig senere brugt, heller ikke, da der, som det skal ses i det preussiske Svar, kom en kategorisk Indsigelse imod det Rets-synspunkt, der om end meget forsigtigt var antydet i den omtalte indføjede Passage.

Det var ogsaa paa Tale overfor de preussiske Krav om Garantier for de Tyskere, der blev tilbage i Nordslesvig, at opstille en Gensidighedsfordring til Fordel for de Danske i Sydslesvig. Quaade havde — som det kan ses af hans Ud-

kast til Breve og Betænkninger — været inde derpaa; efter Pragfreden havde vi vistnok ingen Bet dertil, men, mente han, naar begge Parter stillede sig paa det nationale Grundlag, kunde det have meget for sig. Grev Frijs følte sig meget tiltalt af denne Tanke og opgav den nødigt. Vedel havde ogsaa været inde paa at formulere et saadant Krav eller Henstilling i et Udkast til Svar, der findes i en Koncept til et Brev til Quaade,⁴⁶³) men ved den endelige Udformning af Noten udelodes dette Punkt, idet Vedel mente, at det var urigtigt. »Det vilde mere end noget andet irritere og opfattes som et Bevis paa, at Danmark ikke vilde have noget ud af Forhandlingen«. Preussen vilde aldrig gaa ind derpaa; det vilde derfor skade nu at sige det, og — mente Vedel — vi kunde maaske desværre senere faa Lejlighed nok til at relevere det uden at frygte for at forværre Situationen.⁴⁶⁴)

Midt under Overvejelserne saa man, at den preussiske Note af 18. Juni den 27. om Aftenen blev offentliggjort i »Norddeutsche allgemeine Zeitung«, et Skridt, der var stridende mod al diplomatisk Skik og Brug, da Noten endnu ikke var besvaret fra dansk Side. Quaade udtalte straks den næste Dag sin Forbavselse herover overfor Understatssekretær Thile; denne erklærede, at Offentliggørelsen, der skyldtes Bismarcks udtrykkelige Ordre, var sket for at vise Offentligheden, at man fra preussisk Side virkelig havde alvorlige Hensigter med Sagen; der var ikke forbundet nogen uvenlig Hensigt med Offentliggørelsen. Denne Forklaring overbeviste ikke den danske Regering; Grev Frijs troede, at Bismarcks Hensigt havde været baade »at irritere og agitere Stemningen i Tyskland mod Danmark, for at Indrømmelsen kunde blive saa minimal som mulig og vanskeliggøre den danske Regerings Stilling⁴⁶⁶)

Grev Frijs og Vedel, hvilken sidste naturligvis stadig affattede alle Forestillinger og Noter, fandt, at den preussiske Meddelelse af 18. Juni bar Spor af den samme overmodige og stødende Tone, som Bismarck plejede at anslaa i sine

Forhandlinger med os. Man følte sig i høj Grad stødt af Udtryk som det, at Slesvig vilde blive afstaaet til et fremmed Land ved at genforenes med Danmark; at den danske Regering med den bedste Vilje til at være retfærdig mod sine tyske Undersaatter dog ikke skulde kunne formaa det, og at disse Undersaatter blev prisgivet for Farer o. s. v., o. s. v. Disse Udtalelser fandt man dobbelt irriterende, naar de fremkom fra en Regering, som selv i Tyskland havde paadraget sig aabenlys Misbilligelse for den Maade, paa hvilken den i Slesvig gik frem mod de danske Beboere, men man maatte, »da man desværre følte sig altfor meget som den svage«, se bort fra denne stødende Form og gaa saa vidt, som det var muligt i Føjelighed og Bøjelighed.⁴⁵⁶) Paa den anden Side fandt man, at der relativt set var anvendt et mere hensynfuldt Sprog end ellers; Bismarck havde dog indladt sig mere end før paa Argumentation og Begrundelse af sit Standpunkt, og han erklærede ikke som før, at hvis den danske Regering ikke troede sig i Stand til at give de fornødne Garantier, maatte Preussen anse sig løst fra sit Løfte i Pragfreden. Det hævdedes nu kun i Noten af 18. Juni, »at paa Besvarelsen af de stillede Spørgsmaal beroede Omfanget af den tilsigtede Afstemning og eventuelle Afstaaelse«, og at Danmark ved at imødekomme Preussens Forlangende gjorde »Fremskyndelsen af Afstaaelsen mulig«.

Man lagde ogsaa Vægt paa, at der var nogen, om end i det endelige Resultat ikke betydelig Forskel til Stede mellem Affattelsen af Noten af 18. Juni og den Maade, paa hvilken de samme Spørgsmaal tidligere var stillet. Bismarck skød vel fremdeles over paa den danske Regering Forpligtelsen til at udfinde og foreslaa Garantier, som det havde været naturligt, at det maatte være dens egen Sag at opstille, naar den troede at kunne fordre disse Garantier; ligesom før vægrede Preussen sig fremdeles ved at oplyse, hvor stor en Del af Slesvig, det eventuelt vilde afstaa. Men der nævnedes dog ikke længere en »international Traktat«, men »Indret-

ninger og Foranstaltninger, som skulde stilles i Udsigt, alt-saa vel omtrent den Form, man i 1851—52 havde valgt. Endvidere specificeredes Garantierne noget mere end før, om end langt fra tilstrækkeligt, naar de betegnedes som »individuelle, lokale og kommunale«, og man lagde i Særdeleshed Vægt paa, at der ikke var tilføjet »politiske«, uagtet det tidligere havde været hævdet, at de Garantier, man forlangte, maatte være langt sikrere og fuldstændigere end dem, der gaves 1851—52, og disse havde jo været af politisk Natur, idet de særlig havde berørt Slesvigs Forfatning. Disse Punkter i den preussiske Note havde ydet den danske Regering nogen Vejledning, naar den skulde klare sig, hvad der havde været Grev Bismarcks Hensigt med dette Aktstykke, og derved havde man ogsaa faaet Vejledning med Hensyn til, hvorledes man burde svare.

I den Forestilling til Kongen af 6. Juli, hvori Regeringens endelige Standpunkt fik Udtryk, udtalte Grev Frijs ligesom i Korrespondancen med Quaade sin Overbevisning om, at Grev Bismarck havde villet styrke sig ved at tale til den tyske Nationalfølelse og støtte sig paa denne, hvilket ogsaa viste sig ved den mod al diplomatisk Brug stridende Bekendtgørelse af den endnu ubesvarede Note; desuden havde Bismarck villet stille Sagen saa gunstigt som muligt i de europæiske Magters Øjne. Grev Frijs mente, at Notens Bestemmelse ikke saa meget var at fremme en Overenskomst med Danmark, som at berøve os noget af den Sympati, som alle Magter viste Danmark, og navnlig at finde et Paaskud i den danske Regerings Svar til at erklære Forhandlingerne afbrudt fra dansk Side, for enten aldeles at lade Sagen falde eller at indskrænke sig til at tilbyde Danmark en aldeles utilstrækkelig territorial Afstaaelse. Bismarck haabede i begge Tilfælde at skabe et »fait accompli«, som Europa efterhaanden vilde lære at finde sig i.

I denne Bemærkning i Forestillingen fremtræder en Grundbetragtning, man idelig mærker hos Grev Frijs og

Vedel saa vel som hos Quaade, selv naar de venligtsindede Stormagter udtaler sig relativt interesseret for de danske Ønsker. De mente, at man ikke kunde regne paa virkelig aktiv Støtte; man maatte gaa ud fra, at Stormagterne eller flere af dem hellere end gerne saa Spørgsmaalet bragt ud af Verden, selv om det ikke skete paa en Maade, der tilfreds-stillede Danmark.

Selv Tilliden til Frankrig havde sin stærke, men meget berettigede Begrænsning, hvad der f. Eks. kommer frem i Tankeudvekslingen mellem Quaade og Vedel.^{4BT}) Quaade udtaler her en Dom, der skulde vise sig at være rigtig, og det har Interesse at sammenholde hans rigtige Bedømmelse af Forholdene med de Udtalelser, der rundt omkring hos Nationalliberale og hos de nordslesvigske Førere faldt, om at han saa ganske hildet paa Forholdene og gennem tyske Brilller. Quaade skrev til Vedel, at han ansaa det for uheldigt, hvis man i København skulde tænke paa, for at opnaa en Gennemførelse af Art. V, at knytte sig for nøje f. Eks. til Vestmagterne. »Jeg maa tilstaa, at jeg ikke har stor Tro til Europa, navnlig til Napoleon. Han har staaet og set paa, at Bismarck nærmede sig Stigen, besteg den og Skridt for Skridt klatrede op ad den, og i Stedet for at standse ham, medens han endnu kunde naa ham, staar han nu der, efter at Bismarck er kommet op paa de øverste Trin, med en svævende Gæld paa over en Milliard og langtfra at have Geværer nok«.

Det gjaldt efter Grev Frijs' Mening om ikke at give Preussen Paaskud til at erklære Forhandlingerne afbrudt, men derimod at drage Bismarck yderligere ind i dem, dog uden at binde den danske Begering eller give sig Mine af at ville give Garantier, der vilde tjene til at berøve Danmark al Selvstændighed og udsætte Biget for idelige Indgreb fra den preussiske Regering i vore indre Forhold. Det drejede sig, som Grev Frijs skrev privat til Quaade, om den saare vanskelige Opgave »at holde Balancen«.

For at opnaa dette Formaal var det ikke nok at besvare den preussiske Note med en Gentagelse af de allerede to Gange forgæves stillede Modspørgsmaal om en nøjagtig Angivelse af de omtalte Garantiers Indhold og om den eventuelle Landafstaaelses territoriale Omfang. Man vilde vel ikke opgive disse to aldeles berettigede Punkter i Svaret, men de burde træde lidt mere tilbage denne Gang og forenes med noget mere positivt. I den Note, som Quaade skulde overrække, fremhævede man derfor, »at Fordringen om Garantier ikke var berettiget ved Ordlyden af Pragfredens Art. V, der var blevet notificeret den danske Regering ved den preussiske Meddelelse den 7. Maj, og som Berliner-kabinetet havde taget til Udgangspunkt for de nærværende Forhandlinger«. Man fremhævede yderligere den Uklarhed, hvori den danske Regering svævede med Hensyn til, hvad den preussiske Regering forstod ved de Garantier for nationale Særejendommeligheder, man i Noten af 18. Juni havde krævet til Individuer, Lokaliteter eller Kommuner i Slesvig. Med Hensyn til Kommuner maatte der vel tænkes paa saadanne, hvor Flertallet af Indbyggerne i Genafstaaelsesøjeblikket var tyske, men saadanne vilde det være vanskeligt at finde Nord for den Linje, som de sidste tyske Parlamentsvalg havde afstukket i Slesvig. Man gik ikke nærmere ind paa disse tvivlsomme Spørgsmaal, men henstillede, om det vilde passe den preussiske Regering at fortsætte Undersøgelsen af Garantispørgsmaalene ved en mundtlig Tanke« udveksling hellere end ved skriftlige Forhandlinger; i saa Fald vilde den danske Regering meget gerne modtage Oplysning om den preussiske Regerings Ønsker i fortrolige Forhandlinger, der kunde finde Sted enten i Berlin eller København mellem særlige Sagkyndige. Den danske Regering ønskede oprigtigt, at disse Forhandlinger maatte føre til et positivt Resultat, og haabede, at den preussiske Regering vilde udelukke enhver Fordring, hvis Konsekvens var at gøre den danske Konges Autoritet illusorisk i en Del af

hans Stat. Intet vilde være mere skikket til at udsaa nye Spirer til Strid mellem Tyskland og Danmark, end hvis en fremmed Regering fik Adgang til Kontrol med den indre Administration i Danmark, eller hvis nogle danske Statsborgere fik Ret til at appellere deres egen Suveræns Afgørelser til en Nabomagt. Den danske Regering vilde ikke gøre Vanskelighed ved at gaa ind paa Garantier, men kun paa den Retingelse, at disse var klart formulerede, og at de ikke reelt eller formelt kunde lamme den danske Konges Autoritet i Nordslesvig eller berøve Staten dens internationale Uafhængighed. Med Hensyn til Spørgsmaalet om Hertugdømmernes Gæld var Danmark beredt til at overtage en forholdsmæssig Del af denne, forsaavidt det drejede sig om den Gæld, der i Øjeblikket hvilede paa Slesvig. Ogsaa dette Spørgsmaal maatte afgøres ved Specialkommisærer.

Indholdet af den Note, der skulde overleveres den preussiske Regering, fastsloges den 6. Juli, da Udenrigsministeriets udførlige Forestilling behandledes i Statsraadet og fandt Kongens Billigelse. Det drøftedes ogsaa, hvornaar Noten passende kunde overleveres til Bismarck. Oprindeligt havde man ønsket, at det skulde ske kort før Kejseren af Østrig ledsaget af Baron Beust kom til Paris, idet man formodede, at der ved denne Tokejsersammenkomst vilde blive ført storpolitiske Forhandlinger, der kunde give Anledning til »en fuldstændigere Overensstemmelse mellem de to Kabinetters Politik« i det nordslesvigske Spørgsmaal. Man havde gennem Falbe i Wien Indtryk af, at den østrigske Regering ligesom den russiske, engelske og franske var lidet opbygget ved den Maade, hvorpaa Preussen havde indledet Forhandlingerne, og man tænkte sig, at den kunde være tilbøjelig til i Overensstemmelse med Napoleon III's Regering i Paris at indvirke i Berlin til Gunst for Danmark. Imidlertid kom Efterretningen om, at Kejser Maximilian af Mexiko var blevet henrettet; den østrigske Kejsers Besøg blev derfor udsat, og man mente ikke at kunne vente paa, at det vilde

finde Sted. Grev Frijs vilde ogsaa gerne tage Hensyn til en stærk Stemning til Fordel for Danmark, som viste sig i Frankrig. Han fik derfor i Statsraadet Bemyndigelse til selv at bestemme det efter hans Mening belejlige Øjeblik til at afgive Svaret i Berlin. Man lod endnu hengaa 14 Dage. Den 20. Juli modtog Quaade den Note, han skulde overlevere. Samme Dag gik han under Bismarcks Fraværelse til Understatssekretær Thile med den, men lige forinden havde den franske Stemning hidført et diplomatisk Skridt fra fransk Side, der ingenlunde fik den heldige Virkning, som Grev Frijs i sin Forestilling af 6. Juli mente at have turdet paa-regne.

De Henvendelser, den danske Regering i Maj Maaned ved Luxemburgkonferencens Sammentræden havde rettet til de venskabeligsindede Stormagter, havde foranlediget uofficielle Henstillinger — i meget vag Form — fra Ruslands og Englands Side til den preussiske Regering om at vise saa megen Imødekommenhed som mulig overfor Danmark. I den franske Offentlighed var der ved Jules Hansens Virksomhed fremkaldt en Bevægelse til Fordel for Slesvig. I »Corps législatif« havde den Deputerede Morin de Malsabrier den 22. Juni forlangt, at Frankrig skulde bevirke Nordslesvigs Tilbagegivelse til Danmark, og i Tilknytning hertil fremkom der en Række meget kraftige Bladartikler.⁴⁸⁸) Der blev i Paris foranstaltet en Indsamling til Fordel for de unge Nordslesvigere, som af Frygt for den preussiske Værnepligt udvandrede til Danmark; der forberedtes et Besøg i August i Danmark af fremragende Repræsentanter for den franske Presse og enkelte franske Politikere.

I Juni havde Moltke-Hvitfeldt paany forhandlet med den franske Udenrigsminister Marquis de Moustier og bedt ham støtte Danmark. Sidst i Juni,⁴⁸⁹) da den østrigske Kejser og Beust ventedes til Paris, og der var megen Tale om Tilkæmelse mellem Frankrig og Østrig, bad Grev Frijs Moltke atter gaa til Moustier og prøve paa, om de politiske Sam-

taler, der nu vilde finde Sted, ikke kunde »tjene til at give de to Regeringers Interesse i det slesvigske Spørgsmaal mere virksom Karakter og Udtryk«. Man vidste, at alle de venligsindede Stormagters Kabinetter misbilligede den preussiske Garantifordring, og Grev Frijs udtalte overfor Moltke 26. Juni, at Bismarck vistnok var klar over, at han ikke kunde fastholde denne. Men selvom Bismarck maaske var parat til at lade den falde, regnede han vel paa at drage den Fordel af denne saakaldte Indrømmelse, endnu mere at indskrænke Omfanget af det Territorium, som han vilde afstaa til Danmark. Paa dette Punkt mente Grev Frijs, at en Fællesaktion af Frankrig og Østrig fremfor alt kunde gavne, og Moltke fik Ordre til at berede Jordbunden. Først og fremmest skulde man søge at overvinde den preussiske Modstand⁴⁸⁰⁾ mod Afstaaelsen af Sundeved og Als til Danmark, og Moltke fik paany fremstillet en passende Argumentation. Et Hovedpunkt var, at hvis Danmark »gik ind paa ikke at befæste de to Punkter Dybbøl og Sønderborg, eller endnu bedre, hvis de blev neutraliserede, saa vilde der fra et militært Synspunkt end ikke være Skygge af Paaskud for Preussen til at beholde dem«. Preussens virkelige Forsvarslinje mod Nord var efter Grev Frijs' Opfattelse Linjen ved Eckernförde og Kiels Havn, Ejderkanalen og Femern; den eneste Fordel, som Preussen kunde have af Dybbøl og Sønderborg, var at være nærmere ved det danske Øcentrum og lettere kunne true hele Danmark ved en pludselig Invasion.⁴⁶¹⁾

Da denne Ordre gik til Moltke, ønskede Grev Frijs hurtigst muligt at faa Oplysning om den franske Regerings Synspunkt, saa man kunde have sit Svar til Berlin færdigt ved det Tidspunkt, da det østrigske Besøg i Paris ventedes; det danske Svar kunde da gaa af, saaledes at dets Ordlyd var kendt, naar de to Kejsere mødtes, medens Berliner-kabinettet ikke havde haft Tid til at tage en Beslutning,

som maaske vilde gøre det vanskeligt for de andre Hoffer at udøve nogen Indflydelse.⁴⁶²⁾

Moltke-Hvitfeldt svarede den 5. Juli med et Referat af en Samtale, han først den 4. havde kunnet faa med Moustier. Indholdet var ret nedslaaende og afspejlede den usikre og lidet venskabelige Stemning, der straks efter det tilsyneladende saa vel forløbne preussiske Fyrste- og Ministerbesøg i Paris herskede mellem den franske og preussiske Regering. Moustier fortalte i stor Fortrolighed Moltke-Hvitfeldt, hvad han vidste om det Sprog, som Bismarck overfor sine diplomatiske Agenter førte om det nordslesvigske Spørgsmaal. Bismarck var ikke blot irriteret men forbauset over den Modstand, som hans Henvendelser i København vedrørende Udførelsen af Art. V havde mødt; han tilskrev den franske Regerings Støtte Skylden for den Fasthed, man viste i København; han erklærede, at han ganske vist følte Ærbødighed overfor Frankrig, men det var Kabinettet i Berlin, der alene havde Ret til at bestemme, hvorledes Spørgsmaalet skulde afgøres. Det kunde ikke ske uden at sikre de tyske Interesser, derfor var Krav om Garantier retfærdigt og billigt.

Moltke-Hvitfeldt havde det Indtryk, at Moustier ikke var misfornøjet med, at Bismarck havde ført et saadant Sprog. Bismarcks Irritation viste, at den preussiske Minister var ubehagelig berørt af, at et Spørgsmaal vedblev at staa aabent, som kunde skabe ham alvorlig Forlegenhed i Fremtiden. Moustier mente, at man burde regne med disse Indtryk, men fremfor alt burde den danske Regerings Svar ikke formes saaledes, at det gjorde Ende paa Forhandlingerne; Danmarks nuværende Stilling var meget daarlig og kunde ikke andet end vinde ved, at Sagen blev trukket saa meget som muligt i Langdrag.⁴⁶⁸⁾ I et maadeholdent Svar burde Danmark slet ikke omtale den kommende Grænse og kun behandle Spørgsmaalet om Garantierne ved at fremhæve alle

de Grunde, som gjorde enhver Indrømmelse paa dette Punkt inakceptabel, medmindre Preussen selv angav Midler, hvorved det kunde undgaas, at den Art Forpligtelser en Dag gav Anledning til fremmed Indblanding i Danmarks indre Anliggender og blev en Fare for Vedligeholdelsen af det gode Forhold mellem Danmark og Preussen.

Moltke spurgte, om Moustier havde opgivet alt Haab om, at en eventuel Genafstaaelse kunde omfatte Dybbøl og Als; han fremførte de Betragtninger om Preussens virkelige Defensionslinje, som Grev Frijs havde angivet ham, og spurgte endelig, om en eventuel dansk Forpligtelse til ikke at befæste de to Punkter eller at neutralisere dem kunde lette den eneste Løsning, som havde virkelig politisk Betydning for Danmark, og som alene kunde tilfredsstillende den danske Befolkning i Slesvig. Moustier svarede, at Tanken om at lade Genafstaaelsen af Dybbøl og Als afhænge af en Forpligtelse for Danmark til ikke at befæste disse to Punkter allerede havde været fremme uden at hidføre noget Resultat; Tanken om Neutralisation syntes ham urealisabel, da de faa Indbyggere i Dybbøl og Als øjensynlig ikke kunde forsvare deres lille Lands Neutralitet. Moltke og Moustier sammenlignede dette Spørgsmaal med den nylig trufne Afgørelse om Luxemburgs Neutralitet. Moustier bemærkede iøvrigt, at han ikke troede, Danskerne kunde haabe, at Preussen vilde give dem Dybbøl og Als, naar Rusland paa dette Punkt svigtede dem, saaledes som Fyrst Gortschakow fornylig havde tilkendegivet baade Moltke og ham selv.

Hvad Frankrigs egen Stilling angik, sagde Moustier baade til Moltke og til Prinsen af Wales, med hvem han havde haft en længere Samtale om det danske Spørgsmaal, at Frankrig i Øjeblikket var nødt til at handle med stor Forsigtighed overfor Preussen for ikke at faa Udseende af at ville rejse nye Vanskeligheder; Frankrig var ikke i Stand til at øve nogen afgørende Indflydelse i Berlin. Man kunde vel eventuelt opnaa, at man der afstod nogle Tusind Ind-

byggere mere, end man oprindelig havde til Hensigt, maaske kunde man ogsaa faa Garantierne opgivet, men det var umuligt at faa Preussen til at give Dybbøl og Als tilbage.⁴⁶⁴) Der var kun eet Middel til at naa dette Maal, at tilvejebringe en Entente mellem Paris, London, St. Petersborg og Wien og en fælles Aktion i Berlin. Derfor mente Moustier, at den danske Regering for intet at forsømme kunde henvende sig til disse fire Hoffer og bede om Støtte til Gunst for en fuld og oprigtig Udførelse af Art. V. Frankrig var rede til at støtte et saadant Skridt, men Moustier mente dog, i Betragtning af det engelske og russiske Kabinet's Holdning, at det var næsten sikkert, at det vilde strande. I London havde man aabent sagt, at Spørgsmaalet om Hertugdømmerne havde givet Anledning til saa mange Vanskeligheder, at man næppe mere vilde blande sig deri, i St. Petersborg viste man Preussen et uforstaaeligt elskværdigt Hensyn.

Denne meget mistrøstende Depeche, der med Hensyn til Formuleringen af det danske Svar ikke indeholdt nogen Henstilling af Betydning, kom først til København efter, at Statsraadet den 6. Juli s. A. havde vedtaget et Svar paa Heydebrands Note af 18. Juni, men det kom før dette Svar blev afleveret i Berlin. Moustiers Udtalelser maatte lade den danske Regering forudsætte Passivitet fra fransk Side, men til dens Overraskelse satte Moustier sig ikke destomindre i Bevægelse i Berlin en Ugestid efter Samtalen med Moltke. Dette svarede til Napoleon III's hele usikre og uklare Politik. Man vaklede mellem Passivitet og Aktion, mellem Forsigtighed og Paagaenhed. Snart søgte man at vinde Preussen ved at ofre Hensynet til andre, snart prøvede man at øve en Pression i Berlin for at fremme, hvad man i Øjeblikket af reelle eller taktiske Grunde lagde Vægt paa. Denne Usikkerhed gav i Midten af Juli Anledning til et »Incident« i det slesvigske Spørgsmaal, der hverken gavnede Danmark eller lod den franske Politik vinde Laurbær.⁴⁶⁶)

Ledet af Overvejelser, hvis Enkeltheder ikke kendes, havde den kejserlige franske Regering i Dagene efter Moustiers Samtale med Moltke besluttet ikke at afvente den Tilskyndelse fra Danmark overfor de venligsindede Stormagter, som Moustier havde henpeget paa. Man besluttede selv at gøre et Skridt i Berlin og at gaa en Mellemvej overfor de andre Magter.⁴⁶⁰) Man vilde ikke anmode om den østrigske Regerings Medvirkning ud fra den Betragtning, at dennes Intervention, der støttede sig paa Pragfredens Tekst, vilde give et Skridt i Berlin en større Rækkevidde. Man meddelte den østrigske Regering Indholdet af de fortrolige Instruktioner, man gav sin Gesandt i Berlin, og lod gennem den østrigske Ambassadør, Fyrst Metternich, den 18. Juli^{460a}), og gennem Gramont udtale i Wien, at man gerne vilde kende Østrigs Stilling, »selv om man vel ikke vidste, hvorvidt Østrig som den mest kompetente Magt med Hensyn til Pragfreden vilde træde ud af sin hidtidige Reservation«. Samtidig meddelte man sine Synspunkter til den engelske og russiske Regering med den Tilføjelse, at hvis de paa deres Side i Berlin udtalte sig i samme Tone, saa kunde de derved øve en for Danmark nyttig Indflydelse.

Den 11. Juli affattede Moustier en Note til Benedetti, hvori han udtalte sin Mening om den preussiske Henvendelse til Danmark af 18. Juni, for at Gesandten i sine Samtaler med Bismarck kunde oplyse, hvad man i Paris mente derom. I Noten fremhævedes, at Preussen i det slesvigske Spørgsmaal overfor Frankrig havde indgaaet moralske Forpligtelser, som det ikke i noget Øjeblik eller under nogen Omstændigheder havde fornægtet eller bestridt. Berliner-kabinetet vilde derfor ikke forbauses over, at den franske Regering nu støttede sig derpaa for at udtrykke sin Mening om Noten til Danmark.

Hovedpunkterne i denne Note var Kravet om Garantier og den Tilføjelse, at Fastsættelsen af Grænsen for Stemmeafgivningen eller med andre Ord for den planlagte Genaf-

staaelse vilde komme til at afhænge af den danske Regerings Svar paa Garantispørgsmaalet. Men heroverfor gjorde Moustier gældende, at dersom Genafstaaelsen var et simpelt Udslag af preussisk Ædelmodighed (un acte de pure libéralité) vilde denne Magt utvivlsomt have haft Ret til at stille, hvilke Retingelser det konvenerede den, men naar Preussen selv erkendte, at Forpligtelsen til en Genafstaaelse aflededes af en Artikel i Pragfreden, syntes det at burde være alene i denne Artikel, Preussen skulde søge Betingelsen for den Tilbagegivelse, hvorpaa det var gaaet ind til Fordel for Danmark. Men den paagældende Artikel fastsatte ingen som helst Reservation til Fordel for den preussiske Regering af den Art, som de for første Gang var formuleret i den preussiske officielle Note til den danske Regering. Derefter gik Moustier ind paa Spørgsmaalet om de meget alvorlige Indvendinger, der kunde rettes mod Garantifordringerne, og betonede stærkt, at Konsekvenserne af disse maatte blive at give Preussen en regulær Ret til at intervenere i det danske Monarkis indre Anliggender. En saadan Ordning vilde være en Fare, og Frankrig kunde deri kun se en Spire til nye Vanskeligheder for Forholdet mellem de to Lande. Berliner-kabinetet vilde visselig afslaa enhver Gensidighed i det Tilfælde, at lignende Garantier vilde blive forlangt af det for de danske Kommuner og Individuer i de Dele af Slesvig, som forblev inkorporerede i Preussen, og selv om Preussen skulde være stemt for at gaa ind derpaa, vilde der vist ikke være nogen Lighed mellem de to saa uligestore Landes Stilling. Man havde derfor Vanskelighed ved at forklare sig, at Berlinerhoffet vedblev at lade det afhænge af Danmarks Tilslutning til et saadant Arrangement, i hvor stor Udstrækning der skulde ske en Landafstaaelse; hvor oprigtig den preussiske Regerings Tankegang end var, vilde den offentlige Mening dog stadig i denne Kombination se en Bagtanke, der maaske vilde være endnu mere ubehagelig for Danmark end Tabet af hele Slesvig. Den franske

Regering var overbevist om, at Berlinerkabinettet vilde føle sig slaaet af disse Betragtninger, og at det ikke ved at stille den danske Regering overfor et saadant sørgeligt Alternativ vilde faa Udseende af at tage med den ene Haand, hvad det tilbød med den anden. Der var virkelig intet, der havde forberedt den franske Regering paa at se saadanne Spørgsmaal rejse sig under disse Former. Paa den franske Henvendelse i Februar var Hr. von der Goltz blevet bemyndiget til at sige den franske Regering, at hans Regering havde udsat Udførelsen af Art. V for at drage Fordel af Resultaterne af det nordtyske Parlamentsvalg; den havde efter dette ment bedre at kunne drage en Nationalitetsgrænse. Dette Synspunkt var efter den franske Regerings Mening det eneste retfærdige og rigtige som Grundlag for den definitive Ordning af Spørgsmaalet om Hertugdømmerne. Hvis Berlinerkabinettet nu indførte andre Betingelser, vilde det altfor øjensynlig fjærne sig baade i Aand og Bogstav fra de Forpligtelser, som det aldrig havde bestridt, og som næppe kunde bemyndige det til, alt eftersom Danmark underskrev Betingelserne eller ej, at indskrænke det Landomraade, angaaende hvilket Befolkningen skulde raadspørges.

Denne Fremstilling af de franske Synspunkter sluttede Moustier med overfor Benedetti at fremhæve, at man ikke tvivlede om, at det preussiske Hof lagde Vægt paa at kende den franske Regerings Tanker. Bismarck vidste, hvorledes man i Paris altid havde næret forsonlige Følelser. Han havde ved mere end een Lejlighed udtalt sin Anerkendelse deraf og kunde altsaa ikke nu tage Fejl af de franske Bemærkningers Karakter. I denne Aand anmodede Moustier Benedetti om at gøre dem til Genstand for en snarlig Samtale med den preussiske Udenrigsminister.

Den franske Note kom til Gesandtskabet i Berlin den 15. Juli. Benedetti havde da lige taget Orlov og det blev — hvad der næppe lettede hele Sagen — Legationssekretæren Lefebvre de Behaine, der kom til at udføre Ordren. Bis-

marck var paa Varzin, og den franske Diplomat traf den 16. derfor Understatssekretær Thile. Han havde Fornemelsen af, at det var et vigtigt og noget farligt Hverv, han havde at udføre; efter hvad han indberettede til Paris, anvendte han den mest aarvaagne Omsigt, da han fremførte nogle af de Betragtninger, som hans Regering havde gjort gældende, overfor den fungerende preussiske Udenrigsminister. Lefebvre de Behaine havde været omhyggelig for straks ved Begyndelsen af Samtalen at fremhæve »le caractère le plus conciliant« af det, han havde at sige, men dog kunde Thile ikke beherske den meget levende Bevægelse, som Udsigten til den franske Indblanding i Berliner-kabinetets Politik paa dette Punkt fremkaldte hos ham.⁴⁶⁷) Lefebvre de Behaine gjorde alt, hvad han kunde for at berolige Thile, der straks havde udbrudt: »Dette er alvorligt; hvis De kommer for at tale med mig om Slesvig, saa kan jeg kun svare Dem, at vi er bestemt paa at udføre vore Forpligtelser, men jeg vil ikke kunne gaa videre ind derpaa uden at forlange Kongens Ordre«. Lefebvre de Behaine svarede, at han ikke var forbavset herover, og det var netop for at sætte ham i Stand til at meddele Hans Majestæt, hvorom der var Tale, og paa hvilket Terrain man i Fællesskab kunde drøfte Situationen, at han bad Understatssekretæren om Lov til at fremføre nogle af de Grunde, der var meddelt ham fra Paris. Thile gik saa ind paa at høre ham, og den franske Legationssekretær gengav for ham nogle Hovedpunkter i Depechen, idet han ikke fandt det opportunt straks ved denne Lejlighed at bringe Thile ind paa en detailleret Gennemgang, da Understatssekretæren øjensynlig regnede med at kunne afslaa en saadan. Lefebvre de Behaine nævnede da de moralske Forpligtelser, man havde indgaaet overfor Frankrig, den Forpligtelse til Genafstaaelse, som for Preussen aflededes af en Artikel i Pragfreden, i hvilken der ikke var Spørgsmaal om nogen Reservation af den Art, som var blevet formuleret i Noten til den danske Regering. løvrigt sluttede han med at

erindre om de Forsikringer, von der Goltz havde været autoriseret til at give den franske Regering sidstledne Februar. Thile svarede intet; han bestred ikke Tilstedeværelsen af de moralske Forpligtelser, som var indgaaet overfor Frankrig, han fastslog blot som en Kendsgerning, uden Kommentarer: »at Pragfreden var sluttet mellem Preussen og Østrig«.

Lefebvre de Behaine var øjensynlig ilde berørt ved Samtalen, der, som han udtrykte sig i en Beretning til Paris, havde haft »en rent forberedende Karakter«. Han havde gjort sig Umage for ikke under Samtalen at lade skinne igennem, at han havde mærket den meget alvorlige Bevægelse, der var præget i Hr. von Thiles Ansigt; han tog Afsked efter blot at have gjort gældende det Punkt i sin Ordre, at Preussen maatte ønske at kende den franske Regerings Tanker, og at man var rede til venskabelige Samtaler for at udtrykke denne Mening i den forsonlige Aand, som altid havde behersket den franske Regering.

Legationssekretæren endte sin Indberetning med at udtale, at han vilde være sin Udenrigsminister overordentlig forbunden, hvis han vilde lade ham vide, om han fandt den Holdning, han havde indtaget, overensstemmende med Aand og Bogstav i Instruksen.

Valgene til det nordtyske Forbunds første ordinære Rigsdag stod for Døren. Det gjaldt i dette Øjeblik for Bismarck at bearbejde Stemningen og vække Tillid til, at han drev en kraftig national-tysk Politik, der ikke tillod nogen fransk Indblanding. Allerede før han var rejst til Varzin,⁴⁶⁸) gav han i en Rundskrivelse de preussiske Gesandtskaber Ordre til nøje at vaage over det franske Diplomatis Bevægelser, ogsaa i det nordslesvigske Spørgsmaal, da han var paa det Rene med, at man gjorde Skridt i Retning af en mere eller mindre omfattende Presion. »Vi er«, skrev Bismarck, »afgjorte Modstandere af en Krigspolitik; vi ser ikke nogen Fordel, som vi nu kunde

drage deraf. Men intet vilde bestemme os til at underordne Fædrelandets Storhed under lav Ængstelse eller Overvejelser overfor Udlandet. De danske Fordringer vil finde os billige, men vi lader os ikke aftrodse nogle Indrømmelser, hvor lidt vi end er stemt for extreme Beslutninger, men tværtimod ønsker saavidt muligt at tilfredsstille Kabinettet i Tuilerierne«.

Den 7. Juli havde Bismarck givet sin Medarbejder, Hr. von Keudell, Ordre til at indlede en skarp Presseoffensiv saavel mod de franske Sympatitilkendegivelser overfor Danmark som overfor Danmark selv.^{468 a)} Man havde i København mærket den overordentlige »Agitation og Bevægelse, der fandt Sted i de tyske Blade vedrørende det slesvigske Spørgsmaal«,⁴⁶⁹⁾ og Grev Frijs skrev den 7. Juli til Quaade, at dette vel som sædvanlig vilde føre »til det samme Resultat, at det store og mægtige tyske Folk viser sin Storhed og Højhjertethed lige overfor os ved at forhaane og søge at skade det lille rolige, danske Folk, der sikkerligen i de forløbne halvandet Aar har vist en Besindighed og Udholdenhed, som ikke mange andre Nationer vilde have været i Stand til at gøre det efter«. Da Lefebvre de Behaine den 16. Juli havde foretaget sin Henvendelse til Thile, var Pressekampagnen i fuld Gang, og den øjensynlige Bekymring og Forsigtighed, hvormed den franske Diplomat i sin Chefs Fraværelse skred til at udføre Ordren, skyldtes naturligvis Fornemmelsen af, at Øjeblikket var særdeles ubelejligt. Til Quaade, hvem han meddelte den Ordre, han havde modtaget, og i det hele daglig førte fortrolige Samtaler med, havde han sagt: »c'est un grave incident«, altsaa et Ord ganske svarende til det, der var kommet Thile paa Læben, da han hørte det franske Ærinde.⁴⁷⁰⁾ Quaade var paa det Bene med, at den hele Konstellation: det franske Skridt i Berlin og den dansk-preussiske svævende Forhandling ikke var behagelig. Til sin franske Kollega havde han sagt,⁴⁷¹⁾ at i de 7 Aar, han

havde været i Berlin, havde den preussiske Presses Tone aldrig været saa bitter og aggressiv overfor den københavnske Regering, som i dette Øjeblik, end ikke då Krigen i Efteraaret 1863 var under Opsejling. Han holdt sin Regering omhyggelig underrettet og advarede den mod at tillægge det franske Skridt alt for stor Betydning,⁴⁷²⁾ hvorved han mente, at man ikke burde tro, at Frankrig vilde sætte noget større ind paa at give sin Henvendelse Eftertryk.⁴⁷³⁾

Den 20. Juli, altsaa fire Dage efter den franske Henvendelse, overgav Quaade det danske Svar paa Noten af 18. Juni til Thile. Denne sagde ikke meget dertil,⁴⁷⁴⁾ men Quaade antog det efter hans Ytringer for rimeligt, at den preussiske Regering vilde følge den i det danske Svar indeholdte Antydning af Hensigtsmæssigheden af en mundtlig Meningsudveksling angaaende Garantierne. Thile berørte til Quaade det franske Skridt, idet han spurgte ham, om han kendte det, og advarede mod enhver saadan Deltagelse fra fransk Side i Sagens Udvikling, som i mindste Maade kunde ligne en Trudsel, da, ifølge Bismarcks Karakter, intet mere end dette vilde hindre en fredelig Overenskomst.

Dagen efter kom Lefebvre de Behaine atter til Thile; den Ordre, som Moustier havde sendt ham efter at have modtaget Indberetning om den første lidet behagelige Samtale med Understatssekretæren, var endnu ikke kommet ham i Hænde. Thile var nu kommet sig af den Bevægelse, hvori den franske Diplomats Meddelelse den 16. havde hensat ham.⁴⁷⁵⁾ Han hørte med meget større Ro paa de Meddelelser, den franske Legationssekretær havde at gøre ham. Han indskrænkede sig ganske vist til at spille en Rolle som en opmærksom og tillidsfuld Tilhører. Han gjorde nogle Notitser,^{478®)} og for at lette ham dette lod Franskmanden ham læse sin Regerings Note af 11. Juli uden dog at lade ham beholde den. Understatssekretæren diskuterede ikke et eneste af de Punkter, som den franske Regering havde gjort opmærksom paa, og da det blev hans Tur at tage Ordet, nøjedes han

med at sige, at han Dagen før havde modtaget den danske Note, som var meget lang og meget detailleret og derfor nødvendiggjorde en nærmere Prøvelse fra hans Side.

Bismarcks Svar kom imidlertid omgaaende. Det var Meddelelser fra den officiøse Presse om, at Frankrig⁴⁷⁶) ved en Note om Slesvig, som det havde ladet overrække i Berlin, havde villet indblande sig i det dansk-tyske Anliggende, hvad paa ingen Maade vedrørte det, da Frankrig ikke var berettiget dertil ifølge Pragfreden. Pressepolemiken antog hermed en ganske voldsom Karakter. Den officiøse Tone fik Genklang rundt omkring i den tyske Presse. Naar Bismarck ophidsedes ved alt, hvad der kunde ligne en fransk Pression, saa havde han Folkestemningen i Tyskland bag sig. Fra alle Sider lød Raabet om, at ingen Fremmede skulde vove at give Tyskland Forskrift om, hvorledes det skulde behandle tyske Anliggender, eller belære Tyskland om Artikler i tyske Traktater.

Det viste sig nu, at Quaade havde haft Ret i sin Formodning om, at den franske Regering i Betragtning af den hele spændte Situation næppe var tilbøjelig til at lægge nogen Alvor i sin Henvendelse i Berlin, hvad dog utvivlsomt var nødvendigt, om den skulde øve nogen som helst Indflydelse paa Bismarck. Henvendelser, som Fyrst Gortschakow ganske uofficielt og fortroligt havde ladet rette til Bismarck, dels ved Breve, dels gennem sin Chargé d'affaires i Berlin, Baron Mohrenheim, var meget vage. Hverken den engelske eller den østrigske Gesandt havde reageret paa de franske Meddelelser, endsige støttet dem. Man blev i Paris øjeblikkelig betænkelig ved de voldsomme Stemningsudslag i den tyske Presse. De var øjensynlig ikke blot inspirerede, men ogsaa spontane. Moustier lod derfor øjeblikkelig saavel gennem Pressen som gennem Lefebvre afgive beroligende Erklæringer. Enkelthederne i disse saavel som den Drøftelse, der fandt Sted mellem det franske og preussiske Kabi-

net, har mindre Interesse. Det kom bl. a. til at dreje sig om, hvorvidt der var afleveret en Note i Sagen, hvilket vilde have været et mere officielt og alvorligere Skridt end, om en saadan ikke var afgivet, hvilket Lefebvre de Behaine hævdede, idet han kun havde ladet Hr. von Thile læse en Ordre, hvis Indhold han i en venskabelig Form havde meddelt ham. Om denne Distinktion drejede en Del af Forhandlingerne sig. I den preussiske Presse blev Henvendelsen gjort til en Overrækkelse af en Note, hvilket faktisk ikke var foregaaet. Den meget korrekte Understatssekretær Thile synes at have være noget forlegen overfor den franske Legationssekretær, da denne overfor ham gjorde gældende den Distinktion, der var mellem Overrækkelsen af en Note og, at han, for at gøre det lettere for Understatssekretæren at opnotere Hovedpunkterne, rent fortroligt og venskabeligt havde ladet ham læse Aktstykket igennem. Det er ikke usandsynligt, at Bismarck med Vilje har ladet denne diplomatiske Distinktion upaaagtet for at skærpe Angrebet. Den franske Begering søgte imidlertid efter Evne at afsvække Virkningen af det Skridt, den havde gjort. Den erklærede, at man ingenlunde havde forlangt nogen Forklaring af den preussiske Begerings Hensigter; man havde blot villet meddele Bismarck de Tanker, man i Paris havde om det nordslesvigske Spørgsmaal. Man gik ikke stærkt ind paa Spørgsmaalet om de moralske Forpligtelser, hvorpaa man i Ordren af 11. Juli havde støttet sin Henvendelse. Man beklagede, at Bismarck havde misforstaaet Karakteren af denne Henvendelse, og udtalte, at man aldeles ikke ønskede at krænke sin Nabo magts Æmfindtlighed. Episoden endte hurtigt, men blev et af de mange Vidnesbyrd om, hvor usikker Napoleon IIFs Politik var i disse Aar mellem Sadowa og Sedan.

Det forefaldne viste, hvor tvivlsom en Nytte Danmark havde af de Skridt, Frankrig gjorde til Gunst for os, hvad enten de var dikterede af den oprigtige venskabelige Interesse for Danmark, der stadig fandtes i Paris, eller var Led i

Napoleon IIFs taktiske Bevægelser i det store europæiske Spil. Hr. von Thile sagde aabent til Quaade, at Bismarck i første Øjeblik havde ment, at det franske Skridt skyldtes en Henvendelse fra dansk Side og var aftalt mellem Lefebvre og Quaade. Quaade havde imidlertid benægtet dette og havde sagt Thile, at Lefebvre havde meddelt ham, hvad han vilde gøre, men der havde ingen Aftale været om dette Skridt. Dette var jo korrekt, om end det ikke lader sig benægte, at den franske Henvendelse havde sin Aarsag i de danske Henstillinger, der i Maj og Juni var sket i Paris. Thile sagde sluttelig Quaade, at det forefaldne ikke vilde faa nogen som helst Indflydelse paa Preussens Stilling. Quaade haabede, at Bismarck havde opgivet Troen paa, at det skyldtes et dansk Initiativ.⁴⁷⁷⁾

Den hele Episode bidrog til at skabe yderligere Utryghed i København, og med megen Spænding imødesaa man det preussiske Svar. Den 2. August kom Bismarck fra Varzin tilbage til Bigshovedstaden. Den 22. August dateredes Bismarcks Svar til København i Form af en Note til Heydebrand, som denne afgav den 27. Det var et overordentlig kritisk Øjeblik, i hvilket Svaret indtraf. Der var i København en alvorlig Ministerkrise, idet Ministeriet Frijs just i de Dage havde forlangt sin Afsked paa Grund af en Konflikt med Kongen om Personalforandringer i Officerskorpset som en Følge af en kort i Forvejen gennemført ny Hærlov.⁴⁷⁸⁾ Dennes Planlæggelse og Gennemførelse havde hidført stærk Uoverensstemmelse mellem Krigs- og Marineminister Baasløff, bag hvilken det samlede Ministerium havde stillet sig, og Kongen, der dels personlig ikke kunde dele Krigsministerens Synspunkter, dels var under stærk Paavirkning af Artilleriets Stabschef, Oberst W. F. L. Kauffmann, og sin Generaladjutant, General Cai Hegermann-Lindencrone.

Krisen bilagdes efter meget pinlige Forhandlinger, Kongen maatte gaa ind paa, at de to nævnte Officerer fjerne-

des fra deres Stillinger, da Raasløff ikke ønskede, at de skulde medvirke ved Gennemførelsen af den Hærlov, de havde bekæmpet, men den vanskelige Stilling i disse Uger blev ikke gjort lettere for Ministeriet ved det lidet imødekommende Indhold af den preussiske Note.

Bismarck udtalte, at hans Svar var forsinket paa Grund af Fraværelse.⁴⁷⁹⁾ Med Tilfredsstillelse havde han set, at det danske Kabinet havde erklæret sig beredt til mundtlig Forhandling om de Spørgsmaal, der var berørt i de preussiske Henvendelser af 5. Maj og 18. Juni. Af Hensyn til disse Forhandlinger vilde han afholde sig fra en udførlig og detaljeret Omtale af den danske Note af 20. Juli, men ellers vilde han ikke have undladt at tage Forbehold overfor visse Opfattelser, der fremtraadte i denne. Dette gjaldt f. Eks. *baade*, at der i denne Note var talt om Nordslesvig som en bestemt geografisk Afgrænsning, til hvilken Preussen skulde være bundet, medens Pragfreden kun talte om Befolkningerne i de nordlige Distrikter, og at der i den danske Note henvistes til de Rettigheder (titre), som disse Befolkninger havde erhvervet ved hine Stipulationer. Bismarck kunde kun beklage, »naar, saaledes som det kun altfor ofte var sket ved Agitationen i Nordslesvig, Forholdet blev fordunklet ved, at der blev udtrykt en saadan Opfattelse, som Preussen ikke kunde anerkende som berettiget, hvorved Udførelsen af de preussiske Hensigter blev vanskeliggjort. Ved Pragfreden var ikke skabt Rettigheder for andre end for Preussens Medfredsstifere (Mitpaziscenten)«. »Til Udførelsens Modaliteter hører de Garantier, som vi forlanger; og naar de, som Noten bemærker, ikke udtrykkelig er forudset i Pragfreden, saa er de endnu mindre udelukket ved denne. Naar der skal tages Hensyn til Ønskerne hos Befolkningen i de paagældende Distrikter, er det ikke til at indse, hvorfor Ønskerne hos Tyskerne, selv der hvor de befinder sig i Mindretal, skal tone hen uhørte. Ogsaa Minoriteter har Krav paa vor Beskyttelse; og det vilde f. Eks. være en mærk-

værdig Fordring, at en Minoritet paa 49 pCt. betingelsesløst skulde ofres for en Majoritet paa 51 pCt. Destoværrer staar de Erfaringer, som de forløbne Aar har bragt, i altfor stor Modstrid med Notens Forsikringer om den lykkelige Lod, som Tyskerne vilde faa under dansk Scepter, til at vi kan beslutte os til en saadan betingelsesløs Udlevering. Paa den danske Regerings gode Vilje tvivler vi ikke; vi ønsker kun, at den vil give et positivt Udtryk for denne gode Vilje i den materielle Udformning af dens eventuelle tyske Undersaatters Forhold. Langt fra at dele Ængstelsen for, at Hans Majestæt den danske Konges Suverænitet derved paa nogen som helst Maade kunde blive krænket eller udsat for Farer, eller at Fastsættelsen af Garantier kunde give varig Anledning til Rivning eller Indblanding, er vi tværtimod overtydet om, at intet i den Grad vilde forhindre saadanne Rivninger og fremme et godt Forhold mellem begge Nationer og Stater, som naar den kgl. danske Regering vilde beslutte sig til at sikre sine tyske Undersaatters Stilling ved paa Forhaand at ordne deres Forhold.«

Den preussiske Regering saa imidlertid med Tilfredshed, at den danske Regering havde erklæret sig beredt til mundtlig at drøfte Mulighederne for Garantier, disses Natur og Udstrækning for derved om muligt at opnaa en Forstaaelse, som kun altfor let kunde udskydes videre ved en fortsat skriftlig Behandling. Hr. von Heydebrand skulde derfor anmode om, at man hurtigst muligt vilde angive de Personer, der fra dansk Side skulde føre disse Samtaler, som efter Bismarcks Mening bedst kunde finde Sted i Berlin.

Under Overvejelserne af det Svar, der skulde gives, saa den danske Regering det stadig som sin Hovedopgave at holde Preussen fast og ikke give noget som helst Paaskud til, at Bismarck kunde bryde Forhandlingerne eller blot med Henvisning til dansk Mangel paa Imødekommenhed motivere, at man fra preussisk Side traf en ensidig Afgørelse eller skabte et fait accompli. I den Forestilling til Kongen,

hvor i Stillingen klarlagdes,⁴⁸⁰) hævdede Grev Frijs, at Forhandlingens Traad ikke maatte afskæres, men samtidig maatte man vedvarende nøje paase, at Rigets Fremtid ikke kompromitteredes. Grev Frijs mente efter Omstændighederne at maatte være nogenlunde tilfreds med Sagens Stilling. Man havde tilstrækkelig tydelig taget det Forbehold, at der under de fortsatte Forhandlinger ikke kunde blive Spørgsmaal om Garantier, som i Indhold eller Form kompromitterede Danmarks Selvstændighed eller muliggjorde en farlig Indblanding i vore indre Forhold. Selvom Kravet om saadanne Garantier fremkom fra preussisk Side, var Danmarks Stilling forsaa vidt stærk, som en Vægning vel vilde berøre vore Udsigter til straks at vinde en Forbedring i Rigets Stilling, men ikke udsætte os for at miste noget, som vi allerede havde. Hvis det ikke kom til Brud, og det lykkedes at holde den preussiske Regering fast, vilde det staa i vor Magt at drage Forhandlingerne i Langdrag, saafremt det blev anset for rigtigt at vinde Tid, og hertil raadedes den danske Regering af alle, der vilde vort Vel. Under Forhandlingerne vilde man nu have Udsigt til endelig at faa nøjere angivet, hvilke Garantier den preussiske Regering mente at kunne fordre. Enten var disse af en saadan Beskaffenhed, at de ikke udelukkede en Overenskomst; i saa Fald var der gjort et vigtigt Skridt frem mod det Maal, som man fra dansk Side maatte anse for det ubetinget lykkeligste, en fredelig Overenskomst med Preussen, eller, og dette Alternativ ansaa man for det sandsynligste, vilde disse Garantier vise sig at overskride, hvad man paa nogen Maade kunde forpligte sig til. I saa Fald vilde man overfor Indlandet og Udlandet have bragt det udenfor al Tvivl, at vort Afslag paa at give Garantier af denne Art var ligesaa nødvendigt, som Preussens Forlangende om at erholde dem var uforsvarligt og aabenbarede Hensigter, som Europa ikke turde lade uønsede. Hvis vi indgik i disse Forhandlinger,

vilde vi være i Stand til, saa snart vi ansaa det for gavnligt, at afbryde dem paa et Punkt, som ikke fra nogen upartisk Side kunc[e misbilliges. Vi kunde bygge et saadant Brud paa selve Garantiernes Natur, men vi kunde ogsaa, naar det passede os, fremdrage Spørgsmaalet om Afstaaelsens territoriale Omfang eller endelig stille en Fordring om, at Preussen skulde tilstaa de Danske i Sydslesvig de samme Garantier, som man fra tysk Side forlangte for de Tyske i Nordslesvig. Paa begge disse Punkter, mente Grev Frijs, kunde vi utvivlsomt ikke vente at faa tilfredsstillende Erklæringer fra preussisk Side. Den danske Regering havde i den foregaaende Korrespondance tilstrækkelig forberedt disse to Punkter. Hvad det første angik, havde man gentagne Gange fremhævet, at Afstaaelsen maatte ske i hele det Omfang, som Befolkningens utvivlsomme Ønsker forlangte, og Grev Frijs fremhævede, at den preussiske Svarnote ikke havde taget noget udtrykkeligt Forbehold mod denne Forudsætning. Med Hensyn til det andet Punkt havde man fra dansk Side hævdet, at Garantifordringerne ikke fandt nogen som helst Hjemmel i Pragfredens Art. V, og Grev Frijs mente, at det vilde være let at vise, hvor umuligt det Ræsonnement var, som Bismarck havde opstillet, at »omend denne Fordring ikke var optaget i den nævnte Artikel, saa var den dog heller ikke udelukket derved«. Men naar Garantifordringen saaledes ikke var hjemlet i Pragfreden, kunde den kun søge sin Støtte i en almindelig Betragtning af Nationalitetsprincippet og i en Paastand om, at indenfor visse Grænser ogsaa de nationale Minoriteter i Befolkningen kunde have Krav paa en særlig Beskyttelse. Naar Spørgsmaalet en Gang var stillet paa denne Basis, var Konsekvensen deraf i det mindste ligesaa klart til Fordel for de Danske i Sydslesvig, som den kunde paakaldes af Preussen til Fordel for de Tyske i Nordslesvig. Dette Synspunkt var, gjorde man opmærksom paa, anlagt i M. de Moustiers

Instruktion af 11. Juli til M. Lefebvre i Berlin, den man kendte, og hvor det rimelige i en saadan Gensidighed med Hensyn til Garantierne var paaapeget.

Som allerede fremhævet mente Grev Frijs efter disse Overvejelser, hvor liden Tillid han end havde til et virkeligt godt Resultat af Forhandlingerne med Preussen, dog at man i det hele maatte være tilfreds med, som Sagen i Øjeblikket havde udviklet sig. »Vi indtræde i Forhandling, og som altid kunne disse vistnok vende sig mod os, men kun gennem dem kan den diplomatiske Udvikling foregaa; vi begynde dem med en fra vor Side bestemt angiven Basis« (nemlig at man fra dansk Side ikke kunde indgaa paa Garantier, der kompromitterede vor Selvstændighed). »Vi ville bevæge os paa et Terrain, som vi fuldkommen kende, og vi have Midlerne i Hænde til at forlænge eller forkorte Forhandlingerne, som vi ville, og medens vi ikke behøve at frygte det Lys, som de kunne tjene til at kaste paa den kgl. Regerings Hensigter, er dette langt fra paa samme Maade Tilfældet med den preussiske Regering«. Grev Frijs foreslog derfor, at man straks skulde gaa ind paa at føre Forhandlingerne i Berlin og paa enhver Maade med Hensyn til Formen stille sig saa imødekommende som muligt.

Forestillingen bifaldtes i Statsraad den 3. September, og til at føre Forhandlingerne i Berlin foreslog Grev Frijs samtidig Gesandten dernede, Quaade.

Forhandlingerne vilde efter den danske Regerings Mening først komme til at dreje sig om, hvorvidt de Garantier, om hvis Indhold man fra preussisk Side nu maatte give præcis Besked, lod sig forene med den danske Stats uafhængige nationale Stilling, hvilket Spørgsmaal helst burde behandles af en saa duelig og erfaren Diplomat som Quaade. Hvis man derefter, som det var at vente, gik over til nærmere at undersøge, hvorledes de Principer, man maatte blive enig om, skulde anvendes og nærmere udformes, kunde det blive nødvendigt at anvende Personer, der specielt kendte For-

holdene i Nordslesvig og særlig Administrationen dernede. Foreløbig burde man indskrænke sig til at anvende Quaade, ogsaa fordi man ansaa det for lidet hensigtsmæssigt at give Forhandlingerne større Dimensioner i den almindelige Mening ved allerede paa dette Tidspunkt at sende en særlig Befuldmægtiget til Berlin. Grev Frijs mente, at Preussen lige overfor Europa vilde give det Udseende af, at det slesvigske Spørgsmaal var paa den bedste Vej til at ordnes uden nogen udefra kommende Medvirken, og man burde ikke ved at benytte et større Apparat end nødvendigt bestyrke denne Opfattelse. Forslaget om foreløbig at anvende Quaade bestemtes ogsaa af Hensynet til det Valg, som Preussen kunde tænkes at træffe. Man frygtede i høj Grad for, at Preussen vilde vælge en Slesvig-Holstener, maaske Baron Carl Scheel-Plessen. Et »ominøser Valg« kunde efter Grev Frijs' Opfattelse ikke træffes. Den dybe Uvilje og Mistillid, som Grev Frijs og de fleste andre i København nærede mod Scheel-Plessen, gav sig Udtryk i Frygt for, at han, der stod Bismarck saa nær, skulde komme til at føre Forhandlingerne. Man mente, at Scheel-Plessen hellere vilde finde sig i alt end gaa ind paa en Deling af Slesvig; man vidste gennem Breve fra Valois til Panum, hvorledes han stadig til Valois og til andre talte og arbejdede mod enhver Afstaaelse til Danmark. Dette vilde paavirke hele Forhandlingen, Sagen vilde derved paa Forhaand være umuliggjort, og den danske Regering havde ikke tilstrækkelig Hjemmel til at vægre sig ved at forhandle med denne Mand. Man mente da, at Valget af Quaade, hvorved den egentlige lokale og praktiske Del af Forhandlingerne ligesom foreløbig blev udskudt, maaske vilde afholde den preussiske Regering fra paa dette Stadium af Sagen at benytte Baron Scheel-Plessen eller en anden ligesindet Slesvig-Holstener, der med langt større Rimelighed kunde vælges til den senere mere specielle Del af Forhandlingerne. Valgte den preussiske Regering alligevel Scheel-Plessen, vilde det være en stor Fordel overfor den

almindelige Opinion i Stormagtskabinetterne, at den danske Regering lod sig repræsentere af en Diplomat, hvis Maadehold i Anskuelse og Form var almindelig anerkendt, og som mere end nogen anden Dansk var kendt og anset i Berlin, medens Preussen betroede disse delikate Forhandlinger til en Mand, hvis Tænkemaade og personlige Optræden var saa bekendt som Tilfældet var med Scheel-Plessen.

Grev Frijs' Forestilling som Helhed vedtoges i Statsraadet uden Diskussion, men hans Fremdragen af den Mulighed, at man kunde komme til at staa overfor Scheel-Plessen som preussisk Underhandler, gav Anledning til Ordskifte. Krigsminister Raasløff henstillede, at man skulde overveje, hvorvidt det virkelig, saaledes som Grev Frijs mente, ikke var muligt, at man kunde undgaa at skulle forhandle med en Mand som Scheel-Plessen, saafremt Preussen bød Danmark den Haan at delegere ham; vilde man ikke, hvis man gik ind derpaa, tabe for meget baade i sin egen og andres Agtelse? Kunde man ikke ordne det saaledes, at der fandt en foreløbig konfidentiel Aftale Sted med Preussen om Personerne. Grev Frijs svarede hertil, at han ikke troede, at det kunde lade sig bedømme, før Forholdet faktisk forelaa, hvorledes man skulde tage det, saafremt Preussen lod Valget falde paa Scheel-Plessen. Kong Christian føjede til sin almindelige Godkendelse af Konseilspræsidentens Forestilling den Bemærkning, at han ikke kunde tro, at den preussiske Regering vilde byde ham Scheel-Plessen; hvis det virkelig skulde ske, maatte man kunne nægte at gaa ind paa at forhandle med denne Mand.⁴⁸¹⁾ Hans Stemning overfor Scheel-Plessen synes efter dette at dømme ikke at have været saa gunstig som Folk antog.

Quaade blev saaledes udpeget, og 10. September tilsendtes der ham til videre Meddelelse en Note, der kort udtrykte det danske Standpunkt. Man indlod sig ikke paa yderligere Forklaringer, som Bismarcks Depeche af 22. August vel kunde

have givet Anledning til. Kun udtalte Grev Frijs, at det var ham umuligt at slutte sig til Synsmaaden, naar denne Depeche fastholdt, at de fra preussisk Side forlangte Garantier vel ikke var omtalte i Art. V som Forudsætning for Tilbagegivelsen af Nordslesvig, men heller ikke var udelukkede. »En saadan Teori vilde efter min Mening gøre enhver international Overenskomst illusorisk«, bemærkede Grev Frijs. Noten fremhævede iøvrigt, at efter hans Mening var det Øjeblik foreløbig ikke kommet, hvor specielle Sagkyndige med Nytte kunde deltage i Forhandlingerne, men saasart Quaaede i Forhandlingerne med den preussiske Regering havde fastslaaet en Basis for en Overenskomst, vilde man fra dansk Side sende de særlig Sagkyndige til Berlin til Fastsættelse af, hvorledes de antagne Principer i Enkeltheder skulde udføres.

En Uges Tid før havde Grev Frijs skrevet til sin Ven Regenburg, at hvis der kom noget alvorligt ud af Forhandlingerne med Preussen, hvorom han nærede en i højeste Grad begrundet Tvivl, og der skulde fremlægges detaillerede Fordringer saavel i den ene som i den anden Henseende, saa vilde han henvende sig til ham om hans kraftige og kyndige Bistand.⁴⁸²⁾ Krieger mente, at hvis Carl Scheelplessen blev preussisk Kommissær, maatte Regenburg bruges fra dansk Side.⁴⁸³⁾

Det er en Selvfølge, at man i disse Maaneder, da det var bekendt, at Forhandlingerne om Udførelsen af Art. V var indledet, var overordentlig optaget heraf i Nordslesvig og i Danmark. Meget forskelligartede Stemninger fik Udtryk i Pressen og Mand og Mand imellem. Overvejende var der en dyb Mistillid til Preussens Hensigter. Et klart og tiltalende Udtryk fik Stemningen iblandt Nordslesvigs ledende Mænd i et Brev fra Nicolaj Ahlmann til Panum skrevet midt i September, efter at Ahlmann ved Rigsdagsvalget den 31. August paa Grund af Valggeometrien ikke havde opnaaet Genvalg, skønt Valget havde forskudt Linjen

for dansk Sindelag en Kende længere mod Syd end i For-aaret.⁴⁸⁴) Mange havde talt med ham om, at man burde henvende sig til Ministeriet for at give Udtryk for den stærke Bevægelse i Sindene, der var, særlig i de sydligste Egne af Nordslesvig, hvor man nærede Ængstelse for ikke at komme med ved en eventuel Afstemning. Man var klar over, i hvilken Grad Bismarck ønskede at indskrænke Afstemnings-området, og man var ængstelig over det Indtryk af Frank-rigs »tilsyneladende Maadehold«, Sommerens Begivenheder havde fremkaldt. Nogle havde ment, at Ahlmann burde skrive til Konseilspræsidenten og udtale »vort Haab og vor Frygt«;⁴⁸⁵) øjensynlig havde mange Mistillid til Grev Frijs. Ahlmann havde for sit Vedkommende ubetinget Tillid; han troede, at Greven vilde gøre, hvad han kunde, og han fandt det ikke passende at skrive til ham, men for ikke at for-sømme noget, skrev han til Panum og bad ham tale med Grev Frijs for om muligt at faa en Meddelelse, der kunde berolige og trøste dem i Nordslesvig. Ahlmann lovede den største Forsigtighed i Behandlingen af en eventuel Med-delelse fra Grev Frijs og haabede, at hverken Panum eller Regenburg vilde finde hans Anmodning latterlig, »det er en Livssag for os at blive genforenet med Danmark; at Mini-steriet vil virke derfor, er vort Haab; vor Frygt, at dets Bestræbelser skulle mislykkes«.

Ahlmann fremhævede følgende Synspunkter overfor Panum. Pragfreden blev ikke opfyldt i Aand og Sandhed, hvis der blev trukket en Linje, der bestemte, i hvilke Di-strikter der skulde stemmes. En saadan Udelukkelse kunde ikke kaldes en fri Afstemning; det kunde umuligt tilkomme Preussen at trække en saadan Linje. Pragfreden talte ikke om strategiske Punkter eller om Preussens Interesser, den tog alene — det var indrømmet af Preussen — Hensyn til Nationaliteten, »er de nordligste Distrikter berettigede til Afstemning, er de tilgrænsende, der giver deres Ønske lige-saa ivrigt til Kende, ligesaa berettigede«. Begge Valgene til

den nordtyske Rigsdag havde vist, hvor omtrent Grænsen var mellem det danske og tyske Slesvig; Als, Sundeved og det tilgrænsende Lundtoft Herred havde begge Gange vist, at de var de mest danske Dele af Slesvig. En Udelukkelse af disse Distrikter fra den fri Afstemning eller Tilbagegivelse til Danmark vilde være »en Spot imod Nationalitetsprincippet, en Omgaaen af Pragfredens Bestemmelser og en Synd imod Beboerne af disse Landsdele«. Hvis Preussen ikke gik ind paa en Afstaaelse af eller Afstemning i den Del, der ved Valgene havde faaet paatrykt Danskhedens Stempel, saa stod Sagen endnu aaben, saa var der endnu en Mulighed for, at Europa kunde forlange, at Preussen ærligt skulde opfylde Pragfredens Art. V, hvorimod denne for os saa gunstige Artikel vilde blive bragt ud af Verden, hvis Danmark gik paa Akkord og modtog et Stykke i Stedet for alt, hvad det kunde gøre Fordring paa. Ahlmann sluttede med at fremhæve og bad sagt til Konseilspræsidenten, at det ikke blot var Beboerne af de sydligste Distrikter af Nordslesvig, men ogsaa de bedste Mænd i de nordlige Distrikter, der saa saaledes paa Sagen.

Utvivlsomt kunde ingen Ord virke bedre end Ahlmanns paa Grev Frijs, hvis en Indvirkning havde været nødvendig. Greven nærede den største Sympati for den fint tænkende Mand, men det fremgaar af Akterne, at de Synspunkter, Ahlmann havde fremhævet, alle var indgaaet i Regeringens Overvejelser.

To Episoder fremkaldte i August Maaned hos Udenrigsministeriet ikke ringe Bekymring for, at de kunde øve uheldig Indvirkning paa Stemningen i Berlin. Den ene var en uheldig Ministertale, den anden var et Besøg, som franske Journalister aflagde i København.

Som Krigsminister var 29. September 1866 den danske Ministerresident i Washington, karakteriseret Generalmajor Valdemar Rudolph Raasløff (1815—83) indtraadt i Ministeriet paa Tilskyndelse af GrevFrijs, der havde »overrasket«

sine Ministerkolleger, men glædet Kongen ved »at opfinde ham«.⁴⁸⁶) Konseilspræsidenten ansaa den intelligente, livfulde Mand, der havde Greb paa at omgaas Mennesker og gennemføre Sager praktisk og resolut, for at være en værdifuld Hjælper ved det vanskelige Arbejde at tilvejebringe en ny Hærordning paa Grundlag af et Hærlovsforslag fra en Forsvarskommission, der havde arbejdet siden Februar 1866. Raasløff havde Held med sig, og trods stærk Modstand fra mange Sider lykkedes det ham at gennemføre Hærloven af 6. Juli 1867. Just i August Maaned derefter opstod som tidligere omtalt en Ministerkrise paa Grund af, at Raasløffs energiske Gennemførelse af den ny Lov gik mod Kongens Ønsker. Grev Frijs støttede ubetinget sin Krigsminister, ogsaa fordi de Forhandlinger om Salg af de vestindiske Øer, Raasløff som Gesandt i Washington havde indledet, nu var saa vidt fremskredne, at de snart trods Modstand fra enkelte af Ministrene skulde frem i det danske Statsraad. Grev Frijs' Tillid til Raasløff var paa dette Tidspunkt endnu i alt væsentligt urokket, men Raasløffs bevægelige Temperament, meget store Selvfølelse og Lyst til at vove sig langt ud gav sig dog allerede Udtryk, der nok kunde gøre Konseilspræsidenten betænkelig. Den 24. August holdtes der en Fest i den militære Forening; baade Kongen og Krigsministeren kom til Stede, hvad der vakte nogen Opsigt, formedelst den latente Ministerkrise og Officerernes stærkt delte Meninger om den ny Hærlov. Raasløff kom trods nogen Retænkighed, og da der holdtes en stærkt rosende Tale for ham af en af hans Venner, var han saa letsindig i sit Svar i Kongens Nærværelse at udtale bl. a., at han, siden han overtog sit Embede, kun havde været besjælet af Ønsket om at tjene Konge og Fædreland efter bedste Evne, »for at vi, naar der blev Udsigt til at tilbagevinde det tabte, maatte kunne møde med en velorganiseret, velrustet og af den rette Aand besjælet Hær«.⁴⁸⁷) »Times« og tyske Rlade gengav Udtalelsen, og selvfølgelig vakte det Opsigt, at den danske Krigsminister

i Kongens Nærværelse havde udtalt sig saa tydeligt for en militær Revanche. I Berlin lagde man Mærke til Udtalelsen, og Quaae havde vistnok i private, nu ikke bevarede Breve gjort Grev Frijs opmærksom paa det højst uheldige heri.⁴⁸⁸)

Regeringen maatte naturligvis føle sig ilde berørt ved det skete. Da nogle Maaneder senere en ny udnævnt russisk Gesandt, Hr. von Mohrenheim fra Berlin kom til København med velvillig Stemning mod Danmark, kunde han efter Samtaler med Bismarck berette,⁴⁸⁹) at den preussiske Ministers Udtalelser om den Mistro, man i Berlin nærede mod Danmark, bl. a. havde været støttet til Erindringen om Raasløffs Ord: Hvad skulde man tro om et Land, hvor en saa indflydelsesrig Minister i Kongens Nærværelse holdt en saa udæskende Tale?

Det var første Gang, at Raasløff, der som det vil erindres,⁴⁹⁰) i Statsraadet omtrent samtidig havde udtalt sin stærke Uvilje mod Carl Scheel-Plessen, paa en ubetænksom Maade gav sine stærke Følelser i det slesvigske Spørgsmaal Udtryk; det blev ikke sidste Gang.

Samtidig med de Sympatitilkendegivelser, der i Sommeren var fremkommet for Danmark og Nordslesvig i Paris, var Tanken opstaaet om et Besøg af fremtrædende franske Journalister og Politikere.⁴⁹⁰ a) Jules Hansen var med ved Planen, hans nationalliberale Venner, særlig Redaktør Bille, Overretsassessor Rimestad og Bankier D. B. Adler fremmede den, og midt i August kom et større Selskab af Journalister sammen med to mere fremtrædende Politikere, Morin de Malsabrier og Piccioni til København, hvor de blev stærkt fejrede i nationalliberale Kredse og af Befolkningen bl. a. i Tivoli. Regeringen var betænkelig ved Besøget, og Grev Frijs haabede, at »efter den søde Kløe ikke maatte følge den sure Svide«. Der var »Glæde og Jubel for det ganske Land og Folk« over Besøget, men trods al Gæstevenlighed maatte der dog være »modus in rebus«, og »saavel vore Preusser som Russer der fungere her for Øjeblikket« — v. Heyde-

brand und der Lasa og Baron von Nicolay — »led ikke al den Stads«. Den franske Gesandt Dotézac forstod de Vanskeligheder, et saadant Besøg kunde berede den danske Regering, og lod sin officielle Personlighed træde saa lidt som muligt frem i disse Dage, men Udtalelser og andre Tilkendegivelser bar tydeligt Præg af Befolkningens Stemning, af Tillid til Frankrig og den bagved liggende Uvilje mod Preussen. Dotézac sammenfattede sit Indtryk i Ordene »Ovation continue et inouïe«. De franske Ledere var dog »meget rolige, besindige Folk«,^{490 b)} og alt i alt forløb Besøget uden at volde den danske Regering de Vanskeligheder, man havde kunnet frygte.

Foruden den officielle Note af 10. September, som Quaade skulde læse for Bismarck, sendte Grev Frijs Gesandten samme Dag en kort fortrolig Instruktion,⁴⁹¹⁾ der gik ud paa, at Quaade saa meget som muligt under Forhandlingernes første Stadium burde indskrænke sig til at vinde en fuldstændig Oversigt over hvilke Krav, man fra preussisk Side vilde stille. Han burde undgaa paa nogen Maade at engagere den danske Regering eller endog blot foreløbig antyde, at denne kunde modtage noget enkelt bestemt Punkt i de Garantier, der maatte blive krævet. Naar han havde opnaaet fuld Klarhed over de preussiske Fordringer, ønskede Grev Frijs, at han skulde komme til København, for at man eventuelt kunde drøfte, hvorledes man vilde stille sig.

Den 13. September modtog Quaade Ordren fra København, og allerede den 14. fik han en Samtale med Bismarck, som han refererede i to Depecher af 15. og 20. September.⁴⁹²⁾

Efter at Quaade havde oplæst den danske Note af 10., begyndte Bismarck Samtalen med en Hentydning til den Slutningsbemærkning, hvori Grev Frijs havde taget Afstand fra den preussiske Opfattelse af, at der lod sig knytte Garantier til Pragfredens Art. V. Bismarck imødegik ikke ligefrem dette Forbehold, men fremhævede med »et temmeligt

alvorligt Blik, at Danmark ikke havde nogen Del i Afslutningen af Freden i Prag og altsaa ingen som helst Ret kunde støtte paa denne Fredsslutning, som hvert Øjeblik uden Danmarks Deltagelse kunde forandres, naar blot Preussen og Østrig var enige derom«. Til denne — for Danske i Betragtning af, hvad der senere skete, meget interessante — Bemærkning, svarede Quaade, »at det vistnok forholdt sig saa, at Danmark ikke havde deltaget i Afslutningen af fornævnte Fred, men at dog i alt Fald den paagældende Artikel deraf var blevet meddelt i København af den preussiske Regering ved Begyndelsen af den nu svævende Forhandling«. Bismarck forlod da denne Genstand, idet han sagde, at der endnu var et andet Punkt, med Hensyn til hvilket der maatte herske fuldkommen Klarhed. »Han sigtede herved til Als og Sundeved. Om Tilbagegivelsen af disse Preussens militære Stillinger kunde der aldrig være Tale. Hellere end at bestemme sig hertil, vilde Preussen føre en Krig med hvem det end skulde være; det kunde ikke udsætte sig for at maatte erobre disse Punkter anden Gang«. Herpaa gav Quaade intet Svar, hverken i den ene eller anden Retning. Dels lovede han sig, som han skrev i sin Depeche af 20. September, intet Resultat deraf, og dels fandt han ikke Øjeblikket kommet til en bestemt Udtalelse om dette Punkt fra dansk Side. Dersom Underhandlingerne ikke lykkedes, forekom det ham, at de hellere maatte strande paa Garantispørgsmaalet, om hvilket der overalt kun herskede een Mening, end paa Territorialsørgsmaalet, med Hensyn til hvilket Meningerne i alt Fald i Ulandet efter Quaades Opfattelse endnu var noget delte.

Bismarck gik derefter over til at tale om Garantispørgsmaalet, men holdt sig til den største Almindelighed, og Genstanden for hans Udtalelser var, som Quaade refererede, heller ikke selve Garantispørgsmaalet, forsaavidt man der ved forstod Spørgsmaalet om Garantiernes Beskaffenhed og Omfang, men derimod den formentlige Nødvendighed for

Preussen af at forlange Garantier. Denne Nødvendighed motiverede Bismarck paa samme Maade som ved tidligere Lejligheder. Han henviste til det i den danske Presse mod Tyskland førte Sprog og paastod, at Tyskere ikke engang kunde rejse eller opholde sig i Danmark uden alle Slags Forulempelser; han anførte som Bevis en Dom, der i Juli Maaned var faldet i en Retssag, som den danske Regering efter Paakrav fra tysk Side havde anlagt mod det i Ribe udkommende Blad »Hejmdal« for Fornærmelse mod den preussiske Regering. Bladet havde i Anledning af Rygter om en dansk-svensk-preussisk Alliance skrevet, »at Danmark og Norden dog ikke behøvede at slaa sig sammen med Tyve og Røvere for at undgaa at blive plyndrede af dem«. Ribe Købstads Ekstraret havde 2. Juli frifundet Redaktøren, den senere som Socialdemokrat bekendte Poul Johansen Geleff, der iøvrigt 7. Oktober ved Viborg Overret blev dømt til en Bøde paa 50 Rdlr. Denne Underrettsdom anførte Bismarck som Bevis paa en fjendtlig Stemning mod Tyskland og paa et partisk Sindelag hos den danske Domstol og som Følge heraf paa en saadan Stemning i den danske Nation, at den preussiske Regering umuligt kunde forsvare at overlade de talrige i Nordslesvig boende Tyskere til Danmark uden i Forvejen at have sørget for at sikre deres Personer og Interesser. I Byerne Haderslev, Christiansfeld og Aabenraa kunde man gerne sige, at Halvdelen af de bedrestillede Indbyggere var Tyskere, og ligeledes var ogsaa en meget stor Del af Besidderne af de større Gaarde paa Landet tyske; fra de tyske Beboere i Nordslesvig indkom, bemærkede Bismarck, stadig Andragender til den preussiske Konge, om at de maatte forblive under preussisk Herredømme, og afset fra den Virkning, disse Andragender allerede i og for sig havde paa Kong Wilhelm, maatte ogsaa den preussiske Regering paa Grund af den Omstændighed, at disse Slesvigere ved disse Andragender havde kompromitteret sig lige overfor den danske Regering, nære

Betænkelighed ved at overlade dem uden Beskyttelse til Danmark.

Bismarck udtalte sig, skrev Quaade, langt udførligere, end han fandt det nødvendigt at referere, i det hele taget væsentligt ganske som i den Samtale i Foraar et, som Quaade havde gengivet i sin Depeche af 17. Maj. Quaade sagde, at han havde tilbagevist Bismarcks Beskyldninger mod de danske Domstole og den danske Nation og havde anført Eksempler, som han personlig havde kendt, paa at Tyske, der havde opholdt sig kortere eller længere Tid i Danmark, i de senere Tider lige saavel som forhen havde været meget tilfredse med deres Modtagelse. Hvad den danske Presse angik, henviste Quaade til, at preussiske Blade, selv officiose Organer som »Norddeutsche allgemeine Zeitung«, nu efter at Hertugdømmerne var skilt fra Danmark, førte et langt mere hadefuldt og fjendtligt Sprog mod Danmark end før Krigen. Disse Angreb fremkom, hævdede han, baade oftere og med større Voldsomhed end tilsvarende Angreb i den danske Presse paa Preussen. Quaade fremhævede, at den danske Presse først var begyndt at syselsætte sig med det nordslesvigske Spørgsmaal, efter at der var hengaaet temmelig lang Tid, uden at der foretoges Skridt til Løsningen af dette Spørgsmaal; han bemærkede i denne Forbindelse, at en saadan Løsning formentlig vilde have været meget lettere, dersom den preussiske Regering havde ladet den finde Sted umiddelbart efter Pragfreden, i hvilket Tilfælde mange af de Betænkeligheder, der nu blev gjort gældende, heller ikke vilde have været til Stede. Dette bestred Bismarck paa det bestemteste; Løsningen var, hvor vanskelig den end var, dog nu lettere. Dengang vilde den have været umulig, hvilket saas deraf, at da Spørgsmaalet om Vedtagelse af Art. V i Pragfreden forelaa i Nikolsburg, havde han haft de største Vanskeligheder at bekæmpe hos Kongen af Preussen, der paa ingen Maade vilde opgive Grænsen ved Kongeaen.

Grev Frijs havde dybt beklaget Ministerkrisen i August, fordi den skabte en højst uheldig Usikkerhed; Regeringen maatte staa fast og trygt, naar den skulde føre disse vigtige Forhandlinger. Derfor undertrykte han sin personlige Beklagelse af, at han ikke fik Lov til at forlade Konseilspræsidiets; skulde han blive, ønskede han at føre denne Sag i alt Fald til en foreløbig Slutning. Overfor Vedel vendte han idelig mundtlig og skriftlig tilbage til Forhandlingerne med Preussen. Naturligvis svingede hans Skøn og Stemninger noget frem og tilbage efter de forskellige Indberetninger fra Quaade eller andre. Visse Grundsynspunkter genfandtes dog stadig.

Det var Grev Frijs om at gøre, at han personlig kunde komme til at bære det fulde Ansvar for den danske Regerings Beslutninger. Han hverken vilde eller kunde eventuelt henskyde sig under, at Sagen blev ledet mindre diplomatisk. »Det er mig klart«, skrev han til Vedel den 23. September,⁴⁹⁸) »at ligesom vi med Hensyn til Realiteten ville faae en lang Næse, saaledes ville vi formaliter faae Uret, saasnt vi ere nødsagede til at sige Nej mange Tak, og dette vil komme meget snart, og dette skal bæres af mig og ikke af Quaade«. Vedel skulde skrive til Quaade og sige ham, at han efter enhver Samtale, som han fik med den preussiske Underhandler eller efter ethvert Skridt, der blev foretaget, skulde faa en saa udtømmende Besvarelse og Udvikling fra Grev Frijs, som det var muligt. Under hele Sagen skulde han faa saa udtømmende og bestemte Instruktioner, at Ansvaret fuldt ud kunde komme til at ligge hos den ansvarlige Minister.

Spørgsmaalet om, hvorvidt det Brud paa Forhandlingerne, som Grev Frijs stadig ventede vilde ske, burde foregaa paa Spørgsmaalet om Garantierne eller paa Spørgsmaalet om Territoriets Udstrækning, d. v. s. paa Spørgsmaalet, om Als og Dybbøl skulde med til Danmark, syselsatte stadig Grev Frijs og Vedel. Quaade mente, at det

absolut var bedre, at Brudet skete paa Garantierne, da de venskabeligt sindede Magter alle misbilligede, at Preussen stadig gjorde Fordringer herom, end paa Spørgsmaalet om Als og Dybbøl, da det var vanskeligt at vinde fuld Forstaaelse af, at man ikke nøjedes med mindre hellere end slet intet at faa. Grev Frijs var, inden Forhandlingerne begyndte, blevet enig med Quaade herom, men det forekom ham dog langt at foretrække, om et Brud kunde ske saavel paa det ene som det andet; »vi maa sige Sandheden før eller sildig, at uden Als er Gevinsten saavel for Kongeriget som for det danske Folk — for at udtrykke sig mildt — tvivlsom«. ⁴⁹⁴⁾

I Samtale med Quaade den 14. September havde Bismarck stillet i Udsigt, at den preussiske Forhandler snarest mulig skulde blive udnævnt. En af de første Dage af Oktober fik Quaade underhaanden at vide, at Legationsraad Lothar Bueher var udset.

Lothar Bueher (1817—1892) var en preussisk Jurist og Embedsmand, der tilhørte en ganske anden Kreds end en Diplomat som Quaade. ⁴⁹⁵⁾ Bueher hørte i 1848 til den liberale Opposition og var under Beaktionen 1849 traadt saa skarpt op mod Regeringen, at han var blevet dømt til Fængsel for Skattenægtelse og var flygtet ud af Landet. I England knyttede han Forbindelse med yderliggaaende politiske Flygtninge og blev øvet Bladkorrespondent. Efter Amnestien 1861 vendte han tilbage og blev en af de omvendte Demokrater, som Bismarck knyttede til sig. Han kom i December 1864 ind i Udenrigsministeriet og blev et af Bismarcks betroede Redskaber, der anvendtes til højst forskelligartede Hverv, med hvis Udførelse Bismarck vilde have personlig Indseende. Han nød trods sin journalistiske Behændighed ikke nogen Anseelse i diplomatiske Kredse, og da han indtog en anden Rangs Stilling i det preussiske Udenrigsministerium, var det forstaaeligt, at saavel Quaade som Grev Frijs ikke fandt, »at et saadant Valg svarede til Spørgsmaalets Alvor

eller til den danske Underhandlers diplomatiske Stilling«. Vistnok i et privat Brev til Grev Frijs spurgte Quaade »i den første Krænkelse, om man ikke skulde nægte at forhandle med en saa underordnet Person«,⁴⁹⁶) men Frijs ansaa det dog for »nyttigst og værdigst ikke at vise nogen Misfornøjelse over en Mangel paa Hensyn, som naar alt kom til alt, dog vilde falde tilbage paa Preussen selv«. ⁴⁹⁷) Den 3. Oktober svarede Grev Frijs telegrafisk, at Quaade ingen Vanskelighed skulde gøre.⁴⁹⁸) Quaades Kolleger i Berlin fandt ogsaa Valget af Bueher meget stødende og forklarede det ved, at Bismarck for helt at holde Sagen i sin egen Haand vilde bruge en af sine specielle »Kreaturer«. Lothar Bueher gav iøvrigt, saa vidt det kan ses, under Forhandlingerne ikke Quaade Anledning til Klage, men optraadte elskværdigt og taktfuldt.

Den 6. Oktober modtog Quaade af Understatssekretær Thile Meddelelse om, at Bueher var designeret til Kommissær for Forhandlingerne om det nordslesvigske Anliggende, og Drøftelserne kunde begynde, saa snart det passede ham.

VI.

De mundtlige Forhandlinger begynder. De preussiske Garantikrav. (Oktober—November 1867.)

DEN 7. Oktober havde Quaade den første af seks kortere eller længere Forhandlinger med Lothar Bueher, i hvilke Sagen blev bragt saa vidt paa det rene, at Gesandten den 19. November kunde rejse til København, hvor han blev til over Nytaar, medens Regeringen tog sit endelige Standpunkt. De seks Møder drejede sig væsentlig om, hvilke Garantier Preussen vilde kræve.

Forhandlingernes Gang skal først skildres i sine Hovedtræk, de preussiske Krav derefter fremstilles og vurderes i Sammenhæng.

I det første Møde, der kun var af rent orienterende Beskaffenhed, bragtes det paa det rene, at Quaade ikke skulde udtale sig eller gøre Tilbud med Hensyn til Garantier; han havde været betænkelig ved Udsigten til, at et Krav om et dansk Forslag paany skulde blive stillet.⁴⁹⁹) Bueher og han blev straks enige om, at de først skulde klare, i hvilket Omfang man fra preussisk Side forlangte Garantier, af hvilken Beskaffenhed disse skulde være, og i hvilken Form, de skulde gives. Forhandlingerne skulde først dreje sig om almindelige Principer og afgive en Basis, paa hvilken man senere som andet Stadium i Forhandlingerne kunde gaa over til »at anvende Principerne i Detail og in concreto«. Efter Forslag af Bueher gik man frem paa den Maade, at

man først undersøgte, hvilke Friheder, hvilke Betyggelser, den danske Forfatning vilde give Nordslesvigerne, naar de kom ind under den. Hvis Resultatet af en saadan Undersøgelse blev, at der ingen Garantier var nødvendige, behøvede man jo ikke at formulere Garantikrav. I det første Møde tog Bueher og Quaade den danske Forfatning for, og Quaade gav foreløbige Svar paa en Række Spørgsmaal om Undervisningsforhold, den kriminelle Retspleje og kommunale Forhold efter dansk Lov. Videre kom man ikke den Dag, men Quaade havde straks følt, at han ikke var fuldkommen inde i alle de Spørgsmaal om den gældende danske Lovgivning og Administration, som kunde dukke op, og han havde ikke et tilstrækkelig stort juridisk Bibliotek. Han bad derfor straks, om man fra København vilde sende ham en sagkyndig Hjælper. Han ønskede ikke en juridisk-statsretlig Autoritet, bl. a. for ikke at sætte et for stort Apparat i Gang. Han vilde hellere have et »levende Leksikon«, f. Eks. en flink ung Mand, der nylig var færdig med sine Universitetsstudier og havde sine Kundskaber i Orden. Quaade nævnte et Par unge Kandidater, men Ministeriet foretrak at sende ham en noget ældre Jurist, der var vel kendt med de slesvigske Forhold, nemlig Frederik Julius Larsen (1830—1870), der havde baade dansk og slesvigsk juridisk Eksamen, var titulær Professor og havde været Bureauchef under det slesvigske Ministerium. Just nu i Efteraaret 1867 skulde han være juridisk Licenciât; han døde i Juni 1870 som Assessor i Københavns Kriminal- og Politiret. Vedel ansaa ham for en meget paalidelig, kundskabsrig og i enhver Henseende brugelig Person. Han blev sendt ned til Quaade uden nogen som helst officiel Stilling, udelukkende bestemt til at være Assistent, »lexicon juridicum — hverken mere eller mindre« for Gesandten. Ministeriet bad Quaade om saavidt muligt at holde hans Sendelse ubekendt, »navnlig for Molzen og Aviserne«.

Det varede et Par Uger, før det næste Møde fandt Sted.

Bucher var Sekretær ved Forbundsraadet og meget optaget,⁵⁰⁰) men han skulde ogsaa indhente Instrukser hos Bismarck, der havde været nogen Tid fraværende. Man blev fra dansk Side utaalmodig over Udsættelsen og ærgerlig over, at der i den tyske Presse fremkom Meddelelser om, at den skyldtes Quaades Øjensvaghed.⁵⁰¹) Quaades daarlige Syn forhindrede ham aldeles ikke i Arbejdet. Man formente, at det var et fra Udenrigsministeriet lanceret Paaskud. Ogsaa Quaade tænkte paa »i en mild Form« at søge Forhandlingerne paaskyndet,⁵⁰²) men fik saa Tilsigelse til sit andet Møde med Bucher den 21. Oktober.

Her havde han ventet, at man skulde fortsætte Undersøgelsen af, hvilke Virkninger den danske Forfatning, hvis den blev indført i Nordslesvig, vilde faa paa de tyske Beboeres politiske og borgerlige Retsstilling, men Bueher tog Sagen noget anderledes, efter at han var kommen i Besiddelse af Ministerpræsidentens fuldstændige Instruktioner.⁵⁰³) Han erklærede sig nu beredt til straks at meddele, hvilke Garantier den preussiske Regering forlangte. I Mødet formulerede Bueher disse Garantifordringer; Quaade nedskrev dem saa at sige efter Buehers Diktat og indsendte dem samme Dag. Efter at han den 23. Oktober havde haft sit tredje Møde med Bueher, tilføjede han endnu nogle Bemærkninger med endelig Formulering, inddelt i 12 Punkter.⁵⁰⁴) I dansk Gengivelse var Kravene, med Quaades vedføjede Bemærkninger, følgende:

Der forlangtes Garantier mod:

1. Indgreb i Petitionsretten.
2. Indgreb i Foreningsretten.
3. Vilkaarlighed fra Embedsmændenes Side.
4. Indskrænkning i Privatundervisningen.

Videre fremsattes det Spørgsmaal som Punkt

5. om hvorvidt Tyskere kunde forene sig i særlige Kirke-menigheder, og om de da, saa længe de beholdt den bestaaende Statstrosbekendelse, kunde gøre Krav paa

Understøttelse fra Statens Side, og om de i alle Tilfælde, altsaa ogsaa bortset fra deres Trosbekendelse, var fri for Bidrag til de danske Kirkemenigheder.

6. Der forlangtes fremdeles Valgret for Menighederne, Præsentationsret for Kirke- og Skolekollegier med Hensyn til Præster, Skolelærere, Klokkere og Organister. Alt dette skulde afgøres efter Aaret 1846 som Normalaar, og endnu var der et Par Punkter, som ogsaa skulde ordnes efter dette Normalaar, nemlig Brugen af det tyske Sprog i Kirken og dettes Benyttelse som Undervisningssprog og Undervisningsgenstand i Skoler, saavel som Garanti for Skolernes Særformuer.

Aaret 1846 var efter Buehers Meddelelse valgt som Normalaar, fordi det aabne Brev udkom i dette Aar, og dette Aar i Tyskland blev betragtet som det Tidspunkt, paa hvilket den nationale Bevægelse havde taget sin Begyndelse. Videre oplyste Bueher, at ved Særformuer (eigenthümliches Vermögen) mentes Kapitaler eller andre Midler, der i Tidsrummet til og med det fastsatte Normalaar havde været Genstand for vedkommende Skoles Ejendomsret.

Endvidere fordredes:

7. Det tyske Sprogs Ligeberettigelse ved Siden af det danske i Rets- og Forretningsliv (Notarer) i Analogi med de Love, der i Posen fastslog det polske Sprogs Berettigelse ved Siden af det tyske.
8. De Købstadsforfatninger, som bestod i Normalaaret, skulde ikke kunne forandres uden Billigelse af de efter disse Forfatninger eksisterende kommunale Myndigheder og Repræsentanter.
9. Garanti for Embedsmændenes nødvendige Uddannelse, hvorved særlig sigtedes til Kundskaber i det tyske Sprog.
10. Afskedigelse og Pensionering af de Embedsmænd, som ikke vilde gaa over.

Videre spurgtes:

11. Hvilke Garantier, der kunde gives for, at Kommunerne heftede for den Skade, der maatte anrettes ved Fredsforstyrrelse (Slagelse).

Endelig udtaltes, at

12. den nødvendige Garanti for, at de foregaaende Punkter fremtidig ikke blev ændret, fandt den preussiske Regering i en Aftale mellem de to Regeringer og i Underkastelse af de derom mulig opstaaende Differenser under en Voldgiftsdomstol, der skulde fastslaaes en Gang for alle.

Da man i København havde modtaget denne Quaades Meddelelse, gentog man den tidligere Henstilling til ham om at forsøge paa ogsaa at faa Oplysning om Udstrækningen af den Del af Slesvig, som eventuelt vilde være at afstaa til Danmark samt om den forholdsmæssige Andel i Hertugdømmernes Byrder, der ved en Genafstaaelse eventuelt skulde gaa over paa den danske Statskasse.⁶⁰⁸) Grev Frijs ansaa det for uomgaaeligt nødvendigt, at den danske Regering, for at kunne tage Beslutning om, hvorvidt den overhovedet vilde søge at imødekomme de preussiske Garantifordringer, var oplyst om den preussiske Regerings Hensigter med Hensyn til Territorialspørgsmaalet. Hvis Bueher ikke saa sig i Stand til at give Besked, maatte Quaade officielt spørge Bismarck, idet han dog omhyggeligt overfor Bueher eller Førsteministeren maatte undgaa at lægge hele Vægten paa det territoriale Spørgsmaal, som om den danske Regering var villig til at gaa ind paa Garantifordringerne, saafremt Territorialspørgsmaalet løstes tilfredsstillende. Ogsaa en Klaring af Pengespørgsmaalet var nødvendig, for

*) Ved dette Punkt var af Quaade i Parentes tilføjet: Slagelse. Det betød, at Bucher her som Begrundelse af dette Spørgsmaal havde nævnt, at der i April 1866, ligesom i 1864, i Slagelse af en Del danske Arbejdere var gjort Forsøg paa at fordrive tyske Teglværksarbejdere, der arbejdede hos Agent Schou paa Antvorskov.

at man helt kunde overse Sagen. Quaade rettede den 24. disse Forespørgsler til Bueher, og efter at denne havde skaffet sig præcise Instruktioner, gav han den 1. November Quaade de Meddelelser, han var i Stand til at bringe.

Disse svarede med Hensyn til Spørgsmaalet om Omfanget af det paatænkte Afstemningsomraade i Slesvig til, hvad der fra preussisk Side var udtalt i den Note, som Heydebrand havde afleveret den 18. Juni. Omfanget af Afstemningen og af det Territorium, som eventuelt skulde afstaa, blev gjort afhængig af Garantispørgsmaalet. Bueher meddelte, at dersom den danske Regering ikke saa sig i Stand til at give tilfredsstillende (genügende) Garantier, vilde Afstemningen kun strække sig til de rent danske Distrikter, hvor det tyske Element kun forekom sporadisk. Dersom den danske Regering derimod gav Garantier, som fra preussisk Side blev befundet tilfredsstillende, vilde den Landstrækning, indenfor hvilken Afstemningen skulde finde Sted, og som altsaa eventuelt vilde blive afstaaet, erholde en større Udvidelse i sydlig Retning, og altsaa ogsaa komme til at indbefatte Distrikter, hvor det tyske Element var stærkere repræsenteret.

Dette var alt, hvad Bueher havde set sig i Stand til at meddele Quaade som officielt, og hvad Bismarck for Tiden vilde udtale i samme Form. Yderligere kunde dog Quaade om Buehers personlige og private Mening oplyse følgende:

Ved de rent danske Distrikter, hvortil Afstemningen skulde indskrænkes i Tilfælde af, at der ikke gaves tilfredsstillende Garantier, forstod Bueher, i Følge Grev Bismarcks Ytringer til ham og efter det Materiale, som hidtil havde været ham tilgængeligt, Amtet Haderslev, men dog med Udelukkelse af Flækken Christiansfeld og Staden Haderslev. Grænsen skulde ikke trækkes Nord om Christiansfeld, men denne Flække og Haderslev skulde danne Enklaver indenfor det danske Territorium. Buehers Slutning, at Haderslev Amt skulde være Genstand for Afstemningen, eventuelt Af-

staaelsen, var navnlig støttet paa, at Grev Bismarck, ved for ham at omtale det her foreliggende Tilfælde, udtrykkelig havde undtaget de ovennævnte tvende Byer fra den eventuelle Aftrædelse.

I Tilfælde af, at der gaves tilfredsstillende Garantier, vilde der ikke være Spørgsmaal om Enklaver, de to ovennævnte Byer vilde ikke blive holdt udenfor Afstaaelsen, og Grænsen for det til Aftrædelse bestemte Land vilde blive draget sydligere og saaledes, at den vilde kunne omfatte sydligere liggende Stæder. Bueher nævnte ved denne Lejlighed Aabenraa; men ligesom det ovenfor anførte kun var hans egen personlige Mening, saaledes erklærede han bestemt, at han ikke kunde udtale sig med større Nøjagtighed.

Quaade gjorde Bueher opmærksom paa, at de to Alternativer, som var præciseret, beroede paa, om der gaves tilfredsstillende eller utilfredsstillende Garantier. Et tredje Tilfælde var, at der aldeles ingen Garantier gaves; dette var ikke nævnt, og Bueher kunde kun til Bemærkningen derom svare, at han ingen Instruks havde. Hans personlige Mening var, at naar enhver Garanti nægtedes fra dansk Side, vilde der ikke blive Spørgsmaal om nogen som helst Landafstaaelse.

Quaade havde yderligere spurgt, om Buehers Oversigt over de Garantier, som forlangtes, kunde betragtes som udtømmende og definitiv, og hertil havde Bueher svaret Ja.

Med Hensyn til Spørgsmaalet om den Andel i Hertugdømmernes Byrder, der skulde gaa over paa den danske Statskasse, havde Bueher givet Quaade den officielle Erklæring, at Kongeriget skulde tage forholdsvis Del i alle de Byrder, som paa det Tidspunkt, da Freden i Wien afsluttedes, paahvilede Hertugdømmerne eller Slesvig særskilt, og som ved denne Fredsslutning var blevet Hertugdømmerne paalagt. Ved Siden heraf havde Bueher givet Quaade en Oversigt over de Byrder, som efter hans personlige Mening vilde blive Genstand for en Opgørelse mellem Danmark og Preus-

sen. Han havde opgivet Hertugdømmernes Folketal til 982.000, men havde tilføjet, at der i December s. A. vilde blive foretaget en Folketælling i Hertugdømmerne, og man vilde derved i Forbindelse med det Materiale, som forelaa gennem de Valg, der allerede havde fundet Sted til det tyske konstituerende Parlament og til den sidste tyske Rigsdags-samling, have faaet et yderligere Middel til fuldstændig Be-dømmelse af de bestaaende Nationalitetsforhold.

Quaade havde ikke indladt sig paa nogen nærmere Dis-kussion med Bueher om de givne Oplysninger, idet han mente, at det foreløbig mest drejede sig om at have samlet alle de Oplysninger, paa Grundlag af hvilke man i Køben-havn kunde tage definitiv Stilling til hele Sagen.

Efter Ordre fra København spurgte Quaade derimod Bueher⁵⁰⁶) om, hvilke Bestemmelser der for Tiden gjaldt i Slesvig med Hensyn til Kirkesproget. Bueher havde kun kunnet give mangelfulde Oplysninger herom, og da det var kommet paa Tale at faa disse Oplysninger ved Henvendelse fra det preussiske Udenrigsministeriums Side til Overpræsi-denten i Slesvig, havde Bismarck meddelt, at man ikke vilde gøre dette i Betragtning af, at det maatte være den kgl. dan-ske Regering bekendt, hvorledes Forholdet var paa Grund-lag af den Kundskab og det Materiale, som fandtes i Køben-havn. Dette Svar havde noget forbavset Quaade; han mente, at maaske den Betragtning havde ligget til Grund for denne Erklæring af Bismarck, at man ved fra preussisk Side at give flere Oplysninger kunde præjudicere Spørgsmaalet om det til Tilbagegivelse bestemte Territoriums Udstrækning.

Det havde været Tanken, at Quaade sidst i Oktober efter at have faaet Garantifordringerne meddelt skulde være rejst til København, og han havde meddelt Bismarck, at han ønskede at hilse paa ham forinden. Den 24. Oktober fik han imidlertid Bud fra Hr. v. Thile om, at Bismarck paa Grund af et Ildebefindende vilde dispensere ham fra et Afskedsbesøg;⁵⁰⁷) Ministerpræsidenten vilde heller ikke

under den Samtale, Quaade havde ønsket, have kunnet underholde sig anderledes med ham end »académiquement« om den svævende Forhandling, idet han efter det Standpunkt, hvorpaa denne i Øjeblikket befandt sig, ikke kunde udtale sig med nogen praktisk Virkning, før han havde indhentet Kongen af Preussens Befalinger. Grev Frijs ønskede imidlertid, at Quaade skulde blive i Berlin, indtil Regeringen i København havde faaet Garantierne undersøgt; han vilde gerne have Sagen forberedt saaledes, at Gesandstens Ophold i København ikke skulde blive for langvarigt, for at det ikke i Berlin skulde give Indtryk af, at man vaklede i sin Beslutning.⁵⁰⁸) Quaade blev derfor i Berlin til efter Midten af November Maaned og foreslog Grev Frijs, at han nu skulde forsøge at faa en Samtale med Bismarck før Afrejsen.⁶⁰⁹) Denne Samtale fik han den 19. November.⁵¹⁰)

Han fandt Bismarck en Del mere velvillig stemt for Sagens Fremme, end Tilfældet tidligere havde været, uden dog i Bismarcks Ytringer at finde nogen egentlig Støtte for Forventningen om, at der af den svævende Forhandling vilde komme et Resultat, som stemmede med de danske Ønsker. Garantispørgsmaalet omtaltes ikke, men Bismarck gentog sine tidligere Udtalelser om Flensborg, Sundeved og Als, og ligeledes hvad han tidligere havde sagt om den preussiske Konges næsten uovervindelige Ulyst til at afstaa noget Land. I denne Henseende var det vel lykkedes efterhaanden at opnaa betydelige Indrømmelser fra Kongens Side, men det store Antal af tyske Indbyggere i de Distrikter, man fra dansk Side ønskede afstaaet, saavel som disse Egenes Betydning som strategiske Punkter gjorde det meget tvivlsomt, om en Ordning vilde kunne opnaas, saa længe der fra dansk Side stilledes Fordringer af dette Omfang. Quaade fremhævede som saa ofte før, at Sundeved og Als var den mest danske Del af Slesvig og ingen som helst Betydning havde i militær Henseende overfor Danmark, og gjorde yderligere opmærksom paa, at det dog ikke drejede

sig om Aftrædelsen af en tysk Landsdel, men om en Tilbagegivelse af en Del af et Land, som aldrig havde været tysk, om end det i Tidernes Løb havde faaet en delvis tysk Befolkning. Bismarck gentog, at han selv personlig kunde være stemt for at imødekomme disse danske Ønsker, men han forudsaa, at enhver Bestræbelse i denne Retning fra hans Side vilde forblive frugtesløs, ikke alene paa Grund af hans Konges særegne Stemning i denne Sag, men ogsaa paa Grund af den Uvilje, der vilde opstaa i Tyskland ved Aftrædelsen til Danmark af tyske Befolkninger.

VII.

Danske Overvejelser og Standpunkter.

(Oktober—December 1867.)

MEDENS Quaade havde arbejdet med Bueher, og efterhaanden som man i København havde faaet Oplysninger om det preussiske Garantikrav, havde Regeringen omhyggeligt forberedt sig paa at tage definitivt Standpunkt. Professor Larsen havde foretaget omfattende Undersøgelser, og efterat han den 25. Oktober var kommet tilbage fra Berlin med den endelige Formulering af de 12 Punkter, udarbejdede han en samlet Fremstilling, ved hvilken han ogsaa benyttede en Redegørelse af Justitsraad F. C. Bruun, der var Kontorchef i Kultusministeriets 1. Ekspeditions kontor, hvorunder Skolevæsnet laa.

Det laa Grev Frijs meget paa Sinde at høre Regenburgs Raad. Han sendte Larsen til ham for at sætte ham ind i Sagens Stilling og søgte ham personlig den 27. Oktober for at faa ham til at give en Slags Betænkning over de preussiske Forslag.⁸¹¹⁾ Regenburg synes at være blevet saa oprørt over de Krav, man stillede, at han ikke havde Lyst til at give en saadan Betænkning; han mente heller ikke, at han kunde føje noget væsentligt til Professor Larsens Bemærkninger, men omsider gav han efter for sin Vens Ønske og affattede en Redegørelse omtrent samtidig med, at Larsen den 6. November nedskrev sin Betænkning.⁸¹²⁾ Grev Frijs gennemarbejdede disse Betænkninger og drøftede omhyggeligt alt

med Vedel og Quaade, da denne kom til København. Ved Udgangen af November Maaned forelaa der fra Udenrigsministeriet den nøjagtigst mulige Redegørelse for den Betydning og de Konsekvenser, de af Preussen krævede Garantier vilde faa, hvis man helt eller delvis besluttede sig til at gaa ind paa dem. Den 2. December af fattede Vedel et Referat til det Ministermøde, der skulde tage Stilling til Sagen. Man søgte saavidt muligt at holde Forhandlingerne og Overvejelserne hemmelige, ikke fordi Grev Frijs følte sig sikker paa, at man ikke fra tysk Side gav Meddelelser, men fordi han lagde Vægt paa, at der ikke blev udbredt noget fra Udenrigsministeriet, og endelig fordi han ogsaa lagde Vægt paa at fatte sine Beslutninger, før Bladene kom til at udtale sig. Det kunde efter hans Mening skade lige overfor Udlandet, at Enigheden var altfor stor; de indenlandske og udenlandske Fjender kunde da med større Held fastholde deres gamle Paastand om, at Regeringen ikke var fri, men lod sig terrorisere af Stemningen i København. For sin egen Persons Skyld brød han sig ikke det allerringeste om slige Beskyldninger, men det kunde svække Regeringens Stilling for Øjeblikket.⁵¹³⁾

Bl. a. af Grev Frijs' Breve til Regensburg ses det, i hvilken Grad disse Overvejelser optog ham. Han vejede »alt pro et contra«, før han tog sit Standpunkt; Mænd, der som Krieger i disse Uger havde Adgang til at lære hans Anskuelser at kende, mærkede, hvor svært det faldt ham. »Endskønt jeg ikke er af nogen nervøs Natur«, skrev han den 1. November til Regensburg,⁵¹⁴⁾ »nægter jeg ikke, at dette Stadium af Forhandlingerne sætter mig i en ganske overordentlig Spænding«. Det gjaldt for ham »om at vinde en klar og levende Erkendelse om, hvad der tjener bedst, først det tilbageblevne Kongerige, dernæst de Slesvigere, som hige efter at vende tilbage til deres gamle Fædreland«. Det gjaldt for ham om at forstaa de Betænkeligheder, der var ved at tilvejebringe en ringere Stilling end den nuværende, ved at

man paalagde sig Baand lige overfor en hensynsløs Fjende. Paa den anden Side maatte man holde sig for Øje, om der var Udsigt til ad nogen anden Vej at skabe Mulighed for en Grænseregulering, og om det ikke gjaldt nu eller aldrig. Han vilde med størst mulig Omhyggelighed og Lidenskabsløshed samle alt, hvad der kunde bidrage til at begrunde hans Skøn i saa Henseende. Men naar han havde taget sin Bestemmelse, saa vilde han tilraade den »med Tillid til, at man havde gjort sit til at vælge det rette, og at da Udfaldet dog afgang af en højere Styrelse«. Hvorvidt det Standpunkt, han indtog i Øjeblikket, maatte tiltale Opinionen, var ham personligt ligegyldigt, det kunde kun have sin Betydning for ham som medvirkende, ikke som afgørende Moment til Udførelsen.

Ikke blot Grev Frijs var i disse Uger og Maaneder i stærk Sindsbevægelse, men denne bredte sig til de Politikere, hvem det nordslesvigske Spørgsmaal laa mest paa Sinde, og som havde Adgang til i dyb Fortrolighed at kende de preussiske Forslag. Ogsaa i de ledende Blade mærkes, nu som i den foregaaende Tid, hvor meget man var optaget af de ufuldkomne Meddelelser, der var kommen ud. Man drøftede ivrigt de forskellige Muligheder og indtog, som rimeligt var, meget forskellige Standpunkter overfor Grundspørgsmaalet: Skulde man afvise alle Garantifordringer som uantagelige, hverken gaa ind paa Garantier eller nøjes med mindre end den Del af Slesvig, der ved de to Valg utvetydigt havde erklæret sig at være dansk, eller skulde man gaa ind paa rimeligt modificerede Garantier og paa en Afstemning i, henholdsvis Afstaaelse af en mindre Del af det danske Slesvig. Det ligger udenfor Opgaven her at undersøge de Udtryk for disse Stemninger og Overvejelser, der lader sig spore i Pressen og andet Steds, men det har Interesse at dvæle ved de mere udførlige Udtalelser, der findes i Optegnelser af A. F. Krieger og i samtidige Breve fra ham, hvori der ogsaa aflægges Vidnesbyrd om Stemningen hos andre

fremtrædende Mænd indenfor den nationalliberale Kreds, der bar Hovedansvaret for den danske Politik, som førte til hele det danske Slesvigs Tab. Særlig Interesse har det at lære Kriegers Standpunkt at kende, naar man tænker paa hans Holdning under Londonkonferencen, da det drejede sig om en eventuel Grænse Nord om Flensborg eller gennem Mellemslesvig.

Krieger fulgte næsten daglig gennem Vedel alle Udenrigsministeriets Overvejelser og Beslutninger. Han udvekslede Tanker derom med sine nærmeste politiske Venner saasom Hall, Andræ og C. E. Fenger, og selvom han ikke øvede nogen afgørende Indflydelse paa Frijs eller paa Vedel, saa lagde de utvivlsomt begge Vægt paa hans Skøn. Kriegers Indflydelse svækkedes ofte ved hans Vaklen og Ubeslutsomhed, men just i denne Sag var Grev Frijs' eget Sind i stærk Bølgegang, medens Krieger efterhaanden dannede sig en mere end sædvanlig fast Mening om, hvad der burde gøres. Man synes paa flere Punkter at kunne spore Frugten af hans Meningsstilkendegivelser.

Hall var ifølge Krieger »under Indtryk af den nærmeste Fremtid imod enhver Overtagelse af Garantiforpligtelse«. ⁶¹⁵⁾ Han bekymrede sig mindre om, hvorledes det gik om tredive eller halvtredsindstyve Aar, men gyste for en stadig Indblanding i Detaljer fra en fremmed Begerings Side. Den langt mere nøgternt dømmende Fenger ansaa det ikke for en uovervindelig Vanskelighed at overtage Garantier, men sagde: »Lad os se at faa saa mange Danske som muligt«. Krieger mente, at de fleste ogsaa indenfor den Kreds, han ellers sympatiserede med, gav Hall Ret og — saa bestemt og saa sorgløst, at han snarest blev kastet over til den modsatte Agskuelse, — vilde afvise Tanken om enhver Garantiforpligtelse. ⁶¹⁶⁾ Man sagde: »Under ingen Omstændigheder noget saadant, hellere opgive enhver Del af Slesvig«. ⁶¹⁷⁾ Krieger havde fra først af i Sommerens Løb, da Garantispørgsmaalet rejstes, været usikker, men blev i Løbet af

Efteraaet overbevist om, at et negativt Standpunkt var urigtigt. I Oktober—November gav han dette Udtryk i Optegnelser i sin Dagbog og udtalte sig skarpere og mere uforbeholdent derom, end han havde gjort overfor nogen i Danmark, til sin personlige og politiske Ven, Statsraad Motzfeldt i Norge.⁵¹⁸⁾ Han mente, at man ikke kunde forsvare pure at afvise de preussiske Forslag, selvom de skaffede os højst betænkelige Garantier og kun en mindre Del af det danske Slesvig. Baggrunden var en pessimistisk Betragtning af hele Udviklingen i Europa og særlig af Danmarks Stilling. Efter at »vore Forventninger til, at der gaves et Vesteuropa, et England—Frankrig, totalt var bristet«,⁵¹⁹⁾ nærrede han den ringeste Tillid til Støtte udefra. Mest trøstede han sig med Haabet om, at den nuværende Tilstand i Europa var en Overgangstilstand, helt givet var det dog ikke, at den »holdt sig til Preussens Forherligelse«. ⁵²⁰⁾ Han havde imidlertid den rigtige Erkendelse, at nogen Støtte i Europa til en stejl Holdning overfor Preussen vilde Danmark ikke finde. Alt hvad han hørte fra de diplomatiske Kredse i København bekræftede Udenrigsministeriets Indtryk, at ingen Magt vilde sætte noget ind for Danmarks Interesser.⁵²¹⁾ Væsentlig Vægt lagde han paa, at den franske Regering saavel til Moltke i Paris som gennem Dotézac raadede fra en bestemt Afvisning. Det var, sagde han til Motzfeldt,⁵²²⁾ der gjorde opmærksom paa, »at disse udenlandske Raadgivere aldrig havde hjulpet Danmark«, dog Napoleon, der, hvilken Skade han end tidligere havde tilføjet Danmark, satte Art. V ind i Pragfreden, »uden Frankrig vilde der ikke være Tale om nogen Tilbagegivelse, end ikke af en Tomme Jord«. Men en Række andre Betragtninger bestemte Kriegers Standpunkt.⁵²³⁾ Var der nogen Sandsynlighed for, at Danmark kunde gøre sig Haab om en Tilbagegivelse af en større Del af Slesvig, hvis det nu lod gro Græs paa Pragfredens Art. V? Efter hans Overbevisning (man lægge Mærke til, at dette skreves halvtredje Aar før den tysk-franske Krigs Udbrud

af en af de danske Politikere, der omhyggeligst fulgte den europæiske Politik!) »bliver det hver Dag klarere og klarere, at hverken Napoleon eller den liberale Opposition i Frankrig vil have Krig med Tyskland; alle Efterretninger, officielle og private, skriftlige og trykte forsikrer, at ingen for Alvor vil have Krig. Mange beklage Tingenes Gang; mange dadle bittert Napoleons Adfærd i 1866, men for silde! Dette er nu klarere end for et halvt Aar siden; det vil blive endnu klarere i Vinterens Løb. Altsaa den Tand maa trækkes ud. *Umuligt* er jo intet, — Republik, Napoleons Død, Hertugen af Aumales Optræden ved denne — men i sligt kan ingen spekulere«. »Hvis vi altsaa venter noget ad den Vej, kunde vi vente længe, og kommer der endda noget, kunde vi jo prøve vor Lykke alligevel«. ⁶²³³)

Men kunde Danmark taale at vente saa længe? Gik det an, at Danmark nu aldeles opgav enhver Tanke om Nordslesvig? »Jeg siger ubetinget Nej. Det er det samme som at opgive Danmark selv. Hvis det gaar som hidtil, vil snart Tyskheden stige i Nordslesvig, saa vi aldrig faar noget. Den næste Generation vilde se Landet delt. Selv et lille Bælte af Slesvig er ubetaleligt som Formur, end sige en større Del, selvom Als og Dybbøl ikke findes deriblandt«. »Lidt mere eller lidt mindre er her ikke afgørende«. »Als og Dybbøl har jo ganske tabt deres militære Betydning, saa snart den preussiske Flaade er os overlegen, hvilket snart vil ske, selvom det ikke allerede i dette Øjeblik er Tilfældet«. »Vi maa erindre, at der er Forskel paa Tiden *før* og Tiden *efter* Slaget ved Sadowa. Det er Franz Joseph og Napoleon, der har forandret vor Stilling«. »Men«, spørger Krieger videre, »kan Danmark uden at opgive sin Selvstændighed modtage noget fra Preussen, vil ikke Garantierne tilintetgøre Landets Selvstændighed? Vil ikke Preussen paalægge saadanne Byrder, at Besiddelsen er værre end Savnet?« Han svarer: »For Tiden er Selvstændigheden kun tilsyneladende«. »Jeg føler den nuværende Mislighed, den nu-

værende Uselvstændighed altfor levende, til at jeg kan sætte alt paa Vedligeholdelsen af den nuværende formelle Selvstændighed. Et lille Land som Danmark kan ikke være virkelig selvstændigt ved Siden af Preussen-Tyskland«. ⁶²⁴) Men til denne almindelige Betragtning føjer Krieger specielle Overvejelser. Hvis vi, som han troede, kunde faa Haderslev Amts Landdistrikt uden nogen som helst Garanti, der var værd at nævne, skulde vi i alt Fald tage det. »Men jeg gaar videre, som Tscherning plejede at sige — jeg gaar videre — jeg tør ikke afvise enhver Tanke om at modtage Købstæderne Haderslev med Kristiansfeld og Aabenraa *med Garantier*, i hvilket Tilfælde jeg forudsætter, at vi fik en større Del af Landet, omend visselig hverken Dybbøl eller Als. Naturligvis vilde jeg ikke gaa ind paa enhver Garanti, og det kan gerne være, at der med Forsæt vil blive vedvarende fordret Ting, som jeg aldrig vilde gaa ind paa. Men naar jeg ikke er ganske sikker paa, at Bismarck vil have det hele til at falde, saa er det, fordi der efter adskillige uantagelige Fordringer (— uantagelige hvis de skal forstås som de lyder, Ordene er uklare) til Slutning er kommet et Forslag, som har overrasket mig. Jeg har tidligere tænkt mig, at Preussen fordrede en Traktat og bestandig vilde sætte sin Fortolkning af Traktaten igennem ad diplomatisk-militær Vej. Nu fremkommer det originale Forslag, at Meningsuligheder skal afgøres af en *"Voldgiftsret*, om hvilken man engang for alle bliver enig. Saa besynderligt det lyder, skal Preussen tænke paa en *Domstol*, der *hverken* er *tysk* eller *dansk*, f. Eks. den belgiske Kassationsret? Hvis det er Alvor, tyder det i mine Øjne paa, at Preussen maaske dog ikke ubetinget vil foretrække Forhandlingens Sprængning«. I et Brev til Motzfeldt, den 6. November, hvori Krieger udtrykte disse Tanker, sluttede han med følgende lidenskabelige »Bekendelse«: »Jeg tror, at mine kære Landsmænd kunne trænge til en stadig spansk Flue, hvilket en saadan Traktat med Hensyn til et Par Købstæder i Slesvig og en

preussisk Garnison i Dybbøl-Sønderborg vilde være. Paa Svenskerne har Ålandsplastrer ikke tilstrækkelig hjulpet; men jeg tænker, vi kunde lade os nøje med et lignende Træk-middel paa Dybbøl. De forstaaer mig vel?«

Hele denne Tankegang førte Krieger, der i London i Juni 1864 ikke havde kunnet tænke sig at opgive Flensborg, til at ophidses af Ængstelse for, at Grev Frijs' stærke Uvilje over de ubillige preussiske Fordringer skulde faa ham til at stille sig altfor stejlt, »enten at ville have Als-Dybbøl eller sidde ganske rolig og stille til evige Tider«. Han frygtede, at hvis Konseilspræsidenten skød noget som helst rimeligt Tilbud bort, da maatte alle forstaa det saaledes, at han spekulerede i den fransk-preussiske Krig. »Det er barnagtigt, hvis han ikke kan forstaa det, men vil forskanse sig bag subjektive Luner«. ⁵²⁵⁾

Omsider omkring 1. December samlede Vedel, som ovenfor meddelt, alle de Overvejelser, der havde optaget Udenrigsministeriet og dets Raadgivere helt siden den 7. Maj, i et Referat til et Ministermøde, hvor Hovedsynspunkterne skulde drøftes. ⁵²⁵⁾)

Den preussiske Regering havde ikke givet Oplysning om Størrelsen af det Omraade, hvori Afstemningen vilde finde Sted, og man var klar over, at den endelige Resked herom maatte blive afgørende for, om man overhovedet kunde indgaa paa Garantier. Naar man foreløbig lod dette Spørgsmaal ude af Retragtning, mente man, at man nu havde faaet saa bestemte Oplysninger om de preussiske Garantifordringer, at man kunde vælge mellem to Alternativer: enten at tage disse Forslag som Udgangspunkt for en videre positiv Forhandling eller at paavise deres Uforenelighed med den danske Konges Suverænitet og en ordnet Regering i Indlandet, deres farlige Følger for Rigets fremtidige Stilling lige overfor Preussen og deres Mangel paa Hjemmel i Pragfredens Art. V; en saadan Paavisning vilde være ensbety-

dende med et Afslag. Vedel fremhævede, at Valget maatte afhænge af, hvorledes man stillede sig til følgende to Punkter:

1) Om man overhovedet og ubetinget ansaa enhver Garanti til Preussen med Hensyn til de tyske Nordslesvigeres fremtidige Retsstilling for umulig at give, og

2) om man, selv om dette ikke antoges, dog ikke ansaa det for rigtigt at modtage nogen Afgørelse, med mindre Sundeved og Als og muligvis Flensborg indbefattedes under Afstaaelsen.

Overmaade meget talte for, at man ikke kunde overtage nogen Forpligtelse, som den af Preussen forlangte. Garantiernes Indhold forbød Regeringen at gaa ind derpaa. Man kunde ikke forpligte sig til for stedse eller i alt Fald, saa længe Preussen forlangte det, at bevare tysk *Hovedguds*-tjeneste i Tønder, Sønderborg, Aabenraa samt Christiansfeld, saaledes at disse Byers overvejende danske Befolkning skulde finde sig i kun ved Morgen- og Aftengudstjeneste at høre deres Modersmaal, og ej heller til i Flensborg og i Landsognene Syd for Bov at lade *hele* Gudstjenesten være udelukkende paa Tysk, maaske med en og anden begrænset Undtagelse. Endnu umuligere vilde det være for den danske Regering at lade den offentlige Undervisning, saavel højere som lavere, være udelukkende tysk i Tønder, Sønderborg, Aabenraa, Haderslev, Christiansfeld og Flensborg samt i alle Landsogne Syd for Bovlinjen; hvor meget der end kunde tale for i de øvrige nordslesvigske Skoler at lade Tysk være Undervisningsgenstand, var det aldeles uberettiget at gøre en slig Bestemmelse til international Forpligtelse, for ikke at tale om, at deraf vilde følge, at der maatte stilles større Fordringer til alle dansk-nordslesvigske Skolelæreres Kundskaber i Tysk. De tyske Fordringer med Hensyn til Sproget gik, fremhævede Vedel i nøje Overensstemmelse med Regenburgs og Larsens Betænkninger, videre end til at beskytte de tyske Beboere i deres Sprog og Ejen-

dommeligheder. Der stilledes i Virkeligheden. Krav om, at den danske Regering selv skulde tvinge den danske Befolkning til at blive tysk.

Et lignende Overgreb laa til Grund for den Fordring, at Kommunalforfatningerne i de nordslesvigske Byer Tønder, Sønderborg, Aabenraa og Haderslev skulde bevares som i 1846, det vil sige saaledes, at Borgerrepræsentationen kooperede ved Vakance, og at Magistraten skulde tages af Borgerrepræsentationen. Derved udelukkedes Beboerne fra enhver Indflydelse paa Valget, og da ethvert dansk eller endog kun moderat Element for Tiden var udelukket af Kommunalbestyrelserne, vilde disse overvejende danske Byer under dansk Herredømme blive styret af en udpræget og stærkt tysk Kommunalautoritet, af hvis eget Samtykke det vilde afhænge, om nogen Forandring nogen Sinde kunde foregaa deri. Denne hemmende Indflydelse paa enhver gavnlig Reform kunde blive saa meget større, som efter gammelt Mønster meget, der nu erkendtes at være Statsager, henhørte under Kommunen saasom en Del af Retsplejen. Vedel fremhævede, at ogsaa de øvrige Garantier, der forlangtes, var mere eller mindre af samme betænkelige Natur, saasom Friheden for de tyske Beboere til at danne Frimenigheder uden nogen som helst Begrænsning ved Antal, Omraade eller Kontrol og med Forpligtelse for Staten til at give Understøttelse af Statens Midler.

Man tænkte sig vel Muligheden af, at disse Garantier under Forhandlingerne kunde ændres saaledes, at de ikke kom til at indeholde andet, end hvad en liberal dansk Regering, der ikke vilde gøre noget som helst Indgreb i sine tyske Undersaatters Sprog og nationale Ejendommeligheder, vilde kunne gaa ind paa som indre Foranstaltninger, men selv i saa Tilfælde blev tilbage den overordentlig store Vanskelighed og Fare ved, at man paa tog sig sligt som internationale Forpligtelser med alle deraf resulterende Følger, Strid om deres Fortolkning og Anvendelse, Spørgsmaal om hvorvidt

en mulig Forandring, der i Tidernes Løb blev foretaget, berørte det væsentlige eller det uvæsentlige, om ikke Regeringen, uden direkte at forandre disse Garantier, dog omgik dem o. s. v. Endelig vilde man se det Fænomen, der stred mod al ordnet Regering, at danske Undersaatter, naar de troede, at Garantierne i givne Tilfælde ikke blev opfyldt, var berettiget til at føre Klage over deres egen Regering hos den preussiske Regering for Retskrænkelse, og at den fremmede Regering da kunde skride til en detailleret Lokalundersøgelse af, hvad den danske Autoritet havde foretaget, maaske ved preussiske Kommissærer. Hvorledes afgjordes saa endvidere en saadan Strid mellem de to Regeringer? Det preussiske Forslag gik ganske vist ud fra en rigtig og for Danmark tiltalende Tanke, naar det vilde drage den endelige Afgørelse bort fra egentlig diplomatisk Behandling, men en fremmed Domstol vilde hverken være villig til eller i Stand til at afgøre Spørgsmaal af den her omhandlede Beskaffenhed; selv om det maatte lykkes at finde en anden mindre upraktisk Afgørelsesmaade, vilde dog alle Forsøg paa at sikre den danske Regerings Selvstændighed og Værdighed i et saadant Forhold, hvor den stod lige overfor en saa meget mægtigere Stat, vise sig frugtesløse. Selvom det ikke var Preussens Hensigt at misbruge sin Stilling, vilde Trykket være i høj Grad tungt for den danske Regering, og skulde det til en given Tid passe Preussen at fremkalde en Konflikt med Danmark, vilde det heri have et fortrinligt Middel dertil. Den danske Regerings første Pligt maatte være at bevare, hvad den nu havde, saa sikkert og uantasteligt som muligt, men just denne Pligt miskendtes, dersom man paatog sig deslige internationale Forpligtelser for at vinde noget tabt tilbage.

Konklusionen af disse Præmisser maatte være, at Regeringen nægtede at indlade sig paa nogen Afgørelse, der var betinget af internationale Garantier. Det stod Regeringen frit for at tage dette Standpunkt, thi man havde altid fast-

holdt, at den Artikel i Pragfreden, der var meddelt Danmark, ikke indeholdt nogen Hjemmel for en Garantifordring som den, der var stillet af Preussen, og vi havde bestemt udtalt, at Regeringen ingen Sinde kunde paatage sig Garantier, der i Indhold eller Form kom i Strid med Kongens og Statens Suverænitet og traadte hemmende i Vejen for en ordnet Regering. Nu da Preussens detaillerede Garantifordringer forelaa, kunde hele Verden se, at disse i høj Grad berørte, hvad vi maatte forlange skulde være uantasteligt. De øvrige, neutrale Magter, med hvem man fra dansk Side havde drøftet Spørgsmaalet, siden Preussen i Foraaret 1867 havde opstillet Kravet om Garantier, havde anset Garantifordringen for ligesaa uberettiget som farlig; en Fremstilling af de ovenfor udviklede Retragtninger fra dansk Side vilde overfor dem fuldt ud kunne motivere vort Afslag.

Men før man bestemte sig til at give et positivt Afslag, maatte man dog se, hvorhen denne Vej førte i sine endelige Resultater.

Det var lidet rimeligt, at den danske Regerings Vægning ved at inklade sig paa internationale Garantier vilde bringe den preussiske Regering til at opgive sine Fordringer. Det var sandsynligt, at den da hellere opgav Tanken om enhver Tilbagegivelse, i alt Fald ud over et Par Sogne, og Vedemte, at den preussiske Regering meget godt kunde gøre dette uden at ledes af det Ønske at finde paa et Paaskud til at slippe bort fra noget, som den aldrig havde haft ærligt til Hensigt at opfylde. Den hele slesvig-holstenske Katastrofe var netop baseret paa den i Tyskland udbredte Tro paa et dansk Tyranni mod Tyskerne i Nordslesvig; Preussen kunde vel frygte for at blive meget upopulær i Tyskland ved nu uden videre Garantier at udlevere en Del af Slesvig til Danmark. Selv om Preussen var opfyldt af det Ønske at vedligeholde en oprigtig god Forstaaelse mellem Danmark og Tyskland, kunde det netop anse det for nødvendigt

at faa den Slags Garantier. Hadet mod Danmark i Tyskland var væsentlig fremkaldt ved de slesvig-holstenske Usandheder og Overdrivelser, men disse kunde netop staa uigendrevet, fordi der ingen Maade var, hvorpaa Sandheden kunde konstateres. Men Garantier og den dermed følgende Undersøgelse vilde straks bringe Sandheden frem, eller hvis der virkelig var et Overgreb til Stede, fjerne dette. Ved mente derfor, at for dem, der havde den Overbevisning, at Preussen kun lurede paa et nogenlunde antageligt Paa-skud til at drage sig ud af det hele, vilde der ingen Tvivl være om, at Forhandlingerne blev brudt, naar vi definitivt vægrede os ved overhovedet at give nogen Garantier, men ogsaa for dem, der ikke delte denne Overbevisning om Preussens »mauvaise foi«, maatte der i alt Fald være en meget grundet Formodning om, at Preussen vilde se en uoverstigelig Hindring i Manglen af enhver Garanti for de tyske Slesvigere.

Hertil kunde man vel svare, at Preussen i Følge Pragfreden var uberettiget til at gøre Tilbagegivelsen afhængig af Garantier og ikke turde risikere i Længden at undlade at opfylde sine Forpligtelser. Men Preussen behøvede kun at blive enig med Østrig, for at Art. V igen kunde udstryges eller fortolkes som forudsættende Garantiers Givelse; Preussen kunde maaske paa mange Maader friste Østrig hertil, uden at Frankrigs Indflydelse formaade at hindre det; det er lige saavel, mente Vedel, Frankrig, der trænger til Østrig som omvendt. Men selvom en saadan formel Ophævelse af Art. V ikke fandt Sted, var det næppe rimeligt, at Østrig skulde genere Preussen i nogen væsentlig Grad ved at minde om Art. V. Tilbage stod da, fremhævede Vedel, kun den storeuropæiske Krig som Tvangsmiddel overfor Preussen, men »ingen kan se, om og naar den kommer, hvad dens Genstand og Udfald bliver, og hvorvidt, selv i det uheldigste Tilfælde for Preussen, dette Udfald vilde blive os gunstigt, hvorimod det er vist, at enhver Erhvervelse, som vi maatte

vinde fra Preussen ved Tvang, meget let i Fremtiden kunde berede os de største Farer«.

Vor definitive Vægring ved at give nogen som helst international Garanti vilde saaledes sandsynligvis føre til Forhandlingernes Afbrydelse, og denne vilde igen i saa høj Grad fjerne enhver Udsigt til en Tilbageerhvervelse af nogen Del af Slesvig, at den maatte betragtes som ensbetydende med Opgivelsen af denne Tanke.

Men om ogsaa Regeringen kunde tage sit Parti i denne Henseende og i Følelsen af den Pligt, den havde til frem for alt ikke at udsætte Danmark for Farer, ogsaa vilde tage denne Konsekvens, var det mere end tvivlsomt, om den kunde bringe andre til at sætte sig paa samme Standpunkt, ja, om det altid vilde være muligt for den selv at handle saaledes, at man ikke tillagde den ganske andre Tanker og Hensigter. »Haabet om at erholde Nordslesvig tilbage er saaledes styrket ved Pragfreden, og Følelsen af Nødvendigheden af at tilbagevinde en national Grænse er i Indlandet saa stor, at den offentlige Mening vil opfatte Regeringens Holdning som afseende paa en forestaaende Krig. Dette vil ogsaa være Opfatningen i Slesvig, i Europa og navnlig i Preussen, og hvor forsigtig end Regeringen vil være, kan den dog ikke altid værges sig for at vise sin Uvilje mod den Magt, som har gjort det umuligt at etablere et saa godt Naboforhold til Tyskland, som vi havde ønsket. Alt dette vil medføre, at vi indtil videre vedbliver at befinde os i en uafbrudt Spænding, at vi, naar Krigen maatte komme, ved Forholdenes Tryk med eller mod vor Vilje drive ind i Deltagelse i den, og endelig at vi er udsatte for, at Preussen, naar det forudser Krigen som uundgaaelig, først vil sikre sig mod os ved at foregribe vort Angreb«. Derfor kom Vedel til den Slutning, at det muligvis kunde vise sig, at den tilsyneladende forsigtigste Politik, der vilde fjerne fremtidige Farer for det nuværende Danmark, netop let kom til at udsætte Landet for de største Farer. Dersom

det forholdt sig saaledes, vilde det blive nødvendigt at vende tilbage til Garantifordringerne og i Stedet for uden videre at afvise dem som umulige, at søge at modificere dem og i Indhold og Form at gøre dem saa taalelige og saa lidet farlige som muligt. Først naar det maatte vise sig absolut umuligt at enes med Preussen om Garantier af en saadan Beskaffenhed, maatte Forsøget opgives.

Vedels Betragtninger førte øjensynlig til denne Konklusion, men forinden man tog sit Standpunkt, blev det af største Vigtighed, at det andet Spørgsmaal afgjordes, nemlig om Begeringen mente at kunne modtage nogen Afgørelse, hvorved Sundeved, Als og muligvis ogsaa Flensborg ikke blev afstaaet til Danmark.

Anden Del af P. Vedels Beferat til Ministerraadet giver Indblik i Begeringens Overvejelser om dette Hovedpunkt.

Naar Kegeringen stræbte efter at tilbagevinde en Del af Slesvig, var det ikke saa meget for at vinde en Tilvækst af Land og en Forøgelse af Bigets Befolkning; hvis dette var Øjemedet, vilde der ikke være nogen fornuftig Grund til ikke at modtage det mindre, naar det maatte vise sig umuligt at naa det mere; men Hensigten var at vinde den nationale Grænse mellem Dansk og Tysk og derved opnaa den danske Nationalitets Integritet med den dobbelte Virkning, at Staten i Ko og uden Agitation i det indre kunde udvikle sig, og at den i det ydre kunde stille sig i et varigt og oprigtigt fredeligt Forhold til Preussen. Intet af de to Formaal opnaaedes, hvis Afstaaelsen ikke gik ned til den, som det ved de forskellige Afstemninger havde vist sig, konstante og markerede Grænselinje, og navnlig ikke, naar Sundeved og Als holdtes uden for. Udelukkedes disse tvende, maaske mest dansksindede Distrikter, kunde det endog antages, at Agitationen og det spændte Forhold vilde blive stærkere end nu, navnlig ogsaa fordi Preussen maaske ventede sig Taknemlighed af os og en roligere Tilstand i Slesvig, som det i Virkeligheden ikke vilde opnaa. Men under

disse Omstændigheder var der ikke tilstrækkelig Grund til at udsætte sig for Vanskeligheder for at vinde et saadant Resultat, og navnlig ikke til at paatage sig nogen som helst Garantier, hvor forsigtige og begrænsede de end kunde være. Da vilde det være bedst aldeles at opgive Tanken om at faa noget tilbage, eller i alt Fald at holde Spørgsmaalet aabent til Fremtiden, i Stedet for at vi nu ved at modtage noget end ikke kunde smigre os med det Haab, at senere Begivenheder kunde bringe os det øvrige, thi, fremhævede Vedel, »de europæiske Kabinetter ønsker altfor meget at komme til Ende med dette Spørgsmaal, til at de ikke med Glæde skulde betragte enhver Overenskomst mellem Danmark og Preussen som en definitiv Afgørelse.«

Men imod denne Betragtningssmaaede rejstes straks væsentlige Indvendinger til Fordel for den modsatte Anskuelse, at man burde modtage, hvad man allerede nu kunde faa, og dette vilde, efter hvad der forelaa, vel blive Aabenraalinjen, hvorved forstodes en Grænse *Syd om Aabenraa*.

Ved at modtage denne Grænse opnaaedes en Landerhvervelse, som var saa meget mere vigtig, som den i toldfiskal og militær Henseende dækkede den lige overfor liggende fynske Kyst og gav Danmark tildels Lille Bælt og en Befolkningsforøgelse af ca. 100.000 Mennesker. Om end det tilsigtede Arrangement med Preussen ganske vist, som ovenfor fremhævet, havde en dybere Interesse, tabte dog derfor ikke den blot kvantitative Forøgelse sin Betydning. I national Henseende vandtes straks $\frac{1}{9}$ af den danske Befolkning i Slesvig og derimellem en stor Del af de gamle jyske Enklaver, hvor det ved Valgene havde vist sig, at enhver Vælger var Dansk, men dernæst opnaaedes endnu et, som fortjente Opmærksomhed. Under de foregaaende Overvejelser var som ovenfor nævnt dette maaske særlig fremhævet af Regenburg,⁸²⁶) og ogsaa Krieger havde jo lagt stor Vægt derpaa. I Løbet af nogle Aar vilde Fortyskningen trænge i det mindste sporadisk stærkt frem lige til Kongeaaen, og

Jylland ligge aabent for denne Paavirkning. Rykkedes nu Grænsen ned til Aabenraalinjen, vandt man ikke blot, at Fortyskningen standsedes saa mange Mile sydligere, men hvad vigtigere var, den nordslesvigske Befolkning, som i Aarhundreder var vænnet til Nationalitetskampen, vilde frembyde en langt fastere Modstand, end den jydsk i det mindste i Begyndelsen vilde kunne yde. I politisk Henseende vandt man vistnok ikke en ren Opgørelse med Preussen, men dog altid en partiel, og, hvad der til Fjernelse af den nuværende Mistro mod vore Hensigter var af stor Vigtighed, vi beviste i Gerning, at vi oprigtig ønskede ad fredelig Vej at komme overens med Preussen.

Og endelig, hvad tabte vi ved at modtage Aabenraalinjen? »Der siges, at vi taber Haabet, som bliver, saa længe Spørgsmaalet holdes aabent!« men Vedel henviste til, at det ikke ahang af os, hvorvidt Spørgsmaalet forblev aabent; det kunde tillukkes ved Østrigs Holdning, ved de almindelige politiske Begivenheder, ved Nordslesvigs Fortyskning paa Grund af Indvandring, ved den preussiske Regerings Foranstaltninger og Beboernes stigende Haabløshed. »Jo mere der dernæst henvises til Haabet og Fremtiden, desto mere forøges den Spænding og Agitation i Sindene, som skulde beroliges, og desto lettere bliver vor fremtidige Politik under maaske meget kritiske Forhold udsat for at blive styret af Følelsen og at kastes ind i uberegnelige Farer«. »Men endelig berøves vi ikke med nogen Nødvendighed Udsigten til at drage Fordel af Fremtiden, fordi vi nu modtog en partiel Afgørelse. Ved at modtage den, behøvede vi vistnok ikke at erkende, at den skulde have givet os alt, hvad der tilkom os; alle Kabinetter vide, at Sundeved og Als kun med Urette forholdes os, og vi kunde udtrykkelig gøre dette gældende endnu engang. Derved holdes Spørgsmaalet ogsaa aabent, saavidt det overhovedet kan holdes aabent, og skulde den europæiske Konflikt komme, som mange anse for uundgaaelig og forestaaende, vilde Preussens Fjender, hvis de

blev sejrrige, have den samme Grund, som de nu kunde have til at skaffe os den Grænse, vi ønske, thi deres Interesse vil altid anbefale at styrke os for at standse Preussen, og hvad der er langt vigtigere for os, Preussen vilde maaske være mere tilbøjelig til i Betragtning af en forestaaende stor Krig at sikre sig fra vor Side ved at give os Flensborg eller Bovlinjen, naar vi allerede havde vist, at vi ønske en fredelig Afgørelse, end det vil være, hvis vi nu ved at skyde alt bort i det mindste se ud, som om vi alene haabede paa Krigen«.

Et blev imidlertid endnu tilbage, og det var den Betragtning, at vi vel maaske kunde paatage os nogle moderate Garantier, naar vi fik det hele Territorium, men aldrig, naar det kun blev Aabenraalinen, thi da vilde den Forsonlighed og Tillid, som behøvedes fra begge Sider, for at Garantierne ikke skulde blive lige saa mange Kilder til ny Strid, mangle fra begge Hold. Spørgsmaalet blev derfor til syvende og sidst dette: Var denne Vanskelighed saa stor, at Regeringen for at undgaa den skulde forskyde en stor Del af den nord-slesvigske Befolkning, lade Jylland forblive uden en stærk Dæmning mod Fortyskningen og skyde ethvert Spørgsmaal om nogen Erhvervelse ud i en meget uvis Fremtid med alle de Chancer og Farer, som denne Forsigtighedspolitik medførte — maaske medførte i en fuldt saa høj Grad som Modtagelsen af Aabenraalinen med visse Garantier vilde gøre.

Vedels Fremstilling af de forskellige Synspunkter slutter med at fremhæve, at den yderligere Behandling af Sagen burde afhænge af, hvilket af de fremstillede Alternativer der antoges. Hvis man besluttede sig til at afslaa enhver Tilbagegivelse, der ikke omfattede Sundeved og Als, var det i højeste Grad rimeligt, at Forhandlingerne ikke vilde føre til noget Resultat, og det gjaldt kun om at bryde paa en saadan Maade, at man ikke gik ud af Forhandlingerne med en siettere Stilling, end man havde før deres Begyndelse. Man maatte da først endnu engang anvende alle mulige Midler hos den preussiske Regering for at bevæge

den til at gaa ind paa en saa stor territorial Afstaaelse, som vi ansaa for *conditio sine qua non* for et Arrangement. Viste dette sig at være umuligt, maatte man gaa over til at udtale sig om de forlangte Garantier; da maatte man selvfølgelig ikke diskutere eller stille Modforslag, men tydeligt vise, hvor uforenelige saavel disse Garantier som enhver international Garanti i det hele taget var med den danske Stats Selvstændighed og dens fremtidige Forhold til Preussen.

Vedel lagde megen Vægt paa, at man hverken i Tidsfølge eller i Maaden at udtale sig paa maatte fravige den her angivne Linje, idet Regeringen i saa Tilfælde næppe kunde undgaa en dobbelt Bebrejdelse. Fra *Indlandets* Side vilde det siges, at alt hvad Regeringen havde opnaaet ved Forhandlingerne, var, at den uden at erholde nogen Afstaaelse eller Ordning kun havde slaaet fast for aldrig senere under nogen Omstændighed at kunne slippe bort derfra igen, at Garantier kunde og skulde gives om end ikke netop i det af Preussen forlangte Omfang. *Udlandet* vilde bebrejde Regeringen, at den havde ladet hele Overenskomsten falde paa en territorial Fordring, om hvis Uigennemførlighed i det mindste for Tiden Magterne aldrig havde ladet os i Tvivl; de havde tværtimod altid indstændigt raadet os til at tage, hvad vi kunde faa som en *à compte*, hvorved vi ingenlunde opgav senere at faa mere, hvis Forholdene skulde tillade det.

Hvis man derimod bestemte sig til at tage ogsaa den ufuldstændige Afstaaelse, maatte Fremgangsmaaden være en helt anden. Vi maatte da diskutere Garantierne og søge dem modificeret, saa de blev taalelige. Samtidig med eller efter at dette var lykkedes, maatte de finansielle Betingelser forhandles, og naar Sagen saaledes var forberedt, maatte der begæres nøjagtig Meddelelse om Grænsen. Dermed begyndte da denne Forhandling, i hvilken vi maatte sætte alle Midler i Bevægelse for at bringe Grænsen saa langt ned

som muligt, navnlig ned til Flensborg. Men om man end under denne Forhandling gav sig Mine af eventuelt at ville bryde det hele, hvis man ikke stilledes tilfreds med Hensyn til Grænsespørgsmaalet, var det dog den hemmelige Hensigt, hvis alt ikke hjalp, til sidst og med Reservation at afslutte paa en anstændig nordligere Grænse.

Vedels Referat berørte endnu, hvorledes man skulde søge at faa de forlangte Garantier saaledes modificeret, at de blev taalelige. Han udtrykte den Forhaabning, at Preussen dog vistnok med Hensyn til Skole- og Kirkesproget vilde opgive en Fordring, som gik ud over det Formaal at beskytte de tyske Beboere i Brugen af deres Sprog, og at det vel var muligt her at komme til en rimelig Overenskomst. De to Kommissærer maatte gennemgaa de forskellige Punkter et efter et. Vanskeligere, mente han, vilde det maaske blive at ordne den Form, hvorunder Klager over Brud paa de paatagne Forpligtelser kunde fremkomme. Det foreløbige preussiske Forslag gik ikke ind paa dette Punkt; maaske vilde en Del af det stødende kunne borttages, hvis det bestemtes, at den danske Undersaat, som vilde klage over et formentligt Brud paa Garantierne, rettede sin Klage til vedkommende danske Ministerium med en Anmodning om, at den danske Regering i fornødent Fald vilde forsikre sig om, hvorvidt Medkontrahenten med Hensyn til Garantierne, altsaa Preussen, delte dens Opfattelse med Hensyn til Spørgsmaalet. Hvad endelig Afgørelsesmaaden angik, kunde den danske Regering fuldstændig billige den preussiske Tanke at unddrage Spørgsmaalet fra diplomatisk Behandling eller rettere at forbeholde det til Afgørelse ved en upartisk Autoritet. Hvis man kunde bevæge en fremmed Regering til at paalægge sin Overdomstol et saadant Hverv, kunde man fra dansk Side modtage denne Ordning. I modsat Fald var man villig til med Preussen at enes om en Afgørelsesmaade, der kunde frembyde en lige saa fyldestgørende Garanti for begge Parter.

I Ministermødet den 3. December blev Vedels Referat gennemgaaet og gav Anledning til en udførlig Drøftelse. Der vides kun lidt om Forhandlingerne. Den overvejende Del af Ministrene foretrak den sidst foreslaede Fremgangsmaade. Krieger mente at vide, at Indenrigsministeren J. B. S. Estrup var den, der udtalte sig bestemt imod at gaa ind paa Garantierne, og han meddelte, at de fleste Ministre »vedvarende strede mod en Forhandling, der tænkte sig Muligheden af Garantier og i yderste Nødstilfælde gik ind paa en Territorialafstaaelse, der ikke omfattede Als og Dybbøl«. ⁶²⁶³⁾ Forhandlingerne endte dog, efter Kriegers Referat maaske navnlig paa Grund af Udtalelser af Kultusministeren P. C. Kierkegaard, med, at Vedels Aktstykke fik Paa-tegning af samtlige Ministre om, at det var forelagt og gennemgaaet i Ministerkonferencen, at den overvejende Del af Ministrene foretrak den sidst foreslaede Vej for Forhandlingernes Gang, at det blev vedtaget at indstille til Kongen, at Instruksen til Quaade fik den i Slutningen af Vedels Referat antydede Retning, dog med noget stærkere Fremhævelse af Vanskeligheden ved at gaa ind paa flere af de fremsatte Propositioner. ^{626 b)}

I de følgende Dage udarbejdedes en Forestilling til Kongen. Denne blev dateret 12. December og forelagdes i Statsraadet 13. December, hvor den blev tiltraadt af samtlige øvrige Ministre. Kongen ytrede, at det var sørgeligt, at den nordslesvigske Befolkning, der havde vist sig den danske Sag saa tro og hengiven, skulde holdes længere hen, men han fandt det paa den anden Side at være i Befolkningens egen Interesse, at man ikke gik ind paa de af Preussen forlangte Garantier. Disse var af den Beskaffenhed, at man maaske hellere straks maatte afvise det hele, men da det jo efter Udenrigsministerens Forslag ikke gjaldt om i dette Øjeblik at tage nogen endelig Beslutning, men kun om at de preussiske Garantifordringer skulde benyttes som Udgangspunkt for en videre Forhandling, billigede Kongen, at

man instruerede Quaade som Udenrigsministeren havde foreslaaet.⁵²⁷)

Udenrigsministeriets Forestilling til Kongen af 12. December blev da Grundlaget for den Beslutning, der fyldigst udtrykte den danske Regerings Stilling til det centrale i de tyske Fordringer, og det er derfor rimeligt at præcisere det væsentlige i den med Udeladelse af en Række Betragtninger om Enkeltheder, som, da der intet kom ud af hele Sagen, har ringe positiv Interesse.

Forestillingen gennemgik omhyggelig de preussiske Garantkrav. De første fire tyske Krav vedrørende Petitionsretten, Foreningsretten, Garantier mod administrativ Vilkaarlighed og Frihed for Privatundervisningen, mente man ikke frembød nogen Vanskelighed, da de fuldstændig blev tilfredsstillet, naar den danske Grundlov og den øvrige danske Lovgivning blev bragt til Anvendelse i Slesvig. Heller ikke Nr. 5 vedrørende tyske Beboeres Ret til at danne særlige Kirkemenigheder og forlange en Statsunderstøttelse, eller hvis de forlod Statens Trosbekendelse at fritages for Bidrag til danske Menigheder, kunde vel volde væsentlig Vanskelighed, og noget lignende gjaldt den ene Del af det 6. Garantipunkt vedrørende Menighedsvalgret, samt Kirke- og Skolekollegiernes Præsentationsret, saaledes som dette Forhold bestod i 1846.

Anderledes forholdt det sig med den anden Del af det 6. Garantipunkt, nemlig Kravet om Brug af tysk Sprog i Kirkerne og dets Benyttelse baade som Undervisningssprog og som Undervisningsgenstand i Skolerne i Overensstemmelse med, hvad der i saa Henseende gjaldt i 1846. Denne Fordring var det umuligt for den danske Regering at paatage sig at gennemføre, af de Grunde, vi ovenfor har gengivet i Vedels Referat til Ministermødet. Selv den i 1846 bestaaende Lovbestemmelse, at Tysk skulde være Undervisningsgenstand i de danske Skoler i Slesvig, kunde aldrig opstilles som international Fordring, hvor meget der end kunde tale

for den som indre frivillig Foranstaltning. Det var Regeringens Mening, at hele denne Række af Garantier med Hensyn til Sproget gik langt videre end til at beskytte de tyske Beboere i deres sproglige Ejendommelighed; den medførte en virkelig Tvang, som den danske Regering altsaa selv skulde anvende paa den danske Befolkning med den Virkning efterhaanden at gøre denne tysk. Hvis man gik ind herpaa, vilde vistnok det Særsyn fremkomme, at den danske Befolkning under dansk Herredømme i flere Henseender vilde blive ugunstigere stillet med Hensyn til Sprog, end den nu var det under det tyske Herredømme.

Dette Punkt var af kapital Betydning, hvorimod det tredje Punkt, der var nævnt under 6, Bevarelsen af Skolernes Ejendomme, og det 7. Punkt, der hævdede det tyske Sprogs Ligeberettigelse med det danske i Rets- og Administrationssager, vilde kunne klares, om end det var besynderligt, at man vilde have dette ordnet under Henvisning til, hvad der gjaldt i Posen for det polske Sprog.

Punkt 8 derimod voldte atter den største Vanskelighed. Efter det preussiske Krav skulde de Købstadskommunalforfatninger, der i 1846 var i Brug i Slesvig, ikke kunne forandres uden Samtykke af de kommunale Øvrigheder og Repræsentationer, der bestod efter disse Forfatninger. Ved denne Bestemmelse gjaldt det samme som med Hensyn til Sprogkravet; man vilde her øjensynlig ikke nøjes med at beskytte de tyske Beboere, men Kravet gik ligefrem ud paa at undertrykke de danske. Ganske i Modstrid med al nyere kommunal Udvikling udelukkedes Beboerne herved fra enhver Indflydelse paa Valget af deres Bestyrelse. Resultatet vilde derfor blive, at disse overvejende danske Byer, hvis de kom tilbage under dansk Herredømme, vilde blive styrede af udpræget tyske Kommunalautoriteter, af hvis eget Samtykke det skulde afhænge, om nogen Sinde nogen Forandring heri kunde foregaa. Det vilde skabe et abnormt og utroligt Forhold i Tønder, Sønderborg, Aabenraa og

Haderslev. I Flensborg By var den kommunale Forfatning, der gjaldt i 1846, noget mere naturlig ordnet, idet Borgerrepræsentanterne dér var valgt af Grundejerne, og Baadmændene var valgt af Borgerrepræsentanterne, men det vilde dog altid være en mislig Sag at binde den lovgivende Myndigheds Frihed paa det kommunale Omraade ved at lade en Forandring være afhængig af Kommunalbestyrelsens Samtykke. Paa dette Punkt kunde man fra dansk Side altsaa ikke give efter.

Ved Punkt 9, 10 og 11 om Embedsmændenes Uddannelse i Tysk, om Pensionering af de nu ansatte Embedsmænd og endelig om, at Kommunerne skulde hæfte for den Skade, som blev begaaet ved Forstyrrelse af den offentlige Ro, var der ikke større Vanskeligheder.

Idet Forestillingen vendte sig fra Garantifordringernes Indhold til den Maade, hvorpaa Overholdelsen skulde sikres, fremhævedes de meget store Vanskeligheder. Det preussiske Forslag bestemte, at Uenighed, som maatte opstaa om Opfyldelsen af disse Garantiforpligtelser, skulde underkastes endelig Afgørelse ved en Voldgiftsret. Dette var en Tanke, som kunde hjælpe til at fjerne de væsentlige Betænkeligheder ved at paatage sig Forpligtelser af denne Art overfor en fremmed Magt, og man indrømmede, at et saadant Forslag i ikke ringe Grad talte til Fordel for Preussens Hensigter i denne Sag. Men der vilde, mente man, vise sig store Vanskeligheder ved Udførelsen af denne Tanke — den var utvivlsomt i 1867—68 langt mere fjerntliggende, end den er blevet i det forløbne halvthundrede Aar, hvor international Voldgift dog har haft svært ved at trænge ud i Praksis. Den preussiske Regering havde, som det fremgik af Quaades Rapport, nærmest tænkt sig, at den Voldgiftsret, som en Gang for alle skulde udses til Afgørelse af de opstaaede Spørgsmaal, skulde være en fremmed Domstol, f. Eks. en fransk eller engelsk. Udenrigsministeriet fandt det tvivlsomt, om

vedkommende fremmede Regering vilde findes villig til at paalægge sin Domstol en saadan vanskelig Forpligtelse, og at opfylde en saadan Forpligtelse vilde ogsaa være vanskeligt for en Autoritet, der manglede alle Betingelser for at sætte sig ind i de Ejendommeligheder, hvorom Striden vilde dreje sig. Endnu vanskeligere blev Spørgsmaalet, hvorledes et Tvistepunkt skulde kunne gaa over til at blive Genstand for Diskussion mellem de to Regeringer. En saadan Strid vilde selvfølgelig hyppigst begynde i Forholdet mellem den enkelte tyske Undersaat i Slesvig og den derværende danske Øvrighed. Den naturlige Form, der derefter frembød sig, var naturligvis den, at vedkommende Privatmand rettede sin Klage over det Brud, hvori den danske Regering formentes at have gjort sig skyldig med Hensyn til paatagne Forpligtelser, til den preussiske Regering, men det vilde dog vel aldrig kunne forenes med en ordnet Statsstyrelse, at en Undersaat kunde henvende sig med Klage over sin egen Regering til en fremmed Stat og fordre, at denne skulde intervenere i Sagen. Denne Form var umulig, men — udtalte man i Forestillingen — det kunde vise sig yderst vanskeligt at finde en anden.

Altsaa Kravene om en Sprogordning som den, der gjaldt i 1846, Kravene om Bibeholdelsen af en kommunal Ordning som den, der gjaldt paa samme Tidspunkt, og endelig Vanskeligheden ved at finde en Form for en Appel til en fremmed Voldgiftsret forekom Regeringen at frembyde meget store Betænkeligheder eller rettere Umuligheder. Man afviste dog Tanken om at forkaste dem i deres Helhed. Garantkravene var fremsat som Udgangspunkt for en Forhandling; den danske Gesandt burde indlade sig paa en indgaaende Diskussion af disse Fordringer; derved kunde de enten bringes ned til et saadant Indhold og faa en saadan Form, at det vilde være muligt at modtage dem, eller ogsaa vilde det vise sig, at Preussens vilkaarlige Tilføjelse af Garantier som en

Betingelse for, at det vilde opfylde sine Forpligtelser i Henhold til Pragfreden, gjorde det umuligt for Danmark at modtage nogen Del af Slesvig.

Et Par Punkter i Forestillingen har yderligere Interesse. Det hævdes, at det var vigtigt, at det under de fortsatte Forhandlinger til enhver Tid blev fastholdt, at en Afstemning skulde finde Sted, saaledes som det udtrykkelig var forudsat i Pragfreden; man foretrak altsaa øjensynlig en Afstaaelse paa Grundlag af Afstemning for en Afstaaelse uden Afstemning, som der lejlighedsvis havde været Tale om.

Ved Drøftelsen af den mest praktiske Maade, paa hvilken Forhandlingerne kunde føres, fremhævede Forestillingen, at Quaade burde søge at gøre gældende, i hvilken Grad den betryggende Garanti for de individuelle Friheder, der var forlangt ved de første 4 Punkter, i Virkeligheden laa i de Regler, der for Øjeblikket gjaldt i den danske Grundlov og i den sædvanlige danske Lovgivning, der vilde blive udvidet til Nordslesvig, naar hertil blev føjet et internationalt bindende Løfte om, at der ikke skulde blive givet Undtagelseslove for Slesvig paa disse Omraader. Der vilde da ikke kunne foregaa nogen Forandring i den nu bestaaende Lovgivning, uden at dette skete for hele Riget. Herved vilde de tyske Beboere være definitivt sikrede, at de fik Rettigheder i samme Omfang som de danske.

Med Hensyn til den Form, hvorunder Klager over formentlige Garantibrud kunde tænkes at fremkomme, henstillede Forestillingen, at Quaade skulde forlange Oplysninger om, hvorledes man fra preussisk Side tænkte sig dette ordnet. Det var jo dog muligt, at man paa en eller anden Maade kunde komme uden om denne Vanskelighed. Noget vilde være vundet, hvis man bestemte, at den, som troede at kunne klage over et formentligt Brud, skulde rette sin Klage til den danske Regering med Anmodning om, at den i fornødent Fald vilde sikre sig, hvorvidt Preussen delte dens Opfattelse af Spørgsmaalet. Quaade skulde erklære, at han principielt

kunde gaa ind paa, at Strid om Garantierne afgjordes ved en upartisk, af begge Riger uafhængig Voldgiftsret, og at han var rede til paa dette Grundlag at undersøge, hvorledes man praktisk kunde ordne Sagen.

Under 17. December udfærdigedes til Quaade den franske Note,⁶²⁸) som skulde ligge til Grund for den Samtale, han efter sin Tilbagekomst til Berlin snarest skulde søge at faa med Bismarck. En udførlig, fortrolig Instruks af samme Dato og derhos suppleret med et fortroligt Privatbrev fra Grev Frijs sammenfattede Indholdet af de førte Forhandlinger og af de Samtaler, som Quaade under sit Ophold havde haft med sin Udenrigsminister og Direktør.

Noten, der var beregnet til at oplæses for Bismarck, begyndte med at fremhæve, at Kernepunktet i den svævende Forhandling for den danske Regering var Spørgsmaalet om, hvor stor en Del af Nordslesvig den preussiske Regering vilde genafstaa til Danmark. Den politiske Interesse, som for Danmark knyttedes til det hele Arrangement, vilde fuldstændig være kompromitteret, hvis den nye Grænse ikke blev saaledes, at den tilfredsstillende den nordslesvigske Befolknings Ønsker og T^ang og fjernede den eneste Anledning til fremtidig Tvist, som kunde hindre, at der mellem de to Stater knyttedes Venskabsbaand, der var i Stand til at modstaa de Prøvelser, som de skiftende politiske Omstændigheder udsatte dem for. Saa længe den samme Aarsag eksisterede, omend kun delvis, vilde de samme Virkninger frembringes til Skade for den oprigtige Forstaaelse, paa hvilken den danske Regering i egen velforstaaet Interesse ønskede at kunne bygge ét varigt udenrigspolitisk System — en Forstaaelse, som formentlig ogsaa vilde frembyde Fordele for Preussen. Men en ikke mindre alvorlig Betragtning havde rejst sig i det Øjeblik, den preussiske Regering havde ment at burde fremsætte et Krav om Garantier som Vilkaar for Afstaaelsen. De Vanskeligheder og Farer, som laa i Forpligtelser af denne Art, vilde blive de samme, hvilken Udstrækning end det Ter-

ritorium, for hvilket der skulde gives Garantier, havde, men hvor stor end den danske Regerings Beredvillighed var til at bringe visse Ofre for at tilvejebringe en virkelig Fordel, vilde denne Beredvillighed dog ikke kunne være den samme, dersom den vidste, at en saa anseelig Pris kun skaffede en Forøgelse, der var ubetydelig ud fra Synspunktet om materiel Styrke og blottet for enhver politisk Interesse.

Den danske Regering udtalte i Noten til Quaade, at den med virkelig Beklagelse havde set, at de Oplysninger, Quaade havde bragt, ikke fuldtud havde kunnet berolige den med Hensyn til dette Hovedpunkt. Regeringen vilde dog ikke opgive Haabet om, at det tilsidst maatte lykkes at vinde den preussiske Regering for en Løsning, der svarede til de gensidige Interesser, og vilde i alt Fald ikke spare nogen Møje for, at den nærværende Forhandling kunde føre til et tilfredsstillende Resultat. Derfor fik Quaade Ordre til at indlade sig i Forhandling med den preussiske Befuldmægtigede om de Garantier, som denne havde præciseret.

Med Hensyn til de forskellige Punkter, hvori det preussiske Forslag trængte til yderligere Oplysninger og væsentlige Modifikationer, var Quaade underrettet, og den danske Regerings Haab om, at det maatte lykkes Gesandten at bringe den preussiske Underhandler til at indse Rigtigheden af de danske Betragtninger, forøgedes ved, at man erindrede den Forsikring, som Bismarck havde givet i sin Depeche til v. Heydebrand und der Lasa, at den preussiske Regering ikke vilde forlange nogen Garanti, som kunde gribe ind i den danske Konges Suverænitet eller give Anledning til fremtidige Komplikationer. Det Princip, der laa i disse Ord, syntes vel egnet til at lette en Tilnærmelse og en fuldkommen Enighed mellem de to Regeringer, men idet man forudsatte, at den danske Regerings Forventning i denne Henseende ikke blev skuffet, var det af væsentlig Betydning »straks at gøre den preussiske Regering klart, at alle de Indrømmelser, den danske Regering kunde beslutte sig til i Garanti-

spørgsmaalet, nødvendigvis var afhængig af en retfærdig Dragnig af den geografiske Linje for Folkeafstemningen«.

Den franske Note udtrykte det Standpunkt, som den danske Regering officielt vilde indtage overfor den preussiske. Ligesom denne Note var to fortrolige Ordre, der samme Dag, den 17. December, udfærdigedes til Quaade, bygget paa Forestillingen af 12. December.⁵²⁹⁾ Det var dels en udførlig Instruks og Vejledning til Quaade om, hvorledes han i Enkelthederne skulde bestræbe sig for at faa Garantierne modificeret saaledes, at de kunde blive antagelige, dels en kort Ordre af resumerende og supplerende Indhold.

Medens vi i den franske Note finder det danske Standpunkt udtrykt, forsaavidt som Regeringen ønskede i dette Øjeblik at udtale det for Rismarck, fører de to for Quaade alene beregnede Instruksør os bag om det officielle Standpunkt. De sammen med hvad vi iøvrigt har kunnet oplyse om Regeringens fortrolige Overvejelser danner den eneste Vej, ad hvilken vi, da Forhandlingerne aldrig blev afsluttet, kan klare os, hvad den danske Regering var villig til at yde det tyske Mindretal, der eventuelt maatte komme tilbage til Danmark, og hvilken Grænselinje den vilde gaa ind paa at antage.

I den udførlige og detaljerede Instruks findes omtalt en Række Enkeltheder, der altid vil have Betydning for Forstaaelsen af den danske Regerings Bedømmelse af Nationalitetsforholdet i Slesvig. Adskilligt har dog mindre Betydning for Vurderingen af Hovedspørgsmaalet og kan her forbigaa. Andet er derimod afgørende for Regeringens Standpunkt overfor det tyske Mindretal.

Med Hensyn til Brugen af det tyske Sprog i Kirken og dets Benyttelse som Undervisningssprog og som Undervisningsgenstand i Skolerne har vi i det foregaaende set de Grunde, hvorfor den danske Regering ikke vilde gaa ind paa det preussiske Krav om, at Ordningen fra 1846 skulde fastslaas. Derimod bemyndigede Regeringen Quaade til at gaa ind paa, at den tyske Minoritet i Købstæderne og i de syd-

lige Landsogne med Hensyn til Kirke og Skole blev stillet paa samme Fod som den danske Majoritet. Man vilde ordne Kirke- og Skolesprog, saaledes at den fælles Gudstjeneste i Nordslesvigs Købstæder og sydlige Landsogne blev afholdt afvekslende paa begge Sprog, medens Ministerialia udførtes i det Sprog, den paagældende selv begærede, og saaledes at den almindelige Almue- og Borgerskole i de samme Lokalteter kom til at bestaa af to Afdelinger, en tysk og en dansk. Man vilde ordne det saaledes, at i Købstæderne Tyske og Danske enten kunde forblive samlet i en Menighed med samme Præst, som afvekslende kom til at fungere i begge Sprog, eller ogsaa kunde de to Dele af Befolkningen danne adskilte Menigheder med særskilte Præster, omend i det mindste indtil videre med samme Kirkebygning. Paa samme Maade kunde den danske og den tyske Almue- og Borgerskole enten samles i samme Bestyrelse omend med adskilte Klasser og Lærerpersonele, eller de kunde være aldeles adskilte. Den danske Regering var forberedt paa at maatte forøge Statsudgifterne paa Grund af en saadan Dobbeltthed i Kirke og Skole og reserverede sig kun, at den ikke vilde yde større Tilskud til den tyske Præst eller Skole, end hvad der af Staten ydedes til den danske. Et Spørgsmaal om Haderslev Latinskoles Fremtid blev Genstand for særlig Omtale, idet man gik ud fra, at det var det preussiske Forslags Hensigt at vedligeholde denne Skole som tysk Skole, idet Aaret 1846 var angivet som Normalaar. Man vilde have dette Spørgsmaal og i det hele Spørgsmaalet om den højere Undervisning klaret, for at det ikke skulde henstaa i en Ubestemt-
hed, der senere let kunde komme Danmark til Skade. Man haabede, at det kunde lykkes Quaade at overbevise Bueher om, at der ikke knyttede sig nogen virkelig Interesse til Vedligeholdelsen af en tysk lærd Skole i Nordslesvig under de nye Forhold, som vilde opstaa ved en Indlemmelse i Kongeriget. Som Opdragelsesanstalt for fremtidige Embedsmænd i den danske Stat kunde en saadan Skole ikke tjene,

da de derfra udgaaede Elever skulde modtage deres yderligere Undervisning paa Universitetet i København, altsaa paa Dansk. Som almindelig højere Dannelsesanstalt for anden fremtidig Livsvirksomhed mente man, at Latinskolen egentlig allerede havde ophørt at kunne konkurrere med højere Realskoler. Forholdet var yderligere det, at Udgifterne til en latinsk Skole, som skulde udfylde sin Opgave, var saa betydelige, at de Indtægter, som Haderslevskolen kunde have af sine egne Midler i Forbindelse med Skolepenge, var aldeles forsvindende, og det var dog vanskeligt at forlange Tilskud af den danske Stat til en Anstalt, der ved sit tyske Sprog netop satte de ved den uddannede ude af Stand til at opnaa at blive delvise til dansk Statstjeneste. Hvis man fra tysk Side alligevel fastholdt Kravet om Haderslevskolen, »der havde været Genstand for en saa almindelig og ilde anvendt Forkærlighed i Tyskland og netop derfor muligvis havde en særdeles politisk Affektionsværdi for den preussiske Regering«, og det under Forhandlingerne viste sig, at en Eftergivenhed af os i dette Spørgsmaal kunde skaffe os væsentlig Fordel paa vigtigere Punkter, maatte Quaade gøre Indrømmelse paa dette Punkt, og hvis det viste sig nyttigt, maaske endog forpligte Staten til et aarligt moderat Tilskud, som vel maatte staa i et vist Forhold til Skolepengenes Beløb. Naturligvis maatte den danske Regering forbeholde sig Ret til at oprette en dansk Latinskole i Nordslesvig, og man lagde ikke Skjul paa, at derved vilde den tyske Haderlevskole i Tidens Løb falde sammen. Naturligvis maatte den, hvis den bevaredes som tysk, ligesom hidtil staa under samme Statsadministration som andre offentlige Skoler.

Medens man saaledes ansaa det for ganske urimeligt at bevare en tysk Latinskole, mente man, at mere talte for at bevare Skolelærerseminariet i Tønder (forsaavidt den eventuelle Tilbagegivelse kom til at omfatte denne By), idet der ogsaa fremtidig vilde blive Brug for tyskdannede Skole-

lærere, omend i et meget begrænset Antal; Tønder seminariet maatte ogsaa antages omtrent at kunne vedligeholdes af egne Midler. Regeringen vilde dog hellere have en saadan Uddannelsesanstalt henlagt et andet Sted, hvorfor man ansaa det for rigtigst, at Quaade ikke bragte dette Spørgsmaal frem og, hvis det kom frem, søgte at faa det afvist med den Bemærkning, at den danske Regering, naar den lovede at sørge for tysk Skoleundervisning, ogsaa vel skulde vide at opfylde denne Forpligtelse, men at det saa maatte være dens Sag at bestemme, hvor og hvorledes de saaledes fornødne Skolelærere skulde uddannes.

I det 7. Garantipunkt var krævet Berettigelse for det tyske Sprog ved Siden af det danske for Retten og i Forvaltningen i Analogi med den i Posen gældende Lovgivning for det polske Sprogs Benyttelse jævnsides med det tyske. Man var bestemt imod denne Henviisning til en fremmed og ikke fuldkommen bekendt Lovgivning, en saadan Henviisning kunde man ikke modtage som international forpligtende for Ordningen af Sprogforholdene i Nordslesvig. Efter Quaades mundtlige Forhandlinger med Bueher gik man imidlertid ud fra, at det ikke var Meningen at udstrække denne Paritet mellem Sprogene udover det lokale Omraade, altsaa de lokale Underretter og de i Nordslesvig ansatte Embedsmænd; indenfor denne Begrænsning mente man, at Sagens Ordning ikke vilde volde uoverstigelige Vanskeligheder. I Retssager kunde saaledes, naar Sagvolderne forlangte det, Tysk lægges til Grund for Processens Behandling, Dommen derunder indbefattet, eller saaledes at Dommen vel altid afsagdes paa Dansk, men ledsagedes af en tysk Oversættelse; efter samme Princip kunde et Vidne fordr at afhøres paa Tysk. I Forvaltningen vilde de offentlige Myndigheder bruge Dansk, naar Initiativet toges af dem, men Tysk, forsaavidt Henvendelsen til dem skete paa Tysk. Man mente imidlertid, at Forholdet vilde kunne ordnes paa forskellig Maade, og bad Quaade sammen med Bueher at

undersøge, hvorledes der bedst kunde fastslaa visse Hovedsætninger, hvis nærmere Udførelse i Detaljer til enhver Tid kunde ske af den danske Regering.

Med Hensyn til det preussiske Krav i Punkt 8 om, at de kommunale Forfatninger i de nordslesvigske Købstæder skulde retableres efter de i 1846 gældende Regler og kun med Samtykke af de derefter lovlige kommunale Autoriteter kunde forandres, stillede den danske Regering sig bestemt afvisende. Man kunde ikke paalægge de overvejende danske Købstadsbefolkninger at finde sig i, at Oligarkier paa en 7—8 tyske Beboere ikke blot nu men ogsaa i Fremtiden skulde bestyre Købstæderne, uafhængige af Befolkningen og i Besiddelse af et uindskrænket Veto mod enhver Regerings- eller Lovgivningsreform paa det kommunale Omraade, »altsaa udgøre en lille aristokratisk tysk Republik herskende over en dansk Befolkning og garanteret af Preussen«. Overfor denne i Virkeligheden ganske haarrejsende Fordring udtalte Grev Frijs med Rette sin Uklarhed over, hvad den preussiske Regering egentlig havde villet opnaa derved; hvis den frygtede for, at den danske Regering skulde ville benytte sin Myndighed til i kommunale Sager at ville gennemføre politiske Hensigter, vilde den danske kommunale Lovgivning afgive det bedste Værn for Befolkningens Selvregering, der endog vilde indtræde i langt videre Omfang end Tilfældet var i Nordslesvig under preussisk Styre. Hvis det derimod var Hensigten at beskytte den tyske Minoritet mod Overgreb fra den danske Majoritet i de kommunale Sager, mente man, at netop paa det udelukkende økonomisk-lokale Omraade udjævnedes de nationale Modsætninger lettest ved de fælles materielle Interesser, og at enhver Adskillelse, foruden at den var unyttig, tillige virkede uheldigt mod den Sammensmeltning, som den preussiske Regering maatte antages at ønske lige saa meget som den danske. Den danske Regering vilde imidlertid ingenlunde afskære al videre Diskussion om dette Punkt, og dersom man fra preussisk Side

fastholdt det Ønske at finde en Kombination, der kunde antages at give Sikkerhed mod den formodede Fare for de tyske Beboere, var man fra dansk Side villig til at tage den under Overvejelse.

Der var i Punkt 9 forlangt en Garanti for Embedsmændenes nødvendige Uddannelse, hvilket efter Buehers mundtlige Udtalelse alene angik de lokale Embedsmænds Kundskaber i Tysk. Man mente, at dette fulgte af sig selv, naar den kongelige Regering paatog sig Forpligtelsen med Hensyn til det tyske Sprogs Bevarelse i Kirke og Skole, Administration og Retspleje. Man fandt derfor, at denne Bestemmelse mest passende kunde udgaa, men man maatte i alt Fald have Kravet præciseret besterntere. Foreløbig fremhævedes, at medens en fuldstændigere Sprogkundskab naturligvis maatte forudsættes til Udførelse af kirkelige Functioner og Skoleundervisningen, kunde der ikke hos de øvrige lokale Embedsmænd forlanges større Kundskaber i Tysk, end hvad der behøvedes til at forstaa og gøre sig forstaaelig paa dette Sprog.

Med Hensyn til Afgørelsen af Differencer om Garantierne ved Voldgiftsret bemyndigedes Quaade til i Principet at antage det preussiske Forslag om en fremmed upartisk Voldgiftsdomstol, trods de Betænkeligheder, man havde derved, forsaavidt det maatte vise sig muligt at erhverve vedkommende fremmede Regerings Samtykke til, at et saadant Hverv blev paalagt dens Domstol. Viste det sig, at denne Vej til at faa Stridigheder definitivt afgjort ikke kunde benyttes, var den danske Regering beredt til i Forbindelse med den preussiske at tage under Overvejelse, paa hvilken anden Maade den tilsigtede upartiske Afgørelse kunde opnaas. Men til denne Sag knyttede sig det saare vanskelige Spørgsmaal, hvorledes Klagen over et formentlig Garanti-brud kunde fremkomme; uantagelig var den Mulighed, at en dansk Undersaat kunde henvende sig til den preussiske Regering med Klager etc. Man ventede en nærmere Ud-

talelse om, hvorledes den preussiske Regering tænkte sig dette ordnet; man havde øjensynlig fra preussisk Side ikke forudset Konsekvenserne af et saadant Krav. Det henstilledes til Quaade at fremføre den Tanke, om ikke en Del af Vanskelighederne kunde borttryddes ved, hvad der var nævnt i den franske Note, at den Person, som troede at have lidt ved et formentlig Brud paa Garantierne, henvendte sig til vedkommende danske Ministerium eller muligvis til Udenrigsministeriet med Anmodning om, at i fornødent Fald den kongelige Regering vilde forsikre sig om, hvorvidt Medkontrahenten med Hensyn til Garantierne (Preussen) maatte dele dens Opfattelse af det foreliggende Spørgsmaal. Grev Frijs mente ikke, at det var nødvendigt at tilføje: at den danske Regering vistnok ikke vilde udsætte sig for de Ubehageligheder, som den med Sikkerhed kunde forudse som Følge af, at den undlod at følge en saadan formel Opfordring.

Til disse særlige Vejledninger for Drøftelsen af de enkelte Garantipunkter føjedes i den tredje Skrivelse,⁶⁸⁰⁾ der blev overleveret Quaade, et Par almindelige afgørende Udtalelser. Grev Frijs fastslog, at hans Hensigt med den franske Note nærmest havde været >i skriftlig Form at konstatere, at enhver Indrømmelse, som den kongelige Regering foreløbig kunde ville gøre under Forhandlingerne om Garantierne, lige indtil selve disses Princip og Muligheden af, at nogen som helst i Pragfreden ikke udtrykkelig omtalt Forpligtelse kunde paatages af Danmark, eo ipso og fuldstændigen toges tilbage; dersom det senere maatte vise sig, at den preussiske Regering ikke vilde tilstaa Danmark den nationale Grænse \ll .⁶⁸¹⁾

Det blev paalagt Quaade altid under Forhandlingen med den preussiske Befuldmægtigede at holde sig dette Hovedpunkt for Øje, ligesom at sige det klart og indtrængende til Bismarck. Man ansaa det imidlertid ikke for nyttigt allerede nu at fremkalde et officielt Svar fra denne, og der-

for var der ikke i den franske Depeche tilføjet noget Paalæg til Quaade om at give Bismarck en Afskrift, hvad der efter diplomatisk Skik og Brug vilde have krævet et saadant officielt preussisk Svar. Derimod instruedes Quaade om, at han ingenlunde var udelukket fra konfidentielt at meddele Bismarck en Afskrift; tværtimod sagde Grev Frijs ham, at han ønskede, at den danske Beservation paa denne Maade »skulde finde et blivende Udtryk i det preussiske Udenrigsministeriums Papirer«.

Endnu berøretes overfor Quaade⁵³²⁾ Spørgsmaalet om, hvorvidt Begeringen ikke i sin Instruktion til ham burde »optage en Begæring om Beciprocitet med Hensyn til de forlangte Garantier, der vilde være fuldkommen grundet i Billighed og logisk fremgaa af Garantifordringens Forhold til Pragfreden, saaledes som det med stor Styrke var gjort gældende i den Lefebvreske Depeche«, om hvilken der i Juli 1867 var gjort Meddelelse til den preussiske Regering.⁵³³⁾ Vi har sporet,⁵³⁴⁾ at Tanken om at opstille et saadant Modkrav havde været fremme i danske Regeringskredse, og ogsaa nu i December havde den sysselsat dem. Man var imidlertid kommet til det Resultat, at »ligesom Opfyldelsen af en saadan Begæring, om den end i Principet kunde indeholde en Tilfredsstillelse for den formelle Værdighed, dog i Virkeligheden snarere vilde medføre en Fare end en Fordel for Danmark«, saaledes mente man ogsaa, »at dens Fremsættelse vilde blive opfattet som alene fremkaldt ved en Hensigt hos den danske Regering til at afbryde Forhandlingerne«. Grev Frijs besluttede derfor ikke at optage dette Punkt i Instruktionerne til Quaade, men henstillede til Gesandten at benytte det paa passende Maade under Forhandlingerne for at bringe de preussiske Garantifordringer ned til en større Moderation; han forbeholdt sig iøvrigt efter Omstændighederne senere at benytte dette til at afbryde Forhandlingen, naar denne viste sig at ville blive frugtesløs.

Endelig erklærede Grev Frijs, at de Tilbud, man i den for-

trolige Instruktion havde bemyndiget Quaade til at gøre, »efter Kabinettets Anskuelse var de yderste, som vi kunde gaa ind paa«; han henstillede til Quaades egen Bedømmelse, »hvorvidt han enten straks eller først efterhaanden vilde gaa til de yderste Grænser«. Navnlig satte Regeringen særdeles Pris paa to Punkter, Det ene var den Form, hvori eventuelle Forpligtelser paatoges, at »denne tog det størst mulige Hensyn til Rigets Værdighed og Kongens Selvstændighed.« Det andet var Spørgsmaalet om Haderslev Skoles Vedligeholdelse som tysk Lærestalt; kun i yderste Nødtilfælde kunde Grev Frijs bekvemme sig til at gøre Indrømmelse paa dette Punkt, der vilde være lige saa odiøst i Danmark, som det i Virkeligheden var uden al reel Betydning for den preussiske Regering.

VIII.

Preussens Grænsetilbud. Det endelige danske Standpunkt.

(Februar—Marts 1868.)

EFTER sin Tilbagekomst til Berlin søgte Quaade Bismarck den 10. Januar 1868 og udtalte sig overfor ham i Overensstemmelse med de givne Instrukser; han efterlod Bismarck en Afskrift af den ostensible danske Depeche af 17. December. Quaade fandt Forbundskansleren i det hele vel stemt.⁶³⁵) Han udtalte, at ogsaa den preussiske Begering nærrede Ønske om den bedste Forstaaelse med Danmark, og han gjorde ikke nogen Indvending, da Quaade fremhævede, at en væsentlig Betingelse for et saadant godt Fremtidsforhold maatte være, at Grænsen blev flyttet, saa at ikke en Del af den danske Nationalitet forblev afskaaret fra Moderlandet. I Modsætning til, hvad der havde været Tilfældet ved tidligere Lejligheder, gentog han ikke den stadige Indvending med Hensyn til en saa sydlig Grænse, men omtalte kun i almindelige Udtryk den Mangel paa Tilbøjelighed til en Landafstaaelse, der altid havde været stor hos Kongen af Preussen og for Tiden kun for en Del var fjernet. Quaade søgte ikke at komme ind i nærmere Forhandling med Bismarck og mente ikke, at man kunde drage nogen Slutning af Ministerens tilsyneladende bedre Stemning, om hvorledes Udfaldet vilde blive. Samtalen var kort, og Bismarck ud-

talte, at han nu straks vilde gøre Indberetning til Kongen, saaledes at Forhandlingerne ufortøvet kunde fortsættes.

Den 15. Januar genoptog Quaade Drøftelsen med Bueher med Hensyn til Garantierne.⁶³⁶) I Henhold til sine Instrukser gjorde han først og fremmest opmærksom paa, at Garantispørgsmaalet ikke lod sig adskille fra Spørgsmaalet om Grænselinjen for den eventuelle Afstemning, og fremhævede, at den Forhandling, han førte med Bueher, i et og alt maatte være at betragte som »non avenu«, hvis Afstemningslinjen ikke blev draget i en Retning, som svarede til det egentlige og væsentlige Formaal for det paatænkte Arrangement. Derefter gav han og Bueher sig til at gennemgaa hvert enkelt af de 12 Punkter, men Drøftelsen af disse »var dels ganske cursorisk og dels ifølge heraf ogsaa aldeles foreløbig«. Bueher kunde endnu ikke tage noget endeligt Standpunkt til de enkelte Spørgsmaal, og Quaade forbeholdt sig ogsaa fuld Frihed til nærmere at præcisere og begrænse sine Udtalelser under en senere detaljeret Diskussion. Forhandlingen var altsaa ganske uforbindende, og Quaade mente ikke at kunne lægge nogen væsentlig Vægt paa, at Bueher tilsyneladende var tilfreds ved en Række af de Bemærkninger, Quaade havde gjort paa Grundlag af de Oplysninger, han havde indhentet i København.

Den preussiske Kommissær sluttede med at meddele, at han ikke før om nogle Dage vilde kunne foreslaa et Møde til yderligere og mere indgaaende Drøftelse om de foreliggende Spørgsmaal, da det var muligt, at Kongen af Preussen, for hvem Grev Bismarck havde forelagt den danske Depeche af 17. December, allerede nu vilde tage sin Beslutning med Hensyn til Territorialspørgsmaalet; af denne Beslutning vilde det saa formentlig afhænge, om Forhandlingerne om Garantierne kunde fortsættes. Den 17. Januar modtog Quaade en Skrivelse fra Bueher med Anmodning om Oplysning om forskellige Punkter vedrørende Garantierne.⁶⁸⁷) Denne besvarede Gesandten under Samraad med Professor

Larsen, der var rejst med til Berlin, under 20. Januar,⁵³⁸⁾ og Drøftelsen af Garantispørgsmaalet fortsattes derefter i et nyt Møde den 27., uden at der skete noget ud over en Uddybning og Forklaring af Standpunktet overfor de forskellige Garantier. I Løbet af Februar Maaned fortsattes denne Drøftelse, og der udveksledes mellem Quaade og Bueher skriftlige Formuleringer af de Spørgsmaal, der efterhaanden blev klaret. Bueher indhentedes Instruktioner med Hensyn til de enkelte Punkter, men først den 21. Februar fandt en ny Forhandling Sted om Garantierne. Adskilligt var nu klaret saaledes, at en Forstaaelse derom var let, da der fra preussisk Side var gjort nogle Indrømmelser. Med Hensyn til Hovedpunkterne var der derimod ikke vist nogen Imødekommehed. Det drejede sig om Sprogspørgsmaalet og om de tysksindede Undersaatters Klageret. Bueher holdt ubetinget fast ved Paastanden om Fastsættelsen af 1846 som Normalaar for Ordningen af Kirke- og Skolesprog; »de fra Ret og Billighed hentede Indvendinger, som Quaade⁵³⁹⁾ havde anført imod, at den danske Majoritet i Købstæderne med Hensyn til Kirke og Skole skulde tilsidesættes til Fordel for den tyske Minoritet, forblev virkningsløse lige overfor Paaberaabelsen af, at de Bestemmelser, som i de omhandlede Henseender havde været gældende i 1846, var fastsat af den danske Regering selv«. Derimod syntes man fra preussisk Side tilbøjelig til at gøre Indrømmelser med Hensyn til Kravet om, at Stædernes Kommunalforfatninger skulde ordnes som i 1846; man erkendte, at Kooptionen ikke var tidssvarende, og vilde modtage Forslag fra den danske Regering. Spørgsmaalet om Haderslev Skole kom man ikke ind paa. Det andet Hovedpunkt, hvor man stillede sig afvisende, var med Hensyn til Voldgiftsretten. Her bemærkede Bueher, at man ikke fandt det danske Forslag — om en eventuel Reklamation gennem en Henstilling fra vedkommende til den danske Regering om at forhøre i Berlin — fyldestgørende. Man mente, at naar Forholdet betragtedes rent objektivt, maatte

det ordnes saaledes, »at det selv indeholdt en aldeles afgjort Borgen for, at den preussiske Regering ikke kunde forblive uvidende om Indgivelsen af nogen som helst Besværing«; dette Punkt blev imidlertid forbeholdt videre Drøftelse.

En uoverstigelig Modsætning mellem de preussiske Krav og de danske Tilbud syntes der altsaa paa dette Tidspunkt kun at foreligge paa eet Punkt, Sprogspørgsmaalet. Muligheden for, at fortsatte Forhandlinger skulde føre til en Forstaaelse, blev imidlertid ikke prøvet, idet den Erklæring med Hensyn til Territorialsørgsmaalet, som Bueher havde bebudet den 15. Januar, omsider fremkom i samme Møde den 21. Februar.

I Ventetiden, lidt ind i Februar, var der forefaldet en fortrædelig Episode, idet en dansk Diplomat i bedste Hensigt, men ganske uden Ordre, fremkaldte en Indblanding fra en udenforstaaende Magt til Fordel for Danmark, til ingen Nytte, kun til Irritation af Bismarck.

De danske Gesandter paa de vigtigere Pladser, i Stockholm, St. Petersborg, Wien, Paris og London var midt i Januar blevet underrettet om, hvorledes Forhandlingerne med Berlin stod,⁶⁴⁰) men da Regeringen ikke mente, at det var nyttigt paa Sagens nuværende Standpunkt at fremkalde Indblanding fra nogen anden Side, havde hver af disse Gesandter faaet Ordre til kun uofficielt og fortroligt at meddele vedkommende Udenrigsminister, hvad han havde faaet Underretning om. Man var meget opmærksom paa, om den almindelige storpolitiske Situation skulde forandre sig saaledes, at man kunde vente sig nogen Fordel af en Intervention i Berlin, f. Eks. fra østrigsk eller fransk Side. »Saavel for de Interessers Skyld, den havde at forsvare, som for sin egen Samvittigheds Skyld, vilde Regeringen ikke lade noget Middel uforsøgt, som kunde udøve en velgørende Indflydelse paa Afgørelsen af denne Sag i størst mulig Favør af vort Fædreland«. Men man skønnede, at Øjeblikket absolut

ikke var til nogen Bevægelse i denne Retning, hvad der fandt Billigelse bl. a. i Rusland.⁶⁴¹) Moltke-Hvitfeldt var instrueret om at holde sig tilbage, og Grev Frijs havde paalagt Falbe at bevæge sig med stor Forsigtighed og Omtanke lige overfor Beust, »thi ved en Anmodning, som ikke forefinder den tilbørlige Sangbund, kunde man let give Preussen en velkommen Anledning til atter at vise sit Overmod og Hovmod lige overfor os«. ⁶⁴²) Alligevel fik man Vanskeligheder.

Til Gesandten i Florens, Baron Frantz Bille-Brahe⁶⁴⁸) var der ikke sendt nogen Meddelelse; han havde kun hørt om Sagen gennem tilfældige og almindelige Bemærkninger i Privatbreve fra Grev Frijs. Baron Bille-Brahe havde, som naturligt var, interesseret sig for Sagen og havde, hvad man ikke kunde fortænke ham i, og hvad Regeringen ogsaa godt forstod, anset det for sin Skyldighed at interessere det italienske Hof for det slesvigske Spørgsmaal. Han havde i en Samtale med den italienske Udenrigsminister Menabrea omtalt Sagen og havde antydnet for Ministeren, at af alle fremmede Magter maatte Italien formentlig være den, der bedst kunde tale Danmarks Sag til Bismarck. Menabria var meget villig gaaet ind paa Tanken og havde lovet at give sin Gesandt i Berlin, Grev de Launay, Ordre til at udtale sig ud fra denne Betragtning i Berlin og at give en udførlig Beretning om Sagens Stilling. Bille-Brahe havde ikke behandlet denne Samtale officielt, men havde i et Privatbrev til Grev Frijs fortalt om Samtalen og formentlig ikke en Gang tillagt den italienske Ministers Ord om, at han vilde instruere sin Gesandt i Berlin, større Betydning. Da hans Brev kom til København, blev Grev Frijs eller Vedel imidlertid betænkelig. De averterede øjeblikkelig Quade om, hvad der var sket, for at han kunde sørge for, at det hele ikke gjorde mere Skade end Gavn, og lovede at paalægge Bille-Brahe Forsigtighed. Dette var alt ud fra den Regel, man i København i dette Øjeblik samvittighedsfuldt overholdt, ikke at ville bruge nogen udenforstaaende ved Forhandlingerne i Berlin.

Det viste sig imidlertid, at Bille-Brahe, som Quaade udtrykte det,⁵⁴⁴) om end i den bedste Hensigt, men meget uheldigt, havde kastet »en slem Kjæp i Hjulet«. Quaade havde af Grev de Launay faaet Besked om, at han allerede for flere Dage siden havde faaet en Depeche fra Florens, hvorved det i Anledning af et af Bille-Brahe, ifølge Ordre fra København, for Grev Menabrea udtalt Ønske paalagdes ham under Iagttagelse af alle Hensyn at tale vor Sag for Bismarck i det nordslesvigske Spørgsmaal, navnlig for saavidt Territoriets Udstrækning angik. Italieneren havde betænkt sig et Par Dage, fordi han selv havde fundet Tingen utidig, men da Ordren til ham var positiv, havde han maattet handle derefter og havde allerede omtrent den 5. Februar i Fortrolighed udtalt sig til Thile om Sagen. Skønt den Form, han havde valgt, var »den allermildeste«, havde »dette Skridt gjort et meget uheldigt Indtryk paa Thile«.

Da Quaade den 8. Februar fik dette at høre, gik han øjeblikkelig til Thile og sagde ham, at han ved en Skrivelse fra Vedel var blevet anmodet om at drage Omsorg for, at de Launay ikke gjorde videre i Sagen, hvis han allerede havde faaet en Ordre fra Florens, da det System, man fulgte i København, var ikke at blande nogen som helst anden Regering ind i Forhandlingerne. Quaade var imidlertid for sent ude. Thile havde aflagt Beretning for Bismarck, og Bismarck, som af indrepolitiske Grunde »var i en meget irriteret Stemning«, var blevet i høj Grad utilfreds. Thile, som, efter hvad han sagde til Quaade, bestræbte sig for at berolige sin Chef og efter en Vane, som udenrigsministerielle Embedsmænd, der forhandler med de fremmede Gesandter, ofte har, altid søgte at glatte ud, hvor han kunde, mente dog, at han havde faaet Bismarck omstemt, saaledes at Sagen kunde betragtes som endt; Bismarck havde opgivet sin første Beslutning om at skrive og paa denne Maade føre Sagen videre, men — havde Thile sagt — det moralske Indtryk paa Forbundskansleren havde været meget slet. Nu

rejste han dog nogle Uger paa Landet, og saa vilde Sagen vel sagtens dø hen af sig selv. Thile mente ikke, at det vilde være nyttigt, at han nu atter ifølge Quaades Henvendelse berørte den for Bismarck for at berigtige de faktiske Forhold. Det var bedst at lade Græs gro over den. Quaade delte hans Anskuelse. Han var ked af, at han havde maattet lade Thile forstaa, at hans Kollega i Florens havde været for rask i Tøjet, men havde været nødt til at give ham et Dementi. Han henstillede til Vedel, om man ikke udtrykkelig burde gøre alle danske Gesandtskaber opmærksom paa, hvor vigtigt det var, at for Tiden ingen fremmede Regeringer ifølge dansk Initiativ blandede sig i Sagen.

Hermed endte denne Episode; det er ikke udelukket, at den kan have bidraget til at ændre den »Velstemthed«, som Quaade den 10. Januar mente at have iagttaget hos Bismarck. I den sidste Del af Februar—Marts var Bismarcks Stemning i alt Fald blevet meget slet.

Skønt mere end en Maaned forløb, uden at Spørgsmaalet om den eventuelle Grænsedragning var blevet besvaret, var Quaade dog paa et ret tidligt Tidspunkt blevet orienteret om, i hvilken Retning Svaret vilde gaa, saaledes at det, da det formelt blev meddelt hafti, ikke blev ham nogen stor Overraskelse. Allerede Lørdag den 18. Januar havde han talt med Bueher i et ikke officielt Møde, og den preussiske Kommissær havde da bemærket, at han destoværre ikke troede, at den preussiske Regerings Beslutning om Grænsen i Slesvig vilde blive, som vi kunde ønske den.⁵⁴⁵⁾ Da Quaade spurgte, om han ikke i Fortrolighed kunde sige, hvad han mente i denne Henseende, svarede han, ja, han troede ikke, at man vilde give os mere end Haderslev. Dertil bemærkede Quaade, at i saa Fald var det jo allerede aabenbart, at der ikke kunde komme noget ud af vore Forhandlinger, hvortil han føjede en Gentagelse af de ofte fremsatte danske Argumenter, særlig om Hovedformaålet: en god Forstaaelse med Preussen. Bueher vendte tilbage til den gamle preussiske Ytring om

Umuligheden af at opgive de vigtige militære Positioner, Als og Dybbøl. Da Quaade gjorde Indvendinger, kunde Bueher indrømme, at disse Punkter vel ikke havde saa stor Betydning for Preussen i Forholdet til Danmark, men de var meget vigtige for Danmark og kunde i Danmarks Hænder, da dette Land endnu var stærkere til Søs, blive meget farlige for Preussen, som jo i sin Tid kun med de største Ofre havde kunnet sætte sig i Besiddelse deraf. Hermed endte denne Samtale, efter at Quaade havde »ikke udtalt men antydet, at Danmark jo altid kunde forpligte sig til ikke at befæste disse Punkter«. I sin Indberetning, som paa Grund af Samtalens ganske uofficielle Karakter, skete i et privat, nu kun i Koncept bevaret, Brev til Grev Frijs, tilføjede Quaade, at »dersom han overhovedet var tilbøjelig til hellere at se mindre sort end for sort, kunde Indtrykket paa ham af Samtalen have været, at man nu ikke vilde give os Aabenraa, men til Gengæld herfor Als og Sundeved plus Haderslev«. Det er ikke ganske klart, hvorledes Quaade egentlig kunde faa denne ganske vist stærkt betingede Opfattelse. Et Par Dage efter havde han atter »en Samtale, men en mere almindelig holdt Samtale med Bueher om samme Genstand«. Ved denne Lejlighed fremsatte han paany alle de danske Argumenter i Sagen, og efter at Bueher havde hørt ham, sagde han, at han vilde referere, hvad Quaade havde anført.

Gennem Mohrenheim havde Regeringen i København faaet meddelt Udtalelser af Heydebrand, der heller ikke lovede godt. Heydebrand sagde uforbeholdent om Forhandlingerne i Berlin: »Begge Parter lader, som om de vil have en Overenskomst, men i Virkeligheden tager ingen af de to Regeringer disse Forhandlinger alvorligt«. »Det er trøstende, at den preussiske Regerings egen Repræsentant udtaler sig saaledes om sin Regerings Hensigter«, skrev Vedel til Quaade, da han fortalte ham dette.⁶⁴⁸⁾

Den 21. Februar havde de to Kommissærer den ovenfor

omtalte videre Drøftelse af Garantipunkterne. Ved Slutningen af Mødet fremkom Bueher da omsider med den forlængst lovede Meddelelse om Afstemningsgrænsen.⁸⁴⁷⁾

Han indledede denne Meddelelse med at erindre om den Erklæring, Quaade havde afgivet i Mødet den 15. Januar, at alle Udtalelser fra dansk Side angaaende Garantipunkterne vilde være at betragte som non avenus i Fald Afstemningsomraadet ikke erholdt en saadan Udstrækning, at den danske Regerings Formaal derved opnaaedes. Quaade bemærkede som Berigtigelse af, hvad Hr. Bueher i denne Henseende havde optegnet, at den kgl. Regering foruden Befolkningens Beroligelse navnlig ogsaa havde til Formaal ved det paatænkte Arrangement at opnaa en sikker Borgen for, at Danmark for Fremtiden stedse kunde forblive i god Forstaaelse med Preussen. Derefter sagde Bueher, at Grev Bismarck havde paalagt ham med Hensyn til Afstemningsgrænsen at afgive den Erklæring: Die preussische Regierung würde mit der Abstimmungsgrenze nicht südlicher gehen können als bis zur Gjenner Bucht. Paa Dansk: Den preussiske Regering kunde i denne Henseende ikke gaa sydligere end til Gjennerbugt

Quaade ytrede derefter,⁸⁴⁸⁾ at en Meddelelse af dette Indhold havde hverken Bueher eller Bismarck givet ham Grund til at vente, hvorpaa Bueher antydede, at denne Erklæring heller ikke svarede til, hvad han selv havde tænkt sig om Bismarcks Hensigter, men sidstnævntes Stemning var for Øjeblikket mindre god. Derpaa sagde han til Quaade »mere med en spøgende end med en alvorlig Mine: »Er der ikke muligt i den sidste Tid sket noget, som kunde fremkalde en Misstemning. Har De maaske konspireret med vore Fjender?« Quaade svarede »med fuld Overbevisning« benægtende.

Den 22. Februar, medens Quaades Indberetning var paa Vejen til København, skrev P. Vedel i et Privatbrev til Gesandten,⁸⁴⁹⁾ at der var foregaaet en Forandring med Heyde-

brand; »han var ikke egentlig ond, men han var susceptibel, mistroisk og uvillig stemt«. Altsaa en tro Genspejling af Bismarck.

Efteråt tre Indberetninger af Quaade om de ved Bueher den 21. Februar modtagne preussiske Erklæringer den 23. og 25. Februar var komne til København, skyndte Grev Frijs og Vedel sig at formulere et Referat og Forslag til et Ministermøde, der afholdtes den 25., hvor man enedes om en Forestilling til Statsraadet. I Referatet til Ministerraadet fremstilledes Sagens Stilling og formuleredes de Alternativer, man havde at vælge imellem.⁶⁶⁰⁾

Noget forskellig Opfattelse gjorde sig gældende med Hensyn til Svaret.

Om, at man ikke kunde gaa ind paa den af Preussen tilbudte Linje til Gennerbugten med de fastholdte Garantikrav, var der vistnok fuldkommen Enighed. Man havde i Instruksen til Quaade af 17. December 1867 gjort vidtgaaende Indrømmelser med Hensyn til Garantierne for at naa den nationale Grænse eller i alt Fald komme den saa nær som mulig.«⁶¹⁾ Videregaaende Garantier navnlig med Hensyn til det saakaldte »Normalaar« 1846, som Preussen fastholdt, kunde man under ingen Omstændigheder gaa ind paa, lige saa lidt som man kunde staa ved de tidligere tilbudte Garantier, naar de fremkom som Betingelser endog for den saa stærkt begrænsede Tilbagegivelse af Landet Nord for Gennerbugten. Med fuld Ret fremhævede man, i hvilken Grad den nu tilbudte Grænselinje stredmod alt, hvad der tidligere havde været antydet. Hidtil havde der været Tale om, at Als og Dybbøls strategiske Betydning gjorde det betænkeligt at tilbagegive Danmark den nationale Grænse, hvis Karakter var fastslaaet ved de to Valg i 1867. Nu nægtede man ikke blot at tilbagegive Als og Sundeved, men endogsaa Aabenraa Amt,⁶²⁾ og dette kombineredes med Krav om Garantier, der ganske øjensynlig havde til Hensigt ikke blot at sikre den

tyiske Minoritet, der maatte blive tilbage i Nordslesvig, men ogsaa at lade denne Minoritet beherske den danske Majoritet i et dansk Land og øve en fuldkommen urimelig Indflydelse paa Landets nationale og kommunalpolitiske Styrelse. Yderligere var der fuldkommen Enighed om, at man hurtigt og klart burde lade den preussiske Regering forstaa, at der ikke fra dansk Side var nogen som helst Tvivl om, at man ikke kunde gaa ind paa disse Forslag.⁶⁵³⁾

Derimod var der forskellige Meninger med Hensyn til Svarets Form, om der skulde gives et bestemt og fyndigt Afslag, som det utvivlsomt umiddelbart tiltalte de allerfleste Ministre,⁶⁵⁴⁾ eller om man skulde lade en vis Mulighed aaben for yderligere Forhandlinger om en Modifikation med Hensyn til Grænselinje og Garantier. I Ministerraadet kom vistnok Ønsket om et kategorisk Afslag stærkt til Orde, men de øvrige Ministre bøjede sig dog nok uden Vanskelighed for Grev Frijs' Fremhævelse af, at man burde undgaa »al unødvendig Raskhed i Formen«,⁵⁵⁵⁾ og bestræbe sig for, at det Brød, alle og enhver vistnok betragtede som uundgaaeligt, blev tilrettelagt saaledes, at det blev Preussen og ikke Danmark, der brød. Nu som tidligere lagde Udenrigsministeriet stor Vægt paa denne taktiske Side af Sagen. Man burde staa saa stærkt som muligt overfor Preussen og finde en Form, der ved Maadehold og Forsigtighed var sikker paa at vinde Bifald hos de venligtsindede Magter. »Hovedpointet er«, skrev Vedel til Quaade, »1) at vi ikke bryde, 2) at vi ikke faae Udseeende af at ville det umulige for Tiden, 3) at vi fordre alt eller intet«. ⁵⁵⁶⁾ Vedel synes at være gaaet noget længere i den Henseende end Grev Frijs, selv om dennes i disse Uger højt flammende Vrede over Preussens Optræden, der gav sig Udtryk i hans private Breve, visselig holdtes indenfor de rette Grænser, naar Afgørelser skulde træffes. Vedel havde foreslaaet Grev Frijs,⁵⁵⁷⁾ at »svare ved at sige, at naar vi kun kunne faa Haderslev Amt, ville vi ikke afslaa det, idet vi haabe, at Preussen

senere i Erkendelse af Retfærdigheden af at give os den nationale Grænse, vil give, hvad der mangler, men for Haderslev Amt kunde vi ikke give andre Garantier end de, som Preussen selv har anset for tilstrækkelige for de mange flere Danske, der bo i Slesvig, etc. etc.« — altsaa de almindelige Udtryk i Wienerfredens Art. XVII om Indbyggernes lovlige Rettigheder.

I Dagene umiddelbart efter Modtagelsen af Quaades Beretning synes Grev Frijs at have været tilbøjelig til at gaa ind paa en Kombination af dette Synspunkt med det principielle Afslag. I det Referat, Vedel konciperede for Grev Frijs til Ministermødet den 25., fremstilledes det som en Mulighed, hvis Fordelagtighed han endnu ikke var fuldkommen klar over, at man gav en saadan Tilføjelse til Afslaget. Den formuleredes her saaledes: »Naar den preussiske Regering maatte fastholde for Tiden ikke at kunne udstrække Afstemningen og Afstaaelsen udover Haderslev Amt, vil den kongelige Regering vel ikke vægre sig ved at modtage dette, men kan ikke indlade sig paa derfor at give yderligere Garantier end dem, som den preussiske Regering har paataget sig med Hensyn til den langt talrigere danske Befolkning, der findes ikke blot i Aabenraa Amt, Sundeved og Als, men ogsaa i andre Dele af Slesvig«.

Dette faldt imidlertid ikke ganske i de andre Ministres Smag⁵⁶⁸) og Forslaget om en saadan Tilføjelse blev ikke optaget i Forestillingen til Kongen. Helt forsvandt Tanken dog ikke.⁵⁶⁹) Vedel er formentlig vedblevet at arbejde for sit Synspunkt. I den endelige Formulering af Svaret, en Depeche fra Grev Frijs til Quaade, som Gesandten kunde meddele, kunde Tilbudet om at tage, om ikke G Jennerlinjen saa dog en ret langt nordpaa liggende Grænselinje, indirekte udlæses. Vedel kommenterede overfor Quaade paagældende Sted i Depechen saaledes.⁵⁶⁰)

Man gik ud fra,⁶⁶¹) at den preussiske Erklæring, hvor formløst den end var afgivet gennem Bueher, var officiel

og endelig. Man vurderede i høj Grad, hvor misligt det for Tiden kunde være at lade Forhandlingerne brydes, navnlig fordi Preussen under de nuværende politiske Forhold kunde ville forsøge paa at erklære Udførelsen af Art. V for uigen-nemførlig og lade det komme an paa, om nogen vilde gøre Indvending mod et nyt fait accompli i Modstrid med Prag-freden. Men man var paa det rene med, at man ikke kunde føre Forhandlingerne videre uden at drages ind i umulige Garantier, eller uden at Fortsættelsen vilde opfattes som en Opgivelse af det oprindelige danske Standpunkt saavel med Hensyn til Garantier som med Hensyn til Territorium. Man maatte altsaa tage Konsekvenserne, enten selv at bryde For-handlingerne eller finde sig i, at Preussen, naar man havde svaret paa den sidste Meddelelse af 21. Februar, erklærede Forhandlingerne for brudt. Grev Frijs mente, at man i alt Fald intet havde tabt ved disse Forhandlinger, naar man sammenlignede Sagens Stilling før Forhandlingernes Begyn-delse med den Stilling, den nu fik ved deres Afbrydelse. Alle Magter havde vel været enige om, at Fordringerne om Garantier ikke blot ikke var hjemlet, men endogsaa stil-tiende var udelukket i Pragfreden, men det havde dog været den almindelige Mening, at Danmark burde modtage den Forhandling, Preussen tilbød os i Foraaret 1867 og, uden forlods at binde sig, i Principet undersøge de Garantier, >som Preussen maatte fremsætte, maaske mere som et Skin og for at dække sig lige overfor den offentlige Mening i Tyskland end som en Realitet, der virkelig kunde medføre Fare for vor Fremtid«. ⁶⁶²⁾ Nu viste Erfaringerne, at denne Betragtning hvilede paa en fuldkommen Illusion om Preus-sens Loyalitet; de preussiske Fordringer berørte baade Kon-gens Souverænitet og Rigets Selvstændighed, de vilde lade en lille tysk Minoritet under Preussens Beskyttelse øve et ganske urimeligt Herredømme over den danske Majoritet. Naar hertil kom den nu tilbudte Grænselinje, der gik langt nordligere, end det nogen Sinde før havde været antydet,

mente Grev Frijs, at hvilken Fare der end kunde være ved, at Sagen strandede, saa vilde ingen europæisk Magt være i Tvivl om de preussiske Hensigter. Alt i alt havde det efter hans Mening været gavnligt for Danmark, at Pragfredens Art. V i Stedet for at ligge hen som et dødt Ord, som ingen fremmed Magt vilde vække, ved den Forhandling, der nu var blevet ført, var blevet til et Spørgsmaal, der vistnok nu som før ventede paa sin Løsning, men som dog var fuldstændig oplyst.

Med Hensyn til Formen og Maaden, hvorpaa det Afslag, som alle var enige om burde gives, skulde fremkomme, opstilledes to Alternativer. Det første var at svare, at vi i de paany fremkomne Garantifordringer vilde se en Fare for Fremtiden, hvorfor vi ikke kunde udsætte Riget og vort venskabelige Forhold til Preussen, og at vi altsaa ikke kunde modtage nogen Overenskomst paa denne Basis. Grev Frijs mente, at man meget let kunde vise de europæiske Magter, at dette Svar var berettiget, da alle havde erklæret, at Garantier af den Art, der var Tale om, kunde man ikke paatage sig. Men alligevel mente Udenrigsministeriet ikke at burde raade til at affatte Svaret paa denne Maade. Man mente, at det vilde være fuldkommen logisk, naar man i Afslaget paa de større Garantifordringer saa en stiltiende Erkendelse af, at man dog kunde modtage den tilbudte Grænselinje, hvis Preussen vilde lade sig nøje med de Garantier, som Danmark i sin Instruktion til Quaade havde meddelt, at man eventuelt kunde gaa ind paa. Grev Frijs antog ikke, at den preussiske Regering efter et saadan formuleret Svar vilde erklære sig villig hertil. Derimod frygtede han, at man, hvis Forhandlingerne senere paany maatte blive optaget, vilde gaa ud fra en saadan Anskuelse og betragte det som et definitivt Resultat, at den danske Regering var villig til at give disse Garantier uden Hensyn til Territoriets Udstrækning til den nationale Grænse. Man havde ganske vist gennem Quaade gentagne

Gange udtalt, at naar de nuværende Forhandlinger var afbrudte, var de danske Forslag med Hensyn til Garantier taget tilbage, men selv om de ikke forelaa som *Forslag*, vilde de dog altid kunne bruges imod Danmark som antydende, hvad den danske Regering nu havde antaget uden Fare at kunne gaa ind paa, og hvortil den altsaa ogsaa senere maatte antages at kunne forpligte sig. For at afværge dette, mente Grev Frijs, at man nu ved Afbrydelsen af Forhandlingerne maatte gøre det klart, at disse eventuelle Garantier kun efter den danske Regerings Mening var mulige, naar man opnaaede den nationale Grænse, men at man ikke kunde paatage sig at give dem uden denne.

Som Følge deraf foreslog Grev Frijs, at Svaret burde gaa i Retning af »at vi saameget mindre kunne gaae ind paa saa farlige Garantier, som den preussiske Regering vedbliver at forlange, som allerede de af os omtalte Garantier i og for sig frembøde Vanskeligheder og Retæneligheder, som vi kun kunde overse, forsaavidt al anden Anledning til Misstemning mellem Danmark og Preussen fjernedes ved en tilfredsstillende Grænse, men dette var langtfra Tilfældet med den nu i Udsigt stillede eventuelle Afstaaelse«. ⁵⁶³) Yderligere henstilledes det som ovenfor omtalt efter Vedels Forslag, om man til dette Alternativ skulde føje Tilbud om eventuelt at modtage Haderslev Amt uden andre Garantier end de, den preussiske Regering paatog sig for de Danske Syd for den ny Grænselinje. Hvis den preussiske Regering afslog dette, og at den vilde gøre det, derom nærede man ingen eller ringe Tvivl, havde man i ethvert Tilfælde ved denne Tilføjelse givet det hele en Vending, saa at det blev Preussen, der ikke blot i Realiteten, men ogsaa i Formen afbrød Forhandlingerne.

Grev Frijs fremhævede desuden, at hidtil havde det haft stor Indflydelse paa Regeringens Holdning i hele Sagen, at man, saavidt det lod sig forene med vore andre Interesser, »maatte ønske at bevise Preussen, at vi oprigtigt attraaede

en venskabelig Overenskomst med det og ikke spekulerede paa en europæisk Krigs usikre Resultater«. ⁶⁶⁴) Jo mere man viste Preussen, at man ikke ønskede et Brud, jo videre man strakte sig, desto mere kunde man bestyrke Preussen i denne Anskuelse om Danmarks fredelige Hensigter. Tilføjjelsen med Hensyn til Haderslev Amt vilde yderligere fjerne enhver mulig Bebrejdelse fra de venligtsindede Magter, at Danmark havde fastholdt det udiplomatiske Alternativ, alt eller intet.

Man maatte naturligvis gennemtænke Konsekvenserne, hvis Preussen »mod al Forventning og saa at sige par impossible« svarede Ja. Skulde det ske, at Preussen virkelig gav Danmark Haderslev Amt med samme Garantier for Tyskerne, som de selv vilde give de Danske i det øvrige Slesvig, skete det antagelig kun ud fra det Motiv at faa et Spørgsmaal ud af Verden, som det frygtede, at Østrig og Frankrig under givne Forhold kunde ville bruge imod det, men i saa Tilfælde vilde det behøve enten Danmarks eller de to nævnte Stormagters egen Anerkendelse af, at Sagen nu var endelig ordnet. En dansk Erklæring i Anledning af en eventuel Afstaaelse af Haderslev Amt, som skulde gives paa Forlangende af Preussen, kunde saa formentlig formuleres derhen, »at vi selvfølgelig og i Henhold til, hvad Preussen selv gientagende havde erklæret, ikke kunde udtale os om Pragerfredens Mening med Art. V; derimod kunde vi ikke i Modstrid med hvad de forskjellige Valg i Slesvig tilstrækkelig havde konstateret, anerkjende, at Haderslev Amt dannede Grænsen for den danske Nationalitet, der tvertimod havde et berettiget Krav paa en yderligere Grænseregulering, som vi ikke tvivlede paa, at den preussiske Regering med Tiden vilde erkjende for retfærdig og grundet i fælles Interesse«. ⁶⁶⁶) Dette vilde være en Appel til Fremtiden og til den preussiske Regerings egen Vurdering af Forholdet, som ingen upartisk Magt kunde andet end billige. Blev Følgen af en saadan Erklæring, at

Preussen nægtede at gaa videre med Afstaaelsen, vilde det slesvigske Spørgsmaal yderligere være stillet i det rette Lys for Europa og til Løsning for Fremtiden. Men erklærede Preussen, samtidig med at det afstod Haderslev Amt, overfor Østrig og eventuelt overfor Frankrig, at Pragfredens Art. V nu var opfyldt, eller søgte at faa disse Magters Erkendelse af, at Artiklen var opfyldt, saa vilde den danske Reservation give Østrig og eventuelt Frankrig en meget gunstig Lejlighed til, hvis det overhovedet passede dem, fremdeles at holde Spørgsmaalet aabent ved et mere eller mindre reserveret Svar.

Ud fra disse Betragtninger udtalte Grev Frijs, at han fandt, at den omhandlede Tilføjelse frembød en diplomatisk Fordel, at den, hvis Preussen mod al Rimelighed gik ind derpaa, rimeligvis vilde give Danmark Lejlighed til *enten* at holde Grænsespørgsmaalet aabent ved en ny og udtrykkelig Erklæring, *eller* at faa en Afstaaelse, som vi selvfølgelig udtrykkelig havde erklæret for at være en *à compte*, der ikke i nogen Maade præjudicerede de Udsigter, som Pragfredens Bestemmelser og de faktiske Forhold i Slesvig kunde lade os haabe af Fremtiden.

Drøftelsen i Ministerraadet den 25. endte med, at man vedtog, at Forestillingen til Kongen kun skulde gaa ud paa at foreslaa, at Svaret affattedes i Overensstemmelse med det andet Alternativ, Tilføjelsen om Haderslev Amt blev som ovenfor meddelt ikke medtaget; »herpaa vilde Ministerraadet ikke indlade sig«. ⁶⁶⁶⁾

I Statsraadet den 28. forelagdes denne Forestilling, der er dateret den 27. De almindelige Synspunkter, som var udviklede af Grev Frijs ved Ministermødet gentoges. Grev Frijs foreslog derefter, at det afslaaende Svar paa de preussiske Forslag formuleredes saaledes, at det indeholdt »en klar og for Fremtiden upræjudiceerlig Afbrydelse af Forhandlingen, saaledes at denne alene kan tjene til at oplyse Preussens Færd og Hensigter, men ikke i nogen Maade kan

berøre Danmarks Ret«. ⁸⁶⁷⁾ Et Svar affattet i denne Aand vilde formentlig føre til, at Forhandlingerne af den preussiske Regering blev erklæret for afbrudte. Det vilde da være nødvendigt, at der til de andre Magter blev givet en fuldstændig Meddelelse om, hvad der var sket. Et Forslag om Bemyndigelse til Udenrigsministeren til at instruere Quaade i Overensstemmelse med det fremførte blev billiget af Kongen, idet han udtalte, at det af den preussiske Regerings hele Fremgangsmaade var tydeligt, at det alene havde været den om at gøre at bevare Skinnet, som om det var paa Danmark, at Udførelsen af Pragfreden med Hensyn til Nord-slesvig strandede. ⁸⁶⁸⁾

Først den 9. Marts, efter meget nøje Overvejelse af Formen, udfærdigedes den franske Depeche til Quaade, som Gesandten fik Instruktion om at oplæse for Bueher, og hvoraf han skulde give ham en Kopi til Bismarck. Indholdet fremgaar af det foregaaende, men da det blev den afsluttende Udtalelse fra dansk Side og den, til hvilken Preussen officielt og formelt kunde holde sig ved sin Bedømmelse af den danske Regerings Stilling, vil det være rigtigt kort at gengive den. ⁸⁶⁹⁾

Grev Frijs udtalte, at han med Sorg havde læst Quaades Indberetninger om den preussiske Kommissærs sidste Meddelelser. Han saa deraf, at den preussiske Regering havde taget imod de Indrømmelser, som man fra dansk Side havde erklæret sig villig til at gøre i Forventning om en almindelig Forstaaelse, men ikke desto mindre viste sig uvillig til paa noget Punkt at gaa bort fra sine tidligere Fordringer. Den preussiske Regering lod fremdeles Hovedfordringerne savne al Bøjelighed, hvad der desværre gjorde dem uforenelige med en uafhængig Regerings mest øjensynlige Interesser. Men samtidig vilde man indskrænke den eventuelle Folkeafstemning i en Grad, der langt fra svarede til selv de mest beskedne danske Forventninger, idet Gennerbugtgrænsen i Stedet for at sikre den danske Nationalitets Uberørthed kun

vilde tjene til at skære det danske Nordslesvig i to Dele. Grev Frijs vilde ikke genoptage Undersøgelsen af de preussiske Garantier, da man intet havde at tilføje til de tidligere Betragtninger, der efter hans Mening var fuldt ud tilstrækkelige til at vise, at Antagelsen af disse Garantier stred imod det Princip, som Berlinerkabinetet lige saa vel som vi havde anerkendt, at man burde udelukke af de eventuelle Forpligtelser alt, der kunde gribe ind i den danske Konges Souverænitet og udsaa Spiren til beklagelige Komplikationer i det indbyrdes Forhold. Man vilde virkelig ikke kunne udtænke en mere haandgribelig Anomali, en i dybere Forstand uacceptabel Betingelse end den, der vilde paalægge den danske Begering Forpligtelse til at undertrykke Brugen af dansk Sprog i den tvungne Børneskole og ved Hovedguds-tjenesten i Kirkerne i de Byer, som skulde tilbagegives Danmark just paa Grund af deres Indbyggers Nationalitet. Grev Frijs kunde til en vis Grad forklare sig den preussiske Regerings Betæneligheder med Henblik paa det lille Antal Tyskere, der boede i Nordslesvig, selv om han hverken fandt dem retfærdiggjorte ved Forholdenes Natur eller i Overensstemmelse med de nærværende Forhandlingers Formaal og historiske Grundlag, men hvad han kunde forstaa, og hvad den danske Regering aldrig vilde kunne gaa ind paa, var, at man vilde paalægge Danmark at træffe Foranstaltninger, hvis eneste Resultat vilde blive at sikre det tyske Mindretal et vedvarende Herredømme i Kirke, Skole og Kommune, et Herredømme, som det vilde udøve til Skade for det danske Flertals helligste Interesser og under Beskyttelse af en mægtig fremmed Regering, hvis Intervention det vilde være berettiget til at paakalde, hver Gang det troede sig krænket i sine Rettigheder ved Handlinger af sin egen Regering.

Med Hensyn til den store Vigtighed, man fra dansk Side tillagde en tilfredsstillende Løsning af Territorialspørgsmaalet, bemærkede Grev Frijs, at der til de Motiver, man tid-

tidligere havde fremdraget, endnu kom, at dette Spørgsmaal inderligt og ved et dobbelt Baand var knyttet til Garantispørgsmaalet. »Hvor begrænsede internationale Garantier end var, vilde de aldrig undgaa at frembyde alvorlige Farer, men disse Farer vilde i det mindste finde deres Modvægt i en reel politisk Fordel, hvis vi for vore Ofre opnaaede territoriale Betingelser for en oprigtig Forstaaelse med Preussen, som den gensidige Sympati mellem de to Folk saa fremtidig kunde betrygge. Men endvidere vilde disse Farer i væsentlig Grad blive formindskede, eftersom det da vilde være os tilladt at haabe, at de uundgaaelige Uenigheder om Fortolkningen af vore internationale Forpligtelser ikke vilde blive skærpede ved Mindelser fra Fortidens Bitterhed«. ⁵⁷⁰) Ud fra den her skildrede Tankegang havde man fra dansk Side hidtil handlet og ansaa det for rigtigst at vedblive dermed. »Ledet af vort Ønske om at lette Preussen den Opgave at løse Spørgsmaalet om Grænsen paa en retfærdig Maade, har vi erklæret os beredte til eventuelt at paatage os de Forpligtelser, der er omtalt i Quaades Pourparlers med Hr. Bueher, men vore Tilbud har kun kunnet være saa vidtgaaende i Forventning om, at Opfyldelsen deraf vilde være gjort os mindre vanskelig ved Fastsættelsen af en Grænse, der var overensstemmende med Befolkningens Ønsker, og som fremtidig vilde blive et Pant paa en varig Forsoning mellem de to Lande. I det Øjeblik denne Forventning ikke realiseredes, vilde vi umuligt kunne opretholde vore foregaaende Tilbud eller paatage os Garantier til Gunst for de tyske Indbyggere i det afstaaede Territorium, udover saadanne som Preussen selv, da det sluttede Wienerfreden, har anset for tilstrækkelige til at sikre de langt talrigere danske Elementer i den Del af Slesvig, som skulde forblive i dets Hænder«. Grev Frijs sluttede med at udtale, at det Synspunkt, ud fra hvilket man fra dansk Side bedømte Spørgsmaalet, syntes ham saa upartisk og saa logisk, at han endnu ikke kunde opgive Haabet om, at hans.

Betragtning tilsidst vilde blive godkendt af en Regering, som, efter hvad han gerne vilde tro, virkelig ønskede, at disse Forhandlinger skulde føre til et lykkeligt Resultat.

Det vil ses, at denne Note ikke lod nogen Tvivl tilbage om, at den danske Regering ikke vilde acceptere en Tilbagegivelse af Land efter en Afstemning til Gennerbugten paa de af Preussen opstillede Betingelser, hvis Hovedpunkt var Fastholden af 1846 som Normalaar for Sprogordningen i Skole og Kirke og kommunal Forfatningsordning. Men samtidig afviste Noten ved sin hele Formulering ingenlunde yderligere Forhandlinger; dens Slutningspassus antydede direkte Forventningen om, at en Forstaaelse dog var mulig, og det ovenfor ordret citerede første Stykke af den franske Notes tredje Alinea indeholdt en indirekte Tilkendegivelse af, at man ikke afviste Tanken om at modtage et Territorium, der var mindre end hele det danske nationale Slesvig, under Forudsætning af, at Garantkravene ikke opretholdtes, blev helt frafaldne eller modificeredes. Man stillede sig kun bestemt afvisende overfor det sidst formulerede preussiske Forslag; man afviste hverken absolut Tanken om visse Garantier eller opstillede Kravet: hele det danske Slesvig (d. v. s. ned til Afstemningsgrænsen af 1867 Syd om Flensborg) eller intet.

Den preussiske Regering vilde ikke have svært ved at udlæse dette af Depechen. I et meget fortroligt Brev fra Vedel til Quaade, i hvilket Afsenderen bad Modtageren lægge nøje Mærke til, om det havde været aabnet paa Vejen,⁶⁷¹) udtrykte Vedel overfor Quaade til Overflod sin Opfattelse. »I Depechens 3dje Alinea«, skriver han til Quaade, »seer De, hvor langt vi ere gaaede. Vi sige: vi kunne give Garantier (o: de af Dem foreslaaede) naar vi faae den nationale Grænse, — faae vi ikke den, kunne vi ingen Garantier give; men heri ligger ganske vist indirekte, at vi ikke ere uvillige til at tage en nordligere Grænse end Flensborglinjen, *uden* Garantier. Men skulde man tage os

paa Ordet — jeg frygter destoværre ikke denne Mulighed — saa kunne vi endnu købslaae om, hvor den nordligere Grænse er, som vi paa det Vilkaar kunne modtage, vi kunde sige om Gjennerbugten og selv om Aabenraalinjen, at den ville vi dog afslaae som for nordlig, kun m. H. t. Baulinjen ville vi være bundne, forsaavidt der skal være Mening i hvad vi sige, og forsaavidt som den Linje vi kunne modtage *uden* Garantier logiskt maa være nordligere end Flensborgerlinjen, for hvilken vi ville give Garantier. De forstaaer mig jo vel, jeg mener ikke at vi skulle sige nu eller senere, at vi ikke vilde tage selv Aabenraalinjen, hvis vi kunde faae den uden Garantier — personlig vilde jeg ønske, at vi tog den med de af os foreslaaeede Garantier — men vi holde det for Tiden aabent. Preussen byder nu Gjenner plus større Garantier. Vort gamle Bud er Flensborgerlinjen mod *vore* Garantier. Nu tilføie vi: en nordligere Linje *uden* Garantier, men hvilken nordligere Linje er ikke sagt af os, derom vente vi eventuelt Bud. — Skulde et saadant komme *eller* tager Preussen Aabenraalinjen med de gamle Garantier (maaske lidt modificerede) vilde jeg endda mene, at Forslaget var værdt at tage i Betragtning, *dog* at man reserverer sig det Fornødne m. H. t. en eventuel Fremtid, og det anseer jeg ikke for at være saa særdeles vanskeligt«.

Utvivlsomt har Vedels Opfattelse haft Grev Frijs' fulde Billigelse, og det er vel ikke umuligt, at de har formuleret Noten til Quaade under noget større Hensyn til Tanken om dog til syvende og sidst at acceptere Haderslev Amt alene. Hvis det er rigtigt, hvad Krieger optegnede i sin Dagbog den 10. Marts,⁸⁷²) at Grev Frijs »dog paa egen Haand fraveg Ministerraadets Bestemmelse«, skete dette i en saa forbeholden og indirekte Form, at der aldrig kunde være Tale om, at det kunde drage Konsekvenser efter sig, der paa nogen Maade kunde have bundet Begeringens endelige Beslutning. Grev Frijs og Vedel har til det sidste villet holde sig selv den svageste Mulighed aaben. Det fremgaar af deres skrift-

lige Ytringer i Korrespondancen med Quaade, at de troede uendelig lidt paa en Imødekommenhed fra preussisk Side, som kunde aabne Udsigt til et Kompromis, der blot i nogen Maade var acceptabelt, ved en Udstrækning af Grænsen sydpaa, ved en Indskrænkning eller Opgivelse af de uantagelige Garantifordringer eller ved en Kombination af Indrømmelser paa begge Omraader, men deres Opgave var at være forberedt paa alle Muligheder.

Det var visselig ikke for sin egen Skyld, at Grev Frijs i den Grad vaagede over alle Muligheder. Det var ham lidet magtpaaliggende at erhverve Ære for sig personlig ved en Løsning af denne Sag. Den øjeblikkelige indrepolitiske Situation var saadan, at det laa nærmere for ham at tænke paa at tilrettelægge alt for en Efterfølger end paa selv at kuijne føre Sagen til Ende. Nu som i August Maaned 1867, da man sidst tog alvorlige Beslutninger i det slesvigske Spørgsmaal, havde man staaet i »total Ministerkrise«.⁶⁷³) Den stammede væsentlig fra det kirkelige Stridsspørgsmaal, der knyttede sig til Kultusminister P. C. Kierkegaards Kamp for Gennemførelsen af Valgmenighedsloven. Men dette kombineret med en Række andre Vanskeligheder i Forholdet til Rigsdagen og til Kongen gjorde Grev Frijs opsat paa hurtigst muligt at springe fra; det var meget imod hans Forhaabninger, at han kom til endnu i over to Aar at lede Ministeriet. Han ventede i dette Øjeblik snarest, at det vilde blive Krieger,⁶⁷⁴) der kom til at danne et nyt Ministerium og han har formentlig følt sig vel ved at vide, at Krieger, saa bestemt som hans ved faste Beslutninger ængstelige Natur tillod ham det, delte Udenrigsministerens og Vedels Opfattelse, at man burde være uhyre varsom med at bryde med Preussen, i Nødstilfælde og om det kom til det yderste betænke sig meget paa at lade selv en ringe Del af det danske Slesvig gaa fra sig, om Vilkaarene var blot nogenlunde antagelige.

Grev Frijs var i disse Uger opfyldt af en overordentlig Forbitrelse imod Preussen. Hans private Breve indeholder

de skarpeste Ord om det Hohenzollerske Kongehus' »hyklerske Vederstyggelighed«, om Preusseriets »Hovmod og Indbildskhed«,⁶⁷⁵) om den upaalidelige og perfide Overmand, som Bismarck var, med hvem det var en saa mislig Sag for den svage at forhandle.⁶⁷⁶) Det var ham i højeste Grad pinligt i tre Fjerdingaar at have siddet i disse Forhandlinger, hvor han stadig havde en Følelse af, at man skulde lokkes ud paa Glati; det var hans Opfattelse, at Bismarck, »den koleriske og nervøse Greve, hvis øjeblikkelige Stemninger ikke var til at beregne«, kun havde til Hensigt »at trække os omkring ved Næsen«.⁶⁷⁷) Alligevel mente han trods al Ubehag og Ængstelse, at man maaske ikke var kommet saa helt galt igennem denne farlige Forhandling, selv om den nu brast. »Det slesvigske Spørgsmaal«, skrev han den 14. Marts til Quaade,⁶⁷⁸) »har vistnok gennemløbet sin første Fase, uden at vi har lidt for meget, og vi kommer vel til en phase austro-française og derefter vistnok meget let européenne, og der kan vel Forhandlingen og Evnen til i rette Tid at holde igen og at give Køb faa en stor Betydning, men jeg er dog overbevist om at Stillingen i det hele taget vil blive klarere«.

Den 15. Marts oplæste Quaade Instruktionsskrivelsen af 9. Marts for Bueher og meddelte ham en Afskrift deraf.⁶⁷⁹) De Bemærkninger, han tilføjede, gik ud paa⁶⁸⁰) klart at paavise, i hvilken Grad det var den danske Regering umuligt, dels i Særdeleshed at antage de preussiske Forslag, dels overhovedet at forlade det Standpunkt, hvorpaa den stedse havde stillet sig under Forhandlingerne, det Standpunkt, der saa at sige var Danmark paatvunget ikke alene ved Nationalitetsprincippet, men ogsaa ved Ønsket om i Fremtiden at kunne leve i god Forstaaelse med Preussen. Disse sidste Ytringer fremkom Quaade fornemmelig med for indirekte at forebygge, at der fra preussisk Side blev »tillagt den af ham gjorte Meddelelse Karakteren af et Brud«. Bueher tog Meddelelsen til Efterretning og vilde straks foredrage den

saavel for Bismarck som for Thile, der for Øjeblikket fungerede som Udenrigsminister, da Forbundskansleren var helt optaget af indre preussisk Politik.

Den 17. søgte Quaade Hr. v. Thile. Denne havde endnu ikke kunnet erfare Bismarcks Mening og var derfor ude af Stand til at fremkomme med noget positivt i Sagen.⁵⁸¹) Han sagde, at han med megen Bekymring havde gjort sig bekendt med den danske Depeche af 9. Marts og spurgte, om dette Aktstykke skulde betragtes som en Vægning ved at fortsætte Forhandlingerne. Dertil svarede Quaade, at det vel var en Vægning ved at antage de fra preussisk Side fremkomne Forslag, men at den danske Depeche kun gik ud paa at fremhæve det Standpunkt, den danske Regering stedse havde indtaget under Forhandlingerne, og det saaledes ikke havde været Meningen, at den skulde kunne anses som et Brud. Quaade og Understatssekretæren talte derpaa noget sammen om Garantifordringerne, og Thile lovede om nogle Dage atter at ville modtage Quaade, naar han havde drøftet Sagen med Bismarck. I Mellemtiden traf Quaade Bismarck ved en Diner for Corps diplomatique, som Greven gav i Anledning af Kongen af Preussens Fødselsdag, og Bismarck indledede en Samtale med Quaade, som denne mente muligvis ikke var ganske uden Betydning i det nærværende Øjeblik.⁵⁸²) Efter at have berørt forskellige ligegyldige Genstande og have omtalt, hvorledes hans Tid senest havde været aldeles optaget af Besøg af og hos de forskellige fyrstelige Personer, der var kommet til Berlin i Anledning af en Daab i den preussiske Kronprinsfamilie, talte Bismarck udførligt om sine Vanskeligheder ved at vinde den fornødne Tid til Udførelsen af de mange Forretninger, som paahvilede ham. Denne Vanskelighed var ikke foraarsaget af selve Forretningerne; dem vilde han i og for sig altid kunne overkomme, men Vanskeligheden laa i den megen Tid, der hengik for ham med at sætte sig i Stand til at foretage, hvad han ansaa for rigtigt, med at erholde den højere Bemyn-

digelse, han behøvede for at handle. »Hvad det kostede ham at faa Kongen af Preussen til at gaa ind paa hans Ideer, kunde ingen gøre sig en Forestilling om«. Quaade lod staa hen, hvorvidt disse uforbeholdne Ytringer var foranlediget ved, at der ofte fremkom Besværinger over, at Bismarck var saa lidet tilgængelig for de herværende fremmede Diplomat, eller hvorvidt Ytringerne og navnlig den om Vanskeligheden ved at formaa Kong Wilhelm til at gaa ind paa hans politiske Ideer var fremført i en mere speciel Hensigt. Men umiddelbart efter at Bismarck havde udtalt sig paa denne Maade, nævnte han det særegne Forhold mellem Danmark og Preussen i det slesvigske Anliggende. Han gik nu her som flere Gange siden Wienerfreden tilbage til Aaret 1863. Først bemærkede han, at det maatte erkendes, at han dengang havde søgt at lette Danmark Ordningen af dets Mellemværende med Tyskland, og dernæst sagde han, at han ogsaa paa de senere Stadier af den dansk-tyske Strid havde villet bidrage til en for Danmark antagelig Afgørelse, men derfor vilde han have ønsket, »at man fra dansk Side havde været mere eftergivende under Konferencen i London og derimod mere paastaelig under Fredsunderhandlingerne i Wien«. »Jeg vilde erindre«, refererede Quaade hans Ord, »at han under disse Forhandlinger næsten uopfordret eller i alt Fald uden stor Vanskelighed havde tilstaaet Danmark det nordøstlige Hjørne af Slesvig i Bytte mod de jydskke Enklaver, og herved havde han saa at sige givet os et Vink om ikke at afslutte Fredspræliminærene paa de af de tyske Magter foreslaaede Freds- og Vaabenstilstandsvilkaar, men derimod som Betingelse for at gaa ind herpaa at gøre Fordring paa det danske Slesvig. Dette sidste havde dog ingen Værd for de tyske Magter, og for Danmark var der ingen Fare ved at vove en Genoptagelse af Fjendtlighederne, thi den østrigske Flaade behøvede man ikke at frygte, og til København vilde de allierede Magter ikke kunne komme«. Quaade hørte med vaagen Kritik paa Bismarcks Fremstilling af hans foregivne

Betragtninger i 1864, men gav den ikke tilkende. Som han diplomatisk udtrykte det, havde Greven ved disse Ytringer vel næppe haft den forbigangne Tid staaende tilstrækkelig klart for Erindringen, thi ellers kunde han ikke have glemt sin egen Adfærd under Forhandlingerne med Hensyn til Ærø, hvor Bismarck jo ingenlunde havde antydnet nogen Imødekommenhed. De Ytringer, Bismarck nu fremkom med, blev, konstaterede Quaade, fremført nøjagtig i den angivne Sammenhæng uden nogen som helst Foranledning fra hans Side. Gesandten indskrænkede sig foruden til de korte Bemærkninger, der var fornødne for at holde Samtalen ved lige, til, saa ofte han kunde, at gøre opmærksom paa, at der jo endnu var Tid til en Afgørelse, som svarede til, hvad Ministerpræsidenten havde ønsket, og sagde til Bismarck, at naar der i denne Henseende for Øjeblikket stod særegne Vanskeligheder i Vejen, var det bedre, at Forhandlingen drog i Langdrag, end at den skulde strande paa disse Vanskeligheder.

Sin Indberetning om denne Samtale ved Diner'en sluttede Quaade med den Bemærkning, at det forekom ham, at hvilken Mening man end kunde have om, hvorvidt Bismarck havde været fuldkommen oprigtig i, hvad han ved denne Lejlighed havde sagt, hvilket Quaade forøvrigt for sit Vedkommende troede, saa maatte man dog af den Omstændighed, at han nu havde udtalt sig saaledes, uddrage den Slutning, at han i det mindste ikke for Tiden ønskede et Brud paa Forhandlingerne om Nordslesvig.

Denne Formodning svarede til Indtryk, der i denne Tid ad anden Vej var naaet til Quaade. Benedetti havde først i Maanedens⁶⁸³) antydnet til Quaade, at Bismarck vist havde Vanskelighed med at faa Kongen til at gaa sydligere end til Gennerbugtlinjen, »men tror De«, havde han sagt, »at det er deres sidste Ord?« Det skulde kun vare faa Dage efter Samtalen med Bismarck, før Quaade fik Vidnesbyrd om, at den preussiske Begering hverken opfattede det danske

Svar som paa et Brud paa Forhandlingerne, ej heller ansaa sin egen Meddelelse af 21. Februar som sit sidste Ord. Man ønskede tværtimod at faa Forhandlingerne i Gang igen og nu, vel at mærke, ikke i første Linje ved Indrømmelser fra dansk Side, men ved ad en Omvej at fjerne en Hindring, der laa paa preussisk Side.

Den 27. Marts 1868 lod Bismarck indlede en fortrolig og hemmelig Aktion i det nordslesvigske Spørgsmaal, der viser Urigtigheden af senere Paastande om, at Grunden til, at Art. V ikke blev opfyldt, var Danmarks Afvisning af de preussiske Garantiforslag. Naar ogsaa Bismarck selv siden offentlig kunde fremsætte denne Paastand, der indtil vore Dage er gentaget, beroede det maaske paa, at den Aktion, hvori Beviset for dens Urigtighed ligger, førtes under Former, der i en lang Aarrække gjorde det umuligt fra dansk Side offentlig at konstatere Sagens Sammenhæng.

Først den 26. Marts havde Hr. v. Thile kunnet faa Bismarck i Tale om det nordslesvigske Spørgsmaal.⁶⁸⁴) Den 27. om Morgenen indfandt Understatssekretæren sig i Quaades Bolig og gav Meddelelse om sin Samtale med Ministerpræsidenten. Hr. Thile begyndte med at udtale, at han havde fundet Bismarck meget vel stemt mod Danmark og for en for Danmark antagelig Afgørelse af det svævende Spørgsmaal. Bismarck havde spurgt, om det havde været Meningens med den danske Instruktionskrivelse af 9. Marts at foranledige et Brud paa Forhandlingerne; da Thile i Overensstemmelse med Quaades Udtalelser til ham havde benægtet dette, havde Bismarck udtalt sin Tilfredshed med, at den danske Regering ikke havde haft denne Hensigt. Han ønskede oprigtig Sagen fremmet, havde han sagt til Thile, og var derfor ogsaa rede til at foreslaa Kongen af Preussen ikke alene Gennerbugten, men ogsaa en sydligere Linje, men skønt Spørgsmaalet kun drejede sig om nogle faa Kvadratmil, var der dog en Grænse for, hvad Bismarck for sit Vedkommende kunde gøre. Kong Wilhelm var nu

en gammel Mand, som havde Krav paa, at man skaanede hans Følelser, og derfor var det ham, Ministerpræsidenten, umuligt at gøre Sagen til Kabinetsspørgsmaal. Imidlertid var Sagen for Kongen dog i Virkeligheden kun en Følelses-sag, de militære Hensyn betød ikke stort; derfor var der efter Grev Bismarcks Mening dog maaske endnu en Vej, som kunde føre til et gunstigt Resultat: man maatte fra dansk Side søge at virke paa Kongen af Preussens Følelser, paa hans »Gemüth«.

Dette var, hvad Hr. v. Thile havde at meddele Quaade paa Ministerpræsidentens Vegne. Quaade bemærkede dertil, at han jo vel forstod, hvad der mentes. Ogsaa han kunde i Følge sin Opfattelse af Kongen af Preussens Karakter og Sindelag tænke sig, at den betegnede Vej kunde føre til et gunstigt Resultat, »men hvorledes skulde denne Vej indslaaes, i hvilke Former skulde den finde sit Udtryk?« I sit Svar herpaa fremhævede Hr. v. Thile, »at det jo maatte være den danske Regerings og det danske Hofs egen Sag at afgøre dette Spørgsmaal. Hvad der gjordes, maatte selvfølgelig ske udenfor de sædvanlige diplomatiske Former, og det kunde heller ikke finde sin Plads i officielle Aktstykker, men der var jo Slægtskabsforhold, som kunde benyttes«. Mere kunde Hr. v. Thile ikke sige til Quaade; »han var overbevist om, at hvad han havde meddelt, vilde blive forstaaet og benyttet paa en Maade, som svarede til det Sindelag, der havde fremkaldt hans Udtalelser. Han ønskede at bidrage sit til en oprigtig Forsoning med Danmark, og i dette Øjemed vilde han gøre, hvad han ansaa for Ret, *advienne que pourra*«.

Hermed var Sagen ført ind i et helt nyt Spor, og det svarede ganske hertil, at Hr. v. Thile tilføjede, at man indtil videre vilde undlade at udtale sig i Anledning af Depechen af den 9. Marts, hvortil Quaade bemærkede, at da denne Depeche var en til ham rettet Instruksionskrivelse, som han havde meddelt Legationsraad Bueher, fulgte deraf, at en

Udtalelse i Anledning af denne Depeche, saafremt man vilde blive i samme Form, ikke kunde ske igennem Hr. v. Heydebrand, men derimod maatte gøres til ham ved Bueher.

Gennem Bueher kom der ingen yderligere Meddelelse til Quaade, ad den Vej fortsattes Forhandlingerne ikke. I det følgende halve Aar forsøgte man nu, som vi skal se, at iværksætte det af Bismarck foreslaaede Skridt, men uden at det førte til noget Besultat.

Jeg har i det foregaaende fremstillet de Synspunkter og Overvejelser, der bestemte den danske Regerings Holdning i det slesvigske Spørgsmaal. Jeg har søgt at udrede Motiverne til dens Handlinger og skildret dissers Forløb og Virkninger. Med Svaret den 9. Marts 1868 paa den preussiske Regerings Forslag afsluttedes de dansk-preussiske Forhandlinger om en Tilbageerhvervelse af den danske Del af Slesvig. Det Afsnit af det nordslesvigske Spørgsmaals Historie, i hvilket den danske Regering i nogen Maade kunde optræde aktivt, var til Ende. En samlet Vurdering af Regeringens Politik i denne Periode vil være paa sin Plads.

Der levede utvivlsomt endnu efter Krigens ulykkelige Udfald i saare mange danske Sind brændende Ønsker om at tilbagevinde hele det tabte, gamle danske Kronland Slesvig, og nogle enkelte tænkte sig vel endnu den Mulighed, at en »Union« under den ene eller den anden Form atter kunde knytte begge de tabte Hertugdømmer til Kongeriget Danmark. Tanken om dette sidste satte sig, som vi har set, svage og ubetydende Spor, men det Ønske om en Generhvervelse af hele Slesvig, der i Ejderpolitiken havde faaet saa stor Magt over det danske Folk, øvede efter Wienerfreden ikke mindste Indflydelse paa dansk Politik. Det kan være tvivlsomt, i hvilken Grad dette beroede paa Resignation overfor de faktiske Magtforhold, eller om Aarsagen var en mere eller mindre klar Erkendelse af, at Ejderprogrammet ikke blot

havde været uigennemførligt, men i Virkeligheden ogsaa strede imod den nationale Retfærdighed, der i det foregaaende Slægtled var blevet uklart sammenblandet med Hævdelsen af den historiske og juridiske Ret, som havde vundet saa stor Magt over Sindene, men var blevet fortolket saa vidt forskelligt af Danske og af Tyske. For den ansvarlige danske Regering forelaa Spørgsmaalet om at genvinde hele Slesvig ikke. I de første Regeringsudtalelser om en Ændring af Wienerfreden henlagdes Tanken for stedse.

Hurtigt fastlagdes Danmarks slesvigske Politik som Deling efter Folkeafstemning. De Betæneligheder, Bluhme ud fra sine konservative Anskuelse endnu kan have næret overfor det moderne Nationalitetsprincips Gennemførelse ved en Folkeafstemning, spores ikke siden. Klart og uden Vaglen gjorde Ministeriet Frijs Napoleon IH's Princip, som det blev udformet i Art. V, til sit Program for det danske Slesvigs Generhvervelse.

Der havde under den nationale Strid siden 1830, efter de blodige Kampe mellem Dansk og Tysk 1848—50 og i 1864 i danske Sind nedfældet sig en dyb Uvilje, der stundom blev til Had overfor Tyskland. De Baand, der to Menneskealdre før endnu havde forbundet Dansk og Tysk til et rigt Samarbejde indenfor det gamle Monarkis Grænser, var sønderrevet; indenfor Kongehuset som i Hundreder andre Slægter havde Broder staaet imod Broder; Vejene var skiltes, og lidt efter lidt var det blevet glemt, hvor meget Dansk og Tysk havde ydet hinanden. »Al vor Fortræd er tysk«, var vel det Ord, hvormed man efter 1864 hyppigst gengav sit Indtryk af vor hele historiske Udvikling, indtil A. D. Jørgensen gennemtvang et andet historisk Syn. Denne dybe Uvilje, der med rivende Hast forøgedes ved Indtrykket af det nye Bismarckske Preussen, mærkedes hos de Regeringsmænd, der ledede Danmarks Udenrigspolitik, i Grev Frijs' temperamentsfulde og robuste som i P. Vedels kølige og fint afstemte private Udtalelser. Der var utvivlsomt i

vide Kredse af det danske Folk brændende Ønsker om, at et Nederlag maatte standse Preussens Fremgang og give os det danske Nordslesvig tilbage. Men denne Stemning bestemte ikke Regeringens Udenrigspolitik. Man forstod, at efter Norges og Holstens Tab var den Tid uigenkaldelig forbi, da det lille danske Folk kunde spille nogen krigerisk Rolle af Betydning. Det faste Punkt i Regeringens Ønsker for Fremtiden blev, at Forholdet til Preussen, hvis Magt hastigt voksede sig frem mod vor Grænse, maatte blive ubetinget fredeligt, ikke forværket af nogen Art Misstemning. I disse paa storpolitiske Brydninger og Nydannelser saa rige Aar, hvor Tanken om krigeriske Opgør uafbrudt sysselsatte Sindene i Europa, maatte Bluhme, Grev Frijs og P. Vedel nødvendigvis nu og da dvæle ved den Mulighed, at Danmark kunde inddrages i Alliancer og Krig. Under den preussisk-østrigske Konflikt, siden under den optrækkende preussisk-franske Krise, maatte Tanken om, at et Nederlag for Preussen maaske kunde gengive Danmark det tabte, selvfølgelig dukke op hos og friste de ledende Mænd i Øjeblikke, hvor den haardhændede preussiske Politik satte Bom for rimelige danske Ønsker, men disse Tanker fik aldrig virkeligt Raaderum.⁶⁸⁴) Gang efter Gang har vi fundet Udtryk for Erkendelsen af, at kun et fredeligt Opgør med Preussen kunde gavne Danmark. Den danske Regering attraaede i disse Aar alene en saadan Løsning, og intet i den danske Regerings Holdning begrunder den fra Bismarcks Side ofte fremsatte Paastand om, at Danmark lurede paa Hævn. Man arbejdede for Nordslesvigs Generhvervelse ærligt ud fra Ønsket om god Forstaaelse med Preussen. Skulde man ind i en Alliance, maatte det være med Preussen, saaledes som det danske Tilbud i April 1866 viste, men man ønskede absolut helst at blive neutral.

Den danske Regering attraaede kun at faa det danske Slesvig tilbage og støttedes i denne Begrænsning af alle venksabeligt sindede Magter; for Rusland havde Nationalitetsprincippet og Folkenes Selvbestemmelsesret vel ikke noget til-

lokkende, men der foreligger intet om, at Zar Alexander eller Gortschakow søgte at paavirke den danske Regering til Fordel for nogen anden Løsning. Frankrigs Bestræbelser gik alene ud paa at faa gennemført en national Deling af Slesvig; dets Statsmænd advarede Danmark mod at stille for vidtgaaende Krav; den franske Repræsentant, der stod de slesvigske Forhold allernærmest, Konsulen i Kiel, Alfred de Valois, udtalte imellem Nikolsburg- og Pragfreden, at hvis Preussen for at undgaa Ubehageligheder ved en Folkeafstemning foreslog at indrømme Danmark en Grænseforskydning mod Syd, burde Danmark derpaa svare: »Jeg vil ikke modtage en Tomme af Slesvigs Jord, uden den er givet mig med Befolkningens frie Samtykke«. ⁵⁸⁵) Den danske Regering holdt fast ved dette Standpunkt, den ønskede ikke andet, end hvad der var Dansk, men den ønskede *hele* det danske Slesvig. Midt under Forhandlingerne, i November 1867, skrev Grev Frijs som fortrolig Instruks for P. Vedel: »Det følger af sig selv, at vi kun kunne ønske retrocederet, hvad der af Hjertet er dansk, men ogsaa maa attraae den væsentligste Del af hvad der er dansk, saavel af Hensyn til Kongeriget som af Hensyn til den danske Del af Slesvig«. ⁵⁸⁶)

Hvor langt denne Del gik mod Syd kunde naturligvis omvistes, men at Linjen laa mellem Flensborg og Danevirke, var man fra dansk Side paa det rene med, allerede inden Befolkningen havde haft Lejlighed til at udtale sig. Den danske Opfattelse blev i 1867 bekræftet; Sydgrænsen for dansk Sindelag, for Slesvigernes Ønske om at vende tilbage til Danmark blev klart afstukket ved de to Rigsdagsvalg i Februar og August 1867. Dette blev bestemmende for Udstrækningen af de danske Ønsker; den danske Regerings Bestræbelser gik ud paa at faa tilvejebragt en Afstemning i Slesvig mellem Kongeaen og en Linje i Mellemslesvig, der vilde muliggøre en Genforening af Danmark med den

Del af Slesvig, hvor Befolkningen i 1867 stemte Dansk. I August 1866, før nogen Rigsdagsafstemning havde fundet Sted, ønskede man en Afstemning indtil Linjen fra Geltingbugt til Udløbet af Søholm Aa, idet man dog mente, at den lidt nordligere Grænse, en Linje fra Munkbrarup, Syd om Flensborg Fjord og By over til Vidaa bedst stemte med de nationale Forhold og tilfredsstillende Danmarks vigtigste Interesser. Officielt kom man ikke til at forme sit Ønske. Skulde man have gjort det, vilde man utvivlsomt have foreslaaet en Linje, der i alt væsentligt faldt sammen med Grænsen for dansk Flertal i 1867. Noget Ønske om en sydligere Afstemningslinje spores ikke. Naar det af Udtalelserne i August 1866 fremgaar, at man i og for sig ikke havde haft noget imod en Afstemning i hele Slesvig, maa dette forstås saaledes, at den endelige Statsgrænse saa nøje som muligt skulde falde sammen med den Sindelagsgrænse, der lagdes for Dagen ved Afstemningen.

Det var stedse et Hovedpunkt for den danske Regering, at den ny Grænse kom til at gaa Syd om Flensborg. Endnu hævdedes, hvad f. Eks. Krieger paa Konferencen i London havde gjort saa stærkt gældende, at Flensborg var et nødvendigt og naturligt Tilbehør til den danske Del af Slesvig. Byen var Hertugdømmets økonomiske Hovedstad; trods det overvejende tyske Sprog havde dens Flertal endnu ved Afstemningerne i 1867 fastholdt sin loyale Stemning og Sympati for Danmark. Atter og atter indskærpede den danske Regering sine Gesandter at gøre det yderste, for at Flensborg kunde faa Lov til at stemme.

Om Maksimum af de danske Ønsker er der ingen Tvivl, de strækker sig til en Linje Syd om Flensborg—Tønder, i nøje Overensstemmelse med den Udvikling, der havde fundet Sted, siden Nationalitetskampen var begyndt.

Det næste Spørgsmaal blev, med hvor lidt af Slesvig man eventuelt kunde lade sig nøje.

Her maatte nødvendigvis forskellige Meninger gøre sig gældende. Der var dem, der vilde hævde, alt eller intet, at man ikke burde gaa ind paa at modtage mindre end den Del af Slesvig, der omfattede baade Flensborg og Als og Sundeved. Gradationer indtraadte imidlertid straks, eftersom Talen blev, om man skulde give Afkald paa Flensborg, naar man kunde beholde Als med Dybbøl og Sundeved, eller om det var muligt ogsaa at give Afkald paa disse sidste helt overvejende danske Egne. I sidste Linje opstod Spørgsmaalet om, hvor langt man overhovedet kunde tænke sig at lade Afstemnings- henholdsvis Afstaaelseslinjen gaa mod Nord op i det rent danske Slesvig.

Det vil af den foregaaende Fremstilling være klart, at Ministeriet Frijs ansaa det for nødvendigt, om saa skulde være, at nøjes med Landet ned til en Linje Syd om Aabenraa, altsaa omtrent til den Linje, som Preussen havde tilbudt paa Londonerkonferencen. Man gjorde det kun med Sorg, og med den bestemte Reservation, der eventuelt udtrykkelig skulde udtales, at dette kun vilde være et Afdrag paa, hvad Danmark havde Ret til; man gjorde det, fordi man derved skabte sig en, som man mente, nødvendig Formur mod den fremtrængende Tyskhed, og af Hensyn til Forholdet til Stormagterne, der ikke maatte kunne bebrejde os for stor Stejlhed. Endelig kom saa Overvejelsen af, om man, hvis det kom til det yderste, kunde nøjes med Landet Nord for Aabenraa og med en Grænse ved Gennerbugt, altsaa omtrent med Haderslev Amt. Et definitivt Standpunkt til dette Spørgsmaal kom man ikke til at tage; Meningerne om, hvad man i saa Tilfælde skulde gøre, vilde utvivlsomt være kommet til at staa skarpt mod hinanden, i Regeringen som i Folket. Det er dog mit Skøn, at havde Preussen i Marts 1868 grebet til, i Overensstemmelse med hvad der kunde være læst mellem Linjerne i den sidste danske Note af 9. Marts, og havde tilbudt — med eller uden Afstemning — at

afstaa Landet Nord for Gennerbugtlinjen uden væsentlige Garantier, da havde man fra dansk Side slaaet til.

Den danske Regerings Standpunkt med Hensyn til Territorialspørgsmaalet var forsvarligt. Man krævede ikke mere, end hvad man efter det ny Grundstandpunkt, paa hvilket Folket efter Wienerfreden stillede sig, havde Ret til. Man var, omend nødig, villig til af nationale Forsvarshensyn og diplomatiske Grunde at nøjes med meget mindre. Forsvarligheden i dette sidste Standpunkt, hvor dyb Tvivl og Ængstelse ved Afgørelsen maatte opstaa hos Rigets ansvarlige Ledere, understreges ved det Standpunkt, man tog til Spørgsmaalet om Forbindelsen mellem Territoriet og Garantierne.

Den danske Regerings principielle Standpunkt til Kravet om Garantier for det tyske Mindretal i Nordslesvig, indføjet i en Traktat med Preussen, var klart, man ønskede dem ikke. Aarsagerne var to. Fra Freden i 1850 til Krigen 1864 havde man lidt under den Indblanding fra de tyske Magter, der for en væsentlig Del støttede sig til Aftalerne af 1851—52. Forhandlingerne herom havde ført Danmark ind i en Rindgade, hvor man tilsidst ikke havde haft anden Mulighed end i Fortvivlelse at vende sig imod Forfølgerne og var blevet sønderrevet. Tanken om en Gentagelse stod som en Rædsel for Datidens danske Statsmænd. Men selv om traktatmæssige Garantier for et tysk Mindretal i Nordslesvig kunde blive mere begrænsede og mere præcist formulerede, blev dog altid det tilbage, at Danmark stod overfor den mægtige Nabostats Indblandingsret; selv om man forudsatte, at Garantierne blev gensidige, ved at Preussen, hvad det sikkert ikke noget Øjeblik vilde tænke paa, gik ind paa at give Garantier for de Danske, der blev tilbage Syd for Grænsen, vilde Spillet ikke være lige. Herover var man klar ikke blot i Danmark, men ogsaa i Paris. Til disse Ængstelser, hvis Resultat maatte være et bestemt Afslag paa Garantifordringerne, kom den Opfattelse, at Garantier

for tyske Mindretal efter Danmarks hele Forfatning og Lovgivning var unødvendig, i ethvert Tilfælde naar de blev suppleret med internationale Tilsagn, der udelukkede enhver Undtagelseslovgivning overfor de tyske Slesvigere.

Medens Bedømmelsen af den internationale Fare, der truede ved Garantierne, maa ske ud fra en almindelig politisk Vurdering, der utvivlsomt den Gang var den samme hos alle uvildige Regeringer og nu efter halvhundrede Aars Forløb ikke vil falde anderledes ud, maa der ved Bedømmelsen af den danske Regerings andet Synspunkt med Hensyn til Garantierne selvfølgelig tages Hensyn til, at den preussisk-tyske Opfattelse ikke kunde være den samme. Vurderingen af den foregaaende dansk-tyske Strid spillede her en afgørende Rolle. Medens man fra dansk Side lagde Skylden for den nationale Konflikt paa Slesvigholstenernes uberettigede statsretlige Krav og urimelige nationale Fordringer, samt paa den Støtte, de havde fundet i de tyske Magters, særlig Preussens politiske Aspirationer, maatte man fra tysk Side se anderledes herpaa. Med Rette fremhævede Bismarck idelig, at Stemningen i Tyskland vilde betragte en Udlevering af Tyske i Nordslesvig til Danmark med den dybeste Uvilje. Den tyske offentlige Mening lagde efter det aabne Brev af 1846, der efter tysk Opfattelse var en utvetydig Retskrænkelse, Skylden for den nationale Strid i Hertugdømmerne paa den danske Regerings Politik. Den danske Styrelse af Slesvig mellem Krigene i Halvtredserne indeholdt faktisk Urimelighed og Overgreb; den stod som et Skræmmebillede og var den særlige Begrundelse af det tyske Krav om Sikring af et tysk Mindretal indenfor Danmarks Grænse. Man kunde fra dansk Side ikke forlange, at den preussiske Regering ved en frivilig Afstaaelse uden videre skulde anerkende som betryggende den danske demokratiske Forfatning, selv om Grundlov og øvrige Love vitterlig tilsikrede Befolkningen, uden Hensyn til Sprog og Anskuelser, en langt mere vidtgaaende personlig Frihed og langt større politisk Indflydelse

baade end Preussens konservative Forfatning og end den slesvigske Provinsialforfatning mellem Krigene. Saafremt der fra dansk Side blev givet et kategorisk Afslag paa de preussiske Garantifordringer, vilde dette vel have været subjektivt forsvarligt, men vilde ikke have bestaaet for en objektiv Prøvelse, der maatte tage de berettigede tyske Synspunkter i Betragtning. Dette indsaa den danske Regering, og dens Standpunkt til Garantierne blev ikke et saadant Afslag. Den gik principielt ind paa at yde Garantier for det tyske Mindretal, men krævede disse modificerede, saa de fjernede eller formindskede Farerne for den danske Stats Souverænitæt og for det uforstyrrede fredelige Forhold til Tyskland, som Regeringen ansaa for et Hovedmaal at sikre. Spørgsmaalet bliver nu, om de Garantier, den danske Regering mente at kunne yde, var af et rimeligt Omfang.

Maalestokken er ikke de Rettigheder, den preussiske Regering i 1867—68 og siden ydede det danske Flertal i Nordslesvig. Enhver ved, at der ikke ydedes dette nogen som helst Beskyttelse; lægger man Tillischs med Grund angrebne Sprogskripter fra Tiden mellem Krigene ved Siden af de preussiske Sproganordninger fra 1866—1914, træder det klart frem. Ved sin Garantifordring til Danmark handlede den preussiske Regering i Modstrid med Principet: Hvad Du kræver, andre skal gøre mod Dig, skal Du selv gøre mod dem. Derimod skal det undersøges, hvorvidt den danske Regering var villig til i rimeligt Omfang at betrygge et tysk Mindretal indenfor Danmarks Grænser, eller om der i dets Overvejelser vedrørende et saadant Mindretals fremtidige Stilling spores Hensigter, der krænker den nationale Ret, paa hvilken man fra dansk Side støttede sit Krav om det danske Nordslesvigs Generhvervelse.

Intet tyder paa, at den modstræbende Holdning overfor de vidtgaaende preussiske Garantifordringer skyldes Uvilje over, at saadanne Garantier vilde forhindre Undertrykkelse eller Tvangspolitik overfor et tysk Mindretal. Den danske

Regering havde vistnok den Opfattelse, at Tyskheden i et Nordslesvig, der kom tilbage til Danmark indenfor de Grænser, der blev afstukne efter en Folkeafstemning, efterhaanden vilde tage af, men der foreligger ingen Antydning af, at man ønskede at undgaa Garantier for at paaskynde en »Opsugning«. Derimod var et Hovedargument fra dansk Side, at man, naar Slesvig var delt efter Sindelag, ikke kunde gaa med til, indenfor den dansksindede Del, der efter Sagens Natur for en aldeles overvejende Del vilde være dansktalende, at skrue Udviklingen med Hensyn til Sprogets Anvendelse i Kirke og Skole, i Ret og Forvaltning tilbage til et Standpunkt, der laa forud for tyve Aars Udvikling, under hvilken Nationalitetskampen havde gjort Nordslesvig langt mere bevidst Dansk, saavel mere dansktalende som dansksindet, end det havde været, før Vandene skiltes. Man kunde ikke gaa ind paa, at der i Nordslesvigs Byer og sydlige Landsogne skulde drives en Sprogpolitik, sigtende til at vedligeholde ja endog forøge det tyske Element. Men samtidig med at man nægtede at gøre dette, tilbød man at garantere det tyske Mindretal fuld Ligestilling med det danske Flertal ved Ordningen af det tyske Sprogs Plads i Skole, Kirke, ved Domstolene og i Forvaltningen. De Rettigheder, man tilbød det tyske Sprog i Danmark, gik langt videre end de, der blev indrømmet det langt større danske Mindretal i Slesvig under det preussiske Herredømme og langt videre, end der andetsteds i og udenfor Preussens Grænser blev indrømmet nationale Mindretal. Men yderligere erklærede den danske Regering sig villig til at sikre disse Mindretals Rettigheder ved Bestemmelser om, at Tvistigheder om Garantiernes Opfyldelse skulde kunne indbringes for en international Voldgiftsdomstol. Man fremhævede Vanskelighederne ved at konstituere en saadan; sligt var dengang vistnok uden Præcedens og kunde med Grund anses for at være betænkeligt. Man accepterede det preussiske Forslag

om Domstolens Sammensætning, men modsatte sig det preussiske Krav om den Form, under hvilken danske tysktalende Undersaatter skulde kunne fremføre deres Klager.

Bismarck, der visselig med Fasthed vaagede over Preussens Souverænitet, foreslog paa dette Punkt et lille Naboland en Ordning, hvorved en hvilken som helst af Danmarks nordslesvigske Undersaatter af egen Drift eller paa-virket af en udenfor Landet liggende nationaltysk Agitation kunde henvende sig direkte til et fremmed Lands Regering og paakalde vedkommendes Indskriden. Preussen afviste det danske Modforslag, der søgte at væрге den danske Stats Souverænitet ved at kræve, at Henvendelsen skulde gaa gennem den danske Regering. Den danske Betragtning, at en dansk Regering ikke kunde sidde en saadan formel Henvendelse overhørig, var selvindlysende rigtig; vedkommende danske Undersaat havde alle Veje aabne til offentlig at proklamere det foretagne Skridt, saafremt dette blev resultatløst.

Den danske Regerings Stilling til de afgørende preussiske Garantikrav — om de forskellige Bispørgsmaal var man formentlig let kommen til en Forstaaelse — viser, at man var villig til at gaa ind paa alt, hvad der med Rimelighed kunde forlanges. Naar man fra tysk Side, i Bismarcks Tid som siden, har paastaet, at Grunden, hvorfor Art. V ikke blev gennemført, var at den danske Regering nægtede at gaa ind paa Preussens berettigede Krav om Garantier, er denne Paastand hverken formelt eller reelt berettiget. *Reelt* ikke, fordi den danske Regering erklærede sig principielt villig til at gaa ind paa Kravene, naar disse modificeredes, saaledes som det efter en objektiv Bedømmelse utvivlsomt maa anses for rimeligt, *formelt* ikke, fordi den danske Note af 9. Marts 1868 set i sin Sammenhæng med de foregaaende Forhandlinger kun betød, at Danmark kategorisk nægtede at gaa ind paa Garantierne, naar disse forlangtes for Afstaael-

sen af en ringe Del af det danske Nordslesvig. Den preussiske Regering accepterede yderligere den danske Gesandts Erklæring om, at denne Note ikke skulde anses for et Brud, men Svar paa denne Note kom ikke siden fra Preussen, der jo nu havde Ordet

Ligesom den danske Regerings principielle Stilling til Garantispørgsmaalet maa anses for fuldt korrekt, maa ogsaa dens Stilling til Kombination af Garantispørgsmaal og Territoriets Udstrækning anses for rimelig. Det fremgaar af Regeringens Overvejelser, at dens principielle Betæneligheder ved at indgaa paa Garantier vilde have været meget store, selv om der var sket en Afstemning henholdsvis Afstaaelse af hele det danske Nordslesvig, d. v. s. til en Linje Syd om Flensborg—Tønder. Man var tilbøjelig til at overvinde disse Betæneligheder, saafremt Spørgsmaalet dermed havde faaet en endelig Løsning, d. v. s. at alle de Dele af Slesvig, hvor man mente, at der fandtes dansk Sprog og Sindelag, havde faaet Lov til at stemme, og Grænsen var blevet draget paa Grundlag af denne Tilkendegivelse; derved havde man faaet en ren national Grænse, de danske Ønsker var blevet tilfredsstillet, og, hvad man med utvivlsomt fuld Oprigtighed idelig fremhævede, enhver Aarsag til fremtidig national Strid mellem Danmark og Preussen kunde anses for fjernet. Anderledes forholdt det sig, eftersom det Territorium, der var Tale om at faa tilbage, blev indskrænket. Et endeligt Opgør blev dermed udelukket, Fordelen ved en ren, national Grænse overfor Tyskland blev kompromitteret; der blev Mulighed for nye Grænsestridigheder, der kom Utryghed i det internationale Forhold til den store Nabo, hvor man ansaa Betyggelse for at være af afgørende Betydning for den danske Stats Fremtid. For den klare og tilfredsstillende territoriale Afgørelse kunde man tænke sig at strække sig vidt i Retning af Garantier, ogsaa fordi det tyske Mindretal blev større, jo længere

Grænsen kom Syd paa, og det kunde gøres gældende, at dets Interesse i Garantier blev større. Omvendt jo længere Grænsen blev skudt mod Nord. Disse Betragtninger var rimelige. Det var en naturlig og berettiget Konsekvens, naar Grev Mispelle's Meddelelse i Marts 1868 afviste at gaa ind paa de urimelig tilspidsede Garantier med de farlige Bestemmelser vedrørende Normalaaret 1846 og danske Undersaatters direkte Appelret til den preussiske Regering alene for Landet indtil Gennerlinjen, d. v. s. for ikke Halvdelen af det Nord-slesvig, der i 1867 viste overvældende dansk Flertal, og endnu i 1920 viste sig helt at have bevaret sin danske Nationalitet. Hertil kommer endelig, at der saavel af den danske Notes Formulering som af, hvad vi iøvrigt ved om den danske Regerings Holdning, kan ses, at den ikke var uvillig til at nøjes med det ringe Afdrag paa sine nationale Fordringer, der var budt ved Tilbudet om Gennerlinjen, naar dette kunde ske uden farlige Garantifordringer.

Man kan da fastslaa, at den danske Regering i 1867—68 ikke uklogt forskærtsede nogen Mulighed for at faa positivt Resultat af Forhandlingerne om Pragfredens Art. V; den viste tilstrækkeligt Maadehold, Resignation og klar Forstaaelse af de bestaaende Forholds haarde Nødvendighed.

Man har vel stundom i Danmark haft en Fornemmelse af, at Ministeriet Frijs i 1867—68 kunde have strakt sig noget videre, at det stillede sig noget for stejlt overfor ganske vist meget utiltalende og altfor begrænsede Tilbud, maaske i overdreven Ængstelse for Følgerne, maaske paavirket af Haabet om, at en kommende Krig vilde give Danmark mere og paa bedre Vilkaar. Jeg mener, at en saadan Bebrejdelse ikke kan fastholdes; man gjorde fra dansk Side, hvad der kunde gøres. Man førte visselig Forhandlingerne med Bismarck med ringe Tillid til, at der kunde komme noget godt ud deraf, og med en vis Passivitet; men dette var velbegrundet, og der var ingen Mulighed for, at en mere

aktiv Optræden fra dansk Side kunde have skaffet bedre Resultater. Naar Bismarck i 1879 efter Ophævelsen af Pragfredens Art. V, som en Slags Motivering, overlegent lod sige til den danske Regering,⁵⁸⁷⁾ at den havde ladet det skorte paa fornødent Hensyn til den indtrufne Forandring i Preussens europæiske Magtstilling, da rammer denne Bebrejdelse ikke Ministeriet Frijs' Holdning under Forhandlingerne i 1867—68.

HENVISNINGER

FORKORTELSER

- Aff. étr.** = Archives du ministère des affaires étrangères, Paris.
- Akter** = Det nordslesvigske Spørgsmaal 1864—1879. Udgivet af Aage Friis. (Hvor intet andet angives henviser Citatets *Araber-tal* til *Side*.)
- Biogr. Lex.** = Dansk biografisk Lexikon. Udg. af Bricka.
- Brandenburg** = Untersuchungen und Aktenstücke zur Geschichte der Reichsgründung von Erich Brandenburg. Leipzig. 1910.
- D. M.** = Danske Magasin.
- Haandbogen** = Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaals Historie. Red. af F. v. Jessen. 1901.
- Hansen** = Jules Hansen: Les coulisses de la diplomatie. Quinze ans à l'étranger (1864—1879), 1880.
- H. T.** = Historisk Tidsskrift.
- Jessen** = F. de Jessen: L'intervention de la France dans la question du Slesvig du Nord. 1919.
- Krieger** = A. F. Kriegers Dagbøger 1848—1880.
- Mackeprang** = Mackeprang: Nordslesvig 1864—1909. 1910.
- Neergaard** = N. Neergaard: Under Junigrundloven.
- Origines** = Les origines diplomatiques de la guerre de 1870—1871.
- R. A.** = Rigsarkivet.
- Sthm.** = Det svenske Udenrigsministeriums Arkiv, Stockholm.
- Sybel** = Sybel: Die Begründung des deutschen Reiches durch Wilhelm I. 3. Auflage der Volksaufgabe, 1913.
- U. A.** = Udenrigsministeriets Arkiv.
- Wien** = Det østrigske Udenrigsministeriums Arkiv, Wien.
-

- 1) Se bl. a. Brev fra W. Scheel-Plessen til P. Vedel ^m/i 1865 (P. Vedels Privatpapirer).
- 2) Neergaard II, 1532.
- 3) Krieger III, 257. Se blL a. Breve fra Krieger til Motzfeldt ⁿ/io, ¹⁸/ii, ²⁶/ii 1867 (R. A.).
- 4) Se f. Eks. Hist. Tidsskrift 9. Rk. Litteraturhefte 1916—17. S. 176—77.
- 5) Akter I, 2.
- 6) Ur Hamiltons Brefsamling II, 168—69.
- 7) Hist. Tidsskrift 8. Rk. V, 123.
- 8) Akter I, 5.
- 9) *Bluhme*: Biogr. Lex. — Neergaard, de i Reg. anf. St. særlig II, 1403 f.
- 10) Neergaard II, 1408.
- "> *P. Vedel*: Artiklen i Biogr. Lex. XVIII, skrevet af Neergaard, og den-nes »Under Junigrundloven« de i Reg. anf. St. — M. Rubins Minde-artikel i »Tilskueren« 1911 I, 230—40 (optrykt i »Mænd og Bøger« 1920, S. 70 f.). — Vedels Embedspapirer og efterladte Privatpapirer. Mundtlige Meddelelser bl. a. fra afd. Gehejmekonferensraad J. Hegermann-Lindencrone, fra Kammerherre R. Krag og Amtmand Axel Vedel.
- 12) Grimur Thomsens efterl. Papirer i Landsarkivet paa Island (særlig Breve til ham fra Blixen Finecke 1859—60).
- 13) Mundtlig Meddelelse af Departementschef H. Vedel.
- 14) Amtmand Axel Vedel.
- 15) Akter I, 69—70.
- 16) Akter I, 69.
- 17) *Quaade*: Vedels Biografi i Biogr. Lexikon. Neergaard I—II, de i Reg. anf. St. — Quaades Dep. og efterl. Privatpapirer og Breve (særlig til P. Vedel og Grev Frijs) i U. A., R. A. og privat Besiddelse. Mundtlige Meddelelser.
- 18) Personalhistorisk Tidsskrift 1921, VI, 66.
- 19) Mundtlige Meddelelser. Akter I, 107.
- 19a) Saaledes i Depecher til Paris 1879 fra den franske Gesandt i Berlin. Aff. étr.
- 19b) *Moltke-Hvitfeldt*: Biogr. Lex. Akter. Mundtlige Meddelelser. Breve til Vedel. — C. E. *Johan v. Bülow*: Biogr. Lex. Akter. Mundtlige Meddelelser.
- 19c) Krieger IV, 97.

- 46) Sml. Note 40—41.
- 47) Trods omhyggelig Eftersøgning er det ikke lykkedes at bringe Molzens Forhold paa det rene. Breve fra ham, der indeholder en Del af de i Teksten givne Oplysninger om hans Personalialia, ligger i den ovenfor nævnte Pk. i R. A. — Mundtlige Meddelelser bl. a. af forhv. Landinspektør, Justitsraad Ring. — Akter I, passim.
- 48) Brev fra Justitsminister Léuning til Udenrigsministeriet ®/u 1865 i den nævnte Pk. Se Optegnelser af Bauer under ²⁴/₆ 66 smstd.
- 49) Krieger III, 261.
- 49a) Medd. af Landinspektør, Justitsraad S. Ring.
- 50) Sml. Akter, Tillæg. Danske Magasin, 6. Rk. II, 369 f.
- 51) Tietgens efterl. Papirer (venligst stillet til Raadighed af Hr. cand. theol., Kunstmaler Axel Jarl).
- 52) Breve i Pk. vedr. Molzen etc. R. A.
- 53) Tilskueren 1913 I, 54. J. Michaelsen: Fra min Samtid, 2. Rk. 212. Pk. med Papirer vedr. Hansen-Molzen m. fl. R. A.
- 54) Akter I, 66.
- 55) Akter I, 67, 75.
- 56) Breve i den ovennævnte Pk. i R. A.
- 57) Quaades Optegnelser. R. A.
- 58) Krieger III, 259.
- 59) Krieger III, 264.
- 60—61) Koncepter i Pk. vedrørende Hansen-Molzen i R. A.
- 62) Smstd. findes alle de i det flg. nævnte Breve mellem U. M. og Legationen i Paris.
- 63) Hansen, 45.
- 64) Meddelelse om Molzens Besøg hos Heydebrand findes i Hansens Rapport Nr. 7 af ⁴/₄ 1865 i den nævnte Pakke i R. A.
- 65) Pk. vedr. Hansen-Molzen. R. A.
- 66) Om disse Pengeunderstøttelser se Bilag til U. M.s Regnskaber 1865—66 (R. A.).
- 67) Akter I, 18—19.
- 67a) Brev fra Hansen, Pk. i R. A. Sml. Hansen, 65 f.
- 68) Akter I, 28.
- 69) Vedels Udsagn i Biogr. Lex. XIII, 314.
- 70) Akter I, 22—28.
- 71) Akter I, 25—26.
- 72) Akter I, 15 f. Indberetninger fra Jules Hansen (Pk. i R. A.).
- 73) Utrykte Akter i R. A., særlig Ordre til Falbe ²/_n 1865. Krieger III, 292.
- 74) Akter I, 29—48 og utrykte Indberetninger fra denne Tid.
- 75) Akter I, 33—55.
- 76) Akter I, 45—46.
- 77) Dotézacs Indberetninger Aff. étr. Danemark vol. 250.
- 78) Akter I, 55—61. Krieger III, 306 f.

- 79) Origines VII, 146.
 80) Smstd. 118, Note 2.
 81) Utrykte Indberetninger. U. Ä.
 82) *Grev Frijs*: Neergaard 1. c. de i Reg. anf. Steder. Biogr. Lex. Akter I—II. Mundtlige Meddelelser og utrykte Breve, særlig Frijs' Breve til P. Vedel, Quaade og H. R. Carlsen (Gl. Køgegaard).
 83) F. Eks. Akter I, 269, 428, 478, 775.
 84) Akter I, 92.
 85) F. Eks. Brev fra Frijs til Vedel ¹⁹/₇ 1874.
 85a) Breve fra Grev Frijs til Andræ (Etatsraad Poul Andræ).
 86) Akter I, 91.
 87) Akter I, 256.
 88) Akter I, 106.
 89) Akter I, 345, 349.
 90) Akter I, 349.
 91) Neergaard II, 1721.
 92) 22/3 1871.
 93) Breve til P. Vedel, særlig efter 1871.
 93a) Krieger IV, 98.
 94) Akter I, 271.
 95) F. Eks. Akter I, 363.
 96) Akter I, 591.
 97) Akter I, 394.
 98) Akter I, 756.
 99) Krieger III, 333.
 100) Akter I, 756.
 101) Akter I, 403.
 102) Til Vedel ²⁴/_s 1875.
 103) Akter I, 440.
 104) Akter I, 218.
 105) Til Vedel ⁷/_n 1872.
 106) Akter I, 92.
 107) Akter I, 91.
 108) Akter I, 270.
 109) Akter I, 91.
 110) Akter I, 69.
 111) Akter I, 70.
 112) Akter I, 75.
 113) Krieger III, 329—30.
 114) Blixen Finecke til Carlsen [^]/_u 1865 (Gl. Køgegaards Arkiv).
 115) Mit Indtryk bygger foruden paa, hvad der kan udlæses af de trykte Aktstykker og Breve, paa det hele utrykte Materiale og en Mængde Bemærkninger i den utrykte Del af Frijs' Breve til Vedel og Quaade.
 116) Krieger III, 319; Neergaard II, 1753.
 117) Akter I, 91—92.

- 118) Akter I, 75—79.
- 119) Utrykt. U. A.
- 120) Akter I, 110—112 og Tillæg.
- 121) Akter I, 113.
- 122) Akter I, 129—136.
- 123) Akter I, 128.
- 124) Akter I, 134.
- 125) Akter I, 113—19.
- 126) Akter I, 137 f.
- 127) Akter I, 137 f.
- 128) Akter I, 140.
- 129) Akter I, 163.
- 130) Akter I, 142—43.
- 131) Akter I, 142—44; 163—64.
- 132) Akter I, 147—49.
- 133) Sml. S. 122, Optegnelser af Dr. Bauer, R. A. Pk. vedr. Molzen, R. A.
- 133a) Akter I, 151.
- 133b) Akter I, 153.
- 133c) Akter I, 148.
- 134) Akter I, 166.
- 135) Akter I, 162.
- 136) Akter I, 156 f.
- 137) Det omtalte Brev fra Dotézac til Drouyn de Lhuys og dennes Svar derpaa er ikke bevaret blandt de franske Akter i Aff. étr.
- 138) Sml. Kap. X.
- 139) Akter I, 157—58.
- 140) Akter I, 158.
- 141) Dep. ^{2e}/_< fra den østrigske Gesandt i København (Wien).
- 142) Dep. ^{1s}/₅ til Wien fra den østrigske Gesandt i Berlin (Wien).
- 143) Akter I, 138—39.
- 144) Akter I, 165—166.
- 145) Akter I, 170—182.
- 146) D. M. 6. Rk. II, 370.
- 147) Akter I, 179.
- 148) Sml. S. 200 f.
- 149) Optegnelser af Dr. Bauer, Æ. A. Pk. vedr. Molzen.
- 150) Akter I, 185—94.
- 151) Falbes Depecher til Kbh. (U. A.), delvis trykte i Akter I.
- 152) Wimpffens Depecher til Wien ^o/₄, ²⁶/_< 1866, Franckensteins ²⁴/_s,
²¹/_e 66 (Wien).
- 152a) S. 106.
- 153) F. Eks. i ¹⁰/_s, ²⁷/₄ •/# 1866.
- 154) F. Eks. i ²¹/_a.
- 155) Akter I, 184.

- 156) Akter I, 196.
 157) Akter I, 197.
 158) Akter I, 197.
 159) Akter I, 200.
 160) Akter I, 205.
 161) Akter I, 204.
 162) Akter I, 206—207.
 163) Akter I, 207—09.
 164) Akter I, 210.
 165) Akter I, 212.
 166) Origines XI, 39. Jessen, 112—14.
 167) Akter I, 203.
 168) Akter I, 211. Krigsministeriets fortrolige Ordre til Generalkommandoen. (R. A.)
 169) Sml. bl. a. 203—04.
 170) Akter I, 198—99.
 171) Akter I, 218.
 172) Origines XI, 38.
 173) Depeche fra Wachtmeister til Manderström 0/7 1866 (Sthm.).
 174) Akter I, 217.
 175) Kun meget faa Enkeltheder om de fransk-preussisk-østrigske Forhandlinger i Juli—August 1866, forsaavidt disse vedrører Forbeholdet om Nordslesvig, findes i Sybels grundlæggende Fremstilling, »Die Begründung des deutschen Reiches durch Wilhelm I«, og intet yderligere Bidrag af Betydning indeholdes i den sidst udkomne tyske aktmæssige Redegørelse for disse Forhandlingers Forløb, Erich Brandenburg: Untersuchungen und Aktenstücke zur Geschichte der Reichsgründung (S. 570 flg.). Brandenburg synes — for Tiden indtil Nikolsburgpræliminærens Afslutning — at have benyttet det utrykte preussiske Aktmateriale, men det er vel ikke udelukket, at en ny Gennemgang af dette med særligt Henblik paa Spørgsmaalet om Nordslesvig, kan fremdrage Enkeltheder til Belysning af Bismarcks og Kong Wilhelms Stilling.

Det franske Aktmateriale er nu offentliggjort i *Origines*, Tome X-XII, der belyser Tiden fra 2. Juni til 15. Oktober 1866. Heri indeholdes næsten alt væsentligt, hvad der tidligere har været benyttet, dels af de franske Forfattere, særlig Rothan i hans Skrift om den franske Politik i 1866 og af Franz von Jessen, der ved Udarbejdelsen af »L'intervention de la France dans la question du Slesvig du nord« (1919), havde Lejlighed til at gøre sig bekendt med det til Trykning i *Origines* tilrettelagte Materiale ogsaa for August Maaned 1866. Min personlige Gennemgang af de franske Akter i Arkivet paa Quai d'Orsay bekræfter, at dér ikke findes yderligere Bidrag til Oplysning om Art. V's Tilblivelseshistorie. Derimod har ny Oplysning kunnet hentes af Akterne i det østrigske Udenrigsministeriums Arkiv, der er

- meddelt mig ved Referater eller Afskrifter af Archivrat, Dr. Joseph Mayr, paa hvilke jeg i den følgende Fremstilling overalt støtter mig.
- 176) Sml. S. 125.
- 177) Brandenburg 1. c. S. 561.
- 178) Brandenburg 1. c. 546, Sybel 1. c. V, 191—92.
- 179) Brandenburg 1. c. S. 583.
- 180) Origines XI, 32.
- 181) Den nyeste Skildring af disse Forhandlinger findes i Brandenburgs ovenfor nævnte Værk.
- 182) Origines XI, 71—72.
- 182a) Brev fra Grev Frijs til Vedel^{11/e} 1869 (P. Vedels Privatpapirer).
- 183) Brandenburg 1. c. 642 f.
- 184) I sit Værk >Der Kampf um die Vorherrschaft in Deutschland« II, 474, siger Friedjung, at dette Punkt af Præliminærerne hørte til dem, der hurtigt kom i Orden.
- 184a) Der synes ikke at være nogen fransk Tekst hverken til Nikolsburg- eller Pragfreden, hvis Ordlyd er aftrykt, bl. a. i Staatsarchiv XI, 166 f., 176 f.
- 185) Sml. Henv. 175.
- 186) Brandenburg gaar i sit ovenciterede Værk ikke i Detailler vedr. den endelige Fred.
- 187) Brenners Beretning af ^{9/8}.
- 188) Akter I, 252—53.
- 189) Akter I, 253—54, 272—73; Jessen 1. c. 94.
- 190) Brenners Beretning ^{16/8}.
- 191) Note fra Mensdorff ^{17/8}.
- 192) Meddelelse fra Dr. Mayr.
- 193) Akter I, 274.
- 194) Origines XII, 107. Jessen 1. c. 94.
- 195) Akter I, 272.
- 195a) Origines XII, 124.
- 195b) Origines XII, 150.
- 196) Akter I, 272. Akter i Aff. étr.
- 197) Det kan ikke nøjagtig angives, naar Benedetti henvendte sig til Bismarck, og naar dennes Tilsagn om, at Forbeholdet vilde blive bevaret, blev afgivet. Benedettis Telegram og Indberetning til Paris indeholder ingen præcis Tidsangivelse, Henvendelsen maa være sket mellem det Tidspunkt, da Benedetti modtog Drouyn de Lhuys' Ordre af 17. og 18. August og Kl. 3²⁶ den 21. August, da han afsendte sit Telegram om Bismarcks Svar. Det vilde have været af Interesse at kende det nøjagtige Tidspunkt for derved at konstatere, om Bismarcks Udtalelse til Benedetti laa før eller efter det Tidspunkt den 20. August, da han havde givet Werther Ordre til paany at kræve Forbeholdet strøget.
- 198) Sml. Sybel V, 302.

- 199) Origines XII, 146. Jessen 102.
- 200) Akter I, 279—81.
- 201) Koncept til Falbes Telegram til Frijs herom findes i Gesandtsekabets Koncepter i R. A.
- 202) Akter I, 219 f.
- 203) Akter I, 227.
- 204) Origines XI, 175—76.
- 205) Akter I, 232.
- 206) Akter I, 221.
- 207) Akter I, 221 f., 226 f.
- 208) Sml. S. 82 og 123.
- 209) Akter I, 223.
- 210) Akter I, 228—29.
- 211) Sml. S. 145 f.
- 212) Panums Papirer i R. A. — Valois' Indberetninger til Paris, f. Eks. ^{13/s, 27/B} 1866 (Aff. étr.).
- 213) Sml. S. 148—50.
- 214) Akter I, 242f.
- 215) Akter I, 244.
- 216) Akter I, 242f.
- 217) Akter I, 221, 239.
- 218) Depeche fra Wachtmeister til Manderström ®/7 66 (U. A. Stockholm).
- 219) Depecher fra Berlin til Stockholm ^{21/7}, fra Kbh. til Stockholm ^{28/7} (Sthm.).
- 219a) Origines XII, 366.
- 220) Akter i U. A. Stockholm.
- 221) Depeche fra Sandströmer til Manderström ^{21/s} 66 (U. A. Stockholm). Sml. Origines XII, 185—86.
- 221a) Lefebvre de Behaine i Berlin til Paris ^{10/3} 1867. Aff. étr. Prusse vol. 362, fol. 258.
- 222) Manderström til Wachtmeister ^{24/a} 1866 (U. A. Stockholm). Sml. Origines XII, 219.
- 223) Manderström til Chargé d'aff. Åkerman i Berlin, ⁸ 1866 (U. A. Stockholm).
- 224) Akter I, 221.
- 225) Akter I, 226 f.
- 226) Akter I, 271.
- 227) Krieger IV, 8.
- 228) Akter I, 259—66. I en Afhandling i »Tilskueren« (1919 I, 534 f.) om »Det danske Program for Nordslesvigs Genforening med Danmark 1866« har jeg, paa Grund af en Misopfattelse af et utydeligt Ord i en Optegnelse af Krieger, fejlagtig angivet, at ogsaa tidl. Departementschef Emil Vedel var behjælpelig ved Memoirens Affattelse. Sml. Krieger IV, 8, hvor der er Tale om P. Vedel. Sml. Jessen, 137, f.

- 229) Akter I, 242.
 230) Smstd.
 231) Akter I, 240.
 232) Akter I, 221 f.
 233) Akter I, 269.
 234) Akter I, 259, 263.
 235) Akter I, 256.
 236) Akter I, 240.
 237) Akter I, 239—41.
- 237a) Se bl. a. udateret Brev fra P. Vedel til Quaade. R. A.
 238) Akter I, 241, 248—49, 272, 273, Mackeprang 29 f. — A. D. Jørgensen:
 En Redegørelse 122—23.
- 238a) Jørgensen 1. c.
 239) *Blixen Finecke*: D. M. 6. R. II, 365 f. (Aage Friis: Blixen Finecke og Bismarck) og deri angivne Kilder. — Neergaard, de i Reg. nævnte Steder; utrykte Breve til H. R. Carlsen, Balthasar Christensen og Grimur Thomsen. — Akter I passim.
- 239a) Breve fra Blixen til Carlsen, bl. a. November 1865 (Gl. Køgegaard).
 239b) c. Juel til Carlsen ²⁰/n 1864 (Gl. Køgegaard).
 240) D. M. 6 Rk. II, 365 f.
 241) S. 111 f.
 242) Blixen til Carlsen ²³/u 65.
 243) Akter I, 74 f.
 244) Blixen til Carlsen æ/u 65.
 245) Brevet er vedlagt Brev fra Blixen til Carlsen af ²⁸/₃ 1866.
 246) S. 50 f. og 101 f.
 247) D. M. 1. c. Krieger III, 363—66.
- 247a) Balth. Christensens Papirer, tilhørende Overretssagf. Alfred Christensen.
 248) Krieger III, 363.
 249) Pk. vedr. Molzen etc. R. A.
 250) D. M. 1. c. 370—71.
 251) Af Frijs' Udtalelser om Blixen er de fleste trykt i Akter, nogle meget skarpt formede er udeladt.
- 252) Joseph Michaelsen: Fra min Samtid, 2. Rk., S. 198 ff. har en Medd. om, at Blixen i Foraaret 1868 brugte ham til at forhandle med Grev Frijs om den svenske Regerings formodede Villighed til at besætte Nordslesvig med svensk-norske Tropper for at sikre Danmark mod at inddrages i Vidtløftigheder ved et eventuelt Krigsudbrud. Grev Frijs afviste ham med den Bemærkning, at han ikke vilde »høre et Ord mere. Jeg bryder mig ikke om Alverdens Fantasterier fra den Kant«. Det synes ikke urimeligt, at Michaelsens Fortælling i Hovedsagen kan være rigtig; men der foreligger ikke det mindste om, at den svenske Regering havde tænkt paa et Skridt som det omtalte.

- 253) Akter I, 145.
- 254) Akter I, 357—58.
- 255) Om *Carl Scheel-Plessen* se bl. a. Neergaard, de i Registret angivne Steder; Biogr. Lex. XIII, 164 f.; Akter ' I, passim. Papirer eller Breve efterladt af Sch. Pl. findes ikke i Familien Piessens Eje, efter hvad godhedsfuldt er meddelt mig af Grev Carl Scheel-Plessen og Grevinde Louise Scheel-Plessen, Sierhagen, der begge har ønsket en udtømmende Undersøgelse af C. Sch. Pl.s Forhold til det nordsi. Spørgsmaal, men ikke er i Besiddelse af noget Materiale hertil. En Fremstilling af ScheelPlessens Virksomhed i hine Aar paa Grundlag af tyske Akter var i høj Grad ønskelig. — Enkelte Eksempler paa Omtalen af Carl Scheel-Plessen er Artikler i »Fædrelandet« 1865 Nr. 230, 1866 Nr. 264, 296, 1867 Nr. 133, 232, 238, 240, 247, 261, 272, i »Dagbladet« 1865 Nr. 229, 242, 1867 Nr. 247, 252, i »Berlingske Tidende« 1867 ²⁰/_{i₀}, ²³/_{io} og Nr. 271, i »Flyveposten« 1867 Nr. 240, 247, 248, 258, i »Folkets Avis« 1867 Nr. 247.
- 255a) F. Eks. Brev til P. Vedel ⁸/_i 1867. Sml. Valois Indberetn. til Paris ²⁴/_o 1867 (Aff. étr.) med Referat af Samtale med C. Scheel-Plessen. (P. Vedels Privatpapirer).
- 256) Jessen 1. c. 105 f., og senere utrykte Dep. fra Valois f. Eks. ²⁷/₈, ¹²/₉ 66.
- 257) Akter I, 145.
- 258) Utrykt Brev fra Quaade til Vedel ¹⁰/_{i₀} 65. Skildringen af Molzens Virksomhed bygger paa et meget broget Materiale, samlet af P. Vedel og Quaade, nu forenet i en Pk. i R. A., desuden paa Udtalelser i Vedels, Frijs' og Quaades Brevveksling, der tildels er trykt i Akter I. Optegnelse fra April 1865 i Bræstrups Papirer (R. A., Bræstrups Privatarkiv Nr. 42). Sml. iøvrigt Henv. 40, 41, 47.
- 259) Akter I, 72, 358.
- 260) Akter I, 72.
- 261) Akter I, 72.
- 262) Akter I, 255.
- 263) Akter I, 72—73.
- 264) Smstd.
- 265) Akter I, 181.
- 266) Om Bauer se bl. a. Akter I, 109 f., 112, 401, 417 og en Mængde Beretninger fra ham, blu P. Vedels Privatpapirer. Brev fra Quaade til Justitsminister Bræstrup ~~1864~~ (Bræstrups Privatarkiv, R. A.).
- 267) Akter I, 84 f.
- 268) Foruden Meddelelser i Quaades Breve til Grev Frijs og Vedel, delvis trykt i Akter I, og Optegnelser, der er samlede i den citerede Pk. i R. A., kan henvises til det i Teksten nævnte »Aktstykke«, der findes i Pk., men i en lidt anden Skikkelse er trykt som Bilag V i Joseph Michaelsens »Fra min Samtid«, 2. Rk., S. 318 f.; er omtalt smstd.

- S. 211 samt er trykt ogsaa i en meget afvigende Form i I. A. Hansens efterladte Papirer (1878) S. 160—68.
- 269) Akter I, 84.
- 270) Om Planen se særlig Mémoire af Molzen fra Novbr. 1865, og Optegnelser af Dr. Bauer, særlig ⁿ/6 1866 og andre Papirer samlet i den nævnte Pk. i R. A.
- 271) Akter I, 93—96.
- 272) Breve i Tietgens efterladte Papirer og i ovennævnte Pk.
- 272a) Pk. vedr. Molzen (R. A.). J. A. Hansens efterl. Pap. S. 169. Haffners Skrivekalendere under nævnte Dage og Optegnelser af Haffner og Breve fra Molzen til denne. (Haffners paa Egholm efterl. Papirer, der af Stamhuset Egholm ved Overretssagfører Tønnes Pedersen er skænket til R. A.).
- 273) Breve fra Molzen til Bauer og Optegnelser af denne. (Pk. vedr. Molzen i R. A.).
- 274) Brev fra Molzen til Bauer ca. ¹²/3 1866. R. A. Sml. Akter I, 169 f.
- 275) F. Eks. Optegnelser af Bauer ²⁵/5 1866. R. A.
- 276) Akter I, 164.
- 277) Optegnelse af Dr. Bauer og Quaade ^{11.13}/Ö 1866. R. A.
- 278) Akter I, 172.
- 279) Optegnelse af Bauer ²²/7 1866 i den citerede Pk. i R. A.
- 280) Akter I, 180—82.
- 281) Se særlig Optegnelser af Bauer ⁸¹/7 1866.
- 282) Akter I, 183.
- 283) Akter I, 82—83.
- 284) ²⁶/6 1866, Koncept i Pk. vedr. Molzen. R. A.
- 285) Optegnelse af Bauer ⁸/8 1866.
- 286) Akter I, 404.
- 287) Akter I, 358, 424.
- 288—89) Brev fra Iver Friis i Fredsted ¹¹/® 66. (R. A. Regenburgs Arkiv).
- 290) Akter I, 338 og utrykte Breve fra J. Hansen i P. Vedels Privatpapirer.
- 291) Akter I, 367—69.
- 292) Akter I, 424.
- 293) Optegnelser af Bauer og Quaade Juli—August 1867.
- 293a) Optegnelse af Bauer.
- 294) Brev fra Estrup til Vedel ²/io 1875, fra Molzen til Estrup ³⁰/g og ³¹/12 75.
- 295) Om Hansens Virksomhed 1865—66 se hans »Quinze ans«, S. 45 f.
- 296) Brev fra Guldenchrone ®/4 1865 (R. A. Pk. vedr. Hansen-Molzen).
- 297) Hansen 1. c. S. 59 f. Akter I, 119—21.
- 298) Hansen 1. c. 55.
- 299) Hansen 1. c. 77 f., 82 f.
- 300) Akter I, 183.

- 301) Quaade til Frijs ²⁸/s 66 (utr.)
 302) Akter I, 109—10.
 303) Akter I, 149—50.
 303a) Krieger IV, 145—46.
 304) Hansen 1. c. 83.
 304a) Akter I, 282.
 305) Akter I, 293.
 306) Akter I, 295—299.
 306a) Utr. Dep. fra Bülow i London ^u/ø, [^]/ø 1866. Fra Vind i St. Petersborg ²⁹/₁₇, Aug. 1866, ¹⁴/_a 1867.
 307) Akter I, 254.
 308) Akter I, 302—07.
 309) Akter I, 305.
 310) Akter I, 346—47.
 311) Akter I, 306.
 312) Akter I, 330.
 313) Akter I, 306—7.
 314) Akter I, 317.
 315) Jvf. Krieger IV, 22.
 316) Akter I, 320—21.
 317) Akter I, 328—29.
 318) Akter I, 330.
 319) Brev fra Bille til Professor Panum ¹⁸/n 1866. R. A.
 320) Akter I, 232—33.
 321—322) Krieger IV, 31.
 323) Krieger IV, 29.
 324) Akter I, 333—34.
 325) Akter I, 335.
 326) Akter I, 313.
 327) Akter I, 352—53.
 327a) Sml. Henv. 587.
 328) Krieger IV, 9.
 329) Brev fra J. J. Hansen ²⁷/u 1866. (P. Vedels Privatpapirer).
 330) Brev ³/i2 1866 (P. Vedels Privatpapirer).
 331) Brev ²⁷/n 1866 (P. Vedels Privatpapirer).
 332) Arkivet Gl. Køgegaard.
 333) Brev fra Blixen Finecke til Carlsen ⁶/n 1856 (Gl. Køgegaard).
 334) Krieger III, 303.
 335) Sml. Henv. 255.
 335a) Krieger IV, 34.
 335b) Brev ²/₅ 1866 fra Carlsen til Krieger. R. A.
 336) Brev fra Bille til P. L. Panum. ²⁷/ø 1866. R. A.
 337) Brev fra Bille til P. L. Panum ³⁰/io 1866. R. A.
 338) Breve fra Bille til Panum (R. A.).
 339) A. D. Jørgensen: En Redegørelse, S. 120.

- *40) Dahl og Linvald: Sønderjylland II, 176 f.
- 341) M. P. Bruuns Dagbøger »/„ 1866 (Univ. Bibi.); Krieger IV, 23—24.
- 342) Krieger IV, 24.
- 343) Akter I, 325—28.
- 344) Ingwersen: Der Artikel V des Prager Friedens (1918), S. 24—25; Haandbogen, S. 445 f.
- 345) Akter I, 339, 341—42.
- *46) Akter I, 342—43.
- 346a) *Carlsen*: Biogr. Lex. — Efterl. Papirer (Gl. Køgegaard).
- 347) Krieger IV, 39.
- »48) Akter I, 350—51, 353, 356.
- 349) Krieger IV, 40.
- 350) Akter I, 354.
- 351) Krieger IV, 39—40; Brev fra P. Vedel til Quaade ³¹/n 1866 (Akte I, 346); fra Grev Frijs til Quaade ¹³/s 1867 (Akte I, 356); Folketings Tidende Samling 1866—67, Sp. 2590 f.
- 352) Akter I, 355.
- 353) Akter I, 363—65.
- 354) Haandbogen, S. 387 f.; Mackeprang, S. 23.
- 355) Aff. étr. Prusse, vol. 361, fol. 294. Koncepten til Ordren er dateret “/», men i sit Svar af “/» giver Benedetti Ordren Datoen “lt.
- 356) Smstd. Prusse. Vol. 362, fol. 112.
- 357) Smstd. Prusse. Vol. 362, fol. 15.
- 358) Smstd. Prusse. Vol. 362, fol. 118.
- 359) Smstd. Prusse. Vol. 362, fol. 145 og Danmark Vol. 251, fol. 215.
- 360) Smstd. Prusse, vol. 362, fol. 143.
- 361) Akter I, 366.
- 362) Akter I, 366, 375.
- 363) Akter I, 371.
- 364) Akter I, 375.
- 365) Ordre til Vind “/2 1867.
- 366) Depeche fra Vind “/j, Marts 1867 (Akte, Till.).
- 367) Akter I, 398.
- 368) Krieger IV, 63 f.
- 369) Akter I, 396, 398.
- 370) Akter I, 396.
- 371) Akter I, 387.
- 372) Akter I, 427.
- 373) Akter I, 423—24.
- 374) Akter I, 425.
- 374a) om »Incidentet« i London, se Korrespondance mellem Gesandten i London og Udenrigsministeriet mellem 3. og 16. April og Udkast til Dementi etc. med vedlagte Avisudklip, i U. A. (Depecher til London), samt Brev fra Grev Frijs til P. Vedel ‘/» 1867 (P. Vedels Privatpapirer).

- 375) Akter I, 416—17.
 376) Akter I, 395.
 377) Mackeprang 34 f.
 378) Biogr. Lex. I og IX.
 379) Akter I, 91.
 380) Akter I, 372—73.
 381) Akter I, 465.
 382) Akter I, 361.
 383) Akter I, 360.
 384) Akter I, 361—62.
 385) Aff. étr. Prusse, Corr, de Kiel. Vol. 4, fol. 93.
 386) Akter I, 368.
 387) Akter I, 359—60.
 388) Akter I, 373.
 389) Akter I, 373.
 390) Akter I, 368.
 391) Akter I, 372—74.
 392) Biogr. Lex. XII, 537 f., efterladte Breve, R. A., mundtlige Meddelelser af Professor P. M. A. Panum.
 393) Biogr. Lex. XII, 539.
 394) De Panumske Papirer, der er skænket til R. A., indeholder bl. a. Breve fra Bille og Valois; Breve fra Panum til Regensburg indtil 1880 findes i Regenburgs Privatarkiv, R. A.
 394a) *Valois*: Jessen, 103 f. — Indberetninger til Paris (Aff. étr. og trykte i *Origines*). Breve til Panum (R. A.).
 395) Akter I, 372—73.
 396) Akter I, 376—77. Sml. Henv. 266.
 397) Akter I, 377 f.
 398) Akter I, 401.
 399) Akter I, 377—78.
 400) Akter I, 378.
 401) Akter I, 380.
 402) Akter I, 384.
 403) Akter I, 380—81. — Schleisners efterladte Papirer er stillet til Raadighed af hans Broder cand. phil. O. A. Schleisner, der ogsaa har givet forskellige mundtlige Oplysninger.
 404) Akter I, 383.
 405) Akter I, 401. Sml. Henv. 266.
 406) Akter I, 401.
 407) Akter I, 406.
 408) Akter I, 417.
 409) Akter I, 418.
 410) Mackeprang, 42 og Note 1 dertil. — Mellem Axel Schleisners efterladte Papirer findes ingen Oplysning om Tilblivelsen af Brevets Slutningsord, men af hans Breve ligesom af hans mundtlige Meddelelser

- til hans Broder, Kand. O. A. Schleisner synes det utvivlsomt, at han i Foraaret 1867 har hjulpet de to Nordslesvigere med at udarbejde deres Taler og Erklæringer. Kand. Schleisner mener at erindre, at hans Broder har meddelt, at Formuleringen af det bekendte Udtryk: Vi ere Danske etc. er sket under Samarbejde mellem Ahlmann, Krüger og Schleisner. Kand. Schleisner har af sin Broders Meddelelser det Indtryk, at Bauers Medarbejderskab paa dette Tidspunkt har været forholdsvis ringe, idet Krüger først senere fattede større Tillid til Bauer.
- 411) Utrykt Beretning af P. Vedel om Begivenhederne i 1870. Krieger IV, 48—49.
- 412) Akter I, 431—37. Foruden Referatet af Samtalen i Forestillingen til Kongen af ¹⁰/₅ foreligger der en (utrykt) Optegnelse af Grev Frijs ⁸/_s 1867 i P. Vedels Privatpapirer.
- 413) Grev Frijs' Optegnelse.
- 414) Grev Frijs' Optegnelse.
- 415) Akter I, 435.
- 416) Se Depecher fra Falbe til København ³¹/₃ og † Ö, Afskrift af Ordre fra Beust til Wimpffen ²⁸/₃ 67.
- 417) Statsraadsprotokollen.
- 417a) Krieger IV, 65.
- 418) Akter I, 459.
- 419) Akter I, 447, 459.
- 420) Akter I, 479.
- 421) Akter I, 479.
- 422) Krieger IV, 73.
- 423) Akter I, 444—45.
- 424) Akter I, 449.
- 425) Akter I, 449.
- 426) Depeche fra Bülow ²¹/₅ 1867.
- 427) Akter I, 461.
- 428) Akter I, 461—62.
- 429) Sml. S. 145 f.
- 430) Wien.
- 431) Depeche fra Wimpffen ³¹/₃ 1867 (Wien).
- 432) Se f. Eks. Ordre fra Beust til Wimpffen i Berlin og Grev Paar i Kbhvn. (Wien).
- 433) Ordre til Wimpffen ²⁸/_o 1867 (Wien).
- 434) Akter I, 610. Depecher fra Falbe. Ordre fra Beust til Grev Paar Vio 1867 (Wien).
- 435) Akter I, 455 f.
- 436) Akter I, 464 f.
- 437) Akter I, 469, 475.
- 438) Krieger IV, 67.

- 439) Akter I, 476—78.
- 440) Utrykte Depecher fra Bülow fra Maj og Juli, særlig ^{21/8} 1867.
Akter I, 476.
- 441) utrykt Depeche ^{n/6} 1867.
- 441a) Utrykte Depecher fra Vind ^{26/i4} Juni, ^{29/i7} Juli, ^{17/s} Septbr. 1867, ^{M/i}«
Jan., 8. Marts 1868.
- 442) Akter I, 484 f.
- 443) Akter I, 521.
- 444) Akter I, 480.
- 445) Akter I, 504—05.
- 446) Akter I, 488, 504—05.
- 447) Akter I, 492.
- 448) Akter I, 530.
- 449) Akter I, 490—91.
- 450) Akter I, 534.
- 451) Akter I, 543.
- 452) Akter I, 534.
- 453) Akter I, 510.
- 454) Akter I, 534.
- 455) Akter I, 503.
- 456) Akter I, 529—30.
- 457) Akter I, 518.
- 458) Hansen, 147.
- 459) Akter I, 496.
- 460) Akter I, 497.
- 461) Akter I, 497.
- 462) Akter I, 498.
- 463) Akter I, 514.
- 464) Akter I, 516.
- 465) Om »Incidentet« i Berlin Juli 1867 se Akter I, Nr. 323—338. Korr,
mellem Moustier og Legationen i Berlin, Aff. étr. Prusse. Vol. 365,
der delvis er benyttet i Rothan: La France et sa politique extérieure
en 1867 I, 115 f. Sybel VI, 138 f.
- 466) Moustier til Lefebvre ^{21/7} 1867. Aff. étr.
- 466a) Depeche fra Metternich ^{18/7} 1867 (Wien).
- 467) Rapport ^{18/7} 1867.
- 468) Sybel VI, 140.
- 468a) Keudell: Fürst u. Fürstin Bismarck, 368—70.
- 469) Akter I, 528—29.
- 470) Akter I, 535—38.
- 471) Depeche fra Lefebvre de Béhaine Nr. 172 af ^{21/7} 1867.
- 472) Akter I, 536.
- 473) Akter I, 538—39.
- 474) Akter I, 549. Depeche fra Lefebvre de Béhaine af ^{23/7} 1867.
- 475) Depeche fra Lefebvre de Béhaine af ^{23/7} 1867.

- 475a) Smstd. og senere Dep. fra samme.
- 476) Rothan I, 120. Sybel VI, 142.
- 477) Akter I, 560.
- 478) Se bl. a. Krieger IV, 97 f. Akter I, 567 f.
- 479) Akter I, 564—66.
- 480) Akter I, 568 f.
- 481) Statsraadsprotokollen.
- «2) Akter I, 577.
- 483) Krieger IV, 88.
- 484) Akter I, 586 f.
- 485) Akter I, 586.
- 486) Krieger IV, 13.
- 487) »Fædrelandet« for den 2e/e 1867 refererede Ordene saaledes, andre Blade omtrent ligelydende.
- 488) Krieger IV, 101.
- 489) Krieger IV, 122.
- 490) Sml. S. 336.
- 490a) Hansen, 149 f.
- 490b) Akter I, 561 f. Depecher fra Dotézac til Paris ¹/s, ¹²/e, ¹⁷/s, ^M/a 1867 (Aff. étr.). »Dagbladet« og »Fædrelandet« Juli—Aug. 1867.
- 491) Akter I, 582.
- 492) Akter I, 585 og 588 f.
- 493) Akter I, 592.
- 494) Akter I, 593.
- 495) Allg. deutsche Biographie XLVII, 316 f.
- 496) Krieger IV, 113.
- 497) Frijs til Moltke-Hvitfeldt ⁸/io 1867.
- 498) Koncept i Pk. med politiske Koncepter. U. A.
- 499) Akter I, 594 f.
- 500) Akter I, 602.
- 501) Akter I, 611.
- 502) Akter I, 602.
- 503) Akter I, 603—04.
- 504) Akter I, 606—10.
- 504a) Akter I, 610.
- 505) Akter I, 611—14.
- 506) Akter I, 663.
- 507) Akter I, 616.
- *08) Akter I, 617.
- 509) Akter I, 662.
- 510) Akter 664 f.
- 511) Akter I, 614, 617—18. Krieger IV, 116.
- 512) Akter I, 646—56.
- 513) Akter I, 614—15.
- 514) Akter 621—22.

- 515) Krieger IV, 118.
- 516) Brev til Motzfeldt ²⁵/u 1867 (Tilhører Assessor U. Motzfeldt, Kristiania).
- 517) Krieger IV, 117.
- 518) Breve til Motzfeldt ^u/io, ^e/n, ¹⁹/u, ^M/ii 1867.
- 519) Til Motzfeldt ^u/io.
- 520) Smstd.
- 521) Smstd.
- 522) Til Motzfeldt »/u.
- 523) Krieger IV, 117—18, 122—23. Brevene til Motzfeldt.
- 523a) Til Motzfeldt ^a/u 1867. Krieger IV, 118.
- 524) Til Motzfeldt ^e/u, ²⁵/u 1867, Krieger IV, 118.
- 525) Krieger IV, 112.
- 525a) Akter I, 666—679.
- 526) Akter I, 656.
- 526a) Krieger IV, 123.
- 526b) Akter I, 679.
- 527) Statsraadsprotokollen.
- 528) Akter I, 691—93.
- 529) Akter I, 693—712.
- 530) Akter I, 710—12.
- 531) Akter I, 710.
- 532) Akter I, 711.
- 533) Sml. S. 321.
- 534) Sml. 308—09.
- 535) Akter I, 713.
- 536) Akter I, 716.
- 537) Akter I, 719—20.
- 538) Akter 722—25.
- 539) Akter I, 759.
- 540) Akter I, 714.
- 541) Akter I, 735.
- 542) Akter I, 730—31.
- 543) Akter I, 731 f.
- 544) Akter I, 732.
- 545) Akter I, 726.
- 546) Akter I, 736. Dotézacs Depeche til Paris ²⁶/2 1868 (Aff. étr.) indeholder en tilsvarende Meddelelse.
- 5<7) Akter I, 753.
- 548) Akter I, 764.
- 549) Akter I, 758.
- 550) Akter I, 766.
- 551) Akter I, 766.
- 552) Akter I, 768.
- 553) Akter I, 778.

- 554) Akter I, 785.
 - 555) Akter I, 785.
 - 556) Akter I, 793.
 - 557) Akter I, 785.
 - 558) Akter I, 785.
 - 559) Krieger IV, 147.
 - 560) Akter I, 793—94.
 - 661) Akter I, 766—67.
 - 562) Akter I, 779.
 - 563) Akter I, 770.
 - 564) Akter I, 770.
 - 565) Akter I, 771—72.
 - 566) Krieger IV, 141.
 - 567) Akter I, 780.
 - 568) Statsraadsprotokollen.
 - 569) Akter I, 794.
 - 570) Akter I, 796.
 - 571) Akter I, 793—94.
 - 572) Krieger IV, 147.
 - 573) Akter I, 758.
 - 574) Akter I, 806.
 - 575) Akter I, 774.
 - 576) Akter I, 775.
 - 577) Akter I, 792.
 - 578) Akter I, 806.
 - 579) Akter I, 806.
 - 580) Akter I, 806—07.
 - 581) Akter I, 807—08.
 - 582) Akter I, 816 f.
 - 583) Akter I, 789.
 - 584) Akter I, 819—21.
 - 584.) Sml. f. Eks. Akter I, 739 og 756.
 - 585) Valois til¹ Drouyn de Lhuys ^u/s 1866 (Aff. étr.).
 - 586) Akter I, 621.
 - 587) Note fra Understatssekretær Bernhard von Bülow til den tyske
Chargé d'affaires i København % 1879. Afskrift i U. A.
-

Dis-Danmark

1 1 8 8 0 9

